IVDEX MAGISTRATVS SENATOR

LIBRIS IV. EXHIBITVS.

I. Virtutes. II. Iuris-dictionem. III. Politiam. IV. Autocratiam spectat.

AVCTORE

FRANCISCO ZYPÆO

I. C. PROTONOT. APOST.

CANONICO, OFFICIALI,

ARCHIDIACONO ET VICARIO

GENERALI ANTVERPIENSI.

Editio postrema ab Authore aucta & emendata.

ANTVERPIÆ,

Apud Hieronymum & Ioan. Bapt. Verdussen.

M. DC. LXXV.

Cum gratia & Privilegio.

BENEVOLE LECTOR.

NOn immeritò Aristoteles suæ ætatis Iuris-prudentes reprehendit, quòd de formulis, quæ actiones priuatas respiciunt, ad nauseam vsque disputarent; Iura verò quæ administrationem Reip. penè haberent pro derelictis. multi hodiè ab eo vitio non procul absunt, ætatem in stillicidiis & seruitutibus terunt; publicas res, publica Iura, quibus ciuitates suæ, & prouinciæ consistunt, ita nec attingunt ipsi, vt & in aliis contemnant. malè de Repub. merentur. Nulla, *inquit Plin. Iun. in epist.* laudabilior Philosophiæ pars est, quàm agere negocium publicum: cognoscere, iudicare, promere, & exercere iustitiam, quæque Philosophi doceant, in vsu habere. Habent, *inquit idem, l. 3. ep. 20.* nostra quoque studia aliquid non humile, nec sordidum, nec priuatis rebus inclusum. *nam* disputare, *inquit Cic. ad Att. l. 4. ep. 16.* de Republica, est tractare rem magnam, & grauem, & plurimi otij. *Quæ ratio etsi me ad dolium meum Cynici instar circumuoluendum restringeret, memorem illius Lyrici,*

Sumite materiam vestris, qui scribitis, æquam
Viribus;

adeoque versantem, humeri quid ferre recusent, *ac gnarum rem tam grauem aliis deferendam;*

——quibus arte benigna,
Vel meliore luto finxit præcordia Titan:

tamen si Aristoteli, Scyllam vitare monenti, obtemperaturus, Iudicemq; exhibiturus incidi in Charybdin; dabit veniam quisquis aliquid rectius istis candidus impertietur. nam desidiosos, & nihil præstantes Zoilos iam pridem nihil moror. Tibi, Lector, tantùm scripsi, qui benevolus es. tibi si placuerim, satis mihi fecerim: sin minùs; affectum tamen si boni consulueris, numquam piguerit laboris.

Iudicem, inquam ergo, sum exhibiturus. Neque illum duntaxat Pedaneum, chartisq; solùm litigantium obuolutum, sed & Potestate præditum, Magistratuique impositum. qualem leges nostræ intelligunt, dum Iudicem nominant: & Iustinianus in Auth. de Iudicib. & Codicis lib. 1. tit. 29. & seq. vsque ad 56. Dedi tamen aliquid vsui vocis hodierno, & adiunxi Magistratus nomina, & Senatoris. dum sub illius ferè vocabulo politiam hodiè videmus administrari; ad hunc de negociis autocratiæ, & arcanis Imperij deferri consultationes. vt dum præsentibus etiam vtor verbis, eum in ipso frontispicio Iudicem, quem intendo, designem.

INDEX

INDEX
CAPITVM
LIBRI PRIMI.

Cap. I. Varij passim Iudices. fol.1
Cap.II. Iudicum, Iudiciorumque maiestas. ibid.
Cap.III. Necessitas. 2
Cap.IV. Qui Iudices esse prohibeantur. 3
Cap.V. Qualis requiratur? ibid.
Cap. VI. Fidei rectæ. 5
Cap. VII. Timens Deum. 6
Cap. VIII. Religiosus erga Ecclesiam. 6
Cap.IX. Iustus. 7
Cap.X. Æquus. 8
Cap.XI. Fortis. ibid.
Cap. XII. Constans. 10
Cap.XIII. Patiens. 11
Cap.XIV. Vacuus ab affectibus. 12
Cap. XV. Muneribus abstinens. 13
Cap.XVI. Ab auaritia alienus. 15
Cap.XVII. Non iracundus. 17
Cap.XVIII. Prudens. 17
Cap.XIX. Sobrius. 19
Cap.XX. Clemens. 19
Cap.XXI. Benignus, Seuerus. 21
Cap.XXII. Peritus. 22
Cap.XXIII. Diligens. 24
Cap.XXIV. Per gradus promotus. 26
Cap.XXV. Secretus. 26
Cap.XXVI. Concordiæ studiosus. 27
Cap.XXVII. Facilis. 29
Cap.XXVIII. Veritatis amans. 30
Cap.XXIX. Auersus à detractoribus. 31
Cap.XXX. Adulatoribus inimicus. 32
Cap.XXXI. Verax & Candidus. 32
Cap.XXXII. Nobilis. 33
Cap.XXXIII. Dives. 35
Cap.XXXIV. Pulcher. 35
Cap.XXXV. Legitimus. 35
Cap.XXXVI. Ciuis an Exterus? 36
Cap.XXXVII. An Ecclesiasticus? 37
Cap.XXXVIII. Senex. ibid.
Cap.XXXIX. Sine ambitu promotus. 38
Cap.XL. Non rixosus. 39
Cap. XLI. Vestitu congruo vtens. 40
Cap.XLII. Rite electus. 41
Cap.XLIII. An perpetuus? 42

LIBRI SECVNDI.

Cap.I. De Potestate Iudicis. 43
Cap.II. De honore. 45
Cap.III. De iure iurando per Iudicem præstando. 47
Cap.IV. De Iudicis residentia. ibid.
Cap.V. De Causis litium. 48
Cap.VI. De Litium remediis. 51
Cap.VII. De breuitate & ordine Iudiciorum. 57
Cap.VIII. De sententia dicenda, & ordine votorum. 62
Cap.IX. De appellatione, eiusque instantia. 64
Cap.X. De Executione rei iudicatæ. 65
Cap.XI. Recidiua monita de seruando ordine iudiciario, præsertim in litibus criminalibus, & quæ ex officio Iudici incumbunt. 65
Cap.XII. De Stipendiis. 67
Cap.XIII. De animaduersione in Iudices. 68

LIBRI TERTII.

Cap.I. De Legislatione. 70
Cap.II. De variis hominum generibus. 75
Cap.III. De Institutione Iuuentutis. 79
Cap.IV. De Castitate. 81
Cap.V. De Reformatione. 83
Cap.VI. De Quiete publica. 89
Cap.VII. De Criminum vindicta. 91
Cap.VIII. De Ostracismo. 93
Cap.IX. De seditionibus. 94
Cap.X. De Mendicantibus. 103
Cap. XI. De Relationibus. 103
Cap. XII. De Pœnis & Præmiis. 104
Cap.XIII. De cogendis Nominatis. 106
Cap.XIV. De dignitate non imminuenda. 107
Cap.XV. De Ministris. 108
Cap.XVI. De fide obseruanda. 110
Cap.XVII. De Dissimulatione. 111
Cap.XVIII. De Legatis. 112
Cap.XIX. De Cursu publico. 113
Cap.XX. De Potentia. 114
Cap.XXI. De Annona. 117
Cap.XXII De Ædificiis. 120
Cap.XXIII. Monita Miscellanea. 124

LIBRI QVARTI.

Cap.I. De Iure Maiestatis. 132
§.I. De Principe legibus soluto. 133
§.II. De Legum vinculo. ibid.
§.III. De Legum-latione. ibid.
§.IV. De iure sacrorum. ibid.
§.V. De Magistratuum creatione. 134
§.VI. De Extrema prouocatione. ibid.
§.VII. De pacis ac belli arbitrio. ibid.
§.VIII. De Legatis. 135
§.IX. De iure vitæ ac necis. ibid.
§.X. De Pecunia imperanda. ibid.
§.XI. De Moneta. ibid.
§.XII. De reliquis iuribus Maiestatis. 136
Cap.II. Ratio dicendorum, atque in primis de supremarum Legum iure ac vinculo. 140
Cap.III. De Legum-latione. 142
Cap.IV. De Religione. 143

Cap. V. De Magistratuum designatione. 146
Cap. VI. De Supremo Iudicio seu vltimo Resorto. 147
Cap. VII. De bello, eiusque causa iusta. 148
Cap. VIII. De bello iustè gerendo respectu Principis. 150
Cap. IX. Miles vt iustè bellet. 156
Cap. X. Vt respectu hostium iustè belletur. 158
Cap. XI. Vt respectu mediorum iustè belletur. 159.
Cap. XII. Dolum an belli iustitia permittat? 160
Cap. XIII. An vt festis diebus pugnetur? ibid.
Cap. XIV. An stratagemata? 161
Cap. XV. An venenum? 162
Cap. XVI. Iniustè bellatur respectu modi. 162
Cap. XVII. Iniustè bellatur ex nimia sæuitia. ibid.
Cap. XVIII. Ex verborum contumelia. ibid.
Cap. XIX. Iniustè bellatur respectu finis. 163
Cap. XX. De Fœderibus. 166
Cap. XXI. De Iudiciis. 169
Cap. XXII. De Lytro. 171
Cap. XXIII. De Commeatu. ibid.
Cap. XXIV. De Neutralitate. 172
Cap. XXV. De Pace. ibid.
Cap. XXVI. De Pacis violatoribus. 173
Cap. XXVII. De Repræsaliis. 174
Cap. XXVIII. De Legatis. 176
Cap. XXIX. De iure vitæ ac necis. 178
Cap. XXX. De pecunia imperanda, tributis, Ærario. 179
Cap. XXXI. De Moneta. 182
Cap. XXXII. De statu Reipublicæ. 183
Cap. XXXIII. De statu Monarchico asserendo. 185.
Cap. XXXIV. De statu Optimatum asserendo. 189.
Cap. XXXV. De statu Democratico asserendo. 190.
Cap. XXXVI. De mixto statu asserendo. 191
Cap. XXXVII. De Consultatione. ibid.
Cap. XXXVIII. Monita Miscellanea. 194
Cap. vltimum. Parenesis ad Iudicem, Magistratum, Senatorem. 198

FINIS.

APPROBATIO.

TRactatus hic de Iudicibus, doctissimè eorum qualitates, actiones, nec non Reipub. administrationem per Reges & Principes exprimens, operâ Eruditissimi Viri ac Reuerendi Admodum Domini FRANCISCI ZYPÆI I.C. Protonotarij, Canonici, Officialis & Archidiaconi Antuerpiensis conscriptus, sacræ paginæ satis conformis, meritò typis euulgari poterit. Datum Antuerpiæ 25. Nouembris 1632.

ZEGERVS VAN HONTSVM
Canonicus & Pœnitentiarius Antuerp.
Librorum Censor.

IVDEX MAGISTRATVS SENATOR

LIBRIS IV. EXHIBITVS.

I. VIRTVTES.
II. IVRIS-DICTIONEM.
III. POLITIAM.
IV. AVTOCRATIAM SPECTAT.

LIBER PRIMVS.

CAPVT PRIMVM.

Varij passim Iudices.

1. IVDICES varij apud omnes gentes, pro more earum, & pro temporum ratione fuerunt. Apud populum à Deo electum à Moysi tempore, vsque ad Saulem summâ auctoritate & moderatione. Apud Romanos, pro tempestatum occasione, quàm diuersissimi, præsertim in Vrbe ipsa. nam in Prouincijs Proconsul, Prætor, Præses, & quocumque nomine Rector omnium Romæ Magistratuum vice, & officio fungebatur. omnium partes, qui Romæ vel quasi Magistratus, vel extra ordinem ius dicebant, ad eum pertinebant. Vnaquæque gens, & Prouincia, in suo sensu abundat, sed in alijs Imperijs, & regnis, pleraque pro libitu Regum. Nihil alibi tam augustum quàm dignitas & diuersitas Romanorum Magistratuum. Testis *Notitia Imperij.* vt neque vllæ gentes ad æquitatem & Maiestatem legum Romanarum accesserunt. Sed & hodie nationes omnes in nomine, & auctoritate Iudicum quàm maximè sunt discrepantes. quod nihil attinet pluribus exequi. Id generatim considerare lubuit, qui qualésve Iudices esse, quídve facere debeant; quæ vniuersim functiones eis conueniant, deceant, dedeceant; quibus virtutibus, naturæ & industriæ dotibus claresceré eos oporteat.

Qualibus in hoc stadium vocandis insumetur primus hic liber: reliqui ad actionem Iudicis pertinebunt; secundus quidem ad Iudicia: tertius ad regimen, administrationemque Reip. quartus ad ea quæ spectant supremæ potestatis negotia. 2. Partitio operis.

CAPVT II.

Iudicum, Iudiciorumque Maiestas.

DIgnitatem Iudicum, iudiciorumque Maiestatem commonstrat ipse Deus, qui primus ea exercuit, & exercebit vltimus. nam quod attinet Reip. gubernationem, & bellorum administrationem; nihil opus hîc dicere, ea sponte in omnium oculos incurrit. Deus ergo transgressum iussa sua Adamum vocauit, audiuit, damnauit. denique omnes à mundi orlgine nati homines & vsque ad eius interitum oriturl expectamus terribilium illorum præconum tubas, & vltimum diuini Numinis iudicium. *Reges*, inquit Cic. *l.* 1. *de Off. iustitia reddenda causa primùm constituti.* Adeoque apud omnes orbe diuinitus creato gentes tyranni, Reges, Imperatores, iudicia exercuerunt, per sese, & in vicem suam substitutos. Vnde Populus Israël ad Samuëlem *lib.* 1. *Reg.* 8. *Constitue nobis regem, qui iudicet nos, sicut*

& vniuersa habent nationes. & lib. 2. Reg. c. 15. Absolon regnum paternum affectans, *Quis me,* inquit, *constituat Iudicem super terram, vt ad me veniant omnes qui habent negotium, & iuste iudicem?* sed & Regem insimulans malè administrati regni, *omni viro qui habebat negotium vt veniret ad Regis iudicium,* dicebat; *Videntur mihi sermones tui boni & iusti; sed non est qui te audiat constitutus à Rege.*

Apud Ægyptios quidem ijdem erant Sacerdotes, & Iudices: neque apud Gallos procul ab his aberant Druides. & Augustus statuit vt in loco Senatus thure, & mero sacrificaretur. Athenienses res graues apud Aras præstito iuramento iudicabant. & in Iure nostro sacræ leges, *l. 1. D. de leg. l. leges Sacratissimæ. C. eod.* & Iudices Sacerdotes. *l. 1. de iust. & iur.* & Antistites *l. 1. C. de decret. curial. l. 11.* dicuntur. Iustitia si quidem sancta, & iura in quibus elucet sancta; & Iudices igitur, qui eam colunt, & ius dicunt, sancti. qui enim sancti non sunt, sancta tractare non possunt. *c. Maximinian. d. 81.* & rectè Virg.

Iura, Magistratumq; legunt, sanctumq; Senatum.

Quin & in populo Dei nondum admissis regibus, apud quos rei summa erat, Iudices dicebantur. Iudicia testimonio Iosaphat, 2. *Paral.* 19. Dei sunt: qui igitur ea exercent Iudices, Dei ministri. *Rom.* 13. 4. & Valent. *l. 1. de offic. vic. Iudicationis nostræ,* inquit, *solet repræsens ore reuerentiam.* & Cassiod. *in form. Rect. prouinc. A principe, frater vocaris.* sed magnificè Dauid Psal. 81. *ego dixi, Dij estis, & filij Excelsi omnes.* Filij ergo cùm sint Dei, habere ita se debent, vt ne personam, nec actionem, quam repræsentant, ignominiâ suâ dehonestent. *Neque famosis,* igitur, *& notatis, & quos scelus aut turpitudo vitæ inquinat, & quos infamia ab honestorum cœtu segregat, dignitatis portæ patebunt. l. 2. C. de dignit.* vt nec criminis quidem postulatos tantùm, donec se purgauerint, honores appetere permittit Alex. Imp. *l. reos C. de reis post. l. 10. Turpi autem iudicio damnatus,* inquit Cicero pro Cluentio, *in perpetuum omni honore & dignitate priuatur.* Sed quid ergo sibi vult Epistola D. Pauli 1. *ad Corinthios 6. Seculariajudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum?* Non agit ibi D. Paulus, aut differit, quis esse, vel qualis Iudex debeat: sed ne fideles in ius vocent fideles coram Iudice infideli. *non est,* inquit, *inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum? sed frater cum fratre, iudicio contendit: & hoc apud infideles? Ad verecundiam vestram dico. sic non est inter vos sapiens quisquam?* Vult ergo vt potiùs, quàm id permittatur, contemptissimus quilibet, modò fidelis, iudicet, quàm infidelis adeatur. (ad quam rationem & Concil. Carthag. IV. *cap.* 87. eum excommunicat, qui ad alterius fidei Iudicem prouocat.) neque enim D. Paulus judicia à maioribus & dignioribus reiicit. *An nescitis,* inquit, *quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? nescitis quoniam Angelos iudicabimus, quanto magis secularia?* Ita D. Chrysost. & August. *ad Procul. ep.* 47. imò D. Augustinus in *l. de opere monachorum,* ait, sese ex hoc loco Pauli cogi ad suscipienda iudicia causarum, cùm esset Episcopus. & continuus Ecclesiæ Christianæ vsus habuit, vt Episcopi, Metropolitæ, Papæ, Imperatores, Reges, Principes, & Præsides sub variis nominibus, Iudices Christiani, & è populo selectiores, iudicia tractarent.

Infidelis inter Christianos.

CAPVT III.

Necessitas.

1. Iudiciorum necessitas, ac vtilitas.

POrrò iudiciorum necessitatem attulit societas humana, rerum negotiorumque commercium, dilectio cordiarum seminarium. Ideo *Magistratus,* inquit Quintil. *declam. 15. legesq; à maioribus acceptinus, ne sui quisque doloris vindex sit.* & Honorius & Theodosius *in l. 14. C. de Iudæis, Iudiciorum,* inquiunt, *vigor, iurisque publici tutela in medio est constituta, vt nemo sibi ipsi valeat permittere vltionem: nec quis id quod deberi sibi putat, aliter quàm per Iudicem repetat. l. 13. D. quod metu. l. 17. C. vnde vi. Iudicia quasi vectes vrbium, Pron.* 18. ijs concluditur securitas humanæ societatis. Enimuerò leges quidem vrbis animam à Cicerone, anchoram à Solone dictam scimus: tamen *parum est,* inquit Pomp. *in l. 2. § post originem D. de orig. iur. ius in ciuitate esse, nisi sint qui iura reddere possunt: per eos enim, qui iurisdicendo præsunt, effectus rei accipitur.* vt verè Arist. *l. 6. Polit. c. 8.* & Cicero *l. 3.* asseruerit *opus esse Magistratibus, quod sine illis ciuitas rectè constitui non possit.* Iustitia quippe sine persona subministra non agit. & ideo sine Magistratu Iustitia sepulta esse apposite dicitur à Bald. *cons. 118. col. 2. in fine l. 3.* & pulchrè ille: *Fortè est lex, & Principem habet.* vbi enim Iustitia, eaque ritè exercita non est, societas humana consistere nequit. vt rectè disputat apud Ciceronem Scipio. *Quocirca,* inquit, *vbi non est vera Iustitia, iuris consensu societas hominum cœtus esse non potest: & ideo nec populus, nec res populi, sed qualiscumque multitudinis, quæ populi nomine digna non est.*

2. Veritas à Iudicijs.

3. Ea leges que sine iudice esse nequunt.

4. Sine iudicijs ciuitas, esse nequit, aut regna.

Non defenduntur muris, nec manibus vrbes;
Si leges tollas, mœnia cuncta ruunt.

5. Sed magna latrocinia.

Regna sine Iustitia magna latrocinia. Ideoque laus Pop. Rom.

Iustitia q; dedit gentes frenare superbas;

C A-

CAPVT IV.

Qui iudices esse prohibeantur?

OMnes igitur
Procul profani sint, procul improbi.
Sanctitas Iustitiæ, sanctitas mysterij eos repsuit: singulatimque aliquibus regno suo Astræa interdixit. Si quidem Iudices dari possunt qui lege, naturâ, aut moribus non prohibentur. Naturâ, vt surdus, mutus, & perpetuò furiosus, & impubes; quia iudicio carent. Lege impeditur, qui senatu motus est: moribus, fœminæ, & serui: non quia non habent iudicium, sed quia receptum est, vt ciuilibus officijs non fungantur. *l.cùm propter. D.de Iud. l. fœmina D.de reg. Iur.* Nisi fœmina meritis excellat. *Iud.c.4.* vt Delbora. *c.Menam. 2.q.5.c.cùm deuotiß. 12.q.2.c.si quos 23.q.4.* aut moribus contrarijs, & consuetudine obtentum sit. *c.dilectß. de Arbitr.* Lege etiam prohibetur Hæreticus: 1.*Cor.c.6.* Imò *in Conc.Lat.c.3.* excommunicatus: *c.decernimus de excommunicat. in 6.* illiteratus *c.ex litter.de consang.* laicus respectu clerici: 11. *q.1. per tot.* Dominus aduersarij: *c. causam de off. deleg.* consanguineus, vel affinis: *c. accedens. el. 2. vt lite non conteſt.* quacumque iusta de causa suspectus: *c.quod suspecti 3. q. 5.* infames; *c.Infam.3. q.7.* adeoque deportati, relegati, damnati ex publico delicto, ipso facto, ipso iure, vel ex genere pœnæ infames. Quod infamiæ impedimentum obtinendi, vel retinendi Magistratus præ cæteris exactè discutit Loiseau. *des off.l.1.c.13.* Magistratum gerere honoris est, non muneris. *Imperat. D.ad municipal. Proœm.Inſt. in verb dignitat.honor.* Infamibus autem dignitatum, & honorum portæ non patent. *l.vnica.C.de infam.l.neque famoſis. C. de dignit.l. 12.* Damnati etiam criminaliter, aut banniti per contumaciam etiam à dignitatibus obtinendis arcentur. cùm vel solùm delatus, vel inquisitus reus, donec se purgauerit, repellatur. *l.vn.C.de reis poſtulat. l. 10.* Iure Canonico Iudices à Sede Apostolica vel illius Nuntijs delegari non possunt, qui non sunt in dignitate, *c. ſtatut.de reſcrip. in 6.* & Iure Concil. Trid. *ſeſſ. 25. c.10.* præter Episcopos, eorumue vicarios, seu Officiales, requiritur, vt designati sint in Synodo, pro vnaquaque diœcesi. & nisi Iuris periti fuerint, requisiti tenentur assessorem assumere, & iuxta illius sententiam iudicare. Leo X. *in conſt. incip. Regimini.* Plura sunt apud Alciat. *in prax. tit. de recuſat. Iud.*

1. Iudices naturâ prohibiti.

Lege, moribus.

2. Hæreticus lege prohibitus: excommunicatus: illiteratus laicus respectu clericj: consanguineus: suspectus: reus: infamis.

3. Magistratus honor non munus.

4. Ecclesiasticus iudex debet esse in dignitate.

In Synodo designatus. Theologus assessori necessario astrictus.

CAPVT V.

Qualis requiratur?

ENimuerò vt hæc quæ diximus proximè quem vetant, Magistratum adipisci, honore atque dignitate fungi; ita neque sufficerit aliquo eiusmodi nodo deuinctum non esse, si non insuper, naturæ, industriæ, virtutum, aliisque dotibus claruerit.

Itaque Iudicem, qui in Astrææ arcana ingressurus, eique ritè litaturus sit, ijs præditum esse qualitatibus conuenit, quas & Diuæ sanctitas, & actionis religio deposcit. Atque in primis virum bonum esse necesse est adeo, quàm conuenit medicum non esse latronem. Ne scientia, & auctoritas vergat in publicam perniciem, vti ne ille venenum pro medicina porrigat. Quare optimè Areſt. *l. 5. Erbi. c. 1.* docet Iustitiam legalem non esse partem virtutis, id est, speciem aliquam, sed vniuersam virtutem. *Sicut Iniuſtitia*, inquit, *legalis non eſt ſpecies malitiæ: ſed vniuerſa malitia.* Ideo Iureconsultus, Iudex, & Magistratus, quorum est profiteri, explicare, atque exequi iustitiam, boni esse & iusti debent, id est, vniuersim virtute præditi.

Vir bonus vniuerſim virtute præditus.

1. Iuſtitia legalis vniuerſalis & idem iniuſtitia.

Eo modo Iethro *Exod. c.8. Viros virtutis* requirit. Apud Ciceronem *l. 3. de leg.* Ordo senatorius omni vitio carere iubetur. Lex. XII. Tab. *Is Ordo*, inquit, *vitio vacato, cæterù ſpecimen eſto.* Nam *integritas præſidentium ſalus eſt ſubditorum. c. miramur. d. 61.* quomodo sacræ litteræ Oniam describunt, *Machab.lib. 2.c.15. Virum bonum, & benignum, verecundum viſu, modeſtum moribus, & eloquio decorum, & à puero in vn tutibus exercitatum.* Quod Imp. Iustianus magistros studiorum ait, *in l. 7. C. de profeſſor.* oportet excellere moribus, multo iustiùs in Magistratibus, & Iudicibus requiras. Illorum enim est, rectè dicere, & docere: his capita ciuium, & fortunæ committuntur, & vrbium gubernacula, atque prouinciarum. Si orator est vir bonus, dicendi peritus, vt Cicero *in Rhetor.* definit; & perfectus orator esse non possit, nisi vir bonus; vt asserit Quintil. *in Proœm. orat. Inſt.* quanto magis Iudex is esse debeat? Leges ideò Iudicem per antonomasiam atque excellentiam virum bonum appellant. ita Venuleus *in l. continuum. §. cùm ita D. verb. obl.l.vir bonus. D.Iud.fol.* Ea enim phrasis in iure nostro emphasim habet, nam is bonus vir dicitur, qui nullius fraudis conscius, verum honestatis Iudicium, in qualibet re sequitur. Vnde Iudex breuiùs desiderj nõ potest, quàm vt bonum virum esse dicas, vt Celsus definit ius, esse artem boni, & æqui, cuius, inquit, ex Vlpia. Iustinianus, meritò eos sacerdotes appellat, *Iuſtitiam namque colimus, & boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo ſeparantes, licitum ab illicito diſcernentes, bonos non ſolùm*

2. Iethro virtutis exigit.

Lex XII. Tab. vitio vacuum.

3. Moribus iudex & magister ſtudiorum excellat.

4. Orator ut iudex vir bonus.

5. Leges virtus bonum deſignant.

6. Iuris prudentia ars boni & æqui.

7. Vera Philosophia.

metu pœnarum, verùm etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes. Veram (nisi fallor) Philosophiam, non simulatam affectantes, l.1. D. de Iust. & Iur.

Igitur Astrææ mystam eâ desideramus instructum Philosophiâ, eâ Iustitiâ decoratum

Quæ sola in se se virtutes continet omnes.

8. Generalis enumeratio virtutum, quibus iudex instructus, & vir bonus esse debeat.

Quæ deinde in eas partes se diuidat, quibus *prudenter* sapiat, *fortiter* dolores animi cohibeat, *temperanter* voluptates refrænet, *iustè* res externas moderetur; arithmeticè in commercijs, geometricè in pœnis & honoribus: Chorumque omnium virtutum ducendo singulas colat; sanctitatem erga Deum, pietatem erga parentes, gratitudinem erga bene merentes, liberalitatem erga egenos, obedientiam erga maiores, comitatem erga minores, amicitiam erga æquales, humilitatem erga omnes; veritatem in dictis, constantiam in factis, fidem in vtrisque: Excludat à consortio iustitiæ vindictam, & crudelitatem, pariter ac negligentiam: à Societate veritatis mendacium, simulationem, hypocrisim: ab amicitiæ contubernio adulationem, detractionem, os bilingue; à liberalitatis vexillo prodigalitatem atque auaritiam: à fortitudinis signis timorem, audaciam, temeritatem: à magnanimitatis militia præsumptionem, & pusillanimitatem, mollitiem & pertinaciam: à patientiæ foribus inconstantiam, iracundiam, iram, odium, inuidiam, ferocitatem, crudelitatem: à prudentiæ adytis præcipitationem, astutiam, dolum, fraudem: à choro temperantiæ crapulam, ac ebrietatem, luxum atque libidinem: à modestiæ necessitudine superbiam, bomolchiam, rusticitatem, leuitatem, singularitatem, arrogantiam. Colat inquam virtutes singulas aduersarijs suppressis: non timore tantùm pœnæ, sed ipsarum virtutum amore, desiderio ipsius veri & recti, dilectione iusti, amore pulchri, eudocia boni. Qui his gressibus ad Sacra Iustitiæ contendunt, ne illi veram Philosophiam affectant. De his certè Vates *Psal.* 121. *Sacerdotes tui induantur iustitiam.* & Leuit. 19. *Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum.* & Vlp. in l. 17. D. de adult. Iudicem Religiosum vocat. Religionem Iudicantis Papin. *in l. quæstum de test.* ita *in l. 3. C. vbi senatores.* sacer cognitor, *l. 5. C. quorum appellat. non recip.* Sacrum auditorium, Iudex sacrarum cognitionum, & sacrarum constitutionum legitur. Sacra sunt non aræ tantùm, & templa; sed religio in primis, & iustitia, & per eam leges, vnde & sacerdotes iuris; quòd sanctissima res sit ea sapientia. *Initium*, inquit Sapiens, *Prouerb. 16. bonæ vitæ facere institium.* Optimè Budæus *in l. Iustitia D. de Institia & Iure. Iustitiæ Antistitem*, inquit, *oportet esse grauem, sanctum, seuerum, incorruptum, inadulabilem, contraque improbos, nocentesque immisericordem, atque inexorabilem, erectumque & arduum, & potentem vi & Maiestate aquitatis, veritatisque terrificum.* Quare perbellè Chrysip. apud A. Gellium *l. 14. c. 4.* mores Iudicis à iustitia instruens inquit, *formâ virginali, aspectu vehementi, & formidabili, luminibus oculorum actibus; neque humilis, neque atrocis, sed reuerendæ cuiusdam iustitiæ dignitate.* Huic se aſsymbolum Iudex formet; non precibus, pretioue corrumpatur, non minis, metu aut importunitate expugnetur, malorum infringat audaciam, fiduciam bonis inspiret, lumina acriter intendat in examen veri, atque æqui. Virgo etiam sit ipse; intactus scilicet à vitijs, & priuatim etiam bonus, non in publica tantùm officij executione. *Iudices*, inquit Ambr. *c. Iudicet. 3. q. 7. ille qui non agit eadem, quæ in alio putauerit esse punenda, ne, cùm de alio iudicat, in se ferat ipse sententiam.* quando *inexcusabilis est omnis, qui iudicat; in quo enim iudicat alterum, se ipsum condemnat. Rom. 2.* Qui de colore iudicat, ab omni alienus debet esse colore. *Aristot. l. 2. de anima*, qui de peccato, ab eo immunis. Non permisit Christus in adulterio deprehensam iudicari, nisi ab eo, qui sine peccato esset. *Ioan. c. 8. & Matth. 7.* volens festucam ex oculo fratris eiicere, priùs iubetur trabem ex suo tollere. & *Iac. c. 2. Iudicate*, inquit, *manè iudicium*; id est, sobrij à vino, & vitijs, & ita Dauid *Psalm. 110. in matutino interficiebat peccatores.* Optimè Ambros. *Off. l. 3. c. 5. neque quicquam*, inquit, *facit in quo se crimine quoquam obliget, etiamsi latere possit. sibi enim est reus prius quàm cæteris, nec tam pudenda apud eum publicatio flagitij, quàm conscientia est. non enim latebræ sapienti spes impunitatis est, sed innocentia.*

12. Iustitiæ virgualis forma.

13. Iudicis imitatio.

14. Vitijs non obnoxius de quibus iudicat.

15. Manè iudiciis, ne priùs à vitijs iudicans.

Priuatim vitijs abliciens.

Porrò palam etiam peccare Iudicem, summæ nequitiæ est, cùm sibi non tantùm peccet, sed & populo; qui re nullâ magis quàm Regum, Magistratuumque exemplis in virtutes trahitur, aût vitia. *Toi mortibus digni sunt*, inquit Nicol. Pap. ad Lothar. Reg. *quot ad subditos suos perditionis exempla transmittunt. c. præcipuè 11. q. 3.* Piè admodum in vitis Patrum *l. 3. c. 52.* Abbas Moyses coactus ad iudicandum fratrem accedere, sportam arenâ plenam fustulit, quam sua peccata esse dicebat, quæ cùm non noscerent ipse, iret ad iudicandum alium. quâ ratione iudicium soluit, omnibus compunctis, & à iudicando auersis. Timenda enim comminatio patrisfamilias apud Lucam *c. 19. Ex tuo ore te iudico, serue nequam. In iudicio sedens*, inquit Chrysost. *c. multi distinct. 40. si quidem benè vixeris, & benè docueris, omnium Iudex es; si autem benè docueris & malè vixeris; tui solius condemnator eris.* Senec. *l. 2. de ira c. 7.* inter cætera litium mala *Iudex*, inquit, *damnatur*, *Iudex eligitur*, & *Epist. 97.* de iudicio Clodiano, *Minus*, inquit, *crimine, quàm absolutione, peccatum est. nec antè fuit de salute securus, quàm similes sui iudices suos reddidit.* quod Tacit. *l. 12. Annal.* scribit de Nerone *scelerû sibi conscio, & veniam sperante, si largitionibus validissimum quemque obstrinxisset.* vix enim fieri potest, vt ea damnent, quæ faciant; nec enim in alio possunt odisse, quæ in se amant. *Cùm ergo*, scribente Fabio, *fauere, & misereri cœperit, agi iam rem suam existimabunt, & sicut amantes de forma iudicare non possunt, quia seusum oculorum premit amor; ita omnem inquirendæ veritatis ra-*

Publicè magis.

Propter exemplum.

16. Iudex ceteris reus de quibus iudicat inidoneus.

tionem

tionem iudex amittit occupatus affectibus: æstu fertur, & veluti rapido flumini obsequitur. Necessarium est, inquit Cassiod. *Reipub. vt cui Iustitia committitur, malis moribus non grauetur: alioquin inefficax est ab homine exigere, quod agnoscitur non habere. è contrà verò confidenter quæritur, quod inesse sentitur.*

17. Verè bonus non fictè sit Iudex.

Volo ergo virum bonum, cui re ipsâ virtus insit, non imago tantùm, & paries dealbatus. *vt qui conducti plorant in funere. nam malus vbi se bonum simulat, tunc est pessimus: & bonitatis verba imitari, maior malitia est.*

Secundùm omnes virtutes.

Virtutum sanè magna est coniunctio, quam Senec. *ep.* 67. vocat indiuiduum comitatum virtutum. vt Stoici existimarint virum non esse perfectum, qui non omnes virtutes haberet: nec actionem perfectam, quæ non fieret secundùm omnes virtutes.

18. Non tamen in summa rigore.

Sed *vitijs nemo sine nascitur: optimus ille, qui minimis vrgetur.* & proprium cuiusque virtutis munus est, vt quamuis in cæteris virtutibus nimium quis non excellat, modò nec vitijs notetur, & à recto iuris iustitiæque tramite non discedat; bonus vir hic, & bonus Iudex erit. vt hæc non amarè, sed cum quodam temperamento accipiantur. vt à Caio *in l. si quid venditor.* 18. §. *fur. D. de edil. edict.* quem admodum *si fortè venditor constantem seruum affirmauerit, non exactè*, ait, *grauitas & constantia quasi à Philosopho desideratur: sed qui optimum coquum esse dixerit, optimum in eo artificium præstare debet: idem & in cæteris generibus artificiorum.*

19. Statutum reprobatum quod summè doctos aut eminentes nobiles exigit.

Itaque virtutes in Iudice desideramus, non vt in aliquo summi rigoris religioso; sed mediocriter; vt in seruo Caius modicè. quemadmodum Greg. IX. probari non potuit statutum, seu consuetudo Ecclesiæ Argentinensis, ne ad illius præbendas alij, quàm nobiles, & eminentis doctrinæ viri admitti possent. *c. pen. x. de præb.* sic & Augustinus. *in c.* 1. *d.* 81. in ordinato præsule, D. Paulum interpretans, ait non requiri, vt omnino sine peccato sit: sic enim omnis homo reprobaretur: sed sine crimine; id est, graui peccato, accusatione, & damnatione dignissimo, præsertim in defectu nostrorum temporum, quibus non solùm merita, sed corpora ipsa hominum defecerunt. quibus nos oportet condescendere. vt docet Pelag. Papa *c.* 7. *d.* 34. in qua re Galbam peccasse notat Tacit. *l.* 17. *constat*, inquit, *potuisse conciliari animos quantulacumque parci fenis liberalitate: nocuit antiquus rigor, & nimia seueritas, cui iam pares non sumus.*

20. Præsul sine etiamsi non peccato exigitur.

21. Galbæ antiquus rigor noxius.

22. Nisi quoad Iustitiam.

Iustitiam tamen, rectitudinemque semper summam requirimus in Iudice; vt in coco optimam coquendi artem Caius. *semper enim boni & innocentis viri officio fungi eum oportet.* Vlp. *in l.* 4. *D. famil. erciss.* inde & Iudices *χρατίστους.* id est, optimos, & præstantissimos appellabant. Ita apud Acta Apost. *c.* 24. Claudius Lysias Felicem, & D. Paulus Festum vocant; *c.* 28. & Cato describit;

Iustitiæ cultor, rigidi seruator honesti,
In commune bonus.

Iudex summè sit iustus.

Sed tamen fieri aliquando potest, vt euceat tanta in aliquo spes, vt quamuis vitiosam priuatus vitam egerit, alium Magistratus obstenturus sit virum, & aduersus communes regulas sit promouendus. Vespasianus in melius mutatus est. Nicolaus Rentius Romæ priuatus, demens, & nugator putabatur; Vrbis tribunus cuncta ad se traxit, summâ apud omnes reuerentiâ. Pius IV. omnium expectationem superauit. Sunt alij innumeri. Vnde cùm in Senatu actum esset, nequis posthac vitâ probrosus, & opertus infamiâ prouinciam sortiretur, idque Princeps diiudicaret; non à legibus delicta puniri; quanto fore mitius in ipsos, melius in socios prouideri ne peccaretur? aduersus ea disseruit. Tibertius, *non ex rumore statuendum: multos in prouincijs contra quam spes & metus fuerit egisse: excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum, hebescere alios.*

23. Nisi & certa spes melioris frugis suadeat.

CAPVT VI.

Fidei rectæ.

PRima sanè bonitatis in Iudice species est rectè de Deo sentire, piè credere, ritè venerari. *Constare debet inter omnes veraciter pios, neminem sine vera pietate, id est, veri Dei vero cultu, veram posse habere virtutem.* Augustin. A Deo Iudex, à sincera fide, à proba religione si dissenserit; non aliter munus administrabit, quàm prouinciam Præses, qui ab Imperatore recessit. nam ita Christus, *Luc.* 11. *qui non colligit mecum, dispergit.* Seminauit Christus probum semen; insperget Iudex zizania: quomodo hic agricola & dominus conuenient, in seccdens. seruandis, colendis, purgandis fructibus? Quare rectè Imperatores orthodoxam fidem colendam, hæreses, hæreticosque comprimendos, dignitatibus arcendos, Iudæos, paganos, compescendos; templa horum claudenda, superstitionem tollendam decreuerunt. *tot. tit. c. de Sum. Trinit. & de Hæret.* Summa felicitas Reimp. si boni reges, boni Magistratus, probæ fidei, & Religionis fuerint. *Illi* (inquit August. *lib.* 5. *ciuit. c.* 19.) *qui verâ pietate præditi bene viuunt, si hanc sententiam regendi populos consectati sunt, nihil est felicius rebus humanis, quam si Deo miserante habeant potestatem.*

1. Iudex hæreticus, vt præsides ab Imp. modo hic agricola & dominus conuenient, in seccdens.

2. Felicitas reip. boni superiores.

Sed audiamus Diuina ipsa Oracula *Deut.* 17. *Postquam sederit in solio regni sui, describes sibi Deuteronomium legis huius in volumine, excipiens exemplar à sacerdotibus Leuitica tribus, & habebit secum, legetq; illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba, & ceremonias eius, quæ in lege præcepta sunt. Nec eleuetur cor eius superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dexteram, vel sinistram.* & ipsa Sapientia *c.* 6. *Audite ergo*, ait, *Reges, & intelligite, discite iudices finium terræ. Præbete aures vos qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationum: quoniam data est à Do-*

3. Iudicis officium incunctis inculcatio.

mino potestas vobis, & virtus ab Altissimo; qui interrogabit opera vestra, & cogitationes scrutabitur: quoniam cùm essetis ministri regni illius, non recte iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ, neque secundùm voluntatem Dei ambulastis. Horrende & citò apparebit vobis, quoniam iudicium durissimum his qui præsunt, fiet. Exiguo enim conceditur misericordia: potentes autem potenter tormenta patientur.

Prouerb. 36. præferet illa facem, quæ tenebras dispellet, quas offundere possint affectus, metus, amor, dona, & quæcunque alia humana: & cum his pugnantem atque sub illius ancilijs mox vincentem solabitur: *Dicite iusto, quoniam bene, quoniam fructum adinuentionum suarum comedet. Isaiæ. 3.*

CAPVT VII.

Timens Deum.

1. Timor Domini.

IEthro consilium exigit Iudices timentes Deum. *Initium* quippe, *sapientiæ timor Domini. Psal.* 110. 10. Non ab alio fonte fluit, non aliâ via graditur, quam timor sepserit. *In maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Sapien. c.* 1. Radix sanè & custos virtutum est timor Domini: ab eo procedunt, sine illius satellitio non sunt securæ. *Anchora cordis*, inquit Greg. *lib.* 6. *c.* 23. *est pondus timoris.* ab eo naues nostræ, ne infanis mundi tempestatibus dissiciantur, immerganturque, retinentur, ac sustentantur. *Timor Domini odit malum. Pron. c.* 8. vbi ille hospes est, non admittit vitia, nec cedit malis, quæcumque demum imminent; progenerat fortitudinem, Iudicis iusti scutum inexpugnabile. *In timore Domini fiducia fortitudinis est. Prouerb.* 14. *Super aspidem & basiliscum ambulabit, & conculcabit leonem & draconem. Psal.* 90. *Si consistant aduersus eum castra, non timebit cor eius. Psal.* 26. *Assumet pennas, & sunt aquilæ volabit, & non deficiet. Isaiæ* 40. Rectissimè Lactantius 3. *epist.* primum iustitiæ esse officium scribit, Deum cognoscere vt parentem; metuere vt dominum; diligere vt patrem. non ille est seruilis, is enim *degeneres animos timor arguit.* Filiorum ille est, qui metum simul & amorem vno nodo connectit, vno halitu spirat. Is ille est, qui, quem possidet, beatum facit. *Beatus vir qui timet Dominum. Psal.* 111. *Beatus homo, qui semper est pauidus. Prou.* 28. quare? *in mandatis eius cupit nimis.* ea illi regula voluntatis, vitæ, actionum. *Qui timet Deum, faciet bona. Eccl.* 15. & quod inde profluit, *qui continens est iustitia, apprehendet eam*, & strictè complectetur: non tepidè, non flaccidè, non in duas partes claudicando, sed feruenti zelo, incenso, intenso que amore totam amplexabitur. nec ita eo merente Iustitia suas partes deseret, sed *obuiabit illi quasi mater honorificata*, spontè se ei offeret, si eam solam totâ animi intentione, nullo affectu alio admisto teneat, *ipsa diriget consilia eius, vias suas demonstrabit illi*: liberabit eum, proteget, eripiet, & glorificabit eum, *& ostendet illi salutare suum. Psal.* 90. præibit illa, æquum iustumque præcinet, audire tantùm, & succinere Iudicem oportet. *Qui timent Dominum, inuenient iudicium iustum, & iustitias quasi lumen accendent.*

2. Primum iustitiæ officium.

3. Timor Domini filialis.

Eius in iudice bona.

CAPVT VIII.

Religiosus erga Ecclesiam.

PIetas in Deum assectam habet Religionis obseruantiam, & Ecclesiæ venerationem. Valer. Max. *Rubrica* 1. *Omnia post religionem ponenda, & semper nostra ciuitas hoc duxit, etiam in quibus summæ Maiestatis conspici decus volut.* Quapropter non dubitauerunt sacris imperia seruire. Varro; *Prius de diuinis quàm humanis rebus ad senatum referendum est.* & Liu. *l.* 6. *Consules nulla de re prius quàm de religionibus senatum consuluere.* quin & Niceph. *l.* 10. *c.* 22. ait Iulianum apostatam prohibuisse, ne apparitores præsides anteccederent, quando delubrum ecclesiæ intergrederentur. Boni Principis est, ac religiosi, Dei sacerdotes honorare atque tueri, *c. boni d. 56: Non licet*, inquit Simmachus, *Imperatori, vel cuiquam pietatem custodienti, aliquid contra diuina mandata præsumere, nec quicquam quod Euangelicis, Propheticis, aut Apostolicis regulis obuiet, agere.* & Felix; *Certum est hoc rebus vestris esse salutare, vt cùm de causis Dei agitur, iuxta ipsius constitutionem, regiam voluntatem sacerdotibus Christi videatis subdere, non præferre, & Sacrosancta per eorum præsules potius discere, quàm docere; Ecclesiasticam formam sequi, non huic humanitus sequenda iura præfigere: neque eius sanctionibus velle dominari, cuius clementiæ Deus voluit tua pia deuotionis colla submittere, ne dum nimia sua celsitudo dispositionis excedit, eatur in contumeliam disponentis. c. certum dist.* 10. *Cognoscant*, inquit Isidorus, *Principes seculi Deo debere se rationem reddere, propter Ecclesiam, quam à Christo tuendam susceperunt. c. princ.* 23. *q.* 1. & Ioan. VIII. eos qui Ecclesiarum tuitionem rogati negligunt, post secundam, & tertiam admonitionem omni communione vsque ad condignam satisfactionem declarat esse priuatos. *c. admonuit. ibid.* Concilium Lateranense anathemate eos ferit, qui Ecclesiæ iurisdictionem & auctoritatem Prælatorum euacuant. *c. non minus. v. iurisdictione. x. de immunit. Ecclesiæ.* Si inter omnes fideles pax & concordia habenda est, multò magis inter Episcopos & Principes esse debet; qui post imperialis apicis dignitatem populum Dei regunt; ita tamen inter se concordare debent, vt alterutri sibi ad Dei seruitium peragendum, & ministerium suum explendum non solùm non noceant, quin potiùs adminiculo sint. *Cabilonense sub Carolo. c.* 20. *Arelat. sub Carolo c.* 12. 13. Cogitent Iudices Deum zelotypum esse, &

1. Pietas erga Deum.

Veneratio ecclesiæ.

Tutela ministrorum.

2. Reuerentia.

3. protectio.

Excommunicatio negligentium.

Opprimentium.

Deus pro ecclesia sua zelotypus.

& quæ eius præcipua sunt, eiusque patrocinio tecta, non sine vltionis expectatione temeranda. eam saltem reuerentiam tribuat Christianus Ecclesiæ illiusque ministris, quam Romani, Græci, Germani, Ægypti, Cappadoces, Galli suis olim sacerdotibus, aut Alexander Magnus Summo Pontifici obuiam Hierosolymis venienti.

Exempla principum ecclesiam ministrosq; honorantium.

Dis te minorem quod geris, imperas.

Sequatur exempla Constantini, aliorumque Principum Christianorum, quorum apud homines gloria, apud superos præmia erunt æterna. Plura recenset Ribadin. *in prin. de Princ. l. c.* 35. Quicumque imitabitur Iudex, *in memoria æterna erit Iustus*. hic tamen veram religionem desidero, non fictam; non Hypocrisim, non specie religionis in ambitionem relabentem, quod execratur *l.* 2. D. *de extra ord. crim.* non specie religionis fortunas effundentem. Vindicta diuina est, cùm ad tales deferuntur publicæ potestates. *Permittit Deus regnare hypocritam propter peccata populi. Iob.* 34. Neque populo benefacere possunt, qui Deo illudunt. *Difficile est* in potestatibus *temperare, qui per ambitionem probos sese simulauêre.* Sallust. *in Iugurt.* Non tamen vitandum est, ne viri Principes conspiciui sint, & eluceant virtute, verâ tamen, non fictâ. *Videant opera vestra bona. Matth.* 5. Fuit Scipio non veris tantùm virtutibus mirabilis, sed arte quoque quâdam ab iuuenta in ostentationem earum compositus. Liu. *lib.* 26. Ideò Persis Regibus ignes præferri, & Romanis Imp. ante thronum apponi soliti, vt introspiciantur, & virtute ac vero Dei cultu subditis præluceant. Enimuerò vt Deus auersatur eos, qui virtutes mentiuntur,

4. Vera religione non hypocrisi.

Qui Curios simulant, & Bacchanalia viuunt:

Ita non æquè vetat, ne defectus suos, qui eminent, celent;

Rara quidem mendâ facies caret, occule mendas.

Imò si à vitijs ipsis non abstinent, priuatim tamen, & tantùm clam peccent. tum sui causâ, quia *soluti viuentes despicabiles sunt, & multas opportunitates præbent insidiantibus.* Arist. 5. *Pol. c.* 10. tum populi. nam *quemadmodum ex erratis, quæ in nautibus inter nauigandum contingunt, si qui præsertim nautarum peccet, leue & paruum adfert damnum; verùm si gubernator aberret aut delinquat, omnibus nauigantibus communem fortunam ac periculum struit: ita priuatorum hominum delicta non in plebis, sed in ipsorum incommodum reseruntur.* Demosth. *orat.* 1. *contra Aristog.* Magistratus & Principes qui clam peccant, vt priuati peccant; qui palàm, vt potestates: & in sequelam subiectos trahunt, & in omnibus peccant, qui eorum peccant exemplo.

CAPVT IX.

Iustus.

Deus Iudex Iustus, fortis, & patiens. Psal. 7. eadem elogia, eoque ordine tribuenda Iudici, pro sui prototypi imitatione. Igitur is esse debet iustitiæ, & æquitatis amans, atque obseruans. non est Iudex, si non est in eo, Iustitia. *c. iustum* 23. *q.* 2. *Iustus Dominus, & Iustitiam dilexit, æquitatem vidit vultus eius.* eâ scilicet dignatione, vt totum vultum inspiciendum porrigere, non frontem tantùm exportigere velit, vt tenere id amantium est. Epithetum dignissimum Iudice est *Iustus* & *Æquus*. Hieroglyphicum Iustitiæ dignissimum Lancx & Æquilibrium: quo momenta causarum litigatorumque rationes ponderentur: vt quò inclinat Lancx Iustitiæ, eò descendat religio iudicantis: *c.* 1. *de sent. in* 6. siue suum cuique tribuendum sit, siue scelera vindicanda. Quomodo Diuina manus sententiam Balthasaris in pariete descripsit: *Appensus es in statera, & inuentus minus habens.* quam eâdem nocte diuinæ damnationis ministri executi sunt, Rege nec dato.

Neque enim Iustitiæ trutina sola priuatorum iura expendit: sed & præmia, atque honores, & supplicia examinat. Semper enim iusta est, siue de publico, siue priuato statuendum est. In ijs autem quæ spectant ad causam Iustitiæ commutatiuæ, rerumque communicationem, seu commercia; per formas constituit æqualiter ab omnibus seruandas: non distinguit personas. In his quæ ad causam distributiuæ spectant, personas distinguit meritas ab immeritis. Est tamen in vtraque æqualitas, in commutatiua ad legem proportionis arithmeticæ; in distributiua ad legem proportionis geometricæ: quam & priuatus & Magistratus vtramque colere debet. Facit *id* Magistratus, cùm ius dicit super contractibus, & distribuit præmia, & pœnas pro ratione & varietate meritorum. Facit id priuatus, dum suum cuique tribuit, quod ex contractu debuit; & distributiuam obseruat, cùm gradus officiorum obseruat, erga Magistrum, parentes, liberos, amicos, hospites, ciues. Pulchrè August. *c. duo* 23. *q.* 4. *Inuigilet disciplina sicut cuique regenti apta & accommodata est; non solùm Episcopo regenti plebem suam, sed etiam parenti regenti familiam suam, marito regenti comugem suam, patri regenti prolem suam, Iudici regenti prouinciam, regi regenti gentem suam.* De distributiua illud est Tullij *lib. de inuent. Est*, inquit, *habitus animi communi vtilitate conseruatâ suum cuique tribuens dignitatem. & ad Heren.* dicitur esse æquitas, vnicuique tribuens, pro dignitate vniuscuiusque. quo disputatio nobilis Triphon. *in l.* 31. D. *depos. Et probo*, inquit, *hanc esse Iustitiam, quæ suum ita cuique tribuit, vt non distrahatur ab vllius personæ iustiore petitione.*

1. In publicis æquè ac priuatis.

2. Commutatiuè & distributiuè.

Quapropter rectè apud Ægyptios Iustitia per Oculum patentem significabatur. Plato l.9. Iustitiam speculatricem, atque vindicem appellat. Chrysippus oculos Iustitiæ virgini acres, rectos, atque immotos facit. Pierius *Hieroglyph. l. 33. c. 1.* quòd perspicere omnia, neque etiam connivere debeat. In sacris etiam litteris Iustitia diuina per oculum vigilantem designatur. *Oculum vigilantem ego video.* & *Psal. 84. Iustitia de cælo prospexit.*

3. Oculo vigilante.

Symbolum etiam Iustitiæ atque Hieroglyphicum traditur Aquila, perspicacissimi scilicet visus. Quod adeò ei proprium naturæ donum est, vt ex vngue pullos suspendat ad obiectum solis: qui irretortis oculis aspexerint, genuini probantur; qui palpitauerint, deiiciuntur, quasi adulterini. Iustorum oculi non ab auri fulgore, donis, muneribus offenduntur, quò minùs infractè rectum videant, & iudicent. Quòd si ad ea palpitauerint, non iusti sunt, adulterini sunt Iustitiæ pulli. Iustorum Imperatorum Hieroglyphicum fuit Aquila fulmini insidens, etiam à Carolo V. vsurpata cum inscriptione: *Suum cuique.* Anonymus *ad Hieroglyphica Pierij lib.4.* Huc semper oculi Iustitiæ spectant.

4. Irreflexo, instar aquilæ.

Aliud Iustitiæ symbolum est Ciconia, de quâ Plin. *l.10. natur. hist. c.23. Genitricum, ait, senectam inuicem educant.* Iustitia vices rependit, vnicuique suum reddit. Vnde apud D. Paulum, *nemini quidquam debeatis.*

5. Ciconiæ.

Iterum Vultur ab Hercule apud Herodotum pro Iustitiæ symbolo habita fuit, & Hermodorus Ponticus apud Plutarchum innocentes vultures vocat. Nulli animali mansueto Vultur nocet, aut viuo pascitur, cadaueribus etiam sui generis abstinet, nullis fructibus damnum infert, auxilio est contra serpentes, visu acutissimo valet, cladiumque futurarum prouida, & ex præsagio ad eorum partes se confert; vbi clades futura est, quasi victoriæ Iustitiæ ministra obsequens. Pier. *Hierog. l.18. c. 6, 7, 8.* Iustitiæ inter prima principia est *alterum non ladere*, & ad alterum, *cuique suum tribuere*, pertinet insultum passo se adiungere, vim pellere, à familia, ciue, patria; eladem, quam iusta sententia facit, probare, & exequi.

6. Vulturis.

Denique iustæ est significationis *Palma.* Inueniuntur binæ palmæ inter se mutuis ramis interplexæ, mas, & fœmina: quasi mutuo obsequij amore ad oscula exporrectæ. Pier. *Hierog. lib. 50. c. 10.* Iustitiæ sanè coniugalis Hieroglyphicum. Sed & generatim Palma Iustitiam significat, quòd fructum reddat pari omnino cum solijs pondere; nota æquilibrij Iustitiæ. Incorrupta est Palmæ materia, ac senij nescia: corrumpi non oportet Iustitiæ administros. Folia nisi vi tollantur, numquam amittit. Iustitia est perpetua voluntas suum cuique tribuendi. Ponderibus resistit, & in aduersum incuruatur: Iustitia est constans voluntas. In palma nihil inutile est: Iustum vsibus humanis totum atque publicæ rei proficuum esse oportet. *Iustus vt palma florebit. Psalm. 91.*

7. Palmæ.

Et quia Hieroglyphica Iustitiæ huc nos adduxerunt, addendum vltimo loco est, solere Veteres exhibere iustitiam in throno sedentem, sinistrâ bilancem libratam, dexterâ tenentem fasces cum alligata securi, pro merito significabant æqua præmia merentibus impendi, & debitas scelerum conuictis pœnas infligi.

8. Moderata seueritate.

Erant duæ mulieres captiuæ vtrimque iuxta thronum, à dextris vna fractum ensem prætendebat, altera à sinistris conto innitebatur. illa per fractum ensem nimiam seueritatem retusam cohibitamque significat: hæc per contum lentitudinem, quâ judicia plus æquo producuntur, correctam.

9. Festina lenè. Lentisunt, qui nullo scelere, nullis publicis priuatisque iniurijs mouentur ad iustitiæ vindictam. Iustos zelus Domini comedit. cuius illa æterna vox, *Diligite iustitiam qui iudicatis orbem. Sap.1. Vidi prauaricantes, & tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. Psal.118. Custodite legitima atque iudicia. Leu.8. Non facietis quod iniquum est, nec iniustè iudicabitis. Leu.19. sed iustum iudicium iudicate. Ioan.7. nec in alteram partem declinabitis. Deut.16.* Tam diu enim quis iudex dicitur, vt scribit Cassiod, quamdiu iustus putatur: qui enim iuri dicundo datus est, si non ius dicit, non iustus est; si non cuique suum tribuit, non iudex est, non iudex rectè dicitur, omnino iam non iustitiæ minister, sed fur est, raptor, latro, & si quid peius dici potest, quippe qui sub nomine, & velo sacrosancti ministri, latrocinia, furta exerceat, dum innoxios neci dat, fontes absoluit, reis bona actorum addicit, & his illorum. Æquitas à iusto seruatur, cùm neque lucri, neque passionis alicuius causâ ad aliquam partium declinatur. *Auth. de mandat. Princip. cap.2. in fin.* Hanc æquitatem iustus seruat, *ingreditur sine mitula, & operatur iustitiam.* qui pro solius iustitiæ dictamine tribuit suum cuique, non lædit alterum, ipsi sibi viuit honestè, quem consequitur illud: *Beati qui custodiunt iudicium, & faciunt iustitiam omni tempore. Psalm. 105. Misericordia & veritas custodiunt regem, & roboratur iustitiâ thronus eius. Prou.20.*

CAPVT X.

Æquus.

1. Bono ac æquo non callido iure iudicare.

IVstus Iudex vt semper sit, æquum esse oportet. ad æquitatem pertinet ex æquo & bono, non ex callido versutoque iure rem iudicare. scriptum sequi calumniatoris est: callido boni Iudicis voluntatem scriptoris, auctoritatemque defendere. Cicero pro Cecinna, *Summum ius summa iniuria.* quomodo dicit Ecclesi. c.7. *Noli esse iustus multum neque plus sapias quàm necesse est.* Nimia subtilitas æquitati naturali contraria est. quâ præcisæ actionum, institutionum, legatorum antiquæ formulæ *l. 14. D. de diuerst. & tempor. præscript.* Neque tamen

tamen lenitas nimia sub vmbra æquitatis introducenda est. quomodo Celsus furtum infantis in adolescentiam vsque retenti putauit mulctandum duplo, existimationis non infantis, quod remissius; sed adolescentis, quod Reip. salutarius, ad puniendum crimen perseuerantiâ auctum. *l.* 67. §. 2. *D. de furt.* & Vlp. *l.* 11. *D. de pæn.* intempestiuè misericordiam exercere dolo proximum censet. sic & Marcian. *adulteram dimissam, sed receptam quamuis verbis legis Iuliæ non comprehendatur, tamen dicendum est*, inquit, *l.* 33. §. 1. *D. ad l. Iul. de adult. vt teneatur, ne fraus fiat*, voluntas enim legis præ verbis amplectenda est, eiusque ratio, quæ illius anima est. ita vt in quibus ea non spirat, in iis non viuat lex. quomodo Vlp. in castrato temperat legem, quæ patrono infligit pœnam à liberto iusiurandum exigente, quo nuptijs renunciet, *l.* 6. §. 2. *de iure iur.*

2. Non Iura tamen scripta æquitatis obtentu subuertens.

Manifesta tamen ea sit oportet, non quæ aliquid ambigui retineat. quomodo Vlp. *in l.* 1. §. 3. *D. de minor ib.* constitutam in minoribus curatelam ob iuuenilem imprudentiam, eis non remitti asserit, quamuis benè rem suam gerentibus, & Imperator ei, qui ad ætatem quâ testamentum condere licet, peruenerat, non ideo à constituto iure recedendum putauit, quod nondum vigoris emersissent vestigia; quia hæ causæ obscuræ sunt, & in singulis disputationem præberent, & litium seminarium. quando *satius est à paucis etiam iustam excusationem non accipi, quàm ab omnibus aliquid tentari.* Seneca *l.* 7. *de beneficijs. c.* 16. Cæterum & Papinianus *in l.* 102. *D. de condit.* non tantum interpretando, sed & supplendo subtiliter voluntatem testantis, æquitatem secutus est, excluso substituto, suppletâ conditione, ex naturali aui voto non relictorum liberorum. Vnde liquet non omnem etiam subtilitatem ab æquitate excludi. (vt exemplis exsequitur Thulden. *l.* 2. *de causis corr. Iud. c.* 10. totique æquitati finium æquum modum dicit. *c.* 7. *& seq. vsque* 19.) alioquin iam artem iurisprudentiæ abstuleris. sed acutas tantùm arcet ineptias. etenim si arti repudium mittimus, cùm naturaliter homines ad dissentiendum sint procliues, nulla erit regula, quâ æquitas definiatur, sed pro omni iure vixdum ab intellectu rustico remoto erit opinio iudicantis. quantus gratificationi & sordibus campus aperietur, quantum iudiciorum chaos! videmus id vbi omnia fidei controuersa soli priuato cuiusque spiritui subiiciuntur, nullo altero iudice admisso; in quot sectas homines sunt dissecti! peius sanè adhuc cum iure ageretur, vbi minor à materia inerit religio, vel scrupus. Nõ ergo Iudices, non Æquitas ipsa legibus est soluta, quatenus illis assidere dignatur. Quatenus autem assidet supremis Principibus, corumve Concilijs, quibus id specialiter illi committunt, quorum partes sunt, aliquando altiores, publicasque intueri, & causas sequi. neque numquam, neque tamen semper legibus solui permittit, earumque seueritati clementiam subrogat. *qua de re alibi.* Quibus tamen omnibus illud perpetuò commendatum esse oportet, vt pro dictamine sincero conscientiæ veram æquitatem, non palliatam consideret. *ne fortè*, inquit Iustus Iudex. *Ierem. c.* 21. 22. *egrediatur vt ignis indignatio mea, & succendatur, vt non sit qui extinguat, propter malitiam studiorum vestrorum.* ea enim est malitia studiorum, quæ ab alia causa mouetur, quàm simulat. ab hac cauere debent, qui casum pro amico formant; qui iram, odium, aliaque animi vitia patiuntur.

CAPVT XI.

Fortis.

ALterum Dei Iudicis elogium est *Fortis*, est & pro suo modo hominis Iudicis. *Noli fieri Iudex, si non valeas virtute irrumpere iniquitates. Eccles.* 7. *ne fortè extimescas faciem potentis, & ponas scandalum in æquitate tua.*

Fortitudo quæ vel in bello tuetur à barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel à latronibus socios, plena iustitiæ est. c. fort. 23. *q.* 3. ita coniungit, comparatque supremus ille politico-Christianus auctor bellicam fortitudinem, & ciuilem; ob quam plerumque inimicitiæ subeundæ sunt: sæpè obtrectationes. *Nec tamen te pœniteant*, inquit idem, *offic. l.* 3. *c. vlt. eiusmodi offensiones.* neque enim moueri debet Iudex, si eam ob rem ei obganniatur, opprobria, conuitia, libelli etiam famosi de eo spargantur. si enim omnes qui volunt in Christo pie viuere persecutionem patientur; tum maximè Iudices, qui officio suo probè fungi volent. folent enim ab eis etiam iure correpti, magnoperè eos odisse, & falsò illis crimina obiicere; vt quoquo pacto possint, eis molestiam exhibeant. *c. sunt nonnulli.* 2. *q.* 7. *Trid. sess.* 13. *c.* 6. frangi tamen non debent: neque vexationis timor ad inquirenda & punienda delicta illos segniores reddere, multò minùs officium deserere, & propter malorum opprobrium hominum, quieti se tradere. *c. fugges.* 7. *q.* 1. infirmi animi sanè id esset: nam *maiore animo tolerari aduersa, quàm relinqui, fortes & strenuos etiam contra naturam insistere spei, timidos & ignauos, ad desperationem, formidine properare.* ex Tacit. *hist. l.* 2. docemur. ideoque Iethro Moysi consulens, vt subsidiarios sibi sumeret, de omni plebe viros potentes exigit, seu virtutis virtus, seu fortes, strenuos, ac magnanimos. Alphonsi Arag. Regis illud circumfertur, *Regum esse, non modò benè facere, sed & malè patienter audire. Patientia* enim *lenietur Princeps. Prou.* 25. *& leuius fit patientiâ quicquid corrigere est nefas.* Aliena sunt ea mala, non nostra: pati ea, non emendare possumus. neque verò vlli patientiùs vituperationes ferunt, quàm qui maximè probro carent. *Quare dites*, inquit Chrysost. *hom.* 47. *si pauper appellatur videtis quoniam id falsum nouit: itidem si nos iniurias videbimus, magnum*

magnum erit argumentum, quòd falsò reprehendamur.

Calumnia sanè ordinarium est malum, quo litigantes febricitantium more laborant. Quibus si medicus maledicentibus non irascitur, sed condolet: idem facere Iudicem conuenit; misereri morbi, non irasci languenti, non phrenetico. *Non mediocris*, inquit Ambr. *l.2.off.animi est fortitudo, quæ sola defendit ornamenta virtutum omnium, & Iustitiam custodit, quæ inexpiabili prælio aduersus omnia vitia decertat, inuicta ad labores, fortis ad pericula, rigidior aduersus voluptates, vt auaritiam fugiat tamquam labem quamdam quæ virtutem effeminat.* & Cicero *Rhet. Fortitudo est immobilis inter aduersa gloriosa animi claritudo, res arduas pulchrè administrans, quæ nec aduersis infestando frangitur, nec prosperis blandiendo eleuatur.*

CAPVT XII.

Constans.

1. Obfirmatus magnorum exemplis.

COnstantia ad fortitudinem pertinet. Dum ergo se ad Iudicis functionem quis componit, firmare animum expedit constantibus exemplis. Vt Heluidium Trasea monuit apud Tacit. *Ann.16.* Ita compositum non ferrum, non ignes, non calumniæ, aut rumores populares ab officio deterrebunt. Animus enim & incitatur maximè, & dirigitur intuitu præuiæ aliorum vitæ, rerumque gestarum, vnde & Tacit. *de morib. German.* refert, quamuis apud eos Historiarum scriptio vsum non haberet, qui benè potius facere & fortiter mallent, quàm scribere: etsi ea res mirè virtutes in posteris excitat, (historicisque ideo habendi sunt. *Pasquier Recherch.lib.1.c.1.*) tamen & asserit Tac. carminum vsum, habuisse Germanos, quibus Herculem, aliosque heroas, viros fortes, in memoriam reuocabant, vt eorum mentione ad vestigia insequenda prouocarentur. Eâdem causâ beatorum Martyrum aliorumque Sanctorum festos dies Ecclesia celebrat, *quia solemnitates Martyrum*, inquit August. *ser. 47. de Sanctis, exhortationes martyrionum sunt.* Ita Ecclesia cùm diaconos ordinat, & officij sui monet, instruit, vt opere & sermone in Euangelij propagationem eant, vestigijsque Discipulorum insistant: *Habete* (inquit) *pedes calceatos Sanctorum exemplis. Pontifical.in Prologo Ordin.Diac.* Eodem modo Iudex, cuius inter virtutes constantia in primis sedet subselliis, vt eam vsu totam fructuque suam faciat, proposita sibi semper habere debet illorum Iudicum exempla, quos à recto non abduxit ira Regum, populi furor, preces, & lachrymæ miserorum, thesauri Crœsi, honores, tormenta, ferrum, aut mors vltima linea rerum. Quis non firmetur animo, qui Sancti Thomæ Cantuariensis, Stanislai, aliorumque sanctam in recti defensione pertinaciam inspexerit? in quibus nullus humanitatis sensus, non dico fidei, sed nec officij constantiam labefactauit?

Iustum, & tenacem propositi virum
Non ciuium ardor praua iubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solidâ.

2. Aduersus Non considerandum personam pauperis, nec honoratæ potentiam. vultum potentis. *Leuit.c.19.* Galba *apud Tacitum, Hist.l.1. minantibus intrepidus, aduersus blandientes incorruptus.* E contrario, *Prouerb.c.11. Impius facit opus instabile.* Rectè ergo Heluidius, *apud Tacit.lib.4.* quò firmiùs aduersus fortuita Remp. capesseret, Doctores sapientiæ secutus, quæ sola bona, quæ honesta; mala tantùm, quæ turpia; potentiam, nobilitatem, cæteraque extra animum neque bonis, neque malis annumerat. *Ante iudicium para iustitiam tibi. Eccles.18.* illi, iam robur, & æs triplex circa pectus est, qui hac doctrinâ animum obsirmauerit, vt ab honesto iustoque discedendum sibi non putet, ob opes, paupertatem, honores, exilium, mortem. Iam *contempsit omnes, qui mortem prius, iam impauidum ferient ruinæ.* Ita Vates *Psalm.118. Loquebar de testimonijs tuis in conspectu regum, & non confundebar.* Magnæ constantiæ vox Gregor. VII. iam morientis, qui Henricum Imp. depositi; *Dilexi Iustitiam, & odini iniquitatem: propterea morior in exilio.* Otho Frising. *l.6.c.36.*

Pro Iustitia agoniza: pro anima tua, & vsque ad mortem certa pro Iustitia: & Deus pro te expugnabit inimicos tuos. Eccles.c.4. Appolitè Regius Vates *Psalm.91. Iustus vt palma florebit.* Palma nec hieme per niues, aut glaciem, seu quamcumque irruentem aëris intemperiem, virorem vigoremque suum amittit. *& folium eius non defluet. Psalm.1.* Lignum plantatum secus decursus aquarum, lambunt, ambiunt, præterlabuntur aquæ, neque Iustitiam euertunt. Qui res naturales describunt, de Palma referunt ponderibus resistere, & in aduersum incuruari. Iustus ergo Iudex vt palma ibit in contrarium pro Iustitia, si vis contra eam fiat. *Imperatores si in errore essent (quod absit) pro errore suo leges darent: per quas impij probarentur, & coronarentur, non faciendo quod illis inberent; quia Deus prohiberet.* ita August. *c.Imperat.11. q.3.* Idemque iterum, *Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit; sed quid si illud iubeat, quod non debeas facere? hic sanè contemne potestatem, timendo potestatem. Ipsos humanarum legum gradus aduertite. Si aliquid iusserit Curator, nonne faciendum est? tamen si aliud Proconsul iubeat; non vtique contemnis potestatem, sed eligis maiori inseruire. Nec hinc debet minor irasci, si maior prælata est. Rursus si aliquid Proconsul iubeat, & aliud iubeat Imperator; numquid dubitatur illo contempto illi esse seruiendum? Ergo si aliud Imperator, & aliud Deus; quid iudicatis? Solue tributum, esto mihi in obsequium: rectè, sed non in idolio: in idolio prohiber. Quis prohibet? Maior potestas. Da veniam, tu carcerem, ille gehennam minatur: fit iam tibi assumenda est fides tua tamquam*

quam scutum in quo possis omnia ignita iacula inimici extinguere.

3. Regum minas & rescripta.

Ex hoc theatro prodijt constantia Parlamenti Parisiensis sub Ludouico XI. Franciſco I. de quo Pasquier Recherches *lib.5. c.33.* & Mechlinienſi aliquando non defuit, nec alijs alibi. Et verò quo à Philoſophia non tantum inſtruerentur Iudices, ſed & ab ipſis legibus; ipſe Iuſtin. *Nouell. de Iud. §. final. conſt. 82.* iubet; vt Magiſtratus, quamuis in medio litis imperatoriam accipiant iuſſionem, aut ſacram formam licet pragmaticam, legem tamen præterre debeant. Quomodo refert Theſaur. *in præfat. decis.* in Senatu Pædemont. exſtare diploma Emanuelis Philiberti, quo Senatui vetatur à Iure diſcedere, tametſi Princeps iterum atque iterum, litteris etiam manu ſuâ ſignatis, quippiam mandet. Qualiter Ægyptij reges iuramentum à Magiſtratibus exigebant: & conſules, ſenatoreſq; olim in leges iuraſſe conſtat: & quidem ſatius quàm in verba Imperatorum: quod peſſimum dat Repub. frequens deinde memorant Hiſtoriæ. Ex hoc fonte profluxit nomen Concellarij ab officio in reſcriptis, reſponſis, mandatiſque Principum inſpiciendis, & malè ſcriptis cancellandis, & benè ſcriptis obſigillandis conſiſtente, tametſi alibi *in l.3. l.nemo C.de aſſeſſor.* ſcribam, notariúmve ſignificet, qui intra cancellos chartas obſervabat, ſcribebat, cancellabat. In Gallia Cancellarium aliiſque locis eo celſitudinis ac dignitatis euectum eſſe conſtat, vt Præfecti prætorio inſtar ſit, & Nomophylax cenſeatur, vt ſcribit Budæus *in prior. ad Pandec. annot.* Oldendorp. *in ep.ad Cancellarium Italia.* vbi & vocem eam colladat. *Id mihi*, inquit, *viciſſim omnes dabunt boni viri, hoc tempore nullam reperiri vocem, quâ ſignificantius exprimi poſſit Magiſtratus ille ſalutaris, quàm vt cancellariatus appelletur, ab expungendi functione. Id autem quacunq; ratione initio acciderit nihil moror, cùm nunc ſit appoſitiſſima ſignificatio. Vtpote per quam hæc poteſtate omnes omnium Principum Cancellarij ſuarum partium admoneantur maximè.* Quas Budæus ita recenſet: *Videat*, inquit, *vt nulla Principis conſtitutio, nulla ſanctio, nullum diploma, nullum reſcriptum, nulli codicilli regij, non è Repub. atque etiam è dignitate Reip. Principalij, exeant, cuius cenſurę, aut ſtylo acta ſua eximi numquam voluit Principum Maieſtas.* vtpotè quibus notum illud *Iſa.c.9.Væ illis qui condunt leges iniquas.* Sed hæc magna, & ad magnos maximè pertinent. ſed nec illis qui eo gradu ſunt, quò tanta non perueniant, deeſſe ſua debet conſtantia, vt nullatenus per compendia vel diſpendia à via regia rectique tramite diſcedant. quo modo Iuſtin. non fruſtrà definiuit Iuſtitiam conſtantem, & perpetuam voluntatem ius ſuum cuique tribuendi. quaſi quæ non hodie aliter, aliter cras ſentiat in problematicis nimium multis, vt finguntur, *caſibus pro amico*, quaſi quæ non actu dumtaxat vno conſtiterit, ſed iam habitum induerit, vt perpetuò eadem ſentiat, quaſi quæ nullis affectibus, aut cauſis extra cauſam inflectatur, ſed perpetuò in omnjumque negotijs eadem ſit. Et verò ne Iudices tamquam tyrones in hunc Iuſtitiæ campum ingrediantur, ſed probati iam athletæ; valde expedit, vt qui ad ſubſellia aſſumuntur, aliquid ex vtraque fortuna experti fuerint: ne Galbæ exemplum iis quadret, *omnium conſenſu capacis imperij, niſi imperaſſet.* Tac. *Hiſt. l. 1.* Magiſtratus oſtendit virum. non eadem res eſt eximiè philoſophari, & facere & pati fortia: numeros muſicos inſigniter callere, & ſuauiter concinere: breuiter, ſcire virtutes, & ex earum præſcripto agere. In via conſtantium virorum, ſi non nuper Iudex inſtiterit, *non contriſtabit iuſtum, quicquid ei acciderit. Prou.12.* alioquin qui cum fortuna numquam eſt luctatus, vires ſuas, vel infirmitatem neſcit. Inſidiatrix enim illa eſt hominum, quibuſcum, vt dicit Bald. gerit inuiſibile bellum, & ipſius ictus priùs ſentitur, quàm ſciatur; & maximè dum blanditur. nam *ſecundæ res acrioribus ſtimulis animum explorant; quia miſeria tolerantur, felicitate corrumpimur.* Tacit. *l. 1. Hiſt. Fortuna nimium quem fouet, ſtultum facit. Sed & in cognoſcendo Iudicem neque excandeſcere aduerſus eos, quos malos putat, neque precibus calamitoſorum illachrymari oportet. id enim non eſt conſtantis, & recti iudicis, cuius animi motum vultus detegit.* ita Caliſt. *l. 19. D. de off. præſ.* Sanctiſſimè è contrario Deum precatur regius Vates *Pſal.16. De vultu tuo iudicium meum prodeat.* qui ſemper idem, ſemper immutabilis perſeuerat. ex illo libro lectæ Iudicum ſententiæ numquam *quæſtiones pro amicis* decident, numquam offenſioni inimicorum deferent, numquam potentibus egenorum ius dabunt, *pauperis quoque non miſereburtur in iudicio Exod.23.* ſemper immoti erunt, qui ſpeculo illi cauſas omnes ſiſtent, ab eoque Iudicium ſuum referent. ibi ſcripta inuenitur amicitiæ lex, quam & agnouit Cicero, *vt amantium cauſa honeſta faciamus*, ibi *nihil ſibi potentior vindicat, nihil vſurpat ditior, gratia abeſt, cauſam merita decernunt.* Ambroſ. *l.2. off. c.24.* non ibi *peruertitur Iudicium aduena, & pupilli, Deut.24.* ita miſeris, pupillis, viduis Iuſtitia exhibetur, ve alijs injuſtitia non fiat. *c.ex tenore. x.de for. comp.* ibi, *Qui iuſtificat impium, & qui condemnat iuſtum, abominabile eſt vterque Deo. Deut.17.*

4. (Vade & Cancellariorum officium, nomen.)

5. Caſus pro amicis, ut non dentur.

6. Proſperam aduerſamq; fortunam experitus.

7. Semper idem cauſis non perſonis varius.

CAPVT XIII.

Patiens.

1. In audiendis litigatoribus.

RElinquum Dei Iudicis elogium *Patiens.* Igitur & Iudex cum manſuetudine audiat opus eſt: memor quòd ipſe *Deus fortis & patiens*, ſuſcipit *manſuetos in Iudicio. Pſal.142.* illiſque *dat gratiam. Prouerb.3.* Iudices quoque *manſuetos in Iudicio dirigit. Pſ.24.* vialque ſuas docet, ac illis præcipit, vt ad verbum audiendum ſint manſueti. *Eccl.5. 2.Timoth.2.* ipſum imitantes, qui mitis eſt, & humilis corde. *Matth. 11.* ac tandem in ſalutem manſuetos exaltat.

exaltat. *Pſalm.* 149. Ab hac virtute nonnullis locis ipſi Iudices denominantur, vt Romæ ſummi *Auditores Rotæ*, *&c.* Patientia ſanè iræ inimica ex virtutibus maximè neceſſaria eſt Iudici, veritatem enim inquirere ſemper debet, quæ temporis filia eſt, iræ furoriſve præcipitijs incognita. *Veritas de terra* lentiſſimo elemento *orta eſt*, & *Iuſtitia de cælo proſpexit*. ſpatio opus eſt, antequam Iudex tam diſiuncta coniungat. tum *doctrina viri per patientiam noſcitur*. *Prou.* 19. Rectè plinius *l.* 6. *epiſt.* 2. *Iudicem plurimum religioni ſuæ patientiam deberе*; quòd ea pars magna ſit Iuſtitiæ. id quod monet illud vetulæ; *Si non vis audire, deſine imperare*: & inuit L. antep. D. *de his quæ in teſt. del. in verb. Audias patienter*. Ideò leges iubent Iudicem litigantes causâ vtrimque diſceptatâ inſupet interrogare, an aliud addendum habeant, antequam iuri dicundo ſe accingat, non rectè aliter noſcere cauſam Iudex poteſt, ignotam iudicare non poteſt, ideò toties in iure noſtro notio pro Iudicio habetur. Quin & ipſe Deus, qui vno oculi ictu omnia perſpicit, cuncta ſupercilio mouet; *Iuſtus Index, fortis eſt & patiens*. Imò *melior eſt Sapiens vtro forti, & qui dominatur animo ſuo, expugnatore vrbium*. *Prou.* 16. Inde vel in ſacris litteris *Machab. l.* 1. aſſcritur quòd Romani obtinuerint omnem regionem patientiâ ſuâ. quo genere Scipio etiam laudatur à Liuio *l.* 26. quòd in tot ambiguis Hiſpanorum legationibus fidem & Maieſtatem adeò ſeruarit, ut *nullum ferox verbum ei exciderit. Spiritum ad iraſcendũ facilem quis poterit ſuſtinere?* Quæ ratio videri poteſt quòd Galli extra orbem ſuum aliarum gentium imperia acquirere potuerint, retinere non potuerint. *Vir iracundus prouocat rixas; qui patiens eſt, mitigat ſuſcitatas. Prou.* 15. quo nomine Liuius non maiores Carthaginenſium quàm Romanorũ fuiſſe calamitates tradit, ſed nequaquam pari ad patiendum eos robore, ac Romanos fuiſſe. Quæ altera pars eſt patientiæ Iudicis, vt non tantùm patienter ipſe audiat, ſed & iras inter litigantes ſuſcitatas mitiget, id eſt, radicem plerarumque litium exſcindat. Et ira plerumque lis naſcitur, & ex ea cætera Pandoræ mala. Et in his ipſis etiam Iudicem patientem eſſe oportet.

2. Cum ingenio tamen.

Circa Aduocatos, inquit Vlp. *in l. nec quicquam D. de offic. Proconſ. patientem eſſe proconſulem oportet*, addit tamen; *ſed cum ingenioſne contemptibilis videatur: nec adeò diſſimulare, ſi quos cauſarum concinnatores tantum, vel redemptores deprehendat*. Quamuis enim iuſtus & pius patienter aliorum malitiam ſuſtinere debeat; non tamen Iudex vlteriùs, quàm publico vel illorum bono expediat. *c. parat.* 23. *q.* 1. qui poteſt obuiare & perturbare peruerſos, & non facit; nihil aliud eſt, quàm fauere eorum impietati, *c. qui c. oſtendit* 22. *q.* 3. *ſi vigorem negligimus, perdit defidia diſciplinam c. iuſtum ibid.*

3. Atque vt improbos coerceat.

Allaboret igitur Iudex quantum vitia noſtrorum temporum pati poſſunt, vt curia ſua, & forum, loca ne ſint exercendis in publico vitijs deſtinata; tabulas forenſes coërceat, & harpyias; præuaricari, calumniari, tergiuerſari, res claras inuoluere, veritatem obſcuram reddere ne permittat; ſed maximè partes ipſas temetè non tantùm, ſed & malitioſè litigantes pœnis iure ſtatutis puniat. quarum plerumque improbitate & auaritiâ & lites excitantur, & iure peruerſo agitantur. Neque enim (vt nec Ant. Faber optimè *Cod. l.* 9. *tit.* 22.) tanti mali cauſam in Procuratores, aut Aduocatos aut Iudices, quod à pleriſque ſit, ſemper detorquendam exiſtimamus; ne quod aliquorum ſingulare vitium eſt, in vniuerſi ordinis inuidiam non minùs temerè, quàm iniuriosè deflectatur. *Si vt homines*, inquit Seneca (*in lib. vtrum animi an corporis morbus grauior. c. vlt.*) *ita cauſam quoque vnamquamque & litem examines, vnde orta, vnde profecta ſit; inuenies aliam à contumacia ira, aliam à furioſo contendendi ſtudio, aliam ab iniuſta cupiditate originem traxiſſe*. In id ergo Iudices debent incumbere, ne Iudicia affectibus obſequantur, ne conceſſa latrocinia videantur; ſed eos iudiciis emendent: vt Cicero ad Politici officium retulit *ciuitatem legibus fundare, regere conſilijs, emendare iudicijs*.

CAPVT XIV.

Vacuus ab affectibus.

1 Affectus obcæcant.

PRoprias Iudicis virtutes iuſtitiam, fortitudinem, patientiam aduerſarij ſingulis praui quidam affectus oppugnant, à quibus ne expugnetur numquam nimium cauere poteſt. Non rectè perſpicit oculus cui vitrum colore aliquo tinctum obiicitur. non rectè de guſtibus iudicat lingua febricitantis, inundata amaris humoribus: ad ſolis obiectum alios in iride & vitris quibuſdam aſpicimus colores, quàm rebus ipſis inſint: Ita ſanè Iudex occupatus affectibus, non cauſas, non res ipſas, non Iura litigantium perſpicit, agnoſcitve, vt verè ſe habent, ſed vt per obiectos affectus, intellectui & Iudicio ſiſtuntur, infecti alienis coloribus. Quare rectè antiqui Iuſtitiam cæcam obnuptamque pingebant, ne per obiectum perſonarum aliæ à vero apparerent cauſæ, ſed ad oculos mentis ſolæ negotij ſpecies tranſmitterentur. Vnde *Sap. c.* 9. *Conſtituiſti hominem, vt diſponat orbem terrarum in æquitate & iuſtitia, & in directione cordis*, non oculorum, *iudicium iudicet*. Olim conſtat Iudices ex conſenſu dari conſuetos. Cicero in *Cluent. l.* 80. *D. de Iud.* vtriuſque tamen. nam vetitum eſt eum Iudicem dari, quem pars altera nominatim petierit. *l.* 47. *eod.* quo æquè vtriuſque amicus, inimicuſque ſit, nullaque propenſioris in alterum animi ſuſpicio. Etenim *quatuor modis peruertitur humanum iudicium: Timore; dum metu poteſtatis alicuius veritatem loqui pertimeſcimus: Cupiditate; dum præmio animum alicuius corrumpimus: Odio; dum contra quemlibet*

quemlibet aduersarium molimur : Amore ; dum amico vel propinquo complacere contendimus. c. quatuor. 11. q. 3. Amor, odium, & proprium commodum faciunt Iudicem sæpè verum non cognoscere. Arist. *l. 1. Rhet. ad Theod. c. 1.* Igitur si contingat delegari quem Iudicem in causa amici, semper meminerit, vt dumtaxat, amicus sit vlque ad aras Iustitiæ. Optimè Cicero *lib. 3. offi.* Iudicaturum de amici causa exuere personam amici, induere Iudicis. non ille admiserit quæstiones *pro amico*, quas inconditi aliqui indigetant ; & *in* quibus gratiæ locum faciunt. quas rectè infectatur Scriban. *Politic. lib. c. 9.* Christianè idem Ethnicus Cic. *eod. lib. Cùm iudici dicenda est sententia, meminerit se Deum habere testem.* Non ille in Iudicio affectus admittit, non acceptionem personarum. Inde solemnis illa formula breuiculis sententiarum Ecclesiasticarum more maiorum inseri assueta, *Solùm Deum & Iustitiam præ oculis habentes. ex. c. 1. de sent. in 6.* Iterum Cicero : *Illud est hominis magni & sapientis, cùm illam iudicandi causâ tabellam sumpserit, non seputare esse solum, neque sibi quodcumque cupierit licere, sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem ; libidinem autem, odium, & inuidiam, metum, cupiditatesq; amouere : maximeq; æstimare conscientiam mentis suæ, quam à Deo accepimus, quæ à nobis diuelli non potest ; quæ si optimorum consiliorum atque factorum testu in omni vita nobis erit, sine vllo metu, summa etiam cum honestate viuemus.* Dignum memoriâ Thomæ Mori exemplum, cui ad mortem eunti cùm obuius quidam, quòd contra eum olim iudicasset, exprobraret ; percunctatus quis esset, respondit se causæ meminisse, atque tum ita iudicasse, vt nunc faceret, cùm in promptu vltimo Iudici rationem daturus esset. O vtinam omnes ita Iudices ! vtinam semper meminissent supremæ somminationis! *Ego Iustitias iudicabo. Psal. 74.* Ille scilicet, qui *quasi pannus menstruatæ vniuersæ Iustitiæ nostræ. Isai. c. 64.* Pulchrè noster Imp. Iust. *const. 26. de Pretore Thraciæ ; Magistratus,* inquit, *nostros conuenit, cùm officia suscipiant, animam suam deuouere Deo, & tueri subditos nostros æquitate, & Iustitiâ, ab omnibus sordibus, iniquitatis, gratiâ remotissimos.* & iterum: *Nemini omnino oportet eos succumbere, neque si insigni aliquâ vitæ sit dignitate præditus, neque si opibus abundet. Propterea enim grauioribus viris, & auctoritate plenis, eiusmodi tradimus officia: ne quid necesse habeant remittere his, qui opibus suis fieri, alias velint iniuriam.* Obnubilare enim solent oculos Iudicum aspectus potentum : multò maximè suorum principum. contra quos nisi euidens sit causa, rarò iudicatur. *Multi, enim, colunt personam potentis. Prou.* 19. à qua se efferendos sperare possunt. Vtpote *mens potentiæ auida nec abstinere nouit à vetitis, nec gaudere concessis, nec pietati adhibere consensum.* Leo *c. 16. d. 77.*

Idcoque prudentissimè Rex Cath. Ferdinandus consiliariis suis præscripsit ; vt cùm causæ Iustitia ambigua videretur, contra se, fiscumque suum pronuntiarent. *Non puto,* inquit Modestin. *l. 10. D. de Iur. fisc. delinquere eum, qui in dubiis quæstionibus contra fiscum facile* (nota) *respondent.* Vnde laudatur Marcus Anth. Phil. Imp. quòd in causis compendij iudicans fisco numquam fauit. Iul. *Capit. in eod.* & ad Traian. Plin. *in Panegyr. Quæ præcipua tua laus est, sapiùs vincitur fiscus, cuius mala causa numquam est, nisi sub bono Principe. Quisquis metu cuiuslibet potestatis veritatem occultat, iram Dei super se prouocat : quia magis timet hominem, quàm Deum.* August. *ad Casul. c. quisquis. 11. q. 3. Oportet Iudicem causam merito discernere, non gratia, neque sic recipere faciem potentis, vt contristet contra Iustitiam pauperem: neque pro paupere auferre Iustitiam à potente.* Isid. *l. 2. c. 5.* Quare rectè Ariopagitæ cæci erant, seu de nocte iudicabant. *Quia cognoscere personam in Iudicio non est bonum. Prou. 24. Deut. 16. Eccl. 42.* & iusti Regulam Canones scribunt, *In iudicio non est acceptio personarum habenda. c. in Iud. de Reg. Iur. in 6.* appositè apud Poëtam, *Rex Iuppiter omnibus idem, Tros Rutulúsve fuat nullo discrimine habebo. & Deut. 1. Quod iustum est indicate, siue ciuis ille sit, siue peregrinus ; nulla erit distantia personarum, ita paruum audietis, vt magnum.* Ideò Iudex tamquam mediator, quòd se vtrique parti medium dare, vtrumque audire, cuique suum tribuere debeat, nullo personæ respectu. Arist. *l. 5. Eth. c. 4. q. 3. Statera dolosa abominatio est apud Dominum, & pondus æquum voluntas eius. Prou. 11.* Qui autem aliter, inquit Beda *in eum locum, causâm pauperis, aliter sodalis, aliter audit ignoti ; statera vtique laborat iniqua.* Hanc primam legem in amicitia Lelius apud Cicer. sancit, vt *neque rogemus res turpes, neque faciamus rogati : nulla enim est excusatio peccati, si amici causâ peccauerit.* At verò, quia affectus excæcant, ne vel improuidi labantur, *probi & modesti Iudices se solent excusare, quando manifestum est, alterum apud eos partem gratiâ præualere.* Cic. *lib. de Orat. Quærendi ergo sunt Iudices. de alterutra parte dari non possunt, quia studijs veritas impeditur.* Optat. Mileuit.

2. Amicus pro amico Iudex vlque ad aras.

3. Deum præ oculis solum habeat.

4. Aduersus potentiam infractus.

5. Maximè supremum Principem & fiscum.

6. Vniuersim fine exceptione personarum.

CAPVT XV.

Muneribus abstinens.

1. Munerum vis.

AFfectum maximè conciliant munera, *excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum. Deut. c. 16. Exod. c. 23. Eccles. 20. Psal. 14. Isaiæ 33. Prou. 15.* Expugnant etiam illos, quibus robur, & æs triplex circa pectus. Placant hominesque, deosque. exprimit Plautus in Cistel. *Inde in amicitiam innatuit, cum matre, & mecum simul, blanditiis, muneribus, donis.* Remouenda igitur à Iudice quàm longissimè. Rectè antiqui imaginem Iustitiæ manibus orbam pinxerunt. Optimè Vates Diuinus, *Psal. 47. Iustitia plena est dextera tua.*

2. Ideo salaria Iud. ex publico.

Laudatur Pescennij Nigri Principis Romani, qui Iudicibus publica salaria instituit, memorabile dictum : *Iudicem nec dare quicquam debere, nec accipere.* Rectè Iust. *de Mand. Prince. C. 1. Oportet igitur te purè sumentem administrationem, & sine omni suffragio, præ omnibus aliis mundas seruare Deo, nobisq; & legi manus, & nullum contingere lucrum, neque manus neque minus. & Nouel. 8. Vt iudices sine quoquo suffragio. §. quapropter. & nouel. de Prat. Thraciæ : Itaq;* inquit, *cum Dei & nostri memoria versentur in pecunia.* & iam olim lex Cincia vetuit, nequis donum munúsve caperet, quæ pro iisdē hic accipio; quamuis inter Vlp. & Marc. perplexa distinctio fit, *in l. 194. & l. 224. de verb. signi. Plebiscito,* inquit Modest. *in l. 18. de offic. præsid. continetur, nequis præsidum munus donumue caperet. Non licet,* inquit Augustus *ad Marcel. epist. 5.* 4. *Iudici vendere iustum iudicium, etsi liceat Aduocato vendere iustum patrocinium, & Iuris-consulto rectum consilium. c. non licet. 11. q. 3.* vt non verum sit licitam esse munerum capturam, dummodo aduersario nihil iniuriæ irrogetur, sed iustè nihilominus iudicetur.

3. Munera illicita, etsi non iniquè iudicetur. & quare?

Refellit id disertè Greg. *c. qui rectè 11. q. 3. Qui rectè iudicat,* inquit, *& præmium inde remunerationis expectat, fraudem in Deum perpetrat, quia Iustitiam, quam gratis impertiri debuit, acceptione pecuniæ vendit. Bonis malè vtuntur, qui iustè pro temporali lucro iudicant. Tales quippe ad veritatem non iustitiæ defensio, sed amor præmij prouocat; quibus si spes nummi subtrahitur, confestim à iustitiæ defensione recedunt. Acceptio nummorum præuaricato veritatis. Vnde & pro Iusto dicitur, qui excutit manus suas ab omni munere, iste in excelsis habitabit. cui enim, inquit* Isidorus, *violatur auro Iustitia. c. pauper ibid.*

4. An nihil igitur permissum accipi?

Quid igitur? morosum facimus & inhumanum Iudicem? nequaquam. *Non in totum,* inquit Vlp. *l. 68. 3. D. de offic. proconsul. xeniis abstinere debebit Proconsul, sed modum adhibere, neque morosè in totum abstineat, neque auarè modum xeniorum excedat. nam* vt Imp. Anton. rescripsit, *valde inhumanum est à nemine accipere, sed passim vilissimum, est omnia auarissimum.* Ad modum spectat, quod *l. 6. D. ad leg. Iul. repetund.* scribitur, ne Vrbani Magistratus plus doni munerisue in anno accipiant, quàm quod sit aureorum centum. Ex quo textu concidit interpretatio Besoldi, qui eum accipit de muneribus dumtaxat, quæ in auspicio officij dantur, cùm supputationem in annum extendat. & Modest. *in d. l.* 18. restringit, *nisi esculentum poculentumq;, quod intra dies proximos prodigatur.* Alioquin nec negotiari præsidibus, eorumque assessoribus intra prouinciam licet. *l. 33. & seq. D. si certum petat.* minimè ergo omnium donum accipere *l. vn. C. de contract. Iud.* sed emere dumtaxat, quibus ad victum, vestitumque opus habent.

5. Ita, modò Xeniorum modus non excedatur.

Modum ergo Xeniorum Iudices non debent excedere. dicuntur ea quæ hospitibus dantur (ξένα hospes Græcis est) adeoque aduentantibus in prouincia præsidibus ea cōsuescebat obseruare, quæ monet Vlp. *in d. l. 6.* apud Arcadium *in l. munerum D. de muner.* Xenoparochi in quibusdam ciuitatibus recensentur. παροχῶ tributorem indicat, seu datorem. Vt & nunc sunt aliquibus in locis, qui Magnates eō diuertentes salutent, & xenio aliquo gratulentur. Et quamuis existiment aliqui posterioribus id constitutionibus esse correctum; vereor, ne ad eos non satis attendant, sed ipse Vlp. aduersetur, qui morosum vetat esse præsidem, & inhumanum. quos mores non aduocant vltimæ constitutiones. Sed & ipse Vlp. ita obiectionem dissoluit, *Et quod mandatis,* inquit, *continetur, ne donum, vel munus ipse Proconsul, vel qui in alio officio erit, accipiat, ematue quid, nisi victus quotidiani causâ; ad xenia non pertinet, sed ea quæ edulium excedant vsum : sed nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem.* Ipse quippe Iust. cuius vltimæ sunt constitutiones, *in Nouel. de mand. Prin. §. oportet.* iubet tantùm nullum contingere lucrum. Non illud est xenium, non est esculentum, poculentumque, quod intra paucos dies consumi potest. Apparet illud vel legenti exclamationes Iustiniani *in d. Nouel. Vt Iudices sine quoquo suffragio,* reliquisque constit. Vnde non rectè Thuldenus *lib 3. c. 5. de sanct. corrupt. Iud.* ait, eam constitutionem ad eos donatores dumtaxat pertinere, qui nullum sub Proconsule negotium habent; quia negociari, mutuò accipere, contrahere in prouincia illis non licuit, quia ipse secus Vlp. explicat. Tota ergo quæstio ab eodem Vlp. in hanc summam contrahitur, vt xenia non producantur ad munerum qualitatem, non ad lucra fiant, non vt venalis fiat sententia, etiam iusta: sed salutandi, gratulandi, amicitiæ causâ fiant. quæ si non præstentur, nulla reprehensio sit; & si præstentur, plerumque laus insit, vt ait Marc. *in d. l. 14.* Numquam laus inesse potest, numquam dēesse reprehensio, cùm eo fine dantur, vt Iudicis affectibus obrepant, cùm modus xeniorum excedit, & eduliorum vsus; & is quidem, qui ad pancorum dierum spatium sit restrictus. Et in hanc sententiam Bonif. VIII. *in d. c. statutum. §. insuper,* rescribit, *vt gratis & cum omni puritate iudicium coram Iudice procedat, nullum munus, vel quicquam aliud, nisi forsan esculentum vel poculentum merā liberalitate oblatum, quod paucis consumi possit diebus, vel nisi cum ipsum propter causam sibi commissam contigerit extra suum domicilium proficisci, moderatas expensas recipere ab iisdem partibus qualitercumq; præsumat.* Neque attinet dicere, loqui ibi Bonif. in delegato; nam & is puras manus habere debet, non sordibus, non corruptioni subiectas. nulla id permittit lex. quod enim eo citatur Authent. *de Iud. §. ne autem.* vbi Iustin. pedaneis duos aureos *in* contestatione, duos in fine litis, quæ centum aureos excedit, permittit accipere; non ad munera spectat, sed ad stipendia, quæ Iudicibus ex publico constituit Iustin. *Auth. vt Iudic. sine quoquo suffrag.* non item pedaneis, præter duos auri libras. Ita enim ait : *Propterea enim eligimus sicuna munere,*

minuere, quatenus horum vnusquisque contentus nostra largitate, & quaternis aureis, puras Deo, & nobis, & legi custodiat manus. Sed neque delegatus Ecclesiasticus stipendia illa à Bonifacio accipit, sed moderatas tantùm, cùm foras proficiscitur, expensas. Quamuis mores passim & huic, & Principum Consiliariis, & Magistratibus inferioribus portulas permittunt.

At verò quamuis generatim hæc ita se habeant: monet tamen ex verere Græco prouerbio Vlp. *Ne omnia, ne passim, ne ab omnibus accipiatur.* si singulatim rogaretur, an ab omnibus litigitoribus Iudex accipere posset? negaret ab omnibus, negaret tunc cùm reprehensio aliqua, & non laus inesse posset, vt Marcian. *in d.l.214. de V. S.* sic negat Bonif. VIII. *in d.§. insuper.* cùm non est merâ liberalitate oblatum: illiberaliter accipitur, quod emendæ, vendendæue sententiæ causa accipitur, vel datur, etiam: iustæ: aut quando ita à Iudice litigatores habentur, vt si apparuerint in conspectu eius vacui (vt apud Persas coram Rege sine munere apparere crimen erat) morosè excipiantur; non ei tum sponte datur, non liberaliter.

6. Aut sanguinis alióve respectu detur quod quando factum confiteatur!

Ab hoc examine procedit lex Iulia *repetund.* dum à sobrinis, propioreuè gradu cognatis in infinitum capere permittit. *l.1.l.6.§. aparet D. ad leg. Iul. repetund.* ab his datum, benuolentiæ & sanguini, non sordibus datum æstimat. A moribus etiam & vita dantis coniectura sumenda est. *Munera de sinu impius accipit, vt peruertat semitas Iudicij. Prouerb. c.17.* & *Multi amici sunt dona tribuentis. c.19.* insidiantur enim, & expugnant munera nescientes; victoriam enim & *honorem acquiret qui dat munera: animam autem auferet accipientium. c.22.& c.21. Munus absconditum extinguit iras, & donum in sinu indignationem maximam.*

7. Aliàs minimè ac ne quidem post sententiam.

Medicos, qui ex publico stipendia habent, Imperatores *in l. archiatri 6. de profess. l.10.* ea patiuntur accipere, quæ sani offerunt pro obsequiis, non ea quæ periclitantes pro salute promittunt. Quo argumento videri potest Iudices post sententiam posse munus accipere, non antè promissum, non addictum. Idque aliquibus in locis extra culpam est: tametsi aliis videtur vices recurrere posse, quibus litigare rursus eumdem oporteat, & in id tempus deuinctum Iudicem habere publicè periculosum; præsertim cùm leges quæ munera vetant, tempora non distinguant. Ideoque in Ordinat. Concil. Brabantiæ *art.20.* prudenter prohibitum est, nequis ante vel post rem iudicatam munus accipiat.

CAPVT XVI.

Ab auaritia alienus.

1. Ea omnium

Est, inquit Iust. *in Nouel. vt Iudices sine quoquo suffrag. hoc sacrorum Eloquiorum mirabile, & verum, quòd auaritia omnium sit mater malorum, maximè quando non priuatorum, sed Iudicum inhæret animabus. Quis enim sine periculo non furetur, quis non latrocinabitur sine reatu, ad administratorem respiciens? illum namq; videns omnia auro vendentem, & præsumens, quia quidquid egerit illicitum, hoc pecunias dando redimet. Hinc homicidium, & adulterium, inuasiones, & vulnera, & raptus virginum, & commerciorum confusio, & contemptus legum & Iudicum, omnibus hæc venalia proposita esse putantibus tamquam aliquod opinionem mancipiorum.* Simili exclamatione fertur B. Asterius *in homilia aduersus auaritiam; Tui isti, scelerata Auaritia, fructus, tuo impulsu, incentiuo filius parenti inimicitias denunciat: tu comples terram latronibus, & homicidijs, mare piratis, vrbes turbis, atque tumultibus; forum ac tribunalia falsis testibus, sicophantijs, proditoribus, Aduocatis, ac Iudicibus eò propendentibus, quò tu pertraxeris. Auaritia mater inæqualitatis, immisericors, inhumana, crudelis.* Et iterum: *Ita nimirum Auaritia iuxta Apostolum idololatria est, omnium q; radix malorum, innumera ex se scelera vitia progignens. Sicut enim ij, qui aurum in sinu, viscetibus q; terræ scrutantur, aureum glebam circa principem & proprium generationis locum cumulatim reposítam inueniri narrant, & aliquas velut venas in longum hinc inde produci, sicut arborum à stipite latè sese explicant ac diffundunt radices: ad eumdem modum imagine non nimis impropria auri & auaritiæ multa video germina, multosq; surculos, vna eademq; stirpe auaritia coniunctos.*

2. Auari vitia.

Inde fit vt, iterum idem, *auarus proximis sit odiosus, famulis grauis, amicis inutilis, exteris difficilis, & vix affabilis, vicinis molestus, Vxori malus, liberorum parcus, atque sordidus educator, noctu inter dinq; solicitus, & cogitabundus, secumipse loquens, ac differens eorum more qui mente exciderunt, & in insaniam lapsi sunt. Denique cùm omnibus abundat, tamquam omnium egenus ingemiscit, præsentibus non fruitur, quæ absunt anxiè quæritat, propriis non vtitur, & ad aliena oculos aducit.* Ideoque rectè à Iethro *Exod.c.18.* non tantùm Iudices non auari requiruntur, sed qui oderunt auaritiam: *quamuis enim sufficiat homini non esse auarum*, ait Caietan. *non sufficit tamen Principi, aut Iudici, sed oportet esse tam alienum ab auaritia, vt oderit ipsam, quoniam auaritia ius omne fasq; peruertit.* Est enim insatiabilis lupus, vt ait Bald. *cons. 301.n.12. in fin.l.1.* Auarus igitur qui Iudex esse possit, nisi vt gregem inuadat; si possit, aliena rapiat; si non possit, concupiscat? cùm econtrario primum propriumque Iudicis officium sit, suum cuique tribuere, ab alieno abstinere, non re ipsa tantùm, sed & voto. A pectore Iudicis exulare omninò debet cupiditas. nam si id semel inuaserit, in aureum furorem vertet. Præclarè Ambrosius *c.8.d.77.*

3. Iudices oderint auaritiam.

4. Alioquin in furorem auaritia vertit.

Sicut ij qui per insaniam mente translati sunt, non iam res ipsas, sed passionis suæ phantasias vident: ita etiam mens auari semel vinculis cupiditatis astricta, semper aurum, semper argentum videt, semper redditus computat, gratius aurum intue-

tur, quam solem, ipsa eius oratio, & supplicatio ad Dominum aurum quærit.

5. Eisque nihil credi potest.

Prudenter ad Q. Fratrem Cicero : *Si quis est, qui tibi numquam in suspicionem auaritiæ venerit, nihil est quod non ei & committi, & credi rectissimè putem : sed si quis est, in quo iam offenderis, de quo aliquid senseris ; huic nihil credideris, nullam partem existimationis tuæ commiseris.*

6. Pœnæ corruptorum.

Quapropter mala quæ in Remp. ab auaris & corruptis Iudicibus proficisci demonstrauimus proximè, satis admonent, vt contra eos leges insurgant. Lex XII. Tabularum Iudicem arbitrúmve jure datum, qui ob rem iudicandam pecuniam accepisse conuictus esset, capite puniebat. Gellius *lib.* 20. *c.* 1. quæ ita est mitigata, vt obtineat solùm in causa criminali. *l.* 1. D. *ad l. Cornel. de sicar.* in pecuniariis causis litis æstimatio præstatur à Iudice deprauato. *l.* 2. *de pœn. Iud.* vti amittit actionem is, qui diffidentiâ justæ sententiæ in pecuniæ corruptelam spem negotij reposuit. *l.* 1. *C. eod.* dignitate excidit lege repetundarum damnatus. *l.* 6. D. *repetund.* extra ordinem punitur, & si, ob hominem necandum pecuniam acceperit, capite plectitur. *l.* 7. *eod.* Denique Iustin. promissi duplum, accepti triplum, fisco inferre Iudicem statuit, in pecuniaria causa, præter dignitatis iacturam. *Nouel.* 124. *c.* 2. in criminali autem accusatione bona eius in fiscum, ipsum verò in exilium mitti. Et quò faciliùs noxiæ detegantur, ipsi danti venia datur si criminis Iudicem conuicerit ; si autem desit probatio, exigere tam à Iudice quàm ab aduersario iuramentum potest : quod si recusetur, pro conuicto punitur. *Ibid.* Sententiæ etiam quæ in mercedem à corruptis Iudicibus feruntur, etiam citra interpositæ prouocationis auxilium infirmæ sunt, quod Thulden. *de caus. corrupt. Iud. lib.* 8. *c.* 7. intelligit, quando ex pluribus vel vnus corruptus est, præsertim si Præses curiæ, Relator causæ, vel non infimæ auctoritatis alius fuerit, qui reliquos in sententiam suam pellicere potuerit, quæ iuuat ratio, quòd sententia sit nulla, quæ ex falsis instrumentis, aut testibus lata est. *l.* 2. & 3. *C. si ex falsis instr.* in quarum saltem momentum hunc admitti æquum videtur.

7. Sententiæ per fordes latæ, irritæ sunt. quando?

8. Etiam ex pluribus Iudicibus vno corrupto si eius auctoritas alios impulit.

Sed tamen moderationem Alexandri Imp. *in d. l.* 3. exigerem. *Causa*, inquit, *Iudicati in irritum non deuocatur, nisi probare poterit, eum qui iudicauit, secutum eius instrumenti fidem.* Alioquin rectè argumentatur Angelus *ad d. l.* 7. Vno ex pluribus corrupto non esse in mercedem prolatam sententiam, neque ea venalis fuit. Nam quod addit Thulden. argumentum sententiæ vno ex pluribus Iudicibus, vel arbitris absente latæ ; illud ipsum tollit eius distinctionem : nempe si infirmæ fuerit auctoritatis, qui corruptus fuit, vt non noceat. quia nihilominus mandati fines excessi sunt ; in omnes enim compromissum est, omnes iudicare iussi sunt, vt inquiunt *l* 39. *D. de re Iud. lex* 17. §. 7. *D. de recept.* Quid enim minus verum est quàm omnes iudicasse, inquit eadem *Lex* 39. & plus nocet vnius contemptus, quàm multorum contradictio. Vnde vno ex Canonicis omisso, irritatur reliquorum electio. neque destinguitur qualis fuerit ille auctoritatis. *c. bene de elect.* Addit quidem *d. lex* 17. quòd negligentius arbiter alios potuerit in sententiam trahere, sed accessoriam facit eam rationem, quasi ab æquitate ductam, quâ nullitas à neglectu formæ incurrens vestiatur. nam etsi non foret ille talis, vt reliquos trahere posset, manet nihilominus nullitas à formæ neglectu profecta : At hic reliqui Iudices nullam formam neglexerunt : manebit ergo effectus criminis penes auctorem ; præsertim cùm *d. l.* 7. recedit à communiori iure quo sententia pro veritate habetur. nisi, inquam, reliqui probentur secuti corrupti fidem. vt *d. l.* 3. de falso loquitur instrumento.

9. Rutilius pœnæ, & commiserationes aduersus corruptos.

Enimuerò iustâ ratione ductus fuit Alex. Seuer. quem memorat Lamprid. si vnquam furem Iudicem vidisset, paratum habuisse digitum, vt illi oculum erueret, vt verâ eum cæcitate mulcaret qui non satis habuerat ex Hieroglyphico cæcitatis Iustitiæ. Sed vereor ne non satis lynceus fuerit, quis enim centimanus suffecerit corruptis illis tempestatibus? Ad nostra vsque tempora spectata fuit statua Ducis Burgundiæ Principis Belgarum Valentianis in foro iubentis capite plecti Iudicem quemdam, non infimæ notæ, qui vaccam vnam viduæ abstulerat. Vulgare est Sisannis supplicium à Cambyse excoriari iussi, pelle in tribunali expansâ, & filio in id locato, & rectiùs iudicare iusso. Digna Principibus exempla, quibus oculos aperiant, & à veterno excitent eos, qui *existimant lusum esse vitam nostram, & conuersationem vitæ compositam ad lucrum, & oportere vndecumq; etiam ex malo acquirere. Sap. c.* 15. Sed attendite, *qui iustificatis impium pro muneribus, & iustitiam iusti aufertis ab eo. Propter hoc sicut deuorat stipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit ; sic radix eorum quasi fauilla erit & germen eorum vt puluis ascendet. Isaiæ c.* 5. Vbi contrà ; *Iustus vt palma florebit : sicut cedrus libani multiplicabitur. Psal.* 91. &, *qui odit munera, viuet. Prou.* 15. &, *qui excutit manus suas ab omni munere, iste in excelsis habitabit, & regem in decore suo videbit. Isaiæ* 33.

Maledictus ergo, *qui accipit munera vt percutiat animam innocentis. Deut. c.* 27. sed & in Respublicas extenditur malum, nec penes reos solos manet pœna. *Iudices*, inquit, *eius in muneribus iudicabant, & sacerdotes eius in mercede responsabant, & c. idcirco propter vos Sion quasi ager arabitur, & Hierusalem vt tustodia pomarij erit.* Refertur *c. Iudices* 1. *q.* 1. & *Malach. c.* 1. *Hæc dicit Dominus exercituum : Isti ædificabunt, & ego destruam : & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus in æternum. Iustitia eleuat gentem ; miseros verò miseros facit populos. Prou.* 14.

CA-

CAPVT XVII.

Non Iracundus.

1. Non fit in delatis credulus Iudex.

PRimi à bile motus non veniunt in hominis poteſtatem: *Contra primas cauſas pugnare debemus*, inquit Senec. *de ira l. 2. c. 22.* atque in primis non debemus denunciata citò credere. Idem *c. 29.* vtrobique plenè euoluit & ſanctè Gregor. *Si quid de quocumque clerico ad aures tuas peruenerit, quod te iuſtè poſſit offendere, facilè non credas, nec ad vindictam te res accendat incognita; ſed præſentibus ſenioribus Eccleſiæ tuæ diligenter eſt veritas perſcrutanda, & tunc ſi qualitas rei poposcerit, canonica deſtrictio culpam ferat delinquentis. l. 11. ep. 49. d. 86. c. 13. 15. q. 7. c. 2.*

2. Mora iræ remedium.

Sanè generatim maximum iræ remedium eſt, mora. idem Senec. *c. 28.* Vnde Athenodorus Auguſtum monuit, ne iratus quidquam antè diceret, vel ageret, quàm elementa ſermonis 25. ſecum relegiſſet. Referunt Socratem oleuatâ iam manu, vt malè meritum percuteret, ſubſtituiſſe atque edixiſſe, recordari ſe Philoſophum eſſe; & ſeruum malè multaturum fuiſſe, niſi iratus eſſet.

3. Sententia non præcipitanda, aut ex execuenda.

Ita Imperatores Theodoſius, Valent. & Gratian. *l. 50. C. de pœn.* ſi vindicari in aliquos ſeuerius iuſſiſſent, noluerunt ſtatim reos aut ſubire pœnam, aut accipere ſententiam, ſed per dies triginta ſuper ſtatu eorum ſortem & fortunam ſuſpenſam eſſe, facilè enim feſtinatione cæcâ improuida læuitia pro ſeueritate recipitur: & vt dicit *c. cum apud. 11. q. 3. quo locus miſericordiæ, vel (ſi res tuliſſet) pœnitentiæ non periret. nempe ira ſæpè etiam innocentes in crimen abducit.* Ideò Apoſtolus, *date locum iræ. c. Ira, ibid. Prou. 25.* monemur non proferre in iurgio citò, quę poſteà emendare non poſſimus: ſed & *c. 22. non eſſe amici homini iracundo, neque ambulare cum viro furioſo; ne diſcamus ſemitas eius, & ſumamus ſcandalum animæ noſtræ.* Rectè igitur in cognoſcendo vetatur Iudex excandeſcere: diuerſus eos etiam quos malos putat. *l. 19. D. de offic. Præſ.* & *ſummoperè præcauere debet, vt in actandâ ſententiâ nullatenus leuitate aut furore ducius ſit præcepr. c. ſummoperè. 11. q. 3.* Si quid enim per iniuriam fecerit, dixeritve Magiſtratus, vel quaſi priuatus, vel fiducia Magiſtratus, iniuriarum poteſt conueniri: *l. 31. D. de iniur.* & ob id rectè Conſtant. *in l. 2. C. de exact. tribut. lib. 10. Nemo carcerem plumbatarumq; verbera aliaq; ab inſolentia Iudicum reperta ſupplicia in debitorum ſolutionibus, vel à peruerſis, vel ab iratis Iudicibus expaueſcat.* & rei Iudicatæ auctoritatem comminationes non habent. *C. comminat. epiſt. &c.* Nimirum vt populo præſunt Magiſtratus; ita Magiſtratibus leges, & non legibus Magiſtratus; vt ex Demoſthene, & Chryſippo, Marcian. *in l. 2. D. de leg.* Quòd ſi igitur perperam officio functus erit Iudex; & vendicabunt leges, & pro irrito habebunt. Audiat ergo litigantes, diſceptationique det locum, & demum poſt magnum vtrumque rationum conflictum ſententiâ decernat, non ab irato animo profectâ, ſed Deo & Iuſtitiâ conſultâ. vt Moyſes in Tabernaculum ingredi ſolebat, antequam iudicium proferret. *d. c. ſummoperè.* Quid enim minùs cum Iuſtitia conuenire poteſt, quàm animus irâ vindictæ cupidâ perturbatus, & furore rationis expertè agitatus? næ ille tremebundus, & ſaltitans Iuſtitiæ bilancem, & ponderà in æquilibrio non ſuſpendet. *Iudicet* ergo, inquit Amb. *c. in d. 3. q. 7. ille qui ad pronuntiandum nullo odio, nullâ offenſione, nullâ leuitate ducatur.* Magno igitur hunc animo eſſe oportet, qui non admittat inſultus aliquius paſſionis. Nam *magni animi eſt proprium, eſſe placidum, tranquillumq;; etiam offenſiones ſupernè deſpicere.* Senec. quin imò *ſpecioſius iniuriæ beneficio vincuntur, quàm mutuâ odij pertinaciâ.* Id maximè Iudicibus congruit, vt ſcire, ita & facere. Quid enim turpius Iuliano Apoſtatâ, qui cùm ius diceret, ruſticos coram ſe de iure diſceptantes non conuiciis modò, ſed & pugnis quatiebat? Rectiùs Pyrrhus nobilis laniſta diſcipulis ponere iram iubebat. *Ira*, inquit, *turbat artem.* Si in ea arte, quæ iræ apta putatur; quid in diuini, humaniq; Iuris ſcientia dicendum? *Non te*, inquit Iob, *c. 36.* ergo *ſuperet ira, vt aliquem opprimas.* ſed *auferiram à corde tuo. Eccleſ. 11.* & Apoſt. *ad Ephe. 4. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blaſphemia tollatur à vobis, cum omni malitia.*

4. Iræ ablegatæ

Iudices, inquit Felix II. *in epiſt. c. 21.* & *accuſatores tales eſſe debent, qui omni careant ſuſpicione, & ex radice charitatis ſuam deſiderent promere ſententiam.* & Leo; *Odio habeant peccata, non homines; corripiantur tumidi, toleruntur infirmi.* & quod *in peccatis ſeueriùs caſtigari neceſſe eſt, non ſæuientis plectatur animo, ſed medentis. c. 2. diſt. 86.* Ideoque non viâ regiâ ſtatim ſemper ad flagra & ſupplicia eundum eſt: ſæpè monitio ſuffecerit: numquam niſi eâ præuiâ accuſatio admitti ſolet. *c. 2. de accuſ. q. 7. c. 15.* vt diuina monita exigunt, *Matth. c. 18. Luc. c. 17.* Iudices ad pœnas ſemper prompti audiant illud Oſeæ, *c. 5. Audi domus Iſrael, & domus regis auſcultа, quia vobis Iudicium eſt, quoniam laqueus factus eſtis ſpeculationi, & rete expanſum ſuper Thabor.*

5. Nec animo in pœnas ſemper prono.

CAPVT XVIII.

Prudens.

1. Prudentia Iudici neceſſaria. quæ illa?

NVllum Numen abeſt, ſi ſit Prudentia: alioquin ſæpè honeſtas rerum cauſas, niſi Iudicium adhibeas, pernicioſi exitus ſequuntur. Prudentia ergo Magiſtratui neceſſaria eſt. Ea ſi quidem eſt recta ratio agendorum. Cui Prudentiæ & diſcretionis deeſt virtus, hunc paruo naſo eſſe intelligit Greg. *in Paſtor.* qualem lex diuina vetuit ordinari: *Paruo*, inquit, *naſo*

est, qui ad tenendam mensuram discretionis idoneus non est. naso quippe odores fœtoresq; discernimus. Rectè ergo per nasum discretio exprimitur, per quã virtutes eligimus, delicta reprobamus. Sæpè si quidem *se vitia virtutes esse mentiuntur: v tenacitas, parcimonia: effusio, pietas velit videri. c. 6. dist. 41.* Benè Nicephorus: *Si qui in vua Dei cognitione omnes cogitationes ponunt, his montes & spheluncæ conveniunt; at qui cum virtute & pietate ciuilẽ etiam vitandi rationem ediderit, & notitiam sibi comparauit rerum variarum; ille verò populum ad optima ducere idoneus est.* Prudentiam primum officij fontem vocat D. Ambros. *lib. 1. de offic. c. 27.* & D. Augustin. *lib. 1. de lib. arb. c. 13.* Prudentiam dicit esse scientiam rerum appetendarum, & fugiendarum, quomodo & Arist. *l. 6. Ethi. c. 5.* Prudentiam habitum esse, cum ratione vera circa bona humana actiuum, & *c. 6.* non esse eam ob cognitionem honesti, sed ob actionem. Vnde *c. 7. Prudenti,* inquit, *maximè opus est rectè consultare.* quæ prima est illius functio: altera in benè iudicando; & tertia in exequendo consistit. Neque enim sistit Prudentia in iudicando, sed vlteriùs voluntatem mouet, vt vbi consuluit, & quid sit agendum censuit, id faciat. Vnde practicè Cicero (vt multa aliàs) *de fin.* Prudentiam asserit in delectu bonorum cerni. & D. Thomas Prudentiam esse in intellectu practico, pertinere ad virtutem actiuam, mediam esse inter virtutes morales, & intellectuales, requiri ad vitam actiuam, inuenire modum in virtutibus; quarum sanè auriga est. & quia rectè consultare, rectè iudicare, rectè exequi non potest, qui vitium in consilio habet: sequitur Prudentiam veram non esse, nisi in viris bonis, apud quos virtutes hospitentur. quod rectè Ambros. *de offic. l. 1. c. 14. Prudentia,* inquit, *cum omnibus bonis habet consortium. nam quomodo potest utile consilium dare, nisi habeat Iustitiam? vt induat constantiam, mortem non reformidet, nullo terrore, nullo venocetur metu, nullâ adulatione à vero deflectendum putet, exilium non refugiat, quæ nouerit sapienti patriam mundum esse: egestatem non timeat, quæ nihil deesse sapienti sciat, cui totus mundus diuitiarum est. Quid enim præclsius illo viro, qui auro moueri nescit, contemptum habeat pecuniarum, & velut ex arce quadam dispiciat hominum cupiditates? Quod qui fecerit, hunc homines supra hominem esse arbitrantur.* Prudentia vt vniuersim cum virtutibus habet commercium, ita in omni hominum, negotiorum genere versatur. Cicero *lib. 4. de fin.* communem quandam facit Prudentiam, quam omnes, qui cuique artificio præsunt, debent habere.

2. Quæ circa Iudicis officium in iure agendum sibi sit prospiciat. succedit œconomica, quâ familiam; politica, quâ Remp. nomothetica, quâ legislationem; militaris, quâ militiam rectè administrat. In Iuris professione, quâ iudiciaria est, ea est prudentia, quæ omnia controuersiæ capita, partes, circumstantias, loca, tempora, personas in vnum congerit, atque ita digerit, vt apotelesma, corpusque perfectum inde surgat, vt dignosci causa facilè, & quî iudicari debeat, intelligatur. Quatenus verò regimen sive familiæ, sive Reip. spectat; vt sciatur quæ sit salus populi, familiæque, siantque quæ eò pertinent. In ea continetur primùm, vt bonæ & Reipub. expedientes leges habeantur, & seruentur. Secundò, vt si quid minus lege comprehensum est, per gnomen secundùm epikeiam suppleatur. Quocirca Celsus *in l. 17. D. de leg.* dicit, *scire leges non hoc esse, verba earum tenere, sed vim ac potestatem. & l. 18. benignius leges interpretandas esse, quo voluntas earum conseruetur.* Quinimò sæpè res occurrunt, vt supra proximum legislatoris finem ascendere oporteat, & ex altioribus principiis æquum & bonum deducere, quod non sit contra mentem legislatoris. De qua equitate atque epikeia Less. *de Quat. virt. Card. lib. 1. c. 2. d. 3. & lib. 2. c. 47. d. 9.* eam dicit Aristoteles esse quamdam Iustitiam, & Iustitiâ legali meliorem. Æquum esse quoddam iustum, & melius quàm iustum legitimum. Tertiò continentur arcana Imperij, rerum publicarum, ac dominationis. eam vulgò vocant *rationem status.* quam Scipio Admiratus *diff. polit. l. 12. dist. 1.* vocat profundas quasdam, intimas, ac secretiores leges, ad securitatem imperij constitutas. semper enim ad publicum bonum procurandum, aut malum auertendum diriguntur. Vnde cùm non rectè se habent, Tacit. *l. 14.* vocat *dominationis flagitia.* qui tamen rem etiam malam ob finem bonum gestam, decoro nomine dignatur, cùm loquitur de Agrippina *lib. 12.* longè aliter quàm Massilina se gerente, *nihil domi impudicum, nisi dominationi expediret.* Vnde Machiavellus, aliique ausi sunt sentire, & scribere, nihil esse illicitum quod statui expediat. quem refutauit Ribadinera, *de inst. Reg.* aliique rectè. sanè nimis multi sunt, qui Machiavellum verbis detestantur, vestigia legunt; factis probant. Sed & multa sunt, non adiaphora tantùm, quæ à fine Iustitiam recipiunt, sed quæ re ipsâ aliquid habent ex iniquo, si priuatam rationem spectes; sin autem supremam populi salutem, non iniquè fiunt. vt & illud Plutarchi iustum est, *A Iustitia in parvis rebus nonnunquam abeas: si eam saluam voles in magnis.* Hæc omnia prospicere, discernere, horum omnium fines regere, prudentia debet. *Melior est sapientia quàm vires, & vir prudens, quàm fortis.*

Prudentiæ defectu plures in Gallia atque alibi reges, regno exuti sunt. In Brabantia etiam nostra Ioannis & Aleidis ducum primogenitus à proceribus in monasterium Affligniense missus est, & ibi tonsus. Sed rectiùs est à Baionibus & Comitibus Portugalliæ in administrationem regni, sine Regis, filiorumque præiudicio, assumptus Regis frater. & id factum ab Innocentio III. probatum *in c. 2. de supplen. negl. Prælat. in 6.* Meliores etiam Brabantiæ mores habent, vt Duci Reip. impari surrogetur Ruardus, siue Dictator, qui bellum administret, & Remp. sine successionis interruptione. *Vbi non est gubernator prudens, populus corruet; salus autem vbi multa consilia. Prou. c. 5. nam astutus videt* 3. Incommoda defectus prudentiæ per subrogatos auertenda.

periu-

periculum, & absconditur; simplices pertumpunt, & damnum accipiunt. Prou. 22.

4. Prudentiæ in arbitrariis virtus.

Prudentia legalis præter ea quæ ad statum publicum pertinent, valdè elucet in æstimatione probationum, præsumptionum, eorumque omnium, quæ arbitraria nostris dicuntur. de quibus, bone Deus! quanta exstant volumina! neque tamen tanta, quin & factorum infinitudo plura complectatur. vt vix his vna non aliquid habeat, quod simul ab auctoribus cum omnibus quæ circumiacent, elucidatum non sit. In pleriſque nec legales, nec lesbiæ regulæ Iudicem ducunt. quinimò ad religionem eius pleraque remittunt, testium fidem, & instrumentorum energiam, præsumptionum inuicem, & cum aliis probationum generibus hostiliter concurrentium efficaciam, testimoniorum, monumentorumque pugnam. æstimare, discernere, dirimere, plerumque non præscripto iure, sed arbitrio singulari debebit. qua ex causa vel maximè verum esse credendum est, quod tradit Quintil. *Inst. l. 6. c. vlt. plus valere in Iudice prudentiam, quàm doctrinam tantùm, quia illa est doctrinæ regula*, negocio applicandæ, vt accidit in architectis: quin etiam ea quę legibus doceri non possunt, prudentiam in singulis negotiis, ex iis principiis decidere, per quæ leguin conditores deceruunt ex rebus ipsis. Ius quod in causa positum est metiri ex personis, causisque æstimare, in arena, sub dio, sub manu consilium capere: semper quidem in omni controuersia rationem animamque legis considerando, ipsamque æquitatem, quam natura animis nostris insculpsit, cùm clari aliquid Iuris non est, ex fontibus atque capitibus iusti, æqui, & boni deducendo. Quo sensu accipio, quod inquit Cicero, *Fremant omnes licet, bibliothecas omnium Philosophorum vnus mihi videtur XII. Tabul. libellus, si qui legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & vtilitatis magnitudine superare.* Christus Apostolos, dum ad prædicandum mitteret, prudentes esse iussit sicut serpentes, & simplices sicut columbas. Serpentes quidem omnem curam collocant in seruando capite, reliqua fortunæ permittunt. Sed non sufficit Christo; innocentiam insuper requirit columbarum. & Dauid: *Super inimicos meos prudentem me fecisti, mandato tuo. Psal. 118.*

CAPVT XIX.

Sobrius.

1. Incommoda intemperantiæ ebrietatis.

PRudentiam omnem euertit intemperantia. *Luxuriosa res vinum, & tumultuosa ebrietas: omnis qui cum eis miscetur, non erit sapiens. Vbi ebrietas dominatur, ibi libido, & furor. Vinolentum sacerdotem & Apostolus damnat, & vetus lex prohibet. c. 3. 4. 5. dist. 35, c. 2. 7. dist. 44.* Filii sapientiæ intelligunt, *nec in abstinendo nec in manducando esse Iustitiam, sed in æquanimitate tolerandi inopiam, & in temperantia per abundantiam non se corrumpendi atque oportune sumendi, vel non sumendi ea, quorum non vsus, sed cupiscentia reprehendenda est. c. 4. d. 40.* Iudices ergo Magistratusque concernit ea cautio in primis. nam qui ad clauum Reip. sedent, si furere cœperint, quomodo gubernacula rectè dirigent? quis furor ebrietati par est? *Cæperunt Principes furere à vino, Osæ 7. Noli regibus ô Lamuel, noli regibus date vinum; quia nullum secretum est, vbi regnat ebrietas. & ne fortè bibant & obliuiscantur Iudiciorum, & mutent causam filiorum pauperis. Prou. c. 31. Vinum & mulieres apostatare faciunt sapientes. Eccl. c. 19.* Sacerdos & Prophetа nescierunt, *præ ebrietate absorpti sunt à vino, errauerunt in ebrietate, nescierunt Videntem, ignorauerunt Iudicium. Isa. c. 28. Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor. Osæ c. 4.*

2. Cauendæ Iudici.

Iudex ergo Magistratusque, quem excordem vecordemque numquam esse licet, numquam secreti proditorem, iudiciorum oblitum, aut iustæ causæ præuaricatorem, numquam à sapientia apostatam, numquam hanc cicutam intra fauces admittit, quæ auferat memoriam, dissipet sensum, confundat intellectum, faciat de homine bestiam, de robusto infirmum, de prudente fatuum; apage istà circæa pocula, & qui *Alexandri poculum sic bibunt, ut Æsculapij indigeant. Vsu vini granat animami, sensus hebetat, corpus ouerat.* Sed neque ad vnam id horam; *at vitia vino concepta, etiam sine vino valent*, Senec. *epist. 83.* trahuntque sequelam malorum, quæ impegerunt: *Venditur anophoriis fundus, sententia nobis.* Terreat monitio Augustini: *Ebrius si vinum sorbet, ab illo absorbetur: Deo sit abominabilis, ab Angelis despicitur, ab hominibus deridetur, à dæmonibus confunditur, conculcatur ab omnibus. Ebrietas confundit naturam, amittit gratiam, perdit gloriam, incurrit damnationem.* Absint à Iudice tanta mala, tam grauia incommoda à Magistratu. Nolit esse in conuiuiis potatorum, qui carnes ad vescendum conferunt. *Prou. 23.*

CAPVT XX.

Clemens.

1. Laus clementiæ.

COnstanter, inquit Leo, *ep. 90. tenenda est iustitia, & benigne præstanda clementia.* Iudici ergo vt iustum esse conuenit, ita & clementem. Rectè Seneca; *Clementia in quamcumq; domum peruenerit, eam felicem tranquillamq; præstabit.* Sed in regia, quò rarior, eò mirabilior. Clementia proprio significatu Maiestati conuenit. *Occidere* enim *contra legem nemo potest, seruare nemo*, Senec. *lib. 1. c. 5.* præter supremum Principem, ideoque præter eum ad solas eas supremas curias pertinet, supra legum verba, & mentem Clementem esse. Vt olim Senatus Rom. vt refert ex auctoritate Plinii secundi *lib. 4. epist.* Conan. *lib. 1. c. 11. n. 9.* Iason. *in l. 1. in 2. lect., in 3. not. vers. Secundò*

Competit supremis proprie.

pondera. C. *de fum Trin.* Sic Clementia Imperatoria, *in l.* 43. §. 5. C. *de nupt.* Clementia principalis *in l. 1. l.* 2. §. 3. *l.* 3. 6. *de his qui veniam ætatis impet.* clementissima sanctio, *in d. l.* 23. 35. 1. C. *de nupt.* Clementia tamen rationi accedit, & causam, non fortunam spectat; vt misericordia; quæ si semper & passim vigeat, discrimen inter bonos, malosque sublatum est; & confusio sequitur, & vitiorum eruptio. Senec. *l. 1. de Clem. c.* 2. & transit intempestiua misericordia ad crudelitatem. namque *tam omnibus ignoscere crudelitas est, quàm nulli.* & Vlp. illam intempestiuam exercere dolo proximum censet. *l.* 11. D. *de pæn.* Quare prudenter Clementiam definit Lipsius, *Clementia est virtus animum à pœna, aut vindicta ad lenitatem cum Iudicio inclinans.* & peccat, quæ non assecuta est, & quę *excessit medicina modum.* Pœnarum ratio primò consistit in exemplo, vt vnius pœna metus esse possit multorum. *l.* 1. C. *ad leg. Iul. Repetund.* Deinde in emendationem hominum constituuntur. *l.* 20. D. *de pœnis.* denique in vindicationem, & solutium læsorum. *l.* 28. §. 15 *ibid.* & generalior est ratio, vt pacata & quieta Resp. sit, & malis hominibus careat. *l.* 13. D. *de offic. Præsid.* Quatenus verò publicæ hæ rationes suadent, aut permittunt, Clementia pœnam aut remittit, aut minuit: sed vtentibus illis, periculosa est Reip. semper ignoscendo inuitantur noua scelera, quorum altrix genitrixque impunitas. Videmus in quibusdam urbibus quantum homicidarum numerum prouocauerit insolens punitio, assidua remissio. *Qui vni indulget indigno plurimos facit ad prolapsionis contagium pronocari. Facilitas enim veniæ incentiuum tribuit delinquendi.* Ambros. *c. est onusta miseria* 23. 9. 4. Eo in genere fuit Antonin. Philosophus, cuius verba: *Absit vt me tenente principatum, vestrum quisquam meo, vestroq; decreto capite damnetur.* Quando tamen simul plures deliquerunt, ex paucorum pœna & metu emendatio omnium sperari potest; ex omnium pœna solitudo, & vastitas, & opinio crudelitatis, Clementia necessaria est. *Si tantum irasci vis, quantum scleris indignitas exigit, non irascendum, sed insaniendum est.* Quare deterritus fuit numero adulterorum Septimius Seuerus, abstinuitque postquam tria millia morte mulctasset. Præstat aliquando omittere præualida vitia, quando illis impares futuri sumus, & seueritas auctoritatem, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit: aut quando cum iis gentibus agitur, quibus supplicia omnia, & quæcumque dura in venenum vergunt, non in medicinam, & correctionem; moneri volunt, & duci, trahi non sustinent, aut verberari. quod alicubi maximè accidit in causa religionis. Vbi zizania iam inualuerunt numero, aut potentiâ, vt Remp. etiam labefactare possint & euertere, *non potest esse salubris à multis correptio, nisi cùm ille corripitur, cum non habet sociam multitudinem. nam tunc consilia separationis & inania sunt, & perniciosa, atque sacrilega: quia impia, & superba. c. non potest* 20. q. 4. quæ sanè omnia aliaque expendere debent Principes, ex quibus eliciant profutura, an obfutura publicè sit Clementia. Administrare enim debent Rempub. non perdere. & in materia religionis quando asperis, quando blandis modis sit agendum, ex rationibus à Greg. expensis *in c. qm sincera d.* 45. discutere, & Augustin. *c. nimium & seq.* 23. q. 4.

2. Exercenda ea non promiscuè.

3. In multorũ delictis paucorum punitio metum faciat, aut si impar futura iustitia, omittenda, aut si genius populi exigit.

Iudices verò, qui condonare delictum non possunt, in mitigationem, quàm exasperationẽ pœnarum decet esse procliuiores; in eoq; quidquid circa delinquentem ex ætate eius, benè anteacta vita, spe emendationis, statu Iudicij, breui furore, seu irâ, seu potu commoti, lenitate in moribus, seu illius, seu regionis, aliisque circumstantijs minuere delictum potest: vt in eo, qui diu in reatu, & squallore carceris fuit, expendit *lex* 25. D. *de pæn.* quin imò emendatio delictum subsecuta aliquando pœnam excludit; præsertim si leue illud fuerit, aut Iudex maioris potestatis. Quomodo laudat Agricolam Tacitus, quòd non pœnâ semper, sed sæpiùs pœnitentiâ contentus esset. & Plato sapientibus reos tradi voluit, qui eorum arte ad rectiora flecti possent: sin minus; vita pelli. Notatus Cœcinna à Tac. *lib.* 17. *quod proximam quamque culpam antequam pœniteret, vltum ibat,* & Agrippina *l.* 13. dum pœnitentiam filij, aut societatem non operitur.

4. Iudices inferiores mitigent pœnas in pœnitentibus.

Rectiùs Germanicus litteris præmonuit venire se validâ manu, ac, ni supplicium in malos præsumant, promiscuâ cædevsurum; dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo consulerent. Ita Ætolis dictum, si pœnitere possint, posse & incolumes esse. & Æquis, si pœniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore. Liu. *l.* 3.

Beati mites, quoniam ipsi hereditabunt terram. Misericordiam & Iudicium custodi, & spera in Deo tuo semper. Osa. 12. *Misericordia plenitudo virtutum est, c.* 19. *dist.* 86.

Cùm Ætoli pacem à Romanis peterent, consœderationes & merita ostentare meditarentur, Valerius Flaccus suasit, ne quæ aliàs violata erant, memorarent; confessionem iis culpæ magis profuturam, & totam in preces orationem versam. Addit Liu. *lib.* 36. *non in causa, sed in moderatione, & Clementia populi Romani ipsorum salus posita erat: seq, iis fautorum apud Consulem, & in senatu, dummodo infimis precibus pacem peterent.* quod ipsi neglexerunt, & eodem die vrbe excedere iussi sunt. Tacit. *l.* 36. Rhodij autem contra Ætolos orationem omnem ad magnitudinem, & Clementiam Romanorum verterunt, & Romanis, inquit, *l.* 37. *apta magnitudini Romanæ oratio visa est, & Rhodij cuncta ex voto consecuti sunt.*

Ita de alijs statuere nos conuenit, tamquam qui quotidie peccemus; ita aliorum vitijs irasci, quasi ipsi imitemur, & præcurramus; ita esse exorabiles, vt dare veniam non nisi nobis ipsis nesciamus.

CAPVT

CAPVT XXI.

Benignus, Seuerus.

1. Misericors, benignus, moderatus, sic Iudex.

AD Iudicem, omnesque quà iudicant pertinet illud Christi præceptum; *Estote misericordes, sicut & Pater vester misericors est.* Nam *Iudicium illi sine misericordia qui non facit misericordiam*, minitatur D. Iacobus. Ex naturæ principiis Modest. *in l. 25. D. de leg. Nulla*, inquit, *Iuris ratio aut æquitas benignitas patitur, vt quæ salubriter pro vtilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione producamus ad seueritatem.* Imò è contrario pœnas potiùs interpretatione molliamus, quàm asperemus. *ex l. 42. D. de pœn.* Iustè Arcad. *in l. de minor. D. de quæst. Tormenta habenda sunt, non quanta accusator postulat, sed vt moderatæ rationi temperamenta desiderant.* & Constant. *in l. 2. C. de custod. reor.* vt Iudicibus immodicè sæuientibus fræni quædam temperies adhibeatur. Vt disciplinæ ea accedat moderatio, vt calamum quassatum non confringat, & linum fumigans non extinguat. Sunt nempe nonnulli ita districti, vt omnem etiam mansuetudinem, ac benignitatem amittant. De quibus Greg. accipit illud Prophetæ: *Vos autem cum austeritate imperabitis eis, & cum potentia.* Cum austeritate & potentia imperant, qui subditos suos *non tranquille ratiocinando corrigere, sed asperè inflectere dominando festinant. c. 1. dist. 46.* Sed & sunt nonnulli ita mansueti, vt perdant districti iura regiminis. Idem Greg. *c. 14. dist. 45.* Sed *quæ est ista*, inquit Hormisda *d. 50. c. 29. Iustitiæ inimica benignitas, palpare criminosos, & vulnera eorum vsque ad diem iudicij fernare? verè dico, quia illi ipsi quibuscum periculosa & falsa misericordia indulgere videtur, cùm antè tribunal Christi pro tantis peccatis damnandi aduenerint, cœtera nos causam dicturi sumus, dicentes, quòd dum aut asperitatem linguæ eorum expauimus, aut falsa blandimenta, & periculosas adulationes ipsorum libenter accepimus, in ipsdem permanere peccatis, eis inutiliter indulgentibus, antipsa peccata indulgere permittimus, non recolentes illud, quod in vetere testamento scriptum est, quia vno peccante contra omnes ira Dei desæuiit.* Et Origenes *dist. 5. c. 17. Quæ est bonitas, quæ ista misericordia, vni parcere & omnes in discrimen adducere?* Polluitur ex vno peccatore populus, *sicut ex vno morbida vniuersus grex inficitur.* Vnde rursus Greg. *dist. 45. c. 14. Cunctis Rectoribus vtraque summoperè sunt tenenda, vt nec in disciplinæ vigore benignitatem mansuetudinis, nec rursum in mansuetudine districtionem deserant disciplinæ. quatenus nec à compassione pietatis obdurescant, cùm contumaces corrigunt; nec disciplinæ vigorem molliant, cùm infirmorum animos consolantur. Regat ergo disciplinæ vigor mansuetudinem, & mansuetudo ornet vigorem, & sic alterum commendetur ex altero, vt nec vigor sit rigidus, nec mansuetudo dissoluta.*

Rectorem subditis pietas matrem, disciplina verò patrem exhibeat: etenim, vt rursus idem Greg *dist. 45. c. 9. disciplina vel misericordia multum destruitur, si vna sine altera teneatur; sed circa subditos suos messe rectoribus debet & iustè consolans misericordia, & piè sæuiens disciplina.* Hinc est quòd semiuiui illius vulneribus, qui à Samaritano in stabulum ductus est, & vinum adhibetur, & oleum, vt per vinum mordeantur vulnera, per oleum foueantur, quatenus vnusquisque qui sanandis vulneribus præest, in vino morsum districtionis adhibeat; in oleo mollitiem pietatis: per vinum mundentur putrida; per oleum sananda foueantur. Miscenda ergo lenitas cum seueritate, faciendumque quoddam ex vtroque temperamentum, vt neque multâ asperitate exulcerentur subditi, neque nimiâ benignitate soluantur. Hoc nimirum illa tabernaculi arca significar, in qua cum tabulis, virga simul & manna est: quia cum Scripturæ Sacræ scientia in boni Rectoris pectore, si est virga districtionis, sit & manna dulcedinis. Hinc etiam Dauid ait; *Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt.* Virgâ enim percutimur, & baculo sustentamur. Si ergo est districtio virgæ, quæ feriat; sit & consolatio baculi, quæ sustentet. Sit itaque amor; sed non emolliens: sit rigor; sed non exasperans. Sit zelus; sed non immoderatè sæuiens: sit pietas; sed non plusquam expediat, parcens. Intueri libet in Moysi pectore misericordiam, cum seueritate sociatam; videmus amantem pie, & districtè sæuientem. Quibus consonant, quæ habet idem Greg. Augustinus *in d. dist. 45. 46.* & congeruntur à Conc. Trident. *sess. 13. c. 1.* ita monente Episcopos, *vt se Pastores, non percussores esse meminerint: atque ita præesse sibi subditis oportere, vt non in eis dominentur; sed illos tanquam filios & fratres diligant, elaborentq; vt hortando, & monendo ab illicitis deterreant, ne vbi deliquerint, debitis eos pœnis coërcere cogantur, quos tamen si quid per humanam fragilitatem peccare contigerit, illa Apostoli est ab eis seruanda præceptio, vt illos arguant, obsecrent, increpent in omni bonitate & patientia. cùm sæpè plus erga corrigendos agat benevolentia, quàm austeritas; plus exhortatio, quàm comminatio; plus charitas, quàm potestas. Sin autem ob delicti grauitatem virgæ opus fuerit, tunc cum mansuetudine vigor, cum misericordia Iudicium, cum lenitate seueritas adhibenda est, vt sine asperitate disciplina populis salutaris, ac necessaria conseruetur, & qui correcti fuerint emendentur, aut si resipiscere noluerint, cæteri salubri in eo animaduersionis exemplo à vitijs deterreantur; cùm sit diligentis & pij simul Pastoris officium morbis ouium lenia primùm adhibere fomenta, pòst vbi morbi grauitas ita postulet, ad acriora & grauiora remedia descendere. sin autem ne ea quidem proficiant illis submouendis, cæteras saltem oues à contagij periculo liberare.*

2. Salua disciplina.

3. In dubio cedat benignitati.

Quòd si quando hæreat Iudex in quam partem nescius inclinare, quia hinc benignitatem exigit misericordia, inde seueritatē disciplina: pro hac stet rigor, huic aduersetur pietas: ille pro alijs petit exemplum, hæc condolet pœnitenti;

nitenti: nec satis Iudex apud se statuere possit, qualiter Iustitiam cum dulcore misericordiæ possit temperare, qualiter satisfacere simul Dei mandato, *Deut.25.* vt *pro mensura delicti, sit & plagarum modus*, ac Synodi VIII. *in c.pro.* 26.q.7. pro qualitate delicti tempus pœnitentiæ impendatur. & d. præcepto Christi, *estote misericordes*: humanior sanè pars erit eligenda. *l.si præs.D. de pœn.* potiùs ad benignitatem ibitur, quàm seueritatem, *c.in pœnis de reg.iur.in 6.* Ideoque per illud Christi præceptum pulchrè Beda; *Præcipi*, inquit, *existimo, vt ea facta quæ dubium est quo animo fiant, in meliorem partem interpretemur, c.estote. x. de Reg. Iur. Erramus*, inquit Chrysost. *relat.c.alligant* 26.q.7. *modicam pœnitentiam imponentes; nonne melius est propter misericordiam rationem reddere, quàm propter crudelitatem? vbi enim paterfam. largus est, dispensator non debet esse tenax: si Deum benignus est, vt quid Sacerdos eius austerus? Vis apparere sanctus? circa vitam tuam esto austerus, circa alienam benignus. Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur. Prou.22.* non idem de seueritate promissum habemus.

4. Præsertim Iudex Ecclesiasticus.

Et maximè Iudices Ecclesiastici, & Præsules Ecclesiæ, qui clericorum correctioni, non vindictæ criminum præpositi sunt, in acerbitatem declinare non debent, tamquam potestatem exercentes, & maximè erga eos, qui digniores in clero gradus meruerūt, & honorabiliora membra sunt, vt vocat Concil. Bracar. *c.8.d.45.* neque eos carceribus facilè, verberibus, & dolori subiicere: ne dum Prælatus incautè subdita percutit membra, ipse quoque plebitam sibi subditorum reuerentiam subtrahat: iuxta illud quod quidam sapiens dixit: *Leuiter castigatus reuerentiam exhibet castiganti; asperitatis autem nimia increpatio nec correctionem recipit, nec salutem.*

Sanè ex misericordiæ fonte fluit monitum Ambrosij, *Offic.l.3.c.vlt. vt neque monitio aspera sit, neque obiurgatio contumeliosa.* & quod *l.2. c.* 27. *cum dolore amputetur etiam quæ putruit pars corporis, & diu tractetur, si potest sanari medicamentis. & 24. neque vrgeas iterum, & impugnes, cuius crimen deprehenderis.* sed rursus *eod. cap. in ipso munere neque nimiam esse remissionem conuenit, nec diram seueritatem, ne aut potestatem exercere, aut susceptum officium nequaquam implere videamur.* Finiat hæc ergo Augustinus. ad *Marcellum Comitem c.circumcelliones.* 23.q.5. *Inple Christiane Iudex pij patris officium: Sic succense iniquitati; vt consulere humanitati memineris: nec in peccatorum atrocitatibus exerceas vlciscendi libidinem, sed peccatorum vulneribus curandi adhibeas voluntatem.*

CAPVT XXII.

Peritus.

E Ruditum Iudicem desideramus non vt percalleat numerosa rum legum verba, sed sensum, animam, rationem. Ad hanc vt Lydiū lapidem omnes excutiat, referat, interpretetur. Ad hunc modum Celestinus mandat Metropolitano Episcopum consecraturo, vt ab eo diligenter inquirat, an in promptu habeat legere scrutabiliter (& non tranſitorie) tam sacros Canones, & sanctum Euangelium, quàm diuini Apostoli librum, & omnem diuinam Scripturam. *cap. 6. dist.* 38. 1. Non in cortice verborum, sed in cute iuris-prudens.

Vera Iuris prudentia requiritur, non sophismatibus versa, atque peruersa. Vnde Rabinus, *c.7. dist.* 37. refert Originem ciniphes & ranas, quibus Ægyptij sunt percussi, vanam dialecticorum garrulitatem, & sophistica argumenta intellexisse. & Hieronymus interpretatur inebriari eos sincerâ, qui sæculari abuntur sapientiâ, & dialecticorum tenaciuli: quæ *non tam vincula*, inquit, *sunt appellanda, quàm phantasmata, id est, vmbræ quædam, & imagines, quæ cito pereunt, atque soluuntur. c.4 dist.* 37. & idem iterum, *c.6.ead.dist. Omnem vim venenorum suorum in dialectica disputatione constituunt hæretici: quæ Philosophorum sententia desinitur, non instruendi vim habere, sed studium destruendi. sed non in dialectica complacuit Deo saluum facere populum suum; regnum enim Dei in simplicitate fidei est, non in contentione sermonis.* 2. Non sophisticè.

Vera iuris prudentia aliarum etiam scientiarum atque historiæ imprimis cognitionem aliquam inuoluit: non eam quidem perfectissimam, quam in iis, qui singulas profitentur, exigimus. Quamuis enim ex multa sui parte nihil pertineant ad edictum prætoris, tamen inconcinna est Iuris-prudentia, & pænè rustica, si nihil aliarum artium in comitatu habeat. Vnde idem Rabinus: *Legitur*, inquit, *quòd præcepit Dominus filijs Israël, vt expoliarent Egyptios auro, & argento; moraliter instruens, vt sine aurum sapientiæ, siue argentum eloquentiæ apud Poëtas inuenirent, in vsum salutiferæ eruditionis verterent.* Sic Moses & Danièl omni scientiâ Ægyptiorum & Chaldæorum eruditi fuerunt. 3. Cum omniū scientiarum admixtione.

Sed præcipuè Iurisprudentem hæ artes cōmendant, qui magistratum gerit; qui orare, suadere, mouere sæpè populum debet; cuius sermo comptior aliarum artium præceptis, verborum floribus, historiarum authoritatibus intertextus, mirè ad suadam facit. Non aliud modò argumentum dabo quàm quod Cæsar de se *l.3. de bell. ciuil.* scribit, cùm milites eius in Thessalia à Pompeianis fusi essent: *Hâc habitâ*, inquit, *oratione exercitui omni tantus incessit ex incommodo dolor, tantumq; studium infamiæ sarciendæ, vt nemo aut tribuni, aut centurionis imperium desideraret & sibi etiam quisque pœnæ loco graniores* 4. Præsertim eloquentiæ.

grauiores imponeret labores, simulq; omnes arderent cupiditate pugnandi. Vituperat Tac. *lib.* 19. Vitellium *non alloquio, exercitioq; militem firmare, neque linguâ neque auribus competere.* Quare & apud Liuium *l.* 15. Volumnium Appius cognomen vocat, sed ab illo meliùs reponitur: *Quàm mallem tu à me frenuè facere, quàm abs te scitè loqui didicissem.* Ideoque addit Volumnius, prouincias quas ambo administrassent testaturas, quem Resp. magis desideraret, bonum oratorem, aut meliorem Imperatorem? Optimè; sed si cum virtutibus magistratus, & Iuris, ac rerum agendarum peritia, simul gradiatur eloquentia, historiarum, aliarumque artium notitia; nec ille alterius claritudinem, qui his carebit, obumbrabit.

5. Et historiæ vnde prudentia.

Ex lectione historiarum præterita noscimus, futura prospicimus: nam ea ex præteritis & præsentibus metienda sunt: quibus si accedat experientia, quæ dux est intelligentiæ, norma voluntatis, anima prudentiæ, quæ gignit artes, nutrit, alit, firmat, exornat, quæ velut acies in gladio, & color naturalis in animalibus, qui per omnia membra diffunditur) fiet ne artes velut mortuæ videantur. Vt visioni non sufficit oculus, sed & lumen requiritur: ita inquam experientia dux omnium artium est, & scientiarum, summum prudentiæ seminarium, sine qua nihil rectè fieri potest.

Si hæc inquam accedat Iure-consulto ad historiarum, atque eloquentiæ studia, profectò non aliter censebitur; quàm si sponsæ speciosæ mundus muliebris additus fuerit insignis, inaures, armillæ, cymelia? Sed verò è contubernio ethicam, œconomicam, & moralem omnem philosophiam excludere non debet, sine qua vita hominis quasi citra regulam ducitur. Vnde Plutarchus: *Plerique*, inquit, *Reges ac Principes parum cordati statuarios imperitos imitantur, qui credunt Colossos magnos, & amplos videri, & tibiis vehementer diductis, si latere distantes, & biantes fixerint. Nam ibi quoque grauitate vocis, torsitate vultus, ac morum truculentia, fugâq; consuetudinis humanæ majestatem, & authoritatem imperij sibi videntur mutuari, nihil prorsùm à Colossorum signis discrepantes, qui cùm foris heroicam ac diuinam quandam speciem præ se ferant, intus pleni sunt terrâ, lapide, plumbo, nisi quòd istud Colossorum pondus rectitudinem illorum stabilem & immotam seruat: At ineruditi Duces ac Principes, propterea, quòd intus malè liberati sunt, sæpenumerò vacillant ac subruntur; etenim cùm basi non rectè posita sublimem substernunt potestatem, simul cum ipso pondere nutant, & ad ruinam inclinantur.*

6. An imperiti sint capaces iure Romano fuerint, contra-Iudices esse possint.

Imperiti an Iudices esse possint aut illius officij incapaces iure Romano fuerint, controuersum multi fecerunt. Illustrem eam quæstionem facit Hotoman. *q.* 26. & Coras. *miscellan. l.* 5. *c.* 19. & *pluribus aliis allegatis.* Borel. *de magist. lib.* 1. *cap.* 8. & sanè irrefragabilis est distinctio Hotomanni, quam etiam Cuiacius amplectitur, *Nouel.* 82. *de Iudic.* vt maiores magistratus scientiam legum necessariam non habuerint, sed assessorem peritum, à cuius præscripto non liceret eis recedere. *l.* 2. *in fin. D. de orig. Iur.* Ideoque si per imprudentiam iudicatum esset, non magistratui, sed assessori officiebat. *l.* 2. *D. quod quisque iuris.* Pedaneis autem Iudicibus necessaria erat iurisprudentia, quæ omnia rectè comprobantur Auth. *de iudicib. & vt nullatenus cum Iuramento.* militares habere suas administrationes, habere & literatos; vnumquemque hoc agere debere, quod nosset. Et quanquam Alexander Imperator dicere soleret tales administrationi publicæ præficiendos, qui per se sine assessoribus Remp. gerere possent. Lampid. *in Seuer.* & ab eo aliisque nonnullis Imperatoribus iurisprudentiæ amantioribus Iure consultos summis officiis admotos constet; certum tamen est plerumque præsertim in limitibus imperij, summos magistratus viris militaribus impositos. Sed neque hi omnes imperiti erant, vt nec illi quidem, de quibus *in Lexvii. C. de Iudic.* per quam vulgò imperitos admitti creditum est, vt animaduertit Coras. *d. c.* 19. *in fin.* *ex verbis pro sui & legis scientia*: quin imò summum probrum erat eorũ, qui in aliquam Reip. spẽ adolescerent, si nec litteras nec nare scirent. quo modo & Cicero dicit turpe esse eius ciuitatis, in qua quis versatur, ius ignorare, & florente Rep. Romani à re militari reliquarum artium disciplinam non seiungebant. Cæsar causas in Foro orauit; commentaria quàm belle scripsit? quanta bella gessit? Cicero exercitum in Cicilia duxit; historię & maximè orationes Liuij ad milites, & in senatu dictæ sententiæ eosdem exercituum duces, Iudices strenuos, prudentesque, & Senatores consultissimos exhibent, disciplinarum & ciuilium simul & militaris gnaros, qui benè in Repub. suas partes egerint, & militarint non sine gloria, quale nuper in Gallia exemplum Dessiguerius ab orandis Lutetiæ causis ad Martis labores, & summos honores assumptus. Sacri etiam Canones quanquam non omnium ignaros ad dignitatẽ quam pro reuerentia iudiciorum exigunt, admittant; pro Apostolicis tamen Iudicibus non exactam iuris scientiam postulant. Ideoque assessorem vt delegati assumant, quatenus indigeant permittuntur. *c. statuũ. §. assess. de rescrip. in* 6. imò Leo X. *in Conc. Lateran.* Ii Theologi fuerint, & requirantur, iniungit, simulque vt iuxta assessoris sententiam iudicent. Sanè maiorum magistratuum partes non erant maximę quæ in disceptatione forensium controuersiarum vertebantur; vnde aptos vndequaque in summa excellentia cum rarò inuenias, si cætera idoneis non leuiter, desit exacta iurisprudentia, supplere ea potest per assessorem. Quem vix distingui à pedaneis Iudicibus, qui vtrique ex Iureconsultis sumebantur, est liquidum. *Nouel.* 60. Horum est exactam iuris præstare scientiam. Debent quippe esse periti legum, & morum, nec enim ex vsu esset, vt aliqui Iudicum nomen gerant, & legum sint ineruditi, & *in* rebus gerendis nullum obtineant vsum. *Nou.* 8. *Quid enim turpius est*, inquit Cicero, *de orat. quàm legitimarum & ciuilium controuersiarum cognitionem suscipere eum qui est*

qui est legum & iuris ciuilis ignarus? De his ait Iustin. §. *Nou.* 82. *de Iud. Non enim existimauimus oportere habere Iudicum quorundam nomina, maximè legum imperitorum, deinde neque causarum habentium experimentum.* De maioribus autem Magistratibus pergit: *Nostris enim administratoribus adstant modis omnibus assessores, & ea quæ legum sunt explicantes, & occupationes adimplentes eorum, quoniam multis detenti curis, quos apud nos habent, merito iudicorum complent partem per suorum præsentiam assessorum.* Ita Cicer. *pro Planc. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non iuris scientia requiri solet, vt nos in mancipijs parandis quemuis frugi hominem, si pro fabro ant textore emimus, ferre molestè solemus, si eas artes nescierit; sin autem emimus vt villicum, nihil in eo nisi frugalitatem, laborem, & vigilantiam curamus: Sic populus Romanus diligit Magistratus quasi Reipublicæ, in quibus si qua præterea est ars, facile patitur; sin minùs, virtute eorum & innocentiâ contentus est.* Iterum de minoribus Iustin. *Illi autem neque cingulum habentes, neque nobis ministrantes, nisi potuerint per se nosse quod iustum est, sed alunde emendicare iudicandi honestatem, quomodo non maximum vitium erit Resp. non eis ex se quod agendum sit scire lites tradere, sed finere eos quærere alios, à quibus liceat discere, quæ ipsos in iudicando eloqui deceat?* & iterum *c.* 11. reiicit Iudices ignorantes leges & experimentū. adeò vt si tales à partibus electi perperam iudicauerint, nolit à Iudicibus ordinarijs id emendari.

7. Belgici mores.

Belgici mores ferè ita habent, vt in quauis ciuitate, ex prima nobilitate aliquis constituatur, penes quem sit imperium, & gladius, aut etiam minor potestas; penes collegium aliquod iurisdicundi auctoritas. Drosslardus ille, Schultetus, Maior, Balliuus similive titulo gaudet; hi plerumque Scabini vocantur. Sine horum decreto nihil ille statuere in quemquam potest. Horum partes sunt leges & Iustitiam tueri. Illi itaque exactioris iuris scientia non est opus, sed *iis* dotibus, quibus auctoritas ei constet; *in* ijs qui Iustitiam administrare debent, omni modo eam desideramus. Quando maximè verum est quod scribit Augustin. *Ignorantia Iudicis plerumque est calamitas innocentis.* & Comicus: *Homine imperito nihil iniquius.*

8. Imperitus Iudex litem facit suam & minas diuinas expectat.

Sæpè enim imperitus Iudex etiam nolens ob ignorantiam lædit. ea tamen imperitia non excusat, quin litem faciat suam, vel pro Religione iudicantis castigetur. *d. l. 2. D. quod quisque iuris, ibi* DD. *Del Rio ad l. contract. D. de regul. iur.* Non potest culpa vacare qui ei rei se immiscet, quam ignorat. nemo fabro vtitur qui ædificare nescit; nemo medicum adhibet qui morbos & remedia non norit. & in foribus est diuinus terror, Baruch *c.* 3. *quia non habuerunt sapientiam, interierunt propter suam insipientiam.* & *Psalm.* 81. (qui de Iudicibus est) *mouebuntur fundamenta terræ* (iura, legesque, quare etsi) *ego dixi; dij estis, & filij excelsi omnes;* (tamen) *vos sicut homines moriemini* (morte secundâ) *& sicut vnus de principibus cadetis.* de principibus tenebrarum. & *Sapien. 6. quoniam cum essetis ministri regni illius, non rectè iudicastis, nec custodistis legem Iustitiæ, neque secundùm voluntatem Dei ambulastis. Horrendè & citò apparebit; quoniam Iudicium durissimum his, qui præsunt, fiet.* Conformiter Leo ad cler. Const. *c. si in laicis* 38. *d. Si in laicis vix tolerabilis videtur inscitia, quanto magis in ijs qui præsunt, nec excusatione digna est aut venia?* Quare Oseæ *c.* 4. *Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi.* Alibi dixi sacerdotes iustitiæ esse Iudices. non malè Socrates malum unicum inscitiam, bonum vnicum scientiam statuit. quippe *solus sapiens iustè iudicat populum suum. Eccles. c.* 10. Vnde deductum illud Horatij;

Ad summum sapiens vno minor est Ioue, diues,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

9. Ecclesiasticus nec imperitus admittitur, nec eminentes doctus exigitur.

In Ecclesiasticis porrò Iudicibus qui matrimoniales causas, adeoque similes arduas habent tractandas, eos dumtaxat admittit Alex. III. *in c. 1. x. de consang. & affinit. qui sunt discreti, & statuta Canonum non ignorant.* Eminens autem omninò scientia non requiritur ab Innocentio III. *in c. cum nobis olim x. de elect.* sed tamen conueniens. præsertim quam experimensa causarum probauerunt. *d. Auth. de Iud. in princ.* & qui negotijs cognoscendis, & iuri ad causam nato examinando adhuc se dedant, & semper ad se spectare putent monitum Vatis Regij *Psal. 2. Erudimini qui iudicatis terram.*

CAPVT XXIII.

Diligens.

1. Iudex diligens sit.

AD officium Iudicis pertinet lites dimiuere. *l. 26. D. si certum petatur.* Non patum ad id facit, si iter ingrediatur quod indicat Deut. *c.* 13. *Quare solicitè & diligenter, rei veritate perspectâ, si iuuenerit certum esse quod dicitur, & abominationem opere perpetratam; statim percutiet. 2. Par. 19. Quodcumq; iudicaueritis, in vos redundabit. sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite.* Quòd si Labeo in facto requirit non curiosissimum, neque diligentissimum hominem, sed eum qui rem diligenter inquirendo notam habere possit; *l. 9. d. facti D. de Iur. & facti ignor.* tametsi facta aliena plerumque ad nos non pertineant; eorumque ignorantia obesse non soleat; procul dubio maiorum exiget in cognoscenda causæ veritate, in eo, qui de ea iudicare debet. Marcianus iuris ciuilis, præter veterem & benè fundatam peritiam, anxiè diligens laudatur. *in l. 17. D. de Iur. patron.* iustissimos & vigilantissimos Iudices laudat *l. 3. C. de off. rect. proc.* D. Bernardus *de consideral. l. 1. c. 9.* Causas diligenter velim, sed breuiter decidere affuescas. Iob *c.* 29. inter causas benedictionis præteriti temporis refert; *Causam quam nesciebam, diligentissimè inuestigabam. Iudices oportet rei qualitatem plenâ inquisitione discutere.*

2. Et expeditus.

tere. l. Iudices C. de Iud. nam quidquid non discutitur, Iustitia non putatur Cassiod. l. 2. c. 8. ergo Iudicantem oportet cuncta rimari. & vt tam diu actio remittetur quousque ad rei veritatem perueniatur. c. vlt. 30. q. 5. Iulian. in l. tutor qui. §. 1. D. de adminis. tutor. Debuit, inquit, confestim officio suo fungi. & iterum, Debuit partibus suis fungi, non quidem præcipiti festinatione, sed nec moratoriâ cunctatione. Qui manum porrigit hærenti in salebris, vel in foueam lapso, &, tamquam Tantalo a juis immerso, id diu tantùm agit ne omninò submergatur, & cùm extremi halitus iam pænè sunt euaporati, atque animam mersus agit, tum demum extrahit; næ ille non rectè amicam operam præstitit: sed is, qui quantociùs potuit, ab incommodo vindicauit. Iudex qui in litigium lapsos expedità Iustitiâ extricare potest, & officio deest, cunctandoque moratur; virum bonum, Iudicem bonum non præstat.

Sunt verò nonnulli, qui non negligentiâ quidem, aut culpâ suâ, prudentes peccent; sed quòd ambigat semper & suspensi hærent: dum dubia alia ex alijs sibi mouent, numquam satisfaciunt, numquam mouere possunt manum de tabula. Accidit id aliquando ijs, qui insignes Aduocati fuerunt; soliti pro opportunitate clientum controuersias mouere; probabilem in vna, probabiliorem in altera causa partem defendentes; veritatis indaginem Iudici relinquentes, de ea ipsi rarò statuentes. quibus vacillare consuetis difficile est postmodum constantem semel pedem figere, eique doinceps vestigio insistere.

3. Non præceps tamen.

Diligentiam vt nimiam cunctationem, ita & præcipitationem aspernatur; discretio sanè mater virtutum, nouerca verò Iustitiæ, iudicantis præcipitatio vocatur à Clemente V. Clem. pastoral. §. verum x. de sent. & Dei exemplo monemur, ne ad proferendam sententiam vnquam præcipites simus, aut temerè indiligenterq; indiscussa quæque quoquo modo iudicemus: mala audita nullam moueant: nec passim dicta absque certa probatione quisquam vnquam credat, sed antè audita diligenter inquirat, nec præcipitando quicquam aliquis agat. c. Deus omnipotens 2. q. 1. Machetas à Philippo causam suam parum attentis auribus audiente appellauit. ab eoque rogatus, ad quem? Ad te ipsum, inquit, sed attentum & vigilantem, conuenit c. tuis ex literis x. de in integ. restit.

4. Sed accuratus & assiduus.

Valens, Valent. & Grat. in l. 2. C. de sent. ex breu. recit. Iudices, quos cognoscendi & pronunciandi necessitas tenet, non subitas, sed deliberatione habitâ post negotium sententias ponderatas sibi forment. Ideò Iudex sedens iudicat: illic sederunt sedes in iudicio. Psal. 21. inde & monitum Sapient. c. 12. Cum tranquillitate Iudicat qui enim festinus est pedibus, offendet. Prouerb. 19. vt benè Liuius; Nihil magni discriminis consilijs tam inimicum, quam celeritas. & iterum; Omnia non properanti clara, certaq; sunt: festinatio improuida, & cæca. Tac. l. 5. Barbaris cunctatio seruitia, flatim exequi regium videtur. Sed verò prudenter Demosthenes; Consulere quidem oportet lentè, consulta exequi festinanter. & Arist. Celeriter delibe-
rata peragendas sunt, deliberandum autem tarde. & Salust. Priusquam incipias consulta, & vbi consuleueris maturè facto opus est. Idem ex Deut. c. 13. mox proposuimus, si inuenietis certum esse quod dicitur, flatum percutior. Illud ipsum est, quod Prou. c. 31. discimus, In omnibus operibus tuis (non consilijs) esto velox, & omnis infirmitas non occurret tibi. Vnde apud Tac. Hist. l. 3. illius reprehensio, cuius luxum obtendebat, non parare arma, non alloquio exercitioq; militem firmare, non in ore vulgi agere, sed vmbraculis horrorum abditus, vt ignauæ animalium, quibus si rubum suggeras iacent, torpentq; præterita, instantia, futura pari oblitione dimittere. Diligentiam Iudicibus iniungit §. sedebunt. Auth. de Iud. à matutino tempore in vespertinum sedere iudicaturos iubet. quod se fe. isse sapius Diuus ipse Augustinus narrat. Quod si vnquam, sanè hodie, cùm sunt ingentia litium volumina, atque ab expedito iudiciorum Romanorum ritu longè abitum est, Iudicibus deesse diligentia nequaquam potest, neque eam in discutiendis litis instrumentis tantùm requiro, sed etiam ne existiment vnquam, quamuis diu in arena ista versati, se in scrinio pectoris omnia iura habere deposita. numquam desinant reuoluere codicem, quando non omnium, quæ à maioribus constituta sunt, ratio reddi potest, aut ratiocinando quis ea assequi. Multa, quia legislatoribus ita placuerunt, iura sunt facta. Quod principi placuit, legis habet vigorem. Ea denique quæ positiui, vt loquimur, iuris sunt, tam sunt multa, tantaque congeries, vt nemini tam felix sit memoria, vt ea illi omnia semper repræsentet. Sed sicut omnium artium, inquit Anaclet. in c. nihil d. 83. in suo quoque opere inuenitur mater Instantia, ita nouerca eruditionis est negligentia.

Perbellè Reges Persarum moneri solitos refert Plutarchus sub crepusculum matutinum; Surge Rex, Reipub. cura. Pulchrè Epaminondas in publica lætitia ciuium rogatus, cur mœnia obiret; respondit se solicitum esse, vt ciuium lætitia posset esse secura. Quam gloriosa vlcima vox Vespasiani, decere Imperatorem stantem mori?

CAPVT XXIV.

Per gradus promotus.

1. Incommoda saltum illorumque cause gradatimque commoda.

PEr gradus ad ordines & honores eundum est, non per saltum. Rectè Greg. c. 2. d. 78. Ordinatè ergo ad ordines accedendum est, nam casum appetit, qui ad summi loci fastigia postpositis gradibus per præruptæ quarit ascensum. Scimus autè quòd ædificati parietes non priùs ignoto pondus accipiant, nisi à nouitatis sue humore siccentur, ne si antè pondera, quàm solidentur, accipiant, cunctam simul fabricam ad terrâ deponant. Nam optimè Cypr. c. 1. d. 78. Momentaneus Sacerdos nescit habere humilitatem, obseruare modos personarũ, vel se contemnere: non ieiunauit, non fleuit, non

se correxit, non pauperibus erogauit. In arrogantiam (quæ est ruina diaboli) incidant, qui puncto horæ, necdum discipuli fuerunt magistri. sicut & Innocentius ait; miserum est eum fieri magistrum, qui necdum didicit esse discipulus *c. cum in magist. x. de elect.* & Iustin. *Nouell.* 137. *Quis instar figuli vno ipso die fictilia sua tornantis, ita repente fingat veri cultus antistites, cum angelis flantem, & cum Archangelis laudes canentem, & Christo sacrificantem?* & per hæc quidem indicat qualemnam oporteat ad sacerdotium promoueri: de his autem qui ordinantur indigni, idem ille hæc dicit in eadem oratione: *Qui cùm nihil, ad sacrum Dei altare & sacerdotium attulerint, nec in virtute & pulchro prius infudarint, & elaborarint, simul discipuli & præceptores pietatis ostenduntur, & priusquam purgati sint, purgant, heri sacrilegi, hodie sacerdotes: heri extra sacra, hodie præsules mysteriorum: veteratores malitiâ, nouitij pietate, qui sunt opus, atque fabrica humana gratia, non Spiritus sancti.* Ideoque electionem alicuius in Abbatem mox à professione factam Innoc. III. irritam pronunciauit. *cap. offitij. 38. x. de elect.* Promouendos in iure discimus, qui minoris cognitionis officia gesserunt, ac prius minoribus, deinde maioribus cingulis benè vsi sunt. Legimus apud Liu. *lib.* 32. Tribunos plebis se interposuisse, ne T. Quintius Flaminius ex Quæstura ad Consulatum pertingeret, *Tam,* inquiebant, *adhuc iam pratur amig, fastidivi, nec per bonorum gradus documentum sui dantes, nobiles homines tendere ad consulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare.* In militaribus etiam officijs per gradus ad honores iri solet. vnde Martem Gradiuum Festus dictum cupit. Rufus, *diu manipularis, dein centurio, mox castris præfectus. Tac. l. 2.*

Principatum, inquit *l. 1. l. de offic. mag. offi. adipiscatur matricula decurrente, ita vt ad curas agendas, & cursum illi exeant, quos ordo militia vocat. & l. 2. quos labor prolixior fecerit anteire. & l. 12. de primicer. Illud præcipuè promissionem nouam flagitare perlegimus, ne per ambitionem, vel gratiam, aut cuiuslibet occasionis obtentu, vel laborum seu solicitudinum specie, publicorum aliquando liceat cuipiam graduum seriem contubare, & temporum ratione calcatâ dudum militantibus anteferri. & qua longis prolixisq; stipendijs defensa iam, pollicetur senectus, gratiosâ festinatione surripere.* Ita nemo ad patriciatum promouebatur, nisi consulatu: præfecti prætoris, magistri militum, aut magistri officiorum administratione functus. Actu, inquam functus: nam honorarijs tantùm codicillis decorati centum libras auri in publica opera pendebant. *l. nemini. C. de consulibus l. 12.* In Dacia non nisi qui aurarias procurassent, ad dignitates admittebantur, *l. 4. C. de metallar.* Sed & rem benè gessisse in minori officio ostendere oportet eum, qui altiorem magistratum aditurus est, vt Zeno decreuit in *l. 1. C. vt. om. Iud.* adeoque magistratuum gestorum liberationes extendere. latè Borel. *de magist. lib. 1. cap. 16.*

CAPVT XXV.

Secretus.

1. Iudex secretus sit, illiusque ministri.

ARcanissimum secretorum custodem esse Iudicem oportet. Monet Sapiens *Eccles. 28. Attende ne forte labaris in lingua, & cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, & sit casus tuus insanabilis in mortem.* & iterum *Prouerb. 20. Qui revelat mysteria, & ambulat fraudulenter, & dilatat labia sua, ne commiscearis; sed causam tuam cum amico tracta, & secretum extranei ne reueles. Prou. 25.* Iubet Auth. *de Iudic. & vt nullat. cap. 7.* vt neque ab eis aliquid peccetur, neque prodatur. Quare & Iudex cauere debet, ne eorum operâ vtatur, quorum linguæ fidelitatem probè notam non habeat. nam, vt ad Q. fratrem Cic. *quot aut ex domesticis consilioribus, aut ex necessarijs apparitoribus secum esse voluisti, horum non modò facta, sed etiam dicta omnia præstanda sunt.* Non ille Rex filio in regnum quamuis succedituro, scisciranti quâ horâ potissimùm exercitus proficisceretur, responsum dedit: sed interrogauit, an vereretur ne solus ille sonitum tubæ non exaudiret? *Alium silere quod cupis, primùs sile.* Dignum Romanis, *vt arcana consilia PP. Conscriptorum multis seculis nemo senator euulgarit.* Dignum Papirij exemplum. Dignum Rep. Venetâ, vt quæ consilia tanto numero agitant, extra senatum nemo efferat. Nec inferiores vnitarum Prouiciarum Belgic. Ordines, vbi non vnius ciuitatis PP. Conscripti, non vnius gentis; sed tot ditionum conueniunt, quique in singulos annos mutantur, tam obstinato silentio consulta tegunt. Octauianus Augusti. Thallo à manu crura effregit, quòd pro epistola prodita denarios quingentos accepisset. *Sacramentum regis abscondere bonum est, Tob. 12.* Qui hostibus consilia produnt, capite luunt. *l. omne. §. exploratores. D. de re milit.* qui alijs tegenda pandunt, pro causæ merito puniuntur; atque in primis Iudices assessoresque, qui arcana litium reuelant: quod si accidet in negotio fidei, anathematæ feriuntur. *c. vltim. de haret. in 6.* Veteres etiam officij Iudicem moneri voluerunt vel à nomine loci, in quo causæ audiebantur: Secretarium is nuncupabatur. *Qui fidelis est, celat amici commissum. Sap. c. 2. Denudare autem amici mysteria, desperatio est animæ infelicis. Eccl. c. 27. Audisti Verbum aduersus proximum tuum? commoriatur in te, fidens quoniam non te disrumpet. Eccles. c. 19.* quanto magis Iudicem, senatorem, magistratum, arcana sui officij publicare non oportet? atque sinè res magnas sustinere non posse ab eo, cui tacere graue est. pridem creditur. Miranda apud Tac. *l. 15. Annal.* Libertinæ in celando arcano pertinacia. *Illam non verbera, non ignes non ira actus torquentium, ne à femina superarentur perunctæ, quin obiecta denegaret. Sic primæ*

mus quæstionis dies consumptus. Postero cum ad eosdem cruciatus retraheretur, gestamine sellæ (nam dissolutis membris insistere nequibat) vinculo fasciæ quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellæ restricto indidit cervicem, & corporis pondere connisa tenuem iam spiritum expressit. clarum exemplo libertina mulier, in tanta necessitate, alienos ac prope ignotos protegendo, cum ingenui & viri equites Romani, feminæ q; intacti tormentis, charissima quæque suorum pignorum proderent. Igitur rectè Calist. *l.* 19. *D. de off. præsid. Non est recti & constantis Iudicis, cuius animum vultus detegit.* minus recti erit, cuius commissa causarum negociorumque arcana lingua prodit. Index is est, non Iudex.

CAPVT XXVI.

Concordiæ studiosus.

1. Conuenit Iudici publicam tranquillitatem & concordiam amare, & procurare.

SOror Iustitiæ pax est. *Iustitia & pax osculatæ sunt. Psal.* 84. at verò inter arma silent leges, lites quædam bella ciuilia sunt, quæ iustitiam illiusque socias virtutes quo ad litigantes respuunt. *Congruit ergò bono, ac graui præsidi, curare, vt pacata ac quieta sit prouincia, quam regit. l.* 13. *D. de offic. Præs.* Consonat *l.* 5. *C. de hu qui ad Eccles. confug.* vt pax simul cum germana iustitia consistat, & cum ea leges, virtutesque: quas bella, lites, iurgia exulatum agunt. cur enim ad arma & rixas venire patiatur prætor, quos poterit Iurisdictione suâ componere? *l.* 13. §. 2. *D. de vsuf.* Inter mandata Principum secundum locum ea cura obtinet. *Auth. de mand. princ. c.* 2. *Deinde conueniens est*, inquit Iust. *& te prouidere, vt nulli populi ciuitatum alterutris seditionem faciant, sed omnem pacem esse Dei ciuitatibus.* cuius illud, *Beati pacifici, Matth.* 5. & illud Apostoli, *Pacem diligite, & Deum pacis erit vobiscum. ad Philippens.* 4.

2. An & inter priuatos.

Sed hoc in controuersiam traxerunt aliqui, an officio Iudicis, & grauitati conueniat, an niti vt priuatos litigatores concilieť de publica enim quiete, & quæ à Iudice, Iurisdictione non proxeneticis consiliis, contineri potest, iam citatas leges intelligunt. & Impp. meminerunt *l.* 7. *C. de sentent.* Præsidis, pacifici suadentis, inquam, non cogentis. Id enim prohibitum videtur §. *quia lex, Auth. vt litig. inter. notat.* Bart. *in d. l.* 13. *de offic. Præs.* Vt reiicienda sit incauta Cepolæ cautela, suadentis includi litigantes simul in carcere; donec conuenirent. Vnde nec licebat nimio metu partem sternere, aut nimia fiduciâ inflare. Imò Iudex differens Ius dicere, quo partes tædio affectæ conuenirent, tenetur ad id, quod interest. Card. *in Clem. sæpè in §. & quia in* 18. *quæst. de verb. signif.* Et verò ratio euincit, vt nemo cogi ad transigendum possit; Pacta enim omnia & contractus duorum consensum requirunt. *Vt nemo inuitus vendere cogatur. Tit. Cod.* nemo permutare, pacisci, transigere, sed & transactio vel ideò inuito indici nequit, quod de iure suo cedunt semper transigentes; donare nemo compelli possit. Cæterùm non eò pertinet *d. §. quia lex.* agit enim non de Iudice, sed de referendarijs dumtaxat, quibus declarat esse tantum ius deferendi desideria supplicum ad Principem, & insinuandi Iudicibus sacras iussiones; causis verò eos se immiscere non posse, vel prehendendo litigatores, vel satisdationem exigendo, vel adigendo eos ad pactionem, vel transactionem aliquam. Cuiac. *ad eandem. Notat.* 124. & *notat.* 10. Vnde potiùs sequeretur, Iudicibus, qui se causis immiscent, hæc licere; nisi ratio quam mox explicui, vetaret coactas pactiones. Quanquam Conc. Carthag. IV. non parum videatur permittere in clericis ex officio charitatis: *Discordantes*, inquit, *clericos Episcopus vel ratione vel potestate ad concordiam trahat. c.* 1. *d.* 90. & in laicis in inueterata lite Concil. Agat. *c. placuit. d.* 90. adeò vt communione priuet, & diffidentium oblationes recipi vetet idem Carthag. Conc. *d.* 90. *c.* 2. & *seqq.* Suaserat ergo ille Præses, sed & suaserat proximis personis. Vnde Thuld. *de causs. corrupt. Iud. l.* 3. *c.* 17. existimat inter eos id tentandum Iudici; vt id faciat inter extraneos, minùs conuenire illius grauitati. Sed sanè illa lex narrat factum Præsidis, non probat, non improbat: non restringit ad proximos, non laxat: igitur ad rationem res, atque alias leges referenda est. Ratio, sanè præsertim Christiana, suadebit, vt quacumque via reduci iustitiæ germana possit, conductus ei à Iudice detur, & vt allaboret ipse, vt litigantes eam hospitentur. Leo *Serm.* 2. *de Ieiun.* 10. *mensis; Studeamus viduarum defensioni, pupillorum vtilitati, lugentium consolationi, dissidentium paci.* Nemo negat viduarum, pupillorum, aliarumque miserabilium personarum curam ad Iudicem pertinere: itaque & dissidiorum ratio pertinebit, vt Leo coniungit. neque verò quod disertè quidem magis illæ leges de publica quiete iniungunt, priuatam concordiam excludunt. Constitutio Frider. *de pace tenenda*, non ad publicam tantùm causam, sed priuata etiam iurgia pertinet. imò verò quod de corpore mandant, de membris intelligunt: & qui incendia curare iubentur, singulas scintillas mandantur non negligere. cui quies omnium est commendata, singulorum est adiecta. quando non raro visum est ob priuatam duorum contentionem in partes iuisse plures familias, atque integras ciuitates, atque Syllanis & Marianis cladibus pares vicissim dedisse. *Homini religioso*, inquit Calistus, *parum esse debet inimicitias aliorum non exercere, vel non augere male loquendo, nisi eas etiam extinguere bene loquendo studuerit. c. iniustum.* 11. *q.* 3. & Stephan. *epist.* 2. *ante medium*; *Studendum est Episcopis* (Iudices ij sunt) *vt dissidentes fratres, siue clerici siue laici sint, magis ad pacem, quàm ad iudicium coërceantur. c. studendum decis.* 90. *Quicquid illud est quod nos ad veræ pacis studium & caritatis perfectionem prouocat, totis*

viribus sectandum est. Arelat sub Carolo. *c.*12. *Capit. l.* 7. *in addit. c.* 63. Meld. *c.*7. Valent. sub Lothar. *c.*13.14. vbi inquit, *Si hæc negligantur, non inter pastores, sed interfectores Christi ouium inuenimur.* Sanè Augustin. *de opere monach. c.* 29. queritur se tumultuosissimas perplexitates causarum alienarum pati de negotijs sæcularibus, vel iudicando dirimendis, vel interueniendo præcidendis.

3. An arbitrum agere?

Rectè sanè Anth. Fab. vir non tantùm insigniter eruditus, sed longâ rerum iudiciorumq; experientiâ etiam clarus, existimat, constitutionibus Gallicis benè iussum esse, vt in iudiciis inter consanguineos semper tentetur trãsactio. quod & inter eos qui nullo sanguinis vinculo ligantur, credit suadendum: imò vt & Principes lege latâ sanciant vt inter omnes tententur pacta, & qui experimentum illud subterfugerint, siue deinde victores siue victi fuerint, semper expensis mulctentur. *lib.* 9. *sui Cod. tit.* 22. Vbi & arbitria & plura ad præscindendas lites, aut intra breuia spatia concludendas ipse proponit legislatori qui lites execratur, & bono publico fauet; digna eruditione, iudicio, & experientiâ tanti viri. Non tamen mihi vnquam placuit, vt cum iuramento arbitri sumantur. quâ praxi vtuntur tamen hodie quidam, improbatâ licet à Iustin. *Nouel de Iud.* 8. §. *quia verò. Auth. decernit. C. de recept. arb.* Neque facit aduersus prædicta quicquam quod obiicitur, offensum illi litigantium forè Iudicem, quem conceptam à se transactionem nolle amplecti viderit: primò enim præsupponimus Iudicem esse quem oportet, virum probum; à quo id alienum: deinde non succedente transactione, Ius is dicere debet ex actis & probatis, & causæ meritis; non respicere ad extrinseca: denique si aliud quod ad expensas fortè litis pro voluntario compensandas, qui non temerè videbitur litigasse, qui Iudici proponenti concordiam voluit obsequi, statuendum Iudici visum fuerit iuxta Fabri propositum; religioni illius, non offensioni, cui vir bonus, Iudex bonus nil ex iure partium dabit, id committam. & hanc sententiam præter citatos iam Canones suadent *c.*1. *de mut. petit. c. fin. de transact. c. causam q.*19. *x. de test. cap. si illa* 23. *q.*4. *cap. querelam* 15. *de Simon. cap. si primates* 5. *q.* 2. *l. aquissimum de vsuf. l.* 1. §. *post. de nou. oper. nunciat. l.* 4. *de aq. quotid.* & summorum vbique atque inferiorum tribunalium praxis amplectitur; vbi in obscurioribus causis puncta officij (vt vocant) partibus proponi solent; quorum sæpè vnicum, plerumque primum est, vt commissarij annitantur litigantes concordes reddere. In obscuris inquam: namque in claris, & vbi iniquitas alterius manu tangitur, iniquè egerit Iudex, si alterum ad transigendum, & de iure suo remittendum vel consilio suo adegerit.

Non potest tamen Iudex recipere arbitrium eius rei, de qua Iudex est; & in se compromitti iubere prohibetur lege Iulia. *l.* 9. §. 2. *D. de rec. arb.* quod posterius ratio probat; ea enim iussio eò spectare videtur vt dissolutior, vt arbiter, quàm vt Iudex grassari possit. Volentibus autem suâ sponte partibus, vt Iudex arbitrium recipere possit, sauente Canonum iure, consuetudo passim admisit. Bus. *ad l.* 9. Enimuerò postquam arbitria ad instar iudiciorum redacta sunt, non nimiùm probo vt Iudices partibus suadeant, vt in se compromittant; sed neque vt etiam volentium arbitrium promiscuè in se suscipiant: sed eorum tantum, quorum tum enixa est voluntas, tum integra sinceritas, & ius tantum petentium, sine diuerticulis votum. alioquin inter pænè inuitos, & moribus asperos difficiliùs arbitrij iure causa instruitur, quàm imperantis iurisdictione; & cùm arbitria passim ferè sint eneruata ab ijsdem reductionibus, ad ordinariam iurisdictionem permissis, suspensâ sententiæ executione, donec à Iudice firmata fuerint, multiplicantur instantiæ sæpiùs quàm remedia præcidendis litium ambagibus reperiantur. Adeoque hodie maximè verum est, quod asserit Seneca, *de benef. l.* 3. *Melior videtur conditio causæ bonæ, si ad Iudicem, quàm si ad arbitrium mittatur.* Itaque donec arbitrijs sua erit restituta auctoritas, parciùs ijs vtendum reor; nisi inter eos qui sincerâ admodum fide ius suum prosequuntur. Neque interim displicet ratio quorumdam, qui eo nunc pacto arbitros eligunt, vt apud eos causæ instruantur, & concepta ab eis sententiæ formula Iudici pronuntianda tradatur; ei præsertim, qui non obstante appellatione seu reformatione ius habet exequendi; vt sunt Magistratus quatuor capitalium, vt vocant, vrbium Brabantiæ, alijque his in locis.

4. Nullibi dignitate imminutâ.

Sed, quod ad Iudicem pertinet, vt mihi non semper probatum, ut is promiscuè ex ordine suo defluat in gradum arbitrorum, quod sine authoritatis offensa, nisi inter bonos admodum vix fieri potest; ita viri boni officium abeo semouendum numquam putaui, vt inter dissidentes conetur turbatam pacem reducere, vtrisque dubios litium successus, ambages, molestias, sumptus, rancores, cætera incommoda proponendo, vtrisque aliquid de iure suo cedere suadendo; vt non quidquid petit actor obtineat, neque nihil reus, quò lite defungatur, tribuat; atque ita transigant partes eo intercessore potiùs, quàm arbitrij viam ineant.

Neque moror, dedecere proxenetam transigentium videri Iudicem: non dedecet, si hortando dignitate saluâ litigantes mutuâ contentione liberet, volentes; cùm in inuitos ius dicturus, non semper controuersiam finiturus est; aut si finiturus, non contentiones, simultates, dissidia personarum, familiarum, Rerumpub. quæ exiguæ sumptis paulatim incrementis integras sæpè Respub. perdiderunt. Pietatis officio fingi eos dicit Papin. qui iurgio perempto consensu rem dirimunt *l. vltim. D. famil. ercisc.* Non dedecet ergo Iudicem, si pietatis submissum se exhibuerit. non dedecet Iudicem, quod decet iustitiam. *Iustitia & pax osculatæ sunt.* Illud commercij & necessitudinis si inter has

sit

sit virtutes; fieri nequit, vt ab officio Iudicis pacis atque concordiæ restituendæ omnis ratio sit aliena. Non tamen hæc pro tribunali fieri opportunè confueuerunt; vbi potestatis persona non est exuenda: sed solet domi suæ Iudex statò die adesse litigantes iubere; vbi quasi inter parietes priuatos minùs imminui videtur publica authoritas, si conciliandis partibus, quadamtenus personam amici assumpserit. Sanè Concil. II. Turon. c. 2. pœnitentiæ eos subiicit, qui electis vtrimque arbitris litium iacula finire noluerint, & vota pacis requirere. D. Paulus Corinthios, ep. 1. d. c. 8. reprehendebat, quòd iudicio inter se contenderent, & quidem apud infideles; monebat vt ex se eligerent, qui iudicarent: vtique iure priuato, seu vt arbitri; nam priuatorum electio Iurisdictionem non tribuit. Greg. l. 1. reg. ep. 40. *Gloria vestra*, inquit, *præcipiat Donatum officialem cum Iuliana ancilla Dei arbitrale subire iudicium.*

CAPVT XXVII.

Facilis.

1. Facilitatis encomium & commoda.

HVmanitas vetat superbum esse aduersus socios, vetat auarum: verbis, rebus, affectibus *comem se facilemq; omnibus præstat.* Sen. ep. 88. Facilis ergo vt Iudex sit in admittendo & audiendo litigatores, tum pars magna est rei benè cognoscendæ, benè iudicandæ, tum porrò tædij litigatorum magnum leuamentum, quibus ipsæ litium morosæ tricæ satis molestiæ adferunt. *Verbum dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos. Eccl. 6. Popularis*, inquit Ambr. 2. *offic. c. 7. & grata est omnibus bonitas, nihilq; quod tam facilè illabatur humanis sensibus. ea si mansuetudine morum, ac facilitate animi moderatione præcepti, & affabilitate sermonis, verborumq; honore, patienti quoque seruitorum vice, modestiaq; adiunctur gratia; incredibile quantum procedat ad cumulum dilectionis.* Legimus enim non solùm in priuatis, sed etiam in ipsis Regibus quantum facilitas blandę affabilitatis profuerit; aut superbia verborum obfuerit: tumor vt regna ipsa labefactarit, & potestatem soluerit. *Cor gaudens exhilarat faciem, in mœrore animi deiicitur spiritus. Prou. 15.* Laudat Cicero facillimos aditus ad Q. Fratr. esse. Suetonius Augustum magnâ comitate adeuntium desideria excepisse. Idem Titi egregiam vocem prædicat, Non oportere quenquam à sermone Principis tristem discedere. nam *sicut fremitus Leonis, ita & Regis ira; & sicut ros super herbam, ita & hilaritas eius. Prouerb. c. 19.* & Plinius: *Nulla in audiendo difficultas, nulla in respondendo mora.* & Auson. *faciles præbere aditus nec de occupationibus causari.* & iterum, *finem sermonis suus cuique pudor, non fastus tuus facit.*

2. Iudicem leges facilem esse iubent.

Sed & lege ciuili id decretum est, vt Iudex in adeundo facilem se exhibeat, in respondendo grauem. *l. obs. 19. D. de offic. Præsid. l. congruit.*

ibid. & lege sacrâ, *Eccle. c. 4. Congregationi pauperum affabilem te facito.* In Constantino Nazarius laudat faciles aditus, aures patientissimas, benignam responsa, vultum ipsum augusti decoris grauitate, hilaritate permistâ venerandum quiddam, & amabile renidentem. Cyclopis maiestas fuit

Nec vultu facilis, nec dicta affabilis vlli.

3. Prudenter, & sine contemptus periculo.

Familiarem ergò se exhibeat, & comem, & facilem Magistratus. sed prudenter tamen, ne remoueat grauitatem, quæ obsistit nascenti ex facilitate contemptui, prono deinde ad ingratitudinem. quam Innoc. III. *in c. etsi x. de Iud.* Iudæis assignat, & retributionem *quam mus in pera, serpens in gremio, & ignis in sinu suis consueuerunt hostibus exhibere.* Pulchrè de mortuo Germanico Tac. *An. l. 2. Indoluere exteræ nationes, regesq;, tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes, visuq; & auditu iuxta venerabili; cùm magnitudinem & grauitatem summæ fortunæ retineret, inuidiam & arrogantiam effugerat.* Quò respicit iam desperabundi Antiochi vox, præterita recolentis; 1. *Machab. 6. In quantam tribulationem deueni, & in quos fluctus tristitiæ, in qua nunc sum, qui iucundus eram, & dilectus in potestate mea!* Prouida proinde monitio Sapientis, *Eccl. c. 4. Noli esse sicut leo in domo tua, euertens domesticos tuos, & opprimens subiectos tibi.* & iterum, *Eccl. 32. Rectorem te posuerunt, noli extolli, esto quasi vnus ex ipsis. valeat ius imperij, inania transmittantur.* Tac. *An. l. 15.* Meminerit semper Iudex *insitam mortalibus naturam receuteu aliorum felicitatem ægrè oculis introspicere, maduniq; fortunæ à nullu magis exigere, quàm quos in æquo videre.* Caueat ne se efferat, ne insolens audiat, *discatq; priuato, & ex mediocritate fortunæ minora pericula fuisse.* Idem, *l. 14. An.* Facilitatem ergo comitatemque amet; sic tamen, vt & nimia non sit. *l. obseru. D. de off. Proc.* vt sic despectum omninò vitet, causam illius omnem abscindat. nam Reip. omnis administratio, atque imperium opinione continetur. Homines naturâ pares sunt; consistunt existimatio, fama, auctoritas in opinione: eam si sustuleris, ad chaos, confusionemque omnem hæc Vniuersi directio relabetur. non erit qui audiat imperantem, non qui obediat iubenti; non qui ius dicenti pareat. Sed & mandatis Principum continebatur, ne quem Prouincialem in interiorem familiaritatem admitterent Præsides, cui tamen rei altior causa accedit, ne is arcana eorum in periculum Reip. scrutetur.

4. Sine fastu.

Sed & quamuis *Sapiens in verbis se ipsum amabilem faciat; Eccl. c. 20.* in Iudice tamen etiam sermonis grauitatem requiro. & quamuis comiter excipiat, atque audiat adeuntes; nihil tamen polliceatur quod præstare non possit. Non potest quidquid sine iniuria non potest: Non potest sine iniuria ius alterius alteri dare; non aliquid addicere, quod ad rem iudicandam attinet, nisi diligentiam suam, commendationes, vt hodie nimium frequentantur, decet comiter excipere, ius sequi: nec aliud amicitiæ dare aut commendationi, quàm quod

5. Verborum Iruitas.

inquit Symmachus *l. 1. ep. 10. Iustitia quidem suffragium non requirit, sed amicitiarum plerumque respectu celeritas causarum adimatur.*

6. Sed grauitum sermone, non aspero.

Denique in respondendo grauem esse iubet Caliſt. *in d. l. obſerv.* non asperum tamen. Vnde ita Ambr. 3. *offic. c. vlt. Neque monitio aspera sit, neque obiurgatio contumeliosa.* grauis sermone, modestò, incompositò, non dissoluto tamen vti velim, neque ieidem tamen affectato, non extra modum verborum, vel cultum, vel obsoletam nouitatem quærere quod Tuberoni vitio datum à Pompon. *l. 2. D. de orig. Iur. Tubero*, inquit, *doctissimus quidem habitus est iuris publici & priuati, & complures vtriusque operis libros reliquit, sermone etiam antiquo vsus, affectauit scribere; & ideò parum libri eius grati habentur.* Quo vitio Gallici quidam hodie scriptores laborant; qui suis ipsi libris elenchos, indicesque vocabulorum suorum interpretes adiungere debent, quò intelligantur. Loquendum vt multi; præsertim iis, quos passim intelligi, & finis suus esse debet, & publicus.

7. Nec affectato.

8. Sine vllo arrogantiæ indicio,

Generatim id porrò Iudici cauendum est, ne sermone, aspectu, oculis, gressu, vllóve corporis situ, aut motu, arrogantiæ quidpiam, aut superbiæ præ se ferat: quæ sapientiam, quâ Iustitia cognoscitur, obcæcat; & ideò per superbos Gregor. cos dicit intelligi, qui albuginem in oculis habent; quos lex diuina vetuit ordinari. *Albuginem*, inquit, *habet in oculo, qui veritatis lucem videre non sinitur; quia arrogantia sapientiæ, seu Iustitiæ cæcatur: Si autem candorem sibi Iustitiæ, siue sapientiæ tribuit, à luce se superna cognitionis excludit, & eò claritatem veri luminis numquam penetrat quò se per arrogantiam exaltat, sicut de quibusdam dicitur; Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. c. 1. d. 49.* Quare *Deut. c. 17.* diuina lex instruens Principem recens constitutum, præcipit inter cætera, *ne eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos.*

CAPVT XXVIII.

Veritatis amans.

1. Veritas & Iustitia, verus & iustus Germana.

ADeò enim Veritas Iustitiæ innexa est, vt sub illius vocabulo hæc significetur. *Lex tua veritas.* Vnde apud Iurisconsultos *l. 2. de fund. dot.* & alibi sæpiùs ea phrasis, *Verius puto, iustius & æquius* significat. quod Budæus aliique monuerunt. *Verus* pro *iusto*, à Cicerone etiam & Iurisconsultis vsurpatur. *l. omnes de in integ. rest. l. si fideiussor in fin. de legat. 3.* Filium verum Labeo vocat *l. vlt. D. de Iur. libert.* iustum & legitimum; & in sacris litteris *Deut. 17. Iudicabunt tibi veritatem: Prou. 29. Rex qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in æternum firmabitur. Sachar. 7. Iudicium verum iudicate. Psal. 18. Iudicia Domini vera, iustificata in semetipsa. Psal. 88. Misericordia, & Veritas præcedent faciem tuam.* In hæc speculà Iudex oculos semper figere debet. Aaron ideò ornabatur Rationali, quo figurabatur Veritas, & Iudicium. *Exod. c. 28.* Druides etiam collo appensam Veritatis effigiem gestabant. Bodin. *de Rep. lib. 6. c. fin. Non aliam*, inquit Augustus. *lib. de libero Arbit. putes esse sapientiam, nisi Veritatem; in qua tenetur, & cernitur summum bonum: nullo loco est, nusquam deest, foris admonet, intus docet, demersus in se, omnes in melius commutat, à nullo in deterius commutatur, nullus de illa iudicat, nullus sine illa benè iudicat.*

2. Ideo secundum veritatem, an non acta iudicandum.

Quapropter in solemni illa quæstione, An Iudex ex conscientia, an secundùm edita in lite instrumenta iudicare debeat, rectè Hotomanus *illust. quæst. 25. Ventura de Valent. in Partheniitig. l. 2. c. 8. n. 12.* à Veritate eum discedere nullatenus posse asserit. Ideoque, si perfectam eam habet, ab eoque prouocari non potest, ex animi sententia, religione, & conscientia iudicare debere: sin autem ab eo appellari permissum est, in officium testis descendere, & Iudicis functione abstinere. in quæstione enim facti, prout religio ei suggerit, sententiam proferre debet, *l. eum 79. D. de Iud.* Fidem autem probationum ipse æstimat. *l. 3. §. 3. D. de test.* neque de ea Præses, vt de iure, respondet. *d. l. 79.* sin autem causa est ambigua, laboret vt eam interrogando, ac alijs vijs iuuet, *Clem. sæpè. de V. S. l. Iudices. 9. C. de Iud. l. penult. §. de interr. act.* ac veritatem luce donet: sin autem eò non possit peruenire, cùm non liquet, reum absoluat.

3. Propria Iudicum virtus Veritas.

Consilium Iethro Moysi datum, Iudices subsidiarios ab eo eligendos exigit, *in quibus sit Veritas.* Vbi Salian. *in Annal. ad an. mundi 2544. n. 733.* in Hebræo ait haberi viros Veritatis, scilicet amatores Veritatis, qui eam colant ac defendant ipsi, & ab alijs diligi ac defendi velint: simulationem, hypocrisim, adulationem oderint: fictos, & quos Scriptura vocat duplices corde, auersentur: candorem dictorum factorumque amplexentur: in calumnias & falsa testimonia feuerè animaduertant. *Qui Veritatem pro pecunia negant, Deumque pecunia vendunt: qui Veritatis iussa spernunt, Deum vtique, qui Veritas est, produnt. c. abijt Iudas 11. q. 3.* Pessimum ergo hominum genus adulatores, qui Veritatem vendunt, quo gratiam Principum aucupentur. eoque detestabilius, quò in grauioris momenti causa & persona amplioris æstimationis accidit. Vtinam non hodie contingat ab ortu solis vsque ad Hesperias columnas; quod suo seculo queritur Senec. *de benef. l. 6. Monstrabo tibi cuius rei inopia laboremagna fastigia, quibus omnia possidentibus desit scilicet illa, qui verum dicat: & hominem (inter mentientes stupentem, ipsaq; consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum) vindicet à consensu conentium, falsorum. non vides quemadmodum illos in præceps agat extincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa? dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetq; sed adulandi certamen est, & vnum omnium officium, vna contentio, quis blandissimè fallat.*

CA-

CAPVT XXIX.

Auersus à detractoribus.

1. Odere eorum consortium : nociuum.

DEtractores, nec esse ipsos, nec pati Iudices conuenit. *Remoue*, inquit Sapiens, *Prou.4. à te os prauum, & detrahentia labia sint procul à te.* & iterum *Prou.24. Cum detractoribus non commiscearis, quoniam repentè consurget perditio eorum. Eccl. 28. Linguam nequam noli audire, & ori tuo facito ostia & seras, quia Detractores odibiles Deo sunt.* Paulus *Rom.1. & lingua detrahens ciuitates muratas destruxit, domos magnatum effodit, virtutes populorum concidit, & gentes fortes diffolmit.*

2. Mendacia diffipet.

Quare rectè Dauid ; Psal.100. *Detrahentem secretò proximo suo hunc persequebar.* Etenim *Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes ministros habet impios. Prou.29.* Audit libenter, si semel mendacij conuictos impunè iterum nocentes audiat. Rectè Anterus Papa *c.ex merito 6. q.1. Caueat vnusquisque ne aut linguam, aut aures habeat prurientes, ne aut ipse alijs detrahat, aut alijs audiat detrahentes. Nemo iniuto auditori libenter refert. officij singulorum sit non solùm oculos castos seruare, sed & linguam, nec quid in cuiusquam domo agatur, alia domus per eos vnquam nouerit.*

3. Alios quo prouocat.

Nihil enim, ait Pius Papa *c.nihil d. 5. prodest homini veiunare & orare, & alia religionis bona agere, nisi mens ab iniquitate reuocetur, & ab obtrectationibus lingua cohibeatur.* Fortiùs D. Iacob. 1. *Si quis putat se religiosum non refrænans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio.* Iudex ergo probus ne detrahat, & alterius improbitatem non prouocet, si audiat. si vel nutu significauerit narrationem sibi ingratam esse, nemo inuito referet. nam *vt ventus aquilo dissipat pluuias, ita facies tristis linguam detrahentium. Prou.25.* Peccat contra prima iustitiæ principia, cuius tamen insignia vbique præ se ferre Iudex debet, si detrahendo alterum lædit, aut detrahentem non illibenter audiendo, non suum cuique tribuit, famam alterius, illæsumque statum existimationis non conseruando, cùm dicit, aut audit quam de se narrari fabulam nollet. Benè Paulin. *Quòd si hæc in nobis esset diligentia, ne passim obtrectatoribus crederemus, iam omnes detrahere timerent, ne non alios, quàm se ipsos viles detrahendo facerent. sed hoc ideo malum celebre est, idcirco in multis feruet hoc vitium, quia pænè ab omnibus libentur audit ur.* & Hieronymus; *Cùm detractor tristem faciem viderit audientis, imò non audientis, sed obturantis aures suas ne audiat iudicium sanguinis, illicò contexcit; pallet vultus, hærent labia, saliua siccatur.* De Pertinace Herodian. *Detractores vrbe exegerat, & vbi inuenirentur, puniri imperauerat; cauens nè cui de vanis criminibus periculum constaretur.* quin de ipso Domitiano Sueton. *Fiscales calumniæ magnâ calumniantium pœnâ repressit : ferebaturq; vox eius ; Princeps qui delatores non castigat, irritat.* Audiant vtinam imiteturque Iudices, Magistratusque Christiani! audiant vtinam sequanturque Ecclesiæ Prælati, attendantque sacros Canones talionem aliasque pœnas huiusmodi linguis irrogantes ! 2.8. *c.4.6. q.1. c. 17.2.q.8.c.3.2.q.7. c.50.11. q.1.c.3.2.2. q.3. c.2.3.q.10.c.2.1.q.6.c.vlt.*

4. Libellorum famosorum auctores compescat.

Sed & hue pertinent libellorum famosorum auctores, vt eo imperti seuerè puniantur, & legum in eos seueritas aliorum petulantiam compescat.

5. Saluâ historiarum Veritate.

Ex aduerso malè de Rep. merentur, qui veracem libertatem eorum qui non imprudenter scribunt historias, comprimere conantur. *Socordiam eorum*, inquit Tacit. *l.4. irridere lubet, qui præsenti potentiâ credunt extingui etiam posse aut sequentis memoriam ; nam contrà punitis ingenijs gliscit auctoritas.* Sed & hoc malum assequitur Respub. vt cùm exteri vel aduersarij scribunt historias, vel ignorantiâ peccent, vel per malitiam errores, mendaciaque interserant : & cùm maximè interfit non ad popularium tantùm animos in officio, amicos in fœdere, exteros in opinione retinendos, bellum v.g. iustum esse, iusteque geri palàm, vt passim existimetur; omninò è Rep. est, vt non abstterreantur modò, sed & inuitentur quibus stylus, prudentia ; & rerum cognitio suppetit, qui veritatem rerum gestarum tradant. Id quod si à nonnullis satis curatum fuisset, quis credat fieri posse, vt non tantùm in religione dissentientes, sed Christianissimi principes & sacrorum mystæ bella illa, non iusta modò, sed & subsidijs suarum gentium iuuanda crederent, quibus præter causæ iustitiam religio euertatur, & locis omnibus per ea occupatis eliminetur. quod fieri tamen videmus omnes, qui videmus. Verè & liberè ergo scribantur historiæ, quibus res præsentes liqueant, & ex quibus posteri rerum gerendarum documenta desumant, quæ vitent, quæ imitentur habeant. Quanquam enim veteres Romanorum aharumque gentium historiæ promptuaria sint omnis ciuilis, & militaris prudentiæ; recentiores tamen & cuiusque gentis historiæ propriùs quemque docent præsentes sæculi mores, Principum ac populorum ingenia, naturam, atque regendi modum. quæ omnia diligenter inuestiganda sunt. Aliter cum gente agendum, cuius prima prælia plusquàm virorum, postrema minùs quàm fœminarum ; aliter cum ea quæ durum semper in armis genus, aliter cum inquieti, & in res nouas auida; aliter cum ea quæ in fide obstinata, cui non ex fortuna pendet fides, aliter cum ea quæ bello læta, & factis magis strenua quàm lingua; aliter cum ea quæ statariâ pugnâ, hastis siluarum instar condensatis, tardo & ad tympani sonum compositio gressu procedens, nulli armato in acie parcit, nullum fugientem persequitur ; aliter cum ijs quibus omnis virtus velut extra ipsos, nihil ad pedestrem pugnam tam ignauum, vbi per turmas aduenere,

6. Ob earum etiam præstantium vtilitatem publicam præsertim populorum discrimen noscendum.

vix vlla acies obstiterit; aliter cum iis qui nec integram ferre possunt seruitutem, nec integram libertatem; aliter cum iis qui nihil seruitutis, vel nihil libertatis olere possunt. Hæc omnia docent historiæ. & cur aliorum regimen benè, aliorum malè cesserit; alijs victoriæ, alijs clades obuenerint: dummodo veraces esse liceat; Si non liceat, perinde est, ac si in tempestatibus scopulos, syrtes, charybdes occulere iubeantur. Nec tamen à censura omni eximo. non sunt admittendi si plus moribus noceant, quàm ingenijs profint.

CAPVT XXX.

Adulatoribus inimicus.

1. Qui sumnio ere iudici cauendi.

QVia nullum animantium genus assentatoribus est pernicio sius, nullum quod citius in præcipitia audientem deducit: *Acuerunt linguas suas sicut serpentes, venenum aspidum sub labijs eorum. Psal.* 139. Serpentem non times, nec venenum? vtere eiusmodi linguis. Et quoniam Iudicem Magistratumque necessarium est veritatem scire, quò iustitiam tueatur; eò magis à genere hoc hominum abstinere necessarium est, qui veritati tenebras offundunt, quibus in deuia abducatur. Quare Chrysost. *Inimicum ne laudantem quidem probo, amicum verò & reprehendentem amplector. ille eisi me osculetur, insuauis est: hic & si vulneret, amabilis.* Precatur Dauid *Psalm.* 140. *Oleum peccatoris non impinguet caput meum.* Precetur Iudex, & caueat ne blandâ simulatione ei rigor veritatis emolliatur, obfuscetur que; ne cognoscere non possit, quod iudicare, quod regere, quod administrare debeat. *Quisquis adulatorem excipit, serpentem sinu fouet; plus persequitur lingua adulatoris quàm manus persequentis.* Augustin. *in Ps.* 59. Regum opes sæpiùs assentatio, quàm hostis euertit. Sic habendum, nullam pestem esse maiorem, quàm adulationem, blanditias, assentationem. Cic. Optimè de re tota Bernard. *Vani filij hominum, mendaces filij hominum in statera, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Laudamus mendaciter, delectamur inaniter: vt & vani sint qui laudantur, & mendaces qui laudant. alij adulantur, & ficti sunt; alij laudant, & falsi sunt; alij vtrorumq; præconijs gloriantur, & vani sunt.*

CAPVT XXXI.

Verax, & Candidus.

1. Procul à dolo, machinatione, mendacio, lingua bilinguí.

QVantum quisque desiderat non decipi, tantum amat virum candidum, veracem, simplicem, atque rectum, neque rebus neque verbis eum, cum quo commercium illi, aut sermo est, fallentem. Simplicitatem, & candorem, veracitatemque quàm maximè in Iudice desidero; si in alijs dolum abesse leges voluerunt. *Sapientia*, inquit Gregor. *lib.* 10. *moral. c.* 27. *iusforum est, nil per ostentionem fingere, sensum verbis aperire: huius mundi sapientia est, cor machinationibus tegere, sensum verbis velare; quæ falsa sunt vera ostendere, quæ vera sunt falsa demonstrare. hac proinde prudentia vsu à Iuuenibus scitur, hæc à pueris pretio discitur. docuerunt linguam suam loqui mendacium.* Ieremiæ 6. 9. *Os bilingue detestatur Dominus. Prou.* 13. & *Eccles. c.* 2. *Væ duplici corde, & labijs scelestis, & manibus malefacientibus, & peccatori terram ingredienti duabus viis. & c.* 7. *Noli parare mendacium. & Leuit.* 19. *Non mentiemini, nec decipiet vnusquisque proximum suum.* Christus præcepit secundùm Euangelicam veritatem. *Sit sermo vester est, est: vt affirmatio & negatio sicut procedit ex ore, ita procedat ex corde, c. etsi Christus de Iureiur.* Requiescet in monte sancto, qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua. *Psalm.* 14.

Dolum agit, qui lingua ait quod corde negat. dum humanæ aures verba nostra talia iudicant, qualia foris sonant. *c. humana* 22. q. 5. Aliud simulat quàm agit, aliud verba sonant, quàm sensu loquitur, aliud intendit, aliud prætendit. cùm intelligentia dictorum ex causis sit assumenda dicendi. quia non sermoni res, sed rei sermo est subiectus. *c. intelligentia de V.S.* In dolo est qui publicè sancitum verborum sensum excludit, priuatum indit. sunt verba propterea instituta (*Augustin. enchir. c.* 22.) non per quæ se inuicem homines fallant, sed per quæ in alterius quisque notitiam cognitiones suas perferat. Verbis igitur vti ad fallaciam, non ad quod instituta sunt, peccatum est. & idem *tract. de constit. vitior. c.* 19. nec artificioso ingenio nec simplici verbo oportet decipere quemquam. *Dolus in eo est*, inquit Florentinus, *l.* 43. *D. de contr. empt. qui fallendi causâ obscurè loquitur*: nec tantùm, sed etiam qui insidiosè obscura dissimulat. & Vlp. *in l.* 1. §. 1. *D. act. empt.* cum damnat, qui liberationem stipulatus erat, inuoluta obscuro pacto veritate quam nosset. & *generatim*, inquit, *dixerim si improbato more verfatus sit in celando, debere eum teneri.* reiicit Labeo in *l.* 1. *D. de dol.* omnem calliditatem, fallaciam, machinationem, ad circumscribendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam.

2. Peruersio verborum

Sed tamen & posse ait sine dolo malo aliud agi, aliud simulari. Vtilem etiam simulationem & in tempore assumendam Hieronymus Iehu, Dauidis, & Christi asserere nititur exemplo *c. vtilem* 22. q. 2. quamquam nec eam admittit Augustin. *c. queritur ibid.* permittit is suo tempore veritatem celari, non mendacium dici. & *c. si qua. d.* 30. damnat anathemate mulierem habitu virili tentem, proposito vtique malo. *Vt ibi Gloss.* simulationem Labeo, admittit, quâ quis tuetur sua, vel, aliena, & Vlp. §. 2. dolum eum bonum pro solertia acceptum apud veteres tradit; maximè si aduersus hostem, latronémve quis machinetur. de quo Augustin. *c. Dominus* 23.

3. Simulatione, nisi ad se suaue tuendum.

minus 23. q. 2. cùm iustum bellum fuscepertit, cui bellare fas est, vtrum apertâ pugnâ, vtrum insidijs vincat nihil ad Iustitiam interest. Sic bellum Christi sub vmbra peccatricis carnis gestum est. sed relinquemus Theologis eam disquisitionem, quatenus dissimulatio liceat aliquando, simulatio vetita sit.

4. Ambiguo sermone.

Leges sanè nostræ nec impunitam quidem prætermittunt quamcumque simulationem, quâ alteri noceatur. & intorti, obscuri, amphibologici & ambigui sermones principijs iustitiæ aduersantur, si per eos alter læditur, aut quid ei fit quod sibi faciens factum nolit. vel duplicis animi, oris bilinguis opinio alicui accersitur; candoris, rectæ simplicitatis, & iustæ veracitatis offenditur: *Non decet Principem labium mendax. Prou.* 17. non Iudicem. Laudatus Plinio Traianus, quòd quæ vellet, velle; quæ nollet, nolle scirent omnes: damnati alij. nam cùm mendaces homines aut inopia, aut timor faciat; magnitudinem fortunæ suæ Imperator ignorat, qui mentitur. Pariter magnitudinem functionis suæ ignorat Iudex, qui mentitur: neque enim sic honestè viuitur. Quod si omnibus congruit, qui iustitiam colunt, multo maximè illius mystæ. *Opera manuum eius veritas & iudicium. Psal.* 100. Fortiter Isocrates Principem monet, vt veritatem manifestè, ac apertè colat, vt iniurato illi potiùs, quàm iurato alteri credatur. *Verba fusurronis quasi simplicia, & ipsa perueniunt ad intima cordis; quando submiserit vocem suam, ne crediderìs ei, quoniam septem nequitiæ sunt in corde ipsius. Prouerb.* 26.

5. Restrictionibus mentalibus.

Apage ergo si qui judici, vel iustitiæ sacrificia obscuris, dolosis, ambiguis sermonibus temerare velint, atque profanare, seu improbato more in ijs versari, siue restrictionibus mentalibus illorum religionem violare, & sacrilega iuramenta præstare, quando vel Hebræi judicijs Angelos interesse, atque præesse crediderunt, atque Ægyptij vacuas eis sedes relinquere olim consueuerunt, vt vel ideò sanctiùs in ijs versarentur. Vnde quàm mirabundi atque indignabundi est illud. *Eccles.* c. 3. *Vidi sub sole in loco iudicij impietatem, & in loco iustitiæ iniquitatem!* Impium, iniquum est in loco iustitiæ & veritatis, habitum mentiri illius, synceram simplicitatem eius ac nuditatem verborum inuolucris offendere. *Qui sophisticè loquitur, odibilis est. Prou.* 37. *& sunt in eis docti*, inquit August. c. 18. *contra mendacium, qui etiam regulas figant, fines constituant, quando deceat, quando non deceat peccari. O vbi est fontes lachrymarum! & quid facimus! quò ibimus! vbi nos occultabimus, in ira veritatis, si non solùm negligimus cauere mendacia, sed audemus insuper docere periuria? Defecit sanctus: quoniam diminutæ sunt veritates à filijs hominum. Psal.* 11. Non excurram latiùs. Restrictionum mentalium abusum I. Malderus eruditissimo tractatu latè perstrinxit; vtinam restrinxerit, atque extinxerit!

6. Pernitiosissimis, vbi per

Id tantum nunc dico nihil esse pernitiosius Reip. quàm si Principem aut Consiliarios eius populus deprehendat sibi imposuisse fallacibus verbis. nam Principes & Magistratus, quibus ea fides semel est abrogata, quamuis regna, opes, exercitus in potestate habere videantur, sine præsidio sunt, quo omnis salus continetur. Credant sanè *Eccles.* c. 1. potiùs quàm Machiauellicæ sectæ, *ne velis vti mendacio vllo: numquam enim prodest frequentatio illius.* ita *à maioribus nostris*, Christianis, *creditum est* (vt Liuius de Papirij filio loquitur) *ante doctrinam deos spernentem natu.* Ne credant rem benè peractam, si populum semel decepserint. redibunt vices, quibus caro fraus ea redimetur, quibus constabit, quàm non profuerit frequentatio mendacij. *Nisi Dominus custoduerit ciuitatem, frustrà vigilat qui custodit eam: Psalm.* 126. magis frustrà mentitur. Mendacium odit is, & mendacem, *in cuius manu sunt omnes fines terræ. Psalm.* 94.

Magistratibus semel abrogata fides fuerit.

CAPVT XXXII.

Nobilis.

1. Congruit ea qualitas Iudici ad Veneration em.

QVò magis Iudicibus sua constet dignitas iudiciorumque Maiestas, valde expedit etiam illas qualitates, quæ extra animum sunt, atque populi existimationem veneratione mque conciliant, Iudicibus non deesse; Nobilitatem inprimis, maiorum imagines, meritorumque memoriam: quibus sæpè plus defert ignara plebs, quàm rationi, aut legitassuetudine reuerentiæ maioribus atque à maioribus delatæ. Quapropter ortu vilibus magna officia non defert lex 6. C. *de dignit.* sicut partem nullam Reipub. seruis committi licitum fuit. *Multa enim*, inquit Cicero *ad Q. frat. quæ rectè committi seruis fidelibus possunt, tamen sermonis, & vituperationis vitanda causâ committenda non sunt.*

2. Vnde illa? Virtute, Origine, gestis Magistratibus.

Nobilitatem multi contendunt consistere in natiuitate, honore, diuitijs; alij solo genere, alij solâ virtute. Priorum opinio ijs Rebuspub. conuenit. vbi totæ gentes Nobilitate donatæ sunt. vt Biscaini, in Hispania Gothi, in Gallia Franci, in Frisia gens tota, ex quo in Caroli V. dominatum concessit; ij quidem qui exinde nobiliter viuerent. apud Romanos quando annulorum aureorum ius omnibus datum est. Sed & ante audiuimus, illud Ciceronis; *Nobilitas, quæ ex imaginibus proficit populi Rom. est vniuersa. & est homo qui honorificatur propter substantiam suam. Ecclesiasticus cap.* 10. Non paucæ etiam hodie nationes gentilium hominum nomine eos indigitant, quicumque supra plebem sine vilibus operis, artificijs, aut exili mercatura vitam transigunt. Qui Nobilitatem in sola virtute constituunt, ij philosophantur quidem optimè, vbi *sapiendum est vt pauci.* sed in Rep. *loquendum vt multi.* populo & scenæ dandum, quod Reipub. administratio exigit. Qui in solo genere constituunt Nobilitatem, ij hodie frequentiores

quentiores sunt, maximè ij, quibus etiam naturâ ille radius affulsit; qui magnis honoribus auctos, vel codicillis Principum supra Maiorum imagines erectos, vix in consortium recipiunt. Romano tamen iure Nobilitas à gestis magistratibus, & officijs præcedebat. *l.1. C. de dignitat. Si avum consulatum, & patrem prætorium habuistis, claritatem generis retinetis*: Id est, si Maiores bis ad magna officia fuerint euecti, Nobilitatem etiam in posteros transmittunt. nam si vnicus tantùm fuerit magnus, non erit perpetuum, quod personis contemplatione dignitatis indultum est. *l.3. C. de excusat. muner. l.10.* nam gens, & genus, nomina sunt multitudinis, quæ plus vno desiderant, & duorum numero sunt contenta. *l.12. D. de test.* Vnde Plinius. *lib.9. Epist. Non ardentius tu nepotes, quàm ego cupio liberos, quibus videor à meo tuoq; latere pronum ad honores iter, & audita latiùs nomina, & non subitas imagines relicturus.* Et apud Liu. *lib.10.* Decius Mus *an fando vnquam audistis patricios primò esse factos, non de calo demissos, qui patrem autumq; ciere possent, id est nihil aliud quàm ingenuos, consulem non patrem cieri possum, autumq; potest filius meus.* nam, vt Stoici, *si ad vetera revocas, nemo non inde est, ante quod nihil.* Sub Imperatoribus deinde generalius immunitate digni erant, quos lateris principalis comitatus illustrabat. *l.1. de præpos. Lat. lib.12.* illustrari censebantur qui in lateralibus Principum officijs agebant. Recte Cicero *in epist. ad Hort. Nobilitas nihil aliud est, quàm cognita virtus.* cui scilicet publicè auctoritas accessit, atque probatio, ea est in delatione magnorum Magistratuum, ex publico testimonio eorum, qui conferunt, *nam quibus fas est de cunctis optimos quærere, videntur semper optimos elegisse.* Cassiod. *Et quis non putet magno honore compleri eum, qui Principis decreto, iudicioq; ad eiugulum venit? Nou.8.* Cato dictus fuit homo nouus; scilicet quoad Magistratus gerendos, qui alioquin Maiores habuerat bellicâ gloriâ claros, vt memorat Plutarchus.

3. Dummodo Origo scelere non obfuscetur.

Cæterum nemo *in gloriam nostram vixit, neque quod ante nos fuit nostrum est.* Igitur fallunt, *qui solùm Maiores suos extollunt, & sortia facta memorando clariores se putant, quod contra est. quanto vita Maiorum est præclarior, tanto horum socordia flagitiosior. Nonnullis*, inquit Gregor. *l.2. dial. c.23. solet Nobilitas generis parere ignobilitatem mentis, vt minùs se in hoc mundo despiciant, qui plus cæteris se aliquid habuisse meminerunt. Maiorum gloria, posterùs quasi lumen est, vt ipse bona eorum, neque mala in occulto patitur.* Nobiles verò quibus virtus dëcst, vt nocturæ sunt, qui excæcantur luce diei, & Maiorum splendore, à quibus degenerarunt. horum filij noxæ; quorum Nobilitas per scelerum vitæ que infamiam tollitur. *neque enim bonos ei seruatur, qui se in scelus deduxit. l. senatores. D. de vit. nupt.* Rectissimè Ambros. *in lib. de Noë & arca, cap.4. Probati viri genus, virtutis propria est: quia sicut hominum genus homines, ita animatum genus virtutes sunt. Etenim familiæ honorum splendore generis nobilitantur, animarum autem clarificatur gratia splendore virtutis.*

Non contemnit magnus ille Politico christianus splendorem generis, sed commendat virtutis claritatem. Adeoque Nobilitas, *neque facultates, neque dignitas ita sufficiens est ad fidem, vt bona electio, vel voluntas, & benigni mores. l. scire 5. fin. D. de tutor. & curator. dat. ab hiis. & satius est Nobilitatem peperisse, quàm acceptam corrupisse.* adeoque ex quacumque conditione supra fortunam licet surgere. Vnde Plin. *Non imaginibus & statuis, sed virtute ac meritis propagatur fama, quam merito Principi optandum puto.* Non conditio materna, sed cuiusque virtus, & probrum apud Augustinum attenditur. *cap. Ismael. 56. dist.* & pressiùs Greg. IX. *cap venerab. x. de prab.* Non generis, inquit, *sed virtutum nobilitas vitæq; honestas gratum Deo faciunt & idoneum seruatorem. ad cuius regimen non multos secundùm carnem nobiles, & potentes elegit: sed ignobiles, ac pauperes: eò quòd non est personarum acceptio apud ipsum.* Quam ob rem idem Greg. *ibid.* pro irrito habet Statutum Argentinensis Ecclesiæ, vt ad illam non nisi genere nobiles, & eminentis doctrinæ admitterentur. nisi fortè fundatio secus habeat, aut similis iusta ratio. Gudel. *iur. nouiss. l.6. cap.8.* non ex ambitioso statuentium decreto, sed ecclesiæ vtilitate profecta. vnde hodie multis locis secus seruatur. Misceri possunt, debentque ij Nobiles, quibus & virtus suffragetur, in ecclesiasticis functionibus. vt Concilium Basil. statuit de Cardinalibus, & Pius IV. in nouis cathedralibus Ecclesijs Belgicæ, vt in singulis tres præbendæ non nisi Nobilibus ex ea dioceſi oriundis tribuerentur. In Episcopis & Præsulibus nobilis virtus magis quàm generosa natiuitas spectanda est. *Nos*, inquit Greg. *qui præsumus, non ex locorum vel generis dignitate, sed morum nobilitate innotescere debemus, nec tribium claritate, sed fidei puritate. c.3. d.40.*

4. Virtus semper prætulet & præfertur.

Sanè quando virtutes & merita candidatorum in æquilibrio consistunt, Nobilitas momentum adfert. *arg. l. quod nolit. §. qui mancip. D. de edilit. edict.* & diserte *in Auth. de defensor. civit. §.1.* nobiliores ad dignitates assumuntur, *& ex patribus quidem boni*, vt loquitur Auth. *de referendarijs.* dum cætera, inquam, paria sunt. nam si cui humilius nato eminens doctrina sit & virtus; genere clarum anteibit, qui in eo virtutum doctrinæque gradu non steterit. Pulchrè Greg. *in Pastoral. Quis nescit quod in natura gemmarum carbunculus hyacintho præfertur, & tamen cerulei coloris hyacinthus præfertur pallenti carbunculo, quia illis quod ordo naturæ subtrahit, species coloris adiungit, & hunc quem naturalis ordo pratulit, coloris qualitas deprimit.*

5. Inter æquales virtute natiuitas momentum facit.

Hac ex causa claræ Nobilitatis, aut magnæ doctrinæ personis, multa priuilegia profana, & sacra etiam sunt concessa: vt contra communes regulas plurium beneficiorum fructibus dönari possint. *c. de multa x. de prab. in fin.* Vbi tamen non gregarjam Nobilitatem Innoc. III. & Concil. exprimit, sed sublimem; in æqualiq; cum ea gradu doctrinam doctus Pontifex collocat. Enim-

6. Cui à iure aliàs defertur multum.

7. Sed nunquam sola sufficit.

Enimuerò ita Nobilitatem ampl. cti, & promouere oportet, vt caueamus à iudicio Galbæ, de quo Tac. *lib. 17. Missu Galbæ Vitellius aderat, Censoris Vitellij, ac ter Consulis filius: Id satis videbatur.* Melius iudicium Tiberij: de quo idem *lib. 4. Mandabat honores, nobilitatem maiorum, claritudinem militiæ, illustres domi artes spectando, vt satis constaret non alios potiores fuisse.*

8. Moribus semper deferendum.

Cæterùm deferendum est moribus cuiusque Reipublicæ, alicubi Nobiles soli eam occupant, & publicis honoribus funguntur; alicubi populares soli dominantur, & Nobilibus aditum ad honores præcludunt, alicubi mixti cum plebeiis patritij rerum potiuntur; alicubi magna munera his deferuntur, illis ciuilia; alibi aliter admissio vel mixtio obtinet. nihil vllibi sine graui causa, & populi applausu noui est tentandum. Nouitas in re sæpè exigua suscipionem progressus ad graues mouet, & populum ad seditionem; præsertim cui iurata vel cirò empta sunt priuilegia, vel antiquitate præscripta. Tum porrò id semper cauendum vt antiquum ita obtineat, vt genere, virtutibus, meritis nobiles pro cuiusque regionis vsu in pretio habeantur. Vsus ergo populi maximè attendatur.

9. Secundùm quos etiam decidendum an mercatura nocèat nobilitati.

Ex quo etiam illius quæstionis decisio petenda est, an Nobilitati officiat mercatura? Alibi diximus insignem mercaturam non derogare, iure Romano; sed eo vtendum quod quoquo loci obtinet. Romæ potentibus vsitatam mercaturam & historiæ docent. vt oratio Cic. *pro Fonteio, & l. 5. C. de Mercimon.* vetita tamen ab Honorio & Theod. *l. 3. ibidem.* Sed non addita pœna derogationis Nobilitatis.

CAPVT XXXIII.

Dives.

1. Vt alieno magis abstineat.

Accedunt etiam extra animum ad commendationem Iudicis diuitiæ, si ijs benè vtatur. nam cui domi abundè est, faciliùs alieno, & muneribus abstinet, minùs à populo contemnitur, maiori auctoritate valet. quare Auth. *de defensor. in princ.* non admittit eos, quibus domi non est victus, & vita sufficiens, qui adeoque *ad hanc accedunt curam, & pro alea quodam lusu aliorum subiacent voluntatibus.* sed nec inopes poterant creari decuriones. *l. eos 12. D. de decur.* sed ditiores & præstantiores. vnde *Honorati* vocantur. *l. 1. C. de offic. cuit.* Inde consilium Iethro *Deut. c. 15. Prouide de omni plebe viros potentes*, alij Hebraico & Chaldaico iono *virtutis viros*, seu fortes, strenuos atque magnanimos significari dicunt; alij diuites, atque opulentos: sed *qui non laborant, vt ditentur. Proverb. 22* quia *domus quæ nimis locuples est annihilabitur superbiâ. Eccl. c. 21. & qui confidit in diuitijs suis, corruet: iusti autem quasi virens folium germinabunt, Prou. 11.* Non aliud Cassio crimen obiectum, nisi quod *opibus vetustis.* Statilio nocuit quòd *opibus illustribus.* Anteius interemptus *ob opes eius præcipuas, eâq; causa multis exitio fuit.* in Valer. Asiatici monitum *caueri vim, atque opes principibus infensas. Plautum magnis opibus ne fingere quidem cupidinem otij, sed veterum Romanorum instituta præferre, assumpta etiam Stoicorum arrogantia, sectâq;, qua turbidos, & negotiorum appetentes faciat.* Contrà Othonem ad imperium impulit *inopia vix priuato tolerandæ: & Syllam inopem. vnde præcipuam audaciam, neque aliam spem quàm in rebus nouis.* Vtraque extrema vitanda. vnde neque Sulpitium, neque Cottam in Hispaniam mitti Scipioni Æmiliano placuit: quòd *alter nihil haberet, alteri nihil satis esset.* sed in Cn. Lentulo *gloriæ fuit benè tolerata paupertas, dein magna opes innocenter parta, & modestè habita.* Tac. *l. 4.* Diuitiarum in hunc finem commendationem satis executi sunt Tiraquell. *de nobilit. c. 3.* Borel. *de magist. c. 13.* & Marsil. *in legat. c. 14.*

2. Innocenter partæ sint diuitiæ & modestè habitæ.

CAPVT XXXIV.

Pulcher.

1. Species dignum imperio commendat.

Corpore etiam non vitiatos, sed decorâ facie Magistratus esse conuenit, quia

Gratior est virtus veniens è corpore pulchro.

E contrario,

Crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine læsus
Rem magnam præstas Zoile, si bonus es.

Non tamen decoro corpore superbiat; quia *non in tibijs viri beneplacitum erit Deo. Psal. 146.* Pulchri corporis commendationem in Iudice pulchrè exequitur Borell. *magist. l. 1. c. 3.*

CAPVT XXXV.

Legitimus.

1. Infamis non sit Iudex, etsi ex eo ortus non accusetur.

Famosos lex remouet à Magistratibus; neque infamibus patere patitur portas dignitatum. *L. 2. C. de dign. l. 10.* sed quoad ortos ex ijs, non est impedienda dignitas eius qui nihil admisit, *l. 6. §. 1. D. de decur. Nullum*, inquit lex, *patris delictum innocenti filio pœna est: ideoq; nec ordine decurionum, aut cæteris honoribus propter eiusmodi causam prohibetur* (excipio perduellium liberos, *l. 5. C. ad l. Iul. maiest.* in quibus maiestatis periculum singulare ius exigit) vt neque spurij tanquam parentum vitio infames arceantur. *L. 3. §. 2. de decur.* sed competitori tamen legitimè quæsito cedunt, *d. §. 2.* Vnde legitimè natos, non spurios hodie Magistratibus admonendos demonstrat idem Borell. *c. 7.* cùm raro alij desint. quod ibi maximè obtinet, vbi spuriorum natiuitas existimationem immi-

2. Adeoque nec spurius nisi competitor sit legitimus.

imminuit, maximè apud Germanos, atque Belgas. vnde in Brabantia nostra legibus læti introitus naturales à dignitatibus arcentur: etiam in sacris id adeò receptum in aliquibus locis, vt neque legitimationes vllæ extra subsequens matrimonium suffragentur. ita Capitulum Antverpiense, Tornacense, aliaque obfirmato priuilegio seruant. Quæ & trálatitia videri possunt, vt quorum non maiores tantùm, sed propinqui plerique omnes infames sunt, difficilius sint promouendi. vt de mancipijs, quæ de natione sunt infamata, redhibendis statuit *L. quod si §. qui mancipia D. de ædil. edict. Plerumque enim*, inquit, *natio serui aut prouocat aut deterret emptorem.* Dico, plerique omnes: nam si vnus quispiam è familia noxia sit vel noctua, aliorum luminibus nihil obstruxerit. rara felicitas ea familiarum, vt gentilis aut tribulis nemo deuiet. Vnde Canutus Daniæ rex inter latrones deprehensum consanguineum, vt sanguini honor haberetur deprecantem, altiori è pinu suspendit: nihil veritus sibi, nequid adsciscereret ex aliena infamia.

3. Neque cui consanguinei plerique non integri sunt.

quod & Aristotel. sensit. *Polit. lib. 5. c. 8.* Vnde & quadrat illud *Gen. 19.* de Lot *ingressus es vt aduena, numquid vt iudices?* & sanè discisso nunc in tot partes Romano imperio, singulisque Principibus intra suos terminos circumscriptis, non eadem ratio est, quæ apud Romanos fuit, cùm orbis atque vrbis ijdem essent termini. Vnde Bugnion. *lib. 2. abrogat. sect. 183.* tradit initio citatas leges vsu esse abrogatas, quia scilicet in sua Gallia hodie secus obtinet. Quamquam olim Philippus Pulcher & Carolus V. Reges ibi cauerint, ne quis in loco originis officio Senescalli, Præpositi, Iudicis, vel Baliui fungeretur: ideoque Carolus ex decurijs Parisiens. vno die viginti duos amouerit, vt ex Guiliel. Bened. & Gaguin. asserit. Borell. *de Magistrat. lib. 1. c. 5.* vbi & variarum gentium mores atque leges in hanc, vel illam sententiam latè refert, vt & Besold. *diss. de Magistrat. c. 1. n. 5.*

2. Cuiusque loci vsus seruandus.

In qua varietate ex Hieronymo & Clemente III. *in c. 9. x. de sepult.* illud statuendum est, quia vnaquæque prouincia in suo sensu abundat, vt ex locorum diuersitate iuris diuersitas attendatur: vbi porrò vsus variatur, reducenda legum & canonum obseruantia videtur, vt non emeritis in suis Ecclesijs clericis peregrini, & extranei, & qui antè ignorati. sunt, ad exclusionem eorum qui benè de suorum ciuium merentur testimonio, præponantur. *c. 12. dist. 61.*

3. Belgicus quis?

Ceterùm si populus ijs moribus est, vt non soleat reuereri, quem in æquali olim gradu vidit, quocum quis adoleuit, & debita ibi solùm è longinquo veniat reuerentia; cedendum genio populi, cui nihil vernaculum sapit, & aliundè vocandus qui præsit. Alioquin dignitas gentis, neque populi priuilegia sunt temeranda, aut consuetudines. qualia Brabantia nostra habet ne quis externus vlli officio admoueatur. quod magnanimè semper tuetur, vt olim T. Manlius Romanorum consul, cùm L. Annius Setinus ausus esset petere, vt consul alter ex Latio crearetur; iurauit, si tanta dementia Patres Conscriptos cepisset, vt ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctum venturum se, & quemcumque in curia Latinum vidisset, sua manu interempturum. Sic & *Hollandiæ leges*, inquit Grotius, *in apologet. c. 9. pag. 173. continent, ne quis extra Hollandiam natus honores capiat: quanquam postea Proceribus placuit eo iure non vti, nisi aduersum nationes, quæ par ius in Hollandos vsurparent. Alia oppida ius habent specialius, ne quem admittant, nisi genitum certos intra fines, vt intra Mosam & Zypam.* atque omnes ferè Belgicæ ditiones eodem nunc iure vtuntur, vt ab officijs exteros arceant; etiam Belgas, qui tale ius domi in alios statuunt. vnde non malè quidam dissertant, an non vtilius Brabantis foret Hollandorum exemplo alijs Belgis apud se locum facere, vt & alibi capiant: præsertim Belgicæ Principibus aut Legatis ferè semper intra suos fines Bruxellis agentibus: vbi ex propinquo promptior grátia.

CAPVT XXXVI.

Ciuis, an Externus.

1. Ciuis an externus eligendus sit, varie obseruatum.

MAgistratus exteros iure Rom. vbique datos, nisi specialiter Princeps aliter permitteret, testantur. *l. nulli. C. de off. rect. Prou. L. Iul. C. de crim. sacri. l. 3. C. de diuers. off. l. 12. L. si qui. l. si cui D. ex quibus caus. maior. l. fin. D. de off. assef.* sed & ciuem in ciuitate, vbi natura originem non dedit, sed habitationem fixit, non admissum ad Reipub. administrationem perhibet *d. l. 3. in verb. in qua collocauerit larem.* Magistratus autem municipales ad gubernationem corporis deputari iure etiam Romano patrij sunt. *l. ad Remp. D. de muner. & honor. l. qui ex vnito. D. ad municip.* & in ipsa vrbe Prætores, qui proprium larem in ea habebant, non ex prouincijs eligebantur. *l. 2. C. de off. prator.* Deus in populo Israël regem peregrinum esse noluit, *Deut. c. 17. v. 15.* Cælest. *c. 12. 13. d. 61. Tunc alter de altera eligatur Ecclesia, si de ciuitatis ipsius clero, cui est Episcopus ordinandus, nullus dignus (quod euenire non credimus) poterit reperiri. Primùm enim illi reprobandi sunt, vt aliqui de alienis Ecclesijs meritò præferantur. habeat vnusquisque fructum suæ militiæ in Ecclesia, in qua suam per omnia officia transegit ætatem in aliena stipendia minimè alter obrepat; nec alij debitam alter sibi vindicare audeat mercedem.* & Greg. *ibid. c. 16. Commonemus etiam fraternitatem tuam, vt nullum de altera eligi permittas Ecclesia. nisi fortè inter clericos ipsius ciuitatis, in qua visitationis impendu officium, nullus ad Episcopatum dignus, quod euenire non credimus, poterit inueniri.*

Quare & alijs visum est satius incolas Magistratui administrando præponi, ex ratione *d. l. 2. C. de off. prator. l. 2. C. de annon. ciuil. lib. 11.*

CAPVT XXXVII.

An Ecclesiasticus.

1. An assumendus sit extra res sacras, ita quoque dum pro genio gentis.

CLerici negotiis secularibus immiscere se non possunt. *Tot. tit. ne cler. secular. se negot.* ex Apostolo, *Nemo militans Deo, implicet se negotijs secularibus.* Sed & Concil. Lateran. decreuit, ne procurationes villarum aut iurisdictiones etiam fæculares sub aliquibus Principibus, & secularibus viris, vt iustitiarius eorum fiat, clericorum quisquam exercere præsumat. *c. sed &. x. ne cler. secular. negot.* Pleniùs id tradit & temperat Borel. *de Magistrat. l. 1. c. 10. Consen. polit. l. 6. c. 8. 9.* sed & nos aliquid diximus *in Iur. pontif. nou. Anal. de foro compet. num. 54.* Sanè procurationes atque inferiora officia clerum tam dedecent, quàm vocationis exercitia impediunt. Cæterùm ad Imperatorum Regumque consilia iam olim adhibitos fuisse Prælatos, alioſque inferioris gradus clericos, tam veteres passim membranæ, & historiæ testantur, quàm constitutio Frederici *in Auth. habita. C. ne filius pro pat.* & multorum etiam hodie populorum vsus, vbi inter prouinciarum Ordines, plerumque clerus primum locum obtinet, & publici status negotijs ex dignitatis officio interuenit, & suffragijs decidit. quò etiam non malè respexisse videri potest Concil. Trident. *sess. 23. c. 1.* vbi diligenter Prælatorum absentiam ab Ecclesijs suis prohibet, nisi cùm euidens Ecclesiæ, vel Reipub. vtilitas aliud postulat. quæ tunc absentia à Pontifice Romano aut Metropolitano sit probanda. *Nisi*, inquit, *cum absentia inciderit propter munus & Reipub. officium Episcopatibus adiunctum, cuius quoniam causa sunt notoriæ & interdum etiam repentinæ, nec eas quidem significare Metropolitano necesse erit.* Parlamenta pleraque, & suprema concilia initio quidem ex Prouinciarum Ordinibus constituta sunt, & in ijs Prælati etiam hodiè Parisijs, atque alibi locum vindicant. Sed olim quidem conuentus eorum celebrabantur ad paucos dies, aderantque Prælati, decidebanturque lites: sed postquam ea concilia, ad perpetuam stationem (sessionem potiùs) deuenerunt, & in subsidium patriarum legum vocata sunt tota Iuris Romani volumina, superueneruntque numerosa Principum edicta, infinita locorum statuta, & litigantium nullis iam terminis circumscripta malitia, litium scripturam immensa syrmata, & oceanus Bibliothecarum; vt iam iura & negotia mole ruant sua, nec iam breues Ordinum Conuentus, nec Prælatorum exigui temporis ab ecclesijs absentia expediendis causis sufficiat; imò nec continua iudicum diligentia; recesserunt Prælati à foro; magna etiam parte ab aula: subrogatis alicubi inferioris Ordinis clericis, ex quorum absentia minus damnum Ecclesia caperet, & Respub. iuuaretur. Sed an pietati maiorum, an felicitati illorum temporum adscribendum sit, quod Reip. negocijs clerus magis quàm hodie admoueretur, an doctrinæ, quæ penes Ecclesiasticos tota pænè erat, adeò vt vetere apud Gallos more clerici nomine litteratus aliquis indicetur, cùm antiqui eorum nobiles arma tractarent tantum, plebs rus vexaret, & artificia; atque hodie rebus mutatis doctrinaque omni ordini communicata magis conueniat, vt quam quisque elegit sparthan, in ea se exerceat: disquirendum ijs relinquemus, qui pro genio quisque suæ gentis, & temporum ratione Rempub. moderantur.

CAPVT XXXVIII.

Senex.

1. Concessa datio senectutis.

IN *antiquo est Sapientia, & in multo tempore prudentia. Iob. 12.* Ideóque *Magna fuit quondam capitis reuerentia cani.* Vnde prouerbium refert Anacletus, *Gloria senum canities, c. porrò d. 84.* & porrò Moysi præcipitur, vt eligat presbyteros, id est seniores, & deinceps legimus apud Hebræos seniorum concilia. *Exod. c. 5. Leuit. c. 8. Mat. c. 1. 11. & alibi, quam speciosa veteranis sapientia, & gloriosis intellectus, & consilium, corona senum multa peritia, & gloria illorum timor Dei. Eccl. 25.* Romulus centum ex senioribus elegit, quos Senatores propter senectutem, Patres ob similitudinem curæ nominauit. *A senibus nomen mite senatus habet.* Lycurgus seniores constituit; scilicet qui annum sexagesimum exegissent. lege Iulia cautum ne minor viginti quinque annis iudicet. *l. 41. D. de recept.* Augustus, teste Suetonio, à trigesimo ætatis anno Iudices adlegit.

2. Iudici concuniens.

Iustinianus veteres & expertos exigit. *Authent. de Iud. §. vetus igitur, vers. quia verò.* In quibus Aristoteles *Ethic. 1.* magis probat iudicium & experientiam, cui consonat Anacletus; *Hæc*, inquit, *canities sapientiam designat, de qua scriptum est: Canities hominum prudentia est.*

Posterioribus sæculis apud Romanos singulis dignitatibus ætas præscripta fuit. Vnde apud Tacitum *lib. 1.* Tiberius pro Nerone Germanici filio *petiit quinquennio maturius quàm per leges liceret quæsturam.* Et à Claudio Neroni virilis toga maturata est, & vigesimo anno consulatum iniit. Nec in municipijs decuriones nisi maiores annis viginti quinque adlegebantur. Minores decuriones facti sportulas decurionum accipiebant, sed interim suffragium inter cæteros ferre non poterant. *l. spurij §. minores D. de decur.* Facti, inquit Glossa, ex causa, *vt l. 11. eod.* neque enim (ait lex) minores viginti quinque annis decurio-

nes adlegi niſi ex cauſa poſſunt : ſcilicet aliorum penuriâ, præcociâ naturæ, animi, geniiſve merito. vt in Cardinalium Collegium adoptari videmus ſublimium Principum liberos ætate impari. Interim d, legem, *Spuriis*, ſeruatam refert à Senatu Pariſienſi Papon. *Arreſt. lib. 6. tit. 2. arr. 8.* & in iunioribus Cardinalibus conſuetum eſt, ſententiam eos non dicere, niſi ſolemni cæremoniâ à Pontifice *eis os fuerit apertum*. Alioquin ſi minor prætor, ſi conſul ius dixerit, ſententiámve protulerit, valebit. Princeps enim qui ei Magiſtratum dedit, omnia gerere decreuit. *l. quidam* 57. *D. de re iud.* Fuit & lex Pompeia Bythynis data. de qua meminit Plin. *lib. 2. Epiſt. 83. i 4.* quam excutit Papon. *vbi ſupra*.

3. Dignitas ſenectutis.

Sanè cenſet Alexander III. *in c. 1. de renunc.* plus valere vmbram ſenis quàm ſapientiam iuuenis. præſumitur longâ rerum experientiâ ſapientior, *c. ſciendum* 26. *q.* 4. quia *adfert vetuſtas omnibus in rebus longinqua obſeruatione incredibilem ſcientiam. Cic. 3. de diuin.* magis temperatus & prouidens, quàm iuuenis; in quo bulliens in feruido ſanguine animus temeritatem ſæpè ſociam habet. Ætas quippe feruorem auſert, & conſilium adſert, *quotidie ſenescentibus vitijs, matureſcente ætate.* Liu. *l. 3.* Quare & Ariſtot. *lib. 3. Top. cap. 3.* negat iuniorum operâ vtendum, vbi prudentiâ; ſed vbi robore opus eſt. Inde & Mario iuniori dictum, iuuenes priùs remis quàm gubernaculis admouendos. In lege *clar. C. de auctor. præſt. l. fin. C. de bon. quæ lib.* ſenior præfertur aliis : auctoritas ei & reuerentia defertur. *c. hii diſt.* 23. Gellius *lib. 2. c. 15.* Tiraquell. *de primog. in præfat. n. 75.* Quod vſus poſteriorum temporum adeò prorogauit, vt ſenior in monumentis antiquis, & conciliorum in Hiſpania ac Gallia habitorum actis, & libris feudorum pro domino, ac principe accipiatur. *lib. 1. feud. c. 17. tit. quib. mod. feud. amit. ibi ſi ſeniores aſſalierint, ſi ſeniorum vxores adulterarint, ſi ſeniores in bello dimiſerint. Et in capitular. Caroli Mag. cap. 5. art. 3.* De quo pago, inquit, *eſt, vel vbi manet, aut quis eſt eius ſenior?* Crantzius *in Norman. lib. 2. cap. 21. Quis, ait ille, veſter eſt Princeps, aut ſenior? nullus, reſpondent illi: nam æquo per omnia iure imperamus. & c. vlt. nam ſenior noſter, vt vidiſti, claudus, non venendi ad te veniam deprecatur.* Loquitur de Arnulfo Flandriæ Comite. *Vnde in Annalibus Ludouici Pij qui cum Aimono excuſi ſunt, lib. 5. cap. 14.* Senioratus pro dominatu accipitur. & *cap. 21.* Rex appellatur Senior. Sic item, *Seniores Vaſconiæ Dagoberto Regi Francorum Sacramento fidem dantes, fideles ei facti ſunt.* Aimon. *lib. 4. c. 31.* & *Senior Vrbis* Gregorio Turon. *lib. 10. cap. 2.*

4. Auctoritas.

Enimverò & Sacræ Litteræ tantam ſenectuti tribuunt auctoritatem, vt deficiente ſcripturâ, & lege, ſuccedat iudicium ſeniorum. *Interroga patrem tuum, & dicet tibi: maiores tuos, & annuntiabunt tibi.* & Pontifex Innoc. *quòd ſi omnibus inſpectis quæſtionis qualitas non lucidè inueſtigatur, ſeniores Prouinciæ congrega, & eos interroga: facilius namque inuenitur, quod à pluribus ſeuioribus quæritur, c. de quib. diſt. 20.*

Nihilominus non ita ætatis ſenio confectos volumus, *vt ad reginiinis officium non poſſint aſſurgere. c. Archidia. diſt. 85.* ſed vegetos ſeneſ.

5. Vegeta tamen ea ſit, officij & laboris capax.

Et quoniam magna hodie moles eſt legum, maior commentariorum, & maxima litium volumina : non dubito quin in collegijs ſenibus iuniores miſceri poſſint, & ad iuuandos labores debeant. Theſaurus *in proœm. deciſ.* & excitatum ſcimus à Deo Iudicium Danielis, pro Suſanna. & liberaliùs admittit Tiraquell. Iuniores, *de nobilit. in præfat. à num. 173. vſque* 178. & Anacletus quidem *in d. cap. porro. Noui*, inquit, *propter decrepitam ſenectutem, ſed propter ſapientiam presbyteri* (id eſt, ſenioris, vt mox explicaucrat) *nominantur*. Apud Romanos ſanè petendis magiſtratibus demum diſcretæ ætates anno V. C. 575. Liuius *libr.* 40. vnde & Tacit. *lib.* 11. *Apud maiores id virtutis præmium fuerat, cunctiſque ciuium, ſi bonis artibus ſiderent, licitum petere magiſtratus, ac ne ætas quidem diſtinguebatur.* & optimè Cicero *Philip. 5. in fin. Legibus annalibus maiores noſtri, cùm grandiorem ætatem ad conſulatum conſtituebant, adoleſcentiæ temeritatem verebantur.* C. *Cæſar ineunte ætate docuit ab excellenti eximiaq; virtute progreſſum ætatis expectari non oportere. Itaque maiores noſtri veteres illi: admodum antiqui, leges annales non habebant, quas multis pòſt annis attulit ambitio, vt gradus eſſent petitionis æquales, ita ſæpè magna indoles virtutis prinſquam Reip. prodeſſe potuiſſet, extincta fuit. At verò apud antiquos Rullij, Decij, Corvini, multiq; alij; recentiore autem memoriâ ſuperior Africanus, T. Flamininus, admodum adoleſcentes conſules facti, tantas res geſſerunt, vt populi Romani imperium auxerint, nomen ornauerint. Quid Macedo Alexander? cùm ab ineunte ætate res maximas gerere cœpiſſet, nonne tertio & trigeſimo anno mortem obijt? quæ eſt ætas noſtris legibus decem annis minor, quam conſularis. Ex quo iudicari poteſt, virtutis eſſe quàm ætatis curſum celeriorem.* Ergo rectè Plin. *in epiſt. ab optima indole fruſtra exigi annorum numerum.* & Vopiſc. *in Prob. in eo non expectari ætatem, qui virtutibus fulget, moribus pollet.* Vnde Scipio; *Sat habeo annorum ſi populus conſulem me fieri voluerit.* & Caſſiod. *Spectata quidem virtus, annalibus legibus ſubiecta non eſt, iamq; honoris inſulis adultam cingere dignus eſt caſarium, quiſquis meritorum laude ætatis præiudicia ſuperauit.*

CAPVT XXXIX.

Sine ambitu promotus.

1. Ambitio ableganda.

NOn enim quiſquam ſibi ſumit honorem, ſed qui vocatur tanquam Aaron. Paul. *ad Hebraos.*

Virtus repulſæ neſcia ſordidæ,
Intaminatis gaudet honoribus,
Nec ſumit, aut ponit ſecures
Arbitrio popularis aurę.

Ambent.

Authent. vt Iudices sine quoquo suffragio fiant. Quicumque desiderat primatum in terra, meuiet confusionem in cælo: quoniam non qui maior in honore e, ille iustior; sed qui fuerit iustior, ille maior; conuersatio ergo melior desideranda, non dignior gradus. Chrysost. *c. multi dist. 40.* quin *sicut locus regiminis desiderantibus est negandus, ita fugientibus offerendus.* D. Gregor. *cap. in script. 8. q. 1.* Moderatione animi constrictum Rimus Rutilium Censorinum iteratam censoriam dignitatem deprecatum, Fabium M. ne filius iterum consul designaretur: Africanum, ne sibi æternus consulatus, perpetua dictatura, aut statuæ decernerentur.

2. Sine ambitione sit Iudex promotus.

Qui rectè gesturus est magistratum, tantùm ab ambitione debet esse sepositus, vt quæ artes cogendus, rogatus recedat, inuitatus effugiat. sola illi suffragetur necessitas excusandi: quis enim locus tutus & qua causa poterit esse excusata, si veneranda Iustitiæ templa pecunijs expugnentur? quantum quisque meretur, non quantum dare sufficiat, æstimetur. Imperat. Leo *in l. si quemquam C. de Episcop. Malè se res habet, cùm quòd virtute effici debet, id tentatur pecuniâ.* Cicero *lib. 2. offic.* tutor remouetur, qui datâ pecuniâ tutelam ambiuit. *§. sed si præsens instit. de suspec. tutor.* nummarium tribunal audità vtrimque licitatione alteri addici non nirum, quando *quæ æneris vendere gentium iure est.* Senec. *de benef. lib. 1. cap. 9.* Non nego *etiam sapientibus cupidinem gloriæ nouissimam exui,* Tacit. *lib. 4. hist.* sed & ambitum permitto, & gloriæ per virtutes cupiditatem.

3. Et pecunia.

4. Sed per virtutem.

Virtute ambire oportet non fautoribus; non prece, non precio. *nec famam,* inquit de Agricola Tacit. *cui etiam boni indulgent, ostentanda virtute aut per ætatem quæsiuit.* Verum est quidem honoratiùs in se fugere honorem, quàm ambire, & excellius per iniuriam negatos esse honores, quàm citra meritum delatos; vt de Blæso & Dolabella Tacitus *lib. 4. sed neque* Blæsus, inquit *illustrior, & huic negatus honor gloriam intendit.* & de Ælio Lamia, *non permissa,* inquit *l. 5. prouincia dignationem attulit.* & Cato *apud Plutarchum in Apoth. malle se,* ait, *ab hominibus, cur statuam non haberet, quàm cur haberet, requiri.* Apud Romanos cohibendæ ambitioni latæ leges fuerunt, Petilia, Æmilia, Calfurnia, Fabia, Maria, Licinia, Ebutia, Cincia, aliæque, *quas, & Ambitionem latè prosequitur* Borellus *lib. 1. c. 9. de Magist.* Quibus hodie accedunt, qui in speciem religionis fortunas effundunt, & aliquibus locis pijs donationes faciunt, vt per eorum profectus suffragia consequantur, quæ apud alios emere non liceat. Sanè non tantùm ingeniosæ, & per leges vetitæ donationes coërcendæ sunt, sed & deplorandæ multorum locorum consuetudines, vbi publico scito, venales Magistratus, & officia subhastantur.

5. Cui si honor negatus fuerit, gloriæ decidit.

6. Incommoda Magistratuum auro venalium.

Quibus nihil aliud reponam, quàm verba Iustiniani *Auth. Vt Iudices sine quoquo suffrag. in princip.* vbi non solùm vt legislator, sed vt Philosophus in hanc pestem per quam latissimè inuehitur.

Ad ambitum non pertinet honorarium quod decuriones recèns inter curiales adlecti solebant soluere, Consulit Plinius Nepos Traianum *epist. 78.* an vbique certam quantitatem pro introitu dare debeant; ille locorum seruandam esse consuetudinem rescribit. nummi hi inter decuriales diuidi & sportulæ appellari solebant. *l. Spurij. §. fin. D. de decur.* vbi minor sportularum huiusmodi capax, non suffragij ferendi dicitur. in eam causam donatio inter coniuges recipitur. *l. §. l. si mulier. D. de donation. inter vir. & vxor.*

7. Sub quo collegarum sportulæ, & enthronistica non veniunt.

Ad eum morem in Collegijs Canonicorum receptum ferè passim erat, vt noui collegæ eiusmodi sportulas soluerent, atque inter seles alij diuiderent. quod vetuit Trident. *sess. 24. cap. 14.* nisi quatenus in vsus pios erogari soleant. Vt & Iustin. pro introitu noui clerici nihil præberi permisit, nolens ob id clericum annonis suis præbendisse priuari. *Nouel, vt ea quæ voc. insinuat. 56. Nouel. de sanctiss. Episcop. 123. §. sed neque cleric.* quamuis permiserit dari in vsus pios, & ordinantis ministros, secundùm consuetudinem; sed moderatum, quod non transcendat vnius anni emolumenta. *d. §. sed neque.* quod *c. 1. de Simonia. & Trid. vbi suprà* non recipiunt. Episcopis tamen ordinatis *ex Nouel. 123. §. pro consuet.* incumbebat enthroniasticum persoluere primo Presbytero vel Archidiacono, inter clericos Ecclesiæ, cui præficitur, diuidendum, satis magnæ quantitatis in ea constitutione per plures distinctiones expressæ. quam vsus tamen abrogauit cleri respectu, sustectis annatis Pontifici soluendis, ad imitationem decimæ decimarum summo Sacerdoti defe. rendæ. *Numeror. 18.*

8. Quæ per Canones tamen in spiritualibus reprobantur.

Ad eorum quæ diximus considerationem pertinet, quod, si absque hæredibus decuriones moriebantur, succedebat collegium. *C. de hered. decur. nauic.* & ita in Collegijs Ecclesiasticis intestatis succedit Collegium, vt latiùs diximus *in Iuris noui anal. de testament. num. 1. & seq.* Nec in eo differunt, quòd decuriones, si sine prole decederent, quartam bonorum partem curiæ relinquerent. *l. 1. 2. C. quando & quib. 4. pars.* Nam & ita Ecclesiasticos, quæ ab Ecclesia profecta sunt, Ecclesiæ relinquere, non augendis amicis impendere statuit Trid. *sess. 25. c. 1.* quare decuriones facultates dissipare solebant potius, quàm curiæ relinquerent. quod & olim in clero frequentius erat, vt splendidiùs & lautiùs viuerent, pro dignitate Ecclesiarum, antequam tanta libertas testandi de acquisitis intuitu Ecclesiæ irrepserat.

9. Collegis intestatis quatenus succedatur.

CAPVT XL.

Non Rixosus.

Semper iurgia querit malus: Angelus autem crudelis mittetur contra eum. Prou. 17. & iterùm. *Honor est homini, qui separat se à contentionibus.* Nulli suat Iudici inimici excitandi, aut ex-

asperandi. satis inimicorum dabit officium benè exercitum. quos tamen humanitate placare oportet, & constanti passim opinione, quòd leges apud eum omne semper punctum tulerint, nullum affectio.

§. I.

Non nimis aulicus.

NEque abhorreat ab aula vt rusticus, si quod eò negotium vocet, neque iners otia aulæ negotia sua faciat. Rara virtus in aulæ negotijs versantem pium esse. Nulla vnquam in ipsius otijs volutantem virtutes in comitatu habere. Infelix talium felicitas, & plerumque in præcipitia declinans. *Status* enim *eorum fragilis est ac tenuis, & in voluntate regia spes omnis, quibus levis offensa summum periculum sit: secunda autem res, vile ministerium.*

§. II.

Non tristis.

HOmini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, & scientiam, & Lætitiam: peccatori autem dedit afflictionem, & curam superfluam. Eccles. c. 11. Morosa tristitia & tristi nocet, & ijs quibuscum versatur. *Sicut tinea vestimento, & vermis ligno, ita tristitia viri nocet cordi.* Prou. c. 25.

§. III.

Modestus.

MOdestiæ fama neque summis mortalium spernenda est, & à Deis æstimatur. Tacit. *Annal. lib.* 8.

Oculos sublimes detestatur Dominus. Prou. 6. *Populum humilem saluum faciet, & oculos superborum humiliabit.* Psal. 17.

Agricola *virtute in obsequendo, verecundiâ in prædicando, extra invidiam nec extra gloriam erat.* Tacit. *in eius vita.* Modestia sanè neque temporum iniquitati cedit, neque vigorem excutit. *Sciant,* inquit idem Tacit. *ibid. quibus moris illicita mirari, posse etiam sub malis Principibus magnos viros esse, obsequiumq; ac modestiam industria ac vigor adsint, eò laudis excedere, quò plerique per abrupta, sed in nullum rei post vsum, ambitiosâ morte inclaruerunt.*

§. IV.

Propositi tenax, non peruicax.

SApientis est consilium, opinionem, sententiam mutare meliori ratione & causâ allata. veritatem enim amat, non opinionem suam. *Vir impius procaciter obfirmat vultum suum; qui autem rectus est, corrigit viam suam.* L. Minutius Victus *apud Livium l.* 22. cum statuit primum esse virum, qui ipse consulat quod in rem sit: secundum eum, qui benè monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenij esse. Nos secundam sortem ingenij teneamus, vbi prima negata est.

§. V.

Promissi memor.

PRomissorum memor & repræsentator sit. *Non decent stultum verba composita; nec Principem labium mendax.* Proverb. 17.

CAPVT XLI.

Vestitu congruo vtens.

QVamuis enim imperium in virtute sit, non in decore, vt Alexandrum dicere solitum refert Lamprid. ac vt Concil. Trid. *sess. 14. c. 6. Habitus non facit monachum; oportet tamen clericos vestes proprio congruentes ordini semper deferre, vt per decentiam habitus extrinseci, morum honestatem intrinsecam ostendant. Auctus,* inquit Clemens, *indicat qualis sit morum nostrorum constitutio.* 1. Decorum commendatur.

Et I. C.tus *in l. sed si. §. mancip. D. de vsufruct.* tradit seruitia vsufructuarium sufficienter alere, & vestire debere, secundùm ordinem & dignitatem; alioquin abuti. Clericos quidem Concil. Carthagin. I V. *c. 45. nec vestibus nec calceamentu decorem quærere iubit. d. 41. cap. vlt. Qui gloriatur de veste,* inquit D. Thomas, *similis est glorianti de cauterijs, quia per peccatum Adæ vsus vestium introductus est.* & VII. Synodus emendari eos mandat, qui se fulgidis, & claris vestibus ornant. 2. Conueniens habendus vestitus.

Vt monet vero generaliter Sapiens *Eccl.* 11. *Ne glorieris vnquam, nec in die honoris tui extollaris, quoniam mirabilia opera Altissimi. Ita speciatim omne, quod non propter necessitatem sed propter venustatem accipitur, elationis habere calumniam,* magnus ait Basilius *cap. omnis 21. q. 4.* & Seuerus Cyprianus; *Ornamentorum & vestium insignia, non nisi prostitutis & impudicis fœminis congruunt.* Fœminei sanè ingenij est vestium ornatum quærere: magna ingenia circa eiusmodi crepundia distineri nolunt. *Nihil homini natura, quod necessarium sciebat, fecit operosum.* Senec. *lib. de conf. cap.* 11. 3. Non fastuosus.

Igitur vtendum veste communi. *c. si quis virorum d. 30. Clem. exiui. de verb. sig.* conueniente loco & tempori. *c. 2. & 3. cauf. 21. q. 4. c. contra d. 100. In vestitu sicut in plerisque rebus mediocritas optima est.* Cic. *lib. 1. offic. Candidas,* ait Hieron. *ad Eustoch. & nigras vestes similiter denita.* Sen. *ep. 9. Non fulgeat vestis, sed neque sordeat nec affectata sordes, nec exquisita mundicia conueniunt.* Hieron. *c. ecce 41. d.* & Conc. Gangrens. *cap. vlt. Parcimoniam,* inquit, *cum veste humili non reprobamus: sicut etiam ornatum præter corporis diligentiam infucatum laudamus: dissolutos autem & fractos in vestibus incessus non recipimus. cap. parsi. ibid.* Optimè ergo August. *cap. 1. ibid. Quisquis rebus præterentibus restrictiùs vtitur, quam sese habent mores eorum, cum quibus vivit; aut intemperans, aut superstitiosus est. Quisquis verò sic eis vtitur, vt metas consuetudinis bonorum, inter quos ver-* 4. Sed mediocris communiter cuique ordini vsitatus.

versatur excedat; aut aliquid significat, aut flagitiosum est. In omnibus enim talibus non usus rerum, sed libido vtentis in culpa est.

5. Leges vestiariæ an expediant.

Quid igitur locis & temporibus & personis conueniat, diligenter attendendum est. Leges vestiarias locis, personis, temporibus conuenientes dederunt Romani, Lycurgus, Lacedemones, Aurelianus, Chini: Inferioribus sæculis Veneti, Galli, Germani, Politica Caroli V. *art.* 9. 10. 11. *lata Augustæ Vindelicorum* 1548. de quibus latiùs Borel. *de Magist. lib.* 1. c. 4. Pet. Faber Semest. *lib.* 1. *c.* 16. Ian. Langlæus *Otij semest. lib.* 1. *c.* 5. Priuatis sanè sericas auro intextas in tunicis aut lineis habere aut confiecre non licuit. *l. auratas l. nemo C. de vestib. holob. l.* 11. nec in fræn is, sellis, baltheis margaritas, smaragdos, hyacinthos, sed alias leuioris pretij dumtaxat gemmas. *l. nulli C. l.* 11. *nulli licet in fræn is, &c.*

6. Iudicibus conueniunt vestes ornatiores.

Iudicibus sapè ad tuendam dignitatem, conciliandamque authoritatem, vestimenta, & insignia honorifica à Romanis fuisse attributa constat, easque vestes quibus singulæ dignitates à priuatis secernerentur. Augurales, consulares, senatorias, equestres, paludamenta, trabeam, latum clauum, cingula maiora, minora, togam, &c. quæ *nemo distinctius singulis magistratibus tributa explicuit, quàm G. Pancirolus in Commentar. ad Notitiam Dignitatum vtriusque Imperij.* Senatum sanè non licuit ingredi sine veste. Plutarch. *in Mar.* Lamprid. de Alexand. *in animo habuit omnibus officijs genus vestium proprium dare, & omnibus dignitatibus, vt à vestitu dignoscerentur: Sed hoc Vlpiano Paulóque displicuit, dicentibus plurimum rixarum fore si faciles homines essent ad iniurias. Tum satis esse constitui vt Equites Romani à senatoribus claui qualitate discernerentur.* Meminerant Vlp. & Paul. quod scribit Liu. *l.* 33. *omnia talia discrimina, quibus ordines discernerentur, & concordiæ, & æquæ libertati minuendæ esse.*

7. Si fordueriut, tenentur imminuti magistratus.

Congruit tamen Iudicibus conueniens vestium ornatus. Quod si enim in vestibus fordeant, tenentur imminuti Magistratus.

8. Conuenit vestis patria.

Ad rationem conuenientis vestis pertinet vt patria sit. Marsel. *in legat. l.* 1. *c.* 23. quâ relictâ contemptus ferretur Alexander, quòd Babylonicam induisset; & ille apud Tacit. *lib.* 2. *hist. quòd versicolore sagulo, braccas, tegmen barbarum indutus togatos alloqueretur.*

1. Electio ad Principem pertinet.

Florente Repub. populus Romanus officia conferebat, inde candidati, & de ambitu leges: translatâ deinde in Principem potestate, ille solus

Iura, magistratumq; legit, sanctumq; senatum.

Ab eo exeunt omnes dignitates, vt à sole radij, inquit Cassiodor. *lib.* 6. *variar. epist.* 23. quod & decisum *l.* 1. *D. ad leg. Iul. de ambit. & in feudis lib.* 2. *tit. quæ sunt regalia.*

Sed tamen solent Imperatores antequam digniora officia conferrent, iudicium requirere à præfectis prætorio, vt videre est *in Nouel.* 8. *& l.* 1. *D. ad leg. Iul. repetund. Rectores*, inquit, *prouinciarum amplitudinis eius testimonio solent promoueri.* quanquam tamen senatuj populoque aliquas non limitaneas fortiendas prouincias ad speciem authoritatis relinquerent.

2. Nisi in minoribus.

Porrò prouinciarum Rectores, vt plerique militares erant, atque Iuris ignari, solebant peritum assessorem assumere, aliaque minora officia ab eorum iurisdictione dependentia conferre. *Nouel.* 35. *& passim per tres vltimos lib. Cod.* quædam tamen ab Imperatore confirmari oportebat. *l. probatoria C. de diuers. offic.*

3. Aut municipijs: vbi decuriones quo ritu creentur?

In municipijs Kalendis Martijs noui decuriones creari solebant, *l.* 28. C. T. *de decur.* conuocatâ curiâ à duumuiris per nuntium, *l.* 2. *C. eod.* (tubâ & campanâ, quæ hodie vsget, nondum vel inuentâ vel in id receptâ) duabus curiæ partibus præsentibus, *D. de decret. ab ord. facien. l. nomina* 46. *C. de decur.* adhibito Præside prouinciæ, *l.* 1. §. *sed etsi D. quand. appell. sit.* nominatione per duumuiros factâ, *l.* 2. *& d. l. nomin. C. eod.* & suffragijs probatâ, *l. Spurij* 6. §. *fin. D. eod.* maioris curialium partis, *d. l.* 46. *C. eod. l. quod maior.* 19. *D. ad municip.* demum à Præside confirmatâ, *l. si quis* 59. *C. eod.* & per nuntium nominato electione significatâ *d. l.* 2. qui aut munus suscipiebat, aut si fas non erat nominari, ad Præsidem appellabat. *d. l.* 2. nominatus denique in albo scribebatur, *lib.* 1. *&* 2. *D. de alb. scrib.* Solâ autem albi proscriptione decurionem minimè factum respondit Hermnius, qui secundùm legem creatus non sit. *l.* 10. *D. de decur.* Defensores autem ciuitatum ita præcipiuntur *l.* 8. *C. de defens.* ordinari, vt sacris Orthodoxæ Religionis imbuti mysterijs, Romanorum Episcoporum, & curialium decreto constituantur: quod deinde refertur ad prætorianam potestatem.

4. Quo ritu in Belgicis Concilijs?

Belgica Concilia, ni fallor, omnia in demortui fortè locum solent Principi tres denominare, ex quibus ille cui lubitum fuerit gratificatur; egredi tamen ille, cùm videtur, solet nominationem: exceptâ illâ quam fieri contingit à Parlamento Mechlinensi. Cuiusmodi rei rationem Ordines Galliæ sub Carol. VIII. his verbis sanctè comprehenderunt: *que le Roy estant chargé enuers Dieu, de respondre de la suffisance, & idoneité de ceux, qu'il met aux offices, ne s'en peult mieux descharger, que sur les principaux Officiers*: renouatam desiderantes ordinationem Caroli VI. an. 1404. quâ decretum erat, vt

CAPVT XLI.

Ritè electus.

AD honores enim per virtutis viam congruè prouehi conuenit. Vnde Simmachus *epist.* 14. *lib.* 1. *Benè ac sapienter maiores nostri ædes Honoris atque Virtutis iunctim locarunt: commenti esse præmia honoris, vbi sunt merita virtutum.*

Fr. Zypæi Operum Tom. 2.

per Parlamentum officia iustitiæ distribuerentur.

Et ferè minores in Belgio Magistratus, præsertim municipales aliquâ populi nominatione, præsertim in Brabantia, constituuntur, non sine tamen iudicio præcipuorum Principis officiariorum. Ad exemplum ferè *l.7.C.de profess. & medic. lib.*10. *Iudicio ordinis*, inquit, *probati, decretum curialium mereantur*, & Romæ Collegium Dialium vacante loco aliquo tres populo Sacerdotes nominabat, vnum ex ijs populus eligebat. Tac. *ann.l.*4.

5. In minoribus Magistratibus?

Antuerpiæ Senatores sunt 18. ijdemque annui. Sub finem igitur exacti anni nominat Senatus nouem, populus nouem: horum nomina vnà cum catalogo eorum, qui durante adhuc anno Magistratum gerunt, transmittuntur ad Principem: is exempla vtriusque catalogi mittit ad Episcopum, Arcis-præfectum, & Maregrauium (cuius officium perpetuum est, & penes quem est potestas gladij.) Ab his Princeps inquirit, quinam ex nominatis digni magis, atque Reipub. vtiles sint futuri; singuli autem pro sua religione rescribunt: tum Princeps nominationem non egreditur: sed miscere solet veteribus nouos, nouisque veteres, designare quinam ex omnibus placuerint, tum designantur bini Consules.

6. Antuerpiæ.

Alibi aliter hæc fiunt, atque aliter. vt Hollandiæ morem nostro non admodum dissimilem refert Grotius *in Antiq. Reip. Batauæ c. vlt.* ita tamen vt populi pluriúmve iudicia intercedant. melius quippe omnibus quàm singulis creditur: singuli enim decipere & decipi possunt, *vemo omnes, neminem omnes fefellerunt*, inquit Plin. *in panag. ad Traian.* & Cassiod. *Dignus est*, inquit, *principali iudicio, qui à multis meruit approbari; vni enim acceptum fuisse, interdum gratia est; multis placuisse, iudicium.*

7. In Batauia.

Quin imò Alexander Seuerus, vt refert Lamprid. vbi aliquos voluisset Rectores Prouinciarum dare, nomina eorum publicè proponebat, hortans populum, vt si quis quid haberet criminis, probaret manifestis rebus: si non probasset, subiret pœnam capitis. dicebatque graue esse cum id Christiani & Iudæi facerent in prædicandis Sacerdotibus, qui ordinandi sunt, non fieri in Prouinciarum Rectoribus, quibus fortunæ hominum committerentur, & capita.

Porrò quomodocumque pro more regionis Iudices Magistratúsve constituantur, officiorum codicillos, seu diplomata accipiunt. *l.1.C. Vt omnes Iud.* post quæ sacrilegij instar est dubitare an is dignus sit, quem elegerit Imperator, *l.3.C.de crim.sacrileg. l.sacrileg.C.de diuers. rescript.* quia etiamsi contra leges quis promoueatur, dum scit Imperator, legibus soluit, *l.* 57. *D. de re iud.* Scire autem præsumitur, quia ad eum examinis cura pertinet, ad quem confirmatio, stabilitio, consecratio. *c. Venerabilem.* Codicilli. *x. de elect. c. qui Episcopus* 23. *dist. & tot. dist.*64. 8.

CAPVT XLIII.

An Perpetuus?

PErpetuus an temporalis Magistratus magis conueniat, iam olim disputatum apud veteres, Platonem etiam, atque Aristotelem, & modernos. Bodin. *lib.*4.*c.*4. *de repub.* rationes politicas deducit. Consen. *polit. lib.*7.*c.*10. Besold. *diss.*3. *de Magistrat. c.*2. *n.*5. & Borel. *lib.*1. *c.*12. etiam quid ferè vbique gentium obtineuerit. In Rebusp. temporarios latius est esse, ne diutina potestate vnus insolescat, & ad tyrannidem vergat; in Monarchia minus est periculi, plus auctoritatis in perpetuo Magistratu.

Sed rectè laudat Loiseau *des offices lib.*1.*c.*3. rationem mediam fortuito ab vsu repertam, scilicet concessionem Magistratus vsque ad Principis reuocationem. Vnde in Gallia Regijs officiorum codicillis ex formula inseritur, *tant qu'il nous plaira*: quales tamen ad perpetuos refert Borel. *ibid. n.* 69. In eam rem præclara monitio Cassiod. *variar. lib.*7.*c.*2. *Sit*, inquit, *in vestro proposito adminis trationem vnius anni suscipere: nostrum est mereutibus tempus augere.* quare & Capitolin. de Antonino refert, quòd successorem viuenti bono Iudici nulli dedit, & Seuerus, (vt de eo Lamprid.) si cui vnquam succesforem dedit, semper illud addidit, *Gratias tibi agit Respub.* eumque ita muneratus est, vt priuatus posset honestè viuere. Paul. Æmil. *lib.*1. refert, quòd Duces ab initio Comitesque à Regibus præficiebantur gentibus, ciuitatibusque, ac, cùm viderentur, dimittebantur: deinde inueterauit consuetudo, vt nisi scelcris conuicti abire imperio non cogerentur. inde Officia in hæreditates migrarunt.

1. Datus quàm videbitur Principis, potior perpetuo vel temperatio.

In Gallia perpetua reddidisse officia Philippū Pulchrum, periculosè voluisse mutare Carolum V. & Ludou. XI. refert *vbi suprà* Loiseau, explicatque diligenter prædictum beneplacitum Regium, & Borel. *vbi suprà, num.*77. *& seq.* quando morte concedentis sub beneplacito non censeatur expirasse iurisdictio.

Siue autem tempus Magistratus expirauerit, siue successor ei datus sit, non antè tamen cessat eius officium, quàm successor aduenerit. *l. meminisse D. de off. proc.* Borel. *vbi sup. l.* 1. *cap.*12. *n.*64. numquam dari vacuum debet in Repub. numquam acephala esse illius administratio.

LIBER II

CAPVT I.

De potestate Iudicis.

1. Vnde cœpta potestas?

LItio generis humani omnes homines naturâ æquales erant, exceptâ œconomicâ parentum in liberos potestate, quam natura ac Deus indidit, alia ferè omnis à violentia cœpit. inde in sacris literis Nemroth robustus venator dicitur. exinde cùm imbecilliores aduersus aliorum potentiam tueri se non possent, potentiorum auxilia implorarunt, & in clientelam eorum se dederunt, defensionemque; hi illorum aduersus alios susceperunt. Ex hoc gentium populorúm ve consensu Reges, Dynastæ, Iudices, Satrapæ instituti sunt primùm, atque tributa eis vniuersim potestas omnis defendendi, vindicandique, quam singulis natura permiserat.

Hoc consensu enata publica potestas, diuinâ auctoritate sancita est, ne temeraretur. Vnde illud Pauli, *Qui potestati resistit, Dei ordinatione resistit.* Neq; exindè permissum cuipiam fibi ius dicere, vel iniuriam suam vindicare, minùs in alterum potestatē exercere. *Qui priuatus*, inquit lex 3. *D. ad leg. Iul. maiest. pro Magistratu, potestáteve se gessit, lege Iulia Maiestatis tenetur.* Post Reges in partem potestatis venerunt Magistratus atque Iudices, & apud Iudæos quidem tribuni, centuriones, quinquagenarij & decani. qui Moysi dati sunt in subsidium, quo leuius ei foret populum iuſticare, partito in eos onere. Singuli autem suos gradatim iudicabant: quicquid autem maius fuerat, referebant ad Moysem. Ita in plerisque regnis, Rebus pub. maiores minoresque Magistratus instituti sunt, de quibus illud Apostoli; *Subduti estote Regi, tanquam præcellenti; & Ducibus* (id est Magistratibus) *tanquam ab eo missu.*

Magistratus, inquit Festus, *à magistrando dicti sunt.*

2. Vnde dicta?

Potestatis verbo imperium in Magistratu significatur, inquit lex, *significatur de verb. signif.* Maiores Magistratus cum imperio & potestate erant. *l.* 32. *D. de iniur. l.* 2. *D. de in ius vocan.*

3. Quotuplex?

Imperium ius gladij eminentius continebat, atque à populo nominatim, vel Principe dabatur: non iure Magistratus. *l.* 1. *D. de off. eius cui mand. est Iurisd.* Cuiac. *lib.* 21. *obseru. cap.* 30.

Alijs mixtum imperium & iurisdictio competebat, quæ sine modica coërcitione non est. *l. vltim. d. tit.* Alij propriam iurisdictionem non habebant; sed tantùm iudicandi facultatem. *l. vltim. C. vbi & apud quos rest. in int. post.* at hi Magistratus non erant, sed iudicare tantùm iubebantur; sententias exequebantur ipsi Magistratus; tribunal illi non habebant, sed de plano iudicabant; non vtebantur prætorijs verbis, *do, dico, addico*; sed mandanti Magistratui ea referuabantur.

4. Quæ virtus potestatis?

Legis virtus est *iubere, vetare, permittere, punire, l. legis. D. de leg.* Eadem virtus est Magistratus, qui viua lex est; iubere item vocari, iubere prehendi, iubere iudicare. non hæc illi possunt, qui magistratu non funguntur. Inde Cicer. 3. *de leg. Hæc vis est*, inquit, *Magistratus, vt præsit, præscribatq; recta, & coniuncta cum legibus; vt enim Magistratibus leges; sita populis præsunt Magistratus.* vérequæ dici potest Magistratum legem esse loquentem; legem autem mutum Magistratum.

5. Extra manu datam potestatem priuati Iudices.

Igitur Magistratus supra potestatem eis concessam, aut extra prouinciam eis commissam priuati sunt. *l. vlt. D. de Iurisdict. omn. Iud.* ideóque oportet vt quicumque causam habuerit, à suis Iudicibus iudicetur, & non ab alienis. 11. *q.* 1. *c.* 7. 9. *q.* 2. *c. in Galliar.* 25. *q.* 2. Peregrina iudicia generali sanctione prohibentur, quia indignum est, vt ab extraneis iudicentur, qui comprouinciales, & à se electos debent habere Iudices. nisi fuerit appellatum. *c. peregrina. & seq.* 3. *q.* 6. *Nullus*, inquit Calixt. 6. *Nullus* 9. *q.* 2 *alterius terminos vsurpet, nec alterius parochianum iudicare, aut excommunicare audeat. Maledictus* enim, inquit lex *Dent. c.* 27. *omnis est qui transfert terminos proximi sui. Per alienam*, inquit Greg. *c.* 1. *causf.* 6. *q.* 3. *messem transiens, falcem mittere non debet: falcem ergo iudicij mittere non potest in eam segetem, quæ alteri pidetur esse commissa* 6. *q.* 3. *cap.* 1. 3. *q.* 6. *cap.* 14. *d.* 71. *cap.* 2. 6. *q.* 3. *cap.* 2. 11. *q.* 1. *c.* 39. Indè enim indignatur Paulus *ad Romanos c.* 14. *Tu quis es, qui iudicas alienum seruum?* Rectè dicunt Philosophi, omne agens debere intra sphæram actiuitatis habere patiens, vt in illud agat. & Theologi mortiferi reatus eum damnant, qui vsurpat iudicium, ex maledicto translati termini. sed & nullius momenti esse leges nostræ voluerunt quicquid à non competente Iudice decretum fuerit. *C. si à non competente.* Ex quibus id conficitur, vt sicut eum, qui iudicare debet, Magistratum esse oportet; *l. eum D. de iurisdict.* ita quoque eum Magistratum esse non sufficit; nisi sit & eius personæ, & rei de

6. Non possunt alienā vsurpare.

qua quæritur. non igitur assessor, aut Iudex pedaneus in potestatem Magistratus transilire poterit: non cui iurisdictio mixtumque imperium demandatum, merum arripere, atque exercere poterit: non cui datum imperium in ciues, poterit arripere in milites: neque vicissim. *l. 2. C. de offic. milit. Iud. l. 1. C. de off. præfect. vrb.*

Nec merum quidem imperium concessum olim intelligebatur, nisi diserte demandatum esset. & in libera adhuc Repub. parcè de capite ciuis Romani statuebatur, & magnâ ceremoniâ populoque conuocato: sed cùm res ea difficilis esset, designabantur qui causas criminales cognoscerent, qui deinde Iudices quæstionales vocabantur. Sed quibus exercitus & res militares committebantur, etiam merum imperium dabatur. *Demus*, inquit Cicero, *in Philipp. imperium Cæsari, sine quo res militaris geri non potest.* & quidem eiusmodi imperium in milites ordinarijs legibus solutum erat. Polibius *lib. 6. de re milit. & domest. Rom. discipl.* adeoque in caput militis statuere poterat, qui exercitui imperabat, sine solemnijs aliàs consuetis. nam res militaris moram non patitur, nascente coniuratione, secessione, seditione militum, aut hoste imminente.

7. Præsertim merum imperium quod differè dandum.

8. Semper videant an sua sit iurisdictio an & res subiecta.

Ad officium ergo pertinet eius qui iudicaturus est, ante omnia cognoscere an sua sit iurisdictio, an causa, & reus ad eum pertineat. Sapientis Iudicis Cicero inter cætera esse dicit, animaduertere quâ lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur. nam nec quempiam litigatorum sententia à non suo Iudice lata constringit. *l. vltim. C. si à non compet. Iud.* quod si de causa & crimine, de quo cognoscere Iudex non poterit, statuerit, & quod gestum erit non subsistet, & in Iudicem ipsum actio dabitur. Cicero eò quòd consul supra quam potestate eius dicebatur comprehensum, statuerat; exilio & bonis mulctatus fuit.

9. Potestatem termini maximè seruandi, vbi officia veneunt.

Rectè in Gallia vbi officia magno veneunt, adeoque qui ea obeunt non vt onera ea amplectuntur, quales diligentiam suam non vltra necessitatem porrigunt, sed vt frugifera munera possident, ideoque libenter terminos suos in vicinum agrum proferunt. Franciscus I. & Henricus II. etiam respectu Notariorum (qui quandam ibi voluntariam iurisdictionem exercent in contrahentes, & potestatem eos damnandi habent in id quod conuenerit, iuxta *l. si conuenit. D. de re iudicat.*) decreuerunt; *Qu'il ne leur est loisible d'entreprendre sur les limites les vns des aultres, &c. à peine de nullité, & de tous despens, dommages, & interests des parties, & encores de rendre le quadruple de l'emolument.* Neque Iudicem excusat, quòd in ius vocati venire debeant, & priuilegia sua allegare. *l. 2. D. si quis in ius vocat. & l. 5. D. de iudic.* agunt enim eæ leges de ijs, qui priuilegia habent, quæ priuata sunt, & facti, quæ licet Iudici ignorare. sed d. lex vlt. *C. si à non compet.* & lex *extra territorium D. de iuris.* loquuntur de notorijs distractuum, territoriorumque termi-nis, publicis causarum personarumque legibus.

In notorijs Iudicum excessibus cuilibet obsistere tanquam priuatis licet, qui aliàs crimen læsæ maiestatis incurreret. *l. quisquis in verb. cuiuslibet qui nobis milit. C. ad leg. Iul. maiest. Extrau. qui sunt rebel. in lib. feudo.* Benè Clarus, *lib. 9. tit. crimen læsæ maiest. vers. quæro etiam.* Magistratus enim sacri sunt, atque inuiolabiles lege Horatiâ *de sacrosanctis magistratibus.* Quamuis autem Præsides cùm excesserunt prouinciam, priuati loco sunt: *l. 3. D. de off. Præsid.* Proconsules tamen extra vrbem, vbique proconsularia insignia gerebant; & vbique exercebant iurisdictionem voluntariam, quamuis non contentiosam. *l. 1. & 2. D. de off. proconsul.* Quam differentiam doctè notauit inter Præsides & Proconsules Cuiac. *obseruat. lib. 20. obs. 37.* tamen communiter obtinuit, vt credantur Iudices extra territorium voluntariam exercere iurisdictionem, non contentiosam. esto hi differant in honorum insignibus, in inchoando magistratu, aut deponendo.

10. Iudici excellenti notoriè obsisti potest.

Pro sua igitur quemque iurisdictione officium exercere conuenit, non eam excedere. Defensor ciuitatis in minoribus causis, id est 11. Defensores de quibus vsque ad 50. solidos acta iudicialia conficit, cognosce-bant. cæteras verò quæ dignæ foreasi magnitudine videntur, ordinario insinuat Rectori. *l. 1. C. de defens. Ciuitatu.* (neque enim pro hac summa adire poterat Præses, nisi per appellationem, §. *& Iudicare de defens.*) Parentis vicem plebi exhibet, descriptionibus rusticos, vrbanosque non patiens affligi. *l. 4. ibid.* nihil sibi insolens aut indebitum vindicans, nominis sui tantùm fungitur officio, nullas infligit mulctas, sæuiores non exercet quæstiones, plebem & decuriones ab omni insolentia & temeritate tuetur. *l. 5.* ferè instar Tribunorum plebis, quales olim erant. vbi latronum feruet insania, adest disciplinæ, nec sinit crimina impunita coalescere. *l. 6.* oblatos sibi reos in ipso latrocinio, homicidio, stupro, raptu, adulterio deprehensos, expresso crimine, cum his, à quibus fuerint accusati, mox sub idoneo persecutore ad iudicium dirigit. *l. 7.* leuia crimina audit, & punit. *§. audient. Authent. eodem. d. leg. 7.* sine eius iussu aut Præsidis nemo in custodiam coniiciebatur. *l. neminem. 11. C. de Episcop. audien.* soleret curabat possessores maioribus ponderibus, & mensuris à susceptoribus minimè prægrauari. *ibidem.* apud eum testamenta, donationesque insinuabantur. Iudiciorum acta fiebant, *l. penult. cod. §. nulla in Auth. eodem.* in archiuum deferenda & à carie & corruptione seruanda. *§. præcep. ead. Authent.* tumultus sedabat, plebem curabat. §. *deinde d. Authent.* tributorum exactoribus opitulabatur, quasi Præsidis vices gerens. *d. §. deinde.*

Eodem modo Præfectus vigilum de incendiarijs, effractoribus, furibus, raptoribus, receptoribus cognoscit. nisi si qua tam atrox tamque famosa persona sit, vt Præfecto vrbis remittatur. *l. 3. de Offic. præf. vigil.*

12. De quibus Duumuiri.

Duumuiri etiam suos limites habebant, & Magistratus municipales vocabantur. *l. fin. C. de*

de Iudicijs, l. 1. & 2. C. de magist. 25. D. ad municipal. & ſicut Conſules alternis diebus duodecim, ita Duumuiri alternatim binos faſces præmittebant. Vſque ad certam ſummam iudicabant. *l. 4. §. ſi verò. D. de damno infecto l. 28. ad municipal.* ea quæ magis imperij ſunt quàm iuriſdictionis, exercere non poterant. *l. ea qua 26. D. ad municip.* ſi tamen ita conueniſſent litigantes, de maiori ſumma apud eos agi poterat. *l. inter 28. D. ad municipal.* Actorum etiam conficiendorum poteſtate vtebantur, *l. 2. C. de magiſt. municipal. l. curent. D. de teſtibus. l. Iub. 6. de defenſ. ciuit.* Pignora etiam capi ob executionem rei iudicatæ Duumuiri iubebant. *l. quemadm. 36. §. penult. D. ad leg. Aquil.* Seruos modicè caſtigabant, fugitiuos ad Præſidem tranſmittebant. *l. 4. D. de ſeruis fugit.* Liberos carceribus mancipandi, & innocentes dimittendi facultatem habebant. *l. magiſt. 22. D. de iuridic. iudic. l. ſi quis 52. §. ſi fugitiui. D. de furt.* An puniendi poteſtatem habuerint, Accurſius alijque controuertunt; exerciſſe ex actis Martyrum conſtat. Tutores dabant, ſi pupilli facultates quingentos ſolidos non excederent, § *penult. inſt. de Attil. tut. l. 3. §. de tutor. & curat. dat. ab hu. l. ſanctimus in curationibus* 30. C. *de Epiſcop. audien.* dit ioribus verò pupillis tutoribus à Præſidibus datis.

13. Curator Reip.

Curator Reip. fundos, ædes, & publicam pecuniam lurabat. *l. 1. §. 1. D. quod cuiuſq.* mulctandi ius non habebat. *l. 5. C. de modo mulct.* prædia ciuitatis locabat, publicas res à priuatis occupatas vendicabat. *l. 3. §. 1. D. de adminiſtrat. rer. ad ciuit. pertinen.* publicas ædes, & balnea quæ reſtauratione indigebant, redemptoribus ſarcienda locabat. *l. vlt. §. 2. D. de curat. Reip.* aut ipſe refici iubebat. *l. vlt. §. hic quoque. D. de muner. & honor.* quotannis rationem reddebat, *l. vltim. §. 8. D. de adminiſt. rer. ad ciuit. pertinent.*

14. Curator Kalendarij.

Curator Kalendarij. fœnori locabat. *l. 1. D. quod cuiuſque. l. Gaius 11. D. de vſuris. l. vltim. §. 2. de muner. & honor.*

Hodie huiuſmodi officia, vt pleraque alia Romani imperij, ad præciſam rationem vix vlla habent reſpondentia, alij mores alios limites poſuerunt. Vt id generatim tantùm monendum ſit; vt quiſque demandatam functionem quàm diligentiſſimè obeat; negotia alijs commiſſa ne interturbet; alienæ rei ne ſe immiſceat.

Sed & hic locus moneret dicere de poteſtate Ducum, Marchionum, Comitum, Baronum, Dominorum altæ, mediæ, infimæ Iuſtitiæ, vt loquimur iam pridem; ſed tractatus is extra inſtituti noſtri præſcriptum excurreret; & eas partes omnibus ademit Loiſeau *des Seigneuries d'Offices.* nec malè executi ſunt Borell. *de Magiſt. l. 4.* atque ſexcenti alij, qui in libros, aut materias feudorum ſcripſerunt.

CAPVT II.

De Honore.

1. Honor poteſtati ineſt, præſertim ſi non auro, ſed virtutibus compararetur, retineatur.

POteſtatem honor comitatur, cùm ſicut poteſtas ita honor omnis ſit à *Domino Deo virtutum*, ab eoque vt fonte promanat in Reges, Magiſtratus, Iudices. Deo debetur, & ob illum poteſtatibus per illum ordinatis. *Omnis enim poteſtas à Deo eſt.* Paul. *ad Rom. 13.* ex eaque honor profluit, vt à ſole lumen, ſed maximè lucet in ijs, quorum vitia, vt nubes, lumen non impediunt, qui dignitatem criminibus non proſtituunt, *l. Curial. de decur. lib. 10. Cod.* qui in dignitate ſuâ vim & ius Magiſtratus non demunt. *ita Liuius.* qui Magiſtratum non pecuniâ, aut fautoribus, ſed virtutibus ambierunt: qui non auratis alis, vt loquebatur Euripides, volare contendunt: *Hæc enim res ipſa*, inquit Seneca *Epiſt. 115. quæ tot Magiſtratus & Iudices facit, pecunia, ex quo in honore eſſe cœpit, verus honor cecidit, mercatoresq; & venales inuicem facti, quarimus non quale ſit quidque, ſed quanti.* malè illud ſemper recinimus;

Aurea nunc verè ſunt ſæcula; plurimus auro
Venit honos.

2. Officijs ergo publicis ita honos ineſt, vt & latinè, & in Iure officia ipſa honores dicantur. *tit. de muner. & honor. Honor*, inquit Calliſt. *in l. 14. eod. eſt adminiſtratio Reipublicæ cum dignitatis gradu.* quam non malè inuerſam voluit Loiſeau *l. 1. de off. c. 1.* vt ſit dignitatis gradus cum adminiſtratione Reip. Honorem ſeruat Magiſtratus, ſi innocenter vixerit. auget etiam, ſi virtute excelluerit, actioneſque omnes illius à virtutis lineis ductæ videantur. *Authoritatem*, inquit lex, *obſerua. de offic. Præſ. dignitatis ſuæ ingenio ſuo augeat.*

3. Magiſtratui honoris causâ aſſurgere, & de via cedere oportet. ideo Faſces eis dati, ſecures, lictores; eorumdemque numerus pro gradu dignitatis. Hinc de Tiberio imperium inchoante; *Conſulibus aſſurrexit, & deceſſit via*, didicerat ab Auguſto Iulij Cæſaris contrario exemplo inſtructo: qui *apud Sueton. præcipuam & inexpiabilem inuidiam ſibi mouit, quòd adeuntes ſe eum honorificentiſſimis decretis patres ſedens pro æde Veneris genitricis excepit.*

Dignitatem ſuam vt ſuis ipſi vitijs obſcurare non debent, ita nec pati, vt ab alijs imminuatur, ſed inſolentes compeſcere conuenit. *l. 15. §. vnde quærit D. de iniur. l. 1. D. ſi quis ius dicenti.*

4. Non criminibus detur, ſed imminuant ipſi Iudices aut ab alijs minui patiantur.

Seuerus, cùm in Africa legatus eſſet, eum cædi iuſſit, qui temerè eum amplexus erat: Tribunus Vectium occidi, qui tranſeunti non aſſurrexerat: Aman Mardochæo crucem parârat, quòd aulâ exeunti non aſſurrexerat: Fabius filius Conſul patrem obuium equo deſcendere iuſſit: cui pater; non ſe deſpexiſſe in filio dignitatem, ſed experiri voluiſſe, an eam

tueri

tueri poſſet. Vnde rectè apud Agellium *lib. 11.* in publicis locis, atque muneribus, & actionibus patrum iura cum filiorum, qui in magiſtratibus ſunt, poteſtate collata, interquieſcere paululum & conniuere, ſed cùm extra Remp. in domeſtica re & vita ſedeatur, ambuletur, in conuiuio familiari diſcumbatur, tum inter filium magiſtratum & patrem priuatum, publicos honores ceſſare, & genuinos exoriri.

5. Honores in uicem ex gradus ac temporis ordine deferant.

Semper ergo in publicis ſeſſionibus, & proceſſionibus, atque vbicumque publica lux magiſtratus fulgere debet, ita eum habere conuenit, ne incuſari poſſit imminuti Magiſtratus: ita minoribus ſe præferat, vt maioribus cedat, inter pares prærogatiuam temporis obſeruet *d.vt dignitatis ordo ſeruetur, lib. 12. Cod.*

Etenim manifeſtè decretum eſt, eum eſſe potiorem, qui præceſſerit, & illum ſubſequi quem recentius probauerit examen. *l. 1. de præpoſ. ſac. cubic. lib. 10. Cod. Quia enim*, inquit lex *1. de conſul. lib. 12. in vno eodemq; genere dignitatis prior eſſe debeat, niſi qui prior meruerit dignitatem? cùm poſterior, etiamſi eiuſdem honoris prætendat auſpicia, cedere tamen eius temporis magiſtratui debeat, quo ipſe non fuerit. Sit igitur*, ait lex *2. C. de præfect. prat. ſedes prior antè prouectis, locus conſpectior, decernendi loquendiq; facultas antiquior, cui eſt ſplendor adepti Magiſtratus vetuſtior.*

Id quod generatim obtinet in officijs, *l. 1. de præfect. prat.* militijs, *d. l. 1. de præpoſ. ſac. cub.* ordinibus, *l. 1. C. de alb. ſcrip.* etiam poſt depoſitum magiſtratum. *d. l. 1. de conſul.*

Et quanquam dicta lex *1. de offic. prat.* tempus promotionis & adeptionis codicillorum reſpiciat, tamen moribus noſtris tempus adeptæ poſſeſſionis, atque inſtallationis (vt vocant) magis attenditur. nam tunc incipit in actu politus peragere adminiſtrationem, quam conſideret lex vlt. *C. vt dignitat. ordo ſeruetur*, ita vt quamuis ius dicendæ ſententiæ nondum ſit adeptus, tamen prærogatium temporis retineat, & fructibus officij potiatur. *l. ſpurij. §. ſuper. D. de decur.* Adeò quidem hæc obtinent, vt ſi quis dignitatem reſignauerit, & poſtmodum rurſus adeptus ſit, locum retineat, quem vltimò accepit. Anglæus *lib. 7. otij ſemeſtris, cap. 8.* non tamen ſi ad tempus tantùm iuſſus fuerit abſtinere delatus, eoq; ceſſante ad prius collegium rèdierit. *l. maior de dignit. lib. 12. Cod.*

Porrò quia populus externo ritu capitur, vt ſua veneratio Principibus & Magiſtratibus conſtet, inuenta ſunt Monarcharum & magiſtratuum inſignia, nobilis ceremonijs ratio Imperatoris eligendi, Regis creandi, Monarcharum vnctio & coronatio, ſceptrum, diadema, diuina nomina, & honores, apotheoſes, adoratio purpuræ, dexteræ oſcula, vota pro Principibus nuncupata, per vitam Imperatorum iuramenta, lampades, & foculus, ignes prælati, feſtiuitates, oraria, plauſus, & ſi qua alia Regum & ſublimium Principum decòra adde

6. Honoris cauſa inuenta inſignia Principum ac magiſtratuum, & quæ?

Et ſellam regni, trabeamq; insignia noſtri.

Sub Principibus Magiſtratui pro gradu cuique etiam lua inſignia erant, quo ſpectabilior videretur. in primis toga prætexta, id eſt, purpurâ circumtexta, & cum ſecuribus faſces prælati, & ſella curulis.

Maiores quidem Magiſtratus prouinciarum, vt Præfecti, Proconſules & vicarij, mulierum imagines habebant, quæ prouincias ipſis ſubiectas inſinuabant, alij oppidorum. Præterea codices, qui librum mandatorum repræſentabant, & vultus Principum auratæ pilæ præfixos: alijs ſigna rerum quas tractabant, vultus Principum, Magiſtratibus in publicum prodeuntibus præferebantur, *l. 4. C. de Iniur. l. Capital. §. ad ſtatuas D. de pœnis.* Caſſiodor. *l. 6. variar. in formul. conſul. Vultus etiam*, inquit, *regnantium geuiata obſequij pompa præmittit.* vt hodie Archipræſules & Patriarchas præit crux Domini argentea. *cap. antiqua de priuileg. Vt ſciant*, inquit Iuſtinian. *Nouell. 24. §. 1. & Nouell. 26. §. 26. Magiſtratus, quomodo oporteat eos prouincias gerere, viſum eſt nobis non ſolùm tradere ſymbola, ſed etiam præſcribere, quomodo Magiſtratum adminiſtrare debeant.*

In auditorio etiam quo tempore cauſas audiebant, ad augendam maieſtatem Principum, cereos, ſeu lampades accendebant. Simile eſt quod iuſſit Iuſtin. vt ante ſedem iudicialem ſacroſancta d. ponerentur Euangelia, & ibi ab initio litis in omnibus cognitionibus vſque ad terminum, & prolationem ſententiæ permanerent. *l. rem non nouam in fin. Print. C. de Iudic.*

Omnibus item Iudicibus cingula dabantur; maiora, minoráve pro eorum gradu; ſine quibus Principem adire non licebat, nam *veneranda*, inquit Iuſtin. *in §. illud de Appell. in Auth. vetuſtatis auctoritas ita Magiſtratus digeſſit, vt alij maiores, alij medij, alij minores eſſent*, & pro eadem ratione numerus erat faſcium, & apparitorum, ſeu cohortalium; qui non gregatim aut bini, terníve, ſed ſinguli alter poſt alterum præcedebant.

Erant & in maioribus vrbibus prætoria, ſiue ædes, in quibus iudicabatur. *Nouel. 24. in principi. l. omnes §. 1. C. de Epiſc. & clerici. prator. C. de oper. pub. l. vlt. C. de Off. Rect. prouinc.* in hiſce altius tribunal ad ius dicendum: illi fortè ſimile quare eſt apud Vitruuium, *l. 5. c. 1.* neque enim magiſtratus alibi, quàm pro tribunali iudicare poſſunt. *l. pen. D. de inſt. & iure. l. cum ſententiam vbi Bart. C. de ſent. & interloc.* vnde tribunali præeſſe, & pro tribunali cognoſcere dicuntur. *l. 1. D. de Iud. l. 2. D. de re iudic.* ſicut & Epiſcopis vt hoſpitium ſit non longè ab Eccleſia præcipitur à Concil. Carth. *c. 7. diſt. 41.* quibus tamen quocumque dioceſis loco iudicare, & tribunal erigere licet. *c. cùm Epiſc. de off. ord. in 6.* ſed delegatis non licet habere tribunal erectum. Trident. *ſeſſ. 24. c. 5.* reuerſi autem ex prouincijs Iudices ponebant inſignia. *l. 1. & vlt. D. de off. Proconſ.* ceſſante cauſâ officij, & fine veneretionis.

7. Prætoria etiam ac ſolemne tribunal.

CAPVT III.

De Iure iurando per Iudicem præstando.

1. Semper iusiurandum exactum à Iudicibus.

AIudicaturis apud omnes gentes præstari confuetum fuit iusiurandum. nec antè iudicia suscipere solebant, quàm id conceptis more maiorum religiosè verbis præstitissent. more militum, qui (vt ait Vegetius) non priùs militare audebant quàm sacramento militiæ addicti fuissent. & postquam sacramento soluti erant, in hostem amplius pugnare non poterant. Vnde Traianum Plinius dicit consulem electum consule seniore iusiurandum præbente, & solemnia verba præeunte, moribus antiquis stetisse. Summa autem iuramenti de seruandis legibus erat. vnde Liuius *lib.* 31. *Caius Valerius, Flaccus, quem præfectum creauerant, quia flamen Dialis erat, iurare in leges non poterat, Magistratum autem plus 5. dies nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere; datus est qui iuraret pro fratre. L. Valerius prætor plebisq; sciuit, vt perinde esset, ac si ipse iurasset.* & (*Asconius in Verrem*) sortitione facta iurabant in leges, vt obstricti religione iudicarent.

2. Romæ olim in causas singulas.

Apud Romanos olim in singulas causas sorte Iudices legebantur, & mox in leges iurabant. Vnde Iustin. *in l.* 14. *C. de Iud. Cui*, inquit, *non est cognitum antiquos Iudices non aliter iudicialem calculum accepisse, nisi priùs sacramentum præstitissent?* Calculum vocat tabellas quibus sententiam suam inscribebant. *Cum Iudex sit Metellus*, inquit Cic. 2. *in Verrem, tabellam iudiciariam iuratus accipiet.* Iubet autem ibi Iustin. vt Iudices in singulis causis iurent, & se dicit rem non nouam, & insolitam facere. sed tamen nouam facit, quoad Iudices, qui non in singulas causas, sed in annos aut perpetuò dantur. vnde ibi Cic. *Cùm prætor fuerit, non iurabit, quia non est motus.*

3. Conceptis verbis ad S. Euangelia.

Conceptis ergo verbis, & tactis sacrosanctis Euangelijs, *l. 1 em non nouam C. de Iud.* (quia, vt Symmachus *lib.* 10. *epist.* 54. *licet omnia Deo plena sint, plurimum tamen valet ad metum delinquendi præsentia religionis vrgeri*) iurabant Magistratus in leges, & quod iustius & æquius videbitur, se facturos. *Auth. hodie. C. de Iud.*

4. Ex formula Iustin.

Iurisiurandi exinde formulam sancit Iustin. *in Auth. vt Iudices sine quoquo suffragio. §. sic igitur.* & plenius *in Auth. iusiur. quod præstatur de his, &c. & in Auth. de mandat. Princip. §. oportet.*

Quò & pertinet toto Iudicij tempore seruatas sacrof. litteras in loco Iudicij ante sedem Iudicialem, *sic*, inquit Iust. *d. l. rem attendentes ad sacrof. scripturas, & Dei præsentia consecrati ex maiore præsidio lites diriment: sciuri quòd non magis alios iudicant quàm ipsi iudicantur, & etiam ipsis magis quàm partibus terribile iudicium est.*

CAPVT IV.

De Iudicis residentia.

1. Cogitur intra fines suos residere Iudex.

TEmpus postulat vt Iudex desideratis iam qualitatibus affectus, potestate honoreque donatus, atque iuratus, ad actionem se accingat. in qua primum in partitione operis locum tribuimus iurisdictioni, & litium disceptationi. Itaque cùm extra territorium ius dicenti impunè non pareatur, necessarium est, vt designati Iudices quàm primùm in prouinciam proficisci debeant. Sic & electi Episcopi nisi intra breuia spacia vt confirmentur, & consecrentur sategerint, iure suo excidunt. Trident. *s. 7. c. 9. s. 23. c. 2.* atque inde Iudices residere intra prouinciam, territorium, vrbem sibi creditam, quàm primùm debent. adeò vt nullus prouinciæ moderator vel Romam sine iussione Imperatoria adire possit *l. 9. de off. rectoris prouin.* nec fines prouinciæ excedere, nisi voti soluendi causâ, dum tamen abnoctare ei non liceat. *l. 15. de off. Præsidi.* vt de clericis *c. 7. de cler. non resid.* Conc. Lateran. decreuit, Ecclesiam committi debere tali personæ, quæ residere in loco, & curam eius per se ipsum valeat exercere. quod idem est decretum in Ordinationibus regni Galliæ anno 1560. vt & Iudices residerent intra districtum, & per se officium exercerent. eodemque modo vetitum est, *Ne clerici vel prælati vices suas, vel Ecclesias sub annuo censu concedant.* & antiquis Canonibus, *ne conductitijs presbyteris Ecclesia committatur, sed vnaquæque Ecclesia, cui facultas suppetit, proprium habeat sacerdotem. c. præcip. 21. q. 2.* Refert Gell. *lib. 3. c. 2.* tribuno plebis nullum diem Româ abesse licuisse. Liuius *lib.* 5. Flamini Diali noctem vnam manere extra vrbem fas non fuisse. Tacit. 3. *Annal.* annuam absentiam, & proinde prouinciarum administrationem Dialibus non concedi. Et quamquam antiquitus mandari iurisdictio, optiones fumi, legati sufficij, vel à senatu legi, assessores accipi, & locum tenentes constitui potuerunt, tamen Iustin. *Nouel.* 134. loci seruatores abrogauit, & in defensores ciuitatum eorum functionem transtulit; & iam vetuerat anteà ne causæ omnes, sed nec vllæ integræ committerentur, nisi exiles, & ob magna Magistratuum impedimenta. *l. 2. & vlt. C. de pedan. Iud.* sed nec id suffecit Iustiniano; sed & addit, vt contestatio nihilominus & definitiuus calculus ipsis Magistratibus incumberet. *Nouel. 6.* Vnde rectè hodie existimatur, ciuilem Magistratum vniuersam iurisdictionem demandare non posse: atque inde sorte accidit, vt in emendato Codice locus datus non sit *titulo de officio eius cui mandata est iurisdictio*; qui in Pandectis extat. Neque titulus *de officio eius, qui vice Præsidis administrat*, contrarium arguit: vtpotè qui non probet Præsidem vices suas com-

2. Nec admissis loci seruatoribus.

3. Nec causarum delegationibus ex integro.

commisisse,sed factum id erat à Principe, aut Præfecto prætorio, Præside alibi ex eorum nutu dictento. vt rectè Cuiac.

4. Etsi secus in Ecclesiastic.

De magistratu ciuili ago. nam Episcopi & iure possunt, & passim solent iurisdictionem suam vniuersam demandare Vicariis, seu Officialibus. qui ideò cum ipsis vnum tribunal constituere dicuntur. *c. Romana. de appel.in 6.* cuius rei ratio facilis est, quia potestatem suam Episcopi à Christo Apostolis & successoribus datam plenius possident, quàm administratores Magistratuum ciuilium. vt videmus hodie Duces, Comites, Marchiones (qui vt olim nomina officiorum erant, ita nunc ipsius imperij & iurisdictionis proprietatem implicant,) Magistratus, Prætores, Iudices & quorumcumque nominum officiales, secus quàm per leges licuit olim, constituere, eisque vniuersæ iurisdictionis exercitium demandare.

5. Neque plu. ribus simul officijs imp natur.

Et quoniam nemo duo loca implere potest, & duobus locis in solidum residere; cuicumque duæ militiæ obtigerunt siue ex armatis, siue ciuilibus, debet alteram eligere, & alteram deponere. *l. 5. C. qui militare poss. l. 12.* sicuti qui duo Ecclesiastica beneficia consecuti sunt, quæ vtraque residentiam exigunt. *c. multa. x. de prab.* si tamen militia, qua decedendum est, inter eas habeatur, quas licet distrahere, clementia Imperatoris concedit eam in alium transferre, & pretium consequi. *d. l. 5.* quod quia in beneficijs simoniæ ratio non aduiitit, per adeptionem secundi vacat ipso iure primum. *d.c. de multa.* subtilitas tamen cupiditatis inter concessum titulum secundi, & additam possessionem pacificam cum fructuum perceptione, resignationem prioris, pensione reseruatâ, indies interijcit : an satis ex mente canonum, examinet is cuius interest; cùm more maiorum semper soleat causa pensionis à reseruante adiici : *ne resignans nimium patiatur dispendium*; videatque ne ex secundo simul & primo *nimium affectet compendium.*

6. Vti nec plu. ribus vnus assidet.

Sed nec Assessorem quem esse duorum Iudicum permittit *lex*, *nemo C. de assess.* & hodie Conciliorum Institutiones vetant senatores ab alijs pensiones habere, aut consulere clientibus.

Vbi ergo publicæ & priuatæ res vt lubitum est reguntur, his illisve addicuntur, haud equidem magnum operæ pretium est varios litium anfractus ambagesque auerruncari. Vbi verò ex præscripto res publica dirigitur, priuatorum fura legibus distinguuntur, vindicantur, possidentur; ibi partium conflictus, illarum auxilia in rem suam vtrimque deuocantium, atque interpretantium, necessariò consequuntur : Magistratuum ac Iudicum intercessione opus est, copijsque auxiliaribus patronorum, syndicorum, procuratorum, scribarum, notariorum, solicitatorum, aliorumque id genus plurium : qui sæpè pro corrupta hodie natura vitia sua simul in scenam deferunt. vnde vulgatum pridem est, multitudinem Legum, Iureconsultorum, ac Medicorum indicia esse Reipub. malè habentis. Sed quandoquidem ita cum rebus humanis agitur, vt sine morbis, sine litibus esse non liceat ; illud tantùm ijs, quorum eæ partes sunt, curandum; vt corpora, vt naturalia, ita politica sic purgentur; vt noxij humores, qui non omnes tolli possunt, ita tamen cohibeantur, vt quàm fieri potest minùs numerosi, minùs periculosi morbi repullulent; præsentes curentur, futuri restringantur: medici in eam rem habeantur optimi, probatissimæ medicinæ. Medicos politicos, Magistratus inquam ac Iudices priori iam libro descripsimus. quales si haberi semper possent, optimè Repub. curanda sperare non iuberent. remedia, ac medicinæ pro morbis publicis, litibus, inquam, ac cladibus publicis, tertius & quartus liber dabitur : hic porrò secundus litibus priuatis ; vt quæ eliminari non possunt, ita habeantur, vt quàm minimùm noceant, quàm rectissimè atque expeditissimè peragantur. 2. Vbi tollí aeta possunt, Restringi oportet.

Lis nulla, toga rara refertur à Poëtis ad vitæ beatitudinem. *Qui tecum*, inquit Christus, *vult iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. Matth.* 5. Sic & ridet Martialis Gargilianum;

Ab! miser, & demens viginti litigat annos
Quisquam, cùm vinci Gargiliane licet!

3. Laudandi et qui eas exercuerunt.

Vlpianus verecundam cogitationem eius, qui lites execratur, non esse vituperandam tradidit. *L item si. §. 4. D. de alien. iud. mut. caus.* & Paulus hoc ipsum quod à lite discederitur causam legitimam transactionis esse ait, licet res nulla sit intermedia. *l. in summ. de cond. indeb. Peruersi suscitant lites. Prouerb.* 16. Vnde vix vir bonus præsumitur frequens litigator. & scrupuloli quæstionem mouent, an Christiano liceat litigare. & D. Paulus quidem Corinthios reprehendit, litigantes apud infideles. *1. Cor. 6. Act. 25. c. aliud 19. q. 1.* Sed tamen & Iudicia instituit Deus, & Iudices deligendos expressit, *Deut. c. 1. Exod. c. 18. Gen. c. 9.* & scipsum assidere professus est. *Ps. 82. Prou. 8.* Neque quisquam iuriam pati tenetur, ac bonorum spoliationem, neque ea consilia amplecti, quæ non ad præcepta pertinent, sed ad perfectionem Christianam. Non excusauero tamen pronum ac faciem

CAPVT V.

De causis Litium.

1. Multæ litium scaturigines.

SCaturigines Litium multimodæ sunt, tum publicarum, tum priuatarum. remedia etiam multa, sed nulla hactenus tam efficacia inuenta, quæ radicitus noxias eas herbas possent euellere, nisi apud eas fortè gentes, vbi neque diuinæ, neque humanæ sunt leges, sed omnia regum manu ac Magistratuum arbitrio gubernantur. *Regum arbitrio lites dirimebantur*, inquit Dionys. *l. 10. Peccatum*, vero inquit D. Paulus ad Rom. 7. *non cognoui, nisi per legem.* 4. Non tamen professus qui habeat iuriam pati semper improbi.

lem litigatorem, de re modica contendentem; minùs, quæ plus habeat expensarum, quàm emolumenti; minimè verò eum, qui causæ suæ iustitiam in conscientiæ suæ arbitrio non priùs examinauerit, ac ne priuato affectu obcæcetur, virum probum, Aduocatum comprimis eruditum, cui genuinum controuersiæ suæ statum veridicè explicet, consuluerit: tum porrò expenderit, an ius, quod ex facto pendet, probare Iudici poterit. ne illum aduersariumque molestiâ, semetipsum sumptibus inutilibus afficiat. Tandem cùm neque tentatâ concordiâ componi res poterit, ita in litem descendat, illiusque telam pertexat, vt non tantum nihil, quod iniustum sit, committat, sed quaquà fieri poterit, charitatem fraternam nullatenus offendat.

5. Meum ac Tuum prima causa litium.

Plerumque enim ad hæc ciuilia duella deuenitur ob humana vitia, & maximè cupiditates, quæ terminos *Mei* ac *Tui* numquam satis obseruet. mens auari semper aurum, semper argentum sitit, semper reditus computat, *c. sicut bi. dist.* 47. diuitias, litium primitias, per fas & nefas, per lites quærit. *c. nonne velis. dist.* 37. *Vnde bella & lites in vobis*, ait D. *Iacob c.* 4. *nónne hinc? ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris?*

6. II. Ignorantia.

Accedit ignorantia, veritatis, & iustitiæ inimica, iusti atque æqui ignara, quæ litigantes in tenebris Andabatharum more pugnantes simul committit: quæ si bonâ fide tantùm errat, quamquam nec satis consultauerit, si non aliquâ veniâ, minori tamen irâ digna est, quam quæ est affectata. *Cunctos*, inquit Cicero *de leg. consulant, an lex sit, quæ suo posit suffragari appetitui, & cupiditati. quo sit, vt ipsa, non Iudices periti, viam litigiis præstent.* eoque laborare soleant, qui cùm de iure non satis gustarint, de puluere practico nonnihil sordidi, penè æstimant se nihil nescire, longè ab iis dissiti qui cùm iuuentam & senium in studiis consumpserunt, semper tamen exclamant, *Quantum est quod ignoramus!*

7. III. Paupertas.

Succenturiatur proximè his causis litium paupertas: eas gignit, ab iisque & ipsa gignitur, mater litium, & filia litium.

Magnum pauperies opprobrium iubet
Quiduis & facere, & pati.

Multa sunt, inquit Lactant. *lib. de Ira Dei. c.* 20. *quæ ad peccandum aduersantium, etas, violentia, egestas, occasio, natura.* Sed & vice versâ diuitiæ inflant, superbi alios, iustitiamque despiciunt, in lites voluuntur,

Stultitiam patiuntur opes.

Sed & pauperes Iuris subsidiis pro libidine litigandi abutuntur. cùm enim sciant Iudices debere pauperem iuxtà ac magnum iudicare, eique procuratorem & aduocatum dare, temerarias lites mouent; nihil detrahi sibi, accedere autem iure vel iniuriâ seu transactione extortâ posse iactant; damnum non pati, lucrum facere posse; quæ improbitas, si quando detegatur, seuerè est punienda, nullo pauperum priuilegio digna.

Denique apud Septemtrionales populos, quos climatis frigus aduentitio calore aliquando refici suadet, poculorum frequentia sæpiùs rixas, pugnas, lites creat. Ebrietas comes est furoris. *c. venter 37. dist. c. sanè* 15. q. 1. 8. IV. Ebrietas.

——— *Vt cuique libido est,*
Siccat inæquales calices conuiua, solutis
Legibus insanus.

Sed verò, quod sequi non rarò solet,

Natis in vsum lætitiæ scyphis
Pugnare, Thracum est. si modestè scyphi porrigantur, moderatè epotentur, sæpè solent animos conciliare, rancores euellere, odia remittere, iniurias tollere, lites exscindere. sed eiusmodi remedium isti malo adhibendum est, quàm cautè tractanda nouacula.

9. Malitia litigaturientium.

Propriùs autem litem parturit & educat malitia partium litigaturientium, & subsidiarum. Anthon. Faber *l.* 9. *c. tit.* 22. duas fere statuit causas: Primam, quòd aduersarium neuter inuitet ad concordiam; Alteram, quòd ita litem tractent, quasi rerum suarum vltima cura sit, ac breuiorem vitam, quàm litem malle videantur, improbo ac malitioso ingenio, inuitis legibus, & Magistratibus eam protelent. De concordia semper tentanda *l.* 1. *c.* 26. latè diximus. Tela Iudicij, vt sine vitiis forensibus texatur porrò semper est cauendum. malitia sanè, & nequitia generatim abesse debet, atque à Iudiciis calliditas omnis, versutia, atque dolus. cui accedit calumnia, quæ propriè est in litibus per fraudem & frustrationem vexatio. *l. si calumniæ de verb. sign.* vnde iura malitiæ ac calumniæ abfuturæ iuramentum prædicant. & ridet Martialis;

Et delator es, & calumniator,
Et fraudator es, & negotiator,
Et fellator es, & lanista; miror
Quare non habeas, Vacerra, nummos.

Apage qui ita litigant, ideo litigant. Vetat D. Paulus 1. *ad Thessal.* 4. nequis opprimat, aut circumueniat in negotio fratrem suum. Neque verò dolo, & malis artibus causam quamuis bonam licet tueri, nisi admodum circumspectè; atque ita omnino, vt prudentia serpentina numquam comitem non habeat simplicitatem columbinam. *qua de re Cuiac. latè, I. Var. 2. aliúq.*

10. Vt falsitas, mendacium, simulatio.

Falsitas, mendacium, simulatio omnino à Iudiciis absint, testes falsi, & instrumenta, quin & allegationes, quæ vero non subniti sciantur. sed & illa arcana, quibus aliud dicitur, aliud intelligitur. *Vir bonus*, inquit Gellius, *lib. 11. c. 11. præstare debet, ne mentiatur; prudens, ne mendacium dicat.* & Plautus *in mercat. Mihi scelus quoque videtur, me petenti prologui mendacium, in aliis vanitas, inconstantia, stultitia.* Et mentiri quidem in Iudicio mortale, nisi à circumstantia excusetur;

tur,peccatum eſſe multi tradiderunt.*in c.nequis arbit.22.q.2.c.quiſquis.11. q.3.c.1. de crim. falſi.* Socrates ſanè mori,quàm mendacio ſe excuſare maluit: & Papinianus, quàm fratricidium defendere falſo iure:& Thomas Morus,quàm regio diuortio iniuſtè aſſentiri, vt alij tum aſſentatores.

10. Vt litigantes laborant ſuis vitijs ita & qui eis ſubſeruiunt.

Nunc Porrò quod attinet ad ſubſidiariorum vitia, credendum eſt non deeſſe qui partium affectus induant, inſtillent ipſi, ac nutriant,

Quòs lites pendére diu, vindemia quædam eſt.

Quibus, vt deſcribit Caſſiod.oculi Argi, manus Briorei, Sphyngarum vogues, periuria Laomedontis, Vlyſſis argutiæ, Sinonis fallaciæ, fides Polymneſtoris. qui in litibus nihil curant præter burſam hydropicam; clientes exugunt; vt

Non miſſura cutem, niſi plena cruoris, hirudo;

qui *docuerunt linguas ſuas loqui mendacium*, qui nec litigaturos ad litigandum inducunt,iniuſtam cauſam vt iuſtam ſuadent,lites ex litibus ſerunt, cruda adhuc ſtudia vt Apollines venditant, conuitijs & ſtrophis litigia cumulant, procacitate ac maledicentiâ animos exacerbant, piraticâ pactione quotam ſtipulantur, multis inuoluceris, incidentibus quæſtionibus, exceptionibus incompatibilibus, ſupplicationibus non neceſſarijs, falſis criminibus aduerſus teſtes obiectis, malitioſis Iudicum recuſationibus,præuaricationibus lites agunt, & augent.

Sed & Procuratores ſunt quidam concinnatores litium, accipitres pecuniæ,mures aliena rodentes, rabulæ, ad rauim vſque vt Stentores clamantes,vultures togati,corui fori,ſycophantæ, Phormiones. quibus ſuccedunt litium inſtitores, ſeu ſolicitatores,Octauio Veſtrio Ianizari dicti,cautelarum architecti,conſiliorum inquiſitores ſubtiles, & detectores.

Succenturiantur & Notarij: quorum ſæpè imperitæ notæ armamentaria ſunt litigantium; percunt contrahentium & teſtantium voluntates, dum ſæpè clauſulas, quarum vim ignorant,actui contrarias,aut à mente contrahentium alienas, inſtrumentis ſuis inſerunt, ſermonem ambiguum proferunt.

11. Ignorantia & negligentia Iudicum.

Ad extremum Iudicum ignorantia, & negligentia,qualitatumque,quas priori libro exegimus,defectus,litibus alendis ſubſeruit; quarum protelationem illis Iuſtinianus *in l.properandum C.de Iud.* non parum affricat. *Nullus*,inquit, *tam audax inueniatur, qui poſſit inuito Iudice litem protelare.* Rapaces, violentos, ac fordidos omitto, & pretio addictam fidem, atque religionem habentes. *Omnium*,inquit Cicero, *rerum turpiſſimum, maximeq; nefarium, ob rem iudicatam pecuniam accipere.*quò ducit nundinatio Magiſtratuum, omnis improbitatis principium, & finis. *Nouella* 8. quibus nefas videri non poteſt quod emerint vendere. & ſi reuerà turpiter cenſendi ſunt accipere. *c. non ſum* 14.q.5. vnde *Iſai.c.1.Principes tui infideles, ſocij furum, diligunt munera, ſequuntur retributiones.* vt equum tollant,non æquum dicunt: caſus pro amico fingunt, refingunt,neque pro diuerſis litigatoribus idem iudicant;cùm vnicum & idem verum ſit,& iuſtum. vel non auſi offendere quemquam litigantium, multas ipſi ambages mæandroſque quærunt,& in ipſis vtilitatigantes non excutiunt, inferioribus Iudicibus ſine cauſa inhibent, cauſaſque auocant; contra *l.nemo c.de iuriſd.omn. Iud.* Conc.Trid. *ſeſſ.24. c.20.* Denique negligentiâ ſuâ & ſomnolentiâ lites quaſi veterno torpidas ad finem non propellunt; aut ipſi ius dicere tergiuerſantur; magno procul dubio delicto. *l.ſi quando.C.de teſt.* incertas & ambiguo ſermone plenas dictant ſententias;vt Oedipo ſit opus, nouiſque ſportulis; aut ita feſtinant, vt cæcos pariant catulos. Tranſeo imperitiam, & erudiri negligentium ineptiam.quò ſpectant multæ paſſim hodie inferiorum Iuriſdictiones,glebis aſſcriptæ, quibus præſident ad ſtiuam nati, & qui non niſi alieno iudicio ſapiunt. Quibus tamen aliquid tribuendum eſt, propter ſuperiorum diſtantiam, & ſumptuoſas proſecutiones;dummodo de re ciuili, & modici momenti agatur. Nam criminales certè maiori maturitate opus habent, ſi æquũ olim viſum fuerit ciuem Romanũ non niſi à toto populo Rom. capite poſſe damnari.Sed de his mox plura.

12. Irrationabiles conſuetudines.

Nunc porrò coronidis loco & id dicendum, populum ipſum litium non exiguam cauſam eſſe,quando longo vſu & abuſu conſuetudines irrationales introduxit,ac mordicus defendit, quibus irretiuntur litigantes,& difficulter iure ſaluo extricantur. Eiuſmodi in criminibus ſunt multorum ſcelerum impunitas,præſertim blaſphemiæ,homicidij pecuniaria dumtaxat punitio,frequens remiſſio, venefiej negligens, aut nimis feſtina punitio: in quo crimine credere illud Iuuenalis licet:

Nulla vnquam de morte hominis cunctatio ſera eſt.

Sagarum per aquam probatio,correarum delationi ſeu nominationi nimia fides tributa nouarum nuptarũ ſatrapæ delibatio aut redemptio, oblatum vaſallis à domino matrimonium vt debeant iaire, ne filiæ ſine Regis licentia elocari poſſint, ne competenter à parentibus dotentur,vt adulteria, niſi coacta non puniantur, vt rei ſine defenſionibus torqueantur, vt damnatus ad mortem, ſi à virgine in maritum petatur abſolutus ſit; niſi forte in minoribus delictis: carceratorum dura tractatio,naufragorum direptio,aduenarum non æquo cum incolis iure exceptio,luxus publicus,& prodigalitas,coniuiorum,veſtium,ædificiorum nimius ſumptus,quotidiana nouitas.vnde vſura,debita ingentia,quæ viui,aut mortui nequeant exoluere. inde ceſſiones, & hæreditatum repudiationes,creditorum de concurſu & præcurſu contentiones ita aſſiduæ, vt in prandio obſonia: oppignorationes, fideiuſſiones, mutuo malo, dum cuique ſuum non ſufficit, pereuntium, immoderatæ dotes:

Veniunt à dote ſagitta:

tum priuatæ,*cùm dotata regit virum coniux*;tum publicæ,exhauſtis parentibus, ac ad egeſtatem redactis, & creditoribus mariti poſt careſta reiectis.

rejectis. vt Iuuenali iam non sufficeret

Protinus ad centum, de moribus vltima fiat Quæstio:

Mille non sufficiunt; priuati summas hodie excedunt, ad quas ante pauca secula non ascendebant Reges & Principes. vt filiarum Regum Galliæ dos ad centum millia Francorum antiquitus restricta. Lomneau *en ses Maximes l. 1. c. 7.* at mox

Infelix humili gressu comitatur egestas.

Inde fœnus, animæ funus; quod Germanis olim Tacitus ignotum tradidit, at hodie nimium vbique notum, omnesque depascitur nationes, etiam sub nomine eius quod interest, redituum, censuum, aliorumque titulorum, quos hinc paupertas, inde cupiditas inuenit. His inquam vitijs atque consuetudinibus, quas populus aut probat, aut non satis improbat & excindit, seu qui eius nomine rerum potiuntur, causam litium præbent, struem immensam aggerunt.

13. Processus. Atque hisce potissimùm causis originem ac generationem accipiunt lites; aluntur autem longæuam vitam, ac ferè immortalem accipiunt à tela & filo quo ducuntur, & producuntur in Nestoris annos; ordine inquam iudiciario ac processu, in cuius vestibulis, ac porticibus tamdiu sæpè partes deambulant & concurrunt, vt pluries amplius temporis spatium insumant, quàm Iustinianus indulserit causis ipsis finiendis, earumque instantijs perimendis: tum quòd vel Iuris ordo non seruetur, vel scrupulosè nimiùm seruetur; non amputatis omnibus ambagibus non necessarijs ad litis contestationem, causæ statum ritè cognoscendum, definitiuum calculum porrigendum, eiusque tandem executionem maturandam; tot subterfugijs, dilationum comparendinationibus, & processuum gryphis intricantur lites, vt ex labyrintho Dædali citiùs euadas, & nodos Gordios exsoluas, quàm has aranearum telas.

Sed & primam instantiam tardo molimine decurrisse non sufficit; succedunt appellationes, causæque de nouo aguntur, maiori animo, quàm de Marcello Hannibal prædicabat, quod siue vinceret, fortiter victis insteret; seu victus esset, instauraret cum hostibus certamen. vt nulla litigantibus quies, nisi post annos Platonicos apud Rhadamantum sponderi possit; vsque adeò, vt altiùs iam progressum sit litium, & fori malum, quàm vt curabile esse credatur. *Definit*, inquit Senec. *esse remedio locus, vbi quæ fuerunt vitia, mores fiunt.*

CAPVT VI.

De Litium remedijs.

NIhilominus quod obtineri omni ex parte non potest, saltem vt quatenus potest, & quo se vsque vires humanæ extendunt, habeatur, sata gendum est: nimirum vt scaturigines obturentur, vnde lites exiliunt; & quæ eruperunt, ita excipiantur, vt quàm minimo tempore viuere permittantur; vitioruмque humanorum, ex quibus nascuntur, à quibus nutriuntur, pœnæ à legibus propositæ diligenter infligantur; quin & exasperentur edictis Principum, Magistratuum decretis, Iudicantium arbitrijs, vt quanto altiùs creuit malum, tanto penitiùs eradicetur.

I. Remedia aduersus lites: 1. Patientia. Igitur primum aduersus lites remedium est Patientia, quæ ea, quæ vitare non possimus, leuiora facit. eam totius Philosophiæ robur meritò vocat Plato:

——— *Patientia cunctos*
Hos superat casus

Nec malè quidam oculum vitæ prudentiam, sal vitæ amicitiam, baculum vitæ Patientiam dixit. Sed ab eo Philosophico remedio nec longè abesse oportet Theologicum aduersus tum publicas tum priuatas lites; quod quotidie Ecclesia in Hymnis Ecclesiasticis vsurpat, Deum precando, vt extinguat flammas litium, ne litis horror insonet, dissoluat litis vincula, adstringat pacis fœdera. Accedant his Concionatores, & auditoribus suis frequenter inculcent illud *Eccl. 28. Abstine te à lite, & minues peccatum.*

2. II. Malitiæ vindicta. Politica porrò & iuridica remedia sunt, vt imprimis malitia ipsorum litigantium omni modo compescatur. ac præsertim vtile foret restituto Censorum officio acriter eam notare, in partium que vitia, malignitatem, ebrietatem, iurgia, periuria, religionis contemptum animaduertere, & quà patet officium Iudicis, his vitijs, vnde fluant lites, obsistere; & diuini verbi præconibus earum in sacris sermonibus detestationem commendare: Iudex porrò in ijs, quæ coram se occurrunt, nequaquam desit, atque litigantium temeritatem, sycophantarum, redemptorum litium damnatione in expensas, & damna, infamiâ in bonæ fidei iudicijs, pœnis plus debito petentium, & Sacramenti religione deterreat, non dissimulatis pœnis, quas leges proponunt:

Primò, ne potentiores aut sycophantæ transcriptis in se aliorum actionibus alios vexent: in primis Aduocati alíve pragmatici cum litigatoribus quocumque modo pacis centes, sub eorumque vmbra & nomine alios per fas & nefas exagitantes. *l. 6. §. 2. l. 5. C. de postul. l. 53. D. de pact. l. 6. §. 7. & l. 7. D. mandat. l. 1. §. D. de ext. condit.* Deinde Iurisiurandi religione litigantes compescantur, quod maximum dirimendarum causarum remedium Iustin. appellat. *l. 2. §. C. de iur. prop. cal.* quod non malè in vsum acriùs reuocandum contendit Thuld. *d. l. 4. c. 14.* quamuis hodie consuetudine penè emortuum sit: sed talis consuetudo non mouit Lucium III. *in c. caterum x. de Iureiur.* neque ius prius *in c. 1. & 2. x. d. tit.* Bonifacium VIII. *in c. 1. §. fin. eod. in 6.*

Tertiò, vt quem temerè aduersarium suum in iudicium vocasse constiterit, viatica, litisque sumptum aduersario reddere iubeatur.

*l.*79. *D. de Iud.* id est, damnum omne, & impensas litis. *l.* 1. *D. ad* 5. *C. Turp.* §. 2. *Instit. de pœn. temerè litigant.* quamuis initio iustam causam putauerit se habere, & in medio litis cursu iniquitatem deprehendens, peruiaciter propositi tenax fuerit. Vasq. *l.* 1. *controuers.* *c.*41. Guid. Pap. *q.*137. & si quis vexandi aduersarij causâ instrumenta, quibus ius suum liquet, serò protulerit, quamuis vincat, expensis mulctetur. *l.*4. *C. de fruct.* Eòdem pertinet, vt in causa appellationis non expensarum tantùm ratio habeatur, sed & mulctæ temerario appellanti indicendæ. *l.*6. §.4. *l.*19. *C. de appel.*

Nec abs re foret in vsum reuocari plus debito petentium, & in quibusdam causis, quæ fateri oporteat inficiantium, pœnas; & infamiam in actione bonæ fidei damnatorum. quorũ tanta hodie temeritas non esset, si ex talibus iudicijs notandos sese, atque ne ad honores, dignitatesq; proueherentur impediendos, præsirent. multi potiùs transactionis alicuius periculum facerent, quàm atræ notæ aleam subirent. nunc perinde concurritur, ac si athletæ laudis promerendæ gratiâ è carceribus prosilirent.

3. III. Cupiditatis.

Aduersus Cupiditatem admodum profuerit seuera animaduersio in eos qui *Mei* ac *Tui* terminos improbè mouerint; furtorum, rapinarum, damnorum iniuriâ datorum, aliorumque priuatorum delictorum rei fuerint. quò refertur & illorum nequitia, qui sub velamine contractuum, aliena rapiunt. Vnde tam seriò leges ex bonæ fidei contractibus damnatos infamiâ notant. quæ si in vsum reducerentur, magna vt mox diximus, litibus amputandis nouacula daretur: in cæteris contractibus quacumque aliâ ratione, nequitia aliena concupiscentium coërceuda est.

Huc etiam refertur, vt Ecclesiastici ac seculares Iudices intra veteres Iurisdictionum suarum terminos se contineant, placidè alteri alteros ferant, ac iuuent; cuique suum gladium relinquant, cuique suus sufficiat. Dei ordinationi resistit, qui potestatis sic diuisæ terminos transilit. Absint malè illi feriati, qui Imperatorem optant, qui Ecclesiæ iurisdictionem auferat: absint & illi qui vtramque extra finis spiritualis necessitatem ad Clerum trahant: absit maximè Parthenius ille, qui litibus publicis exscindendis summum illud remedium adsert, vt Cæsar Pontificiam omnem auctoritatem adsumat. cùm nihil potentius esse ad publica dissidia, quàm huiusmodi de rebus Imperatorum ac Pontificum contentiones, tristia plurium seculorum exempla docuerint.

4. IV. Ignorantiæ.

Porrò Ignorantia etiam castiganda est eorum, qui temerario furore in lites proprias, aut alienas proruunt: qui non sine fucis de re consultant, & verum ipsum sine vero studio scire, aut potiùs nescire quærunt.

5. V. Pauperatis medela.

Sed & Paupertas ad res nouas & lites mouet, atque illatas maximè retardat. Vnde Plato: *Pellenda ex ciuitate diuitia, pellenda etiam paupertas: illa enim delicias, otium, & ambitiones adferunt; hæc autem lites, seditionem, & turpem quæstum.* De ea è Repub. tollenda *l.*3. *c.* 9. fusiùs. cùm illa inter litigantes priuatim consideratur, occurrit illud; *Iudica in iustitia pauperes. Isaiæ.* 11. benignitate legum retardanda est, ne in lites ebulliat; rescriptis moratorijs, dilationibus annalibus, quin & quinquennalibus iuuanda: quam non decoctor luxus, sed fortunæ asperitas infelicibus debitoribus aduexit. satiùs enim ita pauperem subleuari, cum aliquo incommodo debitoris; quàm vtrimque obstinatis animis colliderе, & post longos insuper sumptus inanem facere actionem, quam debitoris excludat inopia. Sed & pauperibus actoribus & reis subueniendum à Iudice, ne ius suum teneantur derelinquere indefensum, iussis Aduocatis, Procuratoribus, Scribis, Notarijs, aliisque Iustitiæ ministris, vt gratis eorum causas amplectantur, atque promoueant, quas iustas repererint; recepturi mercedem vel à Deo, qui sibi factum imputat quod vni ex minimis factum est; vel à Republica, si ita laudabiles eius mores ferunt; vel à paupere, si ex lite victor iustam prædam retulerit, vel aliàs ad pinguiorem fortunam deuenerit.

Meminerit tamen semper Iudex illius *Exod.* 23. *Pauperis quoque non misereberis in iudicio:* sic *sumus vidui in iustitia debitores, quòd alijs iniustitiam facere non debemus. c. ex tenore. x. de for. comper.* Iustam igitur causam pauperum amplectatur. ne opprimantur; non opprimat, ne vexent; ne ad iniquam transactionem adigant aduersarios. 6. VI. Aduersùs obstrictas.

Lites ab Ebrietate nascentes compescuerit, qui ipsam ebrietatem. quo in Imperio pertinent constitutiones editæ in Comitijs Augustanis. *an.* 1500. 1530. 1548. *tit. de compot.* & apud Belgas Caroli V. quâ & decretum, nullum crimen per illam excusari, fed duplici pœnâ plecti. & Maximilianus II. ebriosos ab Imperij officijs excluſit. Basilides Moscus publicè ebrios in carceres impegit, neque emisit, nisi triduo ante pascha. Iurgia, pugnæ, lites coram Baccho, ac deinde Iudice excitatæ, cum omni acerbitate inspiciendæ sunt improbitas pœnitentiam exigit, non vt alia aliam generet.

Itaque aliàs huiusmodi ex ebrietate lites tentandæ sunt, vt concordiâ sopiantur: quod si quis renuerit, tum mihi iustum, quod aliàs dubium, Anthonij Fabri iudicium, *l.* 9. *Cod. tit.* 22. vt renuens postmodum siue superet, siue cadat, semper expensas luat; vt de contumace leges statuerunt. Rectè Aristoteles 8. *Ethic. c.*1. & 2. *Politic. c.* 2. ait, legum latori circa amicitiam magis & concordiam, quàm circa iustitiam studendum. Archidamus Rex Laced. duos amicos litigantes in fanum vocauit, arbitrum sumere iussit, ipse sumptus, vetuit inde discedere, quoad in amicitiam bonâ fide redijssent. vt non adeò aliquando ridicula sit cautela Cæpollæ Iudici permittentis litigantes in carcerem compingere, donec conuenerint. sanè in re liquida quemquam ius suum cogere abdicare iniuria fuerit. in obscura lite sumptibus

sumptibus, incommodis, professionis suæ quemquam lucrorumque impedimentis eximere, publicè priuatimque vtile. Noui viros quosdam præclaros, qui, inter mercatores nostros præsertim, arbitri nodos ad modum Alexandri discindere, quàm apices & argutias persequi maluerint, quod vtrisque satius esset aliquid de iure remitti, quàm morâ, lite, mercaturæque impedimentis detineri. neque ab eo agendi modo admodum dissidet. *c. nisi essent x. de prabend.* & laudat ibi Innocentius III. etsi non ex Iurisdictione, sed tanquam ex prouidentia, factum.

7. VII. Aduersus Iudicij processus vitia.

Lites concinnare, telam malitiosè texere, fila subtilia nectere, calumniari, tergiuersari, dolis, malis artibus grassari, falsitate, mendacio, simulatione obrepere, vera falsis intexere, falsa veris, laruam inducere, personatum agere, omninò. Cuiquam permittendum non est, nuda est veritas: veritatis amantes Iudices si terribiles se ijs præbuerint, qui his vmbris causam suam commendauerint, facilè eas nocturas dissipabunt: si sola Catonis præsentia Romanæ iuuentutis insolentiam potuit in theatro Veneris continere, nec dubitabunt id sibi incumbere, qui meminerint se iurare se *cum veritate lites dirempturos, l. veni non nouam. C. de Iudic.* adeoque id affectaturos quod eò ducit. qui quidpiam demandatum est, ea omnia censentur esse commissa, sine quibus ad alterum perueniri non potest. Ea igitur omnia, sine quibus ad veritatem peruenirì non potest, omnibus ea modis quærenda Iudici, vmbræque nocturæ discutiendæ. inde iuramentum veritatis quæstiones, & tormenta, à legibus inuenta sunt: & testes censuris ad veritatem dicendam coguntur: *x. de test. cogend.* & si veritatem peruerterint, falsi pœnâ puniuntur. *l. 4. §. 1. ad leg. Cornel. de falsi.* Falsus orator caret impetratis.

Sed & qui Iudici mentiri præsumpserit, causa vt cadat, in pari vtriusque partis casu, quasi contra mendacem sit præsumendum, admodum ratio suadet. Sed & pœna mentienti in iudicio constituta est, de qua Tuscus *V. Mendax. concil.* 188.

Enimuerò accuratissimum remedium foret iterum Censorum hîc officium impendere, qui litigantes tam principales, quàm subsidiario, mendacio, &c. quæ eò refertur, simulationi deditos notarèt, ac censoriâ pœnâ coërcerent.

8. VIII. Aduersus vitia subsidiatorum.

Quod nunc pertinet ad subsidiariorum vitia; Ad officium Iudicis pertinere tradit Vlp. *l. 9. §. 2. D. de offic. proconf. non dissimulare si quos causarum concinnatores vel redemptores deprehendat: Si Iudex*, inquit Iustin. *Authen. de Iud. c. 7. aliquam senserit malignitatem ab aliquo ministrantium fieri, expellat quidem auditorio suo eos, qui non cum vtili opinione causis vruntur.* Incumbet ergo ei vt Procuratores, Aduocatos, aliosque litium submministros intra legum præscripta coërceat, ne cauillentur, malignentur, tergiuersentur, ne lucro suo ciuilia illa bella serant, aut gerant, & Procuratorum quidem, vt hodiè sunt ingenia, sæpè lucri causâ, fæpius negligentia multus sudat labor in fuga reorum, in texendis dilationibus, proferendis ijs in ferias aliosque terminos; quibus condemnatio, quam ex longinquo vident, prorogetur. qui etiam actorum partes agunt, dilationes à reis petitas, ita oppugnant, tanquam qui vincere nolint; vtpotè salarium aucupantes in singulos terminos constitutum; & cum causam, litem, totumque negotium procurare deberent, vix aliud agunt, quàm vt terminos iudiciarios obseruent, clientibus curam, & sollicitudinem causæ, & eos frequentandi necessitudinem relinquunt. Iudicis erit fordidè malignum hunc animum seriò compescere; consuetudinem malignè fordidam abrogare, vt, quod voluerunt enixè Impp. *nemo ex industria protrahat iurgia; nam si Iudices*, inquit Iust. *in l. 11. §. 1. C. de Iud. voluerint, nullus tam audax inuenietur, qui possit inuito Iudice litem protelare.* Iubet proinde Conc. Triden. *sess. 25. c. 10. in fin.* Iudicibus omnibus terminandis causis quantâ fieri poterit breuitate studeant, ac litigatorum artibus, seu in litis contestatione, seu alia parte differenda, modis omnibus occurrant. & sicut iure ciuili causis terminandis, seu instantiæ finiendæ terminus fuit præscriptus; ita idem Concil. *sess. 24. c. 20.* mandat, vt lites omnes intra biennium terminentur, alioquin liceat partibus superiorem Iudicem adire.

9. In Aduocatis porrò cauere etiam Iudices conuenit iure-iurando in singulas causas *l. 14. §. 1. C. de Iud.* si videbitur exacto, ne causæ improbæ patrocinentur, siue ab initio, siue postquam progressa lite talem deprehenderint, sed neque vanâ spe fallant litigantes. vt Ciceronem imitentur, qui *lib. 2. de Orat.* ita de se refert, *Soleo dare operam, vt de qua quisque re mecum ipse doceat, & vt ne quis alius adsit, quò liberiùs loquatur, & age: e aduersarij causam, vt ille agat suam, & quidquid de re sua cogitauerit, in medium proferat. Itaque cùm ille discesserit, tres personas vnus sustineo, summa animi æquitate meam, aduersarij, iudicis.* Ita fiet quod promittit Fab. *Fingat*, inquit, *apud se agi causam, & quid eum mouisset de eadem re pronuntiaturum, id potentissimum apud quemcumque agetur existimet, & cum sæpè fallet euentus, aut culpa Iudicis erit.*

Dubiam causam si defendant vt probabilem, (vt sine crimine possunt. Sot. *de Iust. & Iur. l. 5. q. 8. art. 3.*) clientem suum certiorem reddent, vt deliberare possit, litis euentum exspectare, aleæque se subiicere, an transigere malit; quod tum suadebunt in dubio semper Aduocati, si viri boni sint.

Verbositatem etiam eorum constringent Iudices, cogentque, vt *hæreant semper in causa, & quod Iudici probandum est, omissis cæteris argumentis, in eo mentem orationemq; defigant*, Cic. *l. 2. de Orat.* vbi scilicet sit rei summa: nam ferè accidit, vt in causis multa dicantur, de paucis iudicetur. Fab. *lib. 5. c. 13.* quod si tenerent Aduocati satis, & curarent Iudices; vitarentur ingentia scriptorum volumina: quorum lectio à Iudicibus plus nunc temporis, requirit, quàm iure exigat tota causaium actio; & iudi-

ciorum agendorum apud Romanos ratio atque vſus poſtulabant, quod inſigniter probat Marcelli exemplum, *in l. 3. D. de hu qua teſtam. delen.* quod accuratè proponit Thuld. *de cauſ. corrupt. Iud. lib. 4. c. 18.* boni Medici eſt non ſanare tantùm, ſed & celeriter. *ſed indocti dicunt omnia, doctus eſt electio, & modus.* Fab. *lib. 2. c. 18.* qui paulò poſt; *detrahere doctrinam aliquid orationi, vt limam rudibus, & cotes hebetibus, & vino vetuſtatem.* cui rei valde nocet hodiernus vſus Aduocatorum, ſalaria pro numero pagellarum, articulorum, vel linearum taxandi, ac ſi ignobilis pictoris tabulas, æquo cum Apellis pretio æſtimes. quod ſtomachabundus exagitat Thulden. *d. lib. 4. c. 11.*

12. Vt hodie res ſunt, quantum abſumus à dignitate Romanæ Reipub. adeoque cauſarum, ſenatorum, oratorum, & iure-conſultorum, legis Cincię generoſitas laudari, nihil eius ſperari poteſt. ſed neque immota manſit apud Romanos Repub. *nunc mole & magnitudine ſuâ vacillante.* Tac. *lib. 1.* quanquam enim res ſanctiſſima ſit ciuilis ſapientia, & quæ pretio nummario non ſit æſtimanda, nec dehoneſtanda, *l. 1. §. 5. D. de ext. cog.* (nam ſi in dignitate poſiti lucro pecuniaque capiantur, veluti abiecti; atque degeneres inter viliſſimos numerantur; *l. 6. §. 5. C. de poſtul.*) tamen & Nero permiſit, Suet. *c. 17.* vt litigatores pro patrociniis certam iuſtamque mercedem darent. Obtinuit ergo, vt in honorarium centum aurei capi poſſent. *l. 1. §. 11. D. de ext. cog.* ſed rectiùs, ex *l. 1. §. 10. D. eod. in honorariis Aduocatorum ita verſari Iudex debet, vt pro modo litis, pro Aduocati facundia, & fori conſuetudine, & iudicij, in quo erat actutus, æſtimationem adhibeat.* Fori conſuetudinem admittit lex, ſed non quæ ad corruptelam pertinet.

13. Itaque quantiſper in pagellas, articulos, lineas æſtimationem, quæ paſſim ferè inualuit, è foro mitterè non poſſumus, ſaltem Iudices quem concinnaſſe cauſam, & in plures pagellas, & periodos citra cauſæ meritum produxiſſe deprehendent, lucro quod inde ſperauerat, priuent; ſi quem ſtrictis verbis cauſam amplè comprehendiſſe, & laconiſmo veritatis ſimplicitatem iuuiſſe, præmio vltra pagellarum numerum, pro ſtudio, & non diuagata facundia donari curent. multi enim verba extendunt, quòd alioquin digna ſtudio merces eſſet defuturа. ita fiet, quòd ſponte Cauſidici verboſitate carere volent, & ad compendia redigentur Iliade maiora volumina. de quibus, ſi vmquam de alijs Callimachus, rectè dixeris, *magnum librum, magnum malum.*

Alterum Cauſidicorum vitium maledicen-
14. tiam etiam compeſcent Iudices, agentèque *vt Aduocati ita præbeant patrocinia iurgantibus, vt non vltrà, quàm litium poſcit vtilitas, in licentiam conuitiandi & malè dicendi temeritatem prorumpant; agant quod cauſa deſiderat, temperent ſe ab iniuria. l. 12. C. de ex. ept. nam ſi quis adeò procax fuerit, vt non ratione, ſed probrìs putet eſſe certandum, opinionis ſuæ imminutionem patiatur. nec enim conuenientia commodanda eſt, vt quiſquam negotio derelicto, in aduerſarij ſui contumeliam aut palàm pergat, aut ſubdolè. l. 6. C. de aduoc.* adeò quidem vt nec conſenſus, aut mandatum eius, cuius cauſa agitur, Cauſidicum ab iniuriæ pœnis excuſare debeat, non magis quàm mandatarium homicidam alterius iuſſio, niſi fortè quæ proponuntur ad cauſæ defenſionem faciant.

Sed & ſilentium ſeruari vbi tribunal eſt 15.
Iudicum, tum dignitas eorum, ac reuerentia exigit, tum ratio; ne aures Iudicum obtundantur, ne cauſas dicendas non audiant, ne non intelligant; ideoque rectè Iſaiæ *c. 32. Erit opus iuſtitiæ pax, & cultus iuſtitiæ ſilentium.* Quod ſi igitur nimium obſtrepant Aduocati, & verba clament, non rationes; remouere eos Iudex poteſt; vt fecit Antonin. Imp. *in l. proximè. D. de hu qua in teſtam. delen.* Speculator *tit. de aduoc. n. 12. verſ. nam Iudex.* ita & refert Ant Pannon. *de dict. & fact. Alphonſi, lib. 4. c. 38.* cùm Medicus quidam Gallus, acutiſſimus quidem, ſed ſophiſta, ad agendas cauſas acceſſiſſet, forumque omne ſophiſmatibus inuolueret, Alphonſum ei forum prohibuiſſe, decreto addito, vt lis omnis quam ille ſuſciperet, iniuſta cenſeretur. ſic Origenes ciniphes & ranas, quibus Ægyptij ſunt perculſi, variam dialecticorum garrulitatem, & ſophiſticа argumenta intelligit. *c. 7. diſt.* 37. gaudet veritas ſimplicitate; audiatur modò, & introſpiciatur: non clamoribus protegenda eſt, non vt bellum buccinas admittit, non ei placet

— *Clamorq́ virûm, clangorq́ tubarum:*

non mores Næuoli;

Cùm clamant omnes, loqueris tu, Nauole, ſemper.

Reciprocam vult cauſæ dictionem modeſtam, non ſtrepitum inciuilem, ſed ſileotium reliquorum, quorum vices, aut functio non eſt loqui. Vnde apud Romanos Secretarium dicebatur locus, in quo cauſæ iudicabantur. Conſtantinopoli Silentium locus conſilij erat. Paul. Diac. *hiſt. miſcell. l. 21.* refert Leonem celebraſſe ſilentium in tribunali decem & nouem accubitum aduerſus imagines. erat & ſchola ſeu collegium Silentiariorum, qui curam haberent, ne quis in palatio ſtrepitus excitaretur, ſed ſilentium ſeruaretur. Apud Perſas ſilentij quoque numen colebatur.

Hæc vitia à ſtirpe reciderentur, ſi & cauſi- 16.
dicorum aliorumque pragmaticorum moderatus eſſet numerus; boni tantùm, non vanilo-qui, non turpis lucri cupidi, non qui primoribus tantùm labris Aſtrææ fontes guſtauerint, non quorum opinio vllatenus eſt imminuta; ſed qui ita ſe habuerint, vt per hunc gradum meritò illis ad altiores dandus ſit aſcenſus, vt pluribus exequitur Thuld. *d. lib. 4.* nam ſuprema illa quam deſiderat iudiciorum emendatio, ab alio quàm à ſupremo Principe, qui omnia poſſit & velit, ea vixdum ſperari poteſt.

Eademque cautio circa Notarios, Scribas, 17.
& Solicitatores adhibenda eſt. quos olim Ca- Notarios
to fragili pennâ victum quæritantes in ordi- rum.

nem

nem redegit, vitia coërcuit, fastum & arrogantiam repressit.

18. Denique vt à capite & corde vita fluit, adeoque temperatura vitæ omnis, & sanitas; ita in iudicijs frustrà quæras malorum successionem, si caput sit languidum; si Iudex inquam ipse laboret, si vitijs ipsis vrgeatur, quæ in alijs exscindere eum oportet, cuius non tantùm negligentia illa in alijs prætereat, sed exemplum in reliquis parturiat.

IX. Iudicum.

Exempla parantur,
Cùm Iudex, alios quod monet, ipse facit.

Ad Iudicem itaque pertinet rerum omnium diligentissimè 19. satagere, quibus breuissimus cuique liti cursus detur, fomenta & occasiones litium tollantur, & quidquid est remorarum, secundùm leges ipsæ saltem dirigantur, & dirimantur, secundùm communem legum ratione nixam interpretationem. officium non nundinatione, aut ambitu adeptum, non malis artibus quæsitum, melioribus exequatur; ex forma iuramenti regat, consulat, iudicet. omnes quidem Deum ipsum iudicijs suis interesse sibi persuadeant, illum solum & Iustitiæ præcepta præ oculis habeant, ab eo pœnas sibi imminere etiam illi credant, qui nulli hîc rerum gestarum dare rationem tenentur. alij porrò meminerint se vel ad syndicatum vocandos, vel alias ad pœnas iniustè per sordes, vel malitiam iudicantium. improbi scilicet vt cingulo exuantur, & honore priuentur. *l. Iudices. C. de dign. l.* 12. sed & qui officijs defuerint, emolumentis, quæ ex eo acquisierint, spolientur. *l. Iud. C. de annon. & trib. l.* 10. & superiores quidem siue per appellationem siue aliàs aditi diligentissimè delpiciant, ne inferiores in litibus cognoscendis & finiendis delinquant. Principes etiam consulissimum est non tantùm optimos quosque rebus iudicandis admouere, sed rescíscere an sibi similes maneant, an in melius mutentur; quales Magistratus ostendat viros, quin & ipsosmet interdum, quantùm minora Reip. negotia patiuntur, iudicijs interesse & præesse. Fecit id Augustus, Seuerus, Traianus, Adrianus, Antoninus, multíque alij Romani Principes; Carolus Magnus, Lotharius I. Philippus Augustus, Carolus Sapiens, Ludouicus XII. alijque Germanorum & Francorum Reges, Robertus III. Schotorum Rex; Carolus Audax Belgarum Princeps, Parlamento Mechliniæ à se instituto iuri ibi dicundo sæpissimè ipse præsuit, eoque Iustitiæ, & Imperij Belgici à patre conditi supremam ipse potestatem insigniter stabiliuit.

Sed & illud superiores Iudices seruare oportet, & mirum in modum ad minuendas lites faci- 20. t, si, vt ipsi inferiores Iudices neminem opprimant, aut concutiant, diligenter animaduertunt; ita etiam ipsos litigantes, (qui dicere solent, se malos Iudices fuisse perpessos, perperam & iniquè iudicatum, quamuis manifestâ veritate fuerint superati, appellationis remedio, non ad euadendam sed inferendam oppressionem abutentes) non damnatione tantùm in expensas; quæ liberaliter contra tales sycophantas taxandæ sunt; sed etiam mulctâ insigni ob temerariam & malitiosam appellationem castigent. Ita abhorrebunt à litibus formidine pœnæ; iudicijs, ac Iudicibus sua constabit auctoritas, & honor: qui omnibus Iudicibus est impendendus. *l. 1. C. quando prouocare non est necess. c. vt debitus de appellat.* id enim agendum est diligenter, quod Cicero 3. *de leg.* monet, vt subditi non solùm obtemperent, obediantque Magistratibus, sed vt eos etiam colant, diligantque: & quod monet D. Paulus *ad Gal. 5. si inuicem mordetis, videte ne ab inuicem consumamini.*

Quò etiam refertur, ne Iudices superiores, facilè aduersus inferiores querelas recipiant decreta inhibitiua, & causarum auocatoria emittant, vnáve iurisdictio quomodocumque alteram extra iuris præscripta ne impediat, sed iuuet potiùs, atque in vnum conspiret: vt plures equi currum iustitiæ trahentes loco quique suo. 21.

Enimuerò aduersus inueteratas consuetudines irrationabiles, litium plurimarum genitrices, quæ populari errore inducuntur, insurgere eos oportet, penes quos rerum summa, & populi regimen. Neque eam in rem quidquam efficacius, quàm vt omnes passim obseruatę consuetudines ad Principem mitti iubeantur, vt in eius sanctiori concilio examinentur. quæ contra rationem sunt, reprobentur; quæ ratione nixæ, emologentur. Ita sæpius constituêre Principes nostri, quorum Belgicæ ditiones ferè sunt omnes consuetudinariæ; & nouissimè Albertus & Isabella *edicto an.* 1611. Nascituris porrò prauis consuetudinibus iterum resuscitandum atque opponendum est Censorum officium, qui mores sensim obrepentes aut validè prodeuntes sistant, disturbent, atque exterminent. luxum publicum, priuatumque notent, in decoctores animaduertant, filios-familias prodigos, & Macedonianos creditores coërceant; omnes qui censum nisi post omnia Kalendaria maculata non putant, qui vsuris res augent, & qui absorbent. vnde exinde creditorum inter se, & cum debitoribus lites. quibus illud censorium Martialis præcinendum foret; 22. X. Aduersus consuetudines irrationabiles.

Et Iudex petit, & petit patronus;
Soluas tenseo Sexte creditori.

Huiusmodi decoctorum lites vt breuibus terminis circumscribantur, & solutio mox indicatur, ideò expedit, vt ea amaritudo à residui consumptione deterreat, aut saltem tempestiuè creditoribus quod suum est tribuatur. aliàs commiseratio crudelitas est. vt & illa Romana, quæ debitorem pluribus creditoribus secandum dabat, terrebat tamen. Ago de decoctoribus, nam alijs debitoribus per fortunę iniquitatem in fœlicibus non sunt auferenda miseranda iuris remedia, sed nec illa tamen, quod sæpè solet, litibus implicanda, quæ Iuris beneficium inane reddunt.

Vsurarum voraginem & vsurariorum, qui fœnerando iudaizant, hydropicam, & nunquam expletam sitim si Magistratus, quantum necessitas permittit, præsciderit, magnam etiam partem litium abegerit; si Montes pietatis, qui aut gratis, si sufficiant eleëmosynæ, aut modico interusurio, quantum aceruus pecuniæ redituum, sumptuum, expensarum annexum dum taxat habet, mutuentur; populi pauperies magnum subleuamen senserit; vt experientia Belgica testatur.

Si dotium immensam largitatem Principes restrinxerint; multas familias conseruauerint. Mahomet quidem sine dote sponsas nubere voluit, sed difficile id impetratu. Apud Romanos non omne patrimonium in dotem dare licuit. Apud Venetos, Massilienses, Polonos summa quæ excedi non possit, præscripta saltem ad ratam aliquam verè possessi patrimonij dotes restringi, admodum proficeret familijs non exhauriendis, & litibus minuendis, atque virtuti ante nummos quærendæ, ac denique concordiæ publicæ: vt videtur Plauto;

Si opulentiores pauperiorum filias
Vt indotatas ducant vxores domum
Et multo fiat ciuitas concordior,
Et inuidia nos minore vtamur, quàm vtimur.

Nunc litigatur de dote promissa non numerata, nunc de inofficiosa, nunc de soluto matrimonio repetenda, nunc ad inopiam marito vergente conseruanda, nunc de illius ante alios creditores prælatione, nunc de rerum in dotem datarum iniusta æstimatione, & sexcentæ aliæ quæstiones mouentur, cessuræ foro cùm virtus vxorum maius in dote momentum feret, quàm pecunia.

25. Sed & delictorum, quæ paulò antè proposuimus, aliorumque impunitas magnam segetem litibus subministrat. demeti eam ergo oportet, & materiam mali subtrahi, in aliaque crimina omnia & reos quàm diligentissimè inquiri, & puniri. modis tamen à iure, & specialiter famoso *c. qualiter & quando. x. de accus.* approbatis. Qualis non fuit Conani Schotorum Regis arca perforata, in templo cuiusque vrbis posita, in quam cuilibet incognito libellum accusatorium immittere, additis criminis conscíorum nominibus, & reo damnato parte media bonorum delatori cedente. sed neque nebulonum fraudes probandæ, neque Principes per præmia delatores excientes; *apud quos plena*, inquit Polyb. *omnia suspicionum, & vix secreta domuum sine formidine. Delatores*, inquit Tacitus 4. *Annal. hominum genus publico exitio repertum, & pœnis numquam satis coërcitum.* & Tiberius *quidem tantùm licentiæ delatoribus dedit, vt plerique criminis postulati ante iudicium supplicium præuenerint.* Sed probius remedium Platonis, vt delatores publici, viri probi, iuratique ordinentur, ad perquirenda maleficia, *lib. 3. de leg.* & ad eum morem apud Ecclesiastica tribunalia testes synodales, & promotores instituti, & in foro seculari sculteti, bailliui, drossardi: qui ex officio crimina persequuntur, quasi publico nomine. sed de his alibi.

Impræsentiarum autem sufficit monuisse, 26.
crimina quàm diligentissimè persequenda, nec flaccidè, sed ex Iuris rigore, cum lenitate punienda; idque quàm celerrimè, vt vulnus per crimen Reipub. inflictum, antequam putrescat, vindictam remediumque accipiat. rarò enim medicina prodest, si venenum in corpore diu latere permittatur. crudelitas acerbissima est, quæ trahit pœnam;

Morsque minus pœnæ, quàm mora mortis habet.

Quos tenet carcer inclusos, aut conuictos velox pœna subducat, aut liberandos custodia diuturna non maceret. *l. 5. C. de custod. reor.* vbi Gratianus Iudicem desidem, ac resupinâ ceruice tantùm titulum gerentem, extorrem impetrata fortuna decem auri libris mulctat. Legale spatium criminalibus litibus terminandis biennium est, atque ad breuius restringi potest si rei per se causam dicant, & sine fucis causa peragatur. Et quidem in appellationum instantia Pius V. sanxit, vt nisi intra menses sex expediantur, Iudex primæ instantiæ pecuniariam pœnam possit exequi, sine appellationis præiudicio. In Prouincia Mechlinienſi curiæ Ecclesiasticæ ex statuto obseruant, vt sententiæ quæ non excedunt 50. floren. executioni mandentur, & in criminalibus cùm eam summam mulcta excedit, expensarum tamen fiat executio. & Trid. *sess. 24. c. 20.* nisi infra biennium causæ Ecclesiasticæ fuerint terminatæ, facultatem facit partibus superiores adeundi, qui causam in eo statu assumant, & quàm primùm terminent. idemque Concilium appellationes reiicit, à sententijs non definitiuis aut definitiuarum vim habentibus.

Et apud Belgas plerisque locis in crimina- 27.
libus non admittitur appellatio in iudicijs secularibus. Optandum tamen esset ne à paucis rusticis cæ sententiæ ferrentur, sed causæ coram ijs instructæ pro reorum commoditate, & ne inferiorum dynastarum Iurisdictio excindi videatur, ad suprema Principum tribunalia, aut criminales aliquot assessores perpetuò à Principibus designandos mitterentur, ex quorum censura sententia diceretur. quoniam de capite hominis nulla cautela nimis cauet. quare & captura nec leuibus indicijs, nec leui causâ facienda est, nec squallida, obscura, seu aliàs præter custodiam incommoda, neque compedibus & manicis facienda est. nam id ad tormenta & pœnas pertinet; iuxta *Psalm. 149. Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis: ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis.* Sed nec ad torturam deueniatur nisi ex indicijs legitimis, claris, & delicto proximis. quorum copia reo etiam non petenti fiat (quanquam Interp. edicti 1611. data 28. Nouemb. 1611. in criminalibus id vtiliùs non fieri iubeat, quàm fit hactenus consuetum) de corpore delicti constet: moderata humani Iudicis arbi-

trio,

trio, & pro qualitate ætatis, sexus, roboris torquendi, fit tortura. nec repetenda, nisi ex vrgentioribus nouis indicijs, nec vnquam ferè vltra vicem tertiam; nec ad complices nominandos; neque enim oculeo ea nominatio exigenda est, quæ & sine eo facta exilis fidei habenda est.

28. Denique vbi appellationes admittuntur, satiùs esset sine intermedijs ad supremos Iudices acta referri, & si ab interlocutorijs appellatum fuerit interea, non omitti institutionem causæ criminalis, quo nihil temporis depereat reo liberando, vel publicæ vindictæ; quam bis dat, qui citò dat; nam vt impunitas delicta prouocat, ita & dilatio, quæ temporariam vehit impunitatem.

Sed & delictorum, litiumque criminalium occasiones amputandæ sunt. Lupanaria omninò, vbi possunt, tollenda. Ludi & aleæ prohibendæ, vnde nascuntur tumultus, rixæ, cædes, iurgia, iniuriæ, conuitia: quarum actionum, vbi mors secuta non fuerit, ex tabulis legum Brabantiæ officiario prompta mulcta est, & apud Antuerpienses huiusmodi inter partes actionibus cognoscendis, & maximè componendis Iudices speciales dati sunt, sub nomine *Pacificatorum*. Sed & otiosorum adeoque vitiosorum inspectio necessaria est; nam ex otio exæstuat magna malorum cohors, & inde litium. quibus præcauendis Ægyptij apud prouinciarum Præfides profiteri iubebantur, vnde viuerent, qui se familiamque alerent, quam artem, aut disciplinam exercerent.

Ad extremum, processus ipse & stylus iu- 29. diciarius à næuis suis omnibus est purgandus, Processus stylus. in eoque Iudicis industria summoperè præstat in eo quidem corrigendo, ficubi per vitia temporum nostrorum est corruptus: aliquin in eo quàm accuratissimè obseruando, vbi non est vitiatus. Generalissimum porrò vitium in longæuitate, ac ferè immortalitate litium consistit. vnde & vniuersale Concilium Trid. monet *sess.* 25. *c.* 10. omnes Iudices, vt terminandis causis quantà fieri poterit breuitate studeant, ac litigatorum artibus, seu in litis contestatione, seu aliâ parte differenda, modis omnibus ac termini præfixione, aut competenti aliâ ratione occurrant. Cui celeritati promouendæ præconem in iudicijs optat Anthon. Fab. *C. l. 9. tit.* 22. qui litigantibus semper inclamet *Hoc age*, vt dilationes non necessarias non exigant, neque Iudex concedat. Quare Feriæ etiam non in populo festæ, & quæ vocantur festa palatij, tollendæ videntur, aut saltem minuendæ: ex ratione etiam quæ est apud Tacitum *lib.* 3. *si pro benignitate Diuu gratesagerentur; ne totum quidem annum supplicationibus sufficere; ideoq; oportere diuidi sacros, & negotiosos dies: quibus diuina colerentur, & humana non impedirentur.* Et litigantes per sese potiùs audiantur, quia lites, vt rumores, & fama, eundo crescunt. & quantum fieri potest, summariè semper procedatur. Sed & Faber alterum breuiendarum litium remedium fuggerit Compromissum. de quo iam pluries, sed maximè *l.* 1. *cap.* 26. alij alia, nemo autem admiserit monomachiam, similésve modos olim vulgares, hodie apud Polonos, Moscos, & quosdam alios populos etiamnum vsitatos: quæ furiosa sunt remedia, & Dei tentatiua. Comitia etiam populi subito arbitrio iudicantis periculosa sunt. nullius rei bonus author populus censetur, nisi boni ductores præeant.

CAPVT VII.

De breuitate & ordine Iudiciorum.

ALlaborare Iudices quàm diligentissimè oportet, vt sciant quæ inter partes controuersia agitetur, id est, ítatum causæ intelligant: eò enim omnia dirigi oportet, vt rectè Eschin. *in oratione contra Xenophontem* à Iudicibus petit, ne Demosthenem permittant euagari, sed dicere de ipso statu causæ cogant. *Erant consilia nostra*, inquit Senec. *epist.* 71. *quæ non habent quò dirigantur.* ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Et quanquam Thulden. *de cauf. corrup. Iud, lib.* 3. *c.* 13. 14. 15. 16. multa præclarè de cognoscendo & constituendo causæ statu differat, quædam tamen ex antiquitate rediuiua facit, quibus posteriores sanctiones, præsertim Canonicæ, distinguendis, illustrandisque laboriosam operam dederunt, quatum fructum non parum perditum iremus. dum enim iure negat alias dilationes dari, quàm quæ quærendis probationibus, & testibus debeantur, redigit omnia in vnam scenam, & ferè quomodo popularia iudicia olim agitabantur. A quibus non longè abest Plato, *lib.* 33. *de leg. dial.* 9. *Coram accusante*, inquit, *defendente q, quàm proximè seruatâ ipsorum dignitate Iudices sedeant, omnes adsint, taliaq, iudicia diligenter audiant, in quibus cùm prima oratio ab accusatore fuerit habita, defensor alteram dicat, deinde senior de Iudicibus quæ dicta sunt omni adhibitâ diligentiâ sufficienter examinet; post eum cateri omnes considerent quodcumque ab aduersarijs dictum vel non dictum perquirendum singuli putant; qui autem nihil discussione suâ dignum censent, alteri examinationem relinquant, ac tandem in Vestæ sacrario scripta, quæ tunc conclusa fuerunt, insertis omnium Iudicum signis deponantur. Postridiè rursus eodem in loco congregati, eodem modo existiment iudicentq, & signis appositis omnibus quæ dicta fuerant, deponant; cumq, hoc similiter tertio fecerint, signis, testibus, sufficienter assumptis, factum singuli ferentes suffragium, iureiurando per Vestam verè iusteq, pro viribus se iudicaturos affirment, atque ita huic iudicio finem imponant.*

1. Causæ status narator, intelligatur.

2. Ita breuiter, vt non confusè.

Et Budæus *in annot. poster. in l. muner.* §. 3. *Iud. D. de Muner.* antiquum Iudiciorum morem, qui Romæ viguit, explicat. Crudè sanè Thuld. omnes quæ non ad probationes pertinent iure Romano dilationes reiici autumat; nam vt nihil dicatur de spatijs citationum, eremo-

remodicijs, vadimonijs, missione ex primo & secundo decreto; reus comparens delationem habet viginti dierum pro deliberatione. *Anth. offeratur. C. de litis contest.* Dilatorijs vtitur, ij'que ad litis contestationem. *l. excep. C. de probat.* nec sine dilatione de satisdationibus statuitur, de ordine cognitionum, de excusandis contumacibus, de admittendis vel reijciendis, qui alieno nomine iudicijs interueniunt, de aptitudine libelli, de illustranda editæ actionis specie, de mutuis petitionibus, de tergiuersantibus ad contestationem cogendis; datur & dilatio ad sistendum aliquem in iudicio. *l. sancimus. C. de fidei.* Quid? quod Iustin. *Nouel.* 115. §. *sed & hoc.* altero litigatore disceptationi renuntiante, si alter dicere quippiam adhuc velit, mensem iubeat indulgeri, & secundum, deinde adhuc & tertium. Neque iuuat lex 7. & 10. *D. de feriis l. 1. & 2. C. de dilat. l. 45. de Iud.* nullibi enim quod is tradit asseritur, nec quia producendis testibus spatia dantur, ideò reliquis actibus negantur, fateor nunquam tanta friuolis fuisse data quanta hodie.

Scrupulosas ceremoniarum iudiciariarum præstigias, quibus & ipse Iudex fascinetur, vt quasi sensus motusque impos, penè nihil officij præstare possit, nisi quod partes exegerint, postquam iam mutuâ pugnâ lassæ procubuerunt, veteribus ignotas fuisse concesserò, refecandasque esse: quod porrò tempora iudicijs distincte peragendis inuenerint necessarium, non id omne conuellendum est, non præsertim Canones longâ sapientissimorum Pontificum lucubratione laborati.

4. Vno congressu potest in notorijs causa peragi, ac vbi de facto constat: non item in cæteris.

Sed sanè Platonis forma vt vnâ oratione actores, vnâ rei defungantur, benè se habeat, vbi de facto constat, de iure quæritur; verbi gratia, post duellum Horatiorum & Curiatiorum solus ille, qui victor euaserat, in publica lætitia sororem, ob sponsum interemptum lugentem, occidit; factum liquidum erat: quærebatur iustáne satis indignatione sororem priuatus occiderat; an meritis in Rempub. delictum condonandum esset? poterat accusatio, poterat defensio vnâ vtrimque oratione peragi, vnâ die, vnâ consultatione sententia ferri. vti Innoc. III. *c. ad nostram de iureiur.* rectissimè dicit de ordine Iudiciorum procedere, vt in manifestis Iudiciarius ordo non obseruetur. verissimus sæpiùs censetur ordo non seruare ordinem. *c. de manifest. 11. q. 1. c. scelus. ibid.*

Sed varietas negotiorum vlteriores congressiones introducit. aliquando actioni resistitur solâ negatione, aliquando ea exceptione eliditur, aliquando aliâ allegatione opus est adiuuandi rei gratiâ, quæ replicatio, & duplicatio dicitur, & denique triplicatione, aliisque vlteriùs. *Institut. de except. & replicat.* cùm quidem solâ negatione reus se defendit, expedita res est, iniunctâ actori probatione & dilatione breui in eam concessâ; sed vbi exceptiones, replicationes, duplicationes, triplicationes, & cæteræ obuoluuntur, longiora spatia causa exigit.

Quid si iure Romano vtatur reus? *l. 9. C. de except. Si quidem*, inquit, *intentionem actoris probatione defuerit confidit, nulla tibi defensio necessaria est.* Quòd si is nimium fuerit confisus, productis testibus eorumque testimonijs resignatis deprehendat actorem intentionem probasse sufficienter, confectâ nunc vnâ lite, aliam ingeret reus exceptione propositâ, in qua cùm fiat actor, *huic esse locum exceptioni monstraris conuenit. d. l. 9.* **5.** Simul & semel omnia proponenda.

Igitur actor nunc reus confidat etiam exceptioni deesse probationes, eamque adeò inficietur, oportebit à reo testes produci, à Iudice audiri, interrogari; quæ ab ijs dicta erunt publicari. quòd si tum rursus liqueat exceptionem esse probatam, actor replicationi se accinget; inficiabitur rursus reus; testimonijs probabit actor, & deinde vlteriùs pro negotiorum varietate, quot in vno actu scenæ, quot in vna actione iudicia!

Rectiùs iure Canonum *in c. pastoral. x. de except.* & moribus nostris quæcumque reus alleganda habet, simul & semel, vt loquuntur, proponere iubetur; probationes simul vtrimque fiunt, sub præscripto vtrique termino; testimonia simul resignantur, in ea testesque simul dicitur; simul testium fides impugnatur, testimonia in speciem contraria conciliantur; simul & iudicandi calculus porrigitur.

Tametsi porrò in his non vniformis vbique stylus, & ordinis iudiciarij filum; plerisque tamen in locis in eo conuenit, vt petitionem proponat actor, respondeat reus: replicet actor si videatur, duplicet reus: acta deinde ad Iudicem deferantur. is si quid in Duplica noui sit ad summam rei pertinens, super eo triplicandi actori, & deinde quadruplicandi reo facit facultatem. actis denuo repetitis si de facto conuenit, in quo causæ status versatur, de iure pronunciat Iudex; si in facto dissentiant litigatores, probare eum iubet ad quem spectat, & vtrumque quidem si ita oporteat; designatis etiam capitibus, si in paucis rei summam consistere animaduerterit, vt reducat in viam quadrigas sæpè vagabundas, & litigatores in circuitu causæ ambulantes: indeterminatè alioquin, si multa admodum sint capita, vt sæpè accidit in ijs, quæ non viâ regiâ ad metas suas deducuntur, sed per coniecturas, præsumptionum, indiciorumque diuerticula, atque aliàs cùm in vna causa diuersi quæstionum status appareant.

6. Stylus vulgaris procedendi.

Siquidem cùm extra iuridicialem statum agitur, causæ decisio ex probationibus dependet, difficiles eæ sunt, per positiones distinctas iuuari solent: eas fateri vel negare cogitur aduersarius; confessio in iure facta summa probatio est, adeò vt pro iudicato confessus habeatur.

Negatorum fidem facere oportet, actorem priùs quidem, quia eo non probante reus absoluitur; etsi is nihil præstiterit. Sed eo asserta probante reus exceptiones, in quibus censetur actor, probare tenetur: alioquin intentionem actoris non elidet. sed per mores vtercque

que simul, quod sibi incumbit, probat.

Euidentia facti, delatio iuramenti, præsumptio iuris, vice probationum sæpè sunt, quæ alioquin propriè per testes & instrumenta conficiuntur.

Testium fidem Iudex æstimat: pars obiicit, si quid eorum integritati derogat. rectè ante auditionem; sed plerumque protestatur tantùm integras sibi fore exceptiones. & si ex illis decisio causæ pendet, permittitur opponens eas probare, & alter in contrarium probare integritatem.

Iudex ipse testes audit, aut si per alia negotia non licet, aut illi alibi habitent, Iudici loci committit, seu alteri, qui ei examen remittit. Parte præsente, aut contumace iurant testes veritatem se dicturos, quantum eis innotuerit.

Producuntur intra præscriptam dilationem, triuam saltem, & audiuntur si Iudici vacat: sin minùs; iurant intra id tempus; & pòst examinare potest Iudex cùm vacat. ita quidem purè; Myosing. *cent. 6. obs.* 57. seu cùm aliter fieri nequit. aliàs satiùs prælenti & recenti iuramento moueri, neque dimitti iam aduersario notos in pericula præuaricationum.

Instrumenta, chyrographum, epistola, cautio, apocha, seu qualiscumque scriptura rem gestam continens, ad probationem producuntur. inde hìc documenta vocantur. scriptura priuati scribenti hæredibusque nocet, vt si quis testamento modum sui matrimonij adscripserit, non autem alijs. Publica autem actis publicis comprehensa, seu coram Magistratu gesta continens, & publicis scrinijs tradita plenam fidem facit. Proximè accedunt instrumenta Notariorum, qui in voluntarijs quadamtenus hodie Iudices sunt. sed ea & testibus firmari debent. per alios testes infirmantur: secus quàm strictè publica. Priuata etiam testium subscriptionem desiderant. vt priuato scripturam suam negante per eos probari possit. Id quidem hodiè necessariò non seruatur, sed scripturâ negatâ magnas patitur difficultates comparatio literarum. de qua *l.* 20. *C. de probat.*

In his omnibus ipsa autographa ad fidem faciendam requiruntur. exemplum, index, copia, calumnioſa scriptura vocatur. *l.* 2. *D. de fid. inſt.* seu quæ calumniandi ansam præbeat. inde & instrumentum non habet fidem ex referente, nisi & illud relatum producatur. *Nouel. vt ſponſal. larg.* 119. §. *& hoc inſup. Authen. ſi quis. C. de edend. l. vltim. D. de prob.* Depositio autem apud acta instrumentis perpetuam fidem conciliat. *Nouel.* 73. §. *vt autem. verſ. de quibus. l. hac C. de donat.*

Post probationes, disceptationesque mutuas super fide testium atque instrumentorum tandem quousque voluerint auditi vtrimque concludunt negotium litigantes; aut si alter tergiuersetur, terminus ei præscribitur; secundus etiam & tertius; ac Iudex causam pro conclusa habet: neque exinde quid facti coram illo proponitur, sed iuris allegationes secretæ, quæ de actis non sunt, & quas Iudex supplere deberet, ad iuuandam eius diligentiam porrigi possunt.

Si nimia olim difficultas negotij, non ex facto, sed ambiguo iure videbatur, ipsi Principi relatio fiebat. *l.* 1. *& tot. tit. C. de relat.* rescriptis Codex est plenus. Hodiè id non passim permissum. *Nouel. vt Iud. non expect.* 125. *Authen. nouo Iure C. de relat.* non tamen vetitum semper: sed cùm extricare rem marte suo queunt Iudices, & post magnos sumptus nimia est dilatio. quam causam præfatur *d. Nouel.* 125. & mores admittunt relationes, & alicubi sub pœna nullitatis iniungunt: nec decretales aspernantur. *c. intimati de appell.* Atque hæ de litibus sunt relationes, communicanturque partibus, adiunctâ rotâ causæ scriptâ & litis actis. *l.* 3. *C. de relat.* aliæ sunt relationes de negotijs publicis. de quibus infrà *l.* 3. *c.* 9.

Id porrò in omnibus litis-partibus pro suprema lege vsurpari potest, vt quæ ad principalem causam pertinent, quàm breuissimis spatijs circumscribantur; accessoriæ porrò de satisdationibus v. g. aliæque liticulæ incidentes, cursum illius non remorentur, nisi omnino tales sint, vt causæ principali præiudicent, atque illis non cognitis hæc cognosci non possit: quam si quidem breuiter expedire conuenit, multò minimè hærere oportet in accessoriis discutiendis.

7. Causæ principali breuiores termini præfigendi, nec illius cursus per incidentes quæstiones remorandus, sed illæ suo marte procedant.

In omnibus autem vtilissima esset Antoninæ constitutionis obseruatio *in l. orat. D. de feriis*, denuò sancita *in l.* 1. *in princ. C. eod.* à qua non distat. *l. fin. D. eod. c. conſtulit. x. de off. delegat.* vt non nisi semel detur vnius rei iudicio exequendæ dilatio seu, vt practici loquuntur, vt omnes termini sint peremptorij. Denique necessarium est, vt Iudex teneat cognitionis suæ rationem, non litigatorum affectibus obsequatur prorogantibus causarum spatia prætextu iudiciariæ obseruationis.

8. Litis instructiuæ dilationes sint peremptoriæ.

Enimuerò breuitati litium valde proficeret partes initio litem contestari voce, non scripto, & per sese si possint; sin minùs, adsint saltem, subsidiario oratore vtantur, atque ita causa tota initio agitetur. si de tribus capellis eam esse viderit Iudex, ex tempore expediatsi grauis momenti, & dubij iuris, de facto tamen conueniat, permittat vtrique breui scripto atque intra paucos dies iusſuggerere; sin autem ex scripto iudicandum est, & legitimæ causæ constitutio facienda, schedæ apud acta deponantur; refellantur vtrimque, contradictaque dissoluantur, & continuò iudicandi testas fiat. In statu autem causæ inficiali ad testes deueniatur, &, vt suprà diximus, pergatur. vt rectissimè Imbertus ad mores nostros triplicem hunc causarum statum constituit, exequiturque; iuridicialem, legitimum, & inficialem. *Inſtit. for. lib.* 1. *c.* 36. & Lagus *in Methodo Iuris tit. de lit. conteſt. ſub fin.* vt in Oratore suo Quintil. pluribus locis de statu differit, definit, diuidit, & explicat.

9. Partes per se litem voce contestentur.

Censeat

10. Leuis causæ ex tempore, & cùm de facto constat post breue mortium, vbi de facto quæritur breues itidem ad prædandum, rebellendum, saluandum termini figuntur.

Censeat autem semper Iudex, pro causæ necessitate scripto, an voce peragenda sit; ordinario, an extraordinario cursu: semperque meminerit Iustin. *const.* 12. *Nou.* præcepta Præsidi dantem iubere, vt Iudici *studio sit, vt causas cum summa æquitate cognoscat, ac breuiores quidem, & maximè quæ vitiorum conditionis hominum sunt, sine scripto decidat, & diiudicet, & mutuâ inter se homines contentione liberet.*

Nam paucæ sunt causæ hodie, quibus non possit nimia ordinis iudiciarij obseruatio relaxari, & sufficere, quæ *Clem. Sæpè de verb. sig.* proponit. In qua Constit. singula pœnè verba monita singula ad Iudicem ferunt; eò autem pœnè tendunt omnia, vt lites fiant quàm breuissimæ. eum scopum si sibi semper Iudex proposuerit, si eò actionem suam iudiciumque omne direxerit, multum sanè Reipub. priuatæque singulorum commodauerit.

11. Plerique hodie causæ de plano, & ad formam Clementinæ Sæpè, expediri possent.

12. In sua cuiusque ciuitate ideò defensores ciuitatum, & pedanei Iudices ad lites causas.

Sic & Iust. *Nouel.* 80. *c.* 2. Defensori (quale officium nunc valde passim desiderari potest) iniungit, *vt procuret incidi negotia, vt non longitudo eis fiat temporis, & maximè agricolis, & cum omni instantia Iudices vrgeat, cum festinatione eos contentionibus absoluere, & litibus liberatos, in suas ciuitates remittere. & Nouel.* 79. *Sed etiam*, inquit, *accelerari lites sancimus monachis illatas, vt non mens eorum occupetur circa litis sollicitudinem, sed velociter liberati sacris operibus obseruandæ.* sed & de clericis *Nouel.* 83. iubet cum magnanimitate, & velociter lites eorum decidi, vt non propter *eiusmodi causas sacris amoueantur obsequiis, & cùm oporteat Deum placari, & decentia sacerdotibus agi, auditorijs detineantur, & illis turbis, atque inhærente tumultu litigantium animabus, si tamen de criminibus conueniantur; si quidem ciuilibus, non transcendente lite mensium duorum spatium* (quantum absunt hodie mores!) *ex quo litis contestatio sit, quatenus breui imponatur causæ terminus.*

13. Maximè lites pauperum, agricolarum, monachorum & clericorum.

Eandem ob causam Iust. defensorum ciuitatem refuscitauit energiam, & auxit, vt singuli in suis locis breuem litium expeditionem nancisci possent. *Fit enim*, inquit, *in Auth. de defens. sic congruentia vtilis, si Iudicum sumant officium ciuitatum defensores, & Prouincia Præses videbitur quidem Iudicum Iudex potiùs esse, & hoc honestior apparere. quanto enim quis præest melioribus, tanto maior ipse & honestior est. audient quoque leuiora crimina, & castigationi competentia contradent, & eos, qui in maioribus criminibus capiuntur, detrudent in carcerem, & mittent ad Prouinciæ Præsidem. sic enim fruetur vnaquæque ciuitas curâ iudiciali, & omnis gens sub maiori constituta Iudice maiorem sentiet prouidentiam.* Eademque ex causa Iudices, *Auth. de Iud. c.* 3. *Audient*, inquit (pedanei Iudices) *omnes quidem lites vsque ad trecentos solidos existentem, sub schemate annotationis. sic enim velocius lites iudicabuntur, & circuitu cognitionalibus ac temporis contritione omnes litigantes liberabuntur.* vt in Prouincia quidem ideò etiam causas decidi idem Iustin. *Nouel.* 9. mandat, *Quid enim, inquit, durius quàm laesum circa sublationem bouis aut equi, iumentorum alicuius, aut pecudum, aut, vt exiguum dicamus, domesticæ gallinæ, hunc cogi non in qua aufertur prouincia litigare, sed alibi currere, & ibi probationes eorum, quæ pertulit exigi, & aut plures expensas pati, quàm rei æstimatio est, aut inopiam ingemiscentem ferre.* eundemque ad finem sedere pedaneos Iudices continuò iubet *c.* 3. *matutino mox, & meridie, & vespere audientes causas.* sub schemate annotationis audire pedaneos iubet vsque ad 300. solidos (in antiqua auri caritate) quod rectè Ant. Contius sine scripto interpretatur, id est, sine scriptis vtrimque voluminibus. sed tamen per notas breues allegationes consignabantur; aderant enim Iudicibus serui publici, qui in notas capita allegationum referebant, vnde & Notarij sunt dicti. compendiosa signa erant, quibus integer sensus inerat, integræ periodi significabantur. hoc modo causæ minores notis tantùm, non scripto agitabantur. Ad eum finem pertinet quod *d. Clem. sæpè* dicit petitionem faciendam sine scriptis, siue verbo, actis tamen continuò inferendam.

14. Sub scemate annotationis 300. solidos.

Sed & tamen cauere Iudicem oportet, ne breuitas noxia fiat dum prolixitatem fugit. *nou sic tamen*, inquit, *Iudex litem abbreuiet quin probationes necessarias, & defensiones legitimæ admittantur*; non ita litigatores angustè concludet, quin causam suam dicere, testibus, instrumentis se munire, ceteraque omnia ad eam necessaria expedire possint. nec partibus suis etiam deerit Iudex. *sed interrogabit*, inquit Clemens, *partes siue ad earum instantiam, siue ex officio, quandocunque hoc æquitas suadebit.* Consonat *lex* 21. *D. de interrogat.* Et Plato in formula supra scripta Iudicibus interrogandi officium iniungit, licubi causa discussione eguerit?

15. Sic tamen ne quid necessarium omittatur.

Vt Clemens VIII. dum omnes nullitates sustulit *const. incip. lit.* 5. *Id. Feb.* 1592. satis scrupulosos litium labyrinthos ex consequenti expeditos voluit: excepit tamen Clemens tria genera nullitatum: eam quæ est ex defectu citationis; quæ ex defectu mandati; denique quæ ex defectu iurisdictionis. nam & has naturæ leges sanxerunt. inauditus enim nemo damnari potest. non auditus etiam est, pro quo falsus tantùm Procurator interuenit, & sine iurisdictione nemo ius dicit. Priuatus si quid statuat, tyrannus est. Ipse Deus ordinem iudicij seruauit in Adamo & Gomorrhæis, *Genes.* 18. in Achan, *Iosue* 7. in villico, *Luc.* 16. Ad illum; *Adam vbi es?* in secundis, *Clamor multiplicatus est. Descendam & videbo, &c.* in tertio sorte extractâ, & vocato eo atque confesso, prolato furto, constito de corpore delicti: & vltimus diffamatus erat; *Quid audio de te, &c.* In vltimo iudicio generali citatio erit per tubam generalis D. Paul. *ad Thess. c.* 4. *in iussu & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo, &c.* Rectè *Eccl.* 11. *Antequam scruteris, ne reprehendas: intellige priùs, & tunc increpa.* Igitur fatendùm est Leges nostras iubere inducias quàm pauciissimas, atque breuissimas litigatoribus dari, atque Iudicem curare oportere, vt omnes controuersiæ quàm citissimè dirimantur: *l. orationes, & l. vlt. D. de feriis l.* 1. *&* 7. *C. de dilat.*

16. Competentibus non inutilibus dilationibus.

Nouel.

Nouel. vt cùm de appell. 115. §. sed & hoc Auth. Iubemus, C. de Iudiciis. maturo tamen & non præcipiti iudicio. *nam quia dubium non est*, vt ait Cicero 4. *in Ver. quin omnes omnium pecunias sunt in eorum potestate, qui iudicia dant, & eorum qui iudicant*, præcipitatio sanè in iudiciis maximè pernitiosa est.

17. Neque iudiciorum omnis forma vt apud Turcas tolleratur.

Et quanquam apud Turcas, alioſque barbaros, nec actionum formulæ, nec iudiciorum normæ, vt apud nos locum habeant, & ſint qui probent eiuſmodi expeditionem; tamen dubium non eſt, quin ea ſummam ſæpè iniuſtitiam inuoluat, neque eſſe ob aliquorum abuſum cæleſtem virtutem è terris eliminandam. vt multa Dei beneficia poſſidemus, quibus nullatenus carere velimus, ideò quòd aliqui abutantur. vt malè etiam ſenſerunt, qui medicinâ, eiuſque profeſſores omnes è Republ. profligandam, ideò quòd aliqui non rectè eâ ſcientiâ eſſent vſi. vt nugiuendulus liber Octauij Piſani, contra Iureconſultos ſimileſque non ſeriâ lectione, ſed riſu dignus ſit, & non aliud tempus mereatur, quàm quod ſeriis ineptum eſt.

18. Quando Iudex quærere debeat, à partibus non explicata? & ſupplere?

Quod porrò quæritur apud Agell. Debeátne Iudex inter cognoſcendum id, quo dicto quæſitoque opus eſt, dicere, & quærere, etiamſi cuius id dici queríve intereſt, neque dicat, neque poſtulet? *Patrocinari enim*, inquit, *prorſus hoc eſſe aiunt, non iudicare.* Sed Imperatores Diocl. & Max. *in l. vn. C. vt quæ deſunt Aduocat.* de eo ambigi noluerunt: *Non dubitandũ eſt*, inquiunt, *Iudicem ſi quid à litigatoribus vel ab his qui negotiis aſsiſtunt minus fuerit dictum, id ſupplere, & proferre, quod ſciat legibus & iuri publico cõuenire.* Id quod tamen per poſtremæ verba non pauci reſtringunt, vt non ea ſuppleat Iudex, quæ facti, ſed quę Iuris ſunt: ſed ego exiſtimo longè aliam fuiſſe Imperatorum mentem. certum enim eſt, Iudicis officium eſſe ſecundùm leges iudicare, quamuis litigatores idiotæ fuerint, per ſe cauſam dixerint, adeoque conſtitutiones nullas, ſenatuſconſulta, plebiſcita, leges nullas allegárint; vtpotè quas neſciant. neque eâ de re dubitari vnquam potuit, aut Imperatoria deciſione opus eſſe: ſed de ijs ſupplẽdis, quæ facti ſunt, meritò dubitari potuit, & dubitauit apud A. Gellium Phauor. Id deciſum voluerunt Imperatores, ſi quid minus fuerit dictum, id ſupplere aiunt: neque lẽges ſupplere; ſed quod legibus & iuri publico cõueniat. non quod Iudex quod narratum non eſt à litigatoribus, ipſe narret; etiamſi antè priuatim rei nõtitiam adeptus eſſet, ſed quod ſuis Iudicibus Plato præcepit *lib. 33. de leg. dial. 9. vt conſiderent quodcunque dictum, vel non dictum, perquirendum put ant.* Atque ita Alex. *in l. 3. C. de tranſact. Iudex*, inquit, *quæret de quanta pecunia nominatim tranſactum ſit.* Scilicet eâ inquiſitione opus erat, vt ſciretur num pecunia, quæ petebatur, ſub tranſactione comprehenſa eſſet. Facit æquitas *l. 21. D. de interrogat. Clem. ſæpè. verſ. interrogab. de verb. ſignif.* Si enim cauſa cognoſcenda Iudici demandata eſt, omnia demandata eſſe intelliguntur, ſine quibus ad notionem veniri non poteſt. Sed hæ, inquies, partes patroni ſunt, non Iudicis; imò Iudicis: ſi litigatores aut patroni deſuerint partibus ſuis, quò minùs Iudex liquidum cauſæ ſtatum deprehendat. id verò cùm generatim Iudici commiſſum intelligitur, non rei cauſam, non actoris ſuſtinere, non huic, non illi ſuffragari, aut vllius fauori quidpiam dare dicendus eſt; ſed inueſtigare rei, de qua quæritur, veritatem; ſuæ notionis ſubſidia poſcere. laudatiſſimum eſt Salomonis exemplum: quantâ ſolertiâ ſuppleuit; quod decrat litigãtibus matribus de prole viua & mortua, quæ tamẽ aliàs defectæ probationibus dimittendæ fuiſſent.

In omni ergo Iudicij parte vbi Iudici videbitur non ſatis propoſitum eſſe, non ſatis diſertè diſtinctum, vt definiri poſſit negotium, interrogando ſupplebit id, quod noſcendo cauſæ ſtatui deeſt, & probationes exiget, quarum defectus definitionẽ remoretur. hinc ea, quæ praxis *Puncta officij* vocat, naſcuntur, & frequentiſſima ſunt apud noſtratia tribunalia, perquirente Iudice ea quæ cauſæ deſunt, & litigantes totâ aliquando viâ aberrantes dirigendo: non id datur perſonis, ſed cauſæ, ſed Iuſtitiæ. Porrò ex facto ius naſcitur, factum obſcurum ſit, tantiſper oportet vt ius partium Iudici non minus obſcurum ſit: factum interrogando Iudex excutere, vmbras iuri depellere, lumen cauſæ adferre, deciſioni facem accendere poſſit; qui, ſi non velit, ſi damnet eum quem abſoluere, ſi abſoluat quem damnare face eâ accenſâ debuiſſet; aut ſi non liquere dicat; quis inquam officio functum dixerit? ſi cœnatum hoſpitem quamuis lautè, per tenebras, non prælatâ à famulo tædâ quis dimiſerit, non functum amico officio dixeris; ſi nec viri boni quem vides errantem viam non monſtrare; ſi non boni hoſpitis, boni viri officium præſtant qui hoc negligunt; boni Iudicis ſanè officium non præſtiterit, qui contempſerit. A pud ſubſellia non errare, non hoſpes eſſe, ſed in luce veritatis ambulare, ſed habitationem firmam habere vult Aſtræa; aures illa non tantùm habet, ſed & oculos acres: non audire tantùm eius myſtam oportet, ſed & acriter perſpicere, vbi controuerſiæ veritas hæreat, eruere interrogando, perquirendo eam ex obſcuris, & demum proferre, quod ſtatu negotij iam cognito ſciat *Iudex legibus, & iuri publico conuenire.*

Hæc tamen ita agere Iudicem oportet, vt nec grauitatem ſuam offendat, nec litigatores dicentes interrumpat, dicturos forte quod quærere volet: neque enim vno hiatu omnia dicuntur: præcipitis id eſſet, non celeris tantùm, non grauis. quin nec ipſis partibus permittere Iudex debet, vt inuicem ſe confundant, medios ſermones intercipiant, ſed loquendi vices ſeruent; atque ipſe ſuas: ſcilicet non in ſingulas periodos, ſed in finem, cùm non aliud à litigantibus expectat, quæ ſcire vult, quæ clariùs explicari reſeruet, ac proponat. ita etiam, vt ex rogandi modo nihil eius quod ſentiat deprehendi poſſit, non oculi, frõs, vultus, lingua animi indicium præferat ante ſententiam.

19. Seruatâ ſemper grauitate.

Præter hæc magnum momentum adfert rei benè cognoscendæ, benè iudicandæ testium interrogatio, si ab ipso Iudice fiat. in ipsa actione energia est, quæ non se effert in imaginem scripti testimonij. Vnde rectè Imperator Adrianus rescripsit se testibus, non testimonijs credere; atque iterum testimonijs apud se locum non esse. sanè frons, oculi, vultus, vox, gestus, apparens religionis reuerentia, aut neglectus, constantia, titubatió ve testimoniorum fidem firmant, vel eleuant. Vnde idem Imp. *Tu magis scire potes quanta fides habenda sit testibus, itemque ex sententia animi tui te æstimare oportet, quid aut credas, aut parum probatum tibi opineris.* Dispiciet enim ipse Iudex qui simpliciter visi sint dicere, vtrum vnum eundemque meditatum sermonem attulerint, an ad ea quæ interrogantur ex tempore verisimilia responderint. *l. 3. D. de test.* quæ tanti fecit Iust. vt in causa criminis testes etiam in alia prouincia morantes coràm exhiberi iusserit. *Nouel.* 90. *c.* 5. non ei suffecerit examinari à Iudice regionis. Ratio est apud eundem Adrianum. *nam ipsos*, inquit, *interrogare soleo.* Si occupatissimus Imperator tanti fecerit testis præsentis examen, non facilè debent Iudices, quibus minor rerum moles incubat, à partibus suis illud reiicere, aliisve causæ iurisve imperitis demandare, qui nesciant, quid pro notione negotij, quid pro testium exploranda fide, ex varijs rei gestæ circumstantijs interrogandum sit. Quòd si porrò ita Iudex alijs negotijs distineatur, vt huic dare se non possit, vices saltem suas non imperito alicui Scribæ, sed Iureconsulto non ignobili committat, qui si quid in vultu, gestu, sermone testium extra quod scriptum est deprehenderit, quò religio iudicantis moueri, vel causa penitiùs nosci possit, non omittat ad viuum referre.

An nomen actionis edendum sit?

Sed & coronidis hîc loco lubet quærere, quia traditum est, ad officium Iudicis pertinere, sine actione agentem à limine Iudicij repellere, & ineptum libellum reiicere, an si actor certam actionis speciem non proposuerit, id Iudici præstandum incumbat? nam variè disputatum est; actorem, nisi actionem exprimat, audiendum non esse. & olim quidem necessarium fuisse nihil dubitatur: quando & impetrare actionem, & nec syllabâ quidem præscriptâ cadere oportebat. sed id sublatum est. & Thuldenus quidem nouissimè, *de caus. corrup. Iud. lib. 3. c. 13.* qui Iudicia hodierna multis superfluis exonerando rectè tradidit, contendit neque spolianda esse necessarijs, atque inter hæc editionem esse actionis speciatim signatæ. quòd Imperatores ex vetere iure formulas tantùm impetrationesque sustulerint, non actionum speciatim signandarum necessitatem.

Enimuerò necessarium id non esse ratio suadet, dummodo ita factum narretur, & petitio applicetur, vt hanc ex illa nasci (nam ex facto ius oritur) constiterit. disertè ita Alexan. III. rescripsit *c. 6. x. de Iud.* dummodò negotiorum natura, & specialis actionum ratio non secùs exigat, qualia sunt, quæ egregiè exequitur Lagus *in methodo Iuris, tit. de libell.* & vlteriùs obiicit Thuldenus, qui tamen rectè addit etiam ijs casibus quibus actio disertè exponenda sit, non seuerè illud requiri vt nominatim fiat, sed satis esse si ita circumscribatur factum, vt intelligi perspicuè possit, ex qua causa agendi quis litem reo intendat.

Porrò Imperator sublatis formulis, & impetrationibus, quòd actionem nihilominus negotio competentem esse voluerit, non significat nomen actionis se desiderare, sed causæ propositionem, ex qua ius persequendi in Iudicio quod sibi deberi existimat actor, intelligatur. quo modo dicimus neminem sine actione experiri, vel alicui competere actionem. *l. si pupil. §. videamus, D. de negot. gest.* quid enim, cùm non in antiquam syllabam reducamus iudicia, sed præscindamus tantùm luxuriantes palmites, si eos qui rei suæ superesse gnari satis sunt, & eloqui possunt, voce siue scripto causam suam agere alibi per se voluit, & nos assentimur, cogemúsne eos, qui in Astrææ adyta numquam penetrârunt, sed simplicem veritatem exhibere naturâ tantùm & rerum vsu didicerunt, iuris vocabula, quæ nec mediocriter eius periti omnia nouerint, proloqui; vt Anabaptistæ scripturas recitant? haud dixero. *Simpliciter*, inquit Alex. *& purè factum ipsum, & rei veritatem secundùm formam Canonũ, & Sanctorum Patrum instituta inuestigare curetis.*

CAPVT VIII.

De sententia dicenda, & ordine votorũ.

I. Ordo Solitus incipere à dignioribus.

POstquam in lite satis vtrimque dictum, scriptúmve est, ad Iudices acta deferuntur, qui sacrum, vt vocat Plato, suffragium ferentes, iudicio finem ponunt. atque ordo quidem in dicendis suffragijs non idem vbique neque semper fuit. diuersimodè etiam ipsi Romani sunt vsi, sed maximè pro dignitate fuit primo ordine sententiam dicere. & quia rogabantur sententiæ, prærogari dicebatur, qui priori loco; & inde prærogatiua. *In municipijs eorum*, inquit Papinianus, *in l. ſpurij 6. §. vlt. D. de decur. potior causa habetur in sententijs ferendis, qui pluribus eodem tempore suffragijs iure decurionis decorati sunt: sed & qui plures liberos habet, in suo collegio primus sententiam rogatur, cæteroſq; honoris ordine præcellit.* Coacta verò curiâ quisque prout dignior erat altiore loco sedebat; tum duumuiri, si res difficilior erat, nominatim singulorum sententias inquirebant, ordine seruato, qui in albo scriptus erat. *l. 1. D. de Alb. scrib. l. 3. §. restituunt D. de decur.* Sed rectè Dionisius Halicarnassus *lib. 6.* & Dion. Cassius *lib. 36.* existimarunt periculosum esse secundùm ordinem dignitatum singulos gradatim consulij; vt assuetum refert in senatu Romano Agell. *lib. 14. c. 7.* perire libertatem iuniorum, aut inferiori gradu consistentium, cùm necessitas sequendæ sententiæ à maioribus ingeritur, quorum authoritas cæteros pertractura sit.

Inde

2. Liberior à Iuniotibus.

Inde Piso apud Tacitum, *Quo loco censebis Cæsar? si primus; habeo quod sequar: si post omnes; vereor ne imprudens dissentiam.* Atiopagitæ globolis ideo delitiebant, quos hodie sequuntur Veneti: albo absoluunt, atro condemnant.

3. Romani viuâ voce sententiam dicebant, illustres quidem Senatores, *l. fin. D. de senat.* alij dissessionem faciebant, in eam partem quam sequebantur: & quod maiori parti placuerat, in tabulas referebatur: senatus consultum vocabatur, aut decrētum decurionum. sed & postmodum tabulis & scripto tacitè vota ferebantur. quod malo exemplo introductum Plinius *l. 3. epist. ad mess. max. & l. 4. ad eundem* queritur: prudenter tamen Titus Arius, cùm Iudicio domestico Cæsarem adhibuisset, scripto sententiam proferre voluit; ne omnium sententia fieret, quæ Cæsaris fuisset. Senec. *1. clem. c. 15.* nec minùs rectè in supremis Galliarum Curijs sine ordine vota rogantur, prout quisque Relatori proximus assidet, Cicero *act. 6. in Verr. Mos est*, ait, *Si cui sanè, vt si qua de re ad Senatum referatur, dicat sententiâ qui velit: nominatim nemo rogatur, & tamen vt quisque honore, & ætate antecedit, ita primus solet suâ sponte dicere: idque à cæteris ei conceditur; si quando taceant omnes, tunc forte coguntur dicere.* Alibi Iuniores dicunt sententiam priores. Gam. *dec. 1.*

4. Remouendum quicquid officit libertati, & veritati.

Resecandum est quidquid metum adferre potest, quicquid in dicendo libertatem onerare. *l. 1. §. onerande D. quar. rer. act. Non enim*, inquit Chrys. *solus ille est proditor veritatis, qui transgredienti veritatem, palàm pro veritate mendacium loquitur; sed etiam ille, qui non liberè veritatem pronuntiat, quam liberè pronuntiare oportet; aut non liberè veritatem defendit, quam liberè defendere conuenit, proditor est veritatis. c. nolite timere 11. q. 3.*

5. Quæ nec ob numerum deferendæ.

Quare & ad libertatem etiam voti pertinet, vt rationem quis non deferat quòd à parte contraria numerum videat. *Non sequêris turbam ad faciendum malum, nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiæ, vt à vero deues. Exod. 23.* Veritatem semper Iudex omnibus, quæ hac in vita chara habere potest, anteponere debet, neque in pectus dimittere quòd *veritas admm parit.* amicus sit Plato, amicus Socrates, magis sit amica veritas. cogitet se cætera omnia ante aram Iustitiæ sepositisse. Et quoniam non tam bene cum humanis rebus agitur, vt meliora pluribus placeant, non turbetur si contraria aliqua sententia communis esse dicatur sunt & communes contra communes: sunt & opiniones sine examine receptæ, ad modum quo auium quò vna volat cæteræ sequuntur: ideoque non numero, sed rationi deferendum est. *l. ob carnem. §. fin. D. de test.* Dec, *cons.* 481. *n.* 12. vbi multa Panorm. inter quæst. suas *q. 4. vers. item multum.* Thes. *dec.* 57. *n.* 10.

6. Laconicè dicendum.

Modus votum dicendi & hoc comprehendit, vt laconicus sit, nam veritas in paucis consistit; neque oportet prudentioribus dicendi locum auferre. Rebuf. *in l. feminæ §. senatores n. 1. de senat.* Inter prudentes odiosa verbositas, sufficiunt intelligenti pauca. *Narrauerunt fabulationes, sed non vt lex tua. Psal.* 118. Sed & nullus debet immodestis vocibus perstrepere, aut tumultibus perturbare, nullis etiam fallis vanisque autroblitantis disceptationibus contendere, sed quicquid dicatur sic mitissimâ verborum prolatione temperetur, vt nec audientes offendantur, nec recti iudicij acies perturbato animo inflectatur. Trid. *s. 2.*

7. Et circumspectâ libertate.

Et quandoque sit tuta temporum felicitas, vbi sentire quæ velis, & quæ sentias dicere liceat. vt Tac. *1. hist.* tamen credat semper Iudex quod vbi ad se redeunt, *voluntas Regum labia iusta. Prou. 16.* circumspectè tamen loquatur, non dicax sit, neque acerbis facetijs quempiam irrideat, maximè Principem. *nam eorum apud præpotentes in longum memoria est, præsertim, vbi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt.* Tacit. *lib. 5. & 15.* sed ita se habeat, vt dicendi modus dulceoret amaritudinem audiendæ à Principibus veritatis. nam *simplicitas & libertas ni adsit modus in exitium vertuntur.* Tac. *hist. lib. 3. & sicut vrbs patens, & absque murorum ambitu; ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. Prou. 15.* quare *Eccle. c. 4. noli citatus esse in lingua tua.* Vbi & quomodo vtile aut necessarium est liberè verum promatur, & si dicendi modus rei dicendæ ingratum saporem temperet; Reip. consulitur, & priuatæ dicentis, atque Iustitiæ, quod si fieri nequit, quin priuatim ineatur mala gratia, neque in opportunum tempus res differri potest; tamen veritatem non abdicare oportet, Iustitiam non offendere. præponderat enim publica dicendi necessitas priuatæ dicentis vtilitati. Nam rectè Salust. *Ego ita comperi, omnia regna, ciuitates, nationes, vsque eò prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt: vbicumque gratia, timor, voluptas, ea corrupere, post paulò imminutas opes, ademptum imperium, seruitutem impositam. falsahæc publicæ cuique præ sua cariora esse debet.*

Curare ad extremum Iudicem oportet, vt sententia certa sit, non ambigua, aut aliquo dubio respersa. *§. curare. Instit. de action. tot. tit. de sent. qua sine cert. quant.* & quia sententia libello conformis esse debet, reiicitur libellus obscurus, incertus, generalis. *l. final. C. de anal. except.* Iudices qui ambiguis, incertis, obscuris verbis vtuntur, non litem finiunt, sed alias serunt, generant, sumptus augent, disceptationes producunt, & sportulis suis tantùm prosunt.

Igitur accuratissimâ actorum dissussione factâ, eorumque ad leges circumspectâ applicatione, nequid ab iis discrepet, ritè conceptis verbis in tabellam sententia refertur, & iuxta Constit. 45. Extrauag. Leonis, Iudicis manu obsignatur, & ore Iudicis proprio, nisi Illustris sit, qualis & Episcopus habetur, aut hodie ab actuarijs pronunciatur; absoluendo, aut condemnando in id quod in iudicium deductum fuit, non aliud etiam in litis sumptus, damna, & id quod interest, si iustum, æquumque fuerit. Calumniæ quidem, & temeritatis hæc

pœna est. ideoque iure quidem sine dolo & culpa, vt in re facti, aut iuris admodum obscuri litiganti non imponitur. sed Edictum ann. 1611. *art.* 9. non facilè id admittit. Taxat hodiè expensas Iudex, actoris libello comprehensas, eum quantitate à reo diminuendo contradictâ.

CAPVT IX.

De Appellatione eiusque Instantia.

1. Appellatio iuris remedium.

SI condemnatus iniustè iudicatum putat, remedium habet appellationis ad superiorem Iudicem, aut delegantem, à quo non iurisdictio, sed cognitio tantùm delegata fuit, concessum omnibus quibus non interdictum, non concessum contumacibus, non confessis, non ter prouocantibus, non de momentanea possessione, non de re quæ dilationem non ferat; non ab interlocutoria reparabili, alimentis, visitatione, correctione, aliisque casibus diserto iure vetitis.

2. Qui interponendum?

Interponendum intra decem dies à pronunciatione, aut scientia, & copia Notarij, coram quo in scriptis fiat; nam si viuâ voce coram Iudice, illicò fieri debet.

3. Qui admittendum?

Admittendum à Iudice, datis dimissoriis, additis actis, & si visum, causâ cur sic iudicauerit. sine dilatione saltem infra dies triginta, nisi casus sit, quo non liceat appellare. quando Iudex reiicit appellationem, &, si causam adiecerit, Iudex appellatus de negotio non cognoscit antequam cognouerit de appellatione.

4. Qui inch[oa]ndum?

Inchoandum apud superiorem oblatis dimissorijs, & actis intra tempus à Iudice aut stylo præscriptum. à iure bimestre datum appellanti à pedaneo, aut delegato, semestre ad magistratus, biennium olim & dein annus ad Principē. alioquin exinde fatales dies currunt.

5. Qui prosequendum?

Prosequendum intra præscripta similiter tempora. alioquin appellationem fata illa ad interitum vrgent, sententiam firmant. quam tamen adhuc examinari aut roborari aut corrigi vult Nou. 126. §. *in omnibus*. quam nō vbique vsus seruat, sed causæ desertione contentus est; seruat tamen, vt si appellans tergiuersetur, appellato liceat præuenire, litem introducere, & prosequi. sed iure Pontificio ea tempora à Iudice præscribi possunt & coarctari, & à superiore ex iusta causa aduersus lapsum restitutio dari. *c. ex ratione.* latè ibi Phil. Franc. *de appell.* Panorm. & alij *eodem tit.*

Moribus fori sæcularis, apostoli non petuntur, instantiæ prima & aliæ perpetuæ sunt. tempora tamen certa introducendæ appellationi præscripta sunt, ita vt alioquin ea deserta habeatur.

5. Qui cognoscendum?

Si ex ijdem actis appellans ius dici petit, Iudex mox ea discutit: benè pronunciat iudicatum, vel malè; corrigitque, vel confirmat: expensis etiam & mulcta *l. eos. §. ne temerè C. de app.* temerè appellantem castigat. Quòd si quid non dictum priùs allegare probareq; velit appellans, id ei permittitur, factâ & appellato eâdem facultate. modò non ad nouum caput pertineat, sed coniunctum sit ijs, quæ apud priorem Iudicem proposita fuere. *l. 4. C. de temp. ap.* emendare enim actionem in eodem iudicio. *§. fin minus Instit. de act.* non alio potest. vt illud est in quo mutatus est Iudex. neque testes produci possunt super ijsdem omninò aut directè contrarijs capitibus, super quibus in prima instantia alij auditi sunt. *c. fraternitatis. x. de test. Clem. vlt. eod.*

6. A quibus in concilium.

A summis tamen tribunalibus appellatio interdicta est. vt olim à præfecto prætorio. tum vt aliquando liti finis imponatur: tum quia creditum est, summos Iudices pro sapientia ac luce dignitatis suæ non aliter iudicaturos esse, quàm ipse Princeps foret iudicaturus. *l. 1. D. de offic. præf. prat.*

Sed & friuola appellatio vetita est, sine ratione interiecta, & protelandi tantùm causâ, in eamque reiiciendam, & per eam tergiuersantes puniendos, Iudices vt incumbant strenuè Reipub. conuenit.

Nec minùs ne à rebus minimis iudicatis appellatio foueatur; nam non minùs iniquum quàm absurdum est, quod sæpè euenit, vt super minimis causis maximi Iudices inquietentur, & homines propter minimas causas magnis fatigentur dispendijs, vt forsan totius litis æstimatio ad sumptus iudiciales non sufficiat. *Authent. de appell. §. illud etiam.*

7. Qui remittendum?

Appellationem causæ si fieri potest ex ijsdem actis decidantur: sin minùs, propositis vnâ schedulâ grauaminibus, & altera iustificationibus, vel nouis factis, si ex eorum consideratione sententia mutanda est, breuissimis tamen omnia terminis peragantur. atque in criminalibus semestri, iuxta constitutionem Pij V. aut saltem biennali, iuxta Conc. Trid. expediant, neque tertiò prouocare vnquam liceat, neque in correctione, alijsque singularibus causis, neque nullitas sine allegatione iniquitatis, aut citationis, mandati, aut Iurisdictionis defectu attendatur.

8. Appellationi affinis supplicatio.

Affinis appellationi est supplicatio, cùm à summo Principe ciusve Senatu iudicatum est. quæ non nisi semel permissa est. *l. 5. C. de prec. Imp. off.* si supplicabatur intra decem dies, iudicati executio suspendebatur, nisi satisdaretur. & iure quidem ex supplicatione procedebatur sicut ex appellatione.

Propositio errotis.

Propositio etiam erroris seu reuisio vicina est, sed non nisi ex ijsdem actis fit, & iudicatum interim executioni mandatur.

Restitutio.

Restitutio etiam in integrum aduersus rem iudicatam minoribus datur. *C. si aduersus rem iud.* & executionem suspendit *C. in integ. rest. post. ne quid noui.*

Querelæ.

Querela etiam nullitatis ex Iurisdictionis, aut personæ litigatorum non qualificatæ, formæue iudiciarie defectu executionem suspendit. *l. si Prator. §. Marcel. D. de re iud. l. vlt. C. si ex falsi. inst.* nisi tres fuerint sententiæ conformes. *l. vlt. C. de ord. cog. Clem. vt de re iud.* ea tamen nullitas vt in tribunalibus Ecclesiasticis hodie ex causa Iurisdictionis, mandati, citationis

tionis (ex Clem. VIII. decreto) proponi tantum potest, nec in vlla causa alia attendi, ita nec in sæcularibus frequentatur. Imbert. *Enchyr. ad V. nullum quando.*

9. Iudicantem vrere non licet. Appellatio ad Iudicis iniuriam non pertinet. *l.* 20. *de appel.* ideoque nec indigne ferre Iudicem conuenit, si quis ab eius sententia appellauerit, neque de se quis tam eximiè sentire debet, quasi labi non possit, dummodo innocentes manus, animum ab omni passione alienum, sine ignauia imprudentia ad causæ notionem, sententiamque dicendam attulerit. nam vt ex consilio, ita & iudicio non fraudulento nemo obligatur. sed ad fraudem reducitur insignis imprudentia, atque lata culpa.

Graue non oportet videri cuiuscumque retractari iudicium, quia veritas exagitata sæpius magis splendescit in luce: & pernicies reuocata in iudicium grauibus, & sine pœnitentia condemnatur. nam fructus diuinus est iustitiam sæpius recensere. c. Graue 35. *q.* 9. & Conc. Sard. *Episcopus, qui aut iniustè, aut iniustè aliquem eiecit, patienter accipiat vt negotium discutiatur, vel vt probetur sententia eius à pluribus, vel emendetur.* quæ Innocentij & Concilij Sard. monita optandum esset, vt expenderent multi Iudices, qui excandescunt vel ad sonum appellationis à suo iudicio interpositæ, vel ad inhibitionem pertinacis progressus; ad definitiuam autem iudicij sui emendationem, perpetes fumunt simultates, & Iudicibus, præsertim delegatis, qui post eos in aliam iuerunt sententiam, verbis perpetuò, atque re ipsâ infesti sunt. tanta certè philautia, non charitatem, quæ non cogitat malum, non iustitiam redolet.

CAPVT X.

De executione rei iudicatæ.

1. Executio rei iudicatæ. CVm sententia lata, & rata est, nullo appellationis aut alio remedio suspensa, rei iudicatæ fit executio; siue per actionem iudicati *l.* 3. 4. *vlt. D. eod.* siue implorato Iudicis officio: vt passim, hodiè vsus seruat. nisi hanc improbationem, cum Gudel. *in comm. Iur. nou. t.* 3. *c.* 6. ab illa actione non distinguamus.

Iuris quæ temporis. Damnatis olim diuersa tempora concessa sunt; hodiè non seruantur, nisi quæ stylus aut Iudex dederit, cùm res iussa est restitui, quæ in promptu est, nulla mora contumaciæ permittenda est. *l. debitorib.* 31. *D. de re iud.* alioquin idoneum tempus tribuitur. eo ipso per executores, &, si opus per manum militarem, *l. qui restituere. D. de rei vind. Isi quis iussu D. ne vis fiat ei qui in poss. miss.* res auferuntur, aut pro pecunia exhibenda pignora capiuntur, distrahunturque. mobiles primùm res, deinde immobiles, denique iura & nomina. mores eum iuris ordinem non seruant, sed quod promptius se offert, executioni subiiciunt. per licitationes plus offerenti addicunt, etiam ipsi victori. *l.* 24. *C. si ex caus. iud. pig.* nonnumquam possidenda pignora creditori traduntur donec ex fructibus satisfiat; & alicubi immobilia aliter distrahi omnino non permittunt mores, alicubi non nisi multo post tempore; ex fructibus summa confici non possit.

Per detrusionem etiam in carcerem cogitur damnatus sententiæ parere, & excommunicationem, si remedium aliud non superest. Trident. *s.* 25. *c.* 3.

2. Assini confessio & ex lis excommunicatio. Speciem rei iudicatæ habent confessio in iure facta, bonorum cessio, translactio, iusiurandum, arbitri laudum, voluntaria contrahentium condemnatio, contractus Iudicum ligillis muniti, instrumenta guarentigionata, & præsto est Iudicum officium illud ex hisce postulantibus.

3. Creditorum prærogatiuæ. Cùm pignorum precium omnibus creditoribus non sufficit, præseruntur hypothecarij personalibus: inter hos causa crediti: inter illos tacitus ius facit, siue specialis sit hypotheca, siue generalis: ex conuentione, vel in causam iudicati accepta: siue expressa, siue tacita. nisi quòd apud nos conuentionalis nisi coram Iudice relata facta reale ius non tribuat, aut prælationem, nec generalis sine immobilium designatione. saluo tamen dotis, & fisci priuilegio, eiusque qui in ædificij restitutionem, militiæ emptionem, aut; vt ad priuilegiarium creditorem peruenerit, pecuniam dedit. Omnium creditorum exactam rationem habet Iudex in distributione precij, ex pignorum distractione redacti, *iuxta titulos D. & C. Qui potior in pign. &c.* quorum priuilegia breuiter complectitur Gudel. *Iur. nouiss. l.* 4. *c. vlt.*

CAPVT XI.

Recidiua monita de seruando ordine iudiciario, præsertim in litibus criminalibus, & quæ ex officio Iudici incumbunt.

1. Ordo iuris seruandus. EXegimus quæ ad morem modumque iurisdicendi spectare videbantur, quasi per Iudicem & trahcursim. quo filo Iudex telam iudicij texendam habeat, qua in re nec illud Apostoli reiiciendum puto, *1. ad Corint. c.* 14. *Omnia honestè, & secundùm ordinem fiant.* Ordo sanè iudiciarius anima est iurisdictionis: dummodo meminerimus sit causis quibusdam iuris ordinem esse, nullum ordinem seruare. *Est*, inquit Cicero *pro Rabyr. Posth. sapientia Iudicis in hoc, vt non solùm quid possit, sed etiam quid debeat, ponderet: nec quantum sibi permissum meminerit, sed etiam quatenus commissum sit.* quo scilicet iure, quo ordine, quo ritu, more maiorum, an forma specialiter mandatis præscripta, adeò vt & Fulliucius. *Quæst. mor. tom. 2. tract.* 40. *in* 8. *præcep. c.* 6. *n.* 199. Iudicem ob ordinem iuris non seruatum obliget ad restitutionem; verbi gratiâ, si inquisiuit cùm iuris ordo non permitteret: si confessionem extorsit,

cùm indicia idonea non essent, &c. post Less. *de Iustit. l. 2. c. 29. d. 18.* Ampla spacia patrent si in eam differentiem descendere luberet, quę de toto ordine iudiciario concinnari posset. *& nos suprà hoc lib. c. 7. satis pro instituto diximus. Plura extant insignium authorum volumina in eam singulatim rem diserte scripta. ad ea maria, quibus lubet haurire, dimittimus.* Apud nos ex edicto Principum 12. *Iul.* 1611. *art.* 3. 4. 5. qui stylum habent emologatum, mandata, & instructiones suas exactè seruare debent, & si quid mutatione eget, ad Principem referre: qui non habent emologatum, ad curiam Prouincialem recurrere: eo interim vsuri, quo vtuntur superiores illius territorij. sed *art.* 46. pro securitate maiori decernitur, vt in criminalibus causis Iudices, qui ordinarium certumque stylum procedendi non habent, eo vtantur qui decretus est pro suo prouinciali Concilio. omnia enim hic Concilia Prouincialia stylum, ordinationes, & Instructiones à Principibus præscriptas pridem habent; inter reliquasque instructiones non infimum locum ea obtinet, quam Carolus V. Imperator Batauis dedit, 20. Auguſt. 1531. quam insigni libro, quem Synopsin praxeos ciuilis appellat, excussit Paulus Merula, affines alias instructiones comparauit, & in ordinem iudiciarium analiticè digessit.

2. Legæ stylum præscriptum aut ordinandum seruant.

Porrò quia *omnia*, ait Cicero *pro Cæcina, iudicia aut distrahendarum controuersiarum, aut malefactorum puniendorum causâ reperta sunt.* in illis minor cura est, in his maior. non tantùm quia in illis de re minori, pecuniola, agelló ve agitur, in his de statu, de vita hominis; sed & quòd in ciuili controuersia ipsi litigantes periculo suo expendere debent, iure, an iniuriâ agant, defendántve, & pœnis suis coërcentur temerè litigantes: at in iudicijs criminalibus, ipsique quæ Iudex ex officio instituit, non alieno ductu, sed suo marte Iudex progreditur. &, vt in bello non solet iterum peccandi locus superesse, vt Lamachus respondit veniam oranti errati in prælio commissi: ita vbi de re criminali agitur, vix est vt errore commisso res in integrum possit restitui. *Est ergo sapientia Iudicis cogitare sibi tantum esse permissum, quantum commissum sit & creditum, & non solum sibi potestatem esse datam, verùm etiam fidem habitam esse meminisse, posse quem oderit absoluere, quem non oderit condemnare: & semper non quæ velit ipse, sed quid lex & religio regat, cogitare.* Ita Cicero *pro Cluentio.* vult lex & religio quod iustum est etiam iustè fieri, insontem rectè absolui, reum rité condemnari.

3. Præsertim in iudicijs criminalibus.

Maranta quidem *tract. de ordin. iudic. part. 6. §. & peruenitur & c. n. 106. n. 208.* enumerat 65. casus in quibus Iudex procedit ex officio, qui capropter delicatiori diligentiâ sunt tractandi; nos generatim comprehendemus sub nomine causarum criminalium, non rigore nominis ad scelera restricti, sed per antithesim litium ciuilium, & pecuniariarum. In criminalibus ergo iudicijs Iudex aliotum motu & metâ caens, (asm rarò hodie accusatio cum inscriptione fieri solet; denuntiatio etiam magis ad Euangelicam referri solet quàm iudicialem, quæ delatores ad expensas temerarias obligat) agmine quadrato incedere debet, ne recta iustitia vllo modo cumque insultu detrimenti quippiam capere possit. Et nos quidem iterum Edicta Principum, & Instructiones dirigunt, & nominatim Edictum ann. 1611. *art.* 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47.

4. Inquisitio-ne speciali.

Enimuerò id imprimis cauendum, ne quis temerè in numerum reorum vocetur. tametsi enim Iudices etiam Episcopi habeant in suis Diœcesibus liberam potestatem adulteria & scelera inquirendi, vlciscendi, & iudicandi, *c. pernicioſam de off. Iud.* prouincias & diœceses suas obire iubeantur, & visitare, de vita & conuersatione subditorum quærere; *c. Romana de cenſib. in 6.* non tamen speciatim de authore criminis inquirere possunt, nisi super eo fama ipsius læsa sit. *c. cùm oporteat de accuſat.* adeò vt generatim rogare, non nuncupatim tantùm possit; & rogati etiam iurati occultum authorem deferre non possint. Less. *de iuſt. lib. 2. c. 29. de iudice dubit. 14. n. 118.* nullus est pro crimine, super quo non laborat infamia, seu clamosa insinuatio processûs, puniendus; quinimò super hoc depositiones contra eum recipi non debent. *c. inquiſitionis. 8. tertia de accuſat. c. qualiter 2. ibid.* ne quidem tametsi duo vel plures testes iurati asserant. *d. c. inquiſitionis.* nisi fortè quis crimen confessus sit, aut commissus in iudicio, aut patefactum sit ex generali inquisitione, aut aduersus bonum publicum sit, ut crimen læsæ Maiestatis. Diuinæ vel humanæ. Less. *ibid. d. 15. Scipio minor Caium Liuium prætereuntem cùm vidiſſet; Hunc, inquit, virum ſcio peieraſſe: verùm quoniam nullus eum defert, non poſſum ſimul eſſe & accuſator, & Iudex.* Plut. *in Apoth.* Præsim sæcularium Iudicum contrariam, vt infamia præuia non requiratur, excusat Less. *ibid. n. 131.* & Filliucius *d. t. 6. n. 191.* ijdem tamen requirunt vt Iudex non inshoët ex se iudicium, sed aliquid præcedat, quod inquisitioni viam aperiat, & Iudicem ex officio procedere cogat, quod vices infamiæ suppleat, duodecim id genus causas conglomerat Filliucius *n. 183.* & Less. *dub. 16.* non admittit tamen Lessius eandem praxim in Prælatis Ecclesiasticis *dub. 15. n. 140.* præsertim aduersus personas Ecclesiasticas, vtpote quarum propalati defectus plus Reipub. nocent, quàm correctio profit. vt omittamus Concil. Trid. *sess. 24. c. 5.* innouasse dictum cap. *qualiter & quando*, & ab omnibus obseruari iussisse.

5. Carcere de-cernendo.

Quòd si tam seriò exigitur ne quis inquiratur, in jus vocetur sine præuia infamia; quantò magis cauendum est, ne citra præuiam infamiam, necessitatem, & criminis grauitatem, quis in carcerem compingatur, qui per se de facto infamat? quapropter Prælati clericos temerarie, vel per iniuriam incarcerantes in excommunicationem incidunt. *c. ſi clericos de ſent. excom. in 6.* & rectè Marcus Antonius Geneuel. *in praxi c. 29.* tradit, Neapoli non incarcerari clericos, nisi adsint probationes sufficientes

cientes ad condemnandum, vel saltem ad torquendum, dummodò clericus non sit suspectus de fuga. ob quam & Trid. in atrocioribus delictis necessariam detentionem admittit, *sess.* 25. *c.* 6. detentionem vocat Concilium, non carcerem. adeoque addit; in omnibus talibus ea ratio habeatur, vt iuxta qualitatem delicti ac personarum delinquentes ipsi in loco decenti custodiantur. & benè d. Edictum *an.* 1611. *art.* 39. vetat officiarijs cuiquam iniicere manus, qui fixos habet lares, nisi in flagranti delicto deprehenso, aut ex Iudicis decreto, cui ex informationibus *iuxta art.* 38. semiplena probatio delicti, aut vehemens suspicio suaserit, aut accusator formalis requisiuerit, vbi is admittitur.

Iterum breuibus dilationibus peragendi sunt rei, peccantque grauiter qui morarum tædio, carcerum, aliorumve incommodorum fastidio, eos affligunt, & non æquè in excusando, quàm accusando laborant, quod vtrumque inculcat d. Edictum *art.* 40.

6. Tortura. Multò autem magis peccant Iudices, si non sufficientibus indicijs neque ex iuris ordine præscripto reum quæstionibus subiecerint, quę sufficiant breuiter disserit Less. *d.* 17. repetit Filliucius *n.* 195. pluribus exequitur Farinac. *tract. de indiciis, & tort.* alijsque.

7. Condemnatione. Maximè autem in ipsa condemnatione peccatur, si præter ordinem iuris crimine deprehenso confessione illicitè extorta reus plectatur: *arg. l. antep. in fin. D. de quæst.* vbi ob quæstionem illicitè habitam Imp. sententiam irritauit. Less. *d.* 18. Filliucius *n.* 199. qui vtrique *sequent. cc.* profequuntur. Iniurias quæ fiunt in iudicio ab accusatore, teste, Aduocato, reo, &c. quas hîc prosequi non est huius instituti: dummodo id repetamus spectare ad Iudicem, compescere omnes eos qui adyta, & sanctitatem iustitiæ temerant sua improbitate. sibique Iudex semper illud Deuter. *c.* 16. dictum obseruet, *iuste quod iustum est prosequeris.* non iustè, prosequitur, qui ordine à iure præscripto non prosequitur.

Super hæc autem si non ad mensuram delicti imponatur plagarum modos, pœnaque ad culpæ proportionem non exigatur; si is cui parcendum fuit ob delicti, personæ, sexus, ætatis, aliásve circumstantias, ad rigorem plectatur; si cuius pœna asperanda potiùs fuit, parcatur.

Ad profundum autem peccatorum venit, si insontes puniat, sontes impunè dimittat sciens, prudens, cùm de causa ritè liquet. de culpa lata, quæ dolo comparatur, leui, leuissima in causa capitali cognoscenda iudicandaque, non finit hic locus multa dicere. hoc sanè casu vitandæ huiusmodi culpæ valet illud Democriti, *Optimus iudex esse iudicatur, qui citò intelligit, & lentè iudicat.*

Dixi initio huius cap. exegisse nos curæ quæ ad morem modumque iuris dicundi pertinent; ad dictionem inquam ipsam iuris. nam quod attinet ipsa causarum iura, non fuit animus ea tangere; Oceanum ingredi, tota Iuris volumina inuoluere: ea in pectoris scrinio habere Iudex debet, & causis in suum prætorium delatis applicare & *habere*, inquit Cicero *pro Cluent. in consilio legem, fidem, religionem, æquitatem: libidinem autem, & inuidiam, metum, cupiditates omnes amouere: maximi æstimare conscientiam mentis suæ, quàm à dijs immortalibus accepimus, quæ à nobis diuelli non potest.* Eadem ferè habet Innocentius IV. *in c. 1. de sent. in 6. in concipiendis sententijs & ferendis pra oculis habeat solum Deum.*

CAPVT XII.

De Stipendijs.

1. Reste à fecondaire. QVo minùs per sordes iudicetur, & appellationibus materia subtrahatur, stipendia publica statuta sunt, *tot. t. C. de Annon. & capitat.* Iustinianus sanè munerum capturam seuerè prohibens, à fisco stipendia Iudicibus dari iussit; à litigatoribus accipi aliquid vetuit, præterquam Iudicibus pedaneis. *Nouell.* 82. *c.* 9. & *Nouell.* 15. *c.* 16. vbi ferè idem de defensoribus ciuitatum dicitur. & quatenus id in Francia olim obtinuerit, bellè refert Loyseau *de off. lib.* 1. *c.* 8. quomodo sportulæ atque huiusmodi emolumenta pro Iudicum opera in voluendis actis, examinando partium iure, dictandisque sententijs, succesierint. & sanè optandum erat, vt iure & antiquis moribus res staret. iniquissimum enim esse Cic. censet Iustitiæ mercedem petere: sed & illud tamen iniquissimum, vt labor in damno sit. Itaque dum Iustinianus fisco onus stipendiorum imposuit; fiscus loculos erat, seu meliori fortunâ, seu maiore parcimoniâ, seu frugaliori œconomiâ. nam belli sumptus res eius gestæ summos etiam fuisse plus satis arguunt. vnde & nulli salarium tribuebatur, nisi iubente Principe. *l. nulli. C. de præb. sal. lib.* 10. maturè perpensis meritis. Hodie vbique ferè terrarum Principes non sufficiunt aulicis oneribus, cùm & olim domaniales reditus bellis insuper gerendis sufficerent. tributa populorum, subsidia belli, etiam in alias causas abeunt, vt vix digna Iudicum stipendia à fisco solui queant, vix dum alicubi pars aliqua nisi ex mulctis, alijsque id genus subsidijs, maximè in Gallia. vbi etiam ipsa Iudicum officia sub hasta veneunt; & qui emunt, vtinam mercaturæ suæ incremento lites non seminent! Magna profectò olim stipendia fuisse Iudicum discimus ex *tit. Cod. de Annon. & capitat.* atque aliunde passim.

2. Magistratus in prouinciam euntes instruebantur necessarijs. Vetus institutum fuit, vt Resp. Præsidibus annonas, & pecoribus eorum alimenta submi-nistraret. *l. 2. C. de curs. publ.* quin & Magistratus exeuntes mulis, tabernaculisque, & omni supellectili instruerentur. Liu. *lib.* 52. Augustus verò magistratui prouinciatum pro supellectili ac cætetis necessarijs certam pecuniam numerauit. vnde vtensilia locari desierunt. ita vt postea cùm Iudices promouerentur, argento,

& necessarijs instruerentur, mulis, vestibus forensibus, domesticis, balnearibus, coquis, &, si vxores non haberent, concubinis.

Quòd si quem in exercitio officij sui occidi contingat, officium eius hæredibus relinquendum est, vt iudicatum refert in appariteribus Loiseau, *des offices l.1.c. 12. n.33.* quod & decisum in militibus, *tit. de filijs officialium qui in bello moriuntur. C.lib. 12.* Hi enim qui pro Rep. ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur. *§. filius. Inst. de exc. sun.* eiusmodi mortuorum vitam in memoria viuorum positam esse inquit Cicero *Philip. 7.*

3. In officijs occisi remuneratio.

CAPVT. XIII.

De animaduersione in Iudices.

1. Magni magistratus officij tempore non accusabantur.

QVi de appellationibus cognoscunt, sententias emendant, nonnumquam & ipsos Iudices pro sua religione, si per dolum aut sordes eas dictauerint, aut alias litem fecerint suam. nam quo rectiùs iudicent, non desunt leges vtrices. quominùs tamen Auctoritas Iudicum vilesceret, eius saltem qui imperium habebat, & iubere poterat in carcerem duci, durante magistratu in ius vocari, vel accusari is non poterat. *l. 2. D. de in ius vocand.* quanquam Panicrolus *in Commentarijs ad Notitiam Imperij de magistratibus municipalibus c.8. in fin.* de duumuiris idem, dum magistratu fungebantur, asserit. *per l. pars litter. 48. D. de Iudic.* quam non de solis Athenienibus magistratibus, vt Alciat. *disputat. 4. c. 6.* nec de Præcoribus, aut Præsidibus, vt alij, sed de omnibus magistratibus municipalibus, qui à Græcis ἄρχοντες vocabantur, intelligit.

Prætides quidem alióue nomine prouinciarum rectores, depositò magistratu per dies quinquaginta in prouincia manere debebant, responsuri omnibus qui de eis quererentur. Ita etiam Borel. *lib. 1. de magist. c. 12. in fin.* refert practicam magnę Curiæ Neapolitanæ, quòd pendenti officio accusatus de concernentibus administrationem, liberetur data cautione de stando iuri tempore syndicatus, in quod Curia causam remittit. rectius, quàm quòd alij paulò antè ab ipso citati, suspendendum magistratum putant statim atque accusatur; cum verbi gratiâ quo perpetuus est: nam Zeno *in l. vlt. C. vbi senatores.* statuit, ne qui in crimen vocati ante probationes, iniurias patiantur. ideóque si illustri dignitate fulserint, *sedendi quoque*, inquit, *in aliqua secretarij parte, quæ Iudicibus inferior, alijs autem cunctibus superior esse videatur, habeant licentiam.* & iterum, *sedendi cum celebratur cognitio in secretarijs iudicantium ius conspiciantur.* cuius legis formam in iudicando Duce Bironio seruasse scribitur senatus Parisiensis. Veteatur vel exeandescere Iudex aduersus eos, quos malos putat. *l. 19. D. de offic. præsid.* Differtè etiam Papin. *in libertum. §. in quæst. D. ad municipal. Magistratus*, inquit, *capitalia criminis accusati pristinam dignitatem interim retinent*, tametsi illius legis dispositionem in Gallia non seruari refert, & queritur Loiseau *des offices, lib. 1. c. 14.* vbi latè incommoda tum suspensionis accusatorum, tum inquisitionis aduersariorum, tum nouimembris rigoris, quem Gallica praxis & ferè nostra exercet contra accusatos, supra quam iure Romano permissum sit.

3. Etsi praxis multis locis contraria.

Enimuerò vt abusus Gallicis Iudicijs absint, vt optandum est; ita neque eò concedendum, vt nulli cognitioni magistratuum actiones subijci censeantur; ne impunitatis confidentiâ laxatis habenis in innoxios grassentur; fas atque nefas pari loco habeant; ne populum concutiant liberè, si repetundarum agi cum iis non possit; ne pecuniam publicam interuertant; si de peculatu teneri non possint: ne fictis criminibus insontes supplantent; si falsi accusationem non vereantur: ne per sordes, supinam imprudentiam iudicent; si litem suam facere non possint, & in vicem aduersarij succedere: *l. vlt. D. de extraordinar. cogn.* vel quàntum videbitur religioni iudicantis teneri illi, qui iniquo iudicio læsus est.

4. Sed ea rite & tempestiuè petenda.

Sed vt redeamus ad accusatum Magistratum; vt neque suspendi eius exercitium durante accusatione æquum est, ita neque in perpetua spatia criminalem quæstionem protrahi; sed intra annum olim, & biennium saltem, ex prorogatione Iustiniani terminari oportebat. *tit. vt intra certum tempus criminalis quæstio terminetur*, ne perpetuo Respub. careat viro, ad res agendas idoneo. quamobrem solo anni lapsu reus delatus absolutus erat, & promotionis capax, qui non damnabatur. *Ineus delatus D. de mun. & honor.* Et per sacros Canones enormia tantùm quædam crimina id priuilegij habent, vt clericus accusatus à sacris functionibus abstinere debeat, donec se purgauerit, vt hæresis, simonia, &c. alioquin pœna suspensionis non nisi causâ cognitâ irrogatur. *c. Presbyter 15. q. 5. versic. & quod nisi fecerit, interim non videmus suo debere Presbyterum, vel diaconum officio priuari.* Sic & constitutum est, ne clerici deficiant ab Episcopo accusato, priusquam sub luce obiecta constiterint, & sententiâ damnatus sit. *c. 1. & 2. 8. q. 4.* Rectè igitur iudices post depositum magistratum 50. dies in prouincia commorari debebant, eorumque Consiliarij, Cancellarij, & Ministri. *l. 3. de assess.* ius tamen dicebant vsque ad aduentum successoris. *l. 10. de off. proconsul.* nec priùs deponebat imperium decessor, quàm successor in Metropolim venerat, licet prouinciam attigerat. *l. 1. de off. pref. Aug.* non tamen vltra tres menses poterat hærere. *l. 2. ad l. Iul. Maiest.* Dion. *l. 53.* & quod notandum morosis Iudicibus, huiusmodi controuersiæ ciuiliter vel criminaliter ventilatæ intra 7 viginti dierum spatium debebant terminari *l. 1. de off. diuers. Iud.* Ex diuersò autem, inquit Iustinianus *in Auth. vt Iudices sine quoquo sint*, etiam pœnis eos omnium amarissimis subiugamus, si eos qui puris vsi sunt manibus, & fiscalium exactionem cum omni detulerint subtilitate, posteà deponentes administrationem iniuriari præsumpserint, & nō cum omni fauore

5.

6. Depositio magistratus per 50. dies in prouincia morandum.

2. Accusatis vsque ad sententiam dignitas seruatur.

fauore post legitimum tempus prouinciam relinquentes deduxerint.

7. Inquisitio in Iudices Hispana.

Hodie Iudiciorum antiqua ratio contra Magistratu functos obsoleta est, quæ olim potentissimos quamuis in officio retinebat, vel audacium pregnatorum insigniter multabat, morte, exilio, vel aliâ pro meritis pœnâ: successit in monarchia Hispaniæ vsus mittendi in prouincias qui inquirant in acta Præsidum, aliorumue Iudicum, & qui ea quæ comperta sunt ad Concilium regium referant pro ea gente in Hispania institutum, cuius iudicio bene meriti liberaliter munerantur: qui autem negligenter versati sunt, desinde abiectoque animo officium administrarunt, vel iniquè sunt grassati, pro demerito castigantur. *quæ*, inquit Bellus, *profectò præcipua est causa & ratio, quâ sacratissima hæc Corona conseruatur, & magis indies exaltatur.* an æquè hodie præmia & pœnæ pro meritis dentur, & Coronæ bene sit Bellus alius examinet.

8. In Iudices animaduersio.

Alexander Seuerus solebat dicere, paratos se semper digitos gerere, vt si quem Iudicem improbum obuium haberet, oculos ei eruerer. optimè; nullum enim malum grauiùs affligere potest Remp. quàm Iudicum improbitas, quid enim si à quibus medicina expectatur, venenum præbeatur; à quibus vera doctrina, falsa doceatur? quo argumento Christus, *si sal infatuatum fuerit, in quo salietur?* numquam ergo nimia esse potest in Iudices inspectio, vigilantia, animaduersio. Primùm Reges ipsi, atq; Principes vniuersim eam curam suam esse putent; deinde magni sub ipsis magistratus; atq; gradatim inferiores singuli in suos: atque in primis Ecclesiastici: quos ipsos Episcoporum titulus iam ab Apostolis vsurpatus, id est Speculatorum, functionis suæ monet, & singuli quidé id putent quatenus eis auctoritas commissa est: scilicet Archiepiscopis monendi, corrigendi Episcopos, non amouendi data nunc est auctoritas; sed in grauioribus causam instruendi, & ad Sedem Apostolicam instructa mittendi; quæ definitiuum calculum ferat. Trid. *sess. 24. c. 5. s. 13. c. 6. 7. 8. sic. l. 2. de off. præs. August. Præfectum*, inquit, *Prætorio augustali ordinariorum sub se Iudicum examinandi flagitia, & super his referendi, non annotendi, vel puniendi habeat potestatem.* & iterum, *l. 1. de off. Com. sac. larg. Palatinis*, inquit, *hæc cura debet esse præcipua, vt periculo proprio notarius destinatis super negligentia Iudicum, si ita res exegerit, conquerantur, ne eorum sit impunita desidia.* Ex aduerso tamen aliud statutum est in Præf. Prætorio Orientis *l. 3. dict. tit. Si quos*, inquit, *Iudices, vel propter aduersam corporis valetudinem, vel propter negligentiam vel furtum, vel simile aliquod officium sublimitas tua inutiles esse reperiat: his ab administratione remotis & vice eorum aliis subrogatis, furibusq; pœnis legitimis subactis, ad nostræ mansuetudinis sententiam non crimina, sed vindicta referatur.* Nullus ergo præscriptum Iurisdictionis suæ modum excedat, diligentem suorum inspectionem negligat nullus. si quis scintillam neglexerit, quæ inde incendium excitarit, & humanis & diuinis legibus refarciendo detrimento erit obstrictus.

Prudenter etiam suprascriptis de causis cautum erat, ne prouinciarum rectores extra ea, quæ ad victum pertinent, quidpiam emerent, ipsi, vel, qui circa eos erant; aliásue contrahent, donationésve reciperent, etiam per interpositam personam: nec ratificari eæ possent, quamuis consensu post depositos fasces adiecto vel quinquennij lapsu. *l. 1. de contrac. Iud.* sed & illud prudenter non minùs Senatus-consulto caubatur, Vt de his quæ prouincias regentes, comites, aut liberti eorum, antequam in prouinciam venerint, contraxerant, parcissimè ius diceretur. *l. 16. de off. præsid.* ita vt præter victus commercia, quæ vitari non possunt, nulla daretur ansa aut vmbra Iudicibus malè in administratione versandi, & puris seruatis manibus iudicia & munia iustè & sanctè exercerent; si secùs accidisset, minas legum non euaderent.

9. Ne iudices in prouincia negocientur.

Sed & quò plenius contra malignitatem Iudicum prouideretur, Iustin. *in Auth. vt Iud. sine quoquo suffragio.* postquam multis eos monitis & mandatis instruxerat, in fine addidit edictum ad omnes Episcopos: *Tuæ*, inquit, *igitur sit reuerentiæ, & cæterorum, hæc custodire; & si quid transcendatur à Iudicibus, ad nos referre; vt vtbil contemnatur horum quæ sanctè à nobis statuta sunt.* & iterum, *in Auth. vt nulli Iudicum liceat habere loci seruator. Omnem*, inquit, *damus licentiam locorum sanctissimis Episcopis & Primatibus ciuitatum, vtuusquodi præsumptiones prohibere, & studere, vt hæc omnia sine impedimento & sine dispendio secundum legem virtutum procedant, & de his nobis nunciare.* Sed neque id tantùm per formam facultatis, aut moniti Iustin. proloquitur, sed addit; *Vos autem si negligentes non referatis, rationem reddetis apud Deum pro aliorum iniustitia, si quod non agnoscentibus nobis damnum apud vos hominibus inferatur. Sed oportet præsentes vos prouincijs, & pro ijs, ac reliquis detestantes manifestos nobis facere & rectos Iudices & transcendentes hanc legem nostram, quatenus vtrosque cognoscentes, hos quidem puniamus, illis autem repensemus.* Quinimò Iudices per Episcopos ad officium adiguntur. *Auth. vt differentes Iudices audire interpellantium allegationes, cogantur ab Episcopis hoc agere.* & vlteriùs *ibid. c. 1. Iubemus sanctissimum Archiepiscopum audire cum clarissimo Iudice, vt ambo per amicabilem connentum dissoluant quæ dubia sunt.* & infrà: *si tamen contigerit quendam nostrorum subiectorum ab ipso clarissimo prouinciæ Iudice læsi, iubemus eum adire sanctissimum illius ciuitatis Episcopum, & ipsum indicare inter clarissimum illius prouinciæ Iudicem & eum qui putatur lædi ab eo.* Enimuerò nescio an odiosa magis hæc essent hodie si fierent; an damnosa sint, quia non fiunt.

10. Episcopi citra Iudices vigilare etiam iubentur.

LIBER III.

CAPVT PRIMVM.

De Legislatione.

1. Satius legibus, quàm regum arbitrio regi.

PRincipio officij sui olim Prætores edictum proponebant, ex quo ius dicturi erant. quo exemplo non incongruũ nobis visum fuit, si hunc librum, qui de administratione politica Iudicis est acturus, auspicaremur à legibus. Enimverò iure certo, quàm manu regiâ administrari Rempub. satius esse iam docuit pridem experientia. & gentium eò quasi vnanimem consensum traxit, *arg. l. 2. in prin. D. de orig. Iur.* quia regès, vt sint boni, & qui non litigantium, sed æquitatis solo affectu ducantur; tamen rectiùs se habent, si architectos imitentur, qui lineâ vtuntur, & libellâ, boni quamuis & periti. nam, vt Cic. ait *l. 9. epist. fam. ad Pœt.* *omnia sunt incerta, quaydo à iure discessum est.* Caligula iactauerat se effecturum ne I. Cæ. quid responderè possent præter eum: id est, non nisi eo vt oraculo consulto, eius rescripto impetrato. incommodum secutum refert Tac. *l. 1. ann. in princ. Cuncta,* inquit, *legum & magistratuum munia in se trahens Princeps, materiam posteà fecerat prædandi.* Hæc est apud bonos etiam illa indecisa æquitas, si eius ab imagine à quouis obiecta lex vinci possit. quam deprecati sunt Allobroges à Francis. I. vt ne permitteretur Senatui extra ius certum atque præscriptum ad boni atque æqui bullas transilire. vt Coras. *ad l. benigniùs. D. de leg.* nec summis tribunalibus permittit ius ex æquitate vel interpretari, quod alij concedunt, *Aub. hodie C. de Iud.* & DD. passim.

2. Sed paucæ ex sint.

Legibus Romanis nihil non decisum est, quod ad Remp. tuendam pertineat. sed quamuis ius finitum esse debere non malè monet *l. 2. D. de Iur. & fact. ignor.* illæ mole ruunt suâ, & facit Rom. legum numerus, vt paucioribus sciantur, & mutata Rerumpubl. regnorumque forma, vt quæ diuersis officijs sunt adscripta, nisi eorum curam lucrum comitetur, pauci ad se pertinere existiment, vt ferè passim videamus leges multas facili consilio & salubres valuis Ecclesiarum & postibus Prætoriorum affigi, paucas executioni committi. Frustrà præscribit ægrotis pharmaca Medicus, si ea non sumant, si pharmacopœorum officinas schedis impleant, in stomachum ægrum nihil immittant.

Itaque in omni Repub. constituenda cùm primis curandum est, vt leges & magistratuum edicta executionem inueniant, subditi vt sint factores verbi, & non auditores tantùm. *quia si quis auditor est verbi & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum natiuitatis sue in speculo; consideravit enim se, & abijt, & statim oblitus est qualis fuerit: qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis, & permanserit in ea, non auditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit.* Ita Iacobus *c. 1.* sanctè de lege sancta. Sed & suo modo idem in lege & rebus profanis obtinet, si in speculo tantùm leges idoneas consideramus, neglecta curâ praxeos, atque executionis; Platonicas & Vtopicas leges bellè expendimus, dandas illis orbibus, quos adhuc quærit Alexander. manum operi admouere, manum mittere ad aratrum oportet, non philosophari tantùm. Præcepta omnia & leges elanguidæ sunt, si non accedat cura obseruationis, si fine suo destituantur,

3. Executioni mandentur.

Si non conceditur vti.

Rectè igitur D. Ambrosius *de 24. mansi. Lex Dei exactissimâ quaq; censurâ examinanda & omni quâ potest maiori sedulitate seruanda.* & prudentissimè Iustin. *in Auth. de pronunc. Præsid. Non tantùm,* inquit, *decenter leges ferre summo bono est, sed etiam sancita accuratè custodiri & ad effectum deducere, transgressoresq; competentibus pœnis subijcere.* Bellè Tertul. *Quale est vt præcepta constituat non executurus? vt delicta prohibeat, non vindicaturus? permissum tacitè quod sine vltione prohibetur.* & iterum, *Frustrà instituisset, si obseruari noluisset: & frustrà obseruari voluisset, si vindicari noluisset.*

4. Paucitas legum quibus, cur, cuæ sit fuerit.

Corruptissimâ Repub. plurima leges, vt ait Tacitus: & Strabo *l. 4.* Zaleuchũ ait Thurijs paucas olim & simplices leges dedisse, sed alios secutos, qui alias per subtilitatem & superuacaneam curam adderent: ex quo factum sit, vt celebres magis quàm boni euaderent. Romuli, regumque Romanorum paucas leges fuisse verisimile est. Libellus XII. Tabularum exiguus fuit, quem pueri in scholis ediscebant, vt necessarium carmen. Sed, vt inquit Seneca, *epist. 45. non opus adhuc erat remedijs diligentibus, nondum in tantum nequitia surrexerat, nec tam latè se sparserat; poterant vitijs simplicibus obstare remedia simplicia; nunc necesse est tanto operosiora esse munimenta quanto valentiora sunt quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum, quibus sistaretur fluens sanguis, vulnera coirent paulatim; deinde in hanc pervenit tam multiplicem varietatem.*

Pri-

5. Primùm Iulius Cæsar, deinde Adrianus destinarunt multitudinem legum ab optima quæque & necessaria resecare; sed iniquitate temporum distracti fuerunt. Adrianus tantùm Saluij I.C. laborem probauit, qui edictum perpetuum composuit, exeoq; Prætores ius dicere voluit. Theodosius propius tentauit; Iustinianus immensa volumina, quæ in librorum duo millia, versuum autem tricies centena extendebantur, in Pandectas contraxit, & Codicem edidit; ventus ne imposterum ea commentarijs onerarentur; Paratitlis tantùm permissis. *Proœmium & confirmatio Digestorum & ad Tribonianum, & ad magnum senatum.* Carol. Magnus & Alphonsus Hisp. Rex, eadem in re laborauit. Sed & ipse Iust. quidem Nouellis verbosis magnitudinem Codicum auxit: deinde barbararum omnium gentium colluuies imperium distraxit, & leges illas silentio inuoluit; alij alias ediderunt: donec leges Romanæ rursus aute aliquot sæcula ex vndis illis caput extulerunt, & in scholis apparuerunt, atque in regnis ijs, quæ Romanum imperium excusserant pro sua æquitate admissæ sunt, in supplementum vernaculi cuiusque furis: quasi precario: eaque talionis ratione, quâ apud Romanos constitutum fuerat, vt qui sub eo imperio degerent, Romana iura, quin & officiorum nomina susciperent. *Auth. De Armenicis, & vt ipsi per omnia Romanas sequantur leges. & Auth. de descript. quatuor præsid. Armen.* adeò vt hodie in ipso Latio, in ipsa Roma posteræ Imperatorum constitutiones energiam suam non agnoscant, & in ipsa Germania splendidum magis nomen, & decus gerant, quàm virtutem sentiant.

6. Vnde tam multa statuta? Hinc nata tam innumera non regnorum tantùm, & prouinciarum, sed singulorum distinctuum, territoriorum, ciuitatum, oppidorum, pagorum, villarum statuta, quibus discendis nulla iam sufficit ætas; nec ad doctrinam pertinent, nisi in suo quæque climate: & sæpè peruerso hodie iuris omnis & rationis modo. nam quod domi suæ natum esset, quod diuturni mores consensu vtentium comprobassent, cuiusque ciuitatis ius dicebatur: hodie ijs qui dictionum aut vrbium statuta conscribunt, non sufficiunt vsu receptæ consuetudines, vt ex in scriptum redigantur, sed officio suo non benè sibi functi videntur, nisi magnam partem Pandectarum, & Codicis in libellos suos contraxerint; sed & quarumcumq; externarum gentium scita, vsus, & abusus in suam œconomiam traduxerint, etiam ea quæ patrijs nominibus explicare non possint. Quo morbo Belgæ etiã nostri laborant, faciles exterorum morum, idiomatum, & vestium admiratores, & receptores: adeò vt & omnem morem suum nonnihil inostitum priuilegij nomine vestiant; quod si quis attigerit, facer mox & intestabilis censetur. erat optandum, vt quę vera priuilegia non forent, in vnam consonantiam componerentur. & fuisse creditur aliquibus Principibus id propositum, sed ne quem motum cierent distracti.

Quod fieri commodè potuit, fecit Albertus Pius: qui an. 1611. controuersa quædam Iuris Romani decidit, quosdam ex moribus belgicis melius disposuit; & omnes non emolongatos hactenus à Curia, scriptos ad eam transmitti voluit, examinandos; & porrò vt singuli qui de rebus & fundis statuunt suis territorijs concluderentur, & suas in ijs vires dumtaxat exercerent. vtinam Deus vitam ei longiorem dedisset! vt cætera ex iure hodie & moribus hîc controuersa maturâ deliberatione composuisset.

7. Recognoscenda illa, & probanda aut reijcienda.

Vtinam sic vbique res eò reduceretur, ne leges retia litigantium, & thesauri contentionum, lucra patrocinantium audirent: & superfluis resecatis liquida claritate iustitiæ breui constitutionum epitome consultum esset. vt nec opus foret tanto pragmaticorum exercitu, qui vt singuli viuant, ne singulos litigantes depascantur: qui si omnes toto Christiano orbe in militiam armatam numerarentur, inundationi Turcorum opponi possent. Pauceæ, claræ, & decisæ leges & sciri faciliùs & obseruari possent, si modò & illud caueretur, ne tam superstitiosæ litium negotiorumque essent actiones, qua de re alibi diximus. neque absonum est ei fini iudicium Bcsoldi optantis erigi Collegium quod de Iure responderet, quoties partes in facto conueniunt. vt in Saxonia esse ait, & in Turcia quod Testam vocant.

8. Breues Leges. Paucitatem legum ex vicino imitatur Breuitas. *Legem breuem esse oportet quo faciliùs ab imperitis teneatur, veluti emissa diuinitus vox iubeat, non disputet.* Sen. ep. 94. quare & addit; *nihil mihi videtur frigidius, mihi inepius quàm lex cum prologo.* & Plato sensuit, l. 4. de leg. proœmium legis naturâ nullum esse; nec XII. Tab. habuerunt. tametsi in iure nostro secus multas leges cum causa impulsiua & finali explicata, aliisque rationibus additis latas videamus, maximè Iustinianæas, & præsertim Nouellas: moti hi conditores credi possunt vt faciliùs legem persuadeant, non imperent tantùm, vt non voluntatis esse solùm, vt quidam volunt, sed & rationis videatur. Azor. *Inst. mor. p. 1. l. 5. c. 2.*

9. Claræ. Huc & pertinet, vt claræ sint leges, non ambiguæ, simplices. eodem modo edicta clara esse & perspicua oportet, atque manifesta, ne aliquid per obscuritatem in captionem continoant, *c. erit autem lex. dist. 4. vnde Deut. c. 27. & scribes super lapides omnia verba legis huius planè & lucidè.* Lex enim non debet ambages continere, sed veteres abrumpere. *l. fin. C. de interdict. & relegat.* Adeoque ne vel in syllabis hæsitetur, non sensu tantùm legis scribi eam oportet extensè sine notis seu breuiaturis. *l. 1. C. de veter. Iur. enucl.* Qui scribunt leges captiosas, vtuntur statera dolosa, cuius abominatio apud Deum: *Prou. c. 2.* quibus comminatur Isaias c. 10. *Væ qui condunt leges iniquas, & scribentes, iniustitiam scripserunt, vt opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent causæ humilium populi mei: vt essent viduæ præda eorum, & pupillos diriperent. Quid facietis in die visitationis, & calamitatis*

mitatis de longè venientia? sed & leges eo sermone sint latæ, quo populus vtitur, vt intelligantur (quamuis Romani è maiestate esse putarint latino ferri, eumque omnes scire) eo publicentur, vt ligent, non eloquentes, sed præceptiuæ.

Iuris iter longum, iustitiæ breue est.

10. Non ambiguæ, iustæ.

Vitium legis, inquit Quintil. *l. 2. c. 4. aut in verbis, aut in rebus est. In verbis quæritur, an satis significent, an fit in his aliquid ambiguum. In rebus; an lex fibi ipsa consentiat, an in populum ferri debeat, an in singulos homines: maximè verò commune est quærere, an sit honesta, an vtilis; nec ignoro plures fieri à plerisque partes, sed nos iustum, pium, religiosum, cæteraq; huic similia honesto complectimur, iisi tamen species non simpliciter excusi solet; aut enim de re ipsa quæritur, vt digna no pœna vel præmio sit: aut de modo præmij pœnæue, quia tam maior quàm minor culpari potest; vtilitas interim naturâ discernitur, interim tempore.*

11. Vtiles, honestæ.

Saluti publicæ, quæ priuatam continet, inuentæ sunt leges. Cicero *lib. 2. de leg. Constat profectò ad salutem ciuium ciuitatumq; incolumitatem, vitamq; omnium quietam & beatam, conditas esse leges, eoq; qui primùm eiusmodi scita sanxerunt, populis ostendisse ea se scripturos atque laturos, quibus illi adscripti, susceptiq; honestè beateq; viuerent, quæque ita composita sanctaq; essent eas leges videlicet nominarunt.*

Et Plutarchus; *In ciuitate quadam ad honestatem, quadam ad necessitatem pertinere*; honestorum summum & primum esse τὴν εὐνομίαν, necessariorum τὴν εὐτροφίαν affluentiam. & Diodorus Siculus *lib. 1. histor. Optimæ leges censendæ sunt, quæ non opibus maximè homines cumulent, sed quæ morum humanitate, rerum ciuilium prudentiâ, quàm instructissimos efficiant; quæ ita publicam tranquillitatem conseruent, vt priuatim ciues omnes virtutis semitam sectentur.* quæ priuatim ad vitia ducunt, occasiones, & causæ rescindendæ sunt. qui priuatim est bonus, publicè bonum fore credendum est: qui malus priuatim, publicè bonus non erit. Vnde Arist. *3. polit. c. 6.* dicit finem ciuitatis esse, benè viuere; neque enim esse potest bonus ciuis, qui omninò non sit bonus homo. & *c. vlt. polit.* vult tam Principem quàm ciues habere virtutem, sed in ea Principem excellere. Impiè ergo ait Marchiauellus aliquid religioni posse detrahi, vt pax & prosperitas conseruetur. sed nec ille, nec eius doctrina ad eum pertinet, qui testamento suo pacem nobis consignauit, *Pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis.* mundana pax illa est. & *mundus eum non cognouit.* & cùm finietur mundus, non ille eum cognoscet, aut confitebitur coram Patre suo.

12. Ad bene viuendum ducentes.

13. Pro genio gentis.

Genium porrò cuiusque gentis legislator considerabit, & quà ad virtutes inclinabit, iuuabit; quà ad vitia, obstabit: & tantum seueritatis legibus addet, quantum vitia creuerunt. fiunt enim leges, *vt earum metu humana coërceatur audacia, tutoq; sit inter improbos innocentia, & in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas. c. 1. dist. 4.* & maximè Ecclesiastici legis-latores peccata corripere, & peccantes corrigere debent. *c. nouit. x. de iud.* Debent enim leges accomodari ad Remp. non Respub. ad leges. vnde exactis Romæ Regibus exactæ leges regiæ *l. 2. §. 3. de orig. Iur.* Cognoscenda gentis natura legislatori, vt medico morbus ægri, inde lex illa Mosaica ad genium Iudææ gentis lata; & proinde illa optima à prudentissimo legislatore, non tamen optima simpliciter, & quoad omnes gentes, quæ adeoque nec moribus eam retinuerunt, aut receperunt; quamquam & in ea sint quàm plurima moribus contrarijs meliora.

Leges iustas & æquales esse oportet, & propter commune bonum impositas. Ouid. *3. Fast.*

14. Iustæ, æquales.

——— *Data leges, ne fortior omnia posset.*

& Sen. *ep. 60.* legem vocat armatam virtutem; vnde rectè Plutarchus, *lib. de doct. princ. stoic. Herm. de leg. sot tantisq; muneribus, & bonis, qua Di largiuntur, non licet frui, nec vti rectè, si desit lex, Iustitia, & Princeps: itaque iustitia legis est finis, lex autem Principis opus.*

Iura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur. *l. Iura D. de leg.* est enim lex commune præceptum ad communem vtilitatem statutum. *l. 1. D. de leg. Leges*, inquit Cicero, *l. 2. de off. inuenta sunt quæ cum omnibus semper vnâ atque eâdem voce loquerentur.* quamuis enim de priuato ferantur, etiam publicam tamen vtilitatem respiciunt. Arist. *l. 3. Ethic. c. 6.* Plutarch. *problem. 40.* hinc Cicero *lib. 1. de Inuent. Eâ virtute, & sapientiâ maiores nostri fuere, vt in legibus scribendis, nihil sibi nisi salutem ac vtilitatem Reip. proponerent. Ordinatio nostra*, inquit Cassiodor. *variar. lib. 11. c. 9. vtilitatem publicam dumtaxat respiciat.* Laudat inde Athenienses Æschines *Orat. in Timar. nempe quia leges à vobis sanciuntur habitâ ratione æquitatis, non iniusti lucri, neque odij priuatorum, sed ipsius iustitiæ, publicæq; vtilitatis dumtaxat, & quia ingenij dexteritate alios omnes populos antecelluit, non mirum est vos ferre pulcherrimas leges.*

15. In publicam vtilitatem, non priuatam scriptæ.

Quâ ratione etiam priuilegia nisi publicam vtilitatem contineant, iniusta sunt. non tamen, quia à lege exorbitant, sed quia publicam vtilitatem, & quietem offendunt, ac seminaria sunt discordiarum; tum ex aliorum inuidentia, tum ex vsitato priuilegiorum abusu, qui fini priuilegiorum aduersatur. & quanquam, vt ait August. *serm. 247. de tempor. iudicio legum iure obtentâ dignitate deiicitur qui priuilegio sibi contesso abutitur*: tamen non sine populi motu auferri possunt, seditionibus materiam præbent, vim & nerues principatus incidunt. ac proinde moderatè ac vix dum benè meritis concedenda sunt, nisi fortè honoraria, quæ ad virtutem excitent, quæ nemo oderit; nisi qui & virtutem: quæ priuilegiarios dum eximent, alios non grauent: quæ politiam non turbent, sed communiant: quæ ita priuatis gratificentur, vt ad Reip. tamen bonum dirigantur, cuiusmodi sunt priuilegia clericalia, academica, militaria, veteranorum, nobilium, patriciorum, primogenitorum, rusticorum, mercatorum,

16. Quòd etiam priuilegia vergant.

17. Nec ea ratio facilè concedenda, nisi honoraria, ad publicum bonum;

mercatorum, artificum, dotium, plurium liberorum, & sexcenta alia : quorum tamen omnium ratio publicam vtilitatem respicit. sed tantâ prudentiâ sepienda sunt, vt in nullorum iniuriam transiliant ; vt clericus oret, non de altari luxurietur: vt scholaris studeat, non diu noctuque oberret, libris situ obsitis : miles limites defendat, hosti insidietur, non rusticos, viatori, hospiti, stipendijs contentus: Nobilitas maiorum legat vestigia, non fastu plebem irritet : Primogeniti iura protomiseos splendori Reip. & familiæ inuenta credant, non vt reliquum sanguinem despectent, aut ostiariæ mendicitati subiiciant : Rustici colendo, serendo, metendo abundantem segetem curent, non annonam flagellent, aut in vijs latrocinentur ; Mercatores quod ciuitati aut prouinciæ deest, aliunde aduehi curent commeatibus, & cuiusuis generis mercibus, ciuitatem, prouinciam impleant, non monopolijs lucrum suum faciant : Artifices necessitati omnium subueniant ; immoderatâ mercede neminem grauent : dotes mulierum lapsis mariti fortunis ex incendio debitorum ita efferantur, vt nulla, præter numeratam, creditoribus summa decedat. neque enim priuilegijs vllis vti nocentes permitti debent. *Auth. de mand. Prin.* §. *non permittas.* sed priuilegia omnia ita intra terminos sui finis coërceri, ne quid eos prætergrediatur, quod publicam tranquillitatem possit offendere. Nam rectè Greg. *c. 7. dist. 74. priuilegium meretur amittere, qui permissâ sibi abutitur potestate.* Quantisper porrò nec publicam vtilitatem excedit concessio, nec imminuit vsus ; retinenda omni modo sunt. quamquam concessio rarò fit facienda, rarius tamen imminutio, vel abrogatio. periculosa enim hæc est, & tam obstinatè sæpè resistitur, vt Principes & Resp. in præcipitia, & ruinam trahat, nec vmquam tam grata est concessio, quàm ingrata abdicatio.

18. Minus abrogandi.

Quamquam alioquin Principes liberalitas Diuis similimos, & gratos maximè facit populo, tum quæ exhibetur singulis, tum maximè quæ vniuersis : illa quidem priuatos paucos deuincit, hæc autem omnes. huius generis sunt indulta, priuilegiaque quæ collegijs, vrbibus, prouincijs, ditionibus conceduntur. Et si quidem concessio fuerit gratuita omnino, tametsi beneficium Principis decet esse mansurum, existimant tamen multi, præsertim Galli, reuocari posse : quin etsi acquisitio fuerit onerosa, à successore, quin & ab ipso concedente reuocari posse ex causa boni publici ; dummodò tamen indemnes seruentur quibus auferuntur. Hinc in Gallia atq; alibi obtinuit, vt priuilegiorum à successoribus petatur confirmatio. quod ipse Tiberius primus Romæ in vsum inuexit, decreuitque vt indulta à Principibus defunctis beneficia non aliter rata haberentur, quàm si ipse firmasset, cùm antè Principis beneficium nisi ad tempus datum esset, perpetuum haberetur. Suetonius *in Tito.* quem addit superiorum Principum beneficia vno confirmasse edicto, nec à se peti passum esse. Aurel. Victor *in Domitiano, cùm donata,* inquit, *concessáue à prioribus Principibus firmare insequentes soleront, simul imperium cæpit talia possidentibus ponte cauit,* refertur illud *lib. 10. epist. Plinij.* refert & Bartolus *in constitutione, Ad reprimendam, in verb. reges. n. 21.* se deputatum à ciuitate Perusiana ad Carolum IV. Imperat. non aliter

20. Quomodo confirmationem, quàm ad reuocationem vsque successorum. sub hac ratione Hospital. Cancellarius Galliæ noluit sigillum appendere diplomati regio; quo perpetua immunitas dabatur. Improbauit id Bodinus, quasi illud verbum *perpetuum* interpretationem reciperet à re subiecta, scilicet in priuilegijs vsque ad reuocationem : probarunt alij, quod religiosum magis esset non dari ijs verbis priuilegium, cui si postmodum derogaretur, fides regia imminuta videretur. iuuari enim, non decipi beneficio nos oportet. Ego quidem non dubito beneficium personale personam sequi, & cum ea extingui, sed & *decere etiam beneficium à Principe concessum esse mansurum c. 16. de Reg. iur. in 6.* Romani iuris id fuisse vsque ad Tiberium, Titum ab ea æquitate recedere noluisse, aliosque bonos Principes Tiberio dissimiles ; nec tamen etiam dubito quin Princeps, si boni publici necessitas exegerit, derogare possit priuilegijs gratuitò concessis. vt tradi solet *in d. c. 16.* sed tamen non leuiter consideratum bonum publicum velim, qualiter aliqui Galli vniformitatem aliquam constitutionis regiæ alicuius existimant etiam alioqui sufficere ad derogationem priuilegij onerosi, quod est tollere omne priuilegium: quippe semper ab vniformitate iuris abit. Rectius alij id admittunt, cùm incipit priuilegium esse damnosum priuatim nimis, vel publicè. iuxta *c. Suggestum x. de decimis,* mitigandum, minuendum, tollendum, prout damni non iniuriâ dandi cautio exigit.

Denique existimo etiam priuilegium grandibus meritis in Principem aut Remp. aut etiam numeroso ære obtentum, cùm grandis est Reip. necessitas, reuocari in vnam præsertim vicem, vel suspendi posse : sed nolim imaginariam admitti necessitatem, aut compositâ ratiocinatione productam magis quàm ineuitabili quodammodo fato ; non secus quàm priuatos fundos, excitandis fortè arcibus pro necessaria Reip. defensione, auferre priuatis licitum est : priuata enim publico cedunt, vt membra corpori. sic tamen vt ex publico pretium rependatur. Extra hunc casum quo priuatis res suas inuitis auferre licear, onerosa priuilegia abrogare neque fas esse puto, neque securum concitatur populus non secus, quàm raptis leëna catulis, si quod catissimum habet, ei excutiatur : in ijs præsertim ditionibus, vbi & priuilegia multa sunt, & sanguine multo olim empta adulterina consilia quæ in neglectum ducant. Experti id sæpius multi, præsertim Duces, militiâ quam

21. Non infirmanda nisi summa cautione.

19. An à successoribus confirmanda ?

politiâ meliores, qui de illa statuere, in hac aliena consilia sequi didicerant eorum, apud quos non satis æstimatum illud Taciti, *morum*, inquit, *animorumq; prouincia nisi sint gnari, qui de ea consultant, perdunt se & Remp.* Vix aliquid in moribus Belgarum est, quod non suis priuilegijs nitatur, non alia natio est, quæ tantis animis ea promeruerit, tantis defendat. Albertus sanè tam pijssimus, quàm prudentissimus Princeps noster, nullis vnquam consilijs induci potuit, vt iota vnum ex priuilegijs nostris expungeret. si quid per subreptiones in contrarium obtentum erat, monitus statim rescidit; indignatus ijs, qui transuersim obrepserant, aut consilijs abduxerant.

22. Iustæ leges. Iustas porrò leges esse oportet, aut non leges, quia *lex est recta ratio imperandi, atque prohibendi; quam qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta vspiam, siue nusquam.* Cic. *lib. 1. de legib.* non enim Ius ex iniuria facere lex potest, nec bonum ex malo; nos enim, inquit ibidem, *legem bonam à mala nullâ aliâ nisi naturali norma diuidere possumus.* & Augst. *lib. 19. de ciuit. Dei c. 21.* ostendit geri sine iustitia non posse Rempubl. vbi ergo iustitia vera non est, nec ius potest esse. quod enim iure fit, profectò iustè fit: quod autem fit iniustè, nec iure fieri potest, non enim iura dicenda sunt vel putanda, iniqua hominum constituta, cùm illud etiam ipsi ius esse dicant, quod de Iustitiæ fonte emanauerit, falsumque esse quod à quibusdam non rectè sentientibus dici solet, id esse jus, quod ei qui plus potest, vtile est. Audiat Marchiauellus doctrinam Augustini, & sequatur; si ciuitatem & Remp. suam dirigat ad Ciuitatem Dei, quò Augustinus, si ad ciuitatem Belial; videant quò ducantur, qui doctrinam sequuntur, de cuius promptuario impia doctrina desumitur. Aliter æterna illa sapientia: *Per me reges regnant, & legum conditores iusta decernunt.* Iustitiæ Cic. *lib. 2. de leg. eos qui pernitiosa, & iniusta populi iussa descripserint, quidnam potius tuliste quàm leges. vt perspicuum esse posit in ipso nomine legis interpretando inesse vim & sententiam iusti, & iuris colendi. quòd si,* inquit Cic. *lib. 1. de leg. populorum iussis, si Principum decretis, si sententijs Iudicum iura constituerentur, ius esset latrocinari, ius adulterari, ius testamenta falsa supponere, si hac suffragijs aut scitijs multitudinis probarentur.*

23. Honestæ. Denique sicut inter Iuris præcepta primum refertur honestè viuere; ita leges quæ vitam ciuilem formant, honestatem continere, eoque ducere debent: ideoque & legislatores non præterire eas leges conuenit, quæ ad disciplinam pertinent, & ad mores, quibus & censoria diligentia præficienda est; quam in vsum magis reuocari expediret. legendique sunt censores quàm optimi, qui parati sint in alium dicere, & careant omni vitio.

24. Maturè ferendæ. Vt lex porrò non destituatur ijs quas diximus conditionibus, maturè ea rogari, examinari, iuberi debet, vt Romæ post trinundinum demum suasa, diffusa, disputata, demum sub libero populo iubebatur, sub Principibus diu examinata adhibitis in consilium præclarissimis viris. Augustus (Xiphil. in Aug.) multas leges condebat non suo consilio, sed eas ad populum ferebat, atque omnibus ijs qui possent emendandi faciebat potestatem. sic Lamprid. *in Alex. Negocia*, inquit, *& causas prius à scriniorum principibus & doctissimis iuris peritis & sibi fidelibus, quorum primus tunc Vlpianus fuit, tractari ordinarijq., atque ita ad se referri iussit.* quod maximè in legibus obtinebat, vti per I. Cton. antè concipi solerent Senatusque probari. *Auth. de mand. Princip. §, 1. & l. 8. C. de legib.*

25. Mutandi non facultas. Quia leges senescunt atque nascuntur, Gell. 20. *c. 1.* mutari eas posse, nihil est dubitandum, non quia, vt docet August. *confess. l. 7. c. 3.* iustitia mutabilis sit, sed quia tempora atque homines, & loca mutantur: nec valent homines sensu causas contexere sæculorum priorum, aliarumque gentium, quas experti non sunt; in vno autem corpore, vel die, vel domo facilè possunt videre, quid cui membro, quibus momentis, quibus partibus, personisque congruat, ideoque in illis offenduntur, in illis seruiunt.

Sed quia legum mutatio multa secum vehit incommoda, rectè Mecænas ad August. *Leges firmiter retine, nec quicquam in his muta.* & apud Medos *Daniel. 6.* edicta regum immutabilia fuerunt. & Philosophus, *lib. 2. polit. c. 6.* non facilè vult legem mutari, sed vel errata potiùs legislatorum, legumque dissimulari, rationem ex graui incommodo addit; *non enim tantum proderit qui corrigere perget, quantum nocebit assuefactio superioribus non parendi.* Adeoque *l. 2. D. de constit. in rebus nouis constituendu euidens esse vtilitas debet, vt recedatur ab eo iure quod diu æquum visum est.* Euidens, inquit, vtilitas; non quæ caulis problematicis, in vtramque partem disputationem suppeditet, nam veterum legum damna apparent, nouarum latent. nouitas omnis suspicionem, querelas, commotionem populi producit; facilè creduntur, qui veteres abrogant, nouas rogant, sibi rogare, non publicæ saluti. vt non immeritò apud Locrenses, qui legem nouam suadere voluerunt, nec potuerunt persuadere, fuerint puniti: sed crudeliter, quod laqueo. frequenti mutatione etiam optima quæque concutiuntur, & rectissimè constituta inuadit nouandi cupido.

— *Cunctarum est nouitas gratissima rerum.*
Vilia sunt nobis quæcumque prioribus annis
Vidimus, & sordet quidquid spectauimus olim.

Prudenter Cleon. censuit meliorem esse statum Reip. quæ deterioribus legibus vtitur, sed firmis, quàm eius quæ frequenter eas commutat. nam, vt Augustin. *epist. 118. ad Ianuar. ipsa mutatio consuetudinis (& legis consultæ) etiam quæ adiuuat vtilitatem, nouitate perturbat.* quapropter quæ vtilis non est, perturbatione infructuosa consequenter noxia est.

Quæ

2 6. Neque consuetudines.

Quæ considératio efficit, vt & legislatori summa ratio consuetudinis sit habenda. Consuetudo eorum quibuscum versamur, si non sit peruersa, obseruanda est. *c. omnis* 16. *q.* 3. *c. omnes dist.* 1. *cap. mala dist.* 8. inuiolabilis est consuetudo, quæ nec humanis legibus, nec sacris Canonibus obuiare monstratur. *c. Ecclesiast. dist.* 11. in his rebus de quibus nihil certi statuit diuina Scriptura, mos populi Dei, & institutæ maiorum pro lege tenenda sunt. *tot. dist.* 12. Sed sicut immemoriales consuetudines vellere non oportet, ita nec nouas admittere, quæ sanctos Canones, aut iustas leges, & nouitate suâ Rempub. turbent. Sanctum simul ac prudens monitum est Nicolai Papæ ad Hincmarum Remensem Archiepiscopum; *Mala consuetudo, quæ non minus quàm perniciosa corruptela vitanda est, nisi citiùs radicitus euellatur, in priuilegiorum ius ab improbis assumitur, & incipiunt præuaricationes celerrimè non compressa pro legibus venerari, & priuilegiorum more perpetuò celebrari.*

4. Parentum officium & libertorum.

5. Patria potestas.

6. Sine canonitè matrimonia incuntur.

7. Nec Monasticus ingressus.

8. Ex patria potestate in bona, dignitates, emancipatio.

9. Defensio & conseruatio mutua.

CAPVT II.

De Variis hominum generibus.

VT legum ferendarum, ita regiminis prima est ratio, nosse genium, naturam, condicionemq; suæ gentis, nosse vultum pecoris sui. ea de re hîc instituendus sermo.

1. Varia hominum genera.

Natura homines liberos omnes creauit, & statu pares; mores gentium seruos dederunt, & dominos. veteres illos quidem rigido iure habitos, cum vitæ & necis potestate; posteriores moderatiori: qui deinde secutis sæculis in ascripticios & id genus alios; denique in homines proprios degenerarunt: & pro locorum varietate, tum serui, tum domini in varios gradus ordinesque defluxerunt. Quacumque quis in Republica versetur, non sine periculo ordines turbauerit, nec sine periculo inuidis terminis nimium distinxerit. vt vetitis Romæ inter patricios plebeiosque matrimonijs, aliisque pluribus de causis ab vnis in aliorum inuidiam conceptis sæpiùs accidit. politici magistratus ingenium tum in ea re maximè claresceret possit, si corpus publicum publica concordia compaginarit; vt à vertice ad calcem vsque singula suis officijs membra fungantur, quemadmodum corporis physici partes alteræ alterarum ope indigent, & coniurant amicè.

2. Seruandi vbique gradus.

3. Primum inter parentes & liberos.

Qua in re primas obtinet Censoria auctoritas, quâ illi qui naturaliter inter se distant, constantque, officio suo vlli nusquam desint; sed à natura pacta conuenta diligenter obseruent. Quos inter primi sunt parentes filijque, mariti atque vxores. illis leges scripsit natiuitas, hisce à Deo & primo homine primo marito in prima mundi creatione sunt expressæ. *Genes.* 2. 2. & 3.

Primum parentum officium est filios alere, bonis moribus & bonis artibus instruere, virtutibus imbuere, pietate in Deum, probitate ad salutem suam, publicamque educare, atque educere. debitum filiorum in reddendis vicibus constitit, vt parentes honorent; non reuerentiâ tantùm exhibitâ, sed etiam egestate subleuatâ ob quâ olim & liberos vêdere lituit.

Imperium paternum à naturâ quidem est; sed illud apud Romanos insigniter augebat patria in suos potestas, cui ius vitæ ac necis inerat; sed amplitudo ob abusus est restricta, remanente vestigio in filia adultera. *l.* 20. *cum seq. D. ad l. Iul. de adult.* Inde vetita sine patris consensu filiorum matrimonia iure ciuili, quo & quidam ea irrita esse voluerunt. & Ecclesia quidem ea detestata est semper, vera tamen & rata esse censuit, nec soluere ea parentes possse. Trid. *sess.* 24. *c.* 1. *de mat. c. aliter. c. nostrates* 30. *q.* 5. *c. non omnes* 32. *q.* 3. Vnde etiam euenit, vt vota impuberum à parentibus irritentur; & puberibus nec temerè præterito patre nec rogato monasterium ingredi liceat. Petrus Erod. *Tract. fing. de iur. patrio.* quamuis nimis ille acerbè inuehatur in religiosum aliter ingressum: quem lex *Deo nobis. §. hoc etiam. C. de Episcop.* ob id vetat abstrahi, vel exheredari, vt ingratum; non concedit tamen ea lex, vt patrem contemnere possit, per cumque calcatum incedere, vt nec potest lex, nisi cùm ille spiritui ad salutem vocanti resistit, quod non facit, qui ignorat, qui experiri vult, num vocatio à Deo sit, an animi nouitatem appetentis, aut humeris imparia leuiter considerantis vitium potiùs, quàm virtus. cui rei noscendæ Ecclesia annum nouitiatus si præscripsit, quis credat reiecisse iudicium patris, filij salutem amantis, genium, naturam, vitia, vires, constantiam, mutabilitatémve pridem noscentis? Aliter sentit Chryf. *hom.* 84. *in Ioan. Sicut*, inquit, *cùm spirituales impediunt parentes, nec cognoscendi quidem sunt; ita cùm nihil impediunt, meritò omnia illis tribuenda, & omnibus anteponendi.* & Greg. homil. 37. in Euang. *qui nobis carnis cognatione coniuncti sunt, & quos proximos nouimus, diligamus: & quos aduersarios in via Dei patimur, odiendo & fugiendo nesciamus.*

Ex patria potestate & olim obtinuit vt filij nihil proprium haberent. quod tamen posteriores leges mitigarunt. *tot. tit. C. de bonis quæ liberis tot. tit. C. de bon. mat.* sed & necessarios habebant hæredes suos liberos. vt tamen antiquitus immorigerorum foret abdicatio, sed ea sublata, & ingratorum exhæredatio admissa est. *l. abdicatio, C. de pat. pot.* restricta tamen deinde ad certas causas. *Nou.* 115. *c.* 3.

Emancipatio & olim & hodie frequentatur, rariùs hodie adoptio, matrimonio passim, & cùm parentes familiam separatam filijs permittunt, emancipatio inducta censetur, & soluta potestas.

Vitæ conseruationem defensionemque inuicem parentes liberique debent. nullû maius impietatis signum, quàm fœderis huius neglectus. Vnde & successione leges priuant, vt indignû, filium patris necem non vindicantê.

horrenda supplicia patricidis proposita, & à quibusdam legislatoribus omissa, quòd non crederent aliquo naturæ abortu tanta monstra nascitura.

10. Coniugum societas, & mariti potestas.

Coniugio à natura æqualis inest amor, & qui superet paternum. *Genes. c. 2.* à culpa primæ vxoris originem habet mariti in vxorem potestas. *Genes. c. 3.* quæ tamen rebus humanis deprauatis retinenda est. Litteræ sacræ vxorem sub potestate mariti constituunt, & adiiciunt dominatum. apud pleraſque gentes olim & ad vitæ necisque ius porrectum. cuius reliquiæ in adultera in flagitio deprehensa, occidi per leges permissa. sed veteres mores rigidi ab hodiernis magis temperati, coniugiumque ad veriorem vitæ societatem, & bonorum communionem redactum. quamuis vxor teneatur mariti socij dignitatem comiter colere; quod libertatem non aufert. *l. 7. D. de capt.* Quò referendum matronæ ad sponsum monitum; *Sint oculi tui suspensi in maritum, vt oculi ancillæ in manum suæ heræ; & tunc honorata eris in oculis eius. quòd si fueris ei ancilla, erit ipse tibi seruus, & honorabit te vt dominam: sed si extuleris te contra eum, erit tibi dominus, &c.* Sic Liuia Augustum, Dion. *lib.* 58. Monica morosum maritum vicit. August. 9. *Conf. c.* 9.

Modica tamen correctio marito etiamnum permissa est. Moscouitæ vicinique ad verbera extendunt: Belgæ non ferunt. intra verba ergo hîc illa consistit. & quoniam maritus instar regis familiam gubernare debet, imprudenter fecerit, si coram liberis & familia vxorem coërcuerit: penes quos non est illius minuenda auctoritas. quia suo modo & illos regere debet, liberos præsertim iuniores, seruitia intra domesticos parietes, atque in rebus œconomicis.

11. Dominorum & seruorum respectus, potestas.

Dominorum & seruorum inuicem respectus, longiùs recedit à naturali hominum fine. ex bellis enim natæ sunt seruitutes, contra ingenitam omnibus libertatem. vetustiori iure in seruos erat ius vitæ & necis; vsus omnis, & abusus: posteriores leges vetuerunt nimium sæuire, prostituere, aut ad turpitudinem vendere. ex potestate dominica nascitur, vt seruus ita domini iussum sequi debeat, vt etsi deliquerit ob eum excusetur, eique ignoscatur, *ad ea, quæ non habent atrocitatem facinoris, vel sceleris: l. ad ea. D. de reg. Iur.* serui dominum obseruare atque defendere teneantur: adeò vt si domi sit occisus, omnes qui intra domum fuerint sontes insontesque ad mortem rapiantur. Iura seruitutis bello inter vtrimque Christianos ardente cessant hodie: lytro capti redimuntur. in ijs, qui in bello quod cum hoste infideli est, capiuntur, iura seruorum etiamnum obtinent. nisi quòd aliquæ regiones, vt Brabantia nostra, tam puro aëre sint, vt si quis aliunde seruus aduenerit, statim ibi in libertatem proclamare possit, & ab ipso aëre manu-missus censeatur.

12. Quis hodiernus?

In hodiernis seruis conditio admodum est mitigata; homines proprij, de *main morte*, adscriptitij, alijsque nominibus, alijs atque alijs in locis vocantur: simulachra potiùs seruorum, quàm serui: deuictis gentibus agros colere olim iussi, ne infructuosi victoribus essent, Paschier. 4. *Rech.* 5. & quia, qui Europam vicerunt, pulsis Romanis Germani fuerunt, latiori voce seruitus ea ad morem Germanorum inducta, quem Tacitus illis asscribit: *non seruis, vt apud Romanos, per familiam descriptis ministerijs vsi sunt: suam sed quisque sedem, suos penates habent; frumenti, modum, aut pecudis aut vestis domino imungente.* Vel, quod magis placet Besoldo, hodierna seruitus accepto ferenda est adscriptitijs, dedititijsque Romanis. vt apud Vopiscum Probus Imperator ad senatum scribit, *subactam esse omnem, quà tenditur late, Germaniam, omnes iam barbaros Romanis arare, Romanu seruere.* si non priora hæc illorum posteriorum armis, & legibus cessêre, vt agricolæ, censiti, glebæ asscripti, emphiteutæ, atque ob rem magis serui sint, quàm ex persona; nummos aut species soluere obligati, & apud suos à publicis officijs multis in locis non alieni. Qua in re, id quod conuentum, aut pridem obseruatum, excedi non debet. *l. 1. C. in quib, cauſ. l. 3. §. 1. C. de agric. & cenſitis.* & operæ quidem indefinitæ determinari, & ad certum numerum redigi possunt. *arg. l. si libertus.* 30. *de oper. lib. l. 22. §. 1. d. reg. iur.*

13. Inter ciues varij ordines. furamentum omnes principi præstant.

Inter Ciues etiam varij sunt ordines, quos Bodinus *de rep. lib. 1. c. 6.* esse ait liberos homines, summæ alterius potestati obligatos, ex qua scilicet nascitur hominium seu homagium, iuramentúmve fidelitatis, voce barbarâ, re antiquâ. Romani quotannis in sacta Augustorum iurarunt, etiam sub Tiberio in verba Seiani sed apud Dionem eo mortuo senatus decreuit in cuiusquam nomen nisi Imperatoris ne iuretur. adeoque præstatur ab omnibus subditis. §. *vasalli nostri de pace constant. in vsib. feud.* non tamen clericis. *c. nimis x. de Iur.* sed neque nisi à summis Principibus exigi potest, vti singularis præeminentiæ symbolum à maiestate fluens: quæ quantisper agnoscitur, præscribi non potest: neque rerum causa absolutum exigi, cùm sola bona subditum non faciant extra eorum causam: quæ complectitur iuramentum quod vasallus feudi domino præstat. *c. 1. qualiter iurare debeat vasallus domino fidelit. lib. 2. feudor.* quale iuramentum longè differt ab eo, quod quiuis subditus præstare tenetur, quà subditus & ciuis. & quòd si alicui infrà summum Principem præstatur, semper ius superioris habet exceptum. *c. venientes x. de Iureiur.*

Inter Ciues, vt dicere cœpimus, varij sunt ordines, variæ diuisiones. pleni alij sunt, non plenialij, & semi serui, capaces omnium iurium, & magistratuum quidam actiuè & passiuè, quidam non sunt; quidam inter viles, quidam inter medios, quidam nobiles; patricij, imperantes alij, alij subditi; quidam municipes, & coloni tantùm: quosdam origo, quosdam adlectio, ciues facit. quidam honoris tantùm gratiâ inter ciues versantur, incolæ, peregrini,

regrini, aduenæ: qui cautè obseruandi, præsertim mercatores; mendici tamen vagi & maximè validi eliminandi; & secernendi à natis intra territorium debilibus, miserabilibusque personis. & procul omninò pellendi ij, qui se Ægyptios venditant. de quorum origine optimè Pasquier. *lib. 4. de Recherches c. 17.* & alij: cùm propter grauem populo mendicitatem, & furta, tum propter impias superstitiones, & dæmoniaca auguria, quibus populum dementant.

Inter ciues denique quidam eminentioris sunt conditionis, atque inprimis officij ratione quidam prosunt, & præsunt; quidam subsunt: humana societas regitur eâ inæqualitate. concordia hæc discors, & discordia concors apotelesma publicum pulchrè sustinet. tum Ecclesiastici, tum seculares alij alijs præstant; alij imperant, alij parent. benè cum ijs rebus publicis agitur, vbi is est omnium ordinum mutuus amor; & nexus; vt & inferiores promptè obediant, & superiores sine austeritate imperent; nec cum arrogantia inferiores despiciant: gnari sine inferioribus corruere superiores, sine superioribus non dirigi inferiores; sed Andabatharum in pugnam & perpetuum chaos circum-volui.

Nobilitatis etiam ratione quidam in Repub. eminent à plebe secreti, & inter se etiam gradibus distantes, quos conuellere non licet sine titubatione machinæ politicæ. Nobilitas apud omnes gentes (Turcis, vt quidam volunt, exceptis) in pretio fuit, & obseruata. Romulus initiò duos ciuium ordines instituit, senatores & ex his patricios, qui patres senatores ciere possent; & plebeios. His agros colere, pecora alere, opificia exercere: illis sacra curare, magistratus gerere, Rempub. secum administrare, res vrbanas obire iussit. sed patriciorum fastu & plebis contemptu seditionem mouente, res admodum & sæpiùs mutatæ sunt. mansit tamen nobilitas ijs, qui orti erant ex illis, qui antiquo genere clarueram. quibus accesserunt qui Magistratum eurulem gesserant; inter quos neccum erant equites, sed is ordo ex plebe sumptus ad munus iudicandi, sedes in ordinibus theatrorum seorsim accepit, solo censu lectus.

14. Semper atque apud omnes obseruata nobilitas.

Apud Hebræos & Græcos stirps atque progenies nobilitatem conferebat: apud Germanos nobiles olim fuerunt, quicumque seruitutem non seruierant: apud Hispanos quicumque ex Gothis; apud Gallos, qui cumque ex Francis; apud alios quicumque ex gentibus olim victricibus descenderunt: & apud quos in eius rei signum gentiles homines dicuntur, ita vt communi earum nationum consensu nobiles origo faciat. *Omnes*, inquit Cicero *pro Sextio, boni semper nobilitati fauemus, & quia vtile est Reipub. nobiles esse homines, dignos maioribus suis: & quia valere debet apud nos clarorum hominum benè de Repub. meritorum memoria.* quæ est illa æstimatio, quæ in mortuis etiam durat: orta ex virtute, neque cum ea confundenda; sed distinctio agnoscenda virtutem inter & virtutis insignia. cui non satis dant loci, qui in sola virtute Nobilitatem constituunt.

15. Nominatim generis.

Cæterùm nobilitas generis in omnes posteros descendit, non ascendit, neque abit in adoptatos, non in transuersos consanguineos, non ex materno tantùm genere, non ex damnato coitu natos, nisi Principis rescripto iuuentur, aut moribus regionum. vt extra Germaniam nonnullibi ex soluto nobili, & soluta nati pro nobilibus habentur. quibus etiam ius Romanum fauet, *l. 3. §. Spurios. D. de Decur.*

16. Nobilitas descendit, non ascendit, aut transuersim porrigitur.

Enim verò quamuis basis Nobilitatis sit virtus, & fortia facta: publicâ tamen opus est auctoritate, quâ stabiliatur: adeoque cocilillis Principalibus, quando hoc federit maiestati. *l. 3. C. de senator. lib. 12. l. 3. §. vtros. C. vbi senatores.* quamuis nonnumquam eiusmodi codicilli ex gratia potiùs procedant, quàm meritis; tamen non licet de iudicio Principali disceptare. *l. 3. C. de Crim. sacril. sic honoretur, quem Rex voluerit honorare. Esther c. 9.* eo tamen casu aliquibus videbitur huiusmodi Nobilitatem non porrigi extra concedentis territorium, præsertim si qui non supremi Principes (quibus id *d. l. 3. verbis nostræ federit maiestati. C. de senator. l. 12.* reseruare videtur) codicillos eiusmodi concesserunt. maximè si de aliquorum præiudicio agatur. vt de immunitate à collectis. vt & Imperatoris beneficium extra limites Romano-Germanici Imperij non extendatur: quamuis intra illud omninò prodesse debeat, etiam in Electorum ditionibus, aliisque quæ à iurisdictione Cameræ sint exemptæ; dummodò non omnibus Imperij luminibus obstruxerint, omnemque respectum maiestatis pridem excluserint.

17. Virtus ad] nobilitatem politicam inducendam publica auctoritate & codicillis eget.

Ex professo autem huiusmodi codicilli condecorare Nobilitate aliquem debent; non nobilem tantùm appellare aliud agentes: quamuis non leuem probationem eiusmodi codicilli quasi pridem obtentæ Nobilitatis faciant.

18. Ex professo & expresse eam largientibus.

Tacitè tamen & quasi per consequentiam nobilitasse censetur Imperator, si quem de nobili feudo inuestiat, equestri dignitate donet, ad latus, ad consilium, ad comitatum suum admittat; palatinis officijs adhibeat. *lib. 1. C. de domest. l. vn. C. de præp. Labor. l. nemo. C. de dign. lib. 12.* vt & eorum filios priuilegijs & immunitatibus gaudere summis præiudicijs firmatum referat Papon. *Arrest. d. 5. t. 4. Arrest. 4.* quibus se Iurisconsulti annumerant; quamuis non æquè medicinæ professores; quibus immunitates tantùm aliquas concedunt, non viduas eorum aut liberos honorant.

19. Nisi officijs concessis annexa sit.

Militia etiam armata præsertim cum aliquo imperio per plures annos obita, nobilitat, vt nomen militis in feudis pro nobilis vsurpatur. quod nobilium proprium sit pro patria militare. *tot. tit. de vasall. milit.* Et ante pauca fæcula, vt soli nobiles feuda possidebant, ita soli militabant defendendæ ditioni, quam maioresolim deuicerant: non admissis olim victis

20. Militia armata, quando nobilitet.

ne patriæ libertatis reminiscerentur; & arma tractantes illius recuperandæ desiderium solicitaret ad res nouandas. Sanè apud Romanos, milites suprà vulgum fuisse constat. *Authent. vt nullus mutuans agricolæ. in verb. milites autem altiori nitentes fastigio. & scituris militibus qui præsentilegi non esse obediendum existimant, quod cingulo denudati inter priuatos habebuntur.*

21. Possessio & præscriptio.

Diuturna etiam possessio & præscriptio pro tacita concessione valet. donat, alienat, qui patitur vsu capi. Vt & iuxta nuperum Alberti Pij edictum maiorum possessio turbanda non sit in ijs, qui non nuper nobiliter se gerunt. falsi tamen tenetur plebeius nobilitatis insignia & priuilegia vsurpans. *Arg. l. eos. §. qui se pro milite. D. de fals.*

22. Diuitiæ & feuda?

Diuitiæ multis in locis nobilem faciunt vbi sufficit, quem suceo suo viuere posse, nec vilibus opificijs, aliisve indignis modis victum quærere. & fauet Bald. *in c. super de test. Alb. in l. imp. in princ. D. de decur.* præsertim si opes sint antiquæ. Decian. *respons. 66. num. 40. vol. 3.* & maximè feudum antiquum sapere Nobilitatem idem Bald. tradit *in proœm. feudo.* præsertim si dominica aliqua iura, subfeuda, canones, similiáve insignia adiuncta habet. feudum tamen recèns emptum, quamuis nobile plebeium non nobilitat, nisi, vt alicubi, consuetudo id habeat. res enim hominibus accedunt, non contrà: & Nobilitas non nascitur in ictu oculi. *l. stemmata, & ibi gloss. D. de grad.* quin & Albertus nuper statuit feuda maiora nobiles titulos amittere, si in manum ignobilem venerint.

23. Codicillis nobilitatus an vbique & quoad omnes sit nobilis?

Porrò Nobilitas quæ per rescriptum dátur, vt à multis coërcetur intra territorium concedentis, vt neque hæc in ditione pronunciatus nobilis vbique talis habendus sit; ita & à Papa data ad patrimonium D. Petri restringitur, & à Principibus sæcularibus concessa à Clero in sacris non vsque quaque recipitur: v. g. in collegijs quæ Canonicos requirunt à quatuor auis & proauis nobiles, non facilè admiserint humilibus parentibus natos, codicillis quamuis Principalibus decoratos, & haberi iussos ac si tot auos nobiles longo ordine recenserent; sed codicillorum vires remittunt ad hastiludia & officia secularia. An autem præbendæ Cathedrales Belgicæ nuper nobilibus affectæ codicillares admittant, vt pluries vsus habuit, nolim modò disquirere.

24. Sunt & inter nobiles sui gradus.

Verumenimuerò & inter Nobiles sui sunt gradus; apud paucas gentes in vno omnes consistunt. vt non nullibi quidam ita stultescant, vt se tam nobiles iactent ac regem suum. alij simpliciter nobiles, alij domi dumtaxat nobiles, & patricij, alij minorum, alij maiorum gentium sunt. Equites alij, Barones, Comites, Vice-comites, Duces, Marchiones, Principes, & si qua alia sunt feudorum nomina, quorum gradus, graduumque insignia, armaque diligenter discriminanda singulis competunt. de quibus Ioan. Holland. *disert. de nobil. post med.*

Inter gradu pares vetustatis & patriæ claritudo auget Nobilitatem. qui ab officijs nobilitantur, officiorum gradum retinent, in eoque temporis prærogatiuam. Sed quid de filijs ante codicillos & officia adepta natis? natura fauet, & *l. 5. D. de senator.* vt paternos honores filijs non inuideamus, & naturâ primos infra eos non locemus, quos ratio genituræ ad reuerentiam priorum vocat, & sacræ litteræ: *Esto dominus fratrum tuorum, & incuruentur ante te filij matris tuæ.* quare si quid spinosum *in l. 11. C. de dignitat.* ita accipiendum est, ne naturam pungat, ne cruentet.

26. Inter pares vetustas & patria prærogatiuam dat. inter filios primogenitura, & si ante nobilitationem natos.

27. Quid inter alios marte nobiles, alios arte?

Quid porrò inter eos statuendum, qui arte, alij marte Nobilitatem adepti sunt: conueniens est, vt in artibus militaribus nobiles milites, in litterarijs nobiles litterati, in communibus milites primas teneant. nisi officij splendor prærogatiuam concedat. Indignatus tamen refertur Lotharius, cùm in concilium adhibuisset mercuriales simul & martiales, illiusque sub finem vt in duas classes decederent iussisset, consiliarium quemdam legum doctorem nuper à se militari baltheo donatum titubasse, dubium cui ordini se adiungeret; ac tandem ad nobiles deflexisse: Lotharium que iniquam ei electionem exprobrasse, quòd vnâ horâ mille equites creare posset, mille annis non vnum doctorem formare. & sanè Innocent. III. *in c. de multa x. de dig.* cùm ratio postulat aliquem pluribus beneficijs honorari, litteratas personas comparat non quibusuis gregarijs nobilibus, sed sublimibus.

28. Concessa nobilibus priuilegia seruanda.

Concessa porrò Nobilibus priuilegia enixè eis sunt seruanda, ne quo modo offendantur, nequid turbent. in salutationibus, ambulationibus, sessionibus primas teneant, in testimonijs ferendis eorum fides magis spectetur, promissiones (non testimonia) sub fide Nobilium factæ, iuramenti fidem habeant, in causis criminalibus per procuratorem agere, & respondere possint, domi examinari, iuratoriâ cautione dimitti, non in carcerem trahi, nec vmquam ob debitum ciuile: iniuriæ eis illatæ grauiùs puniantur: ampliora eis alimenta constituantur: à collectis eximantur; nec bonorum quidem causa, nisi recèns emptorum grauentur; nec tutelis ignobilium, nisi fortè cognatorum: pœnis corporalibus, nisi enormitas criminis exegerit, aut læsa maiestas sit, non afficiantur; non ignominiosis supplicijs, suspendijs, virgis, flagellis, fustibus, tormentis, palinodijs subiiciantur.

29. Nobiles virtute polleant, crimine careant.

Cauèant tamen ipsi Nobiles vt virtutibus se dignis, & quas Ioan. Hollanderus *Dissert. de Nobilit.* commendat latè, insistant, ne à maioribus degenerent, ne in crimen se dedant, ne turpibus ministerijs, quibus ipsa merces est auctoramentum quasi seruitutis, ne vilibus artibus, monetarijs, argentarijs, nummularijs, tabernarijs, & exilibus mercimonijs se immisceant. nam famosis mercatoribus, & qui non tenuiter negotiantur, alibi dixi non officere mercaturam, præsertim si mores gentis id ferant.

25. Et discrimina.

Quem-

30. Agricultura exercere possiunt.

Quemadmodum nullibi Nobilitati nocet agros colere. & olim quidem præcipua Nobilitas rus habitabat, & vrbanam infra se despiciebat.

31. Paupertas, sacerdotium, Religio, literatus gradus præcludunt non nocent nobilitati, an officium Notariorum & Procuratorum?

Cùm verò *Fortuna non mutet genus*, neque paupertas, neque Religionis ingressus, facer ordo, litterarij honoris gradus, non temporis cursus, nisi immemorialis, eam perimet; nec Procuratorum, Notariorúmve officium: præsertim à Principibus eorúmve curijs supremis concessum, & apud eas exercitum. quâ in re tamen locis & moribus gentium aliquid est dandum. nam qui apud infimos & infrà paneos Iudices, cum magna vitæ turpitudine vt rabulæ, harpyæque forenses illud exercent; procul dubio, ad eorum forè condicionem degenerant, qui olim apud veteres Notarij & serui publici erant, de quibus accipiendæ leges hac in re aliud innuentes.

32. Nec genere nobilibus intermediæ patrum viles mercaturæ.

Porrò ijs qui ex antiquo genere nati sunt, non ita obstant intermediæ patrum sordes, si nihil ipsi commisêre indignum; quin ipsi patri rursum prælucere, & auorum splendorem repetere possint. tamen cedunt ijs, quorum patres nullâ maculâ se asperserunt. sed & hos ipsos si à maioribus acceperunt nobilitatem, eam recuperare, si se sordibus abstinuerint, iudicatum à senatu Sabaudiæ refert Anton. Fab. *in Cod. suo l. 9. tit. 28. definit. 1.*

33. De Collegijs artificũ.

Verumenimuerò ciues ortu & professione viliores, intra vrbes præsertim artificijs, opificijs plerique sunt addicti, quæ vt probè magis exerceantur, atque ignara plebs minùs eorum operis, rebúsve per emptionem communicatis decipiatur, in collegia redigi solent; quæ statutis professioni suæ idoneis infidas operas coërceant; improbas merces deijciant. quâ procul dubio ratione è Republica est eiusmodi collegia haberi. sic Numa Romæ omnis generis opificum, quin & mercatorum collegia instituit; & secutis temporibus promota sunt. *l. vn. de priuil. corporat. & titulis aliquot sequent. C. l. 11.* alioquin paucis admodum in causis huiusmodi corpora sunt concessa. *l. 1. D. quod cuius. vniuers.*

34. De eorum statutis.

Possunt ergo qui ius collegij habent in ijs statuere, quæ arti suæ exercendæ idonea sunt, eamque in rem iurisdictione & castigatione modicâ vti in contumaces, dum ne aliquid ex publica lege corrumpant. *l. fin. C. de Iurisdict. l. fin. D. de colleg.* vt si quid statuant de monopolijs; quæ damnat lex *vn. C. de monopol.* de immoderatis comessationibus, nuptijs in eas exigendis; epulis aduenticijs, inopibus etsi peritis in collegium non recipiendis, de opere alteri commisso ab altero non implendo; si decreta euulgent, quæ non à maiori parte præsentium ordinata sunt. qui omnes vocari debent si extra professionem suam quidpiam ordinent, aut in alios qui de collegio non sint.

CAPVT III.

De institutione iuuentutis.

1. Institutio infantiæ in omnem ætatem prodest aut obest.

POst gentis condicionem, naturamque cognitam adhibenda ars est, eaque principio ætatis. quare qui salutem Reip. curandam habent, non minimum illius fundamentum esse credant institutionem iuuentutis, virtutes aut vitia; quibus tenera ætas assueuerit, simul adolescunt, & in omnem deinceps ætatem adhærent, seruat odorem testa quo recèns est imbuta. si assueuerint pueri iurgijs, litibus, pugnis, neque ars naturam emendare studuerit, cùm prouectiores erunt, ijsdem vitijs Remp. turbatum ibunt; materiam mutabunt, ingenium non mutabunt, paruis assuetum, magnis inserent: & qui de crepundijs olim decertauerunt, iam summam sæpè rerum turbabunt feræ tunc erunt moniliones, cùm ætas non amplius flexilis erit, & qui non est emendatus surculus, arbor corrigi non poterit, nisi per excisionem. Bona itaque iuuentutis educatio atque institutio, ad Reip. salutem, mala ad euersionem quàm maximè spectat. Aristoteles, *lib. 5. Polit. c. 9.*

2. Adeoque & ad curam Magistratus pertinet.

Ad hanc rem scitè Liuius *l. 7. Parua sunt hæc, sed parua ista non contemnendo maiores nostri maximam hanc Rem fecerunt.* atq; ita qui Reip. præsunt in primis commendatam habere debent institutionem iuuentutis; etiam infantium: quorum etsi cura ante omnes tangat parentes, tamen cùm illi desunt officio, Resp. est parens, & quæ hanc curam illorum vice supplere debeat. sed & maximè succedit in hoc officium, cùm illi iam sunt adultiores; quibus iam scholæ aperiendæ sunt. Et quoniam ad exemplum magistri formantur plerumque discipuli; deligendi sunt in primis probi & docti, qui iuuentuti præficiantur. vt sanè Persæ olim iuuentuti Principes proposuêre. Xenophon *lib. 1. Phad.* doctores legis à Moyse, Aarone, Iosophat, constituti sunt.

3. Eligendi apti præceptores.

Præfecturam scholarum Carolus Magnus sacerdotali ordini attribuit. Ludouicus Pius, & Lotharius gymnasiorum magisterium Episcopis. Choppin. *monast. l. 1. tit. 2. num. 8.* Eadem Eugenius statuit in Synodo. *c. de quibusdam 37. dist.* vt censores essent morum iuuentutis, & magistrorum. eosque constituerent quorum inculpata esset vita, mores iustæ reprehensioni non obnoxij, & peritia minimè vulgaris. *Fons enim*, vt rectè Plutarchus, *& radix virtutis est, institutio proba. vtq; agricola sterpibus pedamenta apponunt; sic probi magistri accuratis præceptis, admonitionibusq; adolescentes fustulciunt, vt mores recti inde germinent.* Quod quantâ diligentiâ elaborandum sit, probat Trid. *sess. 23. c. 18.* & accuratè scripsit Dauid Lindanus atauis meus *libello de Instit. hominis*, sed & iussit Carolus IV. *in Bulla aurea tit. 26.*

4. Ea cura iam olim Ecclesiasticis commissa.

inter cætera quibus imperium regi ac sustineri putauit, vt illustrium Principum filij ab anno saltem septimo exteris etiam linguis erudiantur. & in Rep. Romana multis priuilegijs insigniores viri ad docendum prouocati sunt. Theod. sanè & Valent. C. *de prof. hb.* 12. eos qui ad viginti annos sedulo docendi labore peruenissent, comitiuâ honorarunt. immunitate etiam inuitabantur, *l. nec intra cum seq. C. de profes.* salaria optima ex publico percipiebant, *l. 2. l. magist. 7. C. eod.* l. 4. *in fine de decretis ab ordine faciend.* Grammatici, Rhetores, Philosophi, Medici, & numero quidem competenti. *l. si duas* 6. §. 1. *& seq. D. de excusa. tutor. d. l.* 1. centena sextertia Vespasianus constituit. *vt in eo Tranquil.* quam summam aiunt conficere bis mille quingentos aureos nostros. & tanto fauore studia promouebantur, vt quod eorum professoribus erogari mandabatur, ad nullum exemplum trahi posset, neque vllis alijs honorarium ex publico constitui. *l. vnic. C. de prab. salar.* & si decernebatur, decretum tanquam ambitiosum aut in gratiam alicuius factum rescindebatur, l. 4. *de dec. ab ord. fac.* aut irritum fiebat. Legum verò professores alibi quàm Romæ in Capitolio, & Constantinopili, & Beryti docere non poterant. *in proœm. digestorum. §. hæc autem tua. l. vnica C. de stud. lib. vrb. Rom.* hodie sanè viliter nimis professores habentur, ob exilia quæ à Rep. præstantur stipendia. *Dat census honores.*

5. Honoribus & lautis stipendijs præceptores inuitandi.

6. Alia per Iudicem quoad studia curanda.

Quamobrem ante sæculum alterum penes solos monachos litteræ delituerant; ventumq; erat ad extremam barbariem: donec liberalitate quorumdam Principum cœperunt litteræ reuiuiscere: & successit *Societas Iesu*, quæ tum ad pietatem, tum ad eruditionem apertis iuuentuti scholis egregiè duxit. quod institutum latiùs euoluit Consen. *polit. lib. 4. c. 6. 8. 10.* sed & *eod. lib.* rectè docet magno delectu ad artium liberalium, & scientiarum studia admittendos esse discipulos; *c. 7. c. 11.* Professores scientiarum in honore habendos; *c. 9.* professoribus & studiosis priuilegia danda, & qualia *c. 14.* quæ data sunt à Pontificibus & Principibus *c. 15.* qualia Rebuf. 180. collegit, quæ *d. c. 15.* per epitomen referuntur, Academias & Gymnasia publica instituenda; *c. 13.* gradus & honores legitimè conferendos eruditis, eosque magnificiendos; *c. 16.* litterarum studium non obesse politicæ prudentiæ, siue togatæ, siue militari; *c. 12.* Grammaticam; *c. 8.* Poësim *c. 19.* Eloquentiam solutæ orationis discendam; Philosophiam Reip. vtilem; *c. 23.* studium Logicæ, Physicæ, Metaphysicæ, Matheseos, *c. 24.* Medicinæ *c. 25.* promouendum. sed priora quidem omnia tamquam introductiones ad altiores scientias diriguntur: ad Remp. verò capessendam Iurisprudentia lapis est angularis. ea docet iudicia, vrbium, prouinciarumque regimina, subsidijs aliarum scientiarum iuuatur valdè, & ornatur: & eloquentiæ quidem non parum, sed maximè historiarum cognitione: in quibus discitur, & cernitur prudentia; ex moralium dogmatum inquisitione, Christianis ac sacris, Prouerb. Salomon. & Ecclesiastici, Psalmographi, alijsq; liberis; sed & gentilium philosophorum; quorum doctrinam tamquam ab iniquis possessoribus vendicamus, & in ius nostrum redigimus. *c. dominus declarauit. 1. q. 1.*

Hisce omnibus disciplinis academiæ apertæ sunt, quibus numquam ortus est, vt Lipsius *in Louanio c. 6. l. vn. C. de stud. lib. vrb. Rom. l. 11.* Consen. d. l. 4. c. 13. Quæque semper magnatibus inter primas curas fuerunt. atque adeò earum confirmatio ad iura maiestatis relata, & quatenus ad spiritualia spectant, Papæ reseruata. Et insignis dissertatio est de rebus & personis academiam constituentibus, dignitate Rectoris, & Cancellarij, Collegijs, Facultatibus, Professoribus, de honoribus scholasticis, eorum antiquitate, potestate, gradibus (qui tamen non dissolutâ facilitate tribuendi, non nisi ritè emeritis: ne cruda adhuc studia in forum propellant, ne audaciâ pro sapientia vtantur, ne initiatos se credant, cùm tantùm in vestibulo sapientiæ hæserunt, & vilescat honos sic vulgatus) de studiosis quâ tales sunt, eorumque priuilegijs, de iurisdictione academica, tribus Iudicibus studiosorum, an academicus criminalem habeat, an territorio inhærentem, ad quem ab eo prouocetur. quæ omnia non nemo tractat.

7. Academiarum institutio.

Academiarum ratio etiam exemplo Lacedæmoniorum commendatur; qui iuuentutem extra finum maternum, extra domum paternam instrui volebant. excitant alieni vultus sui aliorumque notionem. domestica quibus semper assueuerint iuuenes, veternum fouent. quare & studiosos ætate nonnihil maturiori peregrinari consultum est. *In terram alienigenarum gentium pertranſiet. Eccles. c. 39.* domi nascuntur Hectores, foris fiunt Vlysses. vt illius est commendatio, *qui mores hominum multorum vidit & vrbes.* Peregrinatio tamen finem eum habeat, vt mores hominum videantur, non tantùm vrbes, castella, sepulcra, amphitheatra, templa, palatia, columnæ, statuæ, ruinæ: sed & vt dignoscantur genij, & leges populorum; vt ea notitia in Reip. vtilitatem deinde conuertatur. Lipsij epistola ad Philippum Lanoyum. ideoque potiùs ad eos populos diuertant iuuenes, qui cultioribus sunt moribus, à quibus aliquid disci possit, quod in rem nostram vertatur. quâ tamen cautione peregrinandum, & quo fructu pleniùs apud eos requirendum est, qui eam rem ex professo tradunt. Perpetua esse peregrinatio non debet, vt nec studia: sed suo tempore circumscripta. vt Heluidij Prisci *apud Tacit. 4. Hist. ingenium illustre altioribus studijs iuuenis admodum dedit, non, vt plerique, vt nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior aduersus fortuita Remp. capesseret. nam sæpè quem admodum omnium rerum, sic literarum quoque intemperie laboramus. non vitæ, sed scholæ discimus.* Sen. *ep.* 107. inde sequitur turpis affectatio literarum, doctrinæque ostentatio.

8. Peregrinatio.

CAPVT IV.

De Castitate.

1. Mala à libidine.

VT Iuuentus benè adoleſcat in ætatem Reip. vtilem, inter ſumma præcepta referenda eſt obſeruantia caſtitatis. Sacræ ſiquidem & prophanæ hiſtoriæ omnium ſæculorum & gentium plenæ ſunt funeſtis cædibus, excidijs vrbium, vaſtationibus prouinciarum à libidine inuectis. Hiſpaniam ſolam teſtari lubet, vbi vir nobilis ignominiam filiæ à rege illatam vindicare volens, Saracenos inuitauit, qui victimas violatæ pudicitiæ vltra ſepties centena Chriſtianorum millia immolârunt. toramque ditionem ad montes vſque Pyrenæos occupârunt, & tot ſæculis inſedêrunt, vt vix patrum noſtrorum memoriâ reliquiæ ſunt eiectæ.

Vix Remp. inuenies imperio deiectam, in qua non priùs bonos mores libido proſtrauerit.

——— *Aſpice tarè*
Florentes quondam luxus quas verterit vrbes.

2. Iuuentus reſ nouenda à corruptelis.

Itaque pudicitiam magnæ curæ in Repub. eſſe conuenit. & maximè vt iuuentus ab ijs omnibus remoueatur, quæ corrumpere animũ poſſint. nam, vt inquit Cic. *l. 4. Tuſcul. qui ſe præcipitauit, ſuſtinere ſe cùm velit non poteſt.* qui ſemel pudorem profligauit, difficilè ſe aut numquam ad probitatem reuocat. violentum hoc malum eſt, vix arbitrio libertatem relinquit intellectum porrò adeò obtenebrat, vt vix poteſtatem iudicandi reliquam faciat. Vnde rectè Claudianus:

Sed quia cæcus ineſt vitijs amor, omne futurum
Deſpicitur, ſuadentq́; breuem præſentia fructum,
Et tuit in vetitum animi ſecuta libido.

Libido, inquit Auguſtin. *luxuriæ ita totum corpus interius & exterius ſibi vendicat, & totum commiſcet hominem affectu animi & appetitu carnis coniuncto, vt ſequatur voluptas omnibus corporis voluptatibus maior; ad eius tamen peruenitur extremum, vt pœnè omnis acies, & vigilia cogitationis omnis obſtruatur.*

Ex aduerſo Minerua pudica fingitur & Muſæ virgines. comitatur non modò, ſed conſeruat ſapientiam caſtitas. abſtineatur ergo ab ijs omnibus, quæ mouere in malum poſſint; abſint cuiuſcumque generis irritamenta malorum, amoueatur ignis à ſtipulis, alioquin denunciatur certiſſimum incendium. remoto ſatellitio mitius fœuit malum. ſine Cerere, & Baccho friget Venus. vnde rectè apud Plutarchum, *in Abbacon. Quo pacto*, inquit Geladus, *Sparta exiſtit adulter in qua diuitiæ, delicię & corporis adſcititius cultus probro habentur; contra verecundia, modeſtia, atque obedientia magiſtratibus debitæ obſeruatio decoris laudiq́; dantur?*

Igitur ſpectacula quæ bonis ac pudicis moribus obſunt omninò ex Repub. tollantur, eaque retineantur dumtaxat, quæ ad virtutem excitant. *Nihil eſt*, inquit Seneca, *tam damnoſum bonis moribus, quàm in aliquo ſpectaculo deſidere: comœdia tragœdiaq́; ita repræſentant ſcelera, vt docrant.* 3. Spectaculis.

Sanctè Conſtantinus cruenta ſpectacula & gladiatores prohibuit. *l. cruenta C. de gladiat. l. 11.* Arcadius & Honorius Maiumæ ludos antè prohibitos reſtituerunt, *l. clementiæ de Maiuma l. 11. ita tamen*, inquiunt, *vt ſeruetur honeſtas, verecundia caſtu monitu perſeueret.* non ergo amatoria cantentur, & turpia, aut obſceni motus corporum chorels & ſaltationibus efferantur. *c. 19. diſt. 34.* turpiloquium & libidinoſi geſtus, illecebræ ſunt voluptatum, & pronubi, iacula cordi infigunt, numquam non cruenta, quæ penetralibus numquam extraxeris; vel ſi extraxeris, non antequam è cuſpide venenum biberint.

Proinde hiſtriones, præſertim exteri, & ex corruptis regnis, aduenæ cautiſſimè coërcendi ſunt. 4. Comœdijs.

Nil ſædum dictu, viſuve ea limina tangat,
Intra quæ puer eſt, id eſt, puræ animæ, noxio & plus quàm Regio veneno inficiantur, plus quàm enim Baſiliſci viſus ſpectacula intoxicant. & quamuis.

Segnius irritant animos demiſſa per aures,
Quàm quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus;

Irritant tamen. nec ideò negligendum aconitum, quia aliud venenum reperiatur eo ſubtilius. Vtrumque enim præſentem mortem per aurium oculorumque feneſtras inducit. quid intereſt ſpiculo tactus an haſtâ moriaris; ſi moriaris tamen? Igitur magiſtratus ea omnia ſpectacula, atque ludos prohibeat, quibus puræ animæ infici poſſunt. Sanctiſſimè Principes noſtri vetuerunt comœdias, tragœdiaſque vllas exhiberi, vel mutas etiam repræſentationes aut cantilenas ſine prætia Cenſorum viſitatione & admiſſione: qui non tantùm in verba, ſed & modos & geſtus inquirant.

Et ne faciliores in admittendo ſint Iudices, nihil pro ſpectaculorum licentia ab hiſtrionibus accipere decet, nec turpi colludio quærere prætia aliorum. *l. quicquid. C. publicæ lætitiæ lib. 12.* nec ſi ipſi ludos ament, duos aureos excedere in eorum expenſis. *l. finali C. Theod. de expenſ. ludor.*

Enimuerò quia chorearum ſpectaculorumque olim magna fuit impuritas Clero ſanè illorum aſpectu fuit interdictum, *c. 19. diſt. 54.* & lectione, *c. 2. diſt. 37. c. 3. diſt. 35. quia in* vno ſe ore cum Iouia laudibus Chriſti laudes non capiunt. & Hieronymus, *c. 4. diſtinc. 35 Eccleſiæ Principes*, inquit, *qui deliciis affluunt, & inter epulas atque laſciuias pudicitiam ſeruare ſe credunt; propheticus ſermo deſcribit, quòd euiciendi ſunt de ſpatioſis domibus, lautiſq́; conuiuiis, & multo labore epulis conquiſitis, & euiciendi propter malas cogitationes, & opera ſua.* 5. Maximè clerus ab his abſtineat.

Cæterùm

6. Latinæ comœdiæ probantur.

Cæterùm vt declamationes aliquæ Scholasticæ exercitationes admittendæ sunt, ita & comœdiæ latinè & pudicè scriptæ, & quæ verecundè agantur à studiosa iuuentute. His enim actionibus formantur ad publicas functiones in futurum; sine illis causarum patroni, Oratores, Concionatores, Magistratus perfecti non existunt.

7. Nec reijciuntur vernaculæ pudicæ, cautæ.

Quin etiam collegia quædam per has hæreseon & belli turbas intermortua Principes nostri resurgere permiserunt, eâ inter ceteras lege, nequid repræsentent nisi ritè approbatum, atque aliquis è clero atque senatu curam habeat, inspiciatque ne quid agitetur, quo religio, mores, Resp. damnum capiat. quâ sanè cautione adhibitâ liberalia hæc exercitia suscipiuntur horis permissa, & honestè auditores recreare, & à potibus & tabernis auocare possunt.

8. Et citra argumenta sacra.

Cæterùm obseruari conuenit, ne dum vernaculo sermone comœdiæ recitantur, argumentum ex litteris sacris sumatur. alioquin enim facilis lapsus est in irreuerentiam diuinæ Scripturæ, illiusque abusum, aliáque incommoda: ob quæ Concilium Trid. lectionem Bibliorum vernaculorum passim vetuit. & iam pridem Innocentius III. Gallicam sacrorum librorum translationem non permittendam passim laicis & fœminis statuerat; Azor. *mor. lib.* 8. *c.* 26. *n.* 4. & Alexander IV. disquisitionem fidei publicè vel priuatim laicæ personæ interdixit. *c.* 2. §. 1. *de hæret. in* 6.

9. Sed quæ amorem virtutum, horrorem vitiorum ĩpsũllicit.

Generatim porrò obseruandum permissis comœdijs, vt ea argumenta ijs verbis tractentur, quibus in odia vitiorum, virtutumque amorem auditores trahantur, nec gestus, nec incessus oculos vel aures incestent, non blandè proposita vitia illiciant, sed horridè tractata deterreant, aut amantium affectus ne bono quidem fine repræsententur, nisi obiter, & in transcursu, ne si hæreat in amoribus animus, inficiatur vitio; antequam, catastrophen exaudiat. dicere, audire, facere breui distant interuallo. lepores, & sales sint honesti, joci liberales, non malculoli, non turpes. mulier ne scenam ingrediatur, absit à theatro, quantum fieri potest, schema muliebre, nihil sit inuerecundum, nihil indecorum, & argumenta & stylus honestus sit, politus, eruditus, indolis liberalis index: omnis actio comiter grauis, & quæ in omni persona ciuiles mores doceat: ne cui contingat, vt quàm minimè tunc homo sit, quàm cùm inter homines fuerit; omnia tendant in ædificationem, nihil in destructionem.

10. Pœnæ in adulteros rectè latæ.

Per legem Iuliam *de adult. & stup.* satis pœnarum coërcendis libidinibus positum fuit, vt nec actus, nec conatus, non sollicitatio, non interpellatio etiam sine effectu sceleris, non comitis abductio, & corruptio, nec quidquam impudicitiæ gratiâ factum extra pœnam fuerit, quo matrona, aut virgo tentaretur. quinimò leges infames adulteros, in turpitudine domi deprehensos occidere permiserunt. *l. matito D. de adult.* quod & Iustin. auxit, permittens ei occidere illum, quem suspectum habet, si ter testato ipsi denuntiauerit, ne cum vxore sua versaretur, & is repertus esset spreuisse denuntiationes in loco ad suspicionem huius turpitudinis apto. sin autem maritus alio in loco, in quo huiusmodi suspicio minimè esse possit, cum vxore versantem illum reperit, debet custodire, vel tradere eum Iudici, secundùm constitutionem *Nou. vt liceat matri & auiæ* 117. *Auth. si quis* C. *de adul.*

11. In fornicationis.

Castimoniæ legum veterum defuit punitio simplicis fornicationis; quam tamen Ecclesia numquam neglexit. vt dixi in *lur. Pontif. nou. anal. de cohabit. cler.* & Extrauag. *Constit.* 91. *Leonus, vt concubinam habere non liceat.* manum admonere cœperat. sed Nerones, Heliogabali, Caij, Maxentij, Messallinæ, & similia generis humani monstra, vi & exemplo Remp. totam in luxum & libidinem traxerunt, & vitijs leges oppresserunt. nec diu Romani fortis strenui mansérunt, dum domi malè viuitur; honores, & quæcumque virtutibus ambiri solent turpitudini tribuuntur; & similitudine vitiorum Principalium obtinentur.

12. Eliminandæ lenæ, meretrices.

Igitur Princeps, Magistratus, & quicumq; Remp. curant, si eam saluam velint, legibus luxuriæ comprimendæ scriptis vim, vitamque suam restituant, seruentque, reos castigent, reatium instrumenta, & irritamenta, lenones, lenas, lupas procul abigant. & quidem si fieri potest ex totis ciuitatibus exterminent vnà cum meretricibus, venundatis vt faciant malum. vt obtineatur quod Deuteron. *c.* 23. dicit Dominus, *Non erit meretrix de filiabus Israël, neque scortator.* & quidem D. Ludouicum regem Galliæ edicto expulisse meretrices scriptores asserunt.

13. Saltem coërcendæ intra aliquas angustias.

Cæterùm si is sit gentis genius, aut clima, vt sine periculo adulteriorum, stuprorum, præposterarum libidinum inhiberi meretricij coitus non possint: *si non huius aut illius hominis est periculum, sed populorum strages timent; dextra-bendum est aliquid seueritati, vt maioribus malis sanandis charitas ignem subuenat. c.* 25. *distinct.* 50. in morem probi medici, qui omittit leuiorem morbum, si ex illius cura motis humoribus maior morbus timetur. malè affectis corporibus fistulas potiùs tolerare, quàm paralysim pati conuenit. Ideóque perditum hoc genus hominum si profligari non potest, coërceri tamen ita, & reduci in angustias aliquas, & sentinam ciuitatis oportet, vbi corruptis iam dumtaxat seruiat hominibus, non corrumpendis. atque ita receptum est, vt à consortio, & vicinia honestarum familiarum expellatur. quod in regno Neapolitano Rogerius rex decreuit *Constit. incip. Quæ passim, ibi, inter boni testimonij fœminas eis habitationem vetamus.* quam olim Matthæus de Afflict. & hodie Borel. *de mag. edictis l.* 3. ritè obseruatam tradidére. quod & Senatus Antuerpiensis pluries ordinauit. eo etiam addito, vt si quos lenocinium & meretricium exercere in vicinia honesta contigeret, quia contra desperatam eam fœcem palam testari meticulosis aliquando graue videtur,

videtur, testimonio aliquot vicinorum, quorũ nomina non publicarentur, sine strepitu, aut figura judicij ædilitio quodam & censorio iure statim in destinatam istis hominibus ciuitatis insulam relegarentur. vetitis etiam dominis (quod contra manifestos vsurarios. *c. 1. de vsur. in 6.* iubet) ne qui turpiter viuentibus domos vllas elocent: additâ pœnâ, siquis secùs faxit. Prudenter profectò. si & ostracismus erga probos quamuis, sed suspectos apud Græcos laudari meruit. *Meretricem*, inquit Cicero, *l. 2. de fin. in matronarum cœtum inducere perinde est, ac si quis voluptatem in virtutum concilium conducat.* Afficiat earum consuetudo aliquid de suo morbo; anhelitus & corpora inficiunt, & animos non vehementior pestis vlsius contagio.

Quare rectè iterum Neapoli constitutum refert Borellus, ne meretrices vehi possint carrucis, non chirotheciis manum induere, & apud Iudicem meretriculum turpitudinem suam profiteri, & in matricula describi debeant. quòd si Iudæorum more panno aliquo fuluo aut flauo caput obligari, vel vt apud nos pestè tacti virgulam ferulem quoties prodeunt gestare iuberentur, fortè huiusmodi probrum aliquas retardaret in præcipitio stantes, aut lapsas etiam reuocaret. In id saltem incumbendum, vt infamiâ habitationis ab honestis secernantur, nosc antúrque, ne incautos corrumpant, & nõ nisi spõte se præcipitantibus obsequãtur.

14. Maxime puniendæ coniugatæ, nisi sint meretrices.

Quare non admittenda est controuersia, num meretrix marito nupta in reliquarum chaos reijcienda sit? quia cùm Vlp. *in l. 46. D. de verb. signif. matrem-familiàs*, inquit, *accipere debemus eam quæ non inhonestè vixit; matrẽ enim familiàs à cæteris fœminis mores discernunt atque separant: proinde nihil intererit nupta sit an vidua, ingenua an libertina.* nam neq; nuptiæ neq; natales faciunt matrem-familiàs, sed boni mores. consonat lex 41. D. *de rit. nupt.* ex quibus conficitur nuptias turpitudinem non excusare, sed augere, & quamquam non absorbeatur turpitudo, quæ posteà intermissa est. *l. 43. D. de rit. nupt.* tamen meretrix, quæ meretricij quæstũ, postquã in mariti manũ venit, intermisit, pœnã turpiter viuentibus scriptã vt non teneatur ratio euincit, esto famæ maculã non eluerit.

15. Castitatem promouet fauor matrimonijs sactus.

Seruandæ castitati non parum contulerint Magistratus, si matrimonijs inprimis fauerint. & Romani quidem multis priuilegijs eos donauerunt, qui proli gignendæ incumberent. priuatis, publicisque à muneribus excusabantur, quibus iustrium, pluriúmue liberorum obuenerat. Inter candidatos etiam numerus filiorum præualebat. Germanicus *apud Tacitum l. 1.* ad inuidiam insidiatorum, *numerate*, inquit, *sex liberos.* & Drusus, cùm vxor ei geminos peperisset, nullis ante se Romanis Principibus tale aliquid contigisse in senatu gloriatus est. nec priuilegia nubentium sacris litteris data ignorantur, fœcunditas & sterilitas agnoscuntur pro pœna aut beneficio Dei; qui sterilem tacit *matrem filiorum lætantem.* Nuper Rex Hispaniæ insignia priuilegia attribuit in matrimonium se dantibus, cùm per bella quæ per Europam geruntur, nauigationes, ac colonias Indicas viduari Hispaniam incolis, vrbes ciuibus, rura agricolis animaduertisset. quin nec malè olim cœlibatui pœnę prescriptę fuerunt, quæ in gratiam quidem virginitatis, & continentis vitæ abrogatæ sunt; vt Euangelico consilio obsecundaretur: cæterum ijs, qui contempto matrimonio, quod sacramentum magnum dixit D. Paulus, vagis libidinibus diffluunt, aut cum focarijs concubinis poluuntur, nec ratio fauet, nec legales pœnæ remitti deberent; vt Resp. legitimis ciuibus suffulta, domi fortis, & foris non ignobilis habeatur. præsertim si ad ciuitates, & prouincias deferi cœptas, vel alias amplificandas, multi prudentissimè peregrinos etiam non admiserint tantùm, sed & varijs priuilegijs allexerint, iure ciuitatis donarint, seu aliter coluerint. quã ratione non parum Roma profecit. vti Oratio Claudij *apud. Tacit. lib. 11.* luculenter proponit. & hodiè ratio Religionis multas vrbes & prouincias impleuit, vt Delus olim ob templum creuit, vndiq; ad affirmationem Maiestatis concurrentibus hominibus. Iust. *l. 24.* Sed & illud ad fauorem matrimonij pertinet, vt vxores honore maritorum splendescant, & nobilitentur, forum & domicilium fortiantur. *Mulieres*, inquit *l. mul. C. de Incol. honore maritorum erigimus, & genere nobilitamus, & forum ex eorum persona statuimus.*

CAPVT V.

De reformatione.

1. Vereque Magistratus sit remuę officio suo incumbat.

NIhil tam felix, vt nõ aliquando à primæuo instituto nonnihil deflectat. itaque si quando benè instituti cessitauerint, reuocandi sunt in viam. In eam rem magistratuũ in Rep. duplex ratio. Ecclesiasticus est, & Ciuilis. vtriusque diuersa functio: sed & in quibusdam tamen communis. ad illum sacrorum cura, ad hunc ciuilis administratio pertinet; ad vtrumque in suo ministerio ea decernere, & pridem decreta exequi, quæ à maioribus ad Ecclesiã, & Remp. benè constituendam, benè regendã ordinata sunt. Ecclesiasticus quidẽ subditos, ad pietatem, religionem & superiorem beatitudinem dirigit: Ciuilis ad publicam tranquillitatem, virtutemq; moralem. ille docendo, hortando, æterna præmia atq; pœnas proponendo: hic imperio magis, quàm admonitione vtitur. pœnis hic ciuilibus, infamiã, exilio, morte: ille internis plerumque, excommunicatione, aliisq; censuris: quamuis & alijs nonnumquam, citra corporis & membri mutilationem, sed & moderatè admodum, grauis enim aliarum pœnarum inflictio ad opera gladij materialis refertur. vnde Greg. *lib. 2. epist. 52 ut refertur d. 45. c. 1. quid autem de Episcopis, qui verberibus tuneri volunt, Canones dicant; benè fraternitas vestra nouit. Pastores enim facti sumus, non percussores: & egregiæ prædicator dicit: Argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina. nouit verò atque inaudita est ista prædicatio, quæ verberibus exigit fidem.* Ad hos pertinent, qui sine graui scelere & certo periculo fugæ clericos, & maximè

2. Sed Ecclesiasticus sine sanguine, & rigore vindictæ.

ximè in dignitate conſtitutos in carcere conijcijunt, quorum temeritati ſacri Canones excommunicationem infligunt: ſæpè non ſatis à Prælatis expenſi. *c. ſi clericos. de ſent. excom. in 6.* non enim pro lubitu nobiliora præſertim Eccleſiæ ſuæ membra vrere, ſecare poſſunt: ſed poſt adhibitam demum omnem aliâ medecinam, & valetudinem deſperatam.

3. Rebus ſacris ne ſæculares ſe inumiſceant.

In Synodo III. Romana decretum, ne Reges rebus ſacris ſe immiſcerent. *c. bene diſt. 96.* In Chalcedonenſi Imp. Marcianus, *Ad confirmandam fidem*, inquit, *non oſtendendam potentiam ad exemplum Chriſtianiſſimi Principis Conſtantini intereſſe volumus.* & *c.* 5. negat ſe de rebus diuinis iudicare. Conſtantinus Magnus appellationem Donatiſtarum ad Melchiadem reiecit. Valentinianus reſpondit *non licere ſibi negotiis ſe Eccleſiaſticis immiſcere; ipſi vbi lubitum ſit conueniant.*

4. Vtraque enim poteſtas diſcerta.

Vtramque poteſtatem diſpeſcuit Gelaſius, Anaſtaſio ſcribens; *Duo ſunt, Imperator Auguſte, quibus principaliter hic mundus regitur: Auctoritas ſacra Pontificum, & Regalis poteſtas. in quibus tanto grauius eſt pondus ſacerdotum, quanto etiam pro ipſis regibus hominum in diuino ſunt reddituri examine rationem.* & Felix Papa *diſt. 10. c. 3.* & iterũ Anaſtaſius vbi ſuprà profequitur latius.

5. Res diuina ſanctè fiat, & à pijs ſacerdotibus.

Non exiguâ ſanè curâ ijs, qui clero præſunt, allaborandũ eſt, vt pro dignitate diuinę Maieſtatis ſacrificium à Chriſto inſtitutum ritè peragatur, vt meritis & virtutibus ſacerdotes ſint digni; vt cum reuerentia & tremore ſacrificent: ſi vel ſpectantes angeli contremiſcunt. integer vitæ ſceleriſque purus ſit ſacerdos, cuius manibus immaculatus agnus tractatur: innocens os, atque lingua, quæ illius ſanguine rubeſcit: caſta mens atque præcordia, quæ illius hoſpitio nobilitantur. Sacri Canones ſacerdoti vxoris vſum vetant; quanto magis ſcortis bigamum repellunt: quanto magis fornicarium, concubinarium, adulterum? quin nec ſpeciem mali, vel ſuſpicionem ad ſacra admittunt: vetant cohabitationem cleri, & mulieris, colloquia ſuſpecta, aut quodcumque aliud, quod populum offendere poſſit. *diſt. 81. c. 26. 27.* Conc. Lateran. *Sub Leone X. ſeſ. 1.* Trid. *ſeſ. 25. c. 4.*

6. Quorum mores Prælati diligenter inſpiciãt.

Porrò *inferiorum culpæ ad nullos magis referenda ſunt, quàm deſides, negligentes, rectores, qui multam ſæpè ũgruunt peſtilentiam, dum auſteriorem diſſimulant adhibere medicinam. c. inferiorum. diſt. 86.*

Ad eorum igitur ſolicitudinem, quàm maximè pertinet vt inuigilent in vitam, mores, reformationem ſacerdotum, aliorumque miniſtrorum immaculati ſacrificij; in nitorem, ornatum, decorem domus Domini, omniumque ad ſacrificium puriſſimum neceſſariorum. de quibus pulchrè Conc. IV. Mediolan. S. Caroli.

7. Officia Eccleſiaſtica ritè peragantur.

Sed & laudum diuinarum pſalmorumque vſum, pſallendique officium clericis iam olim mandatum conſtanter retinendum eſt, & ſanctè colendum. ad modum Moyſis & Mariæ *Exod. 15.* & monitum Pauli *ad Coloſſenſ. 3.* ſicut & Plinius teſtatur *lib. 10. epiſt. 97.* nihil in primis olim Chriſtianis delicti repertum eſſe, niſi quod ante lucanos cœtus concelebrent, & Chriſto laudes canant. & Damaſus conſtituit, vt pſalmi diu noctuque canerentur per omnes Eccleſias, idque præcepit Epiſcopis, presbyteris, & monaſterijs.

8. Ab Ordinatis.

Cùm verò periti, imperitique ſimùl concinerent, ſæpè abſonæ voces deuotionem turbabant, religionique officiebant. in Conc. *ſub Martino Papa* ſtatutum fuit, ne cui liceret in pulpito pſallere, qui ab Epiſcopo non eſſet ordinatus lector. Greg. verò pſalmos & lectiones præter Euangelicam per ſubdiaconos, vel ſi neceſſitas exigeret, per minores ordines cantandos cenſuit: Diaconos autem & ſuperiores prædicationis officio & eleëmoſynarum ſtudio vacare iuſſit. *c. 2. & 3. diſt. 92.* Vnde fortè natum eſt vt Canonici Eccleſiarum collegiatarum, ac præſertim Cathedralium, vbi inferioris gradus alij ſunt miniſtri, cantandi onus in hoſce reclinauerint. Trid. tamen vt per ſe pſallant iterum iuſſit, *ſeſ. 24. c. 12. §. omnes.* quod tamen ſcrupulum meritò non inijcit ijs, quorum in Eccleſia functio forſan alibi eos auocat aut impedit totis officijs pſallendis inſiſtere. iuxta *d. c. 2. & 3. diſt. 92.*

9. Sine muſica

Inſtrumenta muſica, aliaque cantui primitiuæ Eccleſiæ non adhibebantur, tum quia pollutа erant laſciuis & idololatriæ officijs, tum laſciuæ, ne in cryptis proderent latitantes Chriſtianos. ac ſerò muſica in Eccleſia recepta eſt. alioquin vſus eorum pie adhibitus, dummodò laſciuũ nihil aut impurum miſceatur, Trid. *ſeſ. 22. decreto de obſeruando in miſſ.* inſtituto congruit monente ipſo Pſalmiſtâ frequenter, pſallere cytharis, cymbalis bene ſonantibus, in chordis, & organo, & pſalterio decachordo.

Præclara ſunt S. Caroli monita de cantu Eccleſiaſtico propoſita *Concil. Mediol. V.* nec minus ſancta Conc. Baſ. *ſ. 21.* quæ ſi miniſtri Eccleſiæ eo ſtudio, quo conuenit, obſeruent, immunes erunt à minis Aggæi *c. 1.* vbi omnium malorum ſequelam ſacrorum neglectui aſſignat. quam ob cauſam *dicit Dominus exercituum; quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis vnuſquiſq; in domum ſuam: propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cæli ne darent rorem, &c.*

10. Horæ Canonicæ

Horarum etiam canonicarum vſus in Eccleſia antiquus eſt, patet ex Tertulliano *contra Pſychicos c. 10.* Cypr. *l. de Orat. Dom.* Hieron. *epiſt. ad Demet. & Letam.* Anaſtaſio *de virgin.* vt genter canon ſit Damaſi, Hieronymi, Ambroſij inuentio. quamuis ij ordinatiùs diſpoſuerint. Horis dicendis obligantur beneficiarij, qui fructus olim in eam rem relictos percipiunt, religioſi profeſſi, pro ſuo quilibet inſtituto, & clerici ordinibus maioribus initiati. *c. presbyt. c. dolentes. de celebrat. Miſſ. c. ſi quis presbyter diſt. 92.* & quò minùs negligantur Horarum officia, ſolent diſtributiones, debentque ſingulis aſſignari. Baſilienſ. *ſeſ. 21.* Trid. *ſeſ. 21. c. 3. ſeſ. 22. c. 3.*

11. 11. Iudicia eram, & viſitatio Prælatorum ad inſtitutum

Iudicia etiam inter ſuos vel notionis ſuæ cauſas Eccleſia exercuit Paul. *1. Corint. 6.* Alexander Pelag. Conc. Agatenſ. *c. 14. 15. 16. 17. etc. 11. q. 1. c. 2. c. 5. ibidem* Trid. *ſ. 13. c. 1.* pluribus Conſen *polit. lib. 6. c. 8. & 9.*

In D. Pauli.

In Ecclesia superiores in sui suorumque reformationem gnauiter incumbere oportet, reuocando omnes ad institutum D. Pauli. 1. *Timot. c. 3. 2. Timot. c. 3. Ad Titum 1.*

13. Ita vt clerici sint irreprehensibiles.

Primùm igitur requirit Paulus Episcopum, atque ad proportionem gradus inferioris ordinis clericum, *irreprehensibilem*, vitæ actionumque innocentiâ purum.

14. Sobrij.

2. *Sobrium* : vnde 1. *Cor. 5. si quis nominatus frater fuerit fornicator, aut auarus, aut ebriosus, cum eiusmodi nec cibum sumere. & Canones Apostolorum 42. & 43. Episcopus vel presbyter vel diaconus alea vel ebrietati seruiens, vel cesset, vel damnetur, seu deponatur. hypodiaconus, aut psaltes, aut lector similia faciens aut cesset, aut communione priuetur : similter & laici. & Cong. Agath. c. 4. Ante omnia à clericis vitetur ebrietas, quæ omnium vitiorum fomes ac nutrix est. Itaque eum quem ebrium fuisse constiterit, vt ordo patitur, aut triginta dierum spatio à communione statuimus submouendum, aut corporali subdendum supplicio.*

15. Prudentes.

3. *Prudentem* : quod non solùm litterarum peritiâ, verùm etiam secularium negotiorum dispositione intelligendum latè docet Gratian. *dist.* 36. 37. 38. 39.

16. Ornati.

4. *Ornatum* : quod moribus, vitâ, vestibus, internâ, externaque decentiâ, multis iterum Gratian. *dist.* 40. 41. sine affectatione, vt genus illud monachorum incusat Hieron. ad Eustachium : *Apud hos*, inquit, *affectata sunt omnia; laxæ manicæ, caliga follicantes, vestis crassior, crebra suspiria, visitatio virginum, detractio cibariorum.*

17. Hospitales.

5. *Hospitalem* : qui exemplo ostendat, quod populo prædicat, vt numerum eorum fugiat, quibus in Iudicio dicetur ; *Hospes eram, & non suscepistis me.* quod iterum prosequitur Gratian. *dist.* 42. *c. offerebat.* 32. *q.* 7. *c. quoniam* 16. *q.* 1. maximè Prælatum : *c. volumus dist.* 89. *c. quia* 12. *q.* 1. Vnde Greg. in hospitalem Archidiaconum in Episcopum electum repulit. *c. Archid. dist.* 85. & Carolus Rex Swæonum domum eius incendi iussit, qui ter hospitium negasset. Ioan. Mag. *lib.* 4. *c.* 2. barbaraperna in barbarum morem.

18. Pudici.

6. *Pudicum* : vt moribus & verbis pudorem exhibeat.

19. Doctores.

7. *Doctorem* : vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere. nam latratu canum, & baculo pastorum lupi sunt arcendi. vtrumque Gratian. *dist.* 43. latiùs exequitur.

20. Non vinolenti.

8. *Non vinolentum* : non multo vino deditum, vinoque contumelias iungentem : de altari viuentem, non luxuriantem ; temperanter & piè conuiuantem. iterum Gratian. *dist.* 44.

21. Non percussores.

9. *Non percussorem* : sed in mansuetudine & patientia arguentem, obsecrantem, increpantem. rursus Grat. *dist.* 45. *c. non licet. dist.* 86.

22. Modesti.

10. *Modestum* : cui contentio odiumque displiceat. qui velit fratri ignoscere septuagesies septies, qui infirmantibus misericordiâ condescendat. *c. vera. c. discedite. dist.* 45.

23. Non litigiosi.

11. *Non litigiosum* : qui vel adulationibus animos magnatum sibi conciliet, vel detractionibus fratres infamet, vel discordiam seminet. Gratian. latè *dist.* 46. & *dist.* 90.

12. *Non cupidum* : non turpilucrum, cupido facilè à iustitia abducit, & in negotijs circumuenit proximum. Gratian. *dist.* 47. & *x. ne clerici vel monachi sæcularibus se negotijs immisceant.* 24. Non cupidi.

13. *Suæ domui benè præpositum* : vt neque res suas prodigat, nec malis artibus augeat ; domesticos in officio disciplinaque contineat, subditosque in omni castitate. *qui enim domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?* 25. Domui suæ benè præpositi.

14. *Non neophytum* : *ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli.* qui heri erat in theatro, hodiè non sedeat in Ecclesia : qui vesperi erat in Circo, manè non ministret altari : qui dudum fuerat fautor histrionum, hodiè non sit consecrator virginum. Gratian. *dist.* 48. 26. Non neophyti.

15. *Qui & testimonium habeat ab iis quæ foris sunt* : vt Christi bonus odor sit. 27. Boni testimonij.

16. *Non bilinguem* : *Os bilingue Deus detestatur, Prou.* 8. *Susurro & bilinguis maledictus, multos enim turbauit pacem habentes. Ecclesiast.* 28. 28. Non bilingues.

17. *Habentem mysterium fidei in conscientia pura* : adeoque probatum, & sine crimine repertum. *c. infamis* 15. *q.* 15. *c. nulli* 3. *q.* 4. *c. omnes* 5. *q.* 1. *c. presbyt.* 2. *q.* 2. 29. Habentes mysterium fidei.

18. *Dei dispensatorem* : de quo Conc. Antioch. 12. *q.* 1. *c.* 23. 30. Dei dispensatores.

19. *Non superbum* : ne se extollat aduersus Scripturas, & Ecclesiasticos Canones, & noua introducat præcepta. *c. hæc autem. dist.* 30. ne cum austeritate imperet. *c. licet. dist.* 45. 31. Nõ superbi.

20. *Non iracundum* : adeoque omni sensu & iudicio mobilẽ. *c. ira* 11. *q.* 3. *c. velut*, 5. *q.* 1. *c.* 5. *q.* 2. 32. Non iracundi.

21. *Benignum* : erga bonos ; non delinquentes. *c. sed illuc. c. licet* 4. & 6. *c. sjucera distinct.* 45. 33. Benigni.

22. *Iustum* : non vitâ tantùm, sed & iudicio. *Iustus Dominus & iustitiam dilexit.* 34. Iusti.

23. *Sanctum* : vitæ simul & Sacramenti sanctitate. *c. dom.* 1. *q.* 1. morum nobilitate, & fidei puritate. *c. nos qui c. non est c. multi. c. ante dist.* 40. 35. Sancti.

24. *Continentem* : Gratian. latè *dist.* 31. 32. 33. 34. Trid. *sess.* 24. *c.* 14. 36. Cõtinentes.

25. *Amplectentem eum, qui secundùm doctrinam est, fidelem sermonem.* 37. Fidelis Sermonis.

26. *Bonum Christi militem* : militiâ sanè spirituali, vt se suosque aduersus diaboli insestas insidias caurè tueatur, non aduersus pyratas exeubet, diu noctuque arma corporalia tractet. *c. reprehensibile* 23. *q.* 8. sed eam curam Magistris militum & Principibus relinquat. *c. vt pridem c. simpliciter, ibid.* 38. Boni Christi milites.

27. *Qui Solicitè curet se ipsum probabilem exhibere Deo.* nam cum honoris augmento cura quoque solicitudinis debet accrescere. *c. rationis dist.* 100. 39. Solliti coram Deo.

28. *Operarium inconfusibilem* : quem non vincat inanis pudor, non erubescat Euangelium ; Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam. *Loquebar de testimonijs tuis in conspectu Regum, & non confundebar. Psal.* 118. 40. Operarij inconfusibiles.

Sanè reformatio Cleri ad hanc normã Apostolicam seriò est vrgenda, & ad veteres Canones. nulla gratior nouitas, quàm quæ vetustam habet auctoritatem. Nulla reformatio porrò facilior, quàm ex delectu eorum, qui clero adscribuntur : si eorum vita, & mores ad Apostolica 41. Promptissima reformatio ex cleri delectu.

lica præscripta exigatur, & maximè in summo sacerdotio, atque Episcopatu; vnde fluit in reliquos viuendi norma. quare Episcopum indignè ordinatum, & ordinantem Zozymus Papa deponit. *c. qui, dist.* 59. alios ordinantes indignos ordinandi potestate priuat Conc. Carthag. IV. *c. ex pœnitentibus dist.* 50. Quæ in delectu Episcopi, Præpositi, parochi, clerici exigantur passim; & à Concil. Trid. nos *in Iur. Pontif. nou. analysi tit. de Ordinand.* contraximus. Quarum rerum examen vt sanctum, ita & accuratum S. Carol. *in Concil. Mediol. V.* propositum fuit.

42. Frequenti Prælatorum visitatione.

Secundum reformationis subsidium est frequens Visitatio, annuam exigunt antiqui Canones. 10. *q.* 1. *c.* 10. per ipsos Episcopos, si valet: sin minùs, per substitutos, pietate, & prudentia probabiles. *c.* 11. *ibid.* 9. 2. *c.* 28. Trid. *sess.* 24. *c.* 3. *sess.* 14. *c.* 2. nec quicquam magis infregit Ecclesiæ mores, quàm visitationis omissio, & ab ea exemptio. adeoque Trid. illam reducit sub cautione Apostolicæ delegationis hac salua. *sess.* 7. *c.* 8. *sess.* 14. *c.* 9. Visitationem porrò scopo exactè commonstrat Trid. *sess.* 24. *c.* 3. & Decret. *x. de cens. & procurat. cauſ.* 10. *q.* 1. *c.* 4. Conc. Mediolan. IV. *sub. S. Carolo.*

43. Cuius quis sæpius?

44. Et visitantis officium?

Sed & visitantem nihil remorari debet, quin actutum quæ emendatione indigent corrigantur. & clericorum quidem vitia seueriùs, quàm laicorum punienda sunt, quia positi sunt in signum, & peccatum eorum grauiorem ideò pœnam meretur. *c. qualis* 8. 9. 1. *c. nolo* 12. *q.* 1. *c. præcipuè.* 11. *q.* 3. *c. Paul.* 2. *q.* 7. & *dist.* 93. *c. qui bona.* 17. *q.* 1. *c. quæro* 6. *q.* 1. *c. nemo dist.* 83.

45. Clericorum excessus (supra quam laicorum) corrigere.

Adeoque & multa, quæ in laicis delicta nō sunt, in clericis tamen vel illicita sunt, vel etiā puniuntur. vt in cæsibus, *c. obseruand.* 15. *q.* 2. *c. si quis propter* 1. *q.* 2. *c. nulli* 3. *q.* 1. *c. siquis. x. de vita & honest. cler. & nulli*, 43. *dist. c. non liceat & seq. dist.* 44. *c. facerd. dist.* 37. *c. eccles. dist.* 35. *c. cler. dist.* 81. *c. episcop. dist.* 35. *c. diacon.* 12. *q.* 2. *c. siquis* 11. *q.* 1. *c. cler. dist.* 64. *c. negociatorem. dist.* 88. *c.* 1. 2. *x. de cler. venatore.*

Sanè minores excessus in clerico non sunt omittendi, quamuis in laicis negligerentur: qui eam perfectionem non profitentur, quam promiserunt ij, qui in sortem Domini adlecti sunt. non est sanitas, sed languor, vbi mali mores non corriguntur. *c. non putes* 23. *q.* 5. non corrigere malos, fouere est, & occidere. *c. si quis Diacon. dist.* 50.

46. Frequentes Synodi maximè ad reformationē faciunt.

Alterum reformationis subsidium consistit in Synodis diœcesanis, prouincialibus, nationalibus, œcumenicis. quarum veteres Canones, & Trid. nuper summam voluerunt esse rationem. vbi in commune consulitur de via, modo & ratione, quâ clerus suo instituto, populus sinceræ pietati, & fidei; ecclesia suo nitori, & dignitati restituatur. nihil adeò potens, quàm communis consultatio de Rep. capessenda. & Prælati dum communia decreta exequuntur, securiùs ipsi regunt, & faciliorem obedientiam inueniunt: si singularia sua feruidè promouent, philautiæ vitium facilè incurrunt, faciliùs multo illius arguuntur, difficiliùs paretur, & dum singuli pugnant, vniuersi vincuntur; prævalentque impetu, quæ non sunt damnata communiter. & vt naturā causæ afflictæ compatimur, fit vt patronos inueniat priuatim eos, qui eam in cœtu rogati damnassent. Vnde etsi Canones Ecclesiarum Cathedralium Capitulis decisiuum suffragium non concedant; vocari tamen ea iubent, eorumq; nuntios ad tractatum & deliberationem admitti: maximè super illis, quæ ipsa capitula contingere dignoscuntur. *c. vlt. x. de his quæ fiunt à Prælat.*

47. Capitula morum, quæ vocant.

Ad reformationem itidem morum conuentus Capitulorum celebrantur, & maximè quę vocant Capitula disciplinæ; tum apud fæculares, tum apud regulares: in quibus de disciplina retinenda, reſtaurandaque agatur: & si quid contra eam commissum est, dignā correctione vindicetur. De ijs egregiè Conc. Colonienſ. *an.* 1548. *c.* 12. Mediolanenſ. II. *decret.* 13. Colonienſ. iterum 1549. *c.* 20. Moguntin. an. 1549. Mediolan. III.

48. Prælatorum cum Cathedralibus decretalium liberatio.

Sed & maximè Capitulorum Cathedraliū rationem ad reformationem pertinere constat: cum Episcopi eorū consilio vti debeant in negocijs suæ diœcesis, religionis, atque morum. *tot. tit. x. de his quæ fiunt à Prælat.* vbi *c.* 4. insigne monitum Alexandri III. dignum eo Pontifice; *Nouit tua discretionis prudentia, qualiter tu, & fratres tui vnum corpus sitis; ita quòd tu caput, & illi membra esse probantur. Vnde non licet te omissis membris aliorum consilio in Ecclesiæ tuæ negotiis vti. cùm id non sit dubium & honestati tuæ, & sanctorum patrum institutionibus contraire.*

49. Ex eius defectu incommoda.

Hodiè multis in locis fructus ille, qui ex communibus deliberationibus Episcoporum cum suo senatu ab Ecclesia speratur, multum impeditur; dum quidam Episcopi ab eiusmodi communicatione alieni sunt; & aliorū consilijs (quod quidem Alexander non vetuit) vtuntur, sed suorum omissis: quod vetuit. *cùm id, inquit, non sit dubium & honestati tuæ & sanctorum patrum institutionibus contraire.* Fit iterum inde, vt dum Episcopi à Capitulis abstinent, his etiam curæ sit, vt res suas sibi habeant; fimbriasque quisque suas dilatet; mox surrepat frigidum illud verbum *Meum*, ac *Tuum*; quicquid est malorum secum vehens; mox non de bonis tantùm, sed de authoritate, de iurisdictionibus certamina, alter caput extollit, & contemnit membra; membra vicissim intumescunt: quod capiti debetur, non deferunt, & redit Æsopi fabula. Lites inde & populi scandala, eoque grauiora quòd sub religionis & pietatis specie sæpè peccatur. quæ quamuis maior apud maiores fuit, apud eos tamen sua cuique stetit authoritas. maiori religione in eam rem antiqui Canones conditi, quam hodiernæ controuersiæ excitentur.

50. Conuentus parochorū:

Denique ad reformationem istar Synodorum pertinent capitula conuentúsue parochorum in singulis districtibus; cum archipresbyteris suis de disciplina & moribus dispicientium: minora per se emendando, ardua ad superiores referendo. quorum magna procul dubio est vtilitas: maximè ijs in locis, vbi Episcopales Synodi raræ sunt. vt nimis hodiè

passim,

passim,tum languore , tum iniquitate temporum,vel, fæcularij Magistratuum;qui celebrandis Synodis nonnumquam impedimento sunt.contra quam Valentianus,cuius illud suprà retulimus,*vbi tibitum sit conueniant.* vt,omittam Marcianum *in l.1.D.de colleg.illic.* coitiones religionis causâ permittentem : & Epistolam Margaretæ Regentis pro executione Conc. Trid.ad omnia Belgicæ Concilia Regia scriptam , adeoque Synodorum conuentus ab eo præscriptos permittentem. ita vt Concilijs mandet, vt si in ijs negligentes fuerint ij, ad quos spectat, Rex admoneatur.

51. Hierarchici Ordinis obseruatio.

Ad reformationem etiam quàm maximè pertinet,vt Hierachicus ordo, quod summum est mundi miraculum, omnibus modis manu teneatur : vt sua cuique dignitas constet,& ab inferioribus reuerenter agnoscatur : tum quatenus Ordo est Sacramentum,quod in primis commendat Trid. *sess.23. c.11.* tum quatenus officia, institutæ,& functiones in Ecclesia sunt ordinatæ , ad illius ordinis cum potestate administrationem.

52. In quo primus Pontifex Romanus,cui assident Cardinales.

In qua primum gradum Romanus Pontifex, successor Petri,vicarius Christi , obtinet. cuius lateribus assident tanquam senatores S. R.Eccles. Cardinales. de quibus prudentissimè statuit Basil.Conc.*sess.13. sess.27. decret.2.* Lateran.*sess.9.* Trid.*sess.24.c.1. ad finem constit. Sixti V.incip.Postquam.& alia in c. Religiosa.*

53. Proximi Patriarchæ

Secundum in ordine Hierarchico locum obtinent antiquitus Patriarchæ. quorum in primitiua Ecclesia præcelsa fuit auctoritas, vt primis œcumenicis Concilijs constat.

Primates

Primatum deinde locus est , Metropolitarum,Archiepiscoporum,& Episcoporum.cæterùm Archiepiscoporum & Metropolitarum eadem fuisse videtur auctoritas. 9. *q.3.* quanquam alij illum huic , alij hunc illi præferant. Singuli autem Episcopi diocesim suam curãt.

Archiepiscopi Metropolitæ.

Archiepiscopi Metropolitæ honore præcellunt,vilitatione,& prouocatione,*c.2.& seq.9. q.3.*& Synodorum conuocatione.quibus omnes suæ prouinciæ interesse teneãtur.Synodus Aurelianens.III.*c.1.Emeritana c.4.5.6.* Tertaconens. *c.6.13.* Braccarens.II. & negligentiæ comprouincialium Episcoporum suppletione. *d.q.3.c.cùm scimus.* Vid. de omnibus Quarant. *in sum.V.Archiep.auct.V.Concil.Prouinc.* Barbos. *de Offic.Episcop.*

54. Episcopi.

Episcoporum sanè officium ipsum nomen commendat; vt speculentur atque despiciant, ne quid Ecclesia capiat detrimenti: vt clerus, & populus in viam salutis dirigatur.

Chore-episcopi.

Chore-episcoporum etiam vsus antiquus fuit,in latis diocesibus , vbi ipsi Episcopi non tædio rerum (piritualium,sed amplitudine locorum coacti eorum subsidio vtebantur,quorum adeò quod fuerit officium constat ex canone Niceno 54. & deinde 58. qui Episcopo Archidiaconum à dextera,Chore-Episcopum à sinistra sociat : *quia hi*, inquit , *sunt tamquam duæ manus,& duæ alæ quibus Episcopus volat.* vetatque ne cuiusuis gradus alterius clericorum quisquam audeat sedere suprà illos.

55. Dignitates.

Dignitates deinde, & officia Præpositorum,Decanorum,Primiceriorum,Oeconomorum,Vicariorum,aliaq; id genus nomina quorum officijs singuli ferè tituli in Decretalibus scripti sunt. & appositè statuit Conc. Colonien*s.an.1548.c.9.* Treuirens*.an.1548.*pulchrè de omnibus Colonien*s. c.3. Interpretetur quisq; vocabulum suum,& curet esse quod dicitur, secundùm veterem Patrum institutionem , ac regulam, atque eo solo fecerint, vt omnium piorum expectationi magna ex parte respondisse videantur.* Non minima reformationis pars erit, si clerum sibi commissum diligenter curarint direxerintque, reliquumque onus rectè executi fuerint.

56. Parochi. Eorum delectus.

Demum Parochorum delectus summũ momentum ad reformationem adfert. ideoque Trid.*sess.24.c.18.* tam diligenter eorũ electioni per concursum, vt optimi habeantur,studet. In quam rem sanctè Lateranens. Conc. *sess.11.* Trid.rursus *sess.25.c.15.* Mediolanens.I.& IV. Colonien*s. 1536. part.8.* Senense *c.11. & 12.* Augustanum *an. 1548.c.8.* Mediolanens.IV. S. Caroli, cuius aurea verba huc inferre iuberet, nisi pro instituto longiùs excurrerem.

Porrò si tales habeantur, quales Trid. desiderat,si totis animis in officiũ suũ incumbant, vt idem Trid. locis mox citatis & alijs,Concilia iam dicta,veteres nouiáque Canones deliberant ; Ecclesia sanè nouam breui faciem est habitura;si verbo pariter doceant,& exemplo: si se ipsos officij admoneant,dum alijs prædicant:si vigilent super gregem suum:sunt enim inferiori quidem gradu,sed in Episcopali solicitudine constituti. animas subditorum de manu eorum Deus requiret, si quas negligentiâ perdiderint,vel exemplo.

57. Pastoratũs dotatio.

Enimuerò quo magis idonei ad parochias se offerant,laborandum est Episcopis, aliisque ad quos pertinet , vt pastoratus congruè sint dotati , tenues augeantur. Trid. *sess.14. c.13. s.21.c.5.s.25.c.12.& 13.s.7.c.7.c.1. de preb.in 6.* & diximus aliquid in *nou.Iur.Anal.de parochijs n.10.* alijs non curatis prouentuum gratiâ non vniantur.*d.c.13.s.14.c.9.*& quæ cœnobijs vniti sunt,deriuatis in illud prouentibus non minuantur. neque enim Prælati per hos mensas suas,aut monasterij augere possunt. vt nuper non rectè in Capitulo Ordinis cuiusdam decretum dicitur.

58. Nimis latorum diuisio.

Parochiæ vbi nimis sunt amplæ,vt vnus sacerdos non sufficiat, aut diuidendæ sunt , aut plures sacerdotes in partem solicitudinis assumendi : vt populo , quantum animarum cura exigit,satis sit cautum. Trid. *sess.21.c.4.*

59. Vnitorum solutio.

Multò minimè beneficia curata in simplicia conuertantur,& olim conuersa visitentur, dotentur , atque aliàs si commodè factum non erit , quam primùm vacauerint, curam animarum recipiant , & in antiquum statum reuertantur. Trid.*sess.25.c.16.*

60. Cleri ad veterem innocentiam reuocatio.

Reliqua est ad reformationem omnium aliorum beneficiariorum cura : quorum si vita atque mores ad antiquam innocentiam reuocentur , credi non potest quantam trahet populi sequelam.

61. Canonici in eo primi.

Inter hos Canonici primum gradum habent dignitatis: & vocabulum significat olim habuisse primum gradum vitæ, ex pietatis regula institutæ. *c. in omnibus* 34. *de consecrat. dist.* 5. Conc. Rauennatense *an.* 1286. *Rubric.* 5. aliud eiusdem loci 1317. Basiliense *sess.* 21. Trid. *sess.* 6. *c.* 4. *sess.* 24. *c.* 12. 13. *sess.* 22. *c.* 4. 3. *sess.* 23. *c.* 1. Moguntinum 1549. *c.* 72. Trid. *sess.* 7. *c.* 2. 3. 4. & ctiamnum habebunt, si quæ his locis præscribuntur, obseruent. & si alij beneficiarij suis partibus *c. bis igitur. c. tales dist.* 23. nõ deërunt, merito & loco subpares erunt. si in sortem Domini electi, non nisi de eius hæreditate cogitent, quorum *status perfectionem & perfectionis statũ* eximijs lineis pingit *Clericus Mans-feldij.*

62. Omnes etiã alij sors Domini.

Cleri sanè multitudinem non improbabit, quisquis officium considerarit. famulitio sanè Christi specialiter adscripti sunt, in numeros relati, in sortem Domini vocati, quis indignetur Christum numeroso satellitio vti parij? quis multos, quod non omnium est strictiorem vitæ disciplinam sponte assumere? sed neq; tot regnorum in Hispania Clerus æquat ciuitatem vnam, non item Belgij totius, nec dissimiliter de alijs prouincijs. Tribus Leui, decimatertia erat, & totius populi Domini decimas capiebat, exactiùs Consenius *l. 6. polit. c.* 44. sed sancta est Clem. constitutio *d. c. tales, dist.* 23. *Tales ad ministerium eligantur clerici, qui dignè possint Dominica Sacramenta tractare; melius enim est Domini sacerdoti paucos habere ministros, qui possint opus Dei digne exercere, quàm multos inutiles, qui onus graue ordinatori adducant.*

63. Boni potiùs quàm multi sint.

Quare nemini citò manum imponi permittit Apostolus. & rectè ad sacros ordines prohibet Tridentinum quempiam admitti, nisi qui alicui Ecclesiæ sit adscriptus, quamuis idoneas alioquin habeat facultates. *sess.* 21 *c.* 2. beneficijs verò singulis singulos possessores dari iubet. *sess.* 7. *c.* 4. & 5. *sess.* 24. *c.* 17. summoperè enim Ecclesiasticus ordo peruertitur, quando vnus plurium officia occupat clericorum.

64. Ecclesijs omnes adscripti.

65. Singuli tamen singulis.

Sanè extra controuersiam est antiquitus insolens fuisse, vt aliquis duabus Ecclesijs adscriberetur. & Conc. Salisburgense. sub. Greg. X. pluralitatem beneficiorũ generatim interdixit. Innocent. III. *c. multa x. de præb.* de dignitatibus, personatibus, & curatis beneficijs sanxit vt primum amitteretur per adeptionem secundi, & secundum per retentionem primi. Greg. IX. inhabilitatẽ ad superiores dignitates addidit. *c. duduum x. de elect.* vbi Archidiaconũ pluriũ retentorem Episcopum electum non admisit. & Trid. *d. c.* 7. sufficiens habenti aliud dari nõ permisit, nisi cum dimissione primi. Canonicatus porrò plures incompatibiles sunt, non ob dictum *c.* 4. *& d. c. de multa.* vt diximus *in Iur. nou. Anal. de cler. non resid. n.* 11. sed ratione residentiæ, quam Tridentinum exigit in illis omnibus. *sess.* 24. *c.* 12. cùm in altero tantum loco residere quis possit. sed hoc decretũ in paganicis & minorum oppidorum Ecclesijs consuetudo nondũ passim receipit, sed more aliorum simpliciũ beneficiorum non nullibi habentur.

Multitudo profectò clericorum maior; & decenter ali posset, si quisq; pro suo statu vno beneficio contentus, vno officio benè fungeretur; cupiditati non succumberet, cui nihil necessarium deest. *quod satis est cui contingit, nihil amplius optet.* sed numerantur tituli, vt nomina dignitatum, ab ijs, qui non tot radijs splendescunt, quot documenta recitantur damnatæ cupiditatis.

66. Sic plures alerentur.

Ad extremum succedunt diuersorum ordinum institutorumq; religiosi. quorũ in Ecclesia atq; Rep. ingens est vtilitas: maximè eorum, quorum institutа ad populi institutionẽ diriguntur; iuuentutẽ docendo; Catechismũ, verbum Dei prædicando. Sed & eorum qui meditationi atq; orationi se dederunt, non est ratio contemnenda: qui non tantùm exemplo inculpatæ vitæ populo prosunt, sed & puris precibus Deum placando, eius benignitatẽ in tutelã Reip. prouocant. Israëlitæ pugnabant, vincebantque, si Moyses orabat, manusq; extendebat: cedebant, si ille remittebat. *Ipsa*, inquit Iustin. *Nou. 133. solitaria vita atque in ea contemplatio suapte natura animas ad Deum adducit; neque ijs tantùm, qui eam colunt, commodat, sed etiam omnibus alijs puritate suâ, & apud Deum interpellatione.*

67. Ecclesiæ regulares commodi.

Varia sanè Monachorum institutа, vario habitu, vario pietatis cultu, mirè sanctam Ecclesiam illustrant, in vestitu deaurato circumdatam varietate, neque infimum locum obtinent virginum cœtus. S. Cyprianus *de habitu virginum: Iam refertus est orbis, impletus est mundus eorum, qui capere continentiam possunt, more spadonum viuentes, castrati ob regnum Dei.*

68. Variè eam illustrant.

Horum omnium summa reformatio est, reuocatio ad primęuam regularum obseruantiã; & eorum quæ de regularibus tradidit Conc. Trid. *sess.* 25. *S. Cõgregatio Regular.* 12. *Iul.* 1592. *& an.* 1625. & Clem. VIII. 19. *Martij* 1603 *super recept. nouit.* aliaque apud Quarant. Pialcetium, &c. sed & S. Borromæum *in I. & IV. Synodo Mediolanensi.*

69. Summa reformatio reuocatio ad primum institutum.

Horum preces, religionis exercitia, labores tantum sanè Ecclesiæ & Reip. conferunt; vt nec meritò aliorum mendicitas tamquã Reip. grauis; aliorum magnæ opes, tamquam quæ ab otiosis cõsumãtur, redargui possint. quę vtraq; auerruncatur Conf. *l. 6. polit. c.* 42. 43. 44. quin imò *ibid.* quàm Reip. in omnẽ necessitatem expediat, magnas opes penes Ecclesiam esse demonstrat. id tantùm Deo & Prælatis commẽdandum est, vt prouideatur ne opes iftæ, pauperum patrimonia, in luxum conuertantur; sed in causam à fundatoribus destinatam.

70. Omnium preces magis iuuãt Remp. quàm aliquorum grauet mendicitas.

In Ordinibus per exemptiones plerisq; cõcessas labefactatus est ordo Hierarchicus, & Ecclesiæ disciplina. Trid. *sess.* 24. *c.* 11. quæ de re aliquid diximus *in Iur. Pont. nou. Anal. t. de priuil.* & quoad sęculares quidem aut regulares extra monasteriũ degẽtes obtineri potuit, vt deroganetur satis per Trid. *d. c.* 11. *& § 6. c.* 3. *sess.* 21. *c.* 6. vt si deliquerint, ab Ordinario corrigantur; quoad regulares verò in monasterio degentes, diuersi Pontifices & Concilia, vt diximus *d. tit. de priuil.* casus quosdam secreuerunt, quibus emptiones non sufragentur.

71. Et opes pene aliquos esse in omnẽ causam interesse.

72. In regularibus cauendũ ne per exemptionem disciplina enerueture.

& maximè

& maximè Gregorius XV. sed nemo hactenus inisit securim ad radicem. Morborum periculosa curatio aliquando omittenda, leuioribus interim medicamentis, progressum mali sistendo. Interim igitur Prælati Ecclesiæ auctoritate, vbi possunt; monendo, rogando, obsecrando, vbi non aliter possunt, allaborent; vt disciplina regularis pristino vigori restituatur: & tot conuentus conceptæ à fundatoribus expectationi, & sperato Ecclesiæ fini non desint: sed omnes in vtilitatem publicam, quà orando, quà prædicando, quà aliarum regularum institutа exequendo, conspirent, & collaborẽt.

73. Summa reformatio exempla superiorum.

Illud porrò ad fontem & scaturiginem omnis reformationis maximè spectat, vt populi Principes tam Ecclesiastici, quàm seculares, magistratus tam spirituales, quàm politici gradatim omnes suis quique virtute præeant. inde enim, quod de Vespasiano Tacit 3. *æmulandi amor validior, quàm pœna ex legibus, ac metus.* nam rectè Liuius *lib.* 5. *Multitudo semper ferè Regenti est similis.* vt idem Tacit. *lib.* 18. principatum tangens Vitellij: *Legati, tribuniq, ex moribus Imperatorum feueritatem æmulantur, vel tempestiuis comitijs gaudent.* Cùm olim Consules propter Annibalis bellum edixissent, vt priuati ex censu ordinibusque, sicut anteà remiges darent, cum stipendio, cibarijsque, atque ob id magnus frẽmitus, atque indignatio orta esset, vt seditioni Dux tantùm deesset; Consul alter Patribus suasit, vt senatores, equitesque singuli pro virili Rempublicam iuuarent, vt nullo antè senatus-consulto facto voluntaria collatio, & certamen adiuuandæ Reip. excitaret ad æmulandum animos omnium. In quæ tanto animo consensum, tantumque auri & argenti collatum fuit, narrante Liuio *l.* 26. vt *nec triumuiri accipiendo, nec scriba referendo sufficerent. ita sine edicto, sine cohortatione Magistratus nec remige in supplementum, nec stipendio Reipubl. egerit.*

74. Populi reformatio.

Populi ergo reformatio, vt corpus vmbra, sequetur facilè reformationem cleri. *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Matth.* 6. Nihilominus adlaborandum est, vt infantia atque iuuentus congruè institruatur in disciplinis simul & pietate; necubi desint scholæ, & accurata catechisatio; maior æras pijs atque frequentibus concionibus imbuatur; vt quasi sponte suâ virtutum semitam decurrat: & si quà deuiauerit, quà monendo, quà hortando, quà increpando ad rectum iter manu ducatur: & si forsan refragetur, seueriori disciplinâ coërceatur.

Sed rursum facillima methodus hæc obtinendi, si ad magistratus assumantur optimi, si honores virtutibus deferantur: si id agatur ne honoribus donati cespitare incipiant; sed in melius mutentur: saltem ne degenerent: ius dicant iustè, politiam administrent prudenter; Imperij, potestatisque negotia ad criminum vindictam infractè; sine imminutione, sine diuersione nerui res militares ad defensionem Reipublicæ animosè; cetera summi arbitrij negotia ita meditentur, ac dirigant circumspectè, & quadrato agmine incedentes nihil quod ordines turbare possit, chaos, confusionemque in Rempublicam immittere, timere debeant: firmi consistant in iusta directione, vt polus arcticus & antarcticus: alioquin reliquarum omnium stellarum ordines oportet vt confundantur.

Tum porrò si quis magistratuum extra zodiacum suum deflexerit, præsto mox sit syndicatio; adeoque superiorum in inferiores continua inspectio, & cura: ne, qui duces viæ delecti sunt si aberrauerint; reliquos inducat in nullâ arte extricabiles postmodùm labyrinthos.

Itaque etiam in omni ciuili gubernatione in id incumbendum est, vt qui ad gubernacula admouentur, omnibus virtutibus sint præditi: abijsdemque in administratione ne quà deficiant. Ita spondeo fieri non posse, quin & digna populi reformatio comitetur.

CAPVT VI.

De Quiete Publica.

1. Quies publica curanda.

PRoxima reformationẽ consequitur quies publica, quæ per prouincias, atque ciuitates omni modo curanda est, adeoque mandatis Principum continetur, vt curet is, qui prouinciæ præest, malis hominibus eam purgare. nec distinguitur vnde sint. *l.* 3. *de offic. Præfid.* Quin etiam propter vtilitatem publicam, atq; tranquillitatem tam iuris communis ratio, quàm vsus recepit; vt vbicumque reperiuntur criminum rei, ibi prehendi, accusari, & condemnari possint. *l.* 1. *C. vbi de crim. agi oportet,* quanquam remitti solent, postulantibus Magistratibus, eò loci, vbi delictum est commissum, vt ibi puniantur ad exemplũ, terroremq; aliorum. *l. soleut. D. de custod. & exhib. reor. Nou. vt nulli tud.* 1. 3. 4 *§ si verò Auth. si verò C. ad l. Iul. de Adult.* sed & qui crimini obnoxium in suo prædio detinet, si non offerat eum, vel tradat, acriter punitur. *l.* 2. *C. de his qui latrones.* Quin & constitutio Frederici *l.* 2. *feud. tit. de pace tenend. & eius violat. §. si iudex;* domino castri, quò pacis violator fugerit, iubet eum Iudici sistere, & domo suâ excludere, ac saltem bona eius mobilia exhibere, operamque ad eum apprehendendum dare.

2. Specialibus in eam datis magistratibus.

Prælectus etiam vrbi debet dispositos milites stationarios habere, ad tuendam populorium quietem; & ad referendum quid ibi agatur. *l.* 1. *de offic. præfect. vrb.* Erat & olim Romæ familia publica circa portam & muros dispositа, vt inde, sicubi opus esset, deuocaretur. *l.* 1. *de off. præfect. vigil.* Quin & per totam noctem vigilabat, & coërrabat calceatus præfectus vigilum: *l.* 3. *eod. t.* prospiciens ne tumultus nocte exorirentur, vel incendia: monebat inquilinos, ne ea per negligentiam aliquam orirentur; vt extinguendis aquam vnusquisque in cænaculo haberet. *d. l.* 3. incendiarios quoque, fures, latrones, receptatores, & effractores puniebat. *l.* 3. *§.* 1. *& l. vlt. D. eod. & l.* 1. *C. eod.*

3. In ciuitatibus.

Augustus pluribus vno die ortis incendijs septem cohortes opportunis locis constituit, vt binas regiones vnaquæque cohors tueretur. à quo & Vico-magistros inuentos scribit Tranquillus *in Augusto c.*3. quibus etiam Præfectus vigilum imperabat. *Spatium*, inquit, *vrbis in regiones vicosq; diuisit*, institutique, vt illas annui Magistratus sortitò tuerentur. Hi Magistri è plebe cuiusque vicinæ electi. Hi Constantinopoli numero 70. institutis & quini quatuordecim vrbis regiones custodiebant. Sed & eadem cura prouinciarum. Tranquil. *in Tiber. c.* 19. *tuendæ pacis*, inquit, *à grassaturis, ac latrocinijs, seditionumq; licentia curam habuit, stationes militum per Italiam solito frequentiores disposuit.* Hæc ille. Idem & Iure-cons. *l.*2. *&* 4. *D. de seru. fug.* Græci irenarchas vocant. *l.*6. *D. de custod. reor. Irenarchæ*, inquit, *l. Irenarcha C. de irenarch. l.*10. *ad prouinciarum tutelam, quietis, ac pacis, per singula territoria faciunt stare concordiam.* à decurionibus iudicio Præsidum prouinciarum idonei nominabantur, curiosi etiam & stationarij vocabantur. destinati certis locis milites, qui ortos tumultus sedarent, factiosos vincirent, criminaque patrata Præsidi indicarent. *l.*1. *de Off. præf. vrb.* & liminarchæ; quorum erat solicitudo, ne delinquentes fugerent: *l.*4. *D. de fer. fugit.* denique quidquid illicitum fieri viderent, prohibere tenerentur. veluti ne hæretici ad cœtum piorum, litaniasque conuenirent. *l.*3. *C. de hæret.* ne qui alteri etiam impio iniuriam inferrent. *l.*6. *C. de pagan.* eos qui in illicitum collegium coierint, apud Præfect. vrbi accusare, *l.*1. *d.t.* omnia enim quæ ad turbandam tranquillitatem pertinent, per se atque hos ministros Iudices impedire oportebat. Deinde, inquit Iustin. *in Auth. de mandat, primò conueniens est te prouidere, vt nulli populi ciuitatum alterutris seditiones faciant: sed omnem pacem esse Dei ciuitatibus, dum aquitas etiam hinc nostris subiectis seruatur, & neque lucri, neque pæpionis alicuius causa ad aliquam partium declinatur.* & iterũ; *neque occasione religionum, hæresium ve, quæstiones aliqui prouinciarum commouere.* sed sæpè eiusmodi ministri compositis nefariè criminationibus iniecto passim metu, præsertim remotissimo cuique, fœdas concussiones faciebant. ideoque rectè Constantinus *in l.*1. *C. de curiosis.* edicit, vt curiosi, vel stationarij, vel quicumque funguntur hoc munere, crimina Iudicibus nuntianda meminerint, & sibi necessitatem probationis incumbere; nec citra periculum sui, si insontibus eos calumnias nexuisse constiterit. quod hodie fiscalibus officijs, ijsque omnibus, ad quos mores hodierni inquirendi, & accusandi publicam authoritatem transtulerunt, & curiarum Ecclesiasticarum Promotoribus, &, ficubi adhuc vigent testibus synodalibus valdè inculcandum foret: & clancularijs delatoribus; quibus satis esse videtur Superiorum aures saciasse, & eorum quibus malè volunt apud illos existimationem; probationis aut veritatis nullâ curâ susceptâ.

4. Et Prouincijs.

Cæterùm qui ex officio accusationes suscipiunt, mouente eius officij solicitudine, vel iussu Iudicis causam conuenienti diligentiâ instruunt, dummodo calumnia & temeritas absint, voluntarij delatoris, aut accusatoris periculo non subiacent. *l. monent. C. de delat.* nam hic omninò ad talionem, ille ad sumptus, aliaq; tenetur. nec est quod hodie tranquillitatem publicam priuatis ex causis magis turbet, quàm exoleta eorum castigatio: quam olim adeò Principes atque Iudices ad solicitudinem suam reuocabant. & maximè si fides domestica violaretur, & seruitia dominorum arcana proderent. quod vnico tantum casu maiestatis admissum fuerat. *l. seru. C. de delatorib.* l.10. vbi Gratian. Valentin. Theod. *Seruum*, inquiunt, *domini delatorem iubemus in exemplum omnium perditorum seuerissimæ sententiæ subiugari, etiamsi obiecta probauerit, excepto crimine maiestatis.* Id enim in patriam admitti, & patrem patriæ, cuius salus carior est, quàm salus priuata patrisfamiliàs vnius. Digna sanè censura magnanimitate Romanâ. ne quam viam faceremus perfidiæ, nisi quis perfidus priùs foret, & perduellis. vt nec in hostem quidem publicum perfidis feruitijs vti vellent; quæ in Regum vel dominorum suorum cædem operam suam offerrent; quamuis per eam Reges vincere, & regna imperio adijcere potuissent; quibus carere maluerunt, quàm fidei domesticæ infrigendæ ansam dare. Quare Senatus respondit litteris Cattorum Principis Arminium veneno interimere offerentis, *non fraude neque occultis, sed palàm, & armatum Populum Romanum hostes suos vlcisci, quâ gloriâ*, inquit Tacitus *l.*2. *ausuri fuisse aquare se priscis Imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum Regem vetuerant, prodiderant q;.* & Alphonsus Rex Neapolitanus cùm inimicitias haberet cum Alphonso Castellano, & Rogerius Comes Pallanzæ obtulisset suâ manu Castellanum occidere; respondit, *si totius mundi regnum consecuturus esset, numquam se tantum scelus permissurum.* Quare cùm Annibalis cædes apud Regem Prusiam procurata artibus esset, in hæc verba erumpit Liuius *l.*39. *Mores quidem Populi Romanus quantum mutauerit, vel hic dies argumento erit. horum patres Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia habenti, vt à veneno cauerent prædixerunt: hi legatum consulatem, qui auctor esset Prusiæ per scelus occidêdi hospitis, miserũt.*

Proh! quantis hodie pretijs famulitiorum testimonia emuntur! at cui porrò bono? euoluuntur familiarum recessus, & quæ pluribus quàm allia & cœpæ tegumentis sunt obuoluta, explicantur, in lucem efferuntur, & quæ solum Deum vltorẽ habere debebant, publica offensa eliminantur quo enim fructu? vt saucià per scandalum Repub. sola officiariorum marsupia sanentur. quos grauiter obiurgat Iustin. *Auth. de mandat. Princ. §. oportet. non res sunt, quæ delinquunt, sed qui res possident. at illi reciprocant ordinem. eos quidem, qui digni sunt pœna, dimittunt; illorum autem auferunt res.* & iterum *Auth. vt nulli Iudic. liceat. §. quoniam verò Iubemus*, inquit, *prouinciarum Iudices omnia secundùm leges iudicare.* & infrà: *non criminis vindictam proprij lucri causa inferre, aut delinquentium res proprium lucrum*

5. Qui & ipsi comprehenduntur si malè versentur. aut calumnientur.

6. Non tamen

7. Si ex officio delata bona fide non probent.

Sed voluntarij delatores & domestici omnes.

8. Ex quorum testimonijs occulta non propalanda.

crum facere. & infrà: *vt ne propter rerum desiderium inueniantur iniustè aliquos castigantes, aut peccantes vendere.* at quanta hodie nundinatio impunitatem ementium! sed ab his quæ ad auaritiam ministrorum faciunt omnino abstinendum est. si etiam Vlpianus *in l. 1. §. 1. D. de bon. damnat.* loquens de nummis & annulis quos damnati penes se habent, *nec speculatores,* inquit, *vltrò sibi vendicent, nec optiones desiderent, quibus spoliatur, quo momento quis punitus est.*

9. Ne remedia morbis sint grauiora.

Igitur eruere delicta non oportet, quorum prolatio Rempub. magis sauciat, quàm patratio. boni medici bona regula est, ne remedia morbis sint grauiora. quam ob causam Pompeius reprehensus fuit, quòd censor fuerit grauior remediis, quàm delicta erant. Tacitus *l. 3.* & cùm Germanicæ legiones seditionis reos occidissent. Tacitus *l. 1.* trucia illa castra nominat. & Germanicus *ibidem* horruit à scelere; *non medicinam illud pluribus cum lachrymis, sed cladem appellans.* & *l. 2.* cùm diu agitatum foret, de luxu ciuitatis coërcendo, Tiberius diu apud se pensitauit; coërcitio plus damni in Rempub. ferret, quàm indecorum attractare, quod non obtineretur; vel retentum, ignominiam, vel infamiam virorum illustrium posceret. Proinde Cato *melius esse,* inquiebat, *improbum hominem non accusari, quàm preuaricari.* Omitto contra charitatem & iustitiam fieri, atque Euangelica præcepta, si omninò occulta in lucem efferantur: & non priuatus tantùm, sed Respub. amplius lædatur exemplo, quàm emendetur remedio. adeoque, quod & alibi dixi, prudentissimè & sanctissimè ad inuiolabilem vsum reuocaretur, quod Innocent. III. in Concilio generali decreuit. *in c. qualiter & quando x. de accus.* quam Constit. inter XXIV. à Concil. Trid. citatas benè examinat Steph. Weyms.

10. Sed & Iudices à quibus non appellatur in damnandis reis valde sint circumspecti.

Est & aliud quod Iudices Magistratusque nostrates, apud quos in causis criminalibus appellationibus iam-olim locum mores non faciunt, monitos oportet: vt cùm de capite hominis absolutè iudicant, non nisi cunctis exactissimè cognitis pronuntient. cùm enim nulla sententia criminalis præcipitanda sit, sed manifestissimæ probationes priùs desiderentur; tum ibi maximè iudicium præceps cauendum est, vbi error prouocatione corrigi non potest.

CAPVT VII.

De Criminum vindicta.

1. Quies publica à vindicta criminum inuiuada.

QVietem publicam maximè conseruat criminum vindicta, quâ mali è medio tolluntur; alij, ne mali sint, exemplo terrentur. is finis est iudiciorum criminalium, & pœnarum. Impunitas peccata preuocat, in his vindicandis iustitia distributiua adhibenda est; summis acerba, medijs minora, leuioribus le-

nia remedia. Læsæ maiestatis rei plectuntur vitâ & bonis. memoria eorum post mortem damnatur; adeò vt lugere eos non liceat; *lib. 1. §. non solent. D. de bis qui notant. infam.* quod in hæreticis alicubi seruatur; vt non pertantur sepeliendi. *l. 1. de cadau. punit.* & in liberis circumscripto omnis dignitatis priuilegio, vt non tantùm hæreditate patris arceantur, quam fiscus occupat; sed & matris, aut, propinquorum, & extraneorum; vt miseri viuant, egeni, infames, & intestabiles, *l. quisquis ad leg. Iul. maiest.* nec ius sepulchrorum habeant. qui rigor & olim obtinuit, *vt charitas,* inquit Cicero, *filiorū amiciores parentes Reipubl. redderet.*

In reis, liberis, bonis.

2. Pœnæ adulterarum grauiores quàm virorum ex circumstantijs.

Adulterium etiam matris-familiàs lex capite punit. non ita mariti crimen, quod aliquin par esset, cum soluta peccantis: ob rationem publicæ honestatis, seruandarum familiarum, hæreditatum, homicidiorum, aliorumque incommodorum vitandorum gratiâ, quæ ex muliere aliena timentur; non æquè autem ex muliere vacua, seu quæ virum non habet. singularia ex hoc crimine traduntur, de pœna adulterij, de mulcta dotis, de iure occidendorum deprehensorum, de ordine instituendæ & exercendæ accusationis, de præscriptionibus, quæ accusantibus obiiciuntur; de transactione inter reum, & accusatorē habita.

3. Eædem cauſæ in alijs ſtupris pœnas alterant.

Eadem honestatis publicæ consideratio causa est cur libera mulier cum proprio seruo rem habens capite luat, seruus cremetur: *C. de mulier. quæ se serv. prop.* Vnde & illustres hodiè cum ministris peccantes, non eo rigore quidem, sed supra reliquas puniendæ sunt.

Libidinum pœnam etiam auget persona pupilla, si tutor eam corruperit, cuius informandi mores commissi ei sunt. *C. si quis eam cuius tut. fuer.* adeoque non ineleganter duci proditori comparatur violator pupillæ tutor. Quint. *declam.* 284. nisi fortè vxorem eam duxerit.

Grauius etiamsi nondum viripotenti stuprum illatum sit puniturē *l. si quis* 38. 4. §. *qui nondum. D. de pœnis.* si sanctimoniali: in qua etiam conatus pro effectu est; *l. 5. C. de episcop. & cleric.* si vi publica aut priuata adhibita; *C. ad l. Iul. de vi.* si per raptum; *C. de rapt. virg.* vbique ex his causis pœnæ asperantur. per insecutum coniugium tamen mitigantur, vt videtur colligi *ex Nouel.* 143. in raptore tamen Trid. *s. 24. de matr. c. 6.* pœnas ibi irrogatas vtroque casu iubet habere locum.

4. Etiam homicidijs.

Homicidia etiam capitali pœnâ lex coërcet; dolo tamen malo occisum hominem lex exigit. vt fortuita *l. 1. & 5.* & vitæ tuendæ causa *l. 2. 3. 4. C. ad l. Corn. de sic.* excludantur. & emendationis, si seruus loris cæsus mortuus sit; sine distinctione dierum, de quibus *Exod. 21. C. de emendat. serv.* quæ emendatio obtinet & in propinquis senioribus, vt stultos iuuenes mediocriter in leuioribus delictis patrio iure corrigant. *C. de emendat. proping.* nam ob graue delictum ad Iudicem mittendi sunt. *l. 4. C. de pat. pot.* vt & serui à dominis. *l. circumcidere in fin. D. ad l. Corn. de sic.* Vnde Cuiac. *in Parat.*

C. de emendat. seru. negat propinquos posse mulierem adulteram castigare. Idem dicendum in monachis, vt ob grauia delicta ad Iudicem ordinarium remittendi sint. & in Capitulis secularibus, etiam exemptis, ea etiam ratio causam dedit decreto c. 6. f. 25. Trid. aliisque.

5. Parricidijs. Homicidia asperantur si parentes à liberis, vel liberi à parentibus, vel intra quartum gradum propinquis, affines, patroni, & coniuges cæsi sint. D. & C. ad l. Cornel. de sicar. C. de iis qui parent. vel libert. occid. item si maleficijs, aut veneficijs in vitam aliorum grassati sunt. C. de malef. & mathem. nam plus est hominem extinguere veneno, quàm gladio. l. 1. C. eod. tit.

6. Alijs criminibus. Maleficis affines sunt sepulchrorum violatores. Graue crimen, inquit Tacitus, lasarum religionum. vt & ait l. 1. C. de sepul. viol. quando è busto & rogo reliquia quadam, & cadauerum præsegmina ad exitiabiles vsum fortunas petuntur. Falsi crimen graue etiam est, & vltimo supplicio si exigat magnitudo punitur. l. cui. 22. C. ad l. Cornel. de falsi. grauius sit si accedat plagium liberi hominis. l. vlt. C. & l. vlt. D. ad l. Fabiam de plagiar. si qui adulterinam monetam flant, feriunt, vel probam vitiant, minuunt, arrodunt. C. de falsi. monet. si qui dolo malo nouum sibi nomen imponunt, quo quid alienum accipiant. C. de mutat. nomin. si qui libet tini, aut ignobiles pro ingenuis, aut generosis falsò se gerunt, & irrepunt in honores solis ingenuis, & nobilibus debitos. C. ad. l. Viscell. si qui falsum testamentum fabricant, hæreditatem, aut legatum in eo sibi asscribunt. quod adeò odiosum est, vt Senatus-consulto Liboniano puniatur ex quasi falso, qui dictante, volente, & iubente testatore in testamento quid sibi asscripserit. C. de his qui sibi asscrib. in test.

Alieni appetentia circumstantijs etiam suis intenditur, adeoque pœnis diuersis coërcetur, nam & lex Iulia quadrupli pœnæ subijcit Præsidem, si quid sordidi tempore gerendi honoris acceperit; si quid dederit ambitu honoris. l. vlt. C. ad leg. Iul. repetund. si se gesserit vt mercator litium: vt ait l. 3. eod. quò spectant Iudices qui causas trahunt vt sportulas dilatent. & nominatim eorum etiam ambitus coërcetur, qui antequam rationem suæ administrationis reddiderint, repetunt officia eadem, atque continuant. C. ad l. Iul. de ambit. iterum Iudices grauiùs puniuntur, si pecunias publicas ceperint, nec retulerint in ærarium. Peculatus id crimen est. Repetundarum autem, cùm pecuniæ priuatæ sunt captæ. Eo crimine inuoluuntur & socij, & ministri, qui scientes subtractas pecunias recipiunt. Non est dissimile crimen rapere, & ei qui rapuerit rapta seruare. Crimen peculatus capitale fuit. qui rigòr si seruaretur, sterent regna, quæ vacillant, aut concidunt. Bella geri possent spongijs istis sanguisugarum publicarum expressis, quæ magno Regum dedecore geruntur esuriente milite, & mendicante, subsidijs etiam quasi mendicatò postulatis. magnum operæ pretium foret si illud saltem obseruaretur quod Plinius 3. epist. de Betica, refert: Senatui, inquit, placuit bona defuncti, qua habuisset ante prouinciam, à reliquis separari; illa filiæ, hæc spoliatis relinqui. si prouincialibus, si regijs ærarijs restitui iuberentur, quæ ijs furtim aut malis artibus extorta sunt. quod frequens Vespasiano fuit.

Furtum etiam, si pecuniæ sacræ fuerit, valde intenditur: C. de crim. sacril. si vis adhibita, C. de vi bonor. rapt. si hæreditas expilata, C. de crim. expil. si grex ouium abductus. C. de abig.

Iniuriæ asperantur, si quis verberatus, percussus, domusue eius vi introita sit, si facta sit iniuria sacerdoti, dum sacra facit, dum procedit cum insulis & ornatu, si facta sit illustribus viris, si per famosum libellum. cuius adeoque non tantùm auctor, sed etiam qui inuenit nec combussit, sed euulgauit, tenetur quasi auctor. quomodo & qui latrones receptat, extra ordinem punitur. l. 1. D. de recept. C. de iis qui latron. Proximos, inquit Quint. dec. 255. exiſsimo esse eos transfugù à quibus transfugæ recipiuntur. hoc natura simile est facere scelus, & probare. Magnitudine etiam damni iniuria crescit, & pœna. vt in ijs qui Nili aggeres rumpunt. C. de Nili ager. non rumpend. D. de extraord. crim. & capite punitur, qui vllos inde riuulos deriuarit, & vsurparit sibi. 7. Iniurijs.

Hæc igitur summa sit, vt nulla scelera sine vindicta omittantur, & iuxta mensuram delicti sit & plagarum modus. mensurare oportet, atq; accuratè attendere ne mesor falsum modum dicat, ne morbis remedia sint grauiora, sed & ne demerito leuiora. multò minimè scelera vlla remaneant impunita; fœcundum crimen inultum mox alterum atque alterum parit. vix est vt Iudicum diligentia tam felix sit, vt Herculis sortem superet; quin si vnum hydræ caput amputent, plura subnascantur. 8. Omnis pœna ad mensuram atrocitatem delicti.

Sed & prudenter versandum est in criminalibus Iudicijs, præsertim publicis, non inuitandi præmijs delatores, non accusandi omnibus permittenda facultas, non Iudicibus quando & quomodocumq; lubet inquirendi, sed præeunte famâ, eaque non à maleuolis orta, & ad ritum capit. qualiter & quando. x. de accus. delatoribus præsertim voluntarijs non licet impunè denunciare; sed nisi probetur crimen, sumptus & damna reponunt. accusatores sine inscriptione non recipiuntur; sed neq; qui in reatu sunt; qui duos habent delatos: qui ab accusatione desistere; & ferè qui eumque infames: quin & miles & mulier, nisi suam fuorumque iniuriam prosequatur. C. qui accusare. & C. de accusat. & inscrip. sed & recepti accusatores qui intra tempus præscriptum reum non peregerint, infamiâ, & quartâ parte bonorum mulctantur, etiam exilio, si pauperes sint, quibus damnum famæ iniuria non est. C. vt intra cert. temp. crimin. ques. term. quod si tergiuersati sint, & animo ab accusatione desistendi, inciderint in Turpilianum, infamiam, & quinque librarum auri mulctam. C. ad Senatus. cons. Turpilian. quòd si dolo malo falsa crimina intenderint, in publicis iudicijs per inscriptionem talio pœna est. l. 7. C. de calum. olim & inscriptionem litteræ K. in fronte patiebantur, ex lege 9. Prudenter in causis criminalibus & quomodo procedendū.

Remmia.

Remmia. quod hodie sublatum. *l. 17. C. de pœn.* Itaque non vt cuilibet lubitum est, ad criminum vindictam prosilire licet, sed ex legum præscripto. Quæ tamen nec Iudicem prætermittunt; curiosos, vel stationarios reliquósue quibus inquirendi & deferendi officium incumbit, si partibus suis defuerint; si gliscere crimina per socordiam sinerint.

Sed & ritè exhiberi, custodiri, transmitti reos, & requiri leges voluerunt. requiri quidem: nam aliàs in grauioribus damnari non possunt. *l. 1. C. & l. 1. D. de requir. reis.* bona tamè possunt obsignari, & post annum publicari, quę vix restituuntur. *l. 2. & 3. C. eod.* quamuis redeuntes semper audiantur, *l. vlt. C. eod.* vt famæ restituantur.

Exhibiti rei, vel carcere & vinculis compedibusque, vel custodiâ militum, aut seruorū quorundam publicorum, aut fideiussionibus, aut pignoribus & repromissionibus secundùm delictorum aut delinquentium qualitatem obligantur, & prout præsumptiones innocentiæ, aut argumenta criminis fuerint. *C. de custod. reor.* semper tamen ex speciali Iudicis præcepto. *l. vlt. C. eod.* & custodia publica sit oportet, *l. vnic. D. de verb. sign.* nam qui priuato carcere quem cohibuerit, olim vltimo supplicio damnabatur, tamquam Maiestatis reus: *l. 1. C. de priu. carc.* hodiè pœnam carceris publici tot diebus sustinet, quot priuatum exercuit. *l. 2. C. eod.*

Iudicium criminale eodem ferè filo deducitur, quo ciuile; nisi quod quantò maius momentum est vitæ, quàm fortunarum; tantò maius sit oportet Iudicis diligentia: adhibitis etiam quæstionibus quæ seueræ indagationes vocantur; non nudis interrogationibus fiunt; sed per vim & tormenta cruciatusque corporis reorum vel testium; & quandoque accusatorum; si aliter rei veritas haberi non possit, *D. & C. de quæst.*

10. Quomodo pœnæ infligendæ?

Conuictis autem vel confessis reis pœna mox irroganda est. quæ æstimatio est delicti. *l. Sanctio. D. de pœn.* atque supplicium peccati. adeoque hodiè omnes positæ sunt in arbitrio iudicantium, olim certæ erant, & legitimæ: quas nec Iudices exprimere oportebat, de facto tantùm iudicantes. *l. 1. §. nam fiquidem D. ad S. C. Turpil.* nec enim factum sequi non poterant. *l. non poterit. D. de furt.*

Per mores hodiè Iudices qui sententiam ferunt, pœnam exprimunt, vt arbitrium indicent. & qui apud Belgas merum Imperium & ius gladij exercent, ferè, ex decreto tantùm Senatorum, qui Scabini vocantur, illum exerunt. sed & raro apud nos exemplo Maregrauius pœnæ genus irrogat. Scabini damnant, pœnâ non expressâ, concludit ille ad confiscationem corporis, & bonorum: hi adiudicant petitionē: vel absoluunt, si oporteat: vel si minùs oporteat, quàm petitum sit minùs adiudicant.

Pœna plerumq; apud Belgas furca, gladius, latronibus rota, fustes, & virgæ, cum stigmatibus dorso impressis, secundis etiam & tertijs, si recidiui fuerint, exilium, relegatio, ad infamiā ostētatio in theatro columna publica, multa, & bonorum confiscatio. quæ tamen apud Belgas nec vbique, nec ex omnibus criminibus infligi potest: sæpè non nisi ex crimine læsæ Maiestatis, annotatis tamē bonis viuente reo.

CAPVT VIII.

De Ostracismo.

1. Cùm res & quies publica requirit, vsurpandus.

NOn tantùm malis hominibus prouinciā purgare oportet, sed & expedit nonnumquam Reip. suspectum, quamuis probum, per ostracismum dimitti. quo genere censuræ Græci vsi sunt. sed & Romani Imperatores non malè si quos suspectos habebant, specie legationis, honorumq; in alias prouincias sepositorunt, per simulationem amicitiæ, secum ab exercitibus abduxerunt. & Nero nondum malus Plautum per litteras admonuit, *vt consuleret sibi & vrbi, seq; præuè dissimantibus subtraheret, esse illi per Asiam autos agros, in quibus tuta & inturbida iuuenta frueretur.* Tacit. Ostracismi eo genere prudenter sæpè Hispani vtuntur, in Indias, seu alias prouincias dimissis ijs, qui Reip. ibi operam non malam sæpè præstiterunt, quamuis non leuem suspicionem antè dedissent. Quod sanè laudabilius est, quàm exemplo in eos vti, quo Seianus, Cecinna, Parmenio ceciderunt. præsertim si constare aperte eorum scelus non possit. vt Cecinna concidit ita vigente discrimine, Sueton. *in Tito* referente, vt is etiam chirographum eius præparatæ apud milites coniurationis deprehendisset. nam hoc tantùm casu, & cùm aliter saluus Princeps, salua Respub. esse non possit; vbi pernicioſior est quies, quàm temeritas; & consiliū laudari non potest, nisi peractū; admitto quæ habet Clapmar. *de arcan. rerump. l. 4. c. 12.*

2. Circa mortē nisi in scelestibus luce clarioribus.

Ratio sanè imperiorum est, *ne nocere possit*, vt ait Dio. ideoque *satius est prouidere*, vt ait Philosophus *polit. lib. 3. c. 4. ne aliquis in Rep. tantoperè crescat.* vbi verò Resp. in eum statum peruenit, medicina vtendum est. *Cedat*, inquit Seneca, *quidquid excelsum est.* Quale & illud Athenienſium; *Nemo de nobis vnus excellat, sed si quis exstiterit, alio loco, & apud alios sit.* quomodo Africanus iubens ciuitate cessit *Periculosum erat*, inquit Liuius, *in Rep. præsertim libera vnum hominum esse caput & columen imperij: sub vmbra Scipionis Vrbem terrarum orbis dominam latere, nutus eius pro decretis patrum esse.*

3. Ratio imperiorum ne nocere possit. nihil nimis excelsum sit,

Quare & inter Principes id obtinuit, ne fœminę ex domo Augusta pro arbitrio nubāt. Aggrippinā maritum petente Tiberius negauit, *non ignarus*, vt ait Tacit. *quantum ex Rep. peteretur*, auidissima enim potentiæ erat, quod illi ridens exprobrabat Tiberius; *Si non dominaris filiola, iniuriam te accepisse existimas?* Idem Tiberius Seiano Liuiæ nuptias ambienti apud Tacit. *lib. 4. Falleris*, inquit, *Seiane, si te mansurum in eodem ordine putas, & Liuiam, quæ C. Cæsari, mox Druso nupta fuerit, eā mente acturam, vt cum equite Romano senescat.*

4. Ideò & Principum filiæ non nisi de consensu nubunt.

Nam

Nam vt idem Tacit. *in Agric. matrimonium ad maiora nitenti, decus ac robur.* Sic Darius apud Iustin. *lib. 1. Principio regni Cyri Regũ filiam, regalibus nuptijs regnum firmaturus, in matrimoniũ recepit, vt non tam in extraneum transiatum, quàm in familiam Cyri reuersum videretur.* ita Octauia Claudij Imp. filia Neroni desponsata est *quod maiora illi patefacturum erat*, inquit Historicus: progressum scilicet ad imperium. itaque in elocandis regijs filiabus diligente circumspectione opus est, vt ambitiosus procus non admittatur, qui regnum aliquando affectare possit, siue in monarchia, siue in Rep. Non carere mysterio multi credunt, quòd Palatinus Boëmici ambitus reus, nec à socero admissus fuerit, nec à sororio intra regnum magnæ Britanniæ receptus, sed in memore Hagiano venari relictus, & tranquillam vitam degere.

5. Consanguineos in pœnam vocari non posse ob aliorum reatum.

Non dissimili ex causa apud multas gentes non in liberos eorum dumtaxat, sed & in propinquos sæuitum est. sed & apud Romanos non rarò. *Mutianus*, inquit Tacitus, *Vitellij filium interfici iussit, manssuram discordiam obtendens, ni semina belli resrinxisset.* Nam gnati paterni regni vindices. Sen. & iterùm Tac. *lib. 5. Annal. Placitum posthac vt in reliquos Seiani liberos aduerteretur.* & apud Amian. Mercellin. *intercepti imperiali motu interière omnes ad vnũ, eorumq; soboles, parua etiam tum, ne ad parentum exempla succrescerent, pari sorte deleta est. Nec verò me fugit*: inquit Cicero, *quàm sit acerbum, parentum scelera filiorum pœnu lui: sed hoc præclarè legibus comparatum est, vt charitas liberorum amicitores pareutes Reip. redderet.* Sed hoc nihil facit vt iustè occidi insontes possint: vt abesse iubeantur à Rep. cui periculosi sunt, concedi potest saluti publicæ, non vt in corpora sæuiatur. ideoque rectiùs Alexander, *apud Curtium lib. 8. olim istum morem occidendi cum scelestis insontes propinquos parentesq; solui, & profiteor omnes eodem bonore futuros eos in quo fuerunt.* Diocletianus non tantum Cassij liberos viuere permisit, sed etiam honoribus affecit. Cæsar & Augustus, alijque non hostium multorum liberos tantùm, sed & plurimos, qui ipsi hostes fuerant, non in gratiam dumtaxat receperunt, sed dignitates, & ipsos consulatus dederunt. beneficijs tantis animi hostiles expugnantur, & hostilia obliuiscuntur tum nihil potentiùs ad clementiæ famam. Hæc tamen ita prudenter temperare oportet iram inter & clementiam, vt Cassij & Bruti in Principis animum clementis & Reip. pernicie non alantur. Arcadius & Honorius *in l. quisquis C. ad leg. Iul. Maiest.* testantur filios paterno debere perire supplicio, in quibus paterni, hoc est, hereditarij criminis exempla metuuntur. tamen se vitam eis dare, ciuilibus tantùm pœnis irrogatis. in causa scilicet maiestatis. nam aliàs pœnæ suum tenent auctorem. *l. 22. C. de pœn.* neque alieni criminis quisquam successor constituitur. *l. 26. D. de pœn.*

6. Nisi forte vt absint.

7. Nisi in sceleris.

Sed & aliàs tamen cùm delicti atrocitas exempli seueritatem requirit, etiam insontes nonnumquam pereunt. ita obseruatum cùm interfecto domino omnes serui trucidabantur. qua de re Cassius *in Tacito 14. Annal. & quidem insontes peribunt; nam & fuso exercitu cùm decimus quisq; feritur, etiam strenui sortiuntur.* & Liuius *lib. 2. Centuriones duplicariosq, qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit: cætera multitudo sorte decimus quisq, ad supplicium lecti.* Rationem in Cluentiana dat Cicero; *vt metus ad omnes, pœna ad paucos perueniret, & ne miles in bello propter hostium metum delinqueret, amplior ei mortis & supplicij metus est à maioribus constitutus: ne autem nimium multi pœnam capitis subirent, ideirco illa sortitio comparata est.*

Sanè necessitas ius ordinarium soluit, ita 8. Necessitas ac deinde ad Principem scribere. *l. 6. De de in-* excusat in *iusto rupto.* sic castrorum præfectus seditiosos multis. supplicio afficit, quamuis ad legatum ea iurisdictio pertineat. *l. 9. D. de custod. reor.* quod Tacit. 1. *Annal.* à Menio refert factum esse *bono magis exemplo, quàm concesso iure.* sic difficili tempore annona vendi iusto pretio iubetur inuitis. *l. 6. de extra ord. crimin.* cùm aliàs nemo inuitus vendere cogatur. ita filius etsi non hæres pro debito principali tenetur, & vxor in pignore posthabetur. *l. 4. C. de primipil.* sic priuatum depositi ius publicæ rationi cedit. *l. 31. D. depositi.* ad eandem rotam pertinent. *l. 11. D. ad l. Iul. maiest. l. 10. §. 16. D. quæ in fraud. creditorum.*

Sic & salutis causa rei familiaris commoda 9. *negligenda esse*, ait Vercingetorix, *apud Cæsarem* Et salus pu- *lib. 7.* Gallis suadens vt sua ipsi frumenta & blica. ædificia incenderent, quo libertatem & imperium tenerent. sic & *l. 3. C. de primip.* sed alio sensu, *vtilitas publica præferenda est priuatorum contractibus.* Iustam rationem tradit Liuius *lib. 26. Resp. incolumis & priuatas res facilè saluas præstat, publica perdendo tua ne quidquam serues.* adeoque, quatenus salus publica exigit, hæc iusta sunt; non pro lubitu. *quasi verò*, vt inquit Salust. *iusuriam facere, id demum esset imperio uti.* Laudabiliùs Titus apud Sueton. *abstinuit alieno vt si quis vnquam.* quare quod salus publica alicui auferendum suadet, ex ærario publico refundendum videtur. *l. 2. C. pro quibus causis ser. prem. lib. accip* quantum fieri potest: id enim iustitia destributiua exigit, quæ non permittit vt publicum onus in paucorum humeros reclinetur: & prudentia politica, *ne per ablationes rerũ coniurationes instituantur.* vt minatur Philosophus, *lib. 5. polit. c. 6.*

CAPVT IX.

De seditionibus.

COngruit bono & graui Præsidi curare, vt 1. pacata atq; quieta prouincia fit quam regit: quod nõ difficile obtinebit si solicitè agat, vt malis hominibus careat prouincia, cosq; cõquirat. *l. 13. D. de off. Præsid.* atq; in primis odia, atq; ciuiles contentiones vt remittatur, allaboret. nã ex his vires paulatim sumẽtibus à priuatis familiæ,

In ijs officium Iudicis vt curæ tollantur.

familiæ, à familijs tribus, à tribubus vrbes, ab vrbibus prouinciæ integræ incenduntur, & totæ demum conflagrant. seditiones atque bella ciuilia contemptis sæpè initijs nata sunt, nec nisi multo sanguine restingui potuerunt. Ira ciuilis nec legem nec modum nouit, bellum ciuile nullam disciplinam: victoria ciuilis calamitas, etiam pace obtentâ fœuitia bello grauior.

2. In hæc initia vigilare, & præoccupare noxias Magistratum oportet. etiam minima non contemnere: causas sanè nullas præbere iniustè arreptas auferre, aut moderari: furijs aliquando, & tempestatibus cedere: operiri, quâ ad rationis semitam redeatur; nouitatem omnem vitare, & oblatam præscindere; optimatum atque plebis statum antiquum nec augere, nec minuere; vtriusque mores pristinos sartos, tectos seruare. si quid enim insolentius fiat, qui se læsum credit, facilè surgit in iras, & turbas. præterquam quòd genus humanum querulum est, & pessimo cuique facilè murmurare, & ex plebe aliquis Marius, aut ex nobilitate quispiã Sylla, Catilina, Cæsar esse velit; ac dominatus causã sursum deorsum omnia vertere. neque enim libido dominandi vllibi aut vmquam suos Tamberlanes defuisse permisit. Sacræ Litteræ atque omnium gentium Historiæ plenæ sunt. Consen *lib. 9. polit. cap. 3.* Romanas seditiones ab vrbe condita singulatim omnes enarrat, tum sub Regibus, tum sub Consulibus, tum *c. 4.* sub Imperatoribus, tum *c. 6.* aliarum Rerumpubl. ex Lipsio Louanienſ. tum *c. 7.* Osmanidarum.

Causæ à superioribus. 3. Superbia & auaritia.

Rectores Prouinciarum, vrbiúmve sæpiùs populum superbâ arrogantique crudelitate in seditionem verterunt. sæpè auaritiã, tributumque exactionibus, maximè nouorum maiorumque duriter imperatis. quæ sæpè Principibus exitio fuerunt, raro non nisi ministris lucro. tum verò si non consensu Ordinum, & notoriã necessitate exigantur; si nec ipsi Principes indixerint, sed. Præsides tantum extorqueant, immane periculum est. non alios hîc quàm Belgas testes volo. nisi accedat Battus Dalmata Tiberio exprobrans, *Romanos belli causam dare, quòd non canes, sed lupos pecoru custodes mitterent,* Nihil enim mirum, tumultuari subditos, si Magistratus latrocinentur.

4. Iniustitia. Iniustitia etiam, cùm ius non redditur, aut iniquum redditur, facit non raro vt malè habiti ad vim conuertantur.

5. Minæ, nectus. Magnum insuper incitamentum ad seditionem est metus, ac minæ, quas, antequam executioni mandentur, & quodcumq; malum prospicitur, anteuerti, & præoccupari solitum est. Aristot. *lib. 5. polit. c. 3.*

6. Spes. In vicino est spes, maiora, melioraque consectantium. inter quos primi, qui honorum cupidine & ambitione incensi sunt. quæ causæ vix absunt ab vlla rebellione: sæpè sunt solæ. Aristot. *d. c. 3.* & huc spectat nimia vnius paucorúmve potentia. quæ vel ipsos in spem dominatus erigit, vel æmulos excitat. *Propter excellentiam porrò*, inquit Aristoteles, *seditio oritur, cùm aliquis vnus, aut plures ampliores opes, maioremq; potentiam obtinent, quàm fert ciuitas. aut Reip. administrationi potentia. ex talibus enim rebus monarchia, aut dynastia nasci solet.* quo circa in nonnullis locis præstantiores per testam ad certum tempus relegari solent. quod Græci dicunt ὀστρακίζειν, vt Argis & Athenis. Atqui præstat ab initio prouidere, ne viri tam excellentes in ciuitate possint existere, quàm malo ex patientia & ex negligentia nato posterius mederi.

7. Contumelia. Contumelia adhæc si magni viri eã affi-ciantur, & licentia deinde in fœminas, præsertim nobiles, vltionem prouocat.

8. Fastus. Fastus denique, amicorumque pridem contemptus. Suet. *in Iulio, c. 76. 77. 78. 79.* & Tarquinio vrbe pulso, non aliud nomen inditum, quàm *Superbi.* quo populus existimauit satis illius vitia, & iustas suæ defectionis causas denotari. Et fastus tum est intolerabilior, cùm sub titulis Maiestatis accedit crudelitas. quare bonus Imperator aiebat crimen Maiestatis suo sæculo cessare. admonentque Iurisconsulti veteres crimen hoc non habendum in occasione ob Maiestatis veneration em: personam spectandam, an potuerit facere, & an antè quid fecerit. Sub malis Principibus crimen Maiestatis nobilis scriptor singulare dicit, & vnicum crimen eorum, qui crimine vacant. denique quot sunt imperantium vitia, tot esse possunt causæ rebellionis, sed, quas iam diximus, genere & impetu præualent.

9. Imprudentia, morum incuria. Imprudenter ergo etiam administrata Respub. vel ipsos Ordines, vel ipsum vulgus ad seditionem excitat, sed maximè si antiquum regionis morem, prisca iura, aut priuilegia contemni videant. præsertim ea, quibus aliqua populi libertas consistere, eaque sub regium arbitriũ subigi credatur. quod incautè aliquã do habiti Belgæ septuagenario nunc bello testãtur.

10. Populorum confusio. Periculosum etiam est diuersos inter se populos miscere, & in ciuitatem asciscere. Arist. *d. c. 3.* nisi fortè in exigua Rep. vbi multis mox matrimonijs affinitates fidem, amicitiamque conciliant. vt Romulus multos eodem die hostes eosdem & ciues habuit; & Sabinarum raptus, ne soceri & generi semper pugnarent impedijt.

11. Oppositi inuicem magistratus. Tandem & multarum seditionum seminaria sunt oppositi inuicem Magistratus. vt apud Romanos tribuni plebis.

12. Arma vulgo permissa. Ad extremum populo arma ad defensionẽ permissa occasionem in multis Imperij ciuitatibus dederunt ejiciendis Magistratibus.

13. Inconsulta liberalitas. Insuper inconsulta Principum liberalitas, dum aliena, aut olim à prædecessoribus data alijs largiuntur, rixas sæpè & bella excitant. Ob Walachriam aliasq; Zelandiæ Insulas antè Hollando, deinde Flandro datas per quatuor olim sæcula subinde pugnatum est.

14. A subditis etiam causæ populi vitia. Prouincialium etiã & subditorum vitia sæpiùs seditionibus originem præbent. præsertim in amplo imperij corpore, vt ab vno capite difficile regi possit. & dissitis sub vno Principe longè lateq; prouincijs, vt difficiliùs mandata regia, &

& plerumque tardiùs eò deferantur. neque tutum semper & vbique sit legatum mitti cum summa potestate. D. Augustinus *de ciuit. Dei lib. 19. c. 7. Quamuis desunt hostes, tamen ipsa imperij latitudo peperit peiorii generis bella, socialia scilicet & ciuilia: quibus miserabilius quatitur genus humanum, siue cùm belligeratur, vt aliquando conquiescant; siue cùm timetur, ne rursus exsurgant.*

15. Odia. Plerumque seditionibus mutua odia & inuidiæ quibus in Principes amor prætexitur, causæ seditionum sunt. vt in Gallia auorum sæculo, Burgundico & Aurelianensi sanguine odijs consanguineis litatum est. fomes stirpitus nondum est eradicatus.

16. Nobilium egestas. Potentes qui patrimonia absumpserunt, qui fodere non valent & mendicare erubescunt, nouas res moliri solent, ex quibus sugant quod patrimonio surrogent. Aristotel. *lib. 5. polit. c. 6.* Iulius, Catilina, Cetegus, Curio, Milo, Antonius Triumuir post rem decoctam ambitioni publicas causas prætexerunt.

17. Aut plebis. Mercimonia, opificiorum, artificiorumq; lucra si intercidantur, & cum finitimis commercia; si plebs labore vacua ocietur, fameatque; timendæ sunt expilationes domorum, & grauiora incommoda.

18. Contemptus Magistratus. Remp. etiam turbant facilè potentes, si potestas Magistratuum paulatim sit imminuta; ita vt eos contemnant ij quorum est parere: nec audeat, nec facilè possit magistratus reprimere insolentes; felicitate rerum elatos, in luxum, superbiam, & Magistratuum contemptū, cæteraque vitia inde confectaria prolapsos. vnde Florus *lib. 5. c. 12. Quæ enim res alia furores ciuiles peperit quàm nimia felicitas?*

19. Collegia iucauta. Collegia etiam, sodalitates, confraternitates, quibus etiam ius coëundi datum est, nisi diligenter obseruentur, ne quid contra leges faciant, periculosa admodum sunt.

20. Religionis nouatio. Denique nihil potentius ad omnem seditionem quàm religio, & superstitio, in eisq; nouationes. id quod per omnium sæculorum historias liquet; sed multò maximè per nostri sæculi tempestates, ab hæresiarchis seditionum ventilabris excitatas. Id quod pluribus exequitur Consen *lib. 9. polit. c. 10. & 11.* vbi præsentem Reip. ac religionis Christianæ in Europa statum explicat. turbatam in Imperio publicam pacem *c. 18.* atque euersam *c. 17.* nec ciuilem obtineri posse, nisi Ecclesiastica turbari desinat *c. 18.* posse tamen certis conditionibus *c. 22. 24.* non mixtione religionum *c. 23.* aut syncretismo *c. 24. 29.* etiam Lutheranis non probato. *c. 27. 28.* colloquia *c. 33.* scriptiones *c. 34.* conducere, petulantia interim ingenia *c. 30.* calumnias *c. 32.* coërcendas: arbitros affectibus liberos quærendos, *c. 31.* certissimam esse rationem Concilium generale, *c. 35.* ex more Ecclesiæ: *c 36.* sententia etiam aliorum *c. 37.* vtile esse, quod secundùm veterem Ecclesiæ formam & consuetudinem celebratur, adeoque Tridentium toties antè à Germanis petitum: *c. 42.* contra exceptiones, quæ opponuntur, inanes, *c. 43.* Principibus religionum concordiam debere esse commendatam, *c. 20.* eius pacis publicæ ineundæ rationem. *c. 44.*

Semper tamen ea ratio tenenda, quæ ex more & ingenio gentis ipsi religioni, & Reip. vtilis esse queat. non nullibi carceres, & ignes religionem conseruant; alibi euertunt: quædam gentes supplicijs emendantur, quædam in peius ruunt: quædam alicubi sectæ contemptæ exoluerunt, quædam pœnis vindicatæ alicubi violentiùs repullularunt: *Meridionalium multitudo vbi religione capta est, meliùs vatibus, quàm ducibus suis semper parunt.* Curt. *l. 4.* Modus regiminis cuique climati applicandus, non quasi animis perinde ac linguis imperari possit, vt de Alexandro Curtius; sed ne ouis vna infectionem alteri afficret. Regiminis porrò ea in re ratio à Mecænate ad Augustum prudentissimè præscripta est; si de vera religione accipiatur: *Diuinum numen omni modo atque omni tempore secundum ritus patrios cole, atque ad eius cultum alios compelle: eos verò qui circa illud aliquid innouant odio habe, & coërce: non deorum solum causa, quos qui contemnit, nihil aliud magni fecerit; sed quia nouas quadam dæmonia introducentes, multos impellunt ad rerum mutationem. Vnde coniurationes, seditiones, conciliabula existunt. res profectò minimè conducibiles Monarchiæ.* Iustit & id lex *XII. Tab. Nihil*, inquit Tac. *lib. 19. æquè dissoluendæ religionis esse, quàm vbi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur.*

21. Remedia.

22. Religionis antiquæ & fidei strictè obseruatio.

Id porrò semper Principes atque Magistratus propositum habeant, vt verum Dei cultum, veram religionem, quocumque vtiliori, pro ratione loci, & temporis modo promoueant: neque secularibus rationibus aut politicismis vltra genuinos Christianæ politices terminos abducantur: memores promissorum, & minarum I. *Regum c. 2. Nunc autem dicit Dominus: Absit hoc à me, sed quicumque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.*

23.

Porrò in omnes seditionum causas, & origines diligenter inuigilare Magistratui conuenit. & quidem nullo potest efficaciori modo quàm principijs obstando: quæ inualida esse solent, sed impetu crescere, eoque valentiùs quò velociùs. quibus enim tempus datur, tanquam mare, cui non opponitur agger, glisscere permittuntur, omnemque in circuitu regionem inundare. & fit, vt seditio iam iustâ potestate superior sit, nec vi compesci possit; sed iam cuniculis oppugnari debeat, tempestati cedi, & aliquid de rigore veteris iuris remitti; postulata in totum, in partem, ad tempus, concedi. Nihil enim est periculosius, quàm in istis turbinibus indurare animos, fœuitiâ etiam vel desperatione ad extrema impellere. exarmare etiam quocumque modo, aut promisso ciues, ac prouinciales oportet, ne armis assuescant, pericula contemnant, militarem audaciam induant, vires suas introspiciant, alienas contra Principem suppetias petant, impetrentve bella etiam primùm sui defendendi nomine, & mox offendendi Principis causâ ruant ipsi, & vicinos,

24. In omnes casus & causas intenta vigilantia.

& vicinos, adeoque semper æmulos Principes trahant: deinde quo iustiùs populus rem geri putet, senatusconsulto etiam atque Ordinum decreto Principem iure sui dominatus excidisse declarent; nouam Remp. formentⁿ; alijs Principibus & Rebuspub. probatam reddant; fœderibus stabiliant.

25. Et in Auctores. Omnes ergo, vt diximus, seditionum causas auferre, ne nascantur, si fieri potest, impedire, quàm maximè oportet; natas quàm ociſſimè amoliri, adeò vt seditionum etiam auctores, si in principijs ipsis tutò extingui non possint, donis tamen & munenbus placandi sint, promiſſis etiam honorum & dignitatum. Synceris quidem & à quibus fraus publica abſit.

26. Excitatis etiam inter eos discordijs. Deinde si magis id fieri tempus suadet, inter ipsos seditiosos discordiæ excitandæ, seditiosi inter se committendi, diuidere distractos, punire, negotij, præsidiorum nomine dimittere oportet, alijs modis quos sors offert coërcere, discutere. sed noſſe gentis genus oportet, & mores vulgi. *Multitudo omnis ſicut natura maris per ſe immobilis eſt, vti venti & aura cient, aut tranquilli, aut procelloſi.* Tac. l. 18. *Non eſt*, inquit Cic. *pro Planc. conſilium in vulgo, non ratio, non diſcrimen, non diligentia. Hæc*, inquit Liuius l. 24. *natura multitudinis eſt, aut ſeruit humiliter, aut ſuperbè dominatur. libertatem quæ media eſt nec ſpernere modicè, nec habere ſciunt, nihil in vulgo modicum. terrere, ni paueant, mutabile ſubitis, tam pronum in miſericordiam, quàm immodicum ſæuitia, ſine rectore præceps, pauidum, ſocors.*

27. Non tamen perpetuò alendis. Quòd ſi tamen tempus ſuaſerit diſcordias inter ſeditioſos excitari, rebus compoſitis omninò alendæ non ſunt, ſed ſtipitus tollendæ. factiones plerumque cum Reipub. periculo ſunt coniunctæ, ſtragesque magnas dederunt Guelfi & Gibellini: Arminiaci ac Burgundi; Roſa alba atque rubra; Liguiſtæ ac Hugonoti, Snouckijac Cabilaui.

28. Coërcitio pro modo culpæ tumultuantium. Si grauiùs nihil admiſſum in motu populi quàm turbulenti clamores; ſolent mitiùs coërceri. l. 28. D. *de pœn.* §. *ſolent quidam, qui vulgò ſe iuueues appellant in quibuſdam ciuitatibus turbulentis ſe acclamationibus popularium accommodare, qui ſi nihil amplius admiſerint, nec antè ſint à Præſide admoniti, ſuſtibus cæſi dimittuntur, aut etiam ſpectaculo eis interdicitur: quòd ſi ita correcti in ijſdem deprehendantur, exilio puniendi ſunt; nonnumquam capite plectendi: ſcilicet cum ſæpiùs ſeditioſè & turbulentè ſe geſſerunt, & aliquoties deprehenſi tractati clementiùs in eadem temeritate propoſiti perſeuerauerint: ſi grauiora delicta accedunt grauiùs ſtatuendum eſt, transfuga ad hoſtes, vel conſiliorum noſtrorum renuntiatores, aut vim exuruntur, aut fur. à ſuſpenduntur, & auctores ſeditionum aut tumultuum populo concitato pro qualitate dignitatis aut in furcam tolluntur, aut beſtijs obijciuntur, aut in inſulam deportantur.*

Quiſquis cum barbaris aut militibus ſceleſtam init factionem gladio feritur, bonis omnibus fiſco addictis. l. quiſquis C. ad l. Iul. Maieſt. ſæpè cùm à multis peccatum eſt, ſorte deliguntur puniendi, decimantur; decimus, vigeſimus, centeſimus pœnæ ſubditur.

Canones ſeditioſos excommunicant. *c. ſin. d.* 90. ſeditionarios initiari vetant. *d.* 46. *c.* 8. & vt in ſeditione ſolent in Magiſtratus & Principes maledicta proiici, Canon. 83. Apoſt. ita ſtatuit; *Si quis contumeliâ affecerit Regem, aut Principem, pœnas luito. Si quidem clericus, deponitor: ſi laicus, communione priuator.* Sic Maria ſoror Moyſis aduerſus eum inſurgens leprâ percuſſa eſt. *Exod.* 22.

Apud multas gentes vſitatum fuit, vt filij, nepotes, & conſanguinei omnes eorum interficerentur, qui in Principem aut Rempub. aliquid moliti eſſent. Id Arcadius & Honorius non admittunt. ſed tamen in liberos pœnam extendunt. Iure hæc inquam ſtatuta ſunt, ſed ad prudentiam Rectorum pertinet diſpicere, quando lege agere conueniat, quando ſilere legem, & ſupplicijs non aſperare populum, & impellere inclinantem. quando leges audaciæ impares futuræ ſunt, pacare mollibus dictis, & promiſſis. Roboamo ſeniores auctores erant, vt eâ die populo cederet, & pacatum dimitteret. 3. *Reg.* 12. *Si hodie obedieris populo huic, & ſeueris, & petitioni eorum ceſſeris, locutuſque fueris ad eos verba lenia; erunt tibi ſerui cunctis diebus.* ſed ex conſilio iuniorum reſpondit Rex populo dura: & mox populus regem aſpernatus eſt; *qua nobis pars in Dauid? vel qua hæreditas in filio Iſai? ab eoque deſecit: Vade in tabernacula tua Iſraël; nunc vide domum tuam Dauid*; tributiſque præfectum Aduram lapidauit omnis Iſraël. fugere coactus eſt rex, receſſit ab eo Iſraël, vocauerunt Ieroboam congregato cœtu, & conſtituerunt eum regem. & tribus Iuda & Beniamin centum & octoginta millia electorum virorum ne in rebelles ducerentur oraculo & religione impedita eſt. Sanè, in huiuſmodi ſeditionibus promptâ prudentiâ & ſolerte iudicio opus eſt. Id numquam malè ceſſit, dulcibus verbis lenire plebem, quando manifeſtum non eſt leges auctoritatem habituras.

29. An & proꝓinquorum? 30. Prudenter & ſæpè leniùs arguendum.

Cæterùm tempeſtiuè cauſas non auferre, vnde effectus ad ſeditionem prodeunt, extra culpam numquam eſt. præbere autem earum anſam perditi conſilij. aluerunt plures in Repub. diſſidia, quibus ipſi dein conciderunt. Ægypti reges in more id habuerunt: ſed malo ſuo domi debiles, externum hoſtem inuenerunt, qui eos facilè inuaſit, vicitque. & ſeculo noſtro apud Gallos exemplum, ac alibi non deſuit.

31. Moderatio tributorum. Profectò Principes exigendis vectigalibus, ne noua ratio aut quantitas imponatur, diligenter cauere debent. peritioſa eſt eorum propagatio; plerumque ſubditos à ſuo Principe diuidit, & eorum amorem, & obſeruantiam tutiſſimum omnis imperij vinculum diſiungit, infinita ſunt omnis ætatis, omniumque regnorum exempla. Bodin. latè *de repub. lib. 6.* Monet optimè Tacit. *l. 5. hiſt. pecuniis conquirendis Principes plus inuidiæ ſibi, quàm virium addere.* moderatio & veteris conſuetudinis obſer-

uantia, subditos suo Principi reddit obsequentissimos. magni faciunt prouinciales, seruari sibi veterem consuetudinem, vt loquitur Martian. *in l.1. D. de Off.prat.l.observ.§.recte. D.de Off.proconsul.* &, vtcumque subinde minui videatur potestas imperantis, cùm vel subditorum vetera iura, vel immunitates fert, vel adauget; redditur tamen re ipsâ tutior & firmior. vt rectè Theopontus Spartanorum rex vxori regiam potestatem ab eo imminutam conquerenti respondit. nam vt elegantèr scribit Valerius Max. *lib.4. cap.1.* factum Theoponti commemorans; *ea demum tuta potentia est, qua viribus suis ponit modum.*

32. Ex Ordinum iudicio.

Quinimò qui prudentiæ nomine laudatiores fuêre Principes, quamquam arbitrio suo possent noua vectigalia imponere, non aliter licere sibi voluerunt, quàm si comitijs ex more euocatis, Statibus, vt nos loquimur, congregatis, id probetur. *Part. lib. 6. tit.7. lib.1. nouæ recapit.* Regni ac Reipub. quies nullâ re magis conseruatur, quàm humanitate & beneuolentiâ Principum, cui respondet amor subditorum. noua vectigalia vtrumque offendunt.

Et ideò tam iustè quàm prudenter Vlpian. *in l.4. §. final. de public. & vect.* in omnibus vectigalibus ferè consuetudo spectari solet: idque principalibus constitutionibus continetur. & Paulus *in l. licitatio. §. earum. D. eodem. Earum*, inquit, *rerum, quarum vectigal numquam præstitum est, præstari non debet.* & Imperatores *in l. si prouincialium, C. noua vectigalia iustitui non posse, in verbis, & probatum fuerit vltra antiquam consuetudinem.* & denique ipse Iustinianus *in Nouella 43. c.31.* his verbis: *Neque enim sustinemus aliorum onus ad alios deferri, aut tam immitem proponere formulam, vt quotidiè vectigalia augeantur, & quemadmodum superiùs edocti sumus, & quadruplo, quintuplo, atque adeò decuplo maiora irrogentur. Cùm nihil tam magno studio, atque tam seriò affectemus, quàm ne nouo quispiam vectigali oneretur. Nouum autem fuerit, non tantùm quod nunc primum impositum fuerit, sed etiam quod primum modum excedat.* Hactenus benè & prudenter Iustinianus. Drusus Frisijs tributum iusserat, modicum; vt in vsus militares coria boum penderent: non intenta cuiusquam cura, quæ firmitudo, quæ mensura: donec Clenius Frisijs impositus terga vrorum delegit, quorum ad formam acciperentur. quæ res Frisios ad rebellandum adegit. Tac. *l.4.*

33. A nouis abstinentia.

34. Magistratuum punitio.

Vehementiores etiam habent aculeos latrocinia Magistratuum, qui nullo iure plebem exhauriunt concussionibus, & hostili peculatu. quia Magistratuum facinora Principi imputantur, qui non emendat; minoremque scelera Magistratibus, qui non puniunt. profectò numquam nimia potest esse diligentia in inquirendis his reis: numquam nimia seueritas in puniendis ritè conuictis: nulla seueritas in neglectis. exercita diu populi patientia erumpit in furorem, cui dein Magistratus sæpè nec Princeps par sit.

Sed & maximè Magistratuum crudelitas furorem populi prouocat, & si vnquam alio in casu, hoc maximè recidit in auctorem scelus; sed & in Principem: atque omne dein Imperium excutitur. si ament Imperium Principes, crudeles non sint; crudeles non tolerent Magistratus. *Errat*, inquit Senec. *lib.1. c.19. de clem. si quis existimat tutum esse ibi Regem, vbi nihil à rege tutum est. securitas securitate mutua paciscenda.* & Plutarchus: *Reges tenerà pro subditis, tyranni subditos timent.*

35. Clementia.

36. A crudelitate, minis, contumelia, abstinentia.

Crudeles nulli securè vixerunt. Vnde ad Neronem vox illa Flauij Tribuni rogati, quibus de causis ad obliuionem sacramenti processissèt? *Oderam te*, inquit, *nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti: odisse cœpi; postquam paricida matris, & vxoris, auriga, histrio, & incendiarius extitisti.* Tac. *lib.15.*

Iustum Principem timent mali, crudelem omnes: viuum execrantur, fublatum ex oculis diris deuouent, & publico gaudio. De Neronis nece tantùm gaudium extitit publicè, vt plebs pileata totâ vrbe discurreret. Sueton. *c.57. De Tiberio, c.75.* morte eius ita lætatus est populus, vt ad primum nuntium discurrentes pars Tiberium in Tiberim trahi clamaret, pars terram matrem, Deosque manes oraret, ne mortuo sedem vllam nisi inter impios darent. Domitiano similiter occiso, *Suet. c.23.* senatus adeò lætatus est, vt repleta certatim curia non temperaret quin mortuum contumeliosissimo atque acerbissimo acclamationum genere laceraret. De alijs alia. Vitellio etiamnum viuo tanta rerum ludibria irrogata, quibusdam stercore, & cœno incessentibus, vt minùs fuerit apud Gemonias minutissimis ictibus excarnificari, & vnco in Tiberim trahi.

Ab antiquo sapiente dictum: *Alieno sanguini parce, vt tuo.* tum scilicet charitate quæ proximo debetur, tum metu, ne qui effuderit sanguinem, effundatur sanguis illius. pretiosus æquè est sanguis agasonis ac regis, seruij ac liberi, cucurbitæ atque Imperatoris. vnus enim est Deus omnium, vnus creator, vnus redemptor, qui æquo iure de omnibus statuet, pellem pro pelle exiget, sceptra ligonibus æquabit, homicidia, latrocinia, aliaque scelera in omnibus æquo iure vindicabit: imò rigidiùs in Regibus & Magistratibus: *Potentes potenter tormenta patientur*, quia non rectè iudicarunt, quia sanguinem innoxium fuderint, aut ne à suis funderetur non impedierint, effusum non vindicauerint.

Ad crudelitatem pertinet metus, atque minæ imperantium, seu Magistratuum. *Nec verò*, inquit Cicero, *vlla vis imperij tanta est, qua præmente metu posit esse diuturna.* Rectè Camillus, *apud Liuium l.12. Tot populos inter spem, metumq; suspensos animi habetis, & vestram itaque de vi curam, quàm primum absolui, & illorum animos dum expectatione stupent, seu pœnâ, seu beneficio præoccupari oportet.* Silures vulgato rumore quòd Imperator dixisset, vt Sicambros ita Sylurum nomen penitus extinguendũ. *l.32*

Tac.

Tac. *in desertione pertinaces manebant.* Futuri mali apprehensio violentiùs suadet, quàm præteriti recordatio. magis agitat cura imminentis periculi, quàm memoria infecti. qui de vita sua diffidit, aliená morte suam vitare nititur, atque ex desperatione in spem erigitur, & periculosa Principibus atque Magistratibus consilia, spes & metus eloquentissimi persuasores, vbi audendum, aut moriendum creditur. Cauèant porrò Magistratus atque Principes, ne in huiusmodi præcipitia suos agitent, ne minas iniiciant, metum incutiant, & insurgendi necessitatem: si quid imprudenter factum fuerit, emolliant, inflictumque aculeum euellant; aut si memoriam nimis tenacèm vereantur, honoribus atque præmijs alibi datis, vbi nocere non possunt, medeantur.

Adeoque a contumelia abstineant; & in vxores præsertim magnatum licentiá; maiestatem sine fastu tueantur; in verbis ab acerbitate caueant; aliorum contemptu, atq; irá prudentiæ aduersà: ingenia suorum noscant, atque ambitiosa honoribus mulceant. de ijs, quibus nocere non possint, nihil temerè aut imprudenter statuant; sed negotijs maturè discussis: adhibitis etiam in consilium fidissimis æquè ac peritissimis. Iustitiam porrò & summè colat ipse Princeps & Magistratus. qui in eam peccauerint seuerè emendet; & liberalibus stipendijs ne corruptibili auro egeant præcaueat. exemplo Cambysis, qui atroci & nouâ pœnâ, nequis posteà corrumpi iudex posset, prouidit.

37. Subditorum vitia corrigantur.

Denique in omnia Magistratuum crimina, quibus populus ad seditionem aut rebellionē moueri posset, quàm rigidissimè animaduertat per se, Magistratus maiores in minores.

Subditorum etiam vitia Principes ac Magistratus coërceant, mutuâ odia tollere nitantur. audiant Iustin. *in Auth. de mandat. Princip. c. 2. Conueniens est*, inquit, *te prouidere, vt nulli populi ciuitatum alterutrū seditionem faciant, sed omnem pacem esse Dei ciuitatibus.* Veterem nobilitatem & præsertim pauperem ab ignominia & paupertate vindicabit: locupletibus matrimonijs, quæstuosis muneribus. periculosa paupertas in magnis & nobilibus animis, munificentiá ac liberalitate ab alijs cogitationibus auocanda est. Mechanicarum artium magnam curam habeat: mechanica opera plurima instituat: negotiatoribus, vt volentes concurrant, magnam det immunitatem.

38. Mercimonia, artificia augeantur.

Omnimodò allaboret vt mercimonijs & artibus populus implicetur; ne ocietur, ditescat imò, saltem nullatenus egeat: ne dura plebem necessitas in facinora impellat. nihil non suadet, & audet egestas. opulentus populus grauiora & grandiora tributa sine tædio soluit, merces abundanter illatæ sine murmure vectigalia pendunt. Optimè id norunt Batui, qui omne in id studium contulerunt, vt artes mechanicæ & negotiorum cursus vndique in suas prouincias abundanter defluerent, vnde nerum belli cum obsequij integritate tot nunc annos tendunt, & ex angusto orbis angulo tot tantorumque regnorum monarcham, vt mus elephantem, diuexant. Appositè admodum Mauritius Nassauius supra vestibulum secretioris cuiusdam cubiculi scripta habebat tria hæc verba: *VVindt, leeft, gheeft.* lucrare, viue, tribue. ita accidet, si Principes atque Magistratus sollicitè curent, vt annona vilis sit, artes atque merces abundantes, & ex ijs lucrum desideratum, vt sine luxu viuant, parum esse videbitur, si de luctis aliquid præcidatur, quod in publicum tribuatur. Ex diuerso si populus ijs subsidijs destituatur, egeat, fameat, & languida corpora circumferat, atque his tamen sanguisugæ applicentur, qui reliquum sanguinem exprimant; non aliud agitur, quàm vt ad fatales casus ante fatum oculis propositum audendos miseri cogantur.

Sed & pacatâ Repub. artibus mercibusque affluente, & fructibus vernaculis abundante, summâ sollicitudine luxus coërcendus est. ne priuati insolescant, ne Magistratum non satis audiant, potestatem publicam imminui nullo modo ferendum est, nec vnquam nisi fortè si non præcautus populi furor intumuerit, cui ad tempus cedendum sit, & mutatis fortè personis, potestatis tamen ratio semper habeatur. 39. Luxus coërceatur.

Nocturni cœtus & vagationes prohibendæ sunt, scelera suadent, & mala grauia. etiam vigiliæ Christianorum primitiuorum posterioribus sæculis sublatæ, ob mores aliquorum malos. Cœuar. *Var. c. 19.* Nocturnas coitiones leges XII. Tab. interdixerunt: nocturnum furem occidi permiserunt, secùs quàm diurnum. iter noctu faciendum non esse, nisi prælato lumine, author Paulus *rec. sent. Li. t. 21.* quod & multorum statuta rectè prohibent. nox enim & dies distinguendi sunt, vt Deus *Gen. c. 2.* appellauit lucem diem, & tenebras noctem. quibus & si clerici vi legis non ligentur, committendum tamen non est, vt securitatem publicam turbent, sed & personæ vultus compescendi sunt. Borel. *de Magist. edict l. 3. c. 9. & 10.* Clodij id & Materni Commodum Imper. in personatis sacris Matris Deûm trucidare tentantis exempla suadent. 40. Nocturnæ cœtus vitentur.

Periculo quod à ciuilibus armis parari potest opponenda est, & in vsum reuocanda Constitutio *Nouella 85. de armis c. 1. 2. 3. 4.* ne cui liceat priuato ea habere, vendere, fabricare. Cyro & eius Proceribus arma referuata. Philistini *1. Reg. cap. 13.* cauent ne Hebræi gladios aut lanceas fabricent. In Ægypto Mammelucis solis in armis esse licuit. Augusto concilium à Mæcenate datum huius rei summam apud se esse sineret, dedititijs & subactis gentibus iussum arma tradere, ponere. Sed id quidem vbi quietæ domi res permittunt, non in turbidis limitibus: præsertim si absint militum præsidia; ne vicino hosti moliendi 41. Armis plebs abstineat.

quippiam ansa præbeatur in fines milite, & armorum tractandorum gnaro ciue destitutos. & continua ciuilia bella Belgis nostris vetuerunt, ne ciues arma ponerent, sed tutandis muris sumpta hactenus retinerent. Sed & in pace collegia (*Gulden*) peculiari sacramento Principi obstricta plerisque Belgicæ locis habentur. quorum vlus sæpè compescendis seditionibus fuit salutaris, iuuandis etiam bello Principibus, & magnis olim rebus conficiendis vtilis. cùm stipendiarios milites census Principum, vt hodiernæ rationes, nondum solos admisissent. ita vt pacis etiam tempore (quod consulit Scriban. *polit. lib.* 2. *cap.* 37.) exercitum Principes nostri semper haberent.

42. Collegia cautè habeantur.

Denique collegia & societates ciuicæ diligenter obseruandæ sunt; ne illicitæ coëant, ne licitæ aliquid ex lege publica corrumpant. *l.* 1. 2. 4. *D. de collegijs & corporibus.* ne vni pluribus collegijs adscribantur. *d. l.* 1. coëant ad negociationem, caussque pactiones, quæ publicis legibus prohibitæ non sunt. *d. l.* 4.

43. Vt in Belgio.

Porrò in Belgio præter artium mercimoniumque sodalitia, alia etiam sunt (quas guldas diximus) publico sacramento Principi obstricta, quibus solet prudenti consilio vir aliquis consularis, aut senatorius præesse, & conuentibus interesse: qui possit etiam aduigilare si qui periculosi sermones habeantur. Demetrius Cynicus à Vespasiano relegatus est in insulam, quòd de Republica parum cautè disputaret. Diogenes quidem & Crates Cynicus grauiora passi. Alia etiam vrbium Belgicarum collegia, quæ tanquam illarum membra, iure patrio etiam publica tractant, prudenter etiam haberi solent, atque intra eos terminos solerter contineri, quos antiqua eis consuetudo præscripsit, vt publica ita tangant, ne tamen vltra crepidas efferantur. subsidia Principi decernant, leges non ponant, sed orent. In his laborandum ne à se inuicem, ne à Magistratibus dissideant, aut controuersias, quas publica negotia adferunt aliquando, seminaria faciant altercationum inter populum & senatum: ne vnius corporis membra distrahantur, aut seditiosi sermones nascantur; vel si quid ortum fuerit, emendatis vtrimque culpis actutum componatur.

44. Bono ciui an & quando in partes eundum?

Sed & in his seditionibus quæri solet, quæ sint partes boni ciuis, quiescere, an moueri, an partium alteri admoueri debeat? Solon legem sanxerat, si ob discordiam, dissensionem, seditio atque discessio populi in duas partes fieret, & ob eam causam irritatis animis, vtrimque arma caperentur, pugnaretúrve; tum qui eo tempore, in eoque casu ciuilis discordiæ non alterutri parti se coniunxerit, sed solitarius separatúsve à communi malo ciuitatis secesserit; is domo, patriâ, omnibusque fortunis careret, exul, extorrisque esset. & Cic. 1. *de Off.* eleganter contendit, quòd qui potens imminentem iniuriam proximo non repellit, æquè eâdem insimulandus sit culpâ, ac qui parentes, patriam, socios; desp ectat, qua eadem ratione multorum locorum consuetudines illud Iuris vsurparunt, vt quisquis duos rixantes & depugnantes, cùm posset intercessione suâ disiungere, contempserit; homicidij correus habeatur.

Crudelis sanè in patriam est, & ciues, si quis eâ sit authoritate, aut potentiâ, vt cùm componere seditionem possit, negligat: si impedire, ne Resp. detrimentum capiat, contemnat: si prohibere, ne iniuria alteri parti fiat, despiciat: si accessione suâ suorumque iusta causa victoriam certam sperare possit, non se in partem dederit. 45.

Quòd si non liqueat Sylla an Marius potiori iure nitatur, cùm vlurpari illud Ciceronis poteſt: *Habeo quem fugiam, quem sequar non habeo*; iterum si exiguæ causæ multus sanguis paretur; in neutras partes ei, qui, vt mox dictum, non est potens, eundum est: tunc ille audiatur; 46.

——— *nec te ciuilibus insere bellis.*

Quòd si in Magistratum, in Principem, in Remp. moueatur, maiestatis reus fuerit, qui Remp. aut Principem, cùm iuuare possit, deseruerit. quòd si improborum vires nimiæ sunt, vt inanes iræ futuræ sint proborum, seruient se Principi, & Reip. in meliora tempora. vt Ioiadas puerum regem clàm educauit in ea vsque tempora, quibus Athaliæ pellendæ iam par esset. 47.

Allaborandum tamen semper ne medicina morbo grauior sit, ne victoria crudelis supra meritum, ne barbararum gentium auxilia vocentur, qui impios ritus inuehant, & quibus periculum sit ne pars vtraque prædæ aliquando cedat. 48.

Et profectò extrema omnia tentanda sunt, antequam palàm ad arma veniatur. omnia consilia priuata, publicaque tentanda, vrbium prouinciarumque comitia. quibus, præsertim in Gallia, semper rerum nouarum appetente, salus publica sæpiùs steterit: emendatis ijs, quæ à ministris regijs peccarentur, positisque limitibus, vbi populus excesserat. intercurrentibus Mercurijs Regi populoque gratis, quorum virtus, integritas, atque intra iustitiæ sphæram constantia, huic atque illi æquè probata esset, qui numquam nisi bonis artibus fauores regios ambiuissent, aut populares gratiam affectassent. sæpè, inquam, huiusmodi comitia regibus populisque salutaria fuerunt. ei doctrinæ Tholosanus insumit librum *de rep.* 25. Sanè nostros iam olim constat ex Tacit. *de morib. German. Stato tempore in syluam auguriys patrum, & priscâ formidine sacram omnes eiusdem sanguinis populos legationibus coire.* ita de Sennonibus. De Germanis porrò in vniuersum coire, *nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus*, deinde *illud ex libertate vitium quod non simul, nec iussi conuenient, sed & alter, & tertius dies contatione coëuntium absumitur.* Infringendæ amplæ libertati oppositum Commodi consilium, cum Marcomannis, & Quadis pacem ea lege offert 49. Comitia indicenda sed prudenter.

fert, *ne sæpè aut pluribus locis conuentus haberent; sed semel in mense duntaxat, & in vno certo loco, idq; centurione aliquo præsente Romano.* Dion. *frag. lib.* 78. ita per antithesim Liuius *lib.* 13. de libertate Ætolorum & Siculorum restrictione; *Sicut vos Naupacti legibus vestris per Magistratus à vobis creatos conciliumi habetis; sic Siculorum ciuitatibus Syracusæ, aut Messanam, aut Lilybæum indicitur concilium, prætor Romanus conuentus agit, eo imperio euocati conueniunt.* Grotius *de Repub. Bat. cap.* 6. tumultus nostros Belgicos ob inhibita comitia à vulgo excitatos asserit; dum publico consilio medela querelis dari omittitur. & Eyndij Senatus Conuiuialis ait Philippum Bonum Belgicis Prouinciis in vnum corpus contractis priuilegia varia, atque inter ea libertatem vbi locorum, quando, & quibus de rebus conueniendi deliberandique pro communis rei commodo dedisse: alij asserunt solis id Brabantis competisse, atque ob incommoda secuta publico scito remissum. Lætus profectò Intuitus Brabantiæ, libertatem quæ in comitijs erit capite sancit, conuocationem tamen Principi tribuit. *art.* 41. Cæterùm & prudenter ea comitia habenda sunt, nec eo tempore, quo ita turbati sunt prouinciarium animi, vt si coïerint, diuidere non possis, æqua simul atque iniqua petituros; quæ nec negare possis nec concedere. Si negaueris, in præsens feceßio: si concesseris; in omne imposterum æuum tumultuum seminarium immineat. quo errore Gandauenses olim Comitum auctoritatem adeò depressérunt, tot tantisque impetratis priuilegijs, vt ex eis deinde ortis seditionibus, tot centuriatis, & per Rolandum calatis comitijs, vt magis populus, quàm Princeps dominari; nec aliud quàm à stirpe præcisâ remedium peti posse videretur. quod Carolus V. Imperator, eo quamuis loco natus, tandem adhibuit; edito magno illo priuilegio omnium anteceßorum priuilegiorum abrogatorio: vrbe post tumultum territâ; atque armis sine sanguine in potestatem redactâ, castroque impositio, ne veteres tabulas relegerent, & Rolando imposterum tacere iussio: ne sonitu memoriam irritaret. post quæ tempora, excepto fatali totius Belgij tumultu, ea vrbs tranquillitatem suam admirata est, & causam amauit.

50. Quid in re-bellione?

Quid si populus Principem tyrannum, Magistratum nullo iure regere, tyrannidem per omnes excreeri, iura, priuilegia, libertatem patriæ violari clamet; preces, legationes, nihil profuisse, nihil reliquum spei nisi in armis, si non placet crudeli seruituti immori? Sanè D. Petrus docet nos obedire præpositis etiam discolis: & D. Paulus. *ad Romau. c.* 13. piæ mentes Deum orabunt, vt meliorem lucem affulgere patiatur. Boni etiam aliqui ciues sentiunt rebus ita constitutis voluntario potiùs exilio sibi consulendum, quàm aliquid in Rempub. moliendum. Augustinus *propos.* 73. *in epist. ad Rom. Ex tyrannis*, inquit, *bonus subditus laudem habet, vel eos lucrando, vel patienter ferendo, non autem eos occidendo.* & Concil. Constantiense *sess.* 15. errorem tyrannicidarum damnauit.

Sanè priuatis aut per tumultum non licet quippiam in Regem aut Rempub. statuere: an ordinibus patrijs, quo ritu, quâ formulâ aliquid in Principem statuere, Imperium obrogare, exauctorare, priuatum aut exulem esse iubere liceat; multi Iure-consulti, Theologi, & Historici veteres, & hodierni disputarunt; & præsertim tempore nuperæ Gallicæ ligæ; & Batauorum defectionis. quæ non iubet hîc excutere: nec causam aliorum sub diuersis præxtibus rebelliones auforum contrà Principes, aut supremum Reipub. dominatum. Quem nullâ fe-loniâ amitti, nullâ perfidiæ causâ dynastam principatu exui, qui superiorem non agnoscat, post *Pennam, Baldum, Afflictum* tradit Choppin. *de feud. Andiga. libro 2. tit. 4. in fin.* & Alberic. Gentil. tractatum non ita pridem edidit, vltimam ex tribus Regalibus quas vocat disputationibus, *de vi ciuium in Regem semper iniusta.* Laudant omnes, non admittunt omnes pro regni lege Traiani vocem Suræ tribunatum militum tradentis, *Ensem accipe, quem pro me ita demum strinxeris, si iussè imperauero: quod si perperàm per me fieri quidquam cognoueris, etiam iu perniciem meam vtaris.* Quamquam Hotoman. *q. Il.* 5. *Rex*, ait, *qui fidem publicè subiectis dat am, & iureiurando confirmatam violat; non iam Rex, sed humanæ fidei, & iuris gentium expers habendus est.* Sanè Carolus Audax ob perfidiam Ludouici XI. & iniusta sæpiùs bella ei, prouincisque illius illata semper sustinuit, eum supremo in Artesiam & Flandriam imperio excidisse; adeoque se, vasallosque suos ac subditos à Regis obedientia, & Parlamenti Parisiensis iurisdictione, quam ex natura etiam ditionis debitam fuisse olim negat Damhoud. *prax. ciuil. c.* 232. subtraxit; in eaque possessione mortuus est; pactis cum Rege inducijs quòd pacem nec Rex renunciato supremo eo Imperio, nec Dux eo agnito inire vellet. Præclarè Faius noster, *in libello M. S. quem de Iure ditionum Mariæ Burgundicæ scripsit.* Galli sanè dominos feudis priuant Iure suo abutentes. Papon. *arrest. lib.* 13. *arrest.* 13. sed regna & supremi dominatus legibus sunt soluti. adeoque tantùm subsunt rationi, & legi, quæ diuinâ manu scripta est *in tabulis cordis nostri*; altiùs sanè repetenda, & disputanda, vt Cic. *t. de legibus. cuius muneris colendi efficiendiq; nati, & in lucem editi sumus, qua sit coniunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos. hic enim explicatis fons legum, & iuris inueniri potest. non ergò à prætoris edicto, vt plerique nunc, neque à XII. Tabulis, vt superiores; sed penitus ex intima philosophia hauriendam iuris huius disciplinam puta.* Igitur rectè Grotius *libro insigniter erudito* (si quædam eximas, quæ ad religionem pertinent, quæ Romani notarunt) *de bello lib.* 1. *cap.* 4. satis luculenter

docet bellum in superiores ordinariè licitum non esse iure naturæ, lege Hebræâ, minùs Euangelicâ, censurâ, & factis veterum Christianorum, vix admissâ ineuitabili resistendi necessitate, si non resisti tunc quàm pati priuatim aliquos publicè magis expediat. vt si manifestè Rex totius regni hostem se ferat, si regnum alienet. Nisi regnorum delationibus olim leges ea super re scriptæ fuerint. quod de singulis regnis inquiri potest. Ita Regi restitutur post amissum regnum ex lege commissoria, vel qui partem dumtaxat imperij habet, pro ea parte, quæ ipsius non sit, pro ijs casibus, quibus in delatione imperij resistendi libertas reseruata est. sic & restituitur Principi populi liberi, si pro ductu imperium inuadat: nam quatenus supra id quod olim delatum est, attentant; non Principes, sed priuati sunt.

53. Porrò qui non reges sunt aut principes, sed inuasores alieni imperij; ijs resisti posse ex iure belli manentis, quod pactio aut fides data nulla interrumpit, ex lege antecedente, ex mandato ius imperij habentis, vix alio casu. Nam, vt Salust. *de bel. Iug.* ait, *Vi quidem regere patriam aut parentes, quanquam & possu, & delicta corrigas, tamen importunum est; cum præsertim omnes rerum mutationes eadem, fugam, aliaq; hostilia portendant.* & plerumque seditiones non malum auferunt, sed peius adferunt. *an*, inquit ille apud Tacit. *l.4. Hist. Neronem extremum dominorum putatis? idem crediderant qui Caio, qui Tiberio superstites fuerant, cum intestabilior & sauior exortus est.* quare prudenter & sanctè Ambros. *l. 3. off. c. 9. Si non potest alteri subueniri nisi alter ladatur, commodius est alterum non iuuari, quàm grauari alterum.* Sed & hæc omnia non alicuius priuati arbitrio. sic quia Cæsar in possessione erat imperij, & imaginem nummus præferebat; tributum ei solui Christus iussit. *vt hæc omnia plenius vbi supra Grotius, & Gentil.*

54. Brabanti sanè nostri lege læti introitus *art. fin.* id patrij Iuris habent, vt si iustum regimen & priuilegia quinquaginta octo articulis promissa non seruentur, ad nulla Principi obsequia, aut obidientiam teneantur, donec is quod contra ea factum erit, in pristinum statum, & ius restituerit.

Quem articulum Batavi alijque fœderati perinde atque si etiam ad se pertineret, eorumque scriptores citarunt, & Gentil. tam *ea Disp. de vi Ciuium in Regem.* quàm *lib. de bello* & Eyndius *in senatu Conuiuiali* peculiarem eam Brabant. legem sub principatu Mariæ & Maximiliani per vniuersum Inferioris Germaniæ tractum publico pacto communem, & vniuersalem factam esse, ait. citat Tractatum An. 1488. quem hactenus videre non licuit, nec Grotius allegat. *c.6. art.7. de Rep. Bat.* cuius diligentiam, si genuinus sit, miror si fugisset.

Sed neque articulus dicit, quòd ad priuatum quemlibet pertineat iudicium, an rex promissis non steterit; quo ordine, quo ritu ea declaratio facienda sit. an non preces, & honesta monita præmitti debeant, antequam non dico arma sumantur in Principem, quod non permittit articulus, sed ante quam obsequia non præstentur. Filius-familiàs, & pater si contendunt; filius bonus cedit, non patrem domo pellit: ergóne pellet incola patrem patriæ? Parentem, patronum liberi ius non vocant, aut liberti: nisi venia à Prætore petitâ, & domesticis mediis priùs tentatis. sed nec exteris bellum indicitur nisi per feciales rebus ablatis, repetitis; & negatis. Nihil à rege iustè petitum est; vt emendaretur, si quid ministri peccauerant, quod non concesserit; multa etiam quæ nullo iure peti poterant, concessit. testes sunt enim primæ seditiosorum petitiones, libellis vulgatæ, Pacificatio Gandensis, Tractatus cum Ioanne Austriaco initi, dimissio omnium præsidiorum ac militum Hispanorum, conuentus Coloniæ, Brædræque habiti; aliaque sexcenta. etiam reus stellionatus si debitum offerat, lis & condemnatio cessat. *l. 1. C. de crim. Stellion. Securitati*, inquit Alexander, *tua consulere potest, si oblato omnibus debito criminis causam peremeris.*

Heu quantum terra potuit pelagiq; parari
Hoc, quem ciuiles hauserunt sanguine dextræ!

Sanè rarò aut ferè numquam excusari possunt, qui contra Principem coniurant. cui ne maledicendum quidem à sacris litteris docemur, qui patrio iure, metu, & honore à patria coli debet. & dum concurrit Princeps, præpatre timendus est, tuendusque præsertim priuatò, qui non statuere, ita nec tollere potest: qui malis publicis medicus datus non est; qui medicinam, neque certam atque indubitatam dare potest. si singulorum arbitrio subesset Princeps, nemo subditus non meliore conditione viueret, qui suos habet Magistratus, extra quos nihil aliis in eum iuris est. Rectiùs Cerealis *apud Tac. l.20. vt imbres & cætera naturæ mala, sic luxum & auaritiam dominantium tolerandum esse.* & Liu. *l. 27. vt parentum sanitiam, sic patria patiendo & ferendo leniendam esse. Bonos Principes voto expetendos, qualescumq; tolerandos esse.* & Tac. *lib. 11.* falsò *libertatis vocabulum obtendi ab ijs, qui priuatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei nisi per discordias habent. & lib. 20. libertas & speciosa nomina prætexuntur: nec quisquam alienum seruitium, & dominationem sibi concupiuit, vt non eadem ista vocabula vsurparet. & lib.16. Vt imperium euertant, libertatem præferunt; si præuerterint, ipsam aggrediuntur.* Quid ad hæc Batavi? quid ad hæc Arminiani? an non hîc legunt originem, prætextum, successum rebellionis suæ? *vtinam saperent, & intelligerent, ac nonissima prouiderent!*

CAPVT X.

De Meudicantibus.

1. Validi non permittendi.

MEndicitas multis de causis, de quibus proximè, quam & gratis ve mures excidit. quapropter mendicantes validi, & Iuris scripti & Principum nostrorum aliorumque constitutionibus, & Magistratuum hic municipalium ordinationibus coërcentur. sed rectè illud: *Fortis res est lex, si Præsidem adiuuantem habeat.* quod quia hac in causa aliquando non satis contingit, sæpè innouantur, sæpè proclamantur leges, sæpè rauescit præco, manet tamen malum.

Rectè *lex cunctis. C. de mendic. valid. l. 10. Cunctis, quos in publicum quæstum incerta mendicitas vocauerit, inspectis exploretur in singulis & integritas corporum, & robur animorum. atque incribus absque vlla debilitate miserandis necessitas inferatur, vt eorum quidem quos tenet conditio seruilis, proditor studiosus, & diligens dominium prosequatur; eorum verò, quos natalium sola libertas persequitur, colonatu perpetuo fulciatur quisquis huiusmodi lentudinem prodiderit ac probauerit, saluâ dominis in eos actione qui vel latebram forte fugitiuis, vel mendicitatu fabeundæ consilium præstiterint.* sed plenius insuper *Auth. de quæstor. Nouel.* 80. cùm plurimi Constantinopolim confluerent defertis propriis sedibus, quæstorem Iustin. instituit, qui inquireret in peregrinos, & causas aduentus eorum: si lites forent, velociter eos, præfertim agricolas, eripi difficultatibus curaret, & contentionibus absolutos remitti in suas ciuitates & prouincias. Vniuersitatum verò lites (notandum hodiè) duo tantùm aut tres, cæteris in patriam dimissis, procurarent. illis porrò qui negotium ibi non haberent excedere compulsis. mendicantes verò, *Si bumi*, inquit, *terræ fuerint, & corporibus quidem validis vtantur, vitæ autem eis decens non est occasio, hos non frustrà esse terræ onus permittere, sed tradere citiùs eius operum publicorum astinet artibus ad ministerium, & præpositis panificantium stationum, & hortos operantibus, aliisq; diuersis artibus, aut operibus, in quibus valent simul laborare, simul autem ali, & segnem ita ad meliorem mutare vitam. Læsos autem aut læsas corpore, aut canicie graues, hos sine molestia esse iubemus in hac nostra ciuitate, aut piè agere volentibus adscribendos, & eorum singulos interrogare, quâ venerint gratiâ, & inquisitis, quæ digna sunt super ijs agere, vt non pigri hic sedeant, sed competentia agentes ad proprium reuertantur prouincias.*

2. Inquirendi.

3. Operibus applicandi.

Qua in re confœderatarum Prouinciarum Belgicarum ciuitates excellunt, & præsertim Amsterodamensis, quæ non patiuntur aliquem publicè mendicare, sed infirmis & debilibus necessarias eleëmosynas procurant, validos in loca publica cogunt, quorum præfecti singulis pensa præscribunt pro artis suæ peritia. quam si nullam norint, alia imperant, quæ nullo vel leui artificio expediuntur. victum interim & amictum præbent: & si frugis bonæ apparuerint, etiam lucellum. Nuper Alostenses omnes vndique aduenas validos mendicantes fossis, quæ vrbem tingunt, purgandis deuouerunt, atque ita opus publicum minimo sumptu perfecerunt: vitia otiosorum minuerunt: quin imò id obtinuerunt, vt breui eum locum mendicantes vt charybdim vitarent, & aliò declinarent, vbi eos labor improbus non vexaret.

4. Qua in re rectè Bataui.

Romæ institutus erat Magister census, qui singulis mensibus peregrinos, qui vndéve essent, & quid agerent, inquireret; otiosos in patriam remitteret, ne ijs quidem qui studiorum causâ aduenerant vltra annum ætatis vigesimum primum manere permissis. *l. 1. C. Theod. de stud. liberal. Vrb. Rom.* qui tamen & Præsidum Prouinciarum vnde venerant litteras, quibus eorum oppida, natales, & merita exprimerentur, exhibere, & hospitia sua indicare tenebantur: alioquin in prouincia sua liberalibus studijs, præsertim circa iuris professionem operam dantes, vsque ad vigesimum quintum ætatis annum à studijs non auocabantur. *l. cùm vos. C. qui ætate vel professione. l. 10.*

5. Romani.

Otiosa sanè & vaga mendicitas etiam sacris Canonibus est odiosa: adeò vt Concilium Carthag. decernat, vt etiam clericus victum & vestitum sibi, quantumlibet verbo Dei eruditus, artificio & agricultura paret, & omnes qui ad operandum validi sunt, & artificiola & artes discant. *c. 9. & 4. dist. 91. c. 2. ibidem.* Quare nec Ordines, quos vocamus mendicantes, à turpi otio ita dicuntur, sed à diuitiarum contempeu, & humili perfectione: quod etiam relictis amplis patrimonijs in vsus paupertum, seu alios pios, stipem ipsi ostiariam rogant, quâ vitam tenuiter tolerent, dum suæ interim saluti, proximorumque insudant, & leuis momenti temporalia metunt, dum toto vitæ cursu, & studio spiritualia serunt.

6. Cleri etiam ne otientur aut mendicent nisi ex voto.

Id tamen non satis piè quidam obseruant, vt vetent, ne qui mendico debili quamuis, & ægro eleëmosynam largiantur; non enim id statui potest, vtpotè pugnans cum lege diuina, quæ nunc ex charitate, nunc etiam ex iustitia dari necessitatem patienti eleëmosynam iubet. non aliud præco nunciet, aliud Iudex clamet. fateor politicis & iustis sæpè ex causis prohiberi posse ne qui mendicent, dummodo debilibus necessaria prouideantur; nec aliundè egeni adueniant. singuli apud suos ciues, municipes, paganos maneant, necessaria postulent. Id quod etiam Principes nostri iusserunt, edictis editis: sed quid si apud suos alicui fame pereundum esset? quòd si iaceat moribundus in plateis, cui licebit claudere viscera misericordiæ? cui vt claudantur mandare? quis poterit obseruare minas Iudicis?

7. Nec tamen eleëmosynarum largitio rectè vetatur.

Esuriui ; & non dedistis mihi manducare ; Sitiui ; & non dedistis mihi potum: ite in ignem æternum? quem vadem contra has minas dabunt, qui quod Deus iubet ipsi vetant?

CAPVT XI.

De Relationibus.

1. Lubenter audiendæ.

SÆpè Resp. eo morbo correpta est, vt à suis Magistratibus curari satis nequeat. id quod tempestiuè Principi denunciandum est, quem eas relationes lubenter audire oportet. Sic l.4.C.de *off.mag. offic. quemadmodum*, ait, *se militum numerus habeat, castrorumq; ac classurarum cura procedat, quotannis significare nobis propriâ suggestione procures.* Sed tamen dignas principatu. res minutas nec consectetur, nec admittat. vt Tiberius Senatum arguebat, quòd cuncta curarum ad Principem reiicerent. & in Senatu dixit, neque ædilis, neq; consulis *personas se sustinere*, subdens *minus aliquid & excelsius à Principe postulari*. Tac. *l.3.* quod gradatim ad superiores Iudices, Magistratus, & Episcopos spectat, vt maioribus ipsi se negotijs dedant; minora ijs, quos sub se habent, relinquant: dummodo in ipsos inuigilent. ad exemplum Cosmi Magni Ducis, qui importunè à quodam interpellatus, respondit causæ illius cognitionem ad octo viros spectare, eorumque arbitrij esse sententiam pronuntiare. Tiberius autem, *cui neque virtus, neque sapientia, dummodo vellet, vnquam defuit, vim principatui sibi firmans imaginem antiquitatis Senatui præbuit, postulata prouinciarum ad disquisitionem patrum mittendo.* Tac. *l. 3. Ann. & 2. An. adhuc frequens senatoribus si quid à Repub. videretur, loco sententiæ dicere. & 1. an. de Augusto ; cuncta per Consules incipiebat tamquam vetere Rep. & iterum, insurgere paulatim, munia senatus, Magistratuum, legum in se transferre nullo aduersante.*

2. Sed dignæ principatu seu cuiusque gradu.

3. Minores ad minores reiciat.

4. Frequenter fiant.

Ex his causis vetus Ecclesiæ decretum est, vt omnes Episcopi per orbem vniuersum constituti ad sedem Rom. singulis biennijs, triennijs, quadriennijs, quinquennijs, pro distantia prouinciarum venire, aut morbo seu aliâs legitimè impediti, è clero suo aliquem mittere teneantur; vt referant statum suæ diocesis Vniuersali Pastori; & diligentiæ suæ, ac profectus populi, rationem reddant. in limitibus relationem annuam exigit *d.l.4.*

5. Et subordinatè.

Libenter relationes ergo audiant Principes, & magni Magistratus. *l.2. off.vrb.* subordinatè enim inferiores recurrere debent. Vnde legatos non oportet Principem consulere, sed Proconsulem suum, & hic ad consultationes Legatorum debebit respondere. *l. 6. de offic. Proconsul.* Porrò aliquando sunt necessariæ, vt si quid Princeps mandauerit quod contra legem sit. nuntiare enim debet Principi, & secundam præceptionem suscipere. *Auth. de mandat. Princip.*

CAPVT XII.

De pœnis & præmijs.

1. Nulla communitas sine pœnis & præmijs stare potest.

QVæcumque in Repub. nutare Principes Magistratusque animaduertunt, præmijs pœnisque sustineant. *Nec domus vlla, nec Resp. stare potest, si in ea nec recte factis præmia extent, nec supplicia peccatis.* Cic. 3. *de natura Deorum.* Magistratus ergo virtutes beneficio promoueat, vitia pœnis exscindat, nempe

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Sæpiùs infamiâ tantùm, & probro notasse puniisse est: præsertim si sciatur & seruetur portas hisse ad dignitatem adipiscendam clausas, existimationemque perite: sed &

— egregios inuitant præmia mores.

Nil non aggressuri sunt homines, si magna conatis magna præmia proponantur. Quare numquam committendum est, vt virtutibus sua merces desit, sua delictis pœna, geometricâ tamen proportione, magnis magna, minoribus minora tribuantur. Consuli triumphus, legatis consulatus, torques equitibus, cæteris spolia, plebeijs ius aureorum annulorum, nobilitatis, cingulum militare, maiorum gentium nobilitati torques aurei velleris, sancti Spiritus, fascia crurulis, & si qua alia id genus magnis præmia promittuntur. vt ne quidem Ecclesiasticæ dignitates extra eam causam sint, quin benè de Ecclesia meritis conferantur. qua tamen in re nulla temporalis rei consideratio admiscenda est: nihil commercij Simoni sit cum gratia Spiritus sancti.

2. Ad proportionem magna magnis tribuantur.

Porrò præmia virtutum non in ære tantùm & auro constituti constat, sed etiam in rebus momenti exigui, quæ virtutum notæ habeantur. vt apud Græcos, & Romanos coronæ, aliaque. nam tradit Tacitus *lib.* 18. *apud maiores virtute quàm pecuniâ rem Romanam meliùs fluisse.* Notarum enim eiusmodi magis pretium erat, quàm auri. Vnde sortis eques à T. Labieno ex præda Gallica aureis armillis donatus cùm Scipio Imperator; *Haber*, inquit, *donum viri diuitis*; proiecit ille ante pedes Labieni aurum: cùm subintulisset Scipio; *Te Imperator argenteis armillis donat*; alter gaudens abijt. Valer. Max. *l.8. cap.*15. In concilio Persarum cùm deliberaretur bellúmne cum Græcis suscipiendum esset, Perseus ille suos prudenter admonuit, *viderent quibusnam bellum aggrederentur: ijs scilicet qui propter coronam oleagineam nulla pericula detractarent.* Ita apud Romanos coronæ ciuicæ, quernæ, obsidionales gramineæ, ouales, myrthæ triumphales, laureæ erant: iudicia munera, si materiam spectes: magna virtutum incitamenta, si notas honorum. vnde apud Tacitum

3. Non auri pretia sint, sed honorum notæ.

Tacitum *l.2.* Flauius Arminij frater ob fortia facta, oculumque in prælio strenuè amissum in præmium stipendia aduncta, torquem, coronam, allaque dona militaria memorat: *Inridente Arminio vilia seruitij pretia.* sed quæ contrà à Romanis æstimabantur: adeoque cùm miles ciuem seruauerat, duos hostes occiderat cùm lex vnicum requireret, sed locum deserere, quod lex non admittebat, coactus esset; consuli oportuit Tiberium, an corona ciuica deberetur. Gell. *l.5.c.6.*

Ad eam rationem de Repub. meriti libertate, societate, ciuitate donabantur, integræ etiam vrbes, & prouinciæ. multa hodie præter titulos scutiferi, militis, equitis, baronis, mistorti, comitis, marchionis, ducis, velleris, aliorumque nominum equitum, vel antiquitus, vel medio æuo vsurpata, ad excitandas per gloriæ cupiditatem virtutes ad vsum reuocari salubriter, vel noua inueniri possent. dummodo ea insignia non nisi virtutum pretium essent, nec tantùm ignaua nobilitas sufficeret, aut omnino requireretur. aut non nisi per Seianum aliquem impetrari possent, sed Seiani voluntas, nisi scelere quæri: sed Principes saltem quamuis ipsi minùs boni, vel Tiberium imitarentur, *qui quamuis imminentes virtutes non consectaretur, tursus tamen vitia odio habebat.* Tacit. *l.1.* Allaboret igitur Iudex vt quaquà possit ipse iure suo, vel apud Principes consilio virtutibus viam aperiat, vitijs obstruat: beneficijs, & pœnis. quos duos Democritus Deos in hoc mundo posuit. Plin. *lib. 2. cap. 7.*

4. Bene meritis, eorumque Liberis contra paupertatem cauum sit.

Quæ quamquam ita sint, & præmia virtutum insignibus constare possint non sumptuosis, non tamen est admittendum, vt bene de Republica meriti viui cum paupertate conflictentur, morientes vxoribus & liberis inopiam derelinquant. Pericles Athenienſium Dux spondebat Magistratum liberos eorum, qui in prælio occubuissent, vsque ad pubertatis tempus aliturum.

5. Vt tamen opes reip. non superentur.

Veneti sæpiùs non tantùm stipendia à defuncto in liberos prorogarunt, sed etiam nubiles filias ex fisco dotauerunt. Nemo vnquam in viuos aut defunctos liberalior fuit Hispanis nunc Regibus. sed Reipubl. opibus metienda sunt præmia. nimia promissio Neronem & post Galbam perdidit.

6. Neque immeritis communicentur.

Pessima præmiorum gratia est, si non tantùm sine examine, & æquilibrio meritorum, sed nihil meritis, imò turpibus personis & turpem ob causam conferantur. *Vbi malos præmia sequuntur, haud facilè quisquam gratuitò est bonus: malitia præmijs excitatur, vbi ea dempseris, nemo omnium gratuitò est malus.* Præmia etiam si passim vulgentur, non sunt præmia. Honores quondam fuerunt rari, & tenues, ob eamque causam gloriosi; nunc autem effusi, atque obsoleti. Mordax est illius dictum apud Thuanum, *Torquem conchyliatum postquam indigniùs promiscuè communicari cœpisset, non iam esse fortium virorum insigne, sed omnium bestiarum collare.*

Pœnarum necessitas ab hominum malitia fluxit. ita enim comparatum ait Arist. 10. *Ethic. c.9.* vt *verba, doctrina, ac præcepta posint illa quidem liberalia ingenia cohortari, & excitare: at reliquos, qui sunt multo plurimi, non possint ad virtutem impellere.* boni præmijs excitantur, mali pœnis cohibentur, optimi vt & pessimi qui sunt, neque pœnis neque præmijs permouentur. quare legis virtus est imperare, vetare, permittere, punire, eorum causà qui corrigi possunt & qui non possunt. Inclementia pœnæ ad vnum aliquem, aut paucos; fructus ad omnes pertinet: *ne pars sincera trahatur.* denique ne legis ac Magistratus authoritas vilescat. *quia conturbasti nos, conturbet te Deus.*

7. Pœnarum necessitas à malitia hominum.

Quare & pœnæ exasperandæ sunt, si gliscit malum; & frequentiæ criminis, aut alteri incommodo grauior pœna imponitur. In Mysia vitium incisores grauiùs, quàm alibi plectuntur: seu ob criminis frequentiam, aut vini inopiam. ita & in Africa messium incensores. *l. aut facta. §. vlt. D. de pœnis.* sic & circumstantiæ incendij, ruinæ, naufragij, aliorumque casuum, quibus per trepidationem aut tumultum res incustoditæ multorum insidijs patent, arborum furtim cæsarum, armentorum studioseè abactorum, instrumentorum ad agriculturam pertinentium, lapidum pro terminis positorum, rerum ad Ecclesias vel Respublicas aut fiscales pertinentium, vel è loco sacro, vel die sacro, vel terrore potestatis publicæ subtractarum. hæ inquam circumstantiæ omnes in Iure nostro vel criminum species mutare videntur, vel ita augere, vt peculiarem vltionem desiderent. quod passim leges canonesque demonstrant: & attigimus suprà *de vindict. Crim. c.7.* & rectè Tac. docet *multa crudeliter agere, quo ceteris quies sit*; & Polybius *crudelitatem exercere terroris*; & Symmachus *tantum legibus seueritatis addendum esse, quantum flagitia creuerunt.*

8. Asperandæ sunt ex causis.

Sed tamen in pœnis irrogandis præscriptum legis Iudex excedere nequit. *l.6. D. ad leg. Iul. peculati.* hodie verò qui extra ordinem de crimine cognoscit, potest quam vult sententiam ferre, vel grauiorem, vel leuiorem: ita tamen vt in vtroque modo rationem non excedat. *l.13. D. de pœnis.* ideoque neque pœnam arbitrio suo relictam ad mortem vsque extendere. *l.1. §.1. & 2. D. de effract. l.2. D. de furib.* quamuis etiam circumstantia supra modum aggrauet. *l.7. D. vers. quid enim. D. ad legem Iul. repet.* vbi non magis corrupti Iudicis crimen ob accessionem homicidij punitur, neque ipsum homicidium ob adiunctam violationem iudicialis religionis.

9. Non tamen cum legis excessu.

Sed & mitigandæ rursum sunt pœnæ, si qua causa suadeat, præsertim in dubio. *Mitigasti omnem iram tuam. Psalm. 84.* Dicitur Emanuel Lusitaniæ Rex consiliarios laudare solitus, si quando inuenerant rationem, quâ reos ab vltimo supplicio liberarent aut mitius haberentur. sic vindicanda sunt delicta, vt superfint, quos pœniteat peccasse. in leuioribus causis proniores ad lenitatem Iudices esse debent;

10. Ordinariè potius mitigandæ.

bent; in grauioribus seueritatem pœnis cum aliquo temperamento benignitatis subsequi. Meritò Liuius gloriatur quòd nulli gentium minores placuerint pœnæ, quàm Romanis. Quò & pertinet ne nimis anxiè in delicta inquiratur: vt rectè Turcæ seruant. Busbeq. epist. 3. & optimè Stephanus c. cosulusti. 2. q. 5. *Spontaneâ*, inquit, *confessione, & testium approbatione publica delicta, habito præ oculis Dei timore, nostro regimini iudicare iussit commissa: occulta verò & incognita illi sunt relinquenda, qui solus nouit corda filiorum hominum.*

11. Nec anxiè in delicta inquirendum.

Huc & facit, vt carcerum squalor mitigetur; tortura non necessaria nec satis per indicia admissa non adhibeatur; in corpora occisorum non sæuiatur, supra rationabilem loci consuetudinem; purgationi vulgari, aquæ frigidæ, vel feruentis, ferri candentis, vel duelli nemo subijciatur; sed neque canonicæ, nisi ea sit infamia, non ab inuidis excitata, aliaque indicia, ob quæ sacri Canones eam admittunt, vel exigunt; & hodierna consuetudo summâ circumspectione demum vsurpat; nec omnibus in causis, nec omnibus in foris. Optimè Fredericus in Siculis legibus iubet communibus probationibus Iudices esse contentos, tam antiquis legibus, quàm suis constitutionibus introductis. *Eorum etenim*, inquit, *sensum non tam corrigendum duximus, quàm ridendum, qui naturalem candentiu ferri calorem tepefacere, imò quod est stultius, frigefacere nullâ iustâ causâ superueniente confidunt: aut qui reum criminis constitutum ob conscientiam lesam tantùm asserunt ab aquæ elemento non recipi, quæ submergi potius aëri competentiu retentio non permittit. Sapiens* ergo *Iudex*, inquit Bodinus *l. 4. de monoma. cap. 4. in fin. ad consequendam veritatem omnes præsumptiones comportaturus est, modo ne id faciat, quod multi Iudices in Germania solent. bi enim aut magos alios conquirunt, vt per eos ad saltum cribri reficiendi, an reus sortes exercerat: aut puerulis templum adeuntibus nouos calceos arungiâ fullâ peruncios curant indui, vt magæ inde nequeant egredi, nisi eis visum fuerit, qui pingues calceos ferunt: aut ambos pedes sagæ & manus colligantes, eam imponunt aquæ leniter, eamq;, si saga fuerit, in fundo mergi non posse putant; hâc enim viâ diabolus iudicia, quæ sanctè oportet seruari, commutat in scholam magiæ.*

12. Carcer, & tortura, &c. mitigand.

13. Purgationes Canonicæ vix, vulgares numquam vsurpentur.

Mulctarum compendia ærario fiscali inferuntur, nisi ipse Iudex vel publicis operibus, vel alijs necessarijs causis specialiter deputauerit *l. 5. C. de med. mulct.* ne tamen Iudex rem fisci, non publicam facere videatur, ter tantùm pecuniâ mulctare potest personam eandem, ob eiusdem criminis continuationem. *l. 6. ibidem.* nec tamen ad illius legis moderationem pertinent, qui in peculatibus, aut manubijs, aut concussionibus, furtis, aliisque flagitijs, quæ coërceri seueriùs conuenit, fuerunt deprehensi. *ibidem.* sed neque tamen remissa propter inopiam mulcta, iterum exigi debet. *l. 6. de Offic. Præs.*

14. Mulctæ publicis operibus aut fisco applicentur.

15. Tot pecunia quis mulctari potest, sed recidiuus grauiùs punitur.

CAPVT XIII.

De cogendis Nominatis.

PRæmiorum rationem consequitur, vt ij quos virtutes efficerunt, etiam honoribus attollantur, quamuis inuiti. quos neque omittere ij possunt ad quos Magistratuum creatio spectat; neque ipli electi nimium refragari. nullum enim sibi soli esse natum benè scripsit Plato *ad Archit. 9.* sed ortus nostri partem sibi patriam vendicare, partem parentes, partem amicos. Vocante igitur te patriâ ipsâ ad Rempublicam gubernandam, impium esset non parere. quare & iure nostro constitutum est, vt ad publicum Magistratum nominati fungi eo cogantur. *l. 2. §. vlt. D. de decur.* & si latuerint, requiruntur, eorumque bona ijs applicantur, qui in loco eorum ad munera vocantur. *l. si ad Magistratum. l. ex omnibus C. de decur. l. 10.* Idem decretum est de defensoribus ciuitatum; *Auth. eo tit. §. interim.* ita vt nulli sit licentia defensoris ordinationem declinare, sed inuicem vniuersi nobiliores ciuitatum habitatores hoc ministerium adimpleant; & dum circulus expletur, rursus reuertantur ad solicitudinem; & si quem in eo contingat officio mori, ex circulo propinquus subrogetur. *d. nouel. §. & sic.*

1. Coguntur nominati etiam bonorum spoliatione ad officium.

Quòd si curiales numerosi fuerint idonei, officio functi ad illud reuocari non debent, nisi alijs similiter functis. *l. quis tam d. t. de decur.* nam neque eos, qui placuerint, grauare iusti est, neque eos qui displicuerint tenere prudentis. si tamen qui cùm excusari posset, patriæ suæ vtilitatibus cesserit, vel gloriæ cupiditate pauliſper ius publ. relaxauerit, imposterum competens priuilegium non amittit. *l. qui publici. C. de his qui sponte. l. 10.* Qui verò omnia decurionum munera, vel functiones, seu honores nullâ imminente necessitate, sed suâ sponte peregit; pro sua liberalitate pater ciuitatis nominatur: quo homines allecti, non inuiti etiam ineant Magistratum. quem vt ambire non debent, ita & ritè electi non præfractè refragari, & solitudinem suam publicæ saluti præferre. *Sunt*, inquit Cic. *3. de Orat. boni viri, & quoniam sibi ita videntur beati; tantùm eos admoneamus, vt illud etiamsi foret verissimum, tacitum tamen tanquam mysterium teneant, quod negant versari in Republ. esse sapientiu. nam si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, quod maximè cupiunt otiosi.*

2. Sed functi non nisi per circulum ad idem reuocantur.

Creatio porrò ex inimicitia facta non nocet, cùm & publicæ vtilitatis interfit creationes fieri æstimatione verâ, & commodo Reipub. *l. si propter C. si propter inimicitias creatio facta sit. l. 10.* vnde per iniuriam nominatus sumptus litis à nominatore recuperat. *l. obseruare D. de decur.*

3. Sponte tamen passus inuocationem imposterum priuilegium non amittit.

4. Per iniuriam nominatus excusatur.

Quare

5. A maioribus ad minores honores vel extra patriam quis cogendus non est.

Quare maioribus honoribus functos ad minores deuocari non oportet. *l. maioribus. C. d. t. ciuil.* Sed neque ad alieni corporis munera quis vocandus est, sed eius patriæ honoribus respondere debet, cui est attributus. *l. cum te. C. quemad. ciuil. mun. indic.* nec vltra terminos propriæ ciuitatis iubetur exhibere sui præsentiam, nisi publica necessitas exegerit. *l. curial. d. tit. de decur.* vt nec licet duumuiris extollere potestatem fasciũ extra metas territorij propriæ ciuitatis. *l. d. tit.*

6. Ad decurionatum qui admitti, qui cogi potuerint.

Nati ex decurionibus etiam per adoptionem *l. 4. C. de decur.* patrum conditionem sequebantur, adeoque inuiti curiales fiebant. *l. in filijs 35. & seq. l. decur. 3. C. de decur.* nec religionis aut monachatus prætextus excusabat. *l. quidam. 26. t. de decur.* Libertus ius aureorum annulorum non adeptus, vel natalibus non restitutus, nec cogi nec admitti poterat. *l. 1. C. si seruum vel liber ad decur. aspir.* Nec maior 55. annis *l. 2. §. final. l. non tantum 11. D. eod.* minor autem viginti quinque annis nisi ex causa creabatur, vel creatus suffragium non ferebat, *l. Spurij 6. §. 1. d. l. 12. d. ad Remp. de muner. & honor.* nisi cepto anno vigesimo quinto *l. 8. D. de muner.* Externus cogi non poterat olim lege Pompeiâ, nec admitti. quam desuetudine antiquatam iterum Traianus restituit aliquando. sed si nunc sponte susceperit, subterfugere deinde non potest. *arg. l. 3. C. de decur.* sed tamen vt ciues origine, manumissione, & allectione, vel adoptione fiunt; *l. ciues C. de incol.* ita & in ordinem quis allegitur. *l. general. §. Spurios, D. eod.* Inopes etiam excusabantur. nam decurio censum habere debebat centum millium nummũm. vt census equitis erat quadringenta millia nummũm. Plin. *in epist. 1. ad Romanum.* digniſſimi enim meritis & facultatibus decuriones eligebantur. *l. ad subeunda 45. l. eos 12. D. eod.* non infames: *d. l. 6. §. qui ludicij.* artifices tamen & negotiatores facultatibus abundantes quamuis expertes litterarum creari poterant. *d. l. 12. l. expertes. 6. C. eod.*

Quare artifices huiusmodi, & negotiatores non esse infames constat. Sed tamen decuriones, ne à debito munere auocentur, nec præfecturam tabellionisve officium exercere. *l. omnes, 50. l. si quis decurio 55. l. vniuersos 15. C. eod.* non vectigalia, nec prædia etiam ciuitatis conducere, procuratorisve officio fungi poterant. *l. 2. §. 1. D. de adminisſt. rer. ad ciuit. pertinent. l. curiales 21. l. si quis procurationem 34. §. 2. de l. Spurij, 6. §. de curia. D. eod.* quæ & Romæ Hadrianus senatoribus interdixerat. Inuiti ad magistratum capescendum coguntur, & in municipijs præsertim decuriones: de quibus Iustin. *Qui nobis*, inquit, *olim constituerunt Rempub. hi ex vsu fore rati sunt, si ad imitationem regia vrbis per singula nunicipia nobiliores congregarent, & formam quandam senatoria curia constituerent: per quam & publica tractarentur, & omnia rectè fierent, atque ordine.*

7. Quæ ab

Inuiti erant, quòd præter personalem operam tenerentur ad grauiora onera. vt nominatim ad vectigalia colligenda, & quod eis deerat, de suo tenebantur sarcire. ob quod rure eis habitare prohibitum erat. *l. vnic. C. curial. relic. ciuit. iure habit. mal.* quanquam Anastasius decuriones à recipiendis vectigalibus deinde liberasse videtur. nam in qualibet ciuitate exigendis tributis quosdam præposuit, quos vindices vocabant. Niceph. *l. 16. c. 44.* (hodiè vbique Principes per quæstores suos tributa curant) quodque sine prole morientes quartam partem curiæ relinquere tenebantur. *l. 1. & 2. C. quando & quib. quart. part.* quamobrem multi facultates suas inutiliter effundebant. *Nouel. 38.* aliásve grauabantur. quam plerique inuiti.

8. Sine liberis morientes curiam pro quarta hæreditate rodem hebant.

Quare & priuilegijs quibusdam è contrario donabantur; honore in primis singulis Magistratibus proprio, etiam in municipijs duumuiris, ciuitatum defensoribus, Iuridicis, decurionibus, &c. Iterum nec ipsi nec eorum filij plebeiorum tormentis subijiciebanturve lituteculeo, vngulis, & fidiculis. *l. diuo. 11. l. decur. 16. C. de quæst. l. 2. §. in filijs l. fin. D. de decur.* nisi publicam pecuniam interuertissent. *l. qualibet. 40. C. eod. l. 80. C. Theod. de decur.* aut falsum instrumentum fabricassent. *l. si quis 21. C. de falsis.* Contrà & priuilegijs donabantur.

9.

10. Non subijiciebantur tormentis.

Quin etiam decuriones ad paupertatem redacti, præsertim propter munificentiam publicam, ex publico iuuabantur. quod & hodiè eorum priuilegium asseritur, qui in Hispania *Grandes* nominantur.

11. Pauperes de publico alebantur.

Spurij à patre Curiæ oblati legitimi efficiebantur, vt & spurię decurionibus nubentes. *l. si quis 3. C. de natur. lib. §. fin. instit. de nupt.*

12. Spurij legitimantur,

Sine speciali iussu decuriones nec Romam, aut Constantinopolim, vel in aliam prouinciam litis causâ vocari poterant. nec eorum prædia sine decreto alienari. *Nouel. 13 1. l. 1. & vlt. C. de prad. decur. sine decret.*

13. Litis causa extra prouinciam non vocabantur.

Erant & penes aliquos populos collegia, synedria appellata, in quibus causæ decidebantur, nec extra illa determinari poterant. *l. fin. D. de decret. ab ord. faciend.* quale fuisse videtur Iudæorum in *l. 17. C. de Iudæis.* & hodiè vigente per Orbem vniuersum mercaturâ, in emporijs habent mercatores pro singulis quique nationibus; cum ea auctoritate, & priuilegijs, qualia à Principibus obtinuerint, aut prout cum populis contraxerint.

14. In proprijs synedrijs iudicabantur.

CAPVT XIV.

De dignitate non imminuenda.

1. Idcò non viles assumendi.

NE Magistratuum dignitas vilescat si indigni sint, qui ad eos ascendunt; prohibitum est ne ij assumantur, qui sordidis quæstibus, ministerijs, artificijs adscripti sunt, aut sint ex vltimis mercatoribus. *l. nequis C. de dignit. l. 12.* Rectè lex vltimos mercatores notat, id est, infimos, & qui tabernam

2. An vilis mercator.

nam tantùm exercent, viles merces, in eadem tantùm vrbe emendo minoris, pluriſque vendendo, vexantes. Cæterum qui *per mare per terras currit mercator ad Indos*, qui ex Ægypto, Polonia, Pruſſia frumentum, ex Arabia aromata & medicinas, ex Perſide, Aſia, Africa, Moſcouia, America ea deportat, quibus domi Reſp. caret, & periculo ſuo Reip. indigentiam ſubleuat, naturæ & climatis defectum ſupplet; næ ille bonus ciuis eſt: non nigrâ notâ, ſed laude dignus. vnde per Italiam non Nobiles, non Principes eiuſmodi mercaturâ infamantur, non Rex Luſitaniæ, aliſve. quanquam apud Liuium *l. 31. in fin.* quæſtus omnis patribus indecorus viſus; cùm Q. Claudius Tribun. Pleb. legem promulgaſſet, ne ſenator nauem ampliorem haberet, quàm 300. amphorarum, quæ fructibus domum vehendis ſuffectura videbatur.

3. Inuicem ſe honorent.

Ad conſeruandum honorem Magiſtratibus etiam illud pertinet, vt ſe inuicem pro debito honorent. vnde Hieronymus *c. 7. d. 95. Epiſcopi ſacerdotes ſe eſſe nouerint, non dominos; honorent clericos, quaſi clericos; vt & ipſis à clericis quaſi Epiſcopis honor deferatur.* Scitum eſt illud Oratoris Domitij; *Cur ego te*, inquit, *habeam vt Principem, cùm tu me non habeas vt ſenatorem?* & infrà; *peſſima conſuetudinis in quibuſdam Eccleſijs tacere presbyteros, & præſeutibus Epiſcopis non loqui, quaſi aut inudeant, aut non dignentur audire.* vnde & *c. 9. & 10. ibidem ex Conc. Carth. Epiſcopus ſedens ſtare presbyterum non patiatur: in Eccleſia, & in conceſſu presbyterorum ſublimior ſedeat, intra domum verò collegam ſe presbyterorum eſſe cognoſcat.* facit & *c. ecce ego, & alia ibid.* vnde lex *in ſacris. C. de præp. in ſac. ſcrin.* inquit, *ſcrinijs noſtris militantes in prouincijs ordinarij, vel ſpectabilis Iudicis ſalutatione non arceantur, & inuiti in conceſſum accipiantur. ſcituris vel principe, vel corniculario, vel capitibus officij ternas libras auri ex ſuis facultatibus eruendas, ſi conſiſtorium noſtrum ſæpè ingredientibus ſecretarij Iudicum non patuerit ingreſſus, aut reuerentia non fuerit in ſalutatione delata, aut ſedendi cum Iudice ſocietas denegata.* Ex cuius legis cauſa Prouinciarum Prælatis & Magnatibus qui Principum conſiliarij ſunt, in conſeſſu Conciliorum Principis locus dandus eſt, vt in Parlamento etiam Pariſ. & alibi fit.

4. Seruato dignitatum ordine & gradu.

Facit eodem & titulus *vt dignitatis ordo ſeruetur. C. l. 12.* neque Magiſtratum ſuum quis imminuat, neque ſupra competentem gradum efferat, ſi quis indebitum ſibi locum vſurpauerit, nullâ ſe ignorantiâ defendat, ſitque planè ſacrilegij reus, qui diuina præcepta neglexerit. *l. ſi quis. C. vt dignit. ord.* Primùm ergo inter gradu impares ordo ſeruatur dignitatum, inter pares temporis prærogatiua. *l. antiquitus. C. de conſul. l. 12.* ſaluo gradu, ſemper honore inuicem præueniant, ſemper omni modo abſit maledicentia, neque Magiſtratus ſe inuicem calumnientur, aut detrahant. *Videte*, inquit D. Paul. *ne dum inuicem mordetis, ab inuicem conſumamini. Galat. 5.*

Quare & anteceſſores verbis & factis coëlant. Vitellius omnes, qui præmia pro cæde Galbæ oblatis libellis petierant, conquiri, & interfici iuſſit. *Non*, inquit, Tac. *l. 17. honore Galbæ, ſed tradito Principibus more, monumentum ad præſens, impoſterum vltionem.* Dauid parricidas Saulis, & Iſboſeth percuti iuſſit. *Reg. lib. 2. c. 4. vltor eſt quiſquis ſucceſſit.* Tacit. 17. Darius inter victima verba, quæ Alexandro referri iuſſit, monuit cauſam proditorum & parricidarum ſuorum regibus cunctis communem magis, quàm Darij propriam eſſe. *quam negligere illi & indecorum eſſet, & periculoſum.* Iuſtin. *l. 11.* Curt. *l. 5.*

5. Quare & de anteceſſoribus dignè loquantur.

Quin & illud ad dignitatem Magiſtratuum imminuendam pertinet, cùm ſingula ſingulos vitia exigant, ſi vni occupent officia plurimorum. vnde tam ſæpè quàm ſanctè Canones vetuerunt, ne quis in pluribus Eccleſijs conſcribatur, ne quis pluribus militijs, dignitatibus, officijs imponatur, ne quis binis, trinis, pluribuſve mereatur cingulis, non coniunctis ex priſca conſuetudine: & nemini facultas pateat eodem tempore pluſquam vnius ordinis nomen affectare: & qui ſupplicandum de re vetita Principi exiſtimauerint, pœnæ decem librarum auri pro temeritate quamuis infructuoſa plectantur. *l. bis quidem. C. qui milit. lib. 12. l. quiſquis de cohortal. C. l. 12. l. hac parte, C. de proxim. crim. C. l. 12.*

6. Vnus plurium officia non occupet.

CAPVT XV.

De Miniſtris.

1. Cum delectu aſſumendi.

IVdicem ſine miniſtris eſſe & dignitas & negotia non permittunt. quoſdam autem eorum à Principe vel inferiore Magiſtratu accipit, quoſdam ſibi aſſumit. illos obſeruare debet, ne quid ſupra officium attentent, ne quid in eo negligant, hos magno delectu aſſciſcere, ne per eos dignitatem ſuam minuat, ne noxiam ſibi eligat. *Domeſticorum enim*, inquit Cicero, *non modò facta, ſed dicta etiam omnia præſtanda nobis ſunt.* Quare Agricolam rectè laudat Tacitus; *Aſe*, inquit, *ſuiſq; ortus, primùm domum ſuam coërcuit, quod pleriſque haud minus arduum eſt, quàm prouinciam regere.*

2. Quia eorum facta Iudices præſtant.

Aſſiduè in hiſtorijs legimus etiam magnos Principes, etiam magnos viros ea incommoda paſſos. *Iam afferebant*, inquit Tacitus *l. 17. cuncta venalia prapotentes liberti, ſeruorum manus ſubitis auidæ, & tamquam apud ſenem feſtinantes:* Itemque; *eadem quoque noua aulæ mala æquè grauia, non æquè excuſata:* &c. Iterum *l. 18. nondum quartus à victoria menſis, & libertus Vitellij Aſiaticus Paricletos, Patrobios, & vetera odiorum nomina æquabat.*

Igitur domeſticos quidem nullos aſſciſcat improbos; ne ipſi ignominiam parent, ſolent enim vitia miniſtrorum etiam heris affingi. nec enim creduntur probi famulitio improbo delectari. Deinde domeſticos coërceat ne ſe officijs

ficijs aliorum ingerant, sed domesticæ solicitudini sibi demandatæ inuigilent. *Domesticus*, inquit *l. 4. C. de assess. Iudicis à publicis actibus arceatur.* Agricolam laudat Tacit. *in eius vita, quod nihil per libertos aut seruos publicæ rei.* quare & Honorius assessores & cancellarios quasi domesticos Iudicibus vetuit in prouincias ducere, sed ex officijs eligi iussit. *l. nullus 1. C. de assess.*

Quin & Iustin. *in Auth. vt Iud. sine suff. in formula iurisiurandi* in hæc verba Iudicem adigit; *Sed etiam mihi adsidenti semper talem studeho assumere, & circa me omnes, vt non ego purus quidem sim; qui verò circa me sunt futentur, & delinquant: si quis autem inueniatur circa me talis, quod sit ab eo, me sanare, & eum expellere.*

3. Et quidem grauiùs punire delinquentes domesticos, quàm extraneos Iudicem oportet. *grauior* enim *pœna*, inquit *l. conducto C. de conduct. l. 11. constituenda est in hos qui nostri iuris sunt, & nostra debent custodire mandata.* quapropter piè Conc. Cabilon. sub Carolo *cap. 21.* de Iudicibus ait, *ministros, quos vicarios & centenarios vocant, iustos habere debent, ne fortè eorum auaritiâ, aut rapacitate populus grauetur. Ad peccatum Regis quippè pertinet, quando Iudicibus, ministris q, iniquis ministerium suum complendum committit.* Parisiensi sub Lud. & Lot. 2. c. 3. quare & Senatus censuit, vt si quid vxores eorum qui ad officia proficiscuntur deliquerint, ab ipsis ratio & vindicta exigatur. Vnde Vlpianus *l. 4. D. de Off. procon.* proficisci Iudicem melius esse sine vxore; cum vxore tamen posse. tametsi Augustus non habentibus vxorem, cum reliqua supellectile, quâ missos Iudices instruebat, concubinas dederit. sed harum minor auctoritas, vxorum plerumque nimia. vt apud Tacitum *lib. 3.* rectè Cecinna censuerit, ne quem Magistratuum, cui prouincia obueniisset, vxor comitaretur. inesse aiebat comitatui mulierum, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur; non imbecillem tantùm & imparem laboribus sexum, sed si licentia adfit, sæuum, ambitiosum, potestatis auidum, & inter cætera obiitiebat, numquam repetundarum fuisse aliquem accusatum, quin plura vxoribus obiecta fuerint.

4. Quare & iterum Iustinianus *in Auth. de mandatu Princ. præcipuè verò*, inquit, *officiales tuos retinebis, non permittens eis subiectos nostros impellere, neque vt illi officiales videantur quidem subiecti tibi, pro veritate autem tua præsint voluntati.*

5. An consultum vxores secum ducere.

6. Cura in Officiales.

7. Et animadversio.

Numquâ infrequens fuit à Iudicum officialibus multa indigna postulari. *l. præter. l. curialibus C. de Iud. Aduoc. l. 12.* sed iterum atq; iterum monet Iustin. *d. l. præter.* vt prouinciales cuncti Iudices tueantur, nec iniurias inultas transire permittant; & vt nihil apparitoribus vniuersorum Iudicum liceat, quod ad prædam prouincialium pertinet. vnde & rursus Iustinian. *d. Auth. de mandat Princip. Festinabis etiam consiliarium, & quicumque fuerit circa te assumere, virum optimum, & purum vndique; & contentum ijs quæ à fisco dantur.*

8. Et seuerè Gratianus ducem non solùm quòd ipse, sed & domesticus, manipularis, & ministet per iniuriam extorsisset; in quadruplum exsoluere iussit. *l. 1. C. ad l. Iul. repet.* Verè, cùm ita agitur, *inimici hominis domestici eius*, quin homo ipse suimetipsius, qui sciens volens serpentem in sinu fouet; qui venena spirantem non excutit, sed alienorum debitorum pœnas mauult luere. Post concussiones

lingua malæ pars pessima serui.

9. Si infidelis sit, arcana non celet, si quæ fortuitò dicuntur, foris eliminet, si sermones adiapheros alijs tincinnis vestiat, alijs coloribus pingat.

10. Sint ministri fideles & secreti.

Quapropter cuius fidem quis non habet exploratissimam, cum eo arcana sua communicare nullatenus debet. & quod in genere de amico docemur, vt semper cogitemus reddi posse inimicum; ita maximè de domesticis statuat Iudex, vt, quod sequitur, ne cum quopiam nimium sit familiaris, ita vitium in domestico vitet maximè,

11. Arcana cuiusvis non communicentur.

Nulli te facias nimis sodalem:
Gaudebù minus; at minus dolebù.

Rara felicitas cui intra domesticos parietes non aliquando verbum excidat, quod in foro à præcone proclamari nolit: à quo non aliquando dicatur aliquid, fiat, geratur, quod non in calumniam trahi possit, si alio verborum sono, & sensu recitetur; si alijs circumstantijs donetur; si coloribus non natiuis pingatur.

Meritò ergo summus delectus adhibendus est in ijs asciscendis, quibus Iudex vti velit. non eques quamuis bonus indomitum sumit equum; non institor quamuis prudens inexpertum nauclerum; non Rex quamuis bellicosus ducem exercitus effæminatum: non ergo Iudex quamuis bonus subministris vtetur, qui malitiâ, qui negligentiâ, qui culpâ non vacent. alioquin, vt optimè dixit pessimus Diocletianus, *bonus, aptus verditur Imperator.* Maximè autem solicitum esse oportet Iudicem circa assessorem, conciliarium: vt diserte is in mandatis Principum solet exprimi: graphæum, secretarium, & quicumque actis arcanisve adhibentur. veniunt enim in partem Iudiciorum, & rerum agendarum. quamuis enim Iudices per se, non per assessores libellis subscribant, *l. 2. de assess.* & causas criminales definire ipsi teneantur; *l. 1. de off. eius cui mandata.* sanxit tamen Diocletianus, vt Præsides ciuilia negotia possent, non tenerentur, cognoscere; *leg. 2. de pedaneis Iudic.* Igitur eos in quorum humeros Iudices partem curæ suæ non tantùm, sed & famæ, atque animæ reclinabunt; tales exigant apud quos confidenter hæc deponi posse credant.

12. Solicitudo maxima circa assessorem scribam, &c.

13.

Eoque hodiè maior cura esse debet circa eos qui sunt ab actis, secretis, graphæos, scribas, notarios; actuariorum adiutores, subadiuuas, exceptores; præsertim quòd hodiè tanta fides eorum scriptis tribuatur, vt testibus non interrogatis plenè probent, quanta non olim. Bald. & Iaf. *in l. pretor. in*

14.

princip. D. de edendo. & apertè à Iustin. *in Nouel.73. siue Auth. de Instr. caut. §. si verò nullus.* declaratur. vult enim testes instrumentis forensibus subscriptos, de illorum veritate interrogari, & si mortui fuerint scripturam fide carere.

15. Liberaliter habendi.

Assumptos autem huiusmodi assessores & actuarios Iudices amicè & liberaliter habeant. optimè iterum Diocletianus *l.1. de assess. Studiorum labor meretur, vt bi qui in publicis administrationibus constituti, sociari sibi consiliorum participes cupiunt, ipse præmiorum, atque honorificentiæ sua prouocent eos, quorum prudentiam sibi putant esse necessariam; non metu terribili, & necessitate incongruâ libertati.*

Quare ad modum Iudicum Pessenninus Niger salaria ex publico assessoribus constituit; ne etiam eos grauaret, quibus assidebant. dicens Iudicem nec dare debere, nec accipere. ita Spartianus. quod & Alexander statuit. quamuis diceret eos ad Magistratum promouendos esse, qui sine assessore possent administrare. idemque Pessenninus constituit, Seuerus alijque seruarunt: vt quibus in prouincijs aliqui assedissent, posteà administrarent, atque præessent.

16. Qui & vni tantùm assideant.

Ex his etiam causis non est concessum cuipiam duobus Magistratibus assidere, & vtriusque iudicij curam peragere. neque enim facilè credendum est duabus necessarijs rebus vnum sufficere. *l.14. de assessor.* sed neque licitum est aduocationem & patrocinium præstare, in eademque causa deinde assidere. *ne affectionis sua,* inquit eadem lex, *vel aduocationis memor incorrupti Iudicis non posit nomen perferre.* vnde & Mandatis cauebatur, vt Præsides attenderent, ne patroni in causa cui *patrocinium præstiterant, testimonium dicerent. l. fin. D. de test.*

17. Ac in pluribus comparantur Iudicibus ipsis.

Iterum ad modum Iudicum ad 50. dies post depositam administrationem remanebant in prouincia. *l.3. D. de assess.* nec qui semel assederant, per ambitionem ad eandem functionem redibant. *l.4.* ex prouincia ortus in eadem non assidebat. *d.l.3.* ea diuisa ex altera ortus, in altera assidebat. *cod. l.* peculium castrense habetur, quod consilijs administratores iuuando licitis, honestisque lucris acquisiuerint. *l. 7. cod.*

18. In apparitoribus olim admodum numerosis non datur tantus delectus.

Enim verò difficile est æquè scrupulosam adhibere cautionem in assumptione apparitorum, cohortalium, similiumque officialium, quorum numerosus erat exercitus. nam Comes Orientis 600. habuit apparitores. *l.1. C. de apparit. Comit. Orient. lib.12.* Officium Præfecti prætorio Africæ fuit virorum 398. *l.1. §. in officio C. de off. P.P. Afric.* aliorum numerus amplior. & apparitores hi dicebantur, *l.2. C. de com. fac. lar. l.1. C. de filijs Official. qui in bello mort.* beneficiarij etiam dicebantur. sic omnes, inquit Vegetius *lib.2.c.7. consecuti aliquod munus in officio Præfectorum, beneficiarij, vel ordinarij vocantur.* quo modo feuda beneficia, & vassalli beneficiarij appellantur.

CAPVT XVI.

De fide obseruanda.

1. Fidei obseruantia eo maior sit, quo quis quemque maior.

NIl magis eorum lumen obscurat, dignitatemque imminuit quos Deus & fortuna altiùs euexit, quàm fidei neglectus, adeoque eius obseruantem eò quemque magis esse conuenit, quò sublimiùs est collocatus. vinculum est humanæ societatis, cui seruandæ potestates omnes sunt institutæ. quare Francisco I. cùm Carolum V. in regno & potestate haberet, à quibusdam Marchiauellici feminis consiliarijs monitus, vt occasione vteretur, respondisse fertur; Si fides toto orbe terrarum exularet, eam tamen Regibus seruandam esse, qui eâ solâ, nullo autem metu constringi possint. Sanctè: si tamen verè. nam discrepant aliorum temporum actiones, & monitum illustris fœminæ ab adamante elicitum, ac veredaria Caroli fuga.

2. Pœnæ violatæ.

Vladislaus sanè Pannoniæ Rex prætextu piæ causæ, & Christianismi propagandi; fidem per Christum Turcæ iuratam fregisse dicitur; & Turcam ante conflictum iussisse tabulas recitari, quibus hunc ipse epilogum coram exercitu addiderit: *Hæc sunt, Iesu Christe, fœdera quæ Christiani tui mecum percussere, per nomen tuum sanctè iurarunt, datamq; sub nomine tuo fidem violarunt, perfidè Deum suum abnegarunt: nunc Christe, si Deus es, vt aiunt, & nos hallucinamur, tuus meaq; iniuriæ, te quæso, vlciscere: his qui nomen tuum sanctum nondum agnouere, violatæ fidei pœnas ostende.* Censuerunt viri docti & pij non aliter quàm ipsi barbari, etiam illis datam fidem seruandam fuisse, & ob violationem Vladislaum exercitu, regno, vitâ à Christo mulctatum. E contrario animaduersum est, Germanos fidei tenacissimos tot sæculis Imperium tenuisse, Germaniæ regem nullum inter multa & grauissima bella à suis desertum, in acie cæsum, aut ab exteris in captiuitatem ductum; & ab annis octingentis sex tantum à Germana sinceritate degeneres à suis in ordinem redactos, Carolum Crassum, Ataulphum, Venceslaum, Henricum III. Ottonem IV. Fredericum II. Non eadem fides Orientalibus stetit. sed Imperatorum 86. fusus sanguis: & alibi nec reges populo, nec populus regibus eandem fidem præstiterunt: peririe plures non siccâ morte.

3. Præmia seruatæ fidei.

Prisci Romani tum exteris tum inuicem datæ fidei obseruantissimi fuere. vt & Vitellius Fabio Sabino quærenti quòd pacta turbarentur, corruptis licet temporibus, non aliud ausus fuerit respondere, quàm *nimio militiæ ardori modestiam suam esse imparem.* Tac. *l.19.* Sanè Hanno Carthaginensis cùm fiduciâ fidei Romanæ ad colloquium veniisset, & tribunus fortè militum ei dixisset, posse meritò ei euenire, quod à Carthaginensibus Cornelio accidisset, vterque consul tribuno tacere iusso,

4. Romani tenacissimi.

iusso, *Isto te*, inquit, *metu, Hanno, fides ciuitatis nostræ liberat.* Valerius *l. 9. c. 6.* Acceperat ea ciuitas ab incunabulis suis à Numa Pompilio eum morem, *vt fides, ac iuramentum propulso legum ac pœnarum metu ciuitatem regerent.* Liu. *l. 1.* neque alioquin Claudius in deditione Mithridatis dubitasset, *accipere captiuum pacto salutis, an repetere armis rectius foret, nisi obseruanda esse pacta putauisset. Quid enim*, inquit Iurisconsultus, *in l. 11. D. de pact. tam congruum humanæ fidei, quàm pacta seruare?*

CAPVT XVII.

De dissimulatione.

1. Oportuna & necessaria sæpè.

FIdem simulatio mendacium-que oppugnat. Candorem & veracitatem in viris magnis esse, mendacium & dolum malum abesse, quàm deceat, alibi diximus: Dissimulationem tamen oportunam nemo potest improbare, sed & sæpè necessariam esse fateri oportet. Saul initio regni, cùm filij Belial eum despicerent, neque pro more munera adferrent, *dissimulabat se audire. 1. Reg. 10. in fin.* prudenter sanè. in regno nouo, & electione ipsius noua. *Cùm populum persuaderi posse dissimus, cogi eos esse non abnuemur.* Cic. *lib. 1. epi. 9.* Populo quidem ineſt malignum quiddam & querulum in imperantes, cui si quando Principes nonnihil cesserint, maiora ab eo obtinebunt. Senatus post mortem Romuli offerendum populo ratus, quod amissurus erat, electionem noui regis detulit, & populus ad iudicium senatus remisit. *Est nonnumquam liberale paululum nonnunquam de suo iure decedere, sed interdum etiam fructuosum.* Cic. *2. off.* Eo genere Belgæ de Principibus benè meriti soliti. nec vlla gens est, quæ in vicem tot priuilegijs sit donata, sæpè & seditiones ne erumperent, priuilegijs concessis impeditæ: sæpè quæ eruperant sedatæ sunt. Idemque obtinet quàm maximè apud eas gentes, quæ nec integram libertatem, nec seruitutem ferre possunt. sæpè in senatu Romano disputatum de plebe, imperio, an verbis lenibus compescenda. Appius alisve superbo ingenio, imperio consulari rem agendam censebant: vno aut altero arrepto quieturos alios: Seruilius alijque lenibus remedijs aptiores, *concitatos animos flecti quàm fraugi putabant cùm tutius tum facilius esse. certatumq; haud incruento prælio foret; ni Quintus Consul alter consularibus negocio dato, vt collegam vi, si aliter non posset, de foro abduceret, ipse nunc plebem fauentem precibus leuisset, nunc orasset tribunos, vt concilium dimuterent darent iræ spatium.* Liu. *lib. 2.* & iterum *lib. 3. atrox certamen aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset.*

2. Aliquantum de iure decedere fructuosum aliquando pacando populo.

3. Insidiæ ciuium sæpè dissimulandæ.

Quin imò in insidijs & coniurationibus dissimulandis, summa prudentia est, si eo vsque populus aut miles deuenerit. *solum sæpè insidiarum remedium est si non intelligantur.* Tacitus *Annal. l. 14.* nisi dissimulaueris, adigis vt attentent qui coniurarunt. *Professa perdunt odia vindictæ locum.* Seneca in *Medea*, *periculum est ostendere ciuitati, quanto plures mali sint.* Sen. *de Clem. cap. 14. securitati consulendum antequam vindictæ.* Condemnati Lucius Vectius, & Tarquinius, quòd Cæsarem & Crassum Catilinariæ coniurationis reos nominassent, ne populus eorum auctoritate moueretur; lætabatur Cicero coniuratione detectâ; anxius autem erat, & dubitans in maximo scelere tantis ciuibus deprehensis. Senatus Carthaginensis à præcipuo ciue ad filiæ nuptias inuitandus, & epoto veneno tollendus, legem sanxit quâ numerum conuiuarum sumptusque restrinxerit. *Scelus*, inquit Iustin. *lib. 21. declinatum, non vindicatum est. ne in viro tam potenti plus negotij faceret res cognita quàm cogitata.*

Non minori ratione dissimulandum est Principi, si quid à vicinis Principibus quod minùs velit, fiat. non oportet eum intermittere solita officia, congratulationes, legationes, honores qui legatis deferantur, & munera. 4. Et exterorū iniuriæ.

Præsertim si vires non sint pares. *Turpe est* enim, *si qua Respub. vt acceptam iniuriam vindicet, ipsa in maiorem quàm alijs paret, calamitatem incidat, aut se det præcipitem.* Thucydides. Sabini raptis filiabus furioſi, incompositi præcipitant se in bellum: *sit obuium cum exercitu Romulus, leuiq; certamine docet vanam sine viribus iram esse.* Liu. *lib. 1. Sapiens nunquam potentium iras prouocat, imò declinat, non aliter quàm in nauigando procellam.* Senec. *Non litiges cum homine potente, ne forte incidas in manus illius. Eccl. c. 8.* Soli Tusculani vera arma verasque vires quibus ab ira Romanorum sua tutarentur inuenerunt, pace scilicet constanti vim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Liu. *lib. 6.* nam Camillus Consul, cùm infesto exercitu aduersus eos tenderet, nihil se mouerunt, non portas, non templa, non foros res, non tabernas clauserunt; frequentabant fora, plateas, negocia, nihil solitum intermittebant, nihil insolitum aërem aurésve percutiebat, vt vrbem ingredienti nihil hostile Camillus obuium haberet, nihil quod iram prouocaret, nihil in quod iure sæuiret. Quod exemplum perbellè nuper imitati sunt Bruxellenses: eoque offensi per siniſtros rumores, ac nuncios Principis iram placauerunt; Decretumque absolutorium retulerunt.

Id quod in bello maximè obtinet, vt res aduersæ etiam vultu tegendæ sint. *Duces* enim *rebus afflictis hilaritatem de industria simulant, & aduersas res aduultatâ lætitiâ abscondunt, ne militum animi, si fractam Ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur.* Senec. Quare & qui declinat conflictum, curat vt sui nesciant ideò recedere, ne desperent, aut dilabantur, sed credant fieri id obartem, & insidias collocandas; sed & ne hostes sentiant, & irruant. Cùm Darius plenis campis innumerum exercitum Alexandro obiiceret, *milites haud alias tam* 5. Res aduersæ nec vultu prodendæ.

alacrem viderant Regem, & vultu eius interrito certam spem victoria augurabantur. Curt. *lib.*4.

6. Aduersi rumores suprimendi vel eleuandi.

At verò vt Duces oportet in rebus anxijs spem vultu simulare, dissimulare metum, aduersas clades, ac nuntia; ita & satagere, ne rumoribus populus miléfve terreatur, capite sanxit, ne aduersam cladem quis ex ea superstes militi denuntiaret Alexander *apud Curt. lib.*7. Eumenes vltrò ipse indicauit *apud Iustinum lib.*14. ne fama aut rem in maius extolleret, aut militum animos rerum nouitate terreret. Vercingetorix *apud Cæs. de bel. Gal. lib.*7. amisso Auarico tantum incommodum verbis & vultu minuit, neque in occultum se abdidit, aut conspectum multitudinis fugit, plusque animo prouidere & præsentire existimabatur, quòd re integrâ, primò incendendum Auaricum, pòst deferendum censuerat. In contrarium Terentius Varro Consul apud legatos Capuanos *auxit rerum suarum suiq; contemptum, nimiu detegendo cladem ab Annibale acceptam, nuncupando q;.* Liu. *lib.*23. & Furius Philus apud Romanos furioſi ferè instar disserebat, *ne quidquam eos consultare, perditam spem fauere, desperatam comploratamq; esse Rempubl.* Liu. *lib.*22. Huiusmodi sermones, & de rebus aduersis rumores omninò cohibendi sunt. *Quæ ciuitates*, inquit Cæsar, *lib.*6. *commodius Remp. administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de Republ. à finitimis rumore aut famâ acceperit, vti ad Magistratum deferat, neve cum alio communicet, quod sæpè homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de summis rebus consilium capere cognitum est. magistratus quæ visa sint occultat, quæ, ex vsu iudicauerit multitudini prodit.* Sed iterum hæc ita agere oportet, vt Alexandrum *dissimulato magis quàm spreto periculo*, Curt. *lib.*4. & illum, vt nihil timendi, ita nihil contemnendi authorem, *apud Liu. l.*6. non vt Vitellium, *fractis apud Cremonam rebus nuntios cladis occultantem stultâ dissimulatione remedia potiùs malorum, quàm mala differentem.* Tac. *hist. lib.*3.

7. Non spreto tamen periculo.

8. Qui legant & legantur maximè simulant, & dissimulant.

Insuper vt plerǽque hodiè legationes aliud agunt, aliud intendunt; ita qui legant, primùm eos, *per quos fallere olim cogitant, fallunt.* Senec. sed & qui legatos excipiunt, verbis aliò ducunt, quàm quò mente pergunt. Ventidius *exploratorem quemdam vt falleret, quæ maximè fieri cupiebat, ea veteri se ne accidente; quæ timebat, ea vt eucnirent optare se simulabat.* Front. *lib.* 1. *stratag. nulla sunt meliora consilia, quàm quæ ignorauerit aduersarius antequam fierent.* Veget. *lib.*3. Ideoque *fieri quid debeat cum multis tracta*, inquit idem *eod. quid facturus sis cum pauciſſimis, vel potiùs ipse tecum.* sed & deliberata exequi consijs pauciſſimis oportet. *nemo omnium quò iretur sciebat*, Liu. *lib.*27. *septem tantùm conſij fuere huius coniurationis, qui ex continenti, ne dato in penitentiam spatio res per quemquam narraretur, &c.* Iust. *lib.*1.

CAPVT XVIII.

De Legatis.

1. Ex fide publica inuiolabiles.

FIdei obseruantia maximè elucet in Legatis, qui eo ipso quo legantur, fide publicâ à iure gentium muniuntur: eoque sunt inuiolabiles. *Rarum*, inquit Tac. *lib.*1. *etiam inter hostes, vt Legatus Pop. Rom. Romanis in castris sanguine suo altaria Deûm commaculauisset.* vt iustissimè simul & seuerissimè Dauid vltus sit iniuriam Legatis suis ab Anon illatam, 2. *Reg. c.*20. qui dimidiam barbæ eorum rasit, & præscidit vestes eorum medias, vsque ad nates, & dimisit eos, suspicatus ad explorandum regnum venisse, prætextu condolendi lugenti mortem patris. Rectiùs Romani cùm Tarquinij regis Legati rebellionem susciture in vrbe tentassent, *Quanquam*, inquit Liuius *lib.*2. *visi fuerint commisisse, vt hostium loco essent; ius tamen gentium valuit.* vt ne quidem delinquentes, etiam maiestatem Regis aut Populi ad quem mittantur offendentes, ab eo puniantur. Id quidem pro animi generositate: sed si iuris gentium rigor attendatur, nullum ancile protegere potest Legatum, in ipsum ad quem legatur molientem; multò minùs, si quid re ipsâ attentarit. Sed id in vsu fuit Romanis, vt qui ingrati essent, vel quorum legatio displiceret, mox Vrbe, paucos infrà dies Italiâ, dein Imperio excedere iuberent, & comites darent.

2. An etiam delinquentes.

Sanè Legatorum securitas, iure gentium sancta, & ciuili laudata est, *l. vlt. D. De legationibus.* etiam exardescente interim fortè bello, *l.*7. *D. de vi publica.* quod eorum libertatem non minuit, *dict. l. vlt. l. sanctum, D. de rerum diuis.* vt nec repressaliæ in eos licitè concedantur, eaque securitas obtinet, quamuis nullâ partium conuentione, pacta sit; nata, vt diximus, ex iure gentium, adeoque semper vt adeundi ita & redeundi libertatem includit, *l.*3. *C. de nauicularijs. lib.*11. quam malè Bellus etiam saluis conductibus denegat, *l. de salu. conduct.*

3. Etiam comites.

Securitas Legatorum etiam comites complectitur. Gentil. *de legat. l.*2. *c.*15. & æqualis quidem, quando socij sunt, vel ministri à mittente Legato additi. Cæterum ab ipso assumpti, non mox mittentis priuilegio tuti sunt, si quid grauiùs acciderit; forum tamen & priuilegia cum Legato sortiuntur. vnde & comites Legatorum Reip. causâ abesse censentur, atque à muneribus vacant. *l. absesse. D. Ex quibus caus. maior. l.*12. *D. de vacat. & excusat.* immunitatem à vectigalibus habent, pro ijs rebus, quas legationi conuenientes deportant.

4. Non pulsandi non tantum, sed nullâ iniuriâ afficiendi.

De non pulsandis Legatis mentionem facit dicta *l. vlt.* sed quælibet iniuria continetur, seu facti; vt barba Legatis Dauid semirasa à rege Ammonitarum. quam ille gente ad internecionem deletâ, vltum iuit: seu verborum contumelia; vt Corinthijs & Mithridati bellum Romani intulerunt, quod eorum Legati

gati superbiùs essent appellati. Alia habet Gothofred. *d.l.vlt.*

5. An apud omnes an eos, tantùm ad quos mittuntur?

Porrò Legatum ijs esse inuiolabilem ad quos mittitur, liquidum est: an etiam alijs, non item, eorum enim respectu priuatus censetur. eoque minùs Legatorum ius læditur si ad hostem mittatur. & vetera sunt apud Romanos alioſque exempla eiusmodi Legatorum interceptorum. & sub Carol. V. Legati Francisci I. cum perniciosis Christiano orbi mandatis ad Turcam, Caroli communemque omnium hostem, missi interempti sunt. super qua re Galli altùm exclamarunt quasi gentium iure læso, sed perperam. An aliquid ex inducijs tunc inter Carolum & Franciscum pactis per id læsum sit, & an vterque læserit, Carolus eâ cæde iusâ aut non vindicatâ, vel deditis percussoribus: Franciscus eâ legatione, quæ mandata inducijs aduersaria contineret, seu aliàs;

Historici certant & adhuc sub Iudice lis est.

Tutiùs ergo faciunt Legati extra mittentium eorumque ad quos mittuntur, territoria iter facturi, si saluum conductum ac transitum innoxium obtinuerint. Generosiùs etiam fecerint Principes qui Legatos sine cæde reiecerint, vel transitu prohibuerint. maximè si ad Principem non hostilem proficiscantur, sine noxa generosè dimittuntur, quos nil hostile molientes ius belli vindictæ nulli subiecit: & quamquam nec ius Legatorum eos tueatur, quod relatiuè inter mittentem & eum ad quem mittitur constituitur, tamen dum neuter inter hostes est, nec hostilia mandata perferuntur, securitas & transitus debetur, vt cuilibet peregrinanti. sic Albertus Pius Missum ad Batauos à Turca hîc interceptum innoxium dimitti iussit; vetuit tamen ne hàc rediret.

6. Pœnæ violatorum.

Quòd si porrò violati sunt Legati, meritò violatores pœnas soluunt. *Si ciuis pulsatus erit, actio iniuriarum est: si Magistratus, Maiestatis: si Legatus, bello, & iure gentium agitur.* ita Fabius. Ius hîc gentium accipio solemnem deditionem eorum, qui læserint. ea frequens apud Romanos iam inde à Romulo, qui dedendos censuit qui Laurentium Legatos violauerant; sed obsistens Tatius ipse pòst ad sacrificia Lauinij cæsus est. exinde Romulus absentibus aquâ & igni interdixit. Laurentes Tatij percussores Romulo dediderunt. Porsena cùm inter Tarquinios & Romanos quasi arbiter cognosceret, ac Tarquinij Legatos ad Porsenam intercepissent, Tarquinios Româ iure eiectos pronunciauit: quasi causâ cadant, qui ius hoc gentium violant. Q. Fab. & Cn. Apronium ob pulsatos Legatos Apolloniæ senatus dedidit Legatis. & L. Minutius Myrtillus & L. Manlius à Prætore Vrbano dediti Legatis Carthaginensibus, quos pulsauerant, & Carthaginem auecti.

Deditione eorum qui læserunt, satis fit iuri gentium: & placantur Numina. deditio antequam fiat, dedenti constare de illata iniuria oportet. tum porrò is, cui fit deditio, cognoscit quantum demeriti sint, quo supplicio digni, an potiùs laudem clementiæ affectare velit deditis viuere beneficio suo iussis; res autem ob quas Legati iuerant, marte suo vlteriùs deuertunt.

Falsus Legatus nullo beneficio, sed supplicio dignus est. Scipio tamen captiuos qui ex necessitate nomen Legatorum falsò sumpserant dimisit inuiolatos, *vt Romani Imperatoris potiùs decepta fides* (inquit Valerius) *quàm ipsa à implorata videretur.* Sic idem Scipio Legatos Carthaginem Româ redeuntes interceptos, quamuis Carthaginenses Romanos violassent, dimittit iussit, tamesti iure aduersus eos id decerni, quod in alios statuissent; & frangenti fidem fides frangi posse videretur. *Non enim,* inquit apud Polyb. *tam inspici oportet, quid meruerint Carthaginenses, quàm quid deceat Romanos.*

7. Falsi seu non Legati iuri non sunt.

Vsque ad renunciationem porrò actorum Legatus inuiolabilis est, ex ternis quidem iure gentium; ciuibus autem iure publici muneris: instar Magistratus, quem qui lædit, Maiestatem offendit. maximè quia summè Reip. interest, ex Legatis intelligi, quæ ab eis acta sunt.

8. Vsque ad renunciationem.

Populo in partes sedente qui vltrò citroque commeant tuti etiam esse debent. sic Legationes à Cinna ad Syllam: ad Marium: à Pompeio ad Cæsarem: ab Octauio ad Antonium, & vice versâ. & hos temerare, Tacito est violare ius gentium. ignominiosa hæc quidem fateor aliquando sunt: sed sæpè cedendum tempestati, & contrahenda carbasa, vt nauis salua nauiget. sed & subditorum quamuis Legati violari non debent in seditione fortè missi. vt Porsena Legatos Romanorum à Tarquinio violatos abiudicatis ei postulatis vindicauit. quamuis Tarquinij Romanos subditos adhuc allegare possent, & rebelles.

9. Etiam inter ciues.

Iis qui legationibus obsistunt sacris interdicitur iure sacro. *Vigilat Iustitiæ oculus sempiternus vltricesq; Legatorum Diræ.* S. Martinus Papa ob violatos Legatos suos & in insulas relegatos à Patriarcha Constantinop. Romæ coacto Concilio Patriarcham anathemate scripsit. ex quo nata causa eius martyrij.

10. Violatoribus sacris interdicitur.

CAPVT XIX.

De Cursu Publico.

1. Quibus iure permissus.

LEgatis præsertim vt ferè sunt hodiè, quasi exploratoribus maximè subseruit cursus publicus. adeoque non permissus olim passim, sed ijs qui Legati de diuersis Gētibus ad Principē properabant. *l.bis. C. de curs. pub.* & ducibus in Prouinciam sibi decretam proficiscentibus, *l. nemo ibidem.* vel quibus Principes, Præfecti prætorio, aut Magistri Officiorum *l.9. ibid.* faciebant potestatem. *Euectiones*, inquit Constant. *in l.3. d.tit. ab omnibus postulentur, & tam Iudices, quàm custodes publici cursus minimè tranſire patiantur, antequam seriem euectionis aspexerint.* sed & Iulian. *l.4. & 2.* euectionis date formam

2. Vel moribus?

mam & licentiam non excedi mandat. Hodiè veredis vtuntur ferè quibus lubet sumptum soluere, sed olim prouinciale onus publicum erat. imperabantur enim tot iumenta quot necessaria erant pro locorum situ, & itineris qualitate. Vnde angariam dixerunt Græci, quę per viam basilicam, & cursum publicum ducitur. parangariam, quæ per alias. Hinc & bastaga *l.* 3. *C. de cohort.* & pia embola. *l. Iubemus nullam C. de sacrosanct. Eccl.*

3. Nunc exactior.

Hodiè exactior est cursus publicus dispositis per certa interualla equis, in omnem horam paratis. qui quaquà versum lubeat currant, & exiguo tempore magna spatia nuncij peruolent. quod quanti in omnem causam interfit nemo ignorat. celeritas summum momentum rebus prosperè conficiendis sæpè attulit. summam Alexandri Magni eam virtutem fuisse historiæ tradunt. nec minimam illius, qui de se scripsit, *Veni, vidi, vici.* Ludouicus XI. Galliæ Rex, qui ferè patrum æuo cursum veredariorum dispositis per loca equis volantium inuenit vel restituit, eâ tunc arte aduersus Belgas & Burgundos, & pupillam Principem cæso ad Nanceium Carolo Audace prævaluit, vt ducatum Burgundiæ inuaserit, & ad posteros in hunc diem transmiserit. Artesiam verò aliosque Belgicæ fines afflixerit, imparatis omnibus, donec vndique concursum ad pellendum hostem, quem pupillæ tutorem esse oportebat. quo tempore omnes ad arma idonei ære campano per viginti continuos dies totâ Brabantiâ pulsato ciebantur ad fines & Principem tuendos.

CAPVT XX.

De Potentia.

1. Principibus necessaria.

NEcessaria est dignitati Regiæ vel Reip. asserendæ, atque defendendæ Potentia: quam boni reuereantur, mali vereantur: incolæ suspiciant, vicini timeant: ob quam subditi nihil innouare, exteri nihil inuadere audeant. Dauid sanè *1. Paral. c.* 27. ducenta octuaginta octo millia satellitum seu militum habuit in singulos menses distributa. Iosaphat. 2. *Paral. c.* 17. vndecies centena sexaginta millia bellatorum robustorum, ac virorum fortium, quamuis in regno non ita magno.

2. Sed cum timore Domini.

Quid ad has vires Alexander, Romani, Xerxes? Ille vt fulgur celeritate res magnas confecit, sed & celeriter confectas. Isti mole ruerunt suâ. Hic Græciam inundaturus, mare exsiccaturus, ingentem traxit exercitum, sed in ruinam, confisus *in curribus & in equis.* Iosaphat autem ingentem illum numerum continuò aluit, iustâ potentiâ, non illâ tamen fisus, sed diuinâ: *sumpsit cor eius audaciam propter viam Domini.* nam vicinas gentes audiens insurgere, timuit, ieiunium prædicauit, oratione vicit. 2. *Paral. c.* 20. nec spem fefellit Deus, sed nutu suo hostes strauit, & Regi laborem legendorum per tres dies spoliorum reliquum fecit.

3. Domestica est animorum vnio.

Potentia domestica est animorum vnio. nam *omne regnum in se diuisum desolabitur.* quod autem amore mutuo coniunctum est, facilè se conseruat.

4. Externa fama, & existimatio.

Externa potentia, Auctoritatem, Maiestatem, famam existimationemque complectitur. Famâ fortitudinis Alexander plura bella confecit, quàm virtute suâ: plures vicit, quàm vidit nationes. cùm moriturus Babylonem postremùm venit, plurium gentium legatos habuit etiam ex ipsa Hesperia, quàm vel ipse vt se dederent proposuerat. Sic Iosue inualuit *c.* 5. 1. *postquam ergo audierunt omnes Reges Amorrhæorum, qui habitabant trans Iordanem ad occidentalem plagam, & cuncti Reges Chanaan qui propinqua possidebant magna maris loca, quòd siccasset Dominus fluenta Iordanis, coram filijs Israël, donec transirent; dissolutum est cor eorum, & non remansit in eis spiritus, timentium introitum filiorum Israël.* Sic Iosaphat tutus fuit 2. *Paral.* 20. 29. *irruit autem pauor Domini super vniuersa regna terrarum, cùm audissent quòd pugnasset Dominus contra inimicos Israël. quietúmq; regnum Iosaphat, & præbuit ei Deus pacem per circuitum.* nec facilè regnum, Imperium, Rempubl. cuersam legeris, vbi non priùs virtus, fortitudo, iustitia extincta crederetur: omnisque bonæ famæ læsus pridem anteà status fuerit.

5. Diuitiæ iustæ.

Diuitiæ potentiæ materiam subministrant, si iustè quærantur, si prudenter administrentur. donum Dei sunt, vt docet Augustinus, gratum cùm datur priuatis, necessarium cùm Principi. itaque & illas propter supplementa necessitatis, vt loquitur Augustinus *in Ps.* 66. desiderabit Princeps. Quare idem Augustinus *lib.* 2. *cap.* 10. *de ciuit.* in diuitijs cupiditatem reprehendit, non facultatem. *Nescio*, inquit, *quomodo cùm superflua & terrena diliguntur, artíùs adepta, quàm concupita constringunt: sed hoc ex eo est, quod pecunia priuatis ad sua desideria implenda petuntur, Principi ad salutem Reipublicæ.* Quare sapientissimi Reges, & inter eos pijssimi thesauros atque diuitias immensas habuerunt. de Dauid 1. *Paral.* 22. & 27. de Salomone 2. *Regum* 10. 2. *Paral.* 9. de Iosaphat 17. de Ezechia 32. Ioseph quàm accurato consilio & Ægyptum à fame seruauit, & Regi immensos agros & reditus in posterum annuos parauit? Sanè parando & retinendo imperio diuitiæ oportunæ non tantùm, sed & necessariæ. aurum salutem ciuium tuetur, hostes expugnat. neque enim quò asinus aureis clitellis onustus penetrare potest, arces, vrbes, prouinciæ expugnari non possunt.

Igitur parandæ Principi atque Reip. opes. parandi modos probos, improbosque scriptis tradiderunt multi. Consenius *polit. l.* 8. Thoſ. *de republ. l.* 3. *c.* 6. plures alij vsurparunt.

Legitimi, vsitatique iustis Regibus, ac Rebusp. Magistratibus digni imprimis moderata tributa,

6. Tributa moderata ritu patrio indicta.

tributa, iustâ causâ, iusto modo, ad ritum patrium exacta. quæ ita notoria esse optandum foret, vt nec Theologi dicerent difficillimum esse iudicare de iustitiâ tributi. Salas *de legibus tract.* 14. *disp.* 25. *sec.* 10. nec casuistæ, ideò quòd pleraque præsumantur iniusta, licere illæsâ conscientiâ fraudem illis facere. quod sanè nullatenus admittendum foret, si scito Ordinum, si patrio ritu, si hostis pellendi, si religionis, si patriæ seruandæ causâ indicta esse, eò verti, non, quò non decet, diuerti, iustâ proportione exigi, non arrosa distribui constiterit. nemo enim ita patriam odit, quin grauari eam malit, quàm amitti. *Ne vrbibus*, inquit Appianus *l.* 5. *ciuil. agriſq; pellamini, pecunia danda est, in vsum militum. nec ea maxima, sed quâ audita libenter acquiescatis. Impossibile enim est*, inquit Iustin. *Nouel.* 149. *vt sacris tributis non illatis, alioqui Respub. conseruetur. Militares namque copiæ assignato sibi salario inde percepto, hostibus resistunt, & collatores à barbarorum incursionibus, & truculentia vindicant. denique agros atque ciuitates à latronum aliove modo incompositam vitam sectantium, irruptionibus, agendis excubijs defendunt.* quod iterum inculcat *Nouel.* 161. *de prouin. præsid. c.* 2. §. *ad hæc.* vbi tamen Iustinianus tam gloriosè quàm sanctè vectigalia minuit, quo Respublica meliorè succes-su potiatur.

7. Munera personalia.

Munera personalia, operæ publicæ, moderatè indictæ, nec minùs ad potentiam faciunt, & faciliùs præstantur. ideoque personales functiones pretio olim redimi vetabantur. *tit. de exc. mun. C.* l. 10. Inter iura Regia *1. Reg.* 8. operum præstationes recitantur. abusi sunt tyranni, Pharao, alijque Ægypti reges, Romani, Nabuchodonosor, Nemrhôt, Semiramis, Tarquinius Priscus *apud Plinium l.* 36. *c.* 15. insanis per rupes & saxa aquæ-ductibus, cauandis montibus, immittendis fluminibus. quod opus insaniam pyramidum Ægyptiacarum in quibus trecenta & sexaginta hominum millia sudarunt, superauit. Insana ista, & gloriæ aucupandæ, pro qua apud probos & posteros ignominiam, vel etiam nominis obliuionem retulerunt, non publicæ saluti structa sunt. cui muri arcium, mœnia ciuitatum, turres & propugnacula ædificantur.

8. Oeconomia.

Oeconomia, Regum, Rerumque Publ. opes seruat, & auget. non exigo nummularium, neque instar Euclionis circumspectantem procuratorem; liberalem esse permitto, sed neque prodigum; gnarum velim rerum, rationumque suarum, nosse œconomiam; non, quæ per tot vectigalium vocabula corraduntur, proiectare, & in inutilia terræ pondera impendere. Seuerus *malum* dicebat *esse Principem, qui ex visceribus prouincialium homines non necessarios, nec viles Reip. aleret.* ministros licet habeat fideles, numerosos etiam pro dignitate; quibus non desint liberalia honoraria, vt etiam externo cultu veneratio Principis in ministris lucescat, citra luxum tamen inutilem. Parcimoniam etiam commendatam habebit. quæ pridem maximum vectigal audijt. Parcimonia non excludit munera benè meritis, aut de quibus speratur benè, eroganda. excludit largitiones quæ ex iniuria fiunt, atque expensas nullo publico fructu faciendas. Vt Romani tributorum exactionibus graues, & eorum inutilibus expensis fuerunt. Lipſ. *de Magnit. Rom. c.* 10. *& sequent.* sed neque prodigæ tantùm profusiones, sed & promissa ingentia non minùs improbanda sunt, & perniciem pluribus attulerunt. Vt de Galba Plutarchus, *promisisse, eius rei gratiâ aulicis & prætorijs (vt vocant) militibus viritim denarios septies mille, vt qui in promissis nullitabant M. CCI. quam pecuniam nisi pluribus quàm Nero maleficijs totum humanum genus affecisset, nullo modo comparare potuerat. ea promissio primùm Neronem, mox Galbam perdidit: quorum alterum spe accipiendi prodiderunt; alterum, quòd non pendebat, necauerunt. ac postea quærentes eum qui tantumdem daret, priusquam voto potirentur, inter defectiones, & proditiones perierunt ipſi.* malo hoc quàm etiam hodiè quidam Principes laborent, pereantque nemo non vider.

Succedunt leges sumptuariæ in vestibus, conuiuijs, munusculis conuiualibus, baptismalibus, alijsque centum id genus ex causis, quibus optimi depauperantur, quæque prodigè alij absumunt. 9.

10. Mercimoniorum abundantia adeoque vectigalium.

Mercimoniorum magna condemnatio est in Reip. vtilitatem institutorum: quod Respublicam alibi natis rebus abundantem reddant: quæ domi superfunt foras exportent, quibus domi opus est inuehant. Sed ad rem nostram, ideò qui Reipub. præsunt, mercaturam promouere debent, quia ex mercibus euectis & inuectis per vectigalia suauiter ærarium ditescit.

Omitto Lusitanos, aliosque Reges & Principes quarundam rerum commercium sibi reseruasse, & per institores non leuia lucra fecisse. quibus sine subditorum querela Reipubl. onera non minima ex parte sustulerint.

11. Artificiorum.

Artium etiam artificumque vtilissima est ratio. qua plebs alitur, crescit, occupatur. nam vulgus si otietur, famem, inopiam, rerum nouarum auiditatem patitur. artificum sanè opera in merces numerosas crescunt, mercatores auidos conciliant, qui in exteras regiones eas deportent, & pro operis tantùm & laboribus, frumenta, vina, ceteraque ad victum vestitumque spectantia, diuitias, gazas aliarum ditionum reportent.

12. Et agricultura.

Agriculturam veterum esse diuitias tam notum est, quàm hodiè illius neglectum ærarium ingenti iactura afficere, & ingenti annonæ pretia incremento. vnde etiam nobiles olim, & diuites, qui & domus splendorem, belli pacisque onera sustinere poterant, non sufficiant hodiè alendæ dignitate congruâ familiæ; multique qui stipendijs suis olim merebant, nunc quo viuant bellum sectantur. vt prædæ patrimonij vicem suppleant. in quam primi cedunt immeriti rustici, quibus pulsis aut expilatis longo tractu aduehendi com-

meatus cariùs ærario constant, quàm integri exercitus stipendia.

Nulli genti maior olim agriculturæ cura fuit, quàm Romanis, nulli melius diuturnorum & grauissimorum bellorum sumptus tulerunt, quàm ij ipsi. Soli Thraces agriculturæ osores fuerunt. Narrat Herodotus, otiosum esse, laudabile apud eos fuisse, contemptissimum esse agrorum cultorem: nec mirum ijs barbaris, quibus

Viuitur ex rapto, non hospes ab hospite tutus.

Eumolpus Petronianus per Numidiam tam magnam familiam sparsam habuisse dicitur ex more Romanorum, vt capere Carthaginem posset. sparsam vtique ad agriculturam, & actiones. Quòd si Principes, & Respub. agros in ditionibus adhuc incultos per seruitia & famulitia, seu aliàs coli curarent, quanta annonarum viltas succederet! quibus ærarium in sumptus exhauritur. quanta pretia, quantæ mercedes in ærarium quotannis inferrentur! Olim pars maior Germaniæ siluis, vepribus, tribulis occupabatur: labor docuit feracem terram fuisse, vtilibus nunc & optimis frugibus idoneam: quæ adhuc iacent, quis neget optimas glebas calcari, non coli?

13. Auri argentique fodinæ.

Aurum per bella quærere nefas est; per maria, periculum; per falsitatem, opprobrium; in sua verò natura, iustitia. vt monet Cassiodorus. Igitur Principes qui metalla in terræ visceribus latentia scrutantur, operis conductitijs, damnatis reis, hostibus captis, naturæ diuitias eruunt, ærarium insigniter iuuant, subditosque suos graui tributorum onere leuant.

14. Nobilitas regnorum fulcrum, & ex eo equitatus.

Nobilitas plerorumque regnorum fulcrum est ad subitos motus internos, externosque sistendos, seu reprimendos oportunissimum. Si benè habeatur, fida Principi: si malè, indolet quidem; decoquit tamen: nec infida facilè, nisi contempta, & in præceps acta: non eadem speres de populo, de plebe, de seruilibus ingenijs.

Carolus V. Imperator, Belgarum Princeps, rerum omnium prudentissimus æstimator, nobilitatem pro meritis semper æstimauit, firmamentum potentiæ suæ esse in Belgio credidit, quando Belgium toties vndique turbatum pro summa securitate, præter limitanea præsidia continua, muniendum putauit turmis equestribus, quas ex nobilitate conscripsit, atque hodiè *Bendes d'Ordonance* vocantur, complectentes numeros militares trium millium. quorum vsus per viginti quinque & amplius annos ob incommoda temporum intermissus, quasi postliminiò reuersus, & quamuis ex tyrocinio ferè prodiens, docuit tamen nuper ad Bredam quanti fuerit momenti, quàm salutaris, quàm vtilis commeatibus, qui per tanta spacia aduehebantur, tutandis, quos adeoque impossibiles contra præsentem exercitum semper crediderat Mauritius. eo solo errore; & ter sine successu tentatæ. interim arcis Antuerpiensis deceptus, & amissæ vrbis iacturâ mulctatus. quam initiò alioquin multorum insignium Ducum iudicio potuerat seruare.

Et hæ turmæ, quod ad rem nostram facit, pacis tempore stipendia non merent, sed belli tantùm. semper tamen in omnem occasionem debent esse paratæ: ob eamque rem insignibus immunitatibus gaudent; quas non ita sentit ærarium.

15. In magnis Imperijs semper militum numerus amplus.

In magnis Imperijs certum militum numerum conscriptum ali necesse est, qui semper ad quosuis impetus hostium excipiendos parati sint & expediti. Herodot. sic de Cattis Caucisque, Tac. *de mor. Germ. prompta omnibus arma, at si res poscat exercitus plurimorum virorum equorumq́, & quiescentibus eadem fama.*

Numquam enim belli cogitatio etiam quiescentibus altâ pace omittenda est, vel apparatus pellendo saltem hosti necessarius. Ita olim feuda militibus data, vt numquam deessent qui fines tuerentur, & agri limitanei militibus Romanis.

16. Et commeatus abundè habendus.

Commeatuum annonarumque abundantia, quibus & populus quietè viuat, & exercitus alatur, mirè ad potentiam facit. magnos exercitus dissolutos, res magnas pulchrè cœptas, tuçpiter defertas, Duces magnos victoriam iam prensantes spe destitutos, retrorsum actos commeatuum defectu, omnium temporum historiæ & vberrima ætatis nostræ exempla perdocent. bellica sanè Carolo V. (quo sæculum istud maiorem Imperatorem non tulit, nescio an superiora) fortuna numquam defuit, quin priùs commeatuum defectus adfuerit, aut grauis mortalitas. quæ sæpiùs ex illo nascitur, adfuit autem ille sæpiùs, & magnos conatus pænè ad complementa perductos disiecit.

17. Muratæ vrbes & arces.

Muratarum etiam vrbium & populosarum, arciumque firmitudo, admodum ad potentiam faciunt. Bodin. *de rep. l. 6. c. 2. n. 844.* & *seq.* præsertim tuendæ ditionis. atque cum vna parte in hostem itur, & altera metus est, nequid ille moliatur. *qua de re diximus tit. de adif. n. 5.* Romani certè exercitus etiam proficiscentes vix vnâ nocte sine vallo confidebant. neque tumultuarijs illi tantùm vtebantur, sed imò castris perpetuis. vt rectè disputat Consen *Polit. l. 8. c. 23.*

18. Fœdera.

At verò fœdera cum alijs Principibus aut Rebuspublicis icta, summoperè ad potentiam faciunt. tum id ditionis propriæ seruandæ alienis viribus, copijs, pecunijs, facile consilium. ita debiles à potentibus adiuti res suas seruant, potentes autem suas augent. Ita legimus Romanos socios iuuando, orbem terrarum sibi subegisse. ita Turcam inter Christianorum Principum dissidia imperium suum protulisse: quamuis fide improbâ, vt qui post superatum eum, contra quem vocatus est, hostem, etiam deinde amicum & socium, cui auxilia tulerat, soleat supplantare, ditionesque antè amicas hostiliter inuadere, & sibi habere. ita patrum memoriâ iuuando Ioannem

nem seu eius filium quasi Pannoniæ Regem contra Ferdinandum Austriacum, nobilissimâ vrbem Budam, maioremque regni partem occupauit, atque etiamnum detinet, & ab ipsis regibus Hungariæ tributum capit.

19. Coloniæ. Ad potentiam stabiliendam & incrementum Imperij nec parum fuerit colonias deducere & in finibus collocare: Longobardorum more, qui in omnes ferè gentes transijt, nuper bello acquisitas terras, fundos, castella, vicos, pagos, territoria, dummodo non nimia sint, non regiones integræ, in feudum dare: non corpora tantùm, sed animos Prouincialium humanitate subiugare; vt doleant tardè venisse in eam potestatem: adeoque tributis leuare, gratiam priorum Regum superare, & per eam in amorem morum, legum ac linguæ victos trahere: ad eos etiam si opus sit domicilio translato, etiam in vnionem ditiones contrahere: nihilque non agere ad conciliandum affectum deditorum, seu quomodocumque nuper in potestatem lapsorum.

CAPVT XXI.

De Annona.

1. Summè curanda. RAtio Annonæ meritissimo Iure apud Aristotelem *polit. lib. 6. c. 8.* ad primam quasi legem Reip. refertur; neque enim pudendum Principi minùs & Magistratui si Resp. extra iram Dei annonæ penuriâ laboret, quàm si paterfam. vxorem, liberos, famulitia fame vexari negligat. vt adeò incredibile non sit, quod de Augusto refert Eutropius, cùm resciuisset in dies tamùm tres in publicis horreis suppetere frumenta, venenum paratum sumendum, nisi infra eos dies frumenta adueherentur. O patrem patriæ! sed & sui causâ Principem ea cura solicitare debet. Nihil enim non cogitat ieiunus venter; domi seditionibus aptus, militiæ desertor signorum, & imperij, reuerentiam Magistratuum excutit, Principum maiestate non terretur. rara enim omni æuo patientia, qualis ea vox Cælarianorum (*narrat ipse de bello Gallico lib. 3.*) priùs se cortice ex arboribus victuros, quàm Pompeium è manibus dimissuros. nihil populum vel pacatiorem reddit vel seruat, quàm annonæ cura. *duas tantum res amplius optat, Panem & Circenses.* Rectè Liuius *l. 2. multa*, inquit, *blandimenta plebi per id tempus data: annonæ in primis habita cura, & ad frumentum comparandum missi alij in Volcos, alij Cumas salis quoque vendendi, quia impenso pretio venibat, in publicum omni sumptu adempto concessum, primatis portorijs quoque, & tributis plebe liberatâ* & paulò pòst: *hæc indulgentia patrum asperis post modum rebus in obsidione, ac fame adeò concordem ciuitatem tenuit, vt regium nomen non summi magis quàm infimi horrerent, nec quisquam vnus malis artibus posteà tam popularis esset, quàm tum benè imperando vniuersum Senatus fuit.* Hæc ille.

Posterioribus temporibus magna in plebem beneficia panum ciuilium, gradilium, aliorumque. eam in rem Præfectos Ægypti primùm omnium curare oportuit felicem embolam, id est, frumenti ex Ægypto transuectionem. *Augusto Imperante*, inquit Aurelius vict. *ex Ægypto vrbi ducentes centena millia frumenti inferebatur*, scilicet modiorum: Itali viginti millia vocant. Constantinus, quo anno Consul fuit, diebus singulis panem inter plebem diuisit. cui deinde etiam vinum, carnem, & oleum addidit: & per multos annos obseruatum fuit octuaginta millia panum eum quotidie pauperibus clargitum. *Suidas & Metaphrastes narrant.* Ciuiles hi panes vocabantur; quia ciuibus dabantur. ad palatinorum differentiam, & aliorum qui quibusdam scholarum hominibus præstabantur. *l. 2. C. de annon. ciuil.* hæ populares etiam annonæ & ciuicæ sunt dictæ. *d. l. 2.* de his Valentinian. *l. 3. 4. C. Theod. eo. tit. Ne quid*, inquit, *super gradili pane fraudis oriatur, iussimus omne illud quod populo penditur, palàm in gradibus, non clàm à pistoribus ministrari:* Lipsius *in mirandi l. 1. c. 10. ex Suetonio & Dione* ex publico frumentum numeratum fuisse, nunc ducentorum, nunc centum & sexaginta millium asserit. Panes.

2. Sed & magnis viris annonæ curam domi militiæque demandatam fuisse & leges nostræ, & historiæ docent; & res porrò exigit. elocant aliqui rei frumentariæ curam minùs exigenti, seu vilissimo pretio licitanti; sed incommoda, quæ referre nolo in contrarium suadent. Apud Romanos inter prima vrbis munera annonæ præfecturam fuisse non ignoramus. quia statim Consulum officia subsequitur, & cæteris secundùm Præf. Prætor. senatoribus præfertur: sed & Præfectus vrbi curam hanc agnoscebat. *l. 1. §. cura carnis D. de off. præf. vrb.* quæ inter primas dignitates fuit. docet id Liuius *l. 10. Caritas etiam*, inquit, *annonæ solicitam ciuitatem habuit: ventumq; ad inopiæ vltimum foret, (vt scripsere quibus adilem fuisse eo anno Fabium Max. placet) nisi eius viri cura, qualis in bellicis rebus multis temporibus fuerat, talis domi tum in annonæ dispensatione, præparando, ac conuehendo frumento fuisset.* Præfectum etiam annonæ fuisse anno salutis 223. Vlpianum testatur *l. 4. D. de contrahen. & commit. stipul.* quo Alexander imperare cœpit. vt nec sit mirum, quod vel ad solam horreorum causam Valentinianus & Valens *l. omnia C. de condit. in public. horr. l. 10. ad istud*, aiunt, *negotium arbitratu & iudicio tuo nobilis, prudens, fidelis, optimè sibi conscius apponatur custos, & mensor.*

4. Porrò annonæ cura in tribus consistit; comparando, conseruando, dispensando. in quibus singulis diligentia exigitur, prouidentia, & industria singularis.

5. Agriculturæ Ad comparandum pertinet, quod Aristoteles monet, vt Magistratus curent prædia, agrosque

illuc spectat cura.

agrosque lustrari, cultores diligentes præmio, ignauos infamiâ affici. quomodo Romæ agrum malè colere censorium probrum fuit. Antuerpiæ alijsque locis, quotannis proposita præmia sunt ijs, qui de messe noua primitias venum primi adportarint.

Claudius Imperator non parua proposuit præmia ijs, qui nauibus frumentum adferebant, & damna, quæ maritimis tempestatibus patiebantur, iple refarciebat: & hac de causâ ædificantibus opem ferebat. Tranquillus *c.18.*

Dauid eâ prudentiâ Rex operi rustico, vineis, oliuetis, pecoribus non suis tantùm, vt Marianæ placet, sed ciuium omnium præfecit viros selectos. Raris quidem locis non agrorum natura, sed agricolarum ignauia, Magistratuum incuria penuriæ causam præbet. quod suo sæculo exprobrat Tacit. *l.12. Olim*, inquit, *ex Italiæ regionibus longinquas in prouincias commeatus portabantur; nec nunc infœcunditate laborat ur, sed Africam potius & Ægyptum exercemus, nauibusq́, & casibus vita populi Romani permissa est.*

6. Et fauor.

Fauori agriculturæ Iure nostro varia priuilegia sunt concessa, quæ Rebuffus latè exequitur. Romani si quidem agricolas magnificiabant; vt pro laude haberetur eo nomine appellari. Plin. *l.18. c.3.* & Leo Imper. *duas*, inquiebat, *artes ad sustinendam, ac seruandam Rempub. vtilissimas esse, agriculturam propter mihitum alimenta, & militiam propter agricolarum tutelam*, & iterum, *has duas artes cunctis præferendas esse, cætera aliquando superuacanea sunt.*

7. Ne fruges corrumpantur.

Romani ne agricolarum labores irriti fierent, cauerent, vt capitalem pœnam subirent, quicumque eorum fruges meterent, corrumperentve. Plin. *l.* 18. *c.3.* quantum distamus, quàm non tutandis, sed de populandis agriculis milites hodiè ali se putant! Nec creditor iustus quidem quantumcumque tritici, vel hordei vel in alia specie, quæ in fructibus arídis est, crediderit, vltra octauam partem hordei pro singulo modio quotannis præstandam obligare agricolam potest; quin & terram creditor restituere cogitur. *Auth. vt nullus Agricola mutuans teneat eius terram. & Auth. Nullum credentem agricolæ tenere illius terram, & quantum debeat vsuram dare.*

8. Vsuris grauentur.

9. Aut longis litibus.

Sed & lites rusticorum breues esse voluit Iustinianus: *Nouel.*80. *c.2. Vtile etiam ratione prospectum est, vt innocens & quieta rusticitas peculiaris patrocinij defensoru locorum beneficio perfruatur, & apud eum in pecuniarijs causis litigandi habeat facultatem. l.* 3. *C. de defens. ciuit.* quin imò vetitum fuit tempore messis, cæterarumque illarum vacationum in ius eos vocare. Plin. *l.18. c.26.* sed & Athenienses rastra, vomeres, aratra, aliaque rustica instrumenta vendi, aut violari prohibuerunt seuere, idem Plin. *l.18. c.26.* Alexander III. ne quid vel de Ecclesiæ authoritate decesset, *c.2. extra de treuga* statuit, *vt mercatores, rustici, nuntes, vel redeuntes, vel in agricultura existentes, & animalia quibus arant, & semina portant ad agrum, congruâ securitate latentur.* Nunc bellum in nullos magis exercetur, nec hostiles tantùm milites aduersæ partis rusticos deprædantur; sed & ij qui tutandis illis ipsis conscribuntur. Illud porrò infame, vt non sufficiat, si cibos hominibus, pabula equis præstiterint; nisi etiam tormentis vltimus teruncius rusticis excutiatur. qui si defuerit aut negetur; equis vnâ nocte tota hortea substernuntur, quibus cohors, quibus legio in plures dies possit sustentari: quin imò incenduntur. vnde in plebe annonæ caritas, & in exercitu mox penuria; cui ex vicino agro si citra noxam habitus fuisset, in plures menses suppetere frumenta poterant: quæ deinde aduehi ex distitis etiam regionibus debeant. quorum nuper vecturam constitisse vidimus in singulos modios quanto emi poterant quinquaginta, & eo amplius. Inde ærariæ publicæ exhauriuntur, atque æs alienum tantum contrahitur, vt in annos aliquot sequentes subsidere debeat bellum; & quod conflci posset, perpetuum fiat. sic narrat Plutarchus, exercitum Mithridatis ignaro ipso fame propemodum interisse, quia duces qui adubibantur, nihil ei hac de re significabant. Exercitus Catholicus cùm primùm ante paucos annos in Rheno-palatinatum veniret Dux Spinola capite sanxit, ne quis miles vel gallinam, nisi empto acciperet. nisi enim iusto metu soluti fuissent, fugâ passim rusticorum, non annonæ subuectio speranda erat.

10. Ne tempore messis in ius vocentur, instrumenta vendantur, à militie arceantur.

11. Dardanarij compescantur.

Mandatis Principum ita denique cautur: *Debetis custodire, ne dardanij vllius mercis sint, ne ab his qui coëmptas merces supprimunt, aut à locupletioribus, qui fructus suos aquis pretijs vendere nolunt, dum minus vberes prouentus expectant, annona oneretur. l.4. de extraord. crimin.* Quâ causâ B. Carolus Comes Flandriæ Stratanos & complices nobiles, vt plebi succurreret, frumenta pretio iusto vendere adegit. eoque ab impijs illis sicarijs occisus cùm causam martyrio iustitia reginmis suppeditasset, Optimates, & populus & Successor non siuerunt eos abire inultos, posteritate etiam æterno exilio damnatâ.

12. Rustici alijs rebus non auocentur.

Sed & quo rei rusticæ continuò incumbant, iure vetitum est, ne rustici ad vllum obsequium deuocentur. *l.4. C. de agricol. l.10.* numquam etiam de sationibus vel colligendis fructibus insistentes agricolæ ad extraordinaria onera trahuntur. cùm prouidentia sit opportuno tempore his necessitatibus satisfacere. *l. numquam ibid.*

13. Pretia frumenti sic statuantur, ne rustici laboris præmia non habeant.

Prouidendum etiam maximè ne dum pretia annonæ statuuntur, vilioli agricolæ vendere teneantur, quàm fecerit, sed iustum aliquod lucrum totius eis anni labor adferat; quo familia sustentetur: ne illinis desperatione in annos sequentes ignauiæ se dedant, agrosque deserant; frumenta desint; aut rariora sint increscentibus pretijs.

14. Idem seruandum in mercatoribus.

Idemque accipi oportet quoad mercatores, ne eo pretio vendere cogantur, quo sumptus

sumptus non recuperent: ne desistant in posterum, merceſque aliò dirigant; quin imò aliquod lucellum superſit, quo prouocentur ad artem Reipub. maximè salutarem, aduehendo aliunde quæ domi desunt; auehendo, quæ domi in vſum nullum sunt, aut superfluunt, meliora reportando. Quamobrem prudentiſſimè constitutum iure noſtro, in mercatoriæ artis, quin potiùs Reipublicæ fauorem, vt ne Iudæis quidem mercatum exercentibus, moleſtiam liceat exhibere: aut alicui præter rectorem prouinciæ ijs, quæ venalia proponunt, pretia ſtatuere. *l. nemo externus C. de Iudæis.* ſed hodiè ſingulæ ciuitates id præſtánt. Obſeruandi tamen ſunt admodum illi qui annonam intra eaſdem ditiones emendo & vendendo vexant, pretiumque augent. quod vt ne fieret curaſſe præfectum annonæ tradit Feneſtell. *de Magiſtrat.* & Haliçarnaſ. *l. 7. antiq.* fraudes huiuſmodi coërcet *l. 2. D. ad leg. Iul. de Annon. l. 6. D. de extraord. crim.* magna veterum cura, vt pauperibus ac diuitibus tolerabilis per ciuitates eſſet vita. & varia Principum noſtrorum edicta aduerſus frumentarios fraudatores, & euectores. an. 1522. 1523. 1531. 1535. 1545. 1546. 1549. 1551. 1552. 1616.

15. Quorum merces quàm minimis tributis grauentur.

Quàm minimis etiam tributis grauentur merces. quæ niſi ab ementibus recuperauerint, aliò vergunt, onerentur ea, quæ luxui ſeruiunt, quibus carere poſſumus: immunia ſint, quibus non poſſumus. pretia ſtatuta eos maximè tangunt, quibus agricolarum, & plebis ſudor amplos prouentus domum vexit, quique coëmptas leui pretio merces in vltimam penuriam ſeruant.

Quando etiam Valentin. & Valens Imper. *in l. 1. C. de Epiſc. audien.* de re ſua ſtatuant, *Negotiatores ſi quid ad domum noſtram pertinent, ne modum mercandi videantur excedere, Chriſtiani prouideant epiſcopi.*

16. Reipub. annona coëmenda

Syrona, eleonia.

In municipijs ex decurionibus curator annonæ creabatur, qui frumentũ non dumdaxat, ſed & oleum comparabat, publicâ pecuniâ. Vnde munus hoc Modeſtin. *in l. ſi duas, 6. §. eſt autem. D. de excuſ. tut.* ſitoniam & eleoniam appellat, id eſt, frumenti oleique emendi curam; quæ inter munera perſonalia refertur. *l. finali, §. cura quoque. D. de mun. & honor.* ad munus minor 25. annis non eligitur, *l. 2. D. de vaca. & excuſ.* ſi nihil tamen propriè in patria ſeruatur. Huic officio & dignitas, & auctoritas non deerat. Vnde Sceuola in *l. vlt. §. Titius. D de pig. act.* *Culleos*, inquit, *cùm Seius in horreo haberet, miſſus ex officio annonæ centurio, culleos ad annonam ſuſtulit, ac poſteà inſtantia creditoru recuperati ſunt.* & Romæ præfectus annonæ non quidem initio *l. 2. §. hæc omnia. D. de orig. iur.* ſed aucta Republ. in negotiatores annonæ tritici, hordei, & ſimilium ius dixit. *l. vlt. D. quod cũ eo qui in aliena poteſt.* creabantur etiam ædiles, qui emptum frumentum diuiderent, *l. ideò 17. de compenſat.* quod ipſum munus perſonale eſt. *l. 1. §. 2. D. de muner. & honor.*

17. Vilius nemo vendere co.

Decuriones pretio viliori quàm annona temporalis exigit, patrię ſuæ præſtare non ſunt cogendi. *l. decur. 5. de adminiſtrat. rer. ad ciuit. pertinent. l. vlt. D. ad l. Iul. de annon.* & ſi curator cariùs quàm temporis conditio poſtulat, vendidiſſet, mulctabatur. *l. 2. D. de annon.* diſtracto frumento pecunia ciuitati ſtatim reſtituebatur, ne admiſſa quidem compenſatione. *l. 2. §. ad frumenti. D. de adminiſt. ad ciuit. pertin.* In ſumma autem neceſſitate alicuius vrbis alia, cui melius prouiſum erat, illi iuſto pretio frumentum conferre à Principe cogebatur. *l. 1. & 2. C. vt nemini liceat in coëmp.*

Sed & hæc cura erat, vt iuſto pretio, pondere, ac menſura omnis annona veniret. & epiſcopi vocabantur, qui præſunt pani, & cæteris venalibus rebus, quæ ciuitatum populis ad quotidianum victum vſui ſunt. *l. fin. §. item epiſcopi. D. de muner. & honor.* ſic omnium Romę venalium rerum cura ad ædiles pertinebat, ne vitioſę diſtraherẽtur. *l. 1. in prin. D. de edil. edict.*

18. Prouidendum ne quod in rebus ſit vitium, in pondere aut menſura.

Sed non alia ſuauior præſertim in his ditionibus, quæ totæ mercatoriæ ſunt, ſtatuendi frumentorum pretij ratio, quàm ea quâ vſus eſt ſæpè omnium pauperum applauſu Senatus noſter Antuerpienſis, vt copiam frumenti habeat in publicis locis (vt ſpecies annonarias publicis horreis ſeruari mandat *l. 1. 2. pen. C. de nauicul. l. nulli C. de off. rect. prouinc.*) ſeruatam in omnes neceſſitates obſidionis, & caritatis, quâ ingraueſcente, ſolet quantum opus ad forum mittere, & leui pretio diſtrahere, vt alij ad illud exemplum de rigore pretij remittere cogantur. Laudabile toto orbe exemplum Abbatis S. Vedaſti apud Atrebates, vt in ſingularum hebdomadarum frumentarias nundinas tantum frumenti (cuius ampliſſimos habet reditus) ad forum deſtinet, leui pretio diſtrahendum, quantum pauperibus eius vrbis, & diſtrictus ſufficiat, eoque exemplo remoratur, ne pretium vltra modum increſcat. quadrat elogium quod in hanc rem Valentin. & Valens *in l. 1. C. de Epiſc. audien.* aſſignant Chriſtianis, *quibus verum cultus eſt adiuuare pauperes, alioſq́, in neceſſitate.* ſic *& c. t. x. de empt. & vend.* ad preſbyterum deferri iubet eos, qui hoſpitibus vltra pretium vendunt; & qui iniuſtã menſurã, pœnitere in pane & aqua.

19. Pretium diminuendum vendita è publico in ſingulas nundinas annona.

Alterum ſubſidium rei annonariæ, præterquam quod omnes, qui ea quæ ad victum pertinent, & neceſſitatem (non luxum ſuperfluum, vt queritur Tiberius *apud Tac. l. 3. Lapidum cauſã pecuniæ noſtra ad externas aut hoſtiles gentes trãſferuntur.*) aliundè aduehunt, bene habeantur, neque tributis grauentur, neque exactorum iniurijs ſubiaceant, eſt; ne ea quæ vel domi creuerunt, vel aliundè aducta ſunt, negligantur: aliáve exportentur, quibus poſtmodum Reſp. egeat: idque & edictis prohiberi à Magiſtratu poteſt, *l. 1. & 2. C. quæ exportari non poſſunt.* & ſeriò cuaari debet. ſed contrà potiùs in id incũbendum omnibus neruis, vt aducẽtiones naturã & induſtriã ſint faciles, & moribus ſtationariorum vię, & flumina, & mare nihil impedita, vel à piratis, latronibus, vel viarum aut fluminum incommodis, purgentur, reficiantúrque ſtudioſiſſimè. Quin imò noui aquarum-ductus, ſi gendum quàm præſtare poſſit ne quidem officio aſtrictus.

20. Benè conſeruanda, non exportranda quibus opus habemus.

21. Benè habendi eorum mercatores.

22. Portus aquæ ductus

benè curandi, nouifodiendi.

si qua fieri, & prodesse possunt, fodiantur, quò merces faciliùs & quàm minimo pretio traiiciantur. Vidimus & patrum & nostrâ memoriâ quantum in omnem causam & casum interfuit non aliter Bataui prosperitatem Reipublicæ suæ stabiliuerunt, aut seruarũt hactenus, quàm ductu aquarum, obiectu fluminum, maris nauigatione. Ambracium Nero cum sinu Corinthiaco iungere voluit, *primusq; terram egestam suis humeris tulit.* Sueton. *in eius vita.* & à lacu Auerno nauigabilem fossam vsque ad ostia Tiberis ducere: *sed intolerandus labor, nec satis causæ.* Tacit. *l.*15. fossa etiam Mariana, Drusiana, Ottonia, nec ignobiles, olim nec inutiles pacis & belli necessitatibus. Studium L. Veteris fuit Mosellam atque Ararim fossâ connectere, *vt copia per mare, dein Rodano, & Arare subuectæ per eam fossam, mox fluuio Mosella in Rhenum, exin Oceanum decurrerent, sublatisq; itinerum difficultatibus nauigabilia inter se Occidentis Septentrionisq; littora fierent.* Sed Ælius Cratius Belgicę legatus quanti interesset gnarus deterruit Veterem, *ne legiones aliena Prouincia inferret, studiaq; Galliarum affectaret.* Tac. *l.*15. sexcenta alia sunt. sed nulla experientia clarior eâ quam apud Batauos sexagenariam nunc bellum fecit, innumeri sunt fluuij, aquę-ductusque ab industria naturaque dati, mercium aduehendarum nullibi commoditas, nullibi annonæ vilitas maior, exercitus verò & commeatuum in omnem partem quò ducendus est, tam expedita traiectio, vt sex horis tantùm itineris conficiat quantùm castra Regia per continentem sex diebus, tantilli sumptus vt centesimam regiorum non æquent; dum vna oneraria plus transuehit quàm centum quadrigæ aut equis & aurigis famelicis, & agrorum populatoribus instructæ sint ferendo. Quæ procul dubio ratio vnica est, præter confœderatorum consilia, frugalemque & prudentem administrationẽ, vt orbis ille angulus tanti monarchæ arma tot iam annos sustinere potuerit non tantùm, sed & in proprijs sedibus, atque vtrarumque Indiarum insulis magnis damnis irritârit. Ita nuper Rex Rhenum in Mosam ducere cœpit: quod quanti momenti sit in belli & pacis causam ostendit Batauus, misso exercitu ad eos conatus impediendos. Faxit Deus vt quæ alia id genus pertinent ad Reipublicæ tutelam, annonæ, merciumque omnem abundantiam, & vtilitatem, cum salute publica dirigantur: vt non minùs domi sit benè, quam Dei beneficio Belgarum nostrorum per annos proximè lapsos foris in Italia, Hungaria, Germaniaque bellica gloria renouata est, illudque Belgis euenit, quod Germanicus apud Tacitum *hist.*1. abominabatur: *Dij, inquiebat, non finant vt Belgarum quamquam offerentium decus istud & claritudo sit, subuenisse Romano nomini, compressisse Germania populos.*

23. Distributio annonæ prudenter faciendæ.

Deniq; annonæ ratio constat in distribuendo rectè, vt ingruente necessitate sciatur quantum sit frumenti, quanto populus egeat. Singulis vicis, singulis insulis præficiantur qui inquirant, qui quod cuiusque indigentiæ superest, in hebdomadas, in menses vendi iubeant, partiantur; ne cuiquam desit, aut quod alteri opus est superfluat. inutilia terræ pondera ablegentur, validi mendicantes, otioli decoctores, profusi helluones, immodicis gulæ sumptibus prodigi (quibus coërcendis scriptæ olim leges Fannia, Licinia, Cornelia, Antia, Agell. *l.*2. *noct. attic.* Macrob. *Saturn. l.*4. *c.*9.) vsurarij, qui res alienas malè exedunt, & suis abutuntur malè, harpyæ insatiabiles alienarum rerum, suarum prodigi, qui canibus proiiciunt, quo multi ieiuni ventres saturari possent. Canes incumbente aut imminente fame occidi solent, omniaque inutilia animalia, quę alimenta hominibus idonea absumunt. apud Belgas etiam statui ne aqua nimio frumento in potum corrumpatur; aliaque quæ vsus & prudentia suggerit.

CAPVT XXII.

De ædificijs.

1. Ædificia curanda.

PRosiciebatur olim diligenter ne vrbs ruinis deformaretur. collapsa ciuium ædificia restitui iubebantur. Paul. *lib.*1. *disp. c.*26. *l. ob negotium* 20. *D. de compens.* si iussum negligebant domini, curator Reip. domum extruebat, & nisi illi impensam cum vsuris restituerent Resp. eam distrahebat. *l. ad curat.* 46. *D. de dam. infect.*

2. Viæ sternendæ, curandæ, reparandæ.

Ædiles etiam sternendis reparandisque vijs suot creati, *l.*2. §. *deinde cum esset. D. de origine iur. l.*1. *de via publica. l. lectos* 12. *de peric. & commod. rei vend. Ædiles*, inquit, *curam gerant per vrbem viarum, vt complanentur, néve flumina damnũ dent adibus, & vt pontes sint quotumq; loco opus fuerit.* curent etiam vt priuati muri, vel alij, vel ædium qui in publicam viam feruntur, si ruinosi sint, ędium domini eos vt oportet, demoliantur, aut reparent. quòd si non demoliantur neque reparent, eos mulctent, donec vitium emendauerint. Prouideant quoque, nequis vias publicas effodiat, aut aggeribus obstruat, néve quid in via ædificet. quòd si contrà factũ fuerit, seruus à quocumque, qui eum deprehenderit, cædatur; liber verò ædilibus indicetur, qui in eum lege animaduertent, & factum opus destruent. Præterea vt antè suas quisq; ædes vias publicas reficiat, & aquæ-ductus, qui sub dio sunt, purget; nequid euntem currum impediat, & qui conductas ędes inhabitant, si earum dominus nõ reparet ipsi reparent, impensã in pensionem imputabunt. curent etiam nequid antè officinas ponatur, nisi fullo vestimenta ad aurã recreet, vel faber rotas exponat. ita tamen & hi collocent, ne euntem currum impediant. neque etiam quemquã in via rixari, aut stercora eiicere, vel morticina pellêve proiicere permittãt.

3. Et sacræ ædes.

Sacrarum ædium in primis cura Iudici esse debet, vt sartæ tectæ seruentur. in quam rem olim quarta bonorum Ecclesiasticorũ pars destinabatur. *c. vnlter. & seq.* 12. *q.*1. & ob id hodiè cũm ea partitio bonorum cessat, in eos onus maximè incumbit, qui aliquos ab Ecclesia prouentus obtinent. Trid. *sess.*21. *c.*7. aut in ea beneficia possident. *c.*1. & 4. *de eccl. ædif. c. fin. de his quæ fiunt à maiori parte Capit.* latè Pecq. *tract. de ædif. & repar. eccl.* Langecruc. *in spec. Can. l.*5. *c.*5. 6. 7. 8. *& nos egimus in int. pontif. nouæ anal. eo tit.*

Mu-

4. Muti ciuitatis.

Murorum etiam ciuitatis & arcium non est cura negligenda, tum ob decorum, tum ob munimentum, nam si ædificia priuata ob aspectū publicum domini reparare etiam inuiti cogantur; multò magis muri vrbium & arcium, turres, & propugnacula: si quidem ad ritum prisc um structa sint venerandæ antiquitatis gratiâ, si ad hodiernum, defensionis & securitatis causâ. muratas enim vrbes atque arces Regnorum Prouinciarumque præsidia non semel rebus deploratis extremam salutem attulisse non est quod multis exequamur. relinquimus eam contentionem alijs, qui longè lateque disceptiant, expediátne muratas vrbes & arces habere, an solo virorum fortium robore niti. Tholos. *de rep. c.* 3. 5. Consen *Polit. l.* 8. *c.* 23. 22.

5. Arces & muratæ vrbes an Reip. expediant.

Sanè vt antiquas historias nihil attingamus, sed Belgium tantùm, quod per annos nunc septuaginta bello iactatur plusquam ciuili, in quod contra Hilpaniæ Regem iuuandis Ordinibus vnitis vires, viros & belli neruos contulerunt omnes ferè Europæi Principes & Resp. præter Austriacos; vbi tot nunc annis tantâ impensâ, tanto incolarum, aduenarum, militum, ciuiumque sanguine militia discitur, & docetur: quasi in amphitheatro hodiernæ Belgicæ artis & disciplinæ: hoc inquam bellum in tantam moram protrahitur, præter reliquas causas, maximè ob infinitum numerum muratarum ciuitatum, oppidorum, municipiorum, arcium, castellorum, præsertim ad fines, limites, aditusque Prouinciarum sitorum (quos & flumina frequentissima vndique intersecant, cigunt, tuentur & paludes non paucæ) atque ad eos limites quos hoc bellum inter partes posuit.

Exactum est ab inducijs sexennium: sudatum & ad Bergizomam. vbi & Belgicus, & alter Palatinatus, & tertius magnæ partis Germaniæ victor exercitus cursum sisti victoriarum indoluit. denique ad Bredam quantum temporis insumptum est bello? quod Hugo describit, tam operosō, vt labores Herculis comparari possint: tam sumptuoso, vt expensas exacti nummulari difficulter supputent. His inquam vicibus ad Bergizomam & Bredam luctando sexennium absumptum est: tot ante anni. ad munita oppida alia, atque arces, post quæ an. 1629. successit clades Siluæ-ducensis. Non inficiatur Alexandrum Asiæ imperium vno cum Dario prælio rapuisse, Iustin. *l.* 11. ad quod illud monentis apud Curtium, *l.* 4. *Et bello vicerimus, si vincimus prælio.* post conflictum cum Persio constat *omnem ferè Macedoniam intra bidum deditam*, Liu. *l.* 44. *Antiù paucos dies circumsessum deditum, nullâ oppugnantium nouâ vi, sed quod iam inde ab infelici pugna castrisq; amissis ceciderant animi.* Liu. *l.* 2. & quæ alia adducit Marnixius in *resol. polit. sect.* 8. *c.* 6. vbi contendit euincere eum, qui superior acie agnoscitur, facilè vrbes superare. sed & *ref.* 7. vrbem vnam præcipuam amissam suo motu percellere cæteras, vt collabantur, sed id asserō, vt natura fluuios, maria, montes, syluas, paludes muniendis Prouinciis dedit, ita & industriam castella, muros, munimentaque locorum sexcenta, quibus sistatur fortunæ cursus, si aduersari cœperit. vt ne vnus dies destruere imperium possit, vt arma, vires, per moram reparari, & si cadendum sit, honestis conditionibus fieri queat. Ipsi Romani nullibi confidebant, nisi castris, vallis, munitionibus structis, ne vnam noctem. *vt alibi dicimus.*

6. Fora iudicialia.

Fora etiam tum iudicijs exercendis, tum rebus venalibus opportunis locis statuenda sunt, tum Concilijs vrbicis, & prouincialibus idoneа, fora iudicialia pro causarum & Iudicum dignitate, scelq, subsellia, vel tribunalia, publica saltem, atque aperta, dum causa noscitur, & iudicatur. nam sententiam in secreto latam statuit irritam lex, *cum senten. 6. C. de senten. & interloc.* Forū muricibus sterni quidā nō malè optarūt, ne temerè in illud litigantes prosiliant; sed necessitate dumtaxat compulsi, & qui desiderent mox expediri. Addendum & aliud votum, ne quæ circa miseros Harpyæ versentur: de quibus Cato, *fures priuatorum furtorū in nexu atq; compedibus ætatē agere. fures publicos in auro atq; purpura.* Gellius *l.* 11. *c.* 18. aduigilent Principes, Iudices, atque Magistratus, vt à foro suo absint; sed ij magis reperiantur, quos Leo & Anthemius aiunt non minùs prouidere humano generi, quàm eos qui prælijs & vulneribus patriam, parentesque tuentur: multis priuilegijs digni donatique. *l.* 5. *& seq. C. de aduoc. diuers. iudic. & tit. sequent. l. aduoc. C. d. tit. C. de aduoc. diuers. iudic. l.* 4. *l. cum aduoc. C. eod.*

7. Rerum venalium.

Locum foro idoneum exigit Arist. *d.* 7. *Polit. c.* 12. excellentem, ac liberum ab omni mercatura, quò neque opifices, neque agricolæ, neque alij tales vlli appropinquent, nisi à Magistratibus vocentur.

Venalium etiam rerum omnium fora pro faciliori commercio separanda sunt, monente Aristotele *ibidem*, vt alibi oues, sues, boues, alibi carnes, alibi panis vendant, vt & faciliùs quorum ea cura est inspicere possint, vt omnia fide bonâ, & iusto pretio emantur. *l. vnic. §. cura carnis. D. de offic. præfec. vrb. l. fin. D. ad l. Iul. de annon. l. vnic. D. de nundi. & tit. de add. edict.*

Athenis agoranomi duo hæc præcipuè curabant, vt omnia in foro composite citraq; tumultū agerentur, deinde vt abstinerent à mendacijs non vendentes modò, sed etiā ementes.

8. Portus.

Portus publici, viæ vicorum, angiportus ad vtilitatem publicam instituti rectè curati debent, nec vllā parte priuatis domibus includi, *l. qui fine* 19. *C. de operib. publ.* sed publica omnibus esse statio, & secura: *l. nemo igitur*, 4. §. *final. D. de rer. diuis.* vt facilis sit accessus, & secura inuectorum conseruatio, nec morosa tributi exactio. Eximia, inquit Cassiodorus, *l.* 7. *variar. c.* 9. *res tibi committitur, si moderatè peragatur, tu copiam facies dum ingredientes iustè tractaueris, auaramanu portum claudit, & cùm digitos adtrahit, nauium simul vela concludit.*

9. Cum peregrinis mercatis.

Id tamen diligenter Magistratibus prospiciendum est, ne simul cum peregrinis mercibus, peregrini mores, & vitia inuehantur. *Proficiō*, inquit Plato, *mare ciuitati proximum quotidianā*

cibus amli mores ne inuchantur.

tidiana eam iucunditate afficit ; verumtamen vicinitas ea reuerâ nimium falsa est, aut amara. nam cùm mercibus & pecunijs ciuitas cauponando repleatur, dolosi animi instabiles & infidos mores parit, vnde parum & ipsa ad se ipsam & ad gentes alias fidem & amicitiam colit.

10. Theatra, portoria, balneæ.

Theatra etiam, stadia, balnea, prætoria, palatia, basilicæ, pontes, viæ publicę, & similia, quæ in vsum communem habent ciues, curari etiam vt publica debent. siue agatur de illis sartis tectis seruandis, siue de his quæ in illis aguntur, vt neque desit vtilitas, & honesta voluptas, neque luxuriet in theatris vel mimorum seu histrionum turpitudo, nec latciuiat in balneis, ad corporis valetudinem seruandum repertis, meretricia mollities.

11. Carceres publici, priuati, monastici.

Carcerum autem cum primis ratio habenda est Magistratibus ; vt sint idonei ad custodiã, ad quam deputantur. *l. aut damnum*, §. *solent. D. de pœn. D. & C. de custod. reor.* & lecuri quidem, at non duri. vt qui ad castigationem leuium delictorum, vt *in l. 3. D. de custod. reor. l. 2. C. eod.* nec illi tam horridi, quàm qui ad supplicium. vt erant Gemoniæ, Tullianum, & alia loca subterranea Romæ. Quare & iustissimæ sunt Ecclesiasticæ constitutiones, quæ vetant carceribus ita mancipari reos, vt vel fame vel fœtore interimi possint. Diaz *in prac. crim. can. c. 129.* & Regiæ ordinumque Galliæ iustissimæ ordinationes, ne vllibi carceres sint subterranei, vel hypogea. Comitijs Aurel. *art. 55.* ne loci corruptio, fœtor, bufones, serpentes carceratis officiant : est enim id non custodire, sed necare.

Quare ædificia carcerum hisce custodiæ, delictorum, & pœnarum, nec non sexuum distinctionibus idonea vt sint, fatagendum. sed &, vt ne Commentarienles negligenter, aut crudeliter inclusos habeanr, inuigilandum. *l. 1. de custod. reor.*

Nec minùs qui vi è carceribus reos vel alio modo eximunt, sunt de vi publica puniendi. *l. qui de dol.* 10. *ad l. pub. de reput.* & damno actori sarciendo. *l. 4. & tot tit. nequis eum qui in ius vocatur, vi eximat.* denique ijs qui carceres effregerunt, capitale supplicium proponitur. *l. 2. de car. de his qui carc. effreg.* nisi custodis negligentia interuenerit, per quam sine effractione euadentes leuiter puniuntur. *d. l. 1.*

Præterea ne quis carcerem priuatum habeat. publici enim iuris est, & sine auctoritate publica nec construi, nec haberi potest. *l. vnic. C. de priuat. carc.* Excipio parentes qui filios habent in potestate, qui intra familiam emendare eos possunt. solent tamen si seueriori eos disciplinã detineant, magistratui indicare. Excipio etiam dominos, qui seruos vincire & cædere possunt ; dummodo meminerint animaduersuros iudices, si disciplinæ modum excesserint. Ad parentum dominorumque rationem rediguntur carceres monastici, disciplinæ seruandæ, & leuibus excessibus puniendis permissi. nam grauiorum scelerum vindicta censuræ, iurisdictionique Ordinariorum reseruatur.

Vt ædificijs vrbium honestaretur aspectus, in Romana Repub. ædilium officia fuerunt, quibus ædium priuatarum & sacrarum cura demandabatur, nec non viarum vrbis, vt planæ, mundæ, tutæ essent. *l. vn. D. de via pub. & si quid in ea fact. esse dic.* quare si quâ vulgò iter fit, animal nocens habeatur, competit ædilitia actio. *l. hi enim cum seq. D. de ædil. edict.* 12. Fauor ædificiorum.

Et Curatores operum, & Comites formarũ, riparum, & aluei Tyberis, & procurationes vrbicæ in iure nostro leguntur. sed & tribunus rerum nitentium : cuius erat solicitudo, vt ædes sacræ, basilicæ, fora, balneæ, circi, theatra, amphitheatra, viæ, bibliothecæ, campi, omnia denique loca publica nullis sordibus vitiarẽtur : tantum erat veteribus munditici, nitoriſque studium.

Sed & ita Iustinianus *in mandatis Principum Auth. eo. tit. §. sed etiam pro vbertate necessariorũ, & operum ciuitatum diligentiam habebit, prouidens ex ciuilibus pecunijs partes quæ valde necessaria sunt operum facere, & pontium similiter, & viarum & portuum, in quibus omninò sunt locis Prouinciæ, cui præsides, portuumq́, & murorum curam habebit, & quicquid omnino est & ciuitatibus vtile, & cognitu, & facies, & nuntiabis, &c.*

Hoc itidem constitutum est, vt qui ædificaturus est, veterem & consuetum formam ædificiorum non possit excedere, & vicino lumen, prospectumue auferre. *l penult. Grac. C. de ædificijs priuat.* & Constantinopoli quidẽ duodecim pedum spatium inter proprias & vicini ædes relinqui oportebat. *l. vlt. C. eod.* quod inde porrectum est ad Prouincias : quamuis legibus duodecim tabularum sufficerit interualium duorum pedum & dimidij : Isidorus *l. 15. Æthymo. c. vlt.* sed & amplius, ne cui gratissimus in mare prospectus in directum tolleretur, centum pedum spatium exigebatur. *Nouel. 63. de noui operis nuntiat.* quod deinde & in obliquo prospectu maris placuit. *Nouel. 165.* quod Hermenopolus paritate rationis ad prospectũ montium porrexit *l. 2. epitom. iuris ciuilis. c. 4.* 13. Vetus ſpectus, interualla, pro ædificijs priuat. & Conſpectus.

Vetitum etiam fuit dextra, læuaque per pedes quindecim propè aquæ-ductus ne arbores plantarentur. *l. 1. C. de aquæduc.* scilicet ne quid eis noceatur. cuius rei tanta fuit cura, vt ab extraordinarijs oneribus essent ij immunes, per quorum fines formarum meatus transirent. nedum ad aliud superindictæ rei onus attinerentur, aquæ-ductus sordibus repleti non mundarentur. Id quod si negligerent, amissione possessionum mulctabantur. *l. aquarum. C. de aquæduct. l. 11.* 14. Aquæductus, & circa eos planta-tio.

Cloacarum etiam ratio insigniter habita fuit. nam *cælum pestilens & ruinas*, inquit Vlpian. *in l. 1. §. 1. D. de cloac. minanturimmunditiæ cloacarum, nisi mundentur.* 15. Cloacæ aluei.

Sed & aluei & riparum Tyberis inuentus est curator ab Augusto. quo diligentiùs quod singulis commissum erat, curaretur. seu vt Tranquillus notat *c. 43. quo plures*, inquit, *partẽ administrandæ reipub. caperent non ea officia excogitauit.* & singulos diuersis curis distraxit, re otiosi in nouo imperio co mmure negotium facescerent. Ripæ.

faceſcerent. de horum aliquo officio accipitur quod Vlpian. ait Saluianum beneficio Principis vrbicam procurationem adeptum.

16. Prætoria à Præſidibus habitanda.

Quin imò nulli iudicum, qui Prouinciàs regunt, in ciuitatibus in quibus ſacra palatia aut prætoria ſunt, (ea autem dicebantur in quibus publicè ius dicere, atque habitare ſolebant Præſides, *Nouel. 24. in prin.* vt etiam Leo vocat, *in l. omnes §. 1. C. de epiſc. & cler.*) licet bis relictis, priuatorum ſibi domos ad habitandũ, veluti prætoria vindicare; ſed ſacratiſſima modis omnibus inhabitare palatia, ſeu prætoria coganturː vt hac neceſſitate compellantur eorũ reparationi prouidere. *l. 14. de Off. rectoris Prouinc.* quin imò ſi ad priuatos diuertiſſent domos, æ publicabantur. *l. 4. C. Theod. eod. tit.*

17. Vrbes luſtrandæ.

Mandatum quoque Præſidibus fuit vrbes luſtrare; *Nouel. de præror. Nou. de Præſ. Paphlag.* & ædes ſacras, & opera circuire; inſpiciendi gratiã, an ſarta tecta quæque ſint, vel aliquã refectione indigeant; & ſi qua cœpta ſint, vt conſummentur: prout vires eius Reipub. permittunt. curatoreſque operum diligentes ſolemniter proponere. *l. 7. de off. Proconſulu.* Caſtrorũ etiam refectionis luſtrationiſque curam habere, *l. 4. de offic. Iud. milit.*

18. Æides etiam priuatæ reſtaurari iubendæ.

Cura hæc, vt diximus, non publicas tantùm ædes, ſed & priuatas complectitur vnde Præſes Prouinciæ inſpectis ædificijs, dominos eorum causã cognitã, reficere ea compellit; & aduerſus detrectantem competenti remedio deformitati auxilium fert. *l. 7. de offic. Præſid.*

Quare rectè Magiſtratus Bredanus antè non ita multos annos cùm fortuito incendio pars vrbis conflagraſſet, vetuit ædificia refici, niſi parietes lapide, tecta tegulis ſeu ſcandijs munirentur. & cauendo in futurum periculo, iuſſit intra annum ſtraminea omnia tecta nudari tegulaſque itidem vel ſcandia ſurrogari. vnde nihil mirum ſi in tantis delicijs à ſuis Principibus habita fuerit, & potentiſſimi Hiſpaniarũ Regis arma, iramq; Europæorum Regum, Principum, atq; Rerumpub. & contentionem prouocauerit. Sic & antè annos plus centum Magiſtratus noſter vetuit, niſi ex lapide domos vllas ædificari vel inſtaurari. Vnde euaſit in eam formã Antuerpia, vt meritò iuſtus rerũ æſtimator Lipſius ocellũ eam vrbiũ appellãrit.

Sed & inſuper per leges priuatis proſpectũ eſt, adeò vt prætor, nec in loco quidẽ publico fieri quidpiam permiſerit, quod priuatis poſſit incommodare. D. *nequid in loc. public.* publici enim vſus quæ ſunt, omnibus æquè ad vtendum & prohibendum communicantur iure communi ciuitatis. *Loca publica*, inquit, *l. 1. D. nequid in loc. public. priuatorum vſibus deſeruiunt iure ciuitatis* (nota) *& tantùm iuris habemus ad obtinendum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum.* Vnde & ſequitur, quod eadem lex infert, quòd damnum pti videatur, qui commodum amittit, quod ex publico conſequebatur quale quale ſit. proinde ſi cui proſpectus, ſi cui aditus fit deterior, aut anguſtior, interdicto locus eſt.

Vnde *l. 1. C. de ſeruit.* cùm veterem formã mutari, luminibus offici vetat, conſuetudinem in hiſce vice eſſe ſeruitutis declarat. & *l. 3. C. de ædificijs priuat.* ſi facies prior mutatur in ędificando, Magiſtratuum & vicinorum conſenſu opus eſſe. Item quæ in oppido frequenter in eodem genere controuerſiarum ſeruata ſunt, Iudicem causã cognitã ſtatuere. *d. l. 3. C. de ædif. priuat.*

Inter ea autem quæ publicam & priuatam conſiderationem continent, nihil magis ſeriò ac ſæpiùs leges inculcant, quàm ne vetus forma ædificiorum mutetur; ne lumen, ne proſpectus vicini auferatur. Vnde *l. penult. C. de ædif. priuat.* (quæ eſt conſtitutio Græca, quam interpretatur Contius, quam non localem pro Conſtantinopoli, ſed voiuerſalem eſſe Iuſtin. *in l. vlt.* declarat) *qui proprias*, inquit, *domos renouare voluit, veterem formam nullatenus exiedant, vt nec hi qui nouas ædificant, lumen aut proſpectus auferant.* quod neruosè & verbosè proſequitur eadem Conſtitutio. cuius intentioni pleniùs explendæ Iuſtinianus duas Nouellas edidit, 63. videlicet & 165. de proſpectu non impediendo. adeò quidem, vt *l. 5. C. de oper. publ.* decernat diruenda ædificia in publico, quamuis ex reſcripto Principis, ædificata, ſi fuerint contra ornatum & commodum, & decoram faciem ciuitatis: *& l. 3. eod.* ſi ſpatia plateарum anguſtent.

Ex qua *leg. 5.* & illud conficitur, permiſſum Principis in publico ædificandi, ſi is ſimpliciter impetratus fuerit, non ſic accipi poſſe, vt cum incommodo alicuius quicquam fiat; neque ſolere Principem aliter permittere. *l. 2. §. merito, §. ſi quis à Principe. D. nequid in loc. public.*

Et exceptionem factam *in d. §. ſi quis à Principe niſi forte quis hoc impetrauerit.* ita accipiendam eſſe; vt poſſit Princeps ſummã & ſuprema poteſtate concedere, vt cum incommodo alicuius in publico ædificetur; ſed inſolitam eſſe eam conceſſionem, & ſimpliciter factam non eò extendendam, & ex reſcripto ſimplici ædificatum *inxta l. 5.* deſtruendum; at demum ex ſumma poteſtate cùm ſufficienter informatus eſt, poſſe quidem, ſed tamen ex cauſa publica, in gratiam Reipub. non priuatũ fauorem, bonus enim Princeps imperio vti nõ ſoleat, cùm legibus locus eſſe poteſt; neq; plenitudine poteſtatis, quã non id tantùm quod cuilibet competit ex publico, ſed priuata etiã bona auferre poteſt, ſi ineuitabilis neceſſitas, aut ſumma cauſa ita exegerit. Ad quam rationẽ Mercurius Italicus *Ioannis Henrici à Pflaumern in deſcriptione vibis Senenſis n. 7.* ædes vltra cæteras in forum procurrentes ab architecti culpa aut temporum iniuria vindicat, quod Ioannes Vgurgerius Reip. inopiã pecuniæ laboranti bina plauſtra auro onuſta miſerit, hocque facto conſecutus ſit, vt ædes quas circa forum exſtructurus erat, proferre vltra definitũ ſpatium, eaq; nota conſpicuas præ aliis reddere liceret. duobus ergo auri plauſtris ea deformitas redempta eſt in magna Reipub. inopia: publica ergo cauſa, & magna, & ad exemplum vtilis fuit.

19. Principes exemplo, subsidióque ædificaturos inuitent.

Principes sanè Magistratusque & exemplo prouocare subditos ad ædificanda specioſa ædificia decet. exemplo quidem ; vt ipſi palatia, prætoria , arces, castra, ædes, alias fiſcales & publicas ædificent , inſtaurentque dignitati pares. apud populos quidem qui ſplendore & magnificentia ſub obedientia Regia duci atque retineri debeant infra maieſtatem paulò apud eos , quibus eminens exceſſus inuidiam, familiaritas reuerentiam , & amorem, firmiſſima obedientiæ ſignacula, pariunt. Beneficio autem ; vt licut reſtaurationi mœnium aliorumque operum publicorum tertia portio eius Canonis, qui ex locis fundiſue annuâ præſtatione conſertur, imperditur : *l. reſtaurat. C. de diuerſ. præd. vrb. lib.* 11. Ita quoque priuatis ædificium, quo publicus aſpectus decoretur, exſtructuris, in id opus, præſertim ſi nobile frontiſpicium habebit , ex ærario publico liberale ſubſidium detur.

20. Citra nimiũ luxum.

Commendat ergò meritò Regibus *in inſtitut. l.* 3. *c.* 10. Mariana, alijque alibi ædificandi ſtudium , atque opera Principibus digna extruendi. admitto tamen leges ſumptuarias, quas Conſ. *polit. lib.* 8. *c.* 14. §. 8. *& ſeq.* ſed rarò ; eo videlicet caſu, quo Regia palatia ſuperant, æquant, vel iuſtum interuallum inter Regem & ſubditum ædificia non ſeruant. vt theatrum Scauri. de quo Plin. *l.* 36. *c.* 15. & per quæ illuſtres familiæ vel intereant, vel ita depauperentur, vt ſibi deinceps non ſufficiant, vel Reipub. neceſſitati. in quam feuda olim, & magnæ opes nobilibus datæ ſunt. denique priuatos vitare velim cenſuram Plinij *lib.* 36. *c.* 1. *Cadimus*, inquit, *montes, trahimuſq́, nullâ aliâ quàm deliciarum causâ , quos tranſcendiſſe quoque mirum fuit. In portento propè maiores habuere Alpeis ab Annibale exuperatas, & poſtea à Cymbris : nunc ipſa cæduntur in mille genera marmorum, promontoria aperiuntur , maris & rerum natura agitur in planum, euehimus ea, que ſeparandis gentibus pro terminis conſtituta erant : naueſq́, marmorum cauſa fiunt , ac per fluctus ſeuiſſimarum rerum naturæ partem huc illucq́, portantur iuga montium.*

Sed luxum ſuum ſæpè Roma punitum vidit, toties legimus incenſa, collapſaque templa, Capitolium , ſepulchra , theatra , & Sabinum à Vitellianis in Capitolio oppugnatum, *reuulſos vndique ſtatuas , decora maiorum in ipſo aditu vice muri obiecisse* : ſed multò maximè integra luit , quando intra paucos annos toties capta, direptaque fuit ; ab Alarico, Genſerico, Odoacre, Theodorico, Beliſario, Attila; & altero ſæculo à Burbonio.

21. Quem in ordinibus etiam mendicantibus ius vetat.

Enim-verò in Religionibus Mendicantibus etiam hodie viri quidam non minùs pij , quàm politici, ſeruandam putant conſtitutionem Clementis V. & Concilij Viennenſis de ædificijs conuentualibus paupertati & mendicitati conſonis , atque ita vt cathedralibus , collegiatis , abbatialibus , cæteriſque id genus Eccleſijs etiam quoad templorum ſplendorem ſuus ordo conſtet ædificandis , in hæc verba ſtatuentem : *Conuenit ipſis quòd nullo modo deinceps fieri faciant, vel fieri ſuſtineant , Eccleſias vel alia quæcunque edificia, que (conſiderato fratrum inhabitantium numero) exceſſiua in multitudine, & magnitudine deberẽt reputari. Ideoq́, volumus quòd vbique in ſuo ordine deinceps temperatiũ & humilibus edificijs ſint contenti, ne huic tante paupertati promiſſæ, quod patet oculis, contrarium foris clamet, quamuis etiam paramenta & vaſa Eccleſiaſtica ad honorem diuini nominis ordinentur, propter quem omnia fecit ipſe Deus, tamen qui abſconditorum eſt cognitor , ad animum ſibi miniſtrantium reſpicit principaliter, non ad manum : nec per illas ſibi vult ſeruiri, que ſuorum ſeruitorum conditioni & ſtatui diſſonarent. Propter quod ſufficere debent ijs vaſa, & paramenta Eccleſiaſtica decentia, in numero & in magnitudine ſufficientia competenter ; ſuperfluitas autem aut nimia pretioſitas , vel quæcumque curioſitas, in his ſeu aliis quibuſcumque non poteſt ipſorum profeßioni vel ſtatui conuenire : cùm enim hæc ſapiant theſaurizationem ſeu copiam, paupertati quoad humanum iudicium derogant manifeſtè.*

22. Sed mores apud aliquos & publicum decorum laxare.

Quamquam , inquam, hæc ita olim decreta fuerint tamen mores hodie , & tempora quorundam alia iudicia ferunt : videmuſque templa domoſque mendicitatem profeſſas antiqua Eccleſiarum decora ſupergredi. Qua in re nec ego Conſenij cenſuram interponam. id de publico tantùm dicam, vrbium aſpectum per ciuſmodi ædificia honeſtari , populi dignitatem augeri, priuatis per operas, mercimoniaque iſtæc noſtratia præſertim , vbi vilium mechanicarum perſonarum copioſus eſt numerus , Reipublicæ eas molitiones vtiles eſſe , dum ſuppeditatur quod hi laborent , illi vendant ; vtrique victitent, augeanturque : Reſpublica otioſorum periculis careat.

CAPVT XXIII.

Monita Miſcellanea.

1. Varij olim Magiſtratus.

MAgiſtratus (vt *libro primo capite prima* ſtrictim diximus, & perquàm amplißimè tradidit NOTITIA Dignitatum vtriuſque Imperij , & quam belliſſimè explicuit G. Pancirolij Commentarium non literis tantùm , ſed figuris etiam atque imaginibus) in vtraq; Roma varij admodum, alij atque alij ſub Regibus , Conſulibus, atque Imperatoribus fuerunt, alia atque alia officia , atque nomina. In orbe Romano ad formam vrbis pleraque directa fuerunt. *qui nobis*, inquit Iuſtinianus *Nouell. de Decur.* 38. *in princ. olim conſtituerunt Rempublicam, hi ex vſu fore rati ſunt, ſi ad imitationem regiæ vrbis per ſingula municipia nobiliores congregarent , & formam quandam ſanatoriæ curiæ conſtituerunt, per quam & publica tractaretur, & omnia rectè fierent atque ordine.* In Prouincijs Præſes omnium Romæ Magiſtratuum officia ſubibat. *l.* 7. §. *vlt. l.* 8. *de offic. Proconſul.* Poſt inuerſum ſæpiùs , atque euerſum imperium Romanum alia vbique vita alios mores poſtulauit , aliæ vbique Rerumpublicarum formæ inductæ, officia , & poteſtates. In ipſa Roma retentis Magiſtratuum nominibus ſæpiùs

piùs, prout mutationes intendebantur; vnis vis addita, alteris adempta est: nouæ instituti ad veteres minuendo. Reliquum id est hodiernis temporibus, vt non ignoremus quidem Magistratuum veterum historiam, tum aulicorum, tum eorum qui apud Principem erant, tum qui Prouincias gubernabant, tum qui vrbes & municipia. quos compendiosè cum officijs describit Gudelinus *in comment. iur. nouiss. lib. 5. cap.* 4. 5. 6. 7. sed maximè ad ea attendamus, quæ à singulis leges exigunt: seu quo ad iustitiam populo per iudicia administrandam, seu securitatem populi armis defendendam, seu quæcumque ad vsum vitæ populo necessaria abundè habenda. ad quæ tria capita omnium officiorum cura, potestasque Iudicum referri potest.

2. Nunc attendendum quid facere eos oporteat.

Summam officiorum hanc facit Gudelinus *d. loco*, vt Iudices humaniter erga subditos se gererent, vt vindices forent criminum, executoresque legum; vt controuersias omnes subditorum dirimerent, vel sopirent; ne Principem sæpè interpellari necesse esset; ac vt minimè vterentur vicarijs, sed cuncta ipsimet obseruarent; vt curarent affluentem rerum copiam esse in vrbibus, ne quid ciuibus deficeret; vt inspicerent pontes, muros, itinera publica, aquæ ductus, & reliqua opera ciuitatum, curarentque ea instaurari; ne permitterent quemquam sua signa imponere rebus ab alio possessis; vt denique puris manibus essent, abstinerentque ab omni concessione, & munerum acceptione, publicis stipendijs contenti. In ingressu vt nihil darent vel promitterent cuiquam pro adeptione suæ dignitatis, vt iusiurandum præstarent de Catholicâ Religione, de obsequendo Principi, rectèque administrando officio, de nulla pecunia data vel promissa ad officium obtinendum; deniq; nulla accipienda à subditis, & tributorum illatione iustè procuranda, de defendendis subditis, eorumque controuerlijs ex æquitate diriмendis, de vindicandis flagitijs, de tuenda publica disciplina, de ministris denique bonis assumendis, vt cautionem præstarent tributorum nomine saltem nuda repromissione, quæ si forte omissa, pro præstita haberetur, ne diu hærerent in itinere otiosi, ne antequam fines Prouinciæ ingrederentur, vlla edicta mitterent, sed biduò tantùm antè scriberent decessori suo vt sibi cohortem obuiam mitteret, curarent quietam esse Rempublicam, omnes tumultus prohiberent, ius ex legibus & æquitate dicerent, omnium querelas audirent, cuncta lites breuiter expedirent, bonos colerent, malos & nocentes pœnis prosequerentur, haberent rationem tributorum, nihil à priuatis acciperent, contenti annonis quas de publico haberent, ne quemquam opprimerent, vt iussiones omnes Principis adimplerent, etiam tempore decessoris sui factas, ne Prouincias desererent, quàm diu administratio ipsorum duraret, quin etiam & aduentum sui successoris expectarent, ut deposita administratione quinquaginta dies in Prouincia perma-

3. Eius rei summa.

nerent, obseruarent ne etiam noctu delinquereretur, ne incendium oriretur, in incendiarios, fures, effractores, adulteros, alios extra ordinem fustibus & flagellis, alios extremo etiam supplicio animadueretur, expellerent ex vrbe inertes, atque errones, inquirerent de peregrinis, curarent vt coloni ad agriculturam, serui ad dominos, cæteri omnes ad suam habitationem, suumque opus redirent, ne quis prætextu litis diutiùs in vrbe hæreret, expellerent validos mendicantes, & otiosos, vel eos ad opera compellerent, de concussionibus & nimijs exactionibus inquirerent, nulla munera acciperent, pecuniarum tam ex mulctis quàm aliundè acceptarum aut expensarum tabulas conficerent, viæ planæ, mundæ, tutæ vt essent curarent. Non sunt, vt dixi eadem hodiè Iudicum nomina, non officiorum distributio: quisque diligentiam suam in ijs functionibus vt præstet oportet, quas hodiernus vsus officio suo proprias fecit. quæ nostratium ferè sunt, alibi diximus, & egregiè proponit Gudelin. *d. c.* 6. 7. *seb sin.* præter suprema Principum, & Prouincialia Concilia, Rationalium supremorum, & Prouincialium, Conuentus militares, Potestates, & Auditores.

Magistratuum enixa cura esse debet, vt sint orphanotrophi, qui parentibus atque substantijs destitutos minores sustentent; brephotrophi, qui alumni sunt infantium; prochotrophi, qui pauperum & mendicorum; Xenodochi qui aduenas, ægrotos, inopes, debiles, inualidos hospitio excipiant: nosocomi & gerontocomi, quibus curæ sint valetudinarij, & senes, & vt maiorum opes in has causas olim collatæ omninò secundùm extremæ voluntatis stylum impendantur, neque quocumque citra supremum Pontificis arbitrium diuertatur, Clem. *quia contingit de relig. dom.* Trid. *s. 7. c. 15.* vt hîc cura captiuorum domi alendorum, foris redimendorum, expositorum infantium, ne alij quàm Christiani, orthodoxi ad Reipubl. curam, vel administrationem, vel iuuenum institutionem admittantur, hæretici coërceantur, relegentur, præsertim qui lotum reuocant ad fontem, iterant quod semel est, aut duplicant quod vnum est, qui à religione desciscunt puniantur, signum crucis humi non sculpatur, cæteræ fidei tesseræ reuerenter habeantur, Iudæi obseruentur, ne Christianum mancipium possideant, aut circumcidant, pagana sacrificia ne fiant, qui ad Ecclesiam confugiunt loci reuerentiâ defendantur, C. *l. 1. 1. vsque* 13. si contra ius vel vtilitatem publicam quid fuerit impetratum, à Iudicibus non recipiatur 14. 22. ne matres-familiàs domo extrahantur in forũ, ne Iudices confundant inuicem dignitatum gradus. *tit.* 48. ne commercia illicita exerceantur. *tit.* 52. Iudices ne illicitè contrahant. *tit.* 53. modum mulctæ ne excedant. *tit.* 54.

Iudex ita omnibus accessum ad se facilem det vt omnium desideria audiantur: ne fortè alicui honori postulantium datur, vel improbitati ceditur, mediocres desiderij suæ fic. non proferant. *l. 9. de offic. Proconſ. Cognoſcant*

4. Facilis accessus Iudex.

omnes, inquit Iustin. *quia & maximorum, & mediocrium, & paululorum nobis cura est: & nihil est tale, quod à nostra solicitudine remoueamus. In Auth. de defens. in fin.* etiam serui audiri debent, si verecundè expostulent, si fæuitiam, si duritiam, si famem, quâ eos domini premant, si obscœnitatem, in quam eos compulerint, vel compellant, exponunt. Hoc enim ad officium eorum pertinet, vt mancipia tueantur, ne prostituantur. *l. 1. de offic. præf. vrb.*

5. Aduocatos pupillis, & pauperibus det.

Vnde & Aduocatos quoque petentibus debebit indulgere; plerumque fœminis, vel pupillis, vel aliàs debilibus, vel eis, qui suæ mentis non sunt si quis eis petat, vel si nemo sit qui petat, vltrò eis dare debebit.

6. Puras manus ferueat.

Primùm caput *in Authent. de mandat. Princip.* est; vt Iudices puras Deo & Principi seruent manus, nullum lucrum contingant, nec captiosum aliquid contra subiectos faciant, contenti sint stipendijs fiscalibus. & *Authent. de Iud. c. 7.* vt nullus præsumat transcendere, quæ in sportulis aut litis expensis disposita sunt, vt neque ab eis aliquid peccetur neque prodatur, neque malignè agatur.

7. Ecclesiam reuereatur.

Ad hæc oportet Ecclesiæ reuerens sit, & priuilegia seruet, & inprimis vt omnes Ecclesiæ à sordidis muneribus habeant immunitatem, & quamcumque iura aut mores patrij conceserunt, nequaquam imminuat. Parochialibus Ecclesijs faueat, in ijsque diuina audiat. matrices hæ sunt, & directa linea attinent: cæteræ laterales consanguineæ. Illis cuiusque cura demandata est, siue prosperâ gaudeant, siue aduersâ fortunâ conflictentur: hæ copiæ sunt auxiliares. hinc & Iustin. *in Auth. de Eccl. tit. §. si quis.* mandat, vt legatum Deo relictum, Ecclesiæ deputetur, vbi testator domicilium habet.

8. Decorum seruet.

Decorum semper Iudex seruet, comparato respectu sui, eorumque quibuscum agendum est. Admouit *apud Tacitum* Tiberius *l. 3. non eadem esse decora Principibus viris, & Imperatori, populoq;, & modicis domibus aut ciuitatibus.* Vnde & illud Alexandri *apud Curtium*, *Et ego id agerem, si essem Parmenio.* & Electræ: *Adorat illos, meos id mores dedecet.* Themistoclis amico inter cæsos hostes aureas armillas ostendenti, *Tolle tu hac, qui non es Themistocles.*

Etiam in aduersa fortuna sui ne obliuiscatur. ita Marobodius Tiberio scripsit, *non vt profugus, aut supplex, sed ex memoria præteritæ fortunæ.* Tacit. *l. 2.* & Mithridates *apud Eunonē prece haud degenere*, agit: Tac. *l. 12.* & Vitellius tribuno insultanti respondit; *Se tamen Imperatorem eius fuisse*: Tac. 19. & irascitur Paulus Persio nimis ad genua abiecto: *Quid miser maximo crimine liberas fortunam, quid ostendis te indignum pop. Rom. hostem fuisse, quid meos labores minuis, meamq; fortunam commaculas?* Plutarch. *in Æmil.*

9. Non se pluribus ingerat.

Non se ingerat pluribus quàm opus sit officijs. Corbulo, cùm Parthicum bellum ei esset commissum, ad Neronem scripsit, *proprio Duce opus esse, qui Armeniam defenderet.* Tac. *l. 15.* cur ita? secundis rebus moderanda m fortunam ratus cùm ipse ei posset se immiscere. sic Moyses; *Non possum sic sustinere hunc populum, quia grauis est mihi. Num. c. 10.*

10. Caueat studium contradictionis.

Caueat contradictionis studio aliorum consilia excutere. caueat etiam ab ea existimatione: nam nec tunc cùm rectè, prudenterque consulet, ei credetur. inde *apud Tac. l. 14.* Caius Cassius, *simul quicquid hoc in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, vt maneret integrum, si quando Resp. consilijs eguisset.*

11. Maledicentiam.

Vt de tempore, ita dignitate prioribus rectè loquendum est. de Deo & Sanctis religiosè, de Principibus reuerenter, de Magistratibus obsequiosè. degeneris animi index maledicentia. quamuis enim magni ingenij sit, vt Princeps maledicta, senatores conuitia, & quilibet cordati probra contemnant; eoque magis, quo culpa vacant; manet tamen impudentia criminis, nec ideo est minor, nec magis toleranda, Dauid viuus contempsit maledicta Semei, & palatinos percutere volentes retraxit, moriturus tamen vindictam filio mandauit. Vespasianus decreuit illicitum esse maledicere senatori. Sueton. *in Vesp.* Concilium Carthag. IV. *c. cler. maled. 46.* graui pœna linguæ petulantiā coërcuit. quod & placuit Aristoteli *polit. l. 5. c. 11.* seruarunt plures Principes, & Magistratus. Borel. *de Magist. edict. l. 3. c. 3.* imminuit enim Majestatem Principum, Magistratuum dignitatem simul, & auctoritatem, eoq; magis, quò maledicus gradu altior. quare Claudius Cæsar dicere erat solitus, *non ita de pulice sicut de fera sumendam esse vindictam.* non ita ergò de eo qui potus ad arma posilijt scurrarum, plura etiam dicturus nisi vinum defecisset; ac de eo qui sciensprudens est conuitiatus, non ita de eo, qui iracundiæ calore & linguæ præcipitio lapsus est; quàm de eo qui nocturnà vigilià crimen meditatus est, & in lucem proiecit. vt Nicolaus Francus vir non indoctus ob maledicos in Pium V. versus in laqueum actus est.

12. Gratus sit.

Erga benè meritos Remp. & Principes oportet gratos esse. prouocat gratitudo virtutem; ingratitudo moratur. *Non est*, inquit Seneca *de benef. quod tardiores facit ad benè merendum turbà ingratorum.*

13. Liberalis.

Liberalitatem in Principibus & Respub. sine profusione maximè constat, & amicos hostesque in gratiam pellicere. tum porrò maximè liberales esse conuenit, cùm sua suorumque virtute hostilia loca subegerunt, quando non præda modò militibus, sed & partem victoriæ Ducibus & magna meritis erogare, & quasi partiri conuenit: vicos, castella, ciuitates, territoria, in feudum dare: quò & remunerationem sentiant, & postmodum arctiori clientelâ obstringantur; præsertim nobili genere orti. vt de Vespasiano Sueton. *in omne genus hominum liberalissimus, expleuit censum senatorium, Consulares inopes quingentis sestertijs annuis sustentauit, plures per totum orbem ciuitates terra-motu aut incendio afflictas restituit.*

Titulis populum non irritet, præsertim no-

uis

14. Titulis populum non irritet.

uis, inusitatis, atque odiosis, quo consilio Augustus cùm Ægyptus primùm sub Regibus esse desijt, nouitate fascium & securium eum populum perterrefacere noluit. Nec adulatorum ijs compellantium voces admittat. vt Scipio Africanus à militibus Hispanis Rex salutatus; sibi maximum nomen Imperatoris (hoc tum nomine erant exercituum Duces) esse respondit: Regum nomen alibi magnum, Romæ intolerandum esse. Si quid in hominis ingenio amplissimũ ducerẽt tacitè iudicarẽt, vocis vsurpatione abstinerent. Liu. *l.* 27. sic Augustus *cuncta discordiis ciuilibus fessa, nomine Principis sub imperiũ accepit, laudibus elatus quòd non regio vel dictatorio, sed Principis nomine Remp. ordinasset.* Tacit. *l.* 1. reliquisset q; *eadẽ Magistratuum vocabula, & l.* 3. idem de tribunitia potestate, *id summi, inquit, fastigij vocabulũ Augustus repetijt, ne Regis aut dictatoris nomen assumeret, ac tamen appellatione aliquâ cætera imperia præemineret.* & Nero initio imperij dicebat, *teneret antiqua munia Senatus, Consulum tribunalibus Italia, & publicæ Prouinciæ assisterent illis. patrum aditum præberent, se mandatis exercitibus consulturũ pollicebatur, se negotiorum omnium Iudicem non fore, vt clausis vnam intra domum accusatoribus & reis paucorum potentia grassaretur; nihil in penatibus suis venale, aut ambitioni peruium, discretam domum & Remp.* Rem scilicet affectabant, inania transmittebant. secus quàm Alexander quem iuuenili adhuc, & gloriæ æstu nimio exercitum Curt. *l.* 4. *præcipuè monisse*, ait, *quòd Darium sibi regis titulum, nec eumdem Alexandri nomini asscripturum.* Hodiè res negliguntur, in titulis hæretur, litteræ, legationes, manu, & aspectu arcentur, si quid titulis desit, quamuis non debitum, sed affectatum dumtaxat. & minor est controuersia inter Principes, & Respub. de ciuitatibus & Prouincijs integris victis, bello restituendis, quàm de titulis amittendis vel omittendis, qui post amissam possessionem per aliquot sæcula geruntur. Non ergò Iudex nominum aliquorum fastu animos ciuium alienos à se reddat; credat Euripidi hac in re, quàm maximè: qui affabilitatem lucrum minimo impendio quæsitum nuncupauit.

15. Olia seponat.

Monitum seruet Tacit. *l.* 1. *priuata odia publicis vtilitatibus remittat.* sic Fabius Max. rogatus, vt memoriam simultatum quas exercebat cum Lucio Papirio patriæ remitteret; silentio obstinato Papirium Dictatorem designauit, & insignem doloré ingenti compressit animo. Liuius *l.* 9. & Tiberius Gracchus cùm causa Scipionum coram eo ageretur, omnesq; asperrimam sententiam expectarent, Scipiones absoluit, professus inimicitias cum Scipionibus quæ fuissent manere, nec se gratiæ quærendæ quidquam feciſſe. Liuius *l.* 4. Laudanda etiam vox Seruilij (idem *l.* 27.) *pluris se Remp. quàm collegarum gratiam æstimare.* & iterum Fabius *apud Liuium l.* 24. communi populi Romani ore laudatur, *quòd minoris inuidiam suam, si qua ex re oriretur, quàm vtilitatem Reip. fecisset.* Iterũ Liuius *lib.* 36, *ne suas quidem simultates pro Magistratu exercere boni exempli esse.* & *lib.* 42. *iniuriam Consulis Romani & si iustam minimè tamen in Magistratu exercendam.* & callidus quamuis ille Princeps: *priuatas inimicitias non vi Principis vlciscar.* & illi similis Ludouic. XI. *non oportere Regem Franciæ vlcisci iniurias Ducis Aurelians.*

Odia ergò simulatesque priuatas publico incommodo non vindicabit, seponet. atque Remp. quasi ea non essent capesset, sed neque inuidiam, odia, aut fabulas vulgi curabit, vt à Magistratu rectè gerendo auocetur, aut ad mala consilia impellatur. vt quidam aliquando nõ ignobiles Duces. *Neque enim*, inquit Liuius, *l.* 44. *omnes tam firmi & constantis animi contra aduersum rumorem esse possunt quàm Fabius fuit, qui suum imperium minus per vanitatem populi maluit, quàm secunda fama malè rem gerere. Nos ponebat enim tumores ante salutem.* firmet animum exemplo Saul. *l.* 1. *Reg. c.* 10. audientis filios Belial murmurantes, *Num saluare nos poterit iste?* dissimulantisque se audire. L. Volum. ob simultatem cum Appio Claudio expertus est, *quàm propè*, inquit Liuius *l.* 10. *ad vltimum discrimen nuper ventum foret.*

16. Maturo & solerte consilio.

Maturâ deliberatione cùm res moram fert; cùm minùs solerti aliquo consilio vtatur. sic Cecinna fugientibus legionibus proiectus in limine portæ viam clausit, quia per corpus legati eundum erat. Tacit. *l.* 1. & non absimile Plutarchus de Pompeio refert. Antonius Primus raptum vexillum in hostes vertit. Tacit. *l.* 19. Cæsar signiferum fugientem inuertit; nõ illic hostes esse, sed contrariâ viâ in illos eundum monens. Agrippinæ suggestum imperatorium conscendere, & simul præsidere paranti Senecæ monitu Nero matri occurrit, *ita specie pietatis obviam itum dedecori.* Tacit. *l.* 13. è contrario vituperatus Vitellius quòd omnis humani diuiniq; iuris expers, pari libertorum amicorumque socordiâ velut inter temulentos agebat. Tacit. *l.* 18.

17. Non vratur imperio vbi lege agi potest.

Sapienter etiam Tiberius censuit non vtendum imperio, vbi legibus agi possit. militaris executio violenter, & ferè hostilis esse videtur, & præter cætera incommoda plerumque hæc inuoluit, vt vnus pro altero aut cum altero, cùm ad eum non spectet, luat. *Iubemus*, inquit Iustin. *in Auth. vt nulli Iud. liceat. Prouinciarum Iudices omnia secundùm leges vindicare; & peccantes tenere, & non alio pro alijs, aut ex quibus nati sunt vicio, qui crimina præsumpserunt alium pro alio comprehendere, aut damnum eorum inferre vicio. sed neque pignorationes facere propter peccantem.* Quibus tamen etiam in ciuilibus negotijs locum hodiè faciunt nonnullorum locorum consuetudines, non rectè: obsistente non tantùm lege *Nouel. vt non fiant pignorationes pro alijs personis*, &c. sed & iustissimâ legis ratione, sacris litteris firmatâ: *filius non portabit iniquitatem patris.* Sed iterum Iustin. *in Auth. vt Ind. sine suff. §. eas autem.* iubet Iudicibus deuotis paternè se exhibere, deinde subiectos reseruare vndique sine violentia, nihil ab vllo eorum percipientes, sed æqui sint in iudicijs, æqui in publicis disciplinis. exequentes quo-

que delicta, innoxios quidem vndique custodientes eos, qui puri sunt, reis autem pœnam imponentes, secundùm legem, & ita præsidentes collatoribus, tamquam patres filijs; diligentes quidem eos, qui sunt innocentes; qui verò rei monstrantur castigantes, aut punientes, omnemque iustitiam in publicis & priuatis documentis eis seruantes.

18. Non militari executione. Numquam omninò in negotijs priuatorum, vel tuitio militaris, vel executio tribuatur. *l.1. C. de off. milit. Iud.* sed per apparitores cuiusque. qui tamen olim numeroli erant, & pro districtus magnitudine plures, pauciores fuè. *l. apparitione. C. de apparit. Procon. l. 12. l. in off. de apparit. Com. Orien. l. 12. l. per Illyricum C. de cohortal. l. 12.* & suo nomine milites. *Adhibendis autem sunt*, inquit d. l. *per Illyricum ad huiusmodi ministeriorum obsequia non illi, qui vano militiæ nomine inmania lucra sectentur, sed qui necessitatem officij solicitudinibus debitis exequantur.* Sed neque matrem-familiàs in publicum Iudex protrahi iubeat. *l. nemo. D. de off. diuers. Iud.*

19. Loci seruatorem non constituat. Nulli quoque Iudici penitus conceditur neque ciuili neque militari, mittere per ciuitatem Prouinciæ, quibus præsidet, eos, qui vocantur loci seruatores. *d. Auth. vt Iudices sine suffragio. & in Auth. vt nulli Iudicum liceat habere loci seruatorem, nisi certis ex causis diuina concesserit iussio.*

20. Leges sumptuarias promoueat. Leges omniù rerù sumptuarias, reducere seu nouas condere pro genio populi vtile non minùs est, tam priuatim, quàm publicè, dum neq; exhauriuntur inutiliter domestica æraria neq; per paupertatem priuati stimulantur ad turbandam publicam tranquillitatem. & si qua publica incumbat necessitas, facilùs seratur ab opulentis, quàm ijs, quibus domestici sumptus nihil reliqui fecerunt ad publicas suppetias. conuiuiorum vestiumque luxus absumunt, quod Reip. debetur, aurata fræna, balthea, calcaria, thoraces intertextum vestibus aurum, argentumque. Regius olim cultus vilescit hodiè mechanicosque tamquam personatos circumfluit, & absumitur cum dedecore quod in monetam & publicas pecunias satis esset, & materia nummis subtrahitur, & infamia fraudibus æra subrogantur: lapillis, gemmisque vilia colla, & digiti cinguntur, quibus inuehendis diuitiæ Prouinciarum emittuntur. nec viuis satis est luxuriari. nisi etiam in funere, & exequijs inutilis pompa superbiat; nec leges *De impensis quas fieri oporteat in defunctorum funerationibus* moriturì magis curant quàm viui. *Nouella de impensis, &c. Cœnam*, inquit Tranquil. *in Augusto cap. 74. terni ferculi, aut cùm abundantissimè senis præbebat.* vt non nimio sumptu, ita summâ comitate: cui nunc gregario capiti hæc sufficiant, quæ Augusto? cui nunc ad sumptus funerum satis est summa, cuius excessum æculo vno vixdum lapso Leo X. vetuit ipsis Cardinalibus? quot hodiè sunt diuites epulones induti quotidie vetitâ purpurâ, & byssо: quot & interim Lazari, quibus micæ panis negentur, dum vlcera lingunt canes. velit Deus ne vt rem politicam hæc malè habent, ita eorum exequiæ nihil trahant ex funere epulonis!

21. Collegia, & artium. Collegia omnium artium fouenda sunt. vt Alexander Imperator, *auctore Lampridio*, sicut omnium artium, ita & vinariorum corpus & collegium instituit, qui negotiationem vini in vrbem vehendi exercerent. addito, ne quid peccaretur, officio Rationalis vinorum. qui & à Notitia imperij Rationalis appellatur, sic & saccarij (ita baiulos appellabant) soli merces in portum vectas comportabant. sed Comes portus curabat iusto pretio vt id fieret. *l. 1. C. Theod. de saccar. port. Rom.* non dispar reliquorum cura.

22. Iuris arguendi vitia vitet. Fraudem legi per argutias fieri Iudex ne patiatur, minimè ipse faciat. Procul dubio committit in legem, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem. quàm turpiter Tiberius, cùm reperissет Vestales Virgines supplicio affici non posse; ne lex violaretur, iussit, vt à carnifice laqueum iuxta comprimeretur, exin oblisis faucibus in Gemonias abijceretur. Tac. *lib.* 5. sic cùm Senatusconsultum prohiberet ne serui in dominos inquirerentur, iussit seruos Libonis emancipari; callidus *& noui iuris repertor.* Tac. *l. 1.*

23. Præiectum in publicis non contractibus, &c. Quin & interpretatio fœderum, pactionum, actionumque publicarum non ad apices & tricas legistarum, sed viri boni & æqui sermonem reijcienda est. Mauritius Saxo de Hassi liberatione Carolo V. ex consiliariorum argutia quædam ad verſutum ius, vt ille arguebat, flectenti, *at ego te*, inquit, *tamquam Imperatorem, non tamquam Iurisconsultum & legiflatum volo pactiones & fœdera interpretari* quod Cicero *in epist. ad Q. fratrem* docet: *possunt in pactionibus faciendis non legem spectare censoriam, sed potius commoditatem conficiendi negotij & liberationem molestiæ.* Vidimus & nostrâ ætate comitia in longas moras tracta, magnis superciliis peracta per subtilem paucorum verborum insertionem, ac deinde interpretationem eluſa esse, atque spe suâ caruisse. Sanè Cæsar oportunitates sæpè insignes neglexit, *ne*, inquit, *dici posset eos à se per fidem in colloquio circumuentos*, sanè candor & fides publica non leuem calumniam patiuntur, cùm specie colloquij, pactionúmve id solùm agitur, vt verbis decipulæ imponantur, moræve nectantur, quibus aut oportunitates hostibus depereant, aut nobis quærantur. sed turpissimè, cùm ritè initæ pactiones verſipelli interpretatione corrumpuntur, atque violantur.

24. Medicorum necessitas & stipendium. Quamquam in manu Dei mors, & vita nostra verſetur, & apud eum momenta singula, in statera pendantur; tamen idem Deus naturæ cutsum non interſecat, nisi speciali nutu; adeoq; causis secundis vires non adimit, neq; morbis, neque remedijs. Quapropter vt singulis valetudinis conseruandæ, & recuperandæ cura, & obligatio innexa est; ita & Iudicibus, & Magistratibus competit curare, quantum humana subsidia conferre possunt, vt morborù causæ auferantur, remedia suppetant. cui rei impensè fauent leges nostræ, & ciuitatum re-

ditus archiatris,& medicis,non exili parte,pro salario publico impendi permittunt. *l.2.l.magistros.7.l. Archiat.9. C.de professi.& med.* etiam promissâ immunitate eos inuitare. *l.nec intra, cum seq. C. de professi.* minores quidem ciuitates medicos quinque, maiores septem, maximæ decem habebant. *l. si duas, 6.§.1.& seq. D. de excusi.tut.l.1.D.de decret.ab ord.faciend.* & Principes olim magna salaria statuerunt: & curialibus permittitur,vt ipsi eos eligant, quos morum probitate,& artis peritiâ spectatos cognouerint,quibus suam ipsi, & liberorum vitam committant. *d.l.1.*

Quare Iudices & Magistratus curare diligẽter conuenit, vt in Repub. periti sint medici, pro magnitudine vrbiũ, & populorũ numero sufficientes; & maximè tempore alicuius mortalitatis & contagij; quando personæ atque ædes infectæ vitantur, vt ij medici non desint qui eiusmodi morbos,causas,remedia noscant. nam si docemur quòd non alere fit necare; & victus nomine etiam medicinæ veniant; *l. cetera.44.de V.S.* quidni intelligamus ægrotos nõ curare, ijs adhibitis, qui curare sciant, necare esse? & cur demùm tanta vectigalia vrbibus ciues totâ vitâ pendunt, si, cùm semel in tali agone egent, desiciuntur? Itaque mortalitatis tempore Magistratus omnia quę faciunt ad remedia infectorum & progressum contagij sistendum, & in ea necessitate pauperum subleuandam inopiam, quàm maximè debet habere commendata. Magnâ laude ante paucos annos Senatus Hanno-montensis omne ærarium in eam causam effudit, & immenso ære alieno vrbem onerauit, melioribus annis paulò pòst soluendo. Quin & Senatus noster Antuerpiensis strenuè partibus suis functus est, pluribus nunc annis, quibus post finitas inducias, cum epidimia, peste, & varia id genus contagione conflictamur; editis etiam pluribus ordinationibus admodum vtilibus pro ratione frigidi huius climatis, quas etiam aliæ vrbes amplexæ, & imitatæ sunt.

25. Ægrorum præsertim peste tractorum cura.

Semper quisquis præest Reip. animo reuoluat quod monet Cicero 8. *ad Atticum ep.11.vt Gubernatori victoria, sic moderatori Reip. beata ciuium vita proposita est, vt opibus firma, copijs locupletes, gloria ampla, virtute honesta sit.* nam, vt idem ait, *vt tutela,sic procuratio Reipub. ad vtilitatem eorum qui commissi sunt, non ad eorum quibus commissa est, gerenda est.* quod communiter omnibus prodest, hoc est rei priuatæ & vtilitati Principis præferendum. *l.vn.§. hæc autem. C.de caduc.tollend.* Imperialis beneuolentię proprium est omni tempore subiectorum commoda inuestigare. *l.23. C. de nupt.* salutem Reip. tueri nulli magis conuenit,quàm Principi.*l.4. D. de off pref.vigil.* & subinde omnibus Reip. moderatoribus, vt beata illa sit, beatitatem quatuor finibus circumscribit Orator.

26. Semper qui præest de salute publica cogitet.

I. *Vt opibus firma sit*, publicè priuatimque. cuerritur ergò luxus, prodigalitas, libido, otium,quæ opes absumunt. Alcibiades ciuitatem negotiosam, si negotium cum otio commutet, statim euersionem, aut vt minimùm status mutationem passuram censuit.

27. Vt opibus firma sit.

II. *Copijs locupletes sit.* nam qui rem perdiderunt, prodegerúntve, in nouis rebus spem ponunt. vbi opes defecerunt,ad facinora animus incenditur. contemptui est paupertas, vt priuata, ita publica. nec domi reuerentiam, nec apud hostes metum reperit. 28. Copijs locupletes.

III. *Gloriâ ampla sit.* inglorij degeneres animos gerunt. honos alit artes. amplitudo gloriæ ad omne genus virtutum propellit, ad res benè gerendas, ad Rempub. defendendam, augendamque. 29. Gloria ampla.

IV. *Virtute honestâ sit.* hæc summa rerum. non enim felix Respubl. stantibus mœnibus, ruentibus moribus. Vespasianus adolescentem præfecturâ donatum, quòd vnguento fragraret, increpitum officio destituit. quot nunc hodiè ea censura dejceret! quàm pauci alliũ, laborem, vigilias, sudorem bellicum obolent. 30. Virtute honesta.

Ad deteriora faciles sumus, nec pronum tantùm est iter ad vitia, sed etiam præceps. natura ipsa in deterius prona est,& quibusdam blandimentis lenioribus in vitia præcipitat. opponendi labores ruenti naturæ, eradicandis vitijs, danda opera ferendis,alendis virtutibus. nec ignorare debet quisquis Magistratui impositus est, totius ciuitatis mores ad exemplũ eorum, qui præsunt conformari. Itaque non postulet vt alij modestè viuant, suam modò ipsis continentiam proponat. parum esse credat negotij continere eos, quibus præsit si se ipse contineat. Veram tamen continentiam animique moderationem seruet,ac præ se ferat, non fruatur laude per blanditias adulteratâ, sed stabilitâ per veritatem. Vera virtus, atque animi magnitudo nihil ad ostentationem,omnia ad conscientiam refert: rectèque facti non ex populi sermone mercedem, sed ex facto petit. animo magis quàm voce laudari cupit. Cupiditas tamen gloriæ nocet immoderatiùs appetita: ergò tantum dumtaxat gloriæ desideret, quantum satis est ad conciliandam in rebus gerendis auctoritatem. Summa & perfecta gloria, Iudice Tullio *l.2. de off.* constat ex his tribus, *si diligit multitudo, si fidem habet, si cum admiratione quadam honore nos dignos putat.* Multi hodiè, nec multitudinis amorem, nec fidem curant, fallere illam modò possint. & quamuis in admiratione aliqua sint, non ea est perpetua temporis filia veritas, fucos & vela tollit, admirationem etiam exinde, & verum honorem fraudumque partus interimit. Vera autem virtus ipsa vetustate floreſcit, & apud posteros manet gloria illius sempiterna. 31. Quam exemplo moueat, & quibus in rebus? 32. In quibus vera gloria?

Sed neque gloriam ex vano aspectu auri fulgore atque argenti parat. turpe credit ei, qui animum habet,captare laudes ex corpore. astricti moris amator,antiquo ipse cultu, victuque ad viuendum credit, velut ad natandum,eum meliorem, qui onere sit liberior. commodatis à Deo facultatibus vtendum, quasi precarijs possessionibus. debere opulentiam sine reprehensione, parsimoniam sine sordibus esse. delicijs, otio, languore, desidiâ animum inficiviuere debere ad exempla, ratione componi, 33. Quibus moribus?

non

non consuetudine abduci. remouere pompam, vsu rerum ornamenta metiri, fugere epularum libidinem, non moueri supra necessitatem escis lentis, & poculentis; fugere quidquid inducit obliuionem sui, & rerum agendarum. quidquid obscœnum dictu, visu, auditúve. neque enim obscœna petulantia mensis deuertere debet. sed benigna inuitatio, & liberales ioci, & studiorum gloria. nec loquaces conuiuæ, nec muti legendi. sermones id temporis habendi, non super rebus anxijs, sed iucundi atque inexitabiles, & cum quadam illecebra, & voluptate vtiles, ex quibus ingenium nostrum venustius fiat, & amœnius.

34. Animi relaxationes an & quæ laudandæ?

Eodemque modo relaxationes animi admittendæ. amant alterna Camœnæ. omnis vita nostra in remissionem ac studium est diuisa. nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quædam & languor. laudabilis remissio, quæ nec gerendis rebus vllum impedimentum gignit. quæ ludos non admittit, ex quibus crimina oriuntur, dignitas diminuitur, opes amittuntur. laudabilis maximè remissio, quæ eruditorum virorum sermonibus vtitur: quædam virtutis exercitatio est cum bonis viris conuersari. non cum quibus iucundissimè tempus quis conterat, sed quorum operâ adiutus Rempublicam gubernet. sed & musica animi curas pellit, & tristitiam. venatio etiam & equestris exercitatio in viris principibus imprimis laudanda.

35. Maximè peregrinatio.

Peregrinatio etiam ad animi relaxationem, & voluptatem instituì potest, & maximè à iunioribus nondum ad Remp. admoris, quæ illa ad prudentiam facit, eamque cum voluptate parturit. prudentiores illi semper habiti sunt, qui multorum hominum conuersationibus probarentur eruditi.

36. Intra Prouinciam in promotis ad Remp. & quare? seu quibus in rebus?

In ijs porrò qui iam Magistratibus impositi sunt, maximè conuenit prouinciam omnem oberrare. Principibus etiam adeunda sæpiùs longinqua imperij. vt nosçant Rempublicam, quantum sociorum ciuiumque in armis, quot classes, prouinciæ, tributa, vectigalia, necessitates, largitiones. multi ignorant vires suas, & dum se tam magnos, quàm audiunt, credunt, attrahunt superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella. Traianus cognouit per stipendia decem mores gentium, regionum situs, oportunitates locorum: & velocissimi syderis more omnia inuisere, omnia audire, & vndecumque inuocatum statim veluti numen adesse, & assistere solebat. Solus sæpè aspectus Principum ac nutus magnos motus compescuit. *Rex*, inquit Sapiens *Prouerb.* 20. *sedens in solio dissipat omne malum intuitu suo.* nihil promptius ad intelligendas prouincialium querelas, atque expilatores publicos nosçendos, & constringendos, & in omnem Reipubl. casum, & casum expediteè prouidendum. aliàs perquàm sæpè ex distantibus terrarum spatijs consilia post res afferuntur.

Quoniam autem nullum animal morosius est homine, vel maiori arte tractandum; nihil magis prouinciales turbat, & ad motus ciet quàm priuilegiorum olim concessorum contemptus. vnde Chokier *Polit. lib. 2, c. 2.* Regem Franciæ alioſque solemni inaugurationis iuramento ad eorum obseruantiam adstringi tradit. & Ioannem Angliæ Regem an. 1216. quòd illud detrectaret, adeò à suis desertum fuisse, vt tres tantùm aliquando equites illum assectarentur. super his querelas Rex moderatórve Reipub. prouincias obiens, tempestiuè intelliget ac maturè prouidebit. videbit quanta sit vis temporum in Repub. quanta varietas rerum, locorum, geniorumque, quàm incerti exitus, quàm flexibiles hominum voluptates, quid insidiarum, quid vanitatis in vita sit. nullo horum melior magistra, quàm peregrinatio, & oculis subiecta pars vnaquæq; Reipub.

Intelliget etiam quos Magistratus ostendat viros: qui spei respondeant, qui spem fallant: qui in melius, qui in deterius mutati sint; qui pares, qui impares officijs habeantur. nihil perspiciet inter homines inæqualius, & lethalius, quàm ignauum, & fortem virum æqualia consequi.

Parui refert à Principibus ius dici æqualiter, & diligenter, nisi etiam ab ijs fiat quibus illi eius muneris aliquam partem concesserint. Fertur Carolus VIII. certis diebus de querelis prouincialium cognoscere solere. tametsi autem ipse non multa perficeret, tamen eò pertinebat institutum hoc, vt præfecti in officio, metuóque continerentur: quod satis vtcumq; erat ad iustitiæ administrationem.

Peregrinatio id etiam commodi habet, vt dum mores hodiernos videmus, præteritos scisciteмur, & in historiarum cognitionem traducamur. vbi prudens inuenit vnde sapientior fiat; bellator, vnde animi virtute roboretur; Princeps, quomodo subditos sub æqualitate componat. magno semper vsui est memoria rerum gestarum. viam probè Remp. administrandi ostendit. optima ad agendum institutio, commemoratio rerum ab alijs gestarum. Optimè ille institutus est, qui peregrinando quod apud quamque gentem optimum est, edidicit: & exinde ad vsum, qui omnium magistrorum præcepta superat, traducit. eo enim fine discendum est, vt ad Remp. doctrina transferatur. & quemadmodum Medici pharmacum ad vnum morbum fugandum efficax, ad finitimos transferunt; ita quæ quisque vna in re didicit, ad proximè cognatam traducat. ita experti certiùs, citiusque quod intendunt consequuntur, quàm ij qui rationem absque experientia tenent.

37. Circa initia malitias prudenter agendum? & qui.

De inimicitijs etiam ita semper prudens statuat, vt Reipub. condonandæ sint, vitandæ earum origines diligenter. conciliatio ex fide seruanda, sed cautè, vt suspecta. Iniuriarum semper est memoria. quicquid offendit ægrè eximitur, aut obliteratur. *Non credas inimico tuo in æternum; sicut enim æramentum æruginat nequitia illius. Eccl.* 12. *Nunquam fidelem habeas tibi*, inquit Senec. *quem ex inimico amicum habueris.*

habuerit. quamuis enim multi speciosè magis iniurias beneficijs vincere, quàm mutuo odij pertinacià pensare le malle fateantur; multi tamen sunt in animis hominum recessus, in quibus odium recondunt. *Quantæ sunt*, inquit Cicer. *insidiæ latitare in amicitiæ quàm ad tempus apta simulationes! quantæ inimicitiæ! hæc est celeberrima virtus, hæc animi suspiciendi moderatio, vincere iram, & inter simultates quoque vincere animum.*

38. Circa iram. Igitur neq; irasci oportet eum qui Reipub. præsit, quoties se materia, quoties ie res offert. quod enim momentum est, quo non improbanda videat? omnia si consectetur, nunquam irasci desinet, omnis illi per iracundiam, mœroremque vita transibit. Optimum est ad primum mali sensum mederi sibi, tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. quod quidem etsi non est perfectæ sapientiæ, tamen est non mediocris ingenij: imò non inferioris, quàm omninò non commoueri. vt fumus oculos mordicans non finit vel id quod ante pedes est videre; sic ira exurgens obtenebrat rationem. est ira sui impotens, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi consiliisque præclusa, vanis agitata causis, ad conspectum æqui veriq; inhabilis, ruinis simillima, quæ super id, quod oppressere, frangunt. ablit longissimè ab ira, & quæ illam consequitur vindictæ cupiditate, quisquis recte præesse voluerit; neq; admittat, vt per eam à recto vnquam abducatur. Assuerus iratus quamuis, & nimio furore succensus, quòd eius iussi Vasthi contempserat, nihil mox in eam statuit, sed *interrogauit*, inquit Codex sacer, *Esther. 1. sapientes, qui ex more regio semper ei aderant, & illorum faciebat cuncta consilio, scientium leges, & iura maiorum; cui sententiæ Vasthi Regina subiaceret.*

39. Circa fidem. Ad extremum hortari rursum iubet, vt quisquis Rempubl. moderatur, fidem, dictorum conuentionumque constantiam seruet. Eam in Capitolio vicinam Ioui statuerunt Romani, vt tamquam Numen, ac certissimum humanæ salutis pignus coleretur. quibus persuasum erat, nisi in fide stet Resp. opibus non staturam. Seruanda est igitur fides; præsertim iurata, aut alioquin rite ac publicè pacta ciuibus, Prouincialibus non tantùm, quin & hosti, etiam iniusto, & prædoni, subditisque rebellibus, sed etiam proditori. vt rectè in Onosandro scriptum. tametsi Ayala *de re mil. l.1.c.6. n.6.* aliter sentiat. quia omne iuramentum est seruandum, quod non vergit in animæ periculum, aut tertij præiudicium. vnde & iniusto bello victus, non suo marte fidem non exoluit, sed alter iubetur promissa relaxare. *c.sicut. 29.x. de iureiur.* & inter *simplicem loquelam, & iuramentum Deus nullam vult esse differentiam: & sicut in iuramento nullam conuenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nostris nullum debet esse mendacium. c.iuramenti.22.q.5.*

Vinculum tamen iniquitatis non est adeoq; iniusto bello capta non obstante iuramento de rebus ablatis non repetendis restituenda sunt. *d. c.sicut.* malè ergò promissa, & quæ sine scelere non adimplentur, præstanda non sunt.

Altera promissi non implendi excusatio est, si alter fidem ipse non præstat. *d. c.sicut.§. fin.* vtique in rebus connexis, secus in separatis. *cap. inter cætera de rescript. l. quæ religios. de rei vendic.* Ayala *de re milit. d.lib.1.c.6.*

Præter has causas quisquis publicæ rei admotus est, aliam non admittere semper statuat, *nec regnis posse ferre fidem.* tametsi corrupti iam, & deprauati sunt multi, quorum omne artificium in decipiendo consumitur. quin & omnimodè satagat, vt fidei seruans sit ipse non tantùm, sed & talis credatur: atque ipse credat quòd nulla res vehementiùs Reipublicam continet, quàm fides.

40. Fiscalibus causis non conuenit. & officijs fisci benigni imponendi.

Et quoniam in adagium transijt non solere sub bono Principe bonas esse fiscales causas, conuenit omnibus istis officijs, quæ ex alieno compendia sua sectantur, imponi homines non aquilineos, vultureosque sed miti ingenio, qui rem durum non ipsi exasperent, in dubio contra fiscum facilè sentiant, & aduersus eos etiam quos reos credunt, non excandescant; sed benignitate actionem, modumque temperent: qui in fiscalibus compendijs non legum verba, in quæ quis imprudens fortè impegit, sectentur, sed voluntatem, animamque legis, rationem. & hanc semper ad sensum humaniorem benignioremque traducant, præsertim vbi de tributis, vectigalibus, & fiscalibus lucris agitur, & ob illa non ritè agnita mercium commissarum pœnis. quæ dum duriùs solent esse exactæ, magno Principum Rerumque pub. damno ad liberiores stationes mercimonia migrant, vectigalium damna, atque imminutiones immensas imposterum, & tandem publicam priuatamq; post longa fastidia egestatè parturiunt.

Lubet hæc Miscellanea monita concludere per dimissionem nondum saturi lectoris ad Socraticas Iustiniani Authenticas de Præside Pisidiæ, Prætore Licaoniæ, Thraciæ, Hellesponti, Paphlagoniæ, &c. quas vbi iterum, iterumque legerit, videat an non leget;

Iam satis est, obe, libelle.

LIBER IV.

CAPVT PRIMVM.

De Iure Maiestatis.

NE cui mirum videatur non tantùm nos politiæ administrationiq́ue Reipub. libro tertio, sed etiam negotijs autocratiæ atque Imperij hoc libro quarto nos immiscere, memoriâ repetitum volumus, quod initio diximus, dum Iudicem exhibemus, non tantùm pedaneum, sed & maiores etiam atque supremos intelligere. pro more loquendi, quo Iustinianus *in Authent. de Iudicibus*, atque *in Codice lib. 1. C. tit. 29. vsque ad finem. & l. 1. D. l. 12. C. vsu est.* & alibi passim iuris nostri auctores vsurparunt. quo modo *veteres*, inquit Ascon. *omnem Magistratum, cui pareret exercitus, prætorem appellarunt, quòd reliquis præiret, vnde & prætorium tabernaculum eius dicitur, & porta prætoria, quâ exire solet, & bodiè quoque Præfectus prætorio, item milites prætoriani, & cohors prætoria.* & tamen scimus non minùs edictum Prætorem proponere solere, ex quo ius diceret, ex eoq́ue natum exinde edictum perpetuum, & partem magnam iuris nostri atque iudiciorum prætoriam esse, vocariq́ue; vt mirum non sit sub vno nomine iuris atque militiæ auctoritatem consistere. Eo itaq; modo Iudicum vocabulum non iudiciorum tantùm, sed & administrationis ciuilis, atque militaris potestatis energiam habet. Id quod vel sonat titulus 44. *lib. 1. Cod. de officio ciuilium Iudicum*: 45. *de officio militarium Iudicum*. 47. *de off. diuersorum Iudicum*: 48. *vt omnes Iudices tam ciuiles, quàm militares post administrationem depositam quinquaginta dies in ciuitatibus vel certis locis permanerent*. 50. *de assessoribus & domesticis & cancellarijs Iudicum*. Hos ergò etiã Iudices compectimur, qui tales ministros habent: qui militaria etiam ac summæ rei negotia gerunt. Sic Præfecti Prætorio, Orientis, Illyrici, Aphricæ: Magistri militum, Quæstores, Magistri officiorum, Proconsules, Legati, Prætores, Rectores Prouinciæ, Præfecti vigilum, Præsides, eorum denique officia tam accuratè à Iustiniano in Codice pertractantur: omneq́ue nomine Iudicum veniunt *in d. tit. & Authen. de iudicib.* Vnde & consectarium est, vt summa hæc Imperij negotia à scientia, prudentia, atque officio Iudicis existimentur non esse aliena. quo modo Papinianus, quem asylum iuris atq; thesaurũ legum Spartian. *in* Seuero nominat, Præfectus Prætorio apud eumdem Seuerum *l. lecta. 40. D. Si cert. pet.* fuit, alijq́ue Iurisconsulti summos honores gesserunt, & consilijs laudatissimorum Principum adhibiti sunt. Lamprid. *in vita Alexand. & Maxim.* & Vlpian. Magister scriniorum, quòd Alexander plurimùm eius consilijs veteretur, & dissolutos militum mores ad veterem disciplinam reuocabat, apud eos odiosus ab impetu & furore militari obiectu corporis Imperatorij protectus est. asserũq́ue Lampridius illum in summum euasisse Imperatorem, quòd Vlpiani consilijs præcipuè Remp. administraret. Adeoq́ue quamuis hodiè eadem Iudicum nomina non habemus, tamen quia summæ rei consilijs adhibentur etiamnùm seu Iudices, seu Conciliarij, qui ideò Secreti Concilij ac Status nominantur, ac olim Comites consistoriani dicebantur *de Comit. consistor. C. lib. 12.* à consistorio in quo Princeps audire legatos & de causis Imperij ac alijs grauioribus cognoscere solebat, Ammia. Marc. *l. 15.* & Comitum nomen Constantinus præcipuis officijs adiecerat; Euseb. *l. 4. de vit. Constant.* Cuiac. *de Comit. & trib. schol. C. l. 12.* non potest videri eius rei materia proposito nostro importuna. Eam itaque exordiri lubet à iure, notisq́ue Majestatis.

Iura ergò Majestatis, sacra Regni, summa rerum, arbitrium, principatus, seu quocumque nomine lubuit appellare, pro ratione temporum, forma Reip. aut libidine dominantium, admodum apud Romanos, aliasq́ue gentes diuersa fuerunt. Hodie ferè, qui de iure aut politia scribunt, ad hæc capita reducunt; *Legem condere, atque alijs dare, non accipere, lege solutum esse, Magistratus creare, legatos mittere, & recipere, bellum inferre, & pacem pangere, monetam cudere, ius vitæ & necis, rerum sacrarum, nundinarum, vectigalium, extremam prouocationem*, aliaq́ue quæ feudistæ regalia vocant. *ad titulum feud. quæ sunt regalia.* quorum tamen quædam minoris notæ sunt, & cum inferioribus dynastis communicantur. sic tamen vt beneficio Principis hæc accepta ferant: vt vtilitatem quidem sentiant, ius autem directum diademati Principum remaneat inscriptum. Canonistæ supremam hanc potestatem vocant *plenitudinem potestatis*. Pragmatici soueranitatem indigerant. & disertè excipi hodiè solet in omnibus litteris concessionem magnorum dominiorum, & feudorum. quamquam lucis causâ id fiat. cùm non censeatur Princeps id velle, quod non potest. non potest autem supremi

1. Supremitatis iura seu notæ.

2. Nulla concessione supremitas communicatur aut alienatur.

premi dominij auctoritatem lædere. nam personalis maiestas, quæ in Principe est, exercitium est illius realis, quæ in Republ. vt instar dotis & vsusfructus illas habeat: non de potestate detrahere, non de substantia, & domanio alienare possit. Vnde solent Reges lucis causâ iurare iura Regni illibata se seruaturos: *c. intellecto. 33. x. de iureiur.* Nostratibus autem diplomatibus, cum supremitate excipi solet campanæ pulsus. sed iterum lucis causâ maiores nostri, si hostis ingrueret, campanas pulsabant proximi, & sequebantur vicini actutum ad vltimos regionum vsque fines: ita vt intra paucas horas integræ ditiones in armis essent: imprimis qui feuda possiderent, qui deinde Principi peculiari sacramento tenerentur, vt ciuitatum collegia, ac subditi demum omnes qui arma ferre possent. Hic campanæ pulsus ad maiestatem pertinet, vtpotè ad sumenda arma, quæ iniussu Principis sumi non possunt. iussus quidem quamuis præsumatur generatim pro defensione ad ritum priscum, est edicto tamen Car. V. concessus. 18. *Sept.* 1542. 25. *Oct.* 1544. 15.. 1556. *lib. edict. fol.* 23. *& seq.* quamquam & hic pulsus frequenter hodiè aures rusticorum vexet, ad compescendam insolentiam militū. sed iterum ex Principis venia, id securitati paganorum tribuentis; ciuili etiam & naturali iure suffragante.

3. Supremus omnioò qui alium non agnoscit.

Enimuerò indicia supremæ potestatis per Bodin. aliosque relata non per se singula eam infallibiliter inferunt, sed effectus sunt ab illa dependentes. sed hæc citra erroris periculum est regula; Quicumque in sua ditione supremū habet rerum arbitrium, à superiori nullo dependens, eum maiestatem habere, supremum, soueranum esse Principem: *l. 7. §. liber. D. de Captiu.* qui non habet, non esse. rectè Loyseau *de Seigneuries, l. 1. c. 2. n. 10. & seq.* non ergo illi penes quos non suprema potestas est, sed tantùm principatus. non illi, in quos non minus habet iuris multitudo, quàm ipsi in multitudinem. *Qui Rex est, Regem Maxime non habet.* Sic oblatum à Demetrio Iudæis pactum inter cætera summi imperij, vt non obediant alij potestati, nisi summi sacerdotis. 1. *Machab. c. 10.*

§. I.

De Principe legibus soluto.

1. Princeps legibus est solutus.

LEgibus soluti fuerunt Principes. *Senatus*, inquit Dion. *l. 63. Cæsarem, à quo magno honore afficiebatur, Imperatorem decreto liberauit omnibus legum vinculis, vt ea quæ vellet faceret, & ijs quæ nollet abstineret.* Augustam legibus solutam non inueneris. *l. 31. D. de leg.* & si non pauci crediderint; quia Principes illi priuilegia tribuunt, quæ ipsi habent. *d. l. 31.* ad filios pertinet illud Tac. 2. *Annal. lætabatur*, inquit, Tiberius *cum inter filios eius, & leges Senatus disceptaret. victa est sine dubio lex.*

§. II.

De legum vinculo.

1. Non tamen ideò minus eas reuerea-tur.

QVamuis, vt diximus, Princeps legibus solutus sit, tamen aurea est Imp. sententia, *Reuerà maius est Imperio submittere legibus Principatum.* hoc est, viuere secundùm leges. quamuis nemo ad pœnam trahere possit, adeò quidem vt quamuis Principes supremi, non leges tantùm positiuas, sed etiam à natura scriptas transiliant, non habeant criminis vltorem. nec minùs rectè ille; *Cæsari cùm omnia licent, propter hoc minus licet.* sic & sancto sensu Princeps legibus solutum se dicit: nam bonis posita lex non est: legibus tamen viuit; quia perfecti non propter legem, sed ob rem ipsam, quod legis est, faciunt. Vnde & illa Antiochi ad adulatorem, omnia Regibus iusta, æqua, licita, iactitantem responsio; *non Regibus sed Tyrannis.*

§. III.

De legum-latione.

1. LEges ferre, alijs dare, non accipere, tessera est summi Imperij. Curt. *l. 8. quos equidem victores esse confiteor, si ab illis leges, quòs vinamus accipimus.* Huc spectat Extrauag. Constit. 78. Leonis, *Ne amplius Senatusconsulta fiant.* abrogata *l. 9. D. de leg. & Senatusconsultis.* & ad Principem id iuris retrahit.

§. IV.

De iure sacrorum.

1. IVra Sacrorum & Religionis à iuris & politicæ peritis ad summum Imperium referuntur. Iudæi diu eosdem Reges & Sacerdotes habuerunt. Melchisedech Rex Salem fuit, & Dei sacerdos. Anius apud Virgilium

Rex idem hominum Phœbiq; Sacerdos.

Nunc Deum munere, inquit Tacit. 3. *Annal. Summum Pontificem, Summum hominum esse Imperatorem.* sic & apud multas gentes, quarum Reges, seu qui clauum Reip. tenebant, de religione leges tulerunt. ita Numa: ita decemuiri in legibus XII. Tabul. De sacris statuere.

Deorum fabulas ne credunto.
Deos peregrinos, prater Faunum, ne colunto.
Separatim nemo habebit Deos.
Neque nouos, sed nec aduenas, nisi publicè
Adscitos, priuatim colunto.
Nocturnas in templo vigilias ne habento.
Nocturna mulierum Sacrificia ne sunto.
Prater illa quæ pro populo ritè fiant, &c.
Ne quem initianto (nisi vt assolet Ceteri)
Graco sacro, &c.

Ita & *apud Liuium l. 15.* decretum, ne qua Bachanalia Romæ, néue in Italia essent. *apud Tac. 2. Ann.* factū senatusconsultū de sacris Iudaicis, Ægyptijsq; pellendis. & sub Claudio, *Viderent Pontifices quæ retinenda, firmandaq; Aruspicum essent.* sed hæc initio Imperij atque in speciem. alioquin ad se deinde Iura Sacrorum in solidum Impp. transtulerunt. ita & Constantinus mox à baptismo Christianis templa, & Christi cultum permisit. quod Tiberius proposuerat; sed Senatusconsulto repulsus

fuit. & Alexander Seuerus, & Adrianus cogitarat.

§. V.

De Magistratuum creatione.

MAgistratuum creatio ad summi Imperij iura etiam pertinet. Cùm Romæ Maiestas penes populum esset, in comitijs creatio peragebatur: tandem è Campo ad Patres translata est; mutata Rep. ad Principem. *Ad curã*, inquit Modest. *in l. vn. D. ad l. Iul. ambit. Principis Magistratuum creatio pertinet, non ad fauorem populi.* & Zonar. *Creatio*, inquit, *Magistratuum maxima pars est muneris imperatorij.* ideoque Mæcenas apud Dion. multo antè Augustum monuit, vt solus sine plebe, populo, ac senatu Magistratus crearet. Tiberius Consulum renuntiationem vsurpauit, alij etiam commendare solebant alijs, quibus in speciem ius creationis videbantur relinquere: alijs visum est, minora aut securiora senatui vel summis Magistratibus permittere, vt *l. 1. cap. 42. latius diximus.* Et Leonis Extrauag. Constit. 47. habetur: *Abrogatio legis quæ Senatui Praetores, Decurionibus verò Praefectos constituere concedebat.* sic ea auctoritas ad Principem delata.

§. VI.

De extrema prouocatione.

1. QVoniam appellatio est ab Inferiore Iudice ad superiorem facta prouocatio, necessariò sequitur eum, cui arbitrium de rerum summa datum est, prouocationem pati non posse. nisi quam ille à Principe malè informato ad rectiùs informandum proponebat. qualis fuit est prouocatio, de qua rescripsit Pius *l. 1. D. de appellat.* vt si Princeps nõ ex vero fuerit consultus, & secundùm ea quæ proposita sunt, rescripserit; prouocare liceat: sed ad Principem. *Nihil enim*, inquit Pius, *à nobis videbitur iudicatum priusquam contra scriptum fuerit quemadmodum aliter res se habeat quàm nobis insinuatum fit.*

2. Qui Principe Supremo superiorem alium facit, quò appeller, Maiestatem lædit. ad Principem enim omne Imperium atque potestas pertinet lege Regia, *l. 1. D. de const.* vt olim post pulsos Reges ad populum lege Valeria. cui cùm à Consulibus aliquando non satis deferretur, eamdem legẽ sæpiùs publicare oportuit: eiusq; tandẽ obseruationem lege Duilia mortis pœnâ sanciri, quam legem Liuius fundamentũ libertatis vocat. adeoque (postquam iam *Principis omnia sunt imperio, etsi non dominio*, vt loquitur Seneca) meritò vocaueris fundamentum Maiestatis.

Maiestatem lædit, qui aliò appellat.

3. Vnde non inconcinnè Galli extremam prouocationem seu vltimum refortum nomine Supremitatis intelligunt. *le dernier resort de iustice, en commun langage est appellé souueraineté.* vt in concessionibus feudorum maiorum; quando Principes sibi referuant fidem, hominium, resortum, & soueranitatem: prioribus verbis priuatum, atque directum feudorum dominium; posterioribus publica potestas significatur. Vnde qui ad supremum Imperium viam sibi sternebant, superioribus sæculis in Gallia, ac alibi leges condebant, Magistratus creabant, bella gerebant marte suo, pacem pangebant, monetam suã imagine signatam cudebant, pecuniam populo imperabant, coronam, quam hodie insignibus tantùm pictura adscribit, capiti imponebãt: ad morẽ Caligulæ, qui *parum abfuit quin diadema sumeret, & speciem Principatus in Regnum conuerteret.* Inter hæc inquam indicia suprematis semper extremam prouocationem penes se sistebant, donec tandem regijs rebus firmatis Parlamenta illorum appellationes à subditis istiusmodi regulorum receperunt, leges infirmarunt, magistratus, nisi ab eis probarentur, deiecerunt, arma mouentes in reorum maiestatis numerum receperunt, nummos ab illis cusos aureos, atque argenteos reprobarunt, collectas vetuerunt, priuilegiarijs casibus exceptis, ac tandem in iustum ordinem redegerunt. Latiùs Pasquier *Recherches l. 2. c. 2.* Loyseau *de seigneuries l. 1. c. 5. n. 60.*

Qui imperium affectant, has notas ad se trahunt. 4.

Germaniæ Principibus Electoribus, alijsq; non paucis notæ ferè Regum competunt, si Iurisdictionem Cameræ Imperialis excipias, & Imperij constitutiones *de pace seruanda*, &c. 5.

Ex his fluit & ea ratio, ne liceat inferioribus Principibus multiplicare Iurisdictionum gradus, ne cùm tertiò prouocare non liceat, vltima ad illos interponatur, quamquam hoc ipsum, quod de tertia prouocatione ius statuit, non passim seruetur, vbi tum pridem gradus multiplicati sunt. quia vno absurdo dato cætera sequuntur. 6. Iurisdictionum gradus tertiam appellationem vltimam non faciunt.

§. VII.

De pacis ac belli arbitrio.

ARbitrium pacis & belli nota est suprem æ potestatis. bella decernere, & pacem pangere. nam contrariorum eadem est doctrina, & maiestas est arma capere iniussu Principis. *l. 3. ad leg. Iul. Maiest.* vnde procul absunt à iure Romano deprædationes quæ vasallis aliquando Iure feudorum in dominos permittuntur, *lib. 2. feud. tit. 22.* nec olim nisi comitijs populi centuriatis bellum decernebatur. & sponsione, quæ iniussu populi Romani facta erat, non tenebatur populus. vt censet Posthumius *apud Liu.* qui & hæc addit, *quid si sponsionem vrbem hanc relicturum populum Romanum? si incensurum? si Magistratus, si Senatus, si leges non habiturum?* & plerumque in sponsionibus ducum adiungebatur, *ita id ratum fore, si populus censuisset.* Quare cùm populus Romanus per pacta Consulum injussu suo inita obligari non potuerat, ea contra dignitatem salutemq; publicam contracta pro irritis habuit. ne tamẽ vel in speciem fidem lædere videretur, Consules per fociales Samnitibus tradidit loro vinctos, vt iusta fieret deditio, & erroris publici pœnas luerent illi, qui commisissent. 1. Nihil de bello, aut pace statui nisi ab eo qui supremus.

Sic

2. Hue & ea. stra & arces.

Sic ad belli iura spectant arma, armorum fabricæ, armamentaria, arces, muri, fortalitia, castella, facultas concessi extruendi, & ne vicinis extruere liceat. Vnde sine publica auctoritate circa muros publicos nihil licet. *l. 9. §. 4. D. de rer. diuis.* & apud Tacitum Iudæi ius muniendi magnâ pecuniæ vi redemerunt.

3. Aliaque spectant.

Spectant & huc pignorationes, repressaliæ, litteræ marcæ, publici hostis declaratio, securitas, guardia, salvus conductus, legati missio, receptio, comitia generalia, &c.

§. VIII.

De legatis.

1. Mittere & recipere legatos supremi est.

LEgatos mittere & recipere etiam ad maiestatem pertinet, propriè enim à Principe Supremo legatio mittitur. vt ferè hodiè censent. Marsclaer *de legato c. 2.* Vnde Curt. *l. 10. & priſtina quidem regia ſpecies manebat. nam & legati gentium Regem adibant, & copiarum duces aderant, & veſtibulum ſatellites armati, complenerant.* eò potissimùm quòd summæ legatorum mittendorum causæ solent esse belli, pacis, aliarumque summarum rerum negotia. Quare subditi ius legationis non habent, nisi largo modo loquendi, pro Oratoribus, Deputatis, Commissarijs. quamuis *tit. D. & C. l. 10. de legation.* eos nomine legatorum comprehendat. Sic ciuitatibus ex edicto Vespasiani legatos, sed ternos, non plures mittere licet. *l. 4. in fin. D. de legation.* sed tamen nec sine consensu Præsidis. *si quis 16. C. de decur.* quod & in Prouincijs obtinet, vt sine assensu Præfecti-prætorio legatum mittere non possit. *l. pen. C. de decur.* Panicir. *ad Notit. Imp. tit. de Magiſt. municip. c. 26. legat.* quin & ciuitatis statu turbato legati partis alterius prærogatiuam obtinent, ne violari possint. Cic. *lib. 3. de fin.* alioquin è medio tollatur ratio compescendæ seditionis forsan ortæ. extra hunc casum, vix priuilegium eiusmodi competit. Vnde apud Liu. *l. 6. Colonis Circeiensibus denuntiantibus, Senatus verbis, faceſſerent propere ex vrbe, abs ore atque oculis populi Romani, ne nihil eos ius legationis externo, non ciui comparatum tegeret.*

2. Quomodo aliorum?

§. IX.

De iure vitæ ac necis.

1. IVs vitæ ac necis autocratiæ insignis etiam nota. Curt. *l. 4. Cùm in regali ſolio reſidebit, vita neciſq; omnium ciuium dominus.* sic olim Romæ morte mulctabat solus Populus, leg. XII. Tab. Eius insigne pugio olim; & gladius. & olim & hodiè in inaugurationibus velut insigne imperij gladius præfertur. Tac. *l. 3.* hinc Vitellio solutum à latere pugionē Cecilio Simplici Consuli in concione reddidisse, tanquam ius vitæ ac necis. Carolo Magno ante tribunal spatha nuda perpetim præferebatur. Comniodus, cùm Imperator salutaretur, Iulij gladium delubro Martis detractum tenens, circumlatus est celeberrimos vicos.

§. X.

De pecunia imperanda.

1. Pecuniam imperare.

PEcuniam imperare, vectigalia capere, telonia, solius est Principis. *l. 10. de public.* vectigalia sine Imperatorum præcepto neque Præsidi, neque Curatori, neque Curiæ constituere, nec præcedentia reformare, & his vel addere, vel minuere licet, non admittit tamen. Loyseau pro nota imperij, contra Bodinum, quòd hæc potius facti, quàm iuris æstimet. sed rectiùs Bodin. supponenda enim est potestas in Principe, etsi abuti in imperandis tributis, licut & cæteris, quæ ab eius arbitrio fluunt, contingat: quia & rectè vti potest.

§. XI.

De Moneta.

1. Monetam cudere, signare.

CVdere monetam & imagine suâ signare, solius Principis est. sic Vopiscus in Firmo, *Cùm ille diceret Firmum latrunculum fuiſſe, non Principem, contra ego illum & purpura vſum, & percuſſâ moneta Auguſtum eſſe vociſtatum: quinque etiam numnos Seuerum Archontius protulit.* Commodus Pecoinum familiarem suum pœnâ capitis affecit, quòd nummos publicos suâ imagine signasset. ita iubetur leg. XII. Tab. *Triumuiri monetales aurum, argentum, æs publicè ſignanto.* & de Vngarorum politia Otto Frising: *Nullus*, inquit, *in tam ſpatioſo ambitu, Rege excepto, monetam vel telonium habere audet.* prout & vetitum est *l. 2. C. de ſal. mon.* vbi etiam Maiestatis crimine obligatur, qui circa monetam peccat, qualitatem, mixturam monetæ, ideoque ad Principem spectare constat. *l. vnic. C. de arg. fret. lib. 10.* quia nummus publica mensura est, & æstimatio. *l. 1. in prin. D. de cont. emt.* mensuram falsam fieri si corrumpatur moneta, ideoque labentis Imperij præsagium corruptionem monetæ innuit ille, *Diſcitur ex nummi quàm ſe malè tempora mutent.*

2. In Maiestatem peccat qui in monetam.

Et mignâ apud veteres religione moneta tractata est, vt ne rescripto quidem competere alicui posset. *l. vlt. Cod. de falſ. mon.* sed nimium hodiè priuilegijs & præscriptionibus inferiores Principes ius monetæ cudendæ, præsertim in Imperio vsurparunt, quòd & parrum memoria in Gallia accidit. sed Ludou. Huii us Rex plurium Principum priuilegia ære redemit; & Francisc. I. edicto generali vsurpationes sustulit, & reliqua priuilegia. Lud. autem XI. inter reliquos prætextus belli Duci Britanniæ indicti moneta aurea à Duce cusa iuxta præcipuos refertur. nec mysterio vacat interrogatio Christi, exhibito census numismate, *cuius eſſet imago & ſuperſcriptio?* & ad responsum Cæsaris esse, *date ergo Cæſari, quæ Cæſaris ſunt.*

3. Hodie nimis communicatur inferioribus ius monetæ.

§. XII.

De reliquis iuribus Maiestatis.

1. Sunt alia iura Regia minoris notæ.

SVnt & alia quæ ad iura Maiestatis referuntur, ab eaque distribuuntur, sed vel ex his, quas diximus, notis vt fontibus fluunt, vel non ita emicantem habent splendorem, aut etiam inferioribus aliquatenus communicantur, vel lege aliquâ magis, aut communi vsu Summo Principi reseruantur. vt in integrum restitutiones, quæ lege Romanâ Prætori competunt; canonicâ Iudici ordinario; vsu plerorumque regnorum à supremo Principe postulantur.

2. Mandata Principum.

Primum ergò locum habent Mandata Principum, quæ ad legum condendarum auctoritatem referuntur. *Quod Principi placet legis habet vigorem.* Hinc litteris Principum ad calcem inseri solet mandati clausula, *quia nobis ita placet*; auctoritatis plena: *sic volo, sic iubeo, sic pro ratione voluntas*: non quidem ipsi Regi, qui nihil debet velle, quod ex iustitia non potest; sed subdito, qui in rationem voluntatis Regiæ non debet inquirere, sed obedire: nisi illegi diuinæ liquidò repugnet: *Seruus* (siquidem *herilis Imperij non censor, sed minister est.* atque *abditos Principis sensus, & si quid occultius parat, inquirere illicitum, anceps, nec ideo assequare.* & ex *l.* 157. *D. de reg. iur.* ad ea quæ non habent atrocitatem facinoris, ignoscitur seruis, si dominis obtemperauerint; quorum iussa capessere fas est.

3. Dominatus maris vicini.

Vt continentem possident, ita quod eam ambit mare sui iuris Reges faciunt, ad exemplum legis 9. *D. ad l. Rhod. de iac.* vbi Imperatorem mundi dominum, & legem maris videmus, quatenus scilicet lambit orbem Romanum. sic Leo *Nouell.* 56. diuidit Bosphorum. Plura imperij in mare exerciti antiqua & noua colligit Le Bret *lib. 2. cap. 11. de la souueraineté.* nullum solemnius, quàm annuum Veneti Ducis mare Adriaticum subarrantis.

Quidquid conspicuum, pulchrúmve est aquore toto,
Res fisci est, vbicunque natat.

Bene acquiritur, inquit Cassiodorus, *quod à nullis adhuc dominis abrogatur.* Eo axiomate pleraque quæ nullius, quæ communia, quæ publica, sui iuris Principes fecêre. veteribus

——— *Vsus communis aquarum est,*
Nec solem proprium natura, nec aëra fecit.

4. Molæ Piscatio.

Nobis posteriorum fæculorum vsus proprium mare, proprium aëra fecit. Mirantium Christi miraculû tempestates sedantis exclamatio describitur, *Quis est hic? quia venti & mare obediunt illi.* Reges mare & ventos sub imperium redigunt. nauigare, mercari, piscari permittunt, prohibent, portoria, telonea imponunt; Insulas in mari natas, terras pridem inundatas suas faciunt; ventorum vsum molis agitandis concedunt, vetant. quanquam Grotius Mare liberum scripserit esse in Indias vsque, non Iberum. quidque iuris semper sit vsurpatum in mari Batauis vicino in Hagoge *l. 2. cap. 1.*

Flumina etiam nauigalia, & ex quibus fluunt nauigabilia, portus, riparica, vectigalia, telonea, pridem à Friderico Imp. inter regalia relata sunt. vnde & libera illa, tuta, & nauigabilia prestare Princeps debet. *tit. de hitor. custod. lib. 12. C.* vti Tiberius *statuit stationes militum, græsaturna tollendis.* piscationem pro more regionis sibi habet, Vasallis concedit, aut passim permittit: semper tamen piscandi leges præscribit. 5. Flumina, portus, riparica, vectigalia, telonea.

Viæ etiam publicæ eodem referuntur à Friderico. & pridem *arg. leg. 2. §. viarum. D. ne quid in loco publico.* vnde vulgò viæ dicuntur regiæ, in eaque natas arbores vsus regias facit. 6. Viæ regiæ.

Siluæ magnæ & nobiles etiam publicæ sunt, & regales; omnesque hæ non priuatim occupantibus olim cesserunt. multis tamen locis accolis lignandi ius concessum, aut vsu captum est. 7. Siluæ nobiles.

Venationes etiam regiæ sunt. præsertim vt illis exercendis idoneæ leges præscribantur. ita *l. vnic. C. de venat. ferar.* permittit leonum venationem. vnde inferunt aliqui reliquarum ferarum prohibere; quamuis titulus generalis sit de feris. & *l. 1. §. bestias D. de post.* de omni fera, quæ regioni nocet, accipi fuadeat. *& tit. si quadrup. pauperiem fecisse dicatur.* Constitut. Friderici. *de pace tenend. cap. 7.* vetat communi populo venationem. *l. 16. D. de seruit. rust. prad.* in fundo alieno inuitis dominis, nisi quis è suo fugientes volantésve persequatur. *argum. l. 2. D. de ferv. fugit.* vbique pene hodiè occidi vetitæ sunt feræ rufæ & nigræ, scilicet apri, cerui, hinnuli, &c. 8. Venationes.

Auri argentique fodinæ & quorumcumque metallorum inter regalia recensentur. *l. inter public. §. publica. D. de verb. S.* & viam strauit *l. 1. & 2. Cod. de metall. & metallar.* & Senatusconsultum *apud Plinium lib. 5.* Italiæ metalla scrutari interdicens, *& l. nulla. C. Theodos. de metal.* ex licentia Principis permittens. olim quidem priuati iuris fuit metallorum proprietas, *l. fructus, 7. §. 13. D. solut. mat.* sed vbique Reges sui iuris fecerunt: vt deserta & inculta loca, in qualibus solet reperiri. 9. Aurum, argenti, metallique fodinæ.

——— *habitat defertis montibus aurum.*

Argentarias Fredericus recensет. sed puto eo nomine nummulariam vsurarij publici mensam significari. vt dixi *in iur. Pont. non. anal. de vsur. n. 8.* 10. Argentariæ.

Addit Fredericus dimidium thesauri in loco Cæsaris, aut religioso fortuitò inuenti, sed le Bret etiam territoriorum dominis, & feudorum partem permittit, si in territorio aut fundo suo fuerit inuentus. *de la souueraineté, lib. 3. c. 6.* 11. Thesauri.

Bona vacantia, adespota, & nullius, regia censentur. finita linea vnde agnati, vnde cognati, vnde vir & vxor, successor est fiscus. & ita, ex vsu bona bastardorum, & alibubi peregrinorum, damnatorum, præscriptorum, præsertim reorum maiestatis. *d. tit. quæ sunt regalia. l. 1. Cod.* 12. Bona vacantia, nullius.

l. 1. Cod. de bon. præscript. l. 1. Cod. de bon. vacant. l. vnic. Cod. ne fine iuss. Princip. sed alia pleraque multis locis territoriorum domini ad se traxerunt, præsertim fundos adespotos.

13. Domanium. Denique domanium, quod Regi in dotem regni cedit, regia multa & singularia priuilegia habet, de quibus latè Chopinus *lib. de domain.* sed impriuis protopraxiæ, siue præferentiæ, quod olim solius summæ Reipublicæ fuit. *l. penult. D. de priuileg. cred.* Plinius *epist.* 113. cui accedit aliud dominicorum bonorum, seu Regis priuilegium, maximè apud Gallos, vt Regi de re aliqua litiganti interim possessio cedat, quod etsi sit contra leg. *prohibitum l. defensionis. Cod. de iur. fis. l.* 10. admitti tamen potest, cùm Vasallus officio detèst, ex inuestitura debito; cùm finito iure alicuius res redit ad Coronam; cùm controuersia est de regalibus, non communicabilibus. In compendijs autem pœnarum nullatenus est admittendum, sed quod ait *lex vlt. C. Theod. de appell. saluâ Maiestatis nostræ reuerentiâ, ius nobis cum priuatis non dedigmamur esse commune.*

14. Quid de feudis, &c. De feudis, bonis emphyteuticis, censualibus libellarijs, alaudialibusque nihil attinet dicere, quia non sunt Principum singularia.

15. Abolitio, remissio. Ad Principem solum etiam spectat abolitionem aut remissionem criminum concedere. *l. 1. C. de senten. pass.* vbi restituit Imperator ad preces Præfecti Prætorio; cuius erat infra cum summa potestas, neque tamen eò porrecta. Senatus ipse sententiam non poterat reuocare. *Sed non Senatui*, inquit Tacit. *lib. 11. libertas ad pœnitendum fuit.* generatim Iudex officio definendo functus, causam retractare non potest. *l. quod iussit, D. de re ind. l. pœnam, C. de pœnis.* Eiusmodi clementiam cum examine cautæ exercendam *lib. 1. cap.* 20. diximus. Regia porrò causa est, inauguratio nis dies, seu iucundus introitus in regnum, aut nobilem ciuitatem. *l. si interueniente. D. ad Turpil.* & summè regia olim obtinuit, vt in die passionis Dominicæ carceres reis spoliarentur. *Hodie*, inquit S. Cyprian. *patent carceres, damnati libertate donantur, feueritate depositâ Iudices mansuescunt.* sed & iusta clementiæ causa semper fuit, & publica, maiorum in Regem aut Rempublicam merita, condonata Quintio res ad Veios malè gesta, ob merita Cincinnati, Liu. *lib.* 4. Æschylo delicta propter Amintam, Salomoni dilata diuisio regni propter Dauid. Enimuerò non dabatur absolutio in peculatu *l.* 3. *Cod. de abolit.* periculosa siquidem incisio regni neruo. Hodiè non datur tantùm, sed & parum nimis inquiritur in multos prædones impunè in publico ære grassantes. vnde quæ non plurima Reip. deliquia?

16. Immunitatum concessio & priuilegiorum. Immunitates etiam, vacationes, & priuilegia concedere solius est Principis. *l. vnic. Cod. de his qui à Principe vacationem acceperunt, tot. titul. de excus. mun.* quia eius est legem ferre, *l. 1. D. de constitut.* condere, interpretari, æquitate mollire. *l. 1. Cod. de legib. Inter æquitatem*, inquit, *iusq; interpositam interpretationem nobis solis & licet & oportet inspicere.* Qui ergo de oneribus communem legem fert, soluere potest, quia supra legem est. *Omnibus autem à nobis dictis*, inquit Nou. 105. *Imperatoris excipitur fortuna, cui & ipsas Deus leges subiecit, legem animatam eam mittens hominibus.* Rarò tamen & magna ex causa procedere debet eiusmodi exemptio: quæ vel Regijs prouentibus nocet, vel alios aggrauat. Etenim quamuis largitas & benefacta Principis sint amplianda, tamen priuilegia sunt minuenda. *Tum lex præclarissima*, inquit Cicer. 3. *de legib. quæ priuilegia tollit.*

17. Naturalizatio, legitimatio, nobilitatio, &c. Solius etiam Principis est ciuitate aliquem donare, Quiritibus asscribere, iure aureo-rum annulorum donare, atque equestri ordine, & laureâ doctorali, titulis Baronum, Comitum, Palatinorum, Marchionum, Ducum, & si quæ aliæ sunt *honoris vmbræ & simulacra*, naturalizare, vt loquimur, & nobilitare. *l. 1. l. quaris D. natal. test. l. 1. C. de natural. lib. c. venerabilem x. qui fil. sint legit. l. 1. C. de iur. aur. annul. Natales* inquit *antiquos & ius ingenuitatis non ab ordine decurionum præstari, sed à nobis peti potuit. Sæpè*, inquit Cicero 5. *in Verrem, etiam Imperatores nostri superatis hostibus & Repub. optimè gestâ, strenuos annulis aureis in concione donarunt.* Adoptione etiam mutari familia citra Principis assensum non potest. *l. 2. C. de adopt. Iure*, inquit Cicero, *pro domo sua, à maioribus prodito, nemo ciuis Romanus in alteriùs potestatem transire potest, nisi populus auctor fuit.*

18. Armannie. Sed & Fredericus primo loco inter regalia ponit armannias, quas Cuiac. ad eam. Const. potiùs arimannias vult, quæ videntur ei esse officia apparitorum, vel fabricæ, & publica armamentaria. Vtramque suâ ratione vestit: Prius quòd Magistratus creatio numeretur inter regalia: *ad l. Iul. D. de ambit.* Alterum quòd arma ad Principem spectent: *Nouell. de arm.* sed Ioan. Ferrar. Mont. *in vsus feud. lib. 5. c. 7.* Prouentus ex armentis significari cupit, & Andream de Isernia perstringit in ea voce hallucinantem. Ego existimo legendum esse almanniam ab *alman* quod seniorem significat, vt sit altmannia senioratus. cuius vocis dignitatem explicuimus. *lib. 1. c. 38.* apud nos Ammanni euphoniæ causâ, vel Altmanni apud vicinos, sunt Prætores, Præfectiue vrbi, de quibus diximus *lib. 1. c. 22.* vnde Fredericus dum inferiùs inter regalia recenset, *potestatem constituendorum Magistratuum* adiunxit *ad iustitiam expediendam*, qui sunt moribus nostris seu Germanis Scabini. vt eodem loco diximus, quò mihi verisimile est Frederici distinctionem respicere. & quæ citat vlteriùs Cuiac. locatas ciuitates cum ammannijs suis, secundùm lectionem nostram significat ambitum quousque iurisdictio Ammanni porrigitur; eo enim teutonicè sensum ea vox apud nos etiam habet.

Cursus etiam publicus & euectionis copia regali tantùm numini est referuata. *l. Iudicibus. C. de curs. pub. l. nullus cod. l. 137. de verbor. ob. l. 6. C. d. t.*

19. Arma & quicquid eò pertinet.

Vt armorum mouendorum copia non nisi ex nutu Principis tribuitur, *l. vnic. C. vt arm. vsus*, nec antè legem Regiam consuli, si legem curiatam non habuisset, attingere rem militarem licebat; Cic. *Phil.* 7. ita neque priuato licuit ad exercitum scribere, neque multari numeros, *nisi hoc Augusta maiestas publicæ vtilitatis causâ fieri iusserit, l. contra de re milit.* nec vrbes muris cingere, *l. 9. D. de ter. diuis.* militem legere sine probatoria Principis. *l. nemi-nem. 17. C. de re milit. lib. 12.* Saluam guardiam concedere hostiaut reis, *l. cùm sapè. C. de erog. mil. an. lib. 12. l. iubemus C. de præpos. sac. cubil. lib. 12. Edict. 12. Iul. an. 1611. ar. 45.* vectigalia, tributa colligere, *l. 3. C. vectig. nou. inst. non pos. l. 10. D. de publican. Ad hoc tributa præstamus*, inquit Augult. *lib. 22. contra Faust. vt propter necessaria militi stipendium præbeatur.* quem habere non licet nisi Principi. Sed & Regiæ Majestatis est, vt illius tantùm *domus, & patrimonia titulorum Inscriptione legantur. l. 1. C. vt nemo priuat. prad. tit.* quin & illi dumtaxat competit sacro encausto litteras munire. *l. 6. C. de diuers. rescript.*

20. Angariæ, collationes, &c.

Denique angarias, parangarias, plausstrorum & nauium præstationes, & extraordinariam collationem recensset Fredericus; & ad auctoritatem imperandæ pecuniæ pertinent. atque de his omnibus latiùs Le Bret *de la souueraineté*. Besold. cautè legendus *de iur. Maiest. sec. 3. c. 8.* Azor. *inst. moral. part. 2. lib. 10. c. 7.*

21. Æraeij vtilitates,

Sed huiusmodi regalia magnâ sui parte æraeij vtilitates sunt potiùs, quàm imperij iura; quæ Summo Principi in signum Supremitatis reseruentur. illorumque communicatio est quædam cum inferioribus. sed quoad vtile dominium dumtaxat, eo modo quo à laicis decimæ, quoad vtilitatem, non quoad directum dominium, quod ius spirituale est, possidentur. fluuntq; à Majestate tamquam fonte, & effectus à causâ. Ideoque in his concessionibus nunquam suprema auctoritas censetur comprehensa, sed penes concedentem semper maior reseruata, quàm sit concessa. *arg. c. dudum. §. hoc igitur de prabend. in 6.* Besold. *de iur. Maiest. sec. 3. c. 9. n. 2.*

22. Comitia.

Comitiorum etiam cogendorum auctoritas Regia est. *Post imperium*, inquit Tacitus, *à Tiberio initum ita desierunt fieri comitia, vt numquam postea populo restituta sint.* quia scilicet, *ad curam Principis*, inquit, *l. vnic. D. de amb. hodie omnia pertinent*, sed verò ante Imperatores Populus volebat, iubebat: hodie regnorum Ordines suadent dumtaxat Regi consultanti. *Quid porrò maius*, inquit Cicero, *3. de leg. si de iure quæritur, quàm posse à summis Imperijs, & à summis potestatibus comitia & concilia vel instituta diuimittere, vel habita rescindere? Francorum Regibus*, inquit Sigelbertus, *moris erat Kalendis Maij præsidere coram tota gente, & salutare & salutari, obsequia & dona accipere.* sed maximè rerum agendarum consilia in statu rerum perplexo. ad morem Prophetæ, *Cogite*, inquit *omnes populos, vt inter me & inter populum iudicent, si quid à me fieri debuit quod ipse non fecerim.*

Referri solet & inter Regias actiones academiarum erectio. ad modum quo Pharao *constituit* Ioseph *dominum domus suæ, & Principem omnis possessionis suæ, vt eruditet Principes eius, sicut semetipsum, & senes eius prudentiam doceret.* Pluribus profequitur Le Bret *de la souueraineté. lib. 4. c. 12.* facit *l. 1. C. de studi. liberal. vrb. Rom. C. de profess. &c.* sed quo generaliores sint, solet Papæ accedere auctoritas. *x. de Magist.* ab eoque literæ erectionum magis ad Regum instantiam quàm à Regibus dari solent, Laicos dumtaxat laudant auctores Vniuersitas Leydensis, aliæque Romanam doctrinam aspernantes.

Nundinarum etiam priuilegium Regium est. Le Bret *lib. 4. c. 13.* rerum euchendarum, inuehendarumque auctoritas, æstimatio, sine monopolijs iusta negotiatio, collegiorum mercatorum, artificum inspectio, admissio. Idem *lib. 4. c. 4.*

23. Nundinæ.

Denique Regium est cogitare *cuncta mortalia incerta, quamoq; plus adepta sis, tanto magis te in lubrico censeas; hora momentum interesse, inter solium & alienæ gentis; Supremum omnium esse Deum deorum & Dominum dominantium, per quem Reges regnant, Principes imperant, & legum conditores iusta decernunt; esse vnam sanctam Ecclesiam Catholicam constitutam super gentes & regna: esse in ea vtrumque gladium; alterum pro Ecclesia, alterum ab Ecclesia, exercendum: illum sacerdotis, hunc manu Regum, & militum; sed ad nutum sacerdotis: esse gladium sub gladio: temporalem auctoritatem spiritualis subijci potestati: si deuiat terrena potestas, iudicari à spirituali potestate: si deuiat spiritualis minor, à suo superiori: si suprema, à solo Deo. eam etsi data sit homini, & exerceatur per hominem, non humanam, sed potius diuinam ore diuino datam.* ita *c. vnam de maiorit. in Extrauagant. Omnia*, inquit Val. Max. *Rub. 1. post religionem ponenda semper nostra ciuitas duxit, etiam in quibus Summæ Maiestatis conspici decus voluit.*

24. Deo & Ecclesiæ subesse.

Quid ergò dicemus de reliquo iure Regio, quod Samuel propositit populo Regem postulanti? 1. *Reg. c. 8. filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, &c. filias vestras faciet sibi vnguentarias & focarias, agros, vineas, & olueta optima tollet & dabit seruis suis, vinearum reditus addecimabit; seruos, & ancillas, & iuuenes optimos & asinos auferet*, &c. sine dubio non hoc ius Regi permissum fuit: sed Samuëlis præmonitio populum deterrentis. alioquin non rectè Elias increpasset Achab propter vineam Naboth. Lege diuinâ Rex tenetur, vt quiuis, vt abstineat alieno. *Væ*, inquit Isaias, *qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, vt auferatur aliquid proximo suo.* Dauid nec in locum sacrificij Iebusei Areunæ aream occupare voluit, sed emere pretio. *Non accipiet Princeps*, inquit Ezechiel, *c. 46. de hereditate populi per violentiam, & de possessione eorum.* Perstitit tamen populus.

25. Quid de eo tero iure regio à Samuele proposito?

26. Bona subditorum non dominio, sed imperio possidet.

populus. *Rex erit*, inquit, *super nos, & erimus nos quoque sicut omnes gentes, & iudicabit nos, & egredietur ante nos, & pugnabit bella nostra pro nobis.*

27. Omnia hæc verba suam emphasim habent. I. *Rex erit super nos.* suprematem Regis continent, qui super omnes, super quem nemo. *In Dei solius potestate sunt* (Impp.) *à quo sunt secundi, post quem primi, ante omnes, & super omnes.* Tertul. *Apol. c.* 30.

28. Sicut omnes gentes. *Erimus nos quoque sicut omnes gentes.* periculo vtique istî subiecti, apud quas ea incommoda sæpiùs obtinebant, qui suos magis vt seruos habebant, quàm vt subditos. vt etiamnum multi Asiatici, Africi, Americani Reges: qui proximè absunt ab ijs, qui imperium habent in belluas.

29. Cur Europæorum Reges cæteris dignores? Qui inter illos? Ante omnes Rom. Imperat. Vnde & Turca Magnus Dominus rectiùs quàm Rex dicitur. Regum vera auctoritas est in liberos subditos, quorum tantò dignior autoritas, quantò digniores subditi, vt communi omnium iudicio Europæorum Principum dignius imperium, quàm omnium barbarorum. Consequenter inter Europæos, qui subditos habent digniores, grandiores, potentiores. adeoque Romani Imperatoris Majestatem etiam ideò ceteras præcellere semper existimaui, quòd sub Imperio tam sublimes Principes habeat, quàm nullus alius dominatus. vt Romani veteres, cùm ad summa fastigia venêre, *habuêre instrumenta seruitutis & Reges*; quo imperij dignitatem non obscurari, sed magis splendescere existimarunt. vt non derogat lumini Solis septem planetarum, aliarumque stellarum claritas. Malè ergo semper sunt mihi visi de Rege, & regno suo mereri, qui titulo suprematis multa subditorum iura Regi suo vendicant. non quasi impatienti consortis, (quod Solis & omnium Principum est) sed omnium etiam radiorum atque cuiuscumque emicantis splendoris: eoque quò Rex plus splendoris habet, subditi minus; quò Regem Asiaticæ, Africanæ, Americanæ, absolutæ potestati vicinorem faciunt; subditos hominum propriorum, municipiorumque conditioni viciniores; eò Reges suos alijs præferendos barbarè contendunt.

30. Quæ virtus verborum iudicabit nos? Sed redeamus ad verba iuris Regis à Samuele postulati. *& iudicabit nos*, inquit Populus. Emphasim habet hoc verbum, vt sicut anteà Iudices in populo illo rerum potiebantur, ita summa illa rerum tranferatur in Regem. quemadmodum lege Regiâ populi omnis auctoritas in Vespasianum. Monet & hoc verbum vt Reges ex iure & iustitia regant. id enim est iudicare, non vt pro iudicio & ratione habeant voluntatem.

31. Egredietur ante nos. Rursus; *& egredietur ante nos.* quod tam spectat ad suprematem, quàm vt Rex admoueat manum operi, summæ rerum intendat, Rempub. curet.

32. Pugnabit bella nostra. Iterum; *pugnabit bella nostra.* desertur arbitrium belli. & (quoniam contrariorum eadem est disciplina) etiam pacis. quæ res penè est, in qua maximè elucet regia auctoritas, & quem ob finem, innocentiumque, in quorum tutelam vocati sunt, defensionem, Reges, Dynastæ, & cuiuscumque nominis Principes inuenti sunt.

33. Pro nobis? Extrema iuris Regij verba sunt *pro nobis*; seu in Rempub. vt inter *l. 2. n. 2.* ex lege Regia Vespasiani citabimus hæc verba; *vti ex vsu Reip. Maiestate diuinarum, humanarum, publicarum, priuatarumq, rerum esse censebit.* vt Reges omnes sciant populi sui causâ se esse constitutos, in rem populi actiones omnes suas dirigere debere, non spectare suas vtilitates, libidines, voluptates.

34. Lex Regia Samuelis non derogatiua suprematis: vti nec alia alibi, dummodo alteri non subijciat. Denique Samuel postquam cessisset populo, & sorte in Regem electus esset Saul, *1. Reg. c. 10. locutus est ad populum legem regni, & scripsit in libro, & repofuit coram Domino.* firmauit ea ceremonia, non infregit auctoritatem Regis. Qua ex re rectè infer: mus leges regnorum dominatuumque fundamentales, non immiuere dignitatem Regum, ac Principum, nihil suprematri derogare. *quod infrà mox latius dicemus.* Vt non ex eo quod Reges Galliæ (qui acerimos habent scriptores & assertores suæ souueranitatis, & qui si illi penè despotice non *dominentur*, *iniuriam illos accepisse existimant*:) diuinis legibus teneantur, & (præter ea quæ dicemus *infrà ex Franco-gallia Hotomanni, c. 15. n. 25.*) lege Salica obligentur, nec Principibus inferioribus sua territoria, iurisdictionemve abrogare, (tametsi lege Regia Romana ad Imperatorem omnium Magistratuum & iurisdictionem auctoritas spectarit) subhastata officia, ciuilia, aulica, militaria nequeant auferre, Principes confanguineos morte mulctare, Parium dignitates, Parlamentorum confessus abrogare, & sexcenta alia regni Ordinibus, Prouincijs, ciuitatibus promissa: Tametsi Clodouæus Hormisdæ & Sedi Apostolicæ coronam auream miserit, quasi submissionis tesseram: Carolus Magnus alijque annuos denarios Sancti Petri per singulas domos collegi permiserint: tametsi in confœderatione Reguin Galliæ, antequam præsententur confecranti, rogetur Populus an Regem acceptet: in memoriam, vt reor, quòd olim Franci Galliam occupaturi natali loco exierint, vt examen apum, non cum Rege, quem domi habuerint, sed quem migrantes elegerint: vt pleræque gentes, quæ alias terras inundarunt, vt apud eos legimus qui historias & migrationes gentium scripserunt: quæ vt pleræque ex Septentrione prodierunt, ita ferè omnibus quadrauit quod scribit Tacitus; *In Germania & Gallia tum Reges erant auctoritate suadendi, non iubendi potestate*: Tametsi, inquam, hæc ita se habeant in Gallia, aliaque multa sint vsu, & consuetudine introducta, quæ Rex pro iubitu inuertere non possit, ex fundamentalibus regni legibus, scripto aut traditione susceptis: quæ Romæ olim & alibi secùs se habuerint; non ideò suprematem obrogare Regi Franciæ quis ausit. nec abrogauit quisquam Parthis, Persis, Medis, tametsi *Danielis 6.* legamus quòd *lex Medorum atque Persarum est, vt omne decretum*

35. Liquet nobili exemplo Galliæ.

36. Perfarum. Romanorum.

quod constituerit Rex non liceat immutari: adeoque sit passus Rex ille inuitus abiectionem Danielis in lacum leonum. quin & ipsi Romani diuersis fœderibus & pactis obstricti fuerunt Latinis & Prouincialibus subditis. Hæc, inquam, non officiunt supremitati; sed eam semper fundamentales regni leges præseruant sartam, tectam; dummodo superiorem in temporalibus non recognoscant. quod in Rege Galliæ inculcat Innocent. III. *in c. per venerabilem x. qui fil. sint legit.* qua de re post Philippi Pulchri tam enixam contentionem cum Bonifacio VIII. eiusque Const. *Vnam. de maior. & obed. in Extrau.* tanto studio à Clemente V. obtenta extat alia Extrauagans *Meruit, de priuilegijs.* qui tamen Pulcher sine inuidia passus est per totum regnum multos dynastas communicatis plurium notarum Regiarum radijs splendere, alijq; post eum vsque ad Ludouicum XI. qui regnum se ex ephebis emisisse gloriari solebat. neque veteres tamen illos Reges souueranos non fuisse iure quis dixerit. tametsi & illi & hodierni comprehendi non possent souueranorum definitione, quam aliqui protrudunt illiusmodi, vt sub eius rigorem redigi nullus hodiè Europæus Princeps possit. quamuis ea verba sint plurium significatiua, à populo inuenta, rebus vt exstant, & populariter applicanda. non vnis forsitan vt propria, & minùs idæis Regum in spacijs Orbis imaginarij regnantium.

37. Ab impossibili.

CAPVT II.

Ratio dicendorum, atque imprimis de supremarum legum iure.

PErstriximus breuiter Regias notas primæ atque secundæ classis. sed de primis latiùs hîc dicendum est, vt magis proprijs. & quidem materiam condendarum legum, creandorumque Magistratuum lib. III. tractauimus, tamquam ciuilem. quoad causam verò suam efficientem vtraque huius loci est. Solius quippè Principis est leges ferre. *l.* 1. D. *de Const.* & Magistratus creare. *l.* 1. D. *de amb.* Superest igitur vt de primis latiùs dicamus, adeoque vt legati, bella, fœdera, pax publica, inducię, salui conductus, infractiones, repræsaliæ, moneta, vectigalia suum deinceps locum habeant. & quoniam status publici mutationes periculosæ hisce insunt, inuersionesve ab euersionibus sæpè parum, sæpè nihil abfuerunt, vt arcana quædam paucis complectamur, quibus Regia, & Democratica, & Aristocratica gubernatio suis singulæ sedibus seruentur, & à fallacijs contrariorum conatuum protegantur. & quia augustissimus dixit Philosophus esse consultare; de consultatione etiam dicendum est, & demùm Miscellanea aliqua pro coronide Monita subijcienda.

Igitur tametsi Princeps legibus solutus sit, vt suprà diximus, tamen summa Imperij potestas Principibus data est, vt in Rempub. vtantur, non abutantur. *in ædificationem, non in destructionem.* traditur Principibus Imperium in publicam salutem, non in meram voluntatem; vt in viro bono. *l.* 75. D. *leg.* 1. vt tutentur Remp. non perdant: vt subditos regant, non dissipent: vt pascant oues, non deglubant, non lanijs vendant: alioquin vis est, non potestas. qualis eorum fuit, qui primi in vicinos surrexerunt, progressi in familias, gentes, populos, quò redigitur ab argumentis, quæ ipsi sibi obijcit Alberic. Gentil. *quæst. regal. de potestate Regis absoluta.* vbi tam absolutam potestatem astruere ille contendit supra omnes, contra quos stomachatur Alciat. *L.* 111. *de V.S.* quod vbique laqueos tendant Satrapæ, hallucinẽtur Theologi, adulentur Iurisconsulti, persuadeant omnia Principibus licere, summamque eorum, & liberam esse potestatem. quæ tamen verè ob vtilitatem ciuium inducta est, non ipsorum regnantium, instar Medicorum verè, etsi Gentilis rideat, quos honorare præcipimur. *Propter necessitatem enim creauit eos Altissimus*: vt & Reges: quos incorrupta natura non nouerat. Neque porrò populus amens vsquam adeò fuit, qui Regem sibi statuit eâ mente, vt potestate abuti posset, in destructionem. Quæ vt Gentilis aliaque diluat, dilabitur ad Afros, Asiaticos, similesque: demum ad populos vi captos, ac bello, qui pro victoris voluntate parere habent, non pro ipsorum lege vlla, quam nec ponere vllam valeant. quò & redigit suos à Fergo Hiberno, & Guilielmo Nortmanno victos. quò ergo reijcit eos subditos, nobiles, milites, quorum manibus vicit Fergus, & Guilielmus, eorumque posteros? vt pro præmio fortiantur conditionem captiuorum? quo loco eos habet: qui ipsi à Fergo & Guilielmo descenderint, etsi non omnes ad Coronam vocari potuerint? an horum Reges sunt tantùm, an & illorum? Denique dum de Imperatore contemptim, de Gallo & Hispano inepte sentit, quid de Anglo tam glorioso, cuius à legibus Regni & Parlamentis magis restricta potestas, quàm illorum? Sanè Regni leges supremitatem non tollunt; *vt c. proximo tetigimus, & in iur. Pont. anal. 1. de Relig. domib.* iudicio communi Regum populorumque; & in primis Populi Romani: cuius scito *Princeps solutus est, sed quod Principi placuit legis habet vigorem.* Romanis Romulus *vt libitum imperitauerat.* Tac. 3. *Annal. Reges omnem potestatem habuerunt, omnia manu à Regibus gubernabantur. l.* 2. *D. de orig. iur.* & tamen Seruius Tullus *sanctior legum fuit, quæ etiam Reges obtemperarent.* Tac. quis tamen negarit eos ad Superbum vsque supremos fuisse? *& d. l.* 2. indefinitè loquens ad vniuersos porrigitur. & verò lege Regia quam ipse Gentilis citat (sed quam ex ænea tabula aliter Befold. *dis. pol.* 1. *de Monarchia*

1. Potestas Regia ad salutem publicam.

2. Sic lex Regia interpretanda.

narchia generatim, c. 5. vti quacunque ex vsu Reip. maiestate diuinarum, humanarum, publicarum priuatarumq; rerũ esse censebit, ei (Vespasiano) agere, facere, ius potestasq; vti Augusto fuit: non quod lubet, licet. Augusto potestas non pro lubitu fuit, ex Senatus iudicio agere solito. nisi quod impetrarit, vt ob numerum nimium liceret seligere viginti senatores, quibuscum deliberata perinde essent, ac si à senatu toto probata essent. Iterum, *quæ ex vsu Reip. & Maiestate esse censebit*, non alia. at censura ei permittitur. sed scimus quæ sic alteri quo cum contrahis permittuntur, ad arbitrium boni viri referri. & verba vsum Reip. & Maiestatem reseruant. realem scilicet, personalem Vespasiano in exercitio, & censura, vt dixi, ad boni viri lententiam.

3. Prudenter supremitatis exercitium distertis Regulis dirigitur, vt in Britannia,

Quapropter quoniam natura difficile intra sanctos rationis limites consistit, apud multos populos translatæ in Principes omnimodæ potestati aliquæ cautiones additæ sunt; quibus intra terminos deuia ministrorum regiorum incuria, aliqvè errores retinerentur. In ipsis Romuli legibus, qui Romam, & in ea potestatem Regiam condidit, *lex* quinta est: *Populus Magistratus creanto, leges sciscunto, bella decernunto*. Ita Brabanti & ferè Hollandi, Grot. *in Republic. Bat. cap.* 5. in Læto Introitu à Principibus iam olim, atque hodiè obtinent, vt in eos non imperio, sed lege atque iudicio agatur. *artic.* 1. vt ne pro lubitu vitæ necisque potestas exerceatur. Iuret se inaugurandus Princeps, Magistratus, officiarios dignos, qualitatibusque ab Ordinibus requisitis præditos creaturum *artic.* 5. 6. 9. 10. 16. 19. 22. 23. 37. 38. sine pecunia à manu, aut opera, *art.* 11. qui in patria resideant, *art.* 7. ius dicant, *art.* 7. 24. 25. 26. 27. 28. 30. 31. 32. 48. 53. 54. 55. *in Addit. Philip. artic.* 23. 4. 5. 6. 9. 11. patrio idiomate, *art.* 8. ex patrio more, *art.* 10. in competentibus tribunalibus, *artic.* 36. 39. 42. intra patriam, *artic.* 17. 24. 51. per se, non elocato, vt non empto officio, *artic.* 12. 22. 23. Comitia Ordinum intra patriam, cùm res exiget, habiturum. cum summa opinantium libertate, *art.* 41. priuilegia non imminuturum, *art.* 2. 45. 56. 57. 58. bella non indicturum, aut pignorationes, nisi de Ordinum consilio, & assensu, *art.* 3. titulo atque insignibus Ducatus vsurum, atque sigillo, *art.* 4. de dominio omninò nihil imminuturum, *art.* 18. flumina viasque publicas tutas, idoneas nauigationibus, & itineribus seruaturum, *art.* 13. 14. 15. *art.* 9. *in addit.* 2. *Philip.* fruges seruandi à feris, & ritè venandi libertatem seruaturum, *art.* 33. 34. 35. *art.* 8. *in addit. Philip.* & piscationem, *artic.* 15. quæ omnia iuris Principis sunt, iustâ potestate vtentis. Atque ob id audio, cùm aliqui his calumniam struxissent, oggerentes quædam in Læto Introitu Principe non digna deprehendi, curauit Albertus Pius seriò omnia per intimos Consiliarios, etiam non Belgas, examinari, qui responderunt patrium illud ius nihil indignum continere. cumque eadem calumnia tacitè Ordinum aures pulsasset, legaue-

runt ad eumdem Principem, qui dicerent libenter Ordines rationem omnium daturos, vetera monumenta, antiquas membranas, vsum anteriorum Principum: at Albertus sibi factum esse satis respondit, priscos ritus ad amussim seruaturum. vt fecit sanè religiosissimè.

4. Huiusmodi leges fundamentales Maiestatem non tollunt.

Patrium istiusmodi ius supremitatem non abrogat, vt diximus, alioquin & Galli Reges, quorum Monarchia nullam magis regiam fingi posse ait Bodin. *l. 2. c. 1. de Rep.* extra hanc calumniam non foret, cùm illis sine publici Consilij auctoritate statuere nihil liceat, quod ad statum Reipub. in vniuersum pertineat, si credimus Hotom. *in France-gallia, c. 25.* pactum eorum ratum non sit nisi à Parlamento probatum, *c. 15.* nec bellum licitum nisi ex Parlamenti decreto: nec monetæ mutatio, Magistratuum Regni exauthoratio; &c. *c. 15.* nam id nihil impedit. vt neque si etiam ex more gentis primores, Senatusve, ac Ordines audiri consiliumq; exquiri soleat, imò debeat, & consensus, ex legibus fundamentalibus ditionis. non enim hæc Maiestatem alteri deferunt, sed exercitium potestatis moderantur ne deuiet. dummodo huiusmodi Ordines suo Principi ius ipsi dicere, imperare, scisscere ipsi, mandata præscribere non possint: vt Duci suo Veneti, & similes. nam supremus est, qui ante alios, ante quem nemo. *l. 34. de vulg. & pupill. l. 9. de reb. dub.* ita Imperialis fortuna omnes dicitur supereminere. *l. 7. C. de bon. quæ lib.* à Deo coronam accipere *Nouel. 82. c. 4. in fin. Non. 83. c. 1. l. 1. C. de vel. iur. enucl. l. fin. C. de leg.*

Martialis non aliud exigit, quàm

Qui Rex est Regem Maxime non habeat.

Quod & resonat illud Horatij;

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iouis.

Deo ergo soli Supremi subsunt Principes, nulli homini.

Inde qui Maiestatem habent, qui Supremi sunt, Dei Gratiam Principis titulo præponunt. Sed neque tamen olim aut, hodiè Imperator Romanus, nisi per Synecdochen orbis vniuersalis dominus est, fuitve. sed neque summus Roman. Pontifex. cuius *de iure seculari* Marci Anton. Marcel. libellum dedit, quo in singulas quod prætenditur ditiones examinat.

5. Vt in Belgis.

Porrò si qui populi olim liberi sui iuris, suæ potestatis, elegerunt sibi Principem certis pactis, quos ideò pactitios vocant, omninò ea pacta inspicienda sunt, an Maiestatem ei soli dam deferant, an partem præseruent. ij autem populi qui ex successione Principem habent, etsi iucis causâ ei iuramentum proponant, quo officium boni Principis explicatur; nihil officiunt Maiestati. vt nec priuilegia antiquitus obtenta. *d. c. 3. n. 4.* ob quæ subditos priuilegiarios vocant. vt sunt Belgæ: qui hæreditarium omnes Principem habent, non ipsi imperium

rium detulerunt, nisi fortè ijs qui hîc ante Romanos, & Francos dominati sunt: quorum pridem tabulæ interierunt. vt & naufragia sua prodit Grot. *in Reipub. Bat. antiq. c. 4. & 5.* vt absurda sint, quæ habet Besold. *de iur. Maiest. c. 5. n. 3.* de conditionatis Belgis ex Meterano. neque enim Status nostri atque Ordines aut Populus in Principes, vt Ephori olim in suos, ius habent. Id tantum Brabanti habent, vt si iura patria Principes non seruent, interim vices obsequiorũ reddere non teneantur; dormiat obligatio subditorum; positiuè ipsis statuere nihil liceat. olim ante Romanos & Francos esto licuerit, cùm sibi Principes hæ ditiones eligebant optimo, aut restricto iure: non postquam Franci, alijque has ditiones olim subiugarunt: dynastæ iure patrimonij tot sæculis possederunt.

6. Sed neque clientela feudalis.

Rectiùs quidem Loyseau clientelam etiam & quamcumque seruitutem non extinguere, etsi dedecoret nonnihil, supremam potestatem. ad priuatum dominium ea, non ad potestatem pertinent. & quæcumque seruitus quamuis vilis veram proprietatem non impedit. *l. rectè dicimus de verb. signif.* alioqui regna à Bodino *l. 9.* & Loyseau *c. 2. n. 46.* enumerata contra communem sensum souerana, ac suprema non essent, quod explodit etiam Gudelin. *iur. nouiss. lib. 5. cap. 2. in princip.* sicut & Iuramentum fidelitatis supremæ potestati non officit, nam & hoc Imperator Rom. Papę præstat. *Clem. vn. de iureiur.* Greg. Tholos. *Syntagm. l. 6. c. 7. l. 18. cap. 2.*

7. Sed tamen nisi extraordinaria causa sit, Princeps ordinario iure vti debet.

Verumenimuerò sed neque Princeps ordinariâ potestate omnia extra leges tractare debet: sed extra ordinem, cùm res exigit & publica salus. alioquin regit, & viuit suis ipse legibus. quas non vllâ magis ratione sanctas atque æquas ostendere potest, quàm si exemplum in se, sequelam in alijs dederit.

CAPVT III.

De legum-latione, & obligatione.

1. Ad solum Supremum Principem spectat legẽ ferre.

LEges condere soli imperatori est concessum. leges interpretari solo dignũ est imperio. *l. fin. C. de leg.* leges confirmare: *l. 2. C. de decur. const.* leges mutare: *l. 1. pen. vlt. C. de leg. l. 35. de reg. iur.* seu legem ferendi auctoritatem dare. sic Prætores olim ante edictum perpetuum, ius quod dicturi essent edicebant, & ædiles. neque enim refert per se quis, an mandatarium faciat. *l. 6. §. 1. D. Quod cuiusque vniu.* sed tamen Principes à Senatu, à Præfecto-Prætorio petebari leges voluere. *l. 8. C. de leg. Nouell. 151. 152.* neque aliter promulgari. quam auctoritatem pridem in Gallia soleminiter vsurpauit Parlamentum Parisiense. priuilegium dare, gratiam, ac dispensationem super legibus eodem pertinet, iudicata mutare, gratiam facere criminis, & pœnæ corporalis, famæ restituere, spurios legitimare, contra ius rescribere, generaliter demum legem soluere. sic tamen vt meminerit Philippi Macedonis, qui Harpalo pro reo intercedenti respondit: *Melius est vt ipse qui deliquit ignominiam ferat, quàm ego.*

2. Et seruandas curare.

Nam & ad Maiestatem pertinet legum custodia, & vindicta contemptus, & armari iura gladio. *Iſocrates*, inquit Iustin. *alterum alterius semper eguit, & tam res militares legibus, quàm ipsæ leges armorum præsidio seruatæ sunt.* Sic & ille Imper. *apud Gent. l. 8.*

Nec me regnante licebit.
Has cuiquam nostra impunè latescere leges.

3. Iustas ferre;

Vt hîc reminiscendum sit, vt Princeps ipse legibus solutus est, ita eius curæ æquè esse, atque summæ auctoritatis, vt quàm optimis populus obligetur, regatur, viuat; & semper ad prototypum suum respiciant leges, & legum latores, cuius illud: *Per me Reges regnant, & legum conditores iusta decernunt.*

Hunc Ducem si sequatur, qui regit, qui legem scribit, nusquam & nunquam aberrabit. si non sequatur, in præcipitia, in syrtes, in saxa, in charybdes lapsum se priùs sentiet, quàm agnoscet. improuida mens hominum nisi summæ lucis indicio dirigatur, in auia & inuia prolabetur, etiam non alterius culpæ conscia, quàm quod summi legislatoris virgulam non continuò respexerit.

4. Paucas genitiles.

Porrò legum multitudo minuenda potiùs, quàm augenda est nouis constitutionibus. salus ex legibus religiosa obseruantia. sat multæ, sat bonæ leges, si amentur satis, & seruentur satis. illud votum, etiam maius est quàm spes, vt leges eæ, quas vsus reiecit, aut mores generatim damnarunt, edicto deligentur: errores quos pragmatici inuenerunt, quos integris libris aliqui compleki sunt, constitutione differtâ euellantur: quibus magnam iuris partem implicarunt, decisione Principali explicentur. cui rei collegium suprema auctoritate erigi optat Thuldenus *l. 4. de caus. corr. stud. cap. 16.* Sed & is illud non malè exequitur toto *l. 1. atque 2.* vt qui præparantur legibus inter partes enodandis, iudicijsque, quę viuæ leges sunt, exercendis, taliter formentur, vt legum æniqmata rectè soluere discant. non vt Alexander Gordium nodum ense findere. quo leges finem suum habeant, & quæ per eas exercentur iudicia, ne corrumpantur. hæc in primis ad curam Principis pertinere, hîc statuendum est; auctore Horatio Augustum laudante:

5. Decisis controuersijs.

Res Italas bello tutatis, moribus ornas;
Legibus emendas.

6. Emendatis iudicijs.

Et Cicerone politicum munus describente *ciuitatem legibus fundare, regere consilijs, emendare iudicijs.* Ergo vt medici causas morborum infectantur, quo effectus tollant; ita Principem conuenit principia, & scaturigines persequi, vt ijs purgatis lymphæ deinceps puræ profluant. Academias ergo quæ in suo dominatu existunt, consultis legibus reformabit, vt ex

ijs

7. Academijs immaturos promouentibus seu aliàs minus aptos.

ijs in Rempub. nihil exeat quod publicæ saluti aduersetur. Et quoniam hodiè orbis imperium in tot dynastias est discissum, omninò vetabit, ne quis apud exteros emeritus, concilijs vel cauſarum patrocinio admoueatur. nisi fortè prærogatiuâ doctrinæ, & morum gratiam legis, dispensationemq; meruerit. quemadmodum regio edicto olim cautum hîc fuit. Igitur Tuldenus reijcit tantam turbam sectantium iuris studia, præsertim plebeiorum. nec sine delectu admittit, ne ars tanta propter tenuitatem hominum à religionis auctoritate abducatur ad mercedem, atque quæstum. summa est enim peruersio finis iurisprudentiæ, si solo diuitiarum voto discatur, & ad quæstum conuertatur.

Ingenium quondam fuerat pretiosius auro:
At nunc barbaries grandia habere nihil.

Sed nec admittit, qui intempestiuè properant iuris studium, nondum ætate, vel peritiâ communis vitæ idonei, non apti ingenio, non præculti artibus necessarijs. Exigit Doctores qualis publica Reip. salus requirit (quæ ab eorum industria non parum pendet) aptissimos, eosq; qui edendis iurisprudentiæ munimentis se probarunt, & scientiam experientiâ ciuilium negociorum perfecerunt. Excellentes moribus primùm, deinde facundia. *l. 7. C. de profess.* ne alioqui auctoritatem professionis destruant, se ipsos exempla circumferentes inutilis disciplinæ. consultissimam deinde docendi viam requirit, quam per interpretationem legum historicam, cætiologicam, analogicam, pragmaticam, & forensem vestigandam censet, & insigniter docuit Ioachimus Hopperus duobus libris elementorum iuris, quos in epitomen eruditè contraxit Martinus Delrio, lectu vtilissimam. sed quæcumque ratio ineatur, ea semper retinenda est, quam proponit Iustinianus vt primò leui ac simplici viâ, pòst deinde diligentissimâ atque exactissimâ interpretatione singula tractentur. deinde vt id semper obtineatur, vt iuris prudentia nõ sit ancipitis vsus, sed cum vera prudentia, iustitiaque connexa. vt ne verbotenus acutè tantùm, sed ad vsum popularem atque ciuilem differarur, ne leges eatenus tantùm discantur, quatenus litigandi artem, vsumque præbent; sed etiam ius publicum quàm minimè negligatur. emeriti rude ne donentur, & in Rempublicam emittantur scholasticis coronis redimiti, nisi ad seueram normam explorati. ne eruda adhuc studia in forum propellant, ne audaciâ pro sapientia vtantur, ne professionem ex dignitate non sustineant, ne initiatos se credant, & tantùm in vestibulo iurisprudentiæ hæreant. Hæc inquam vt à principijs suis curentur inuigilandum est Principi, illisque qui consilia eius dirigunt. vt Academiæ ijs institutis reformentur, quibus selecti iuuenes, selecti sint magistri, selectæ scholarum leges. quæ & illos docent hos pro merito reuereri, nec honoraria & publica stipêdia desint, quibus se hi venerabiles, & à vili paupertate vindicatos exhibeant. Collegiorum fundationes Principali beneficio & auctoritate promoueantur, loca publica designentur, & titulis graduum, citra abusum, ornentur studiosi, & priuilegijs animentur. quæ & per speciales Iudices conseruentur. Quæ etiam omnia latè nec minus eruditè prosequitur Pet. Greg. Tholos. *de Rep. lib. toto* 18.

Porrò vt ad leges reuertamur & ad earum vincula veniamus, subditi iustis Principum legibus ex re & saluto publica latis etiam in conscientia obligantur; tametsi pœnam etiam habeant annexam. vt optimè in re monetaria an. 1633. censuit Facultas Theologica Louanienſis & Duacensis per testimonium vtriusq; Apostolorum Principis, imprimis per Regulã quam figit Petrus *ep. 1. c. 2. Subiecti estote omni humanæ creaturæ. an ad oculum*, inquiunt Louanienses, *tantùm, an ne pœna vos comprehendat? nequaquam, sed propter Deum. An Ecclesiasticis tantùm, nec ciuilibus potestatibus? siue Regi*, inquit Petrus, *quasi præcellenti, siue Ducibus tanquam ab eo missis. quid ita? an quia hominibus ita placuit? quia sic est voluntas Dei.* Alter verò gentium Doctor *ad Rom. 13. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Ecclesiasticæ vtique non tantùm, sed & ciuili: *Non est enim*, inquit, *potestas nisi à Deo. An illi*, inquiunt rursus Louanienses, *tanquam hominibus fortasse resisti potest? Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. At forsan sine nexa conscientiæ. qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. nam Principes non sunt timori boni operis, sed mali. An librum forsan est edictis eorum obtemperando subijci, vel non subijci? ideò necessitate subditi estote. At sine culpa conscientiæ dummodo pœna subeatur: non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam. Et cur tam strictè debetur mandatis hominum obseruatio, & obseruantia? ministri enim sunt Dei in hoc ipsum seruientes.* ita Louanienses.

8. Legum vinculum subditos ligat etiam in conscientia quamuis adiecta pœna.

Nullatenus igitur pœnę adiectio legis vinculum soluit & stringit. vt gehennæ comminatio diuinas leges non eneruat. alioquin sine culpâ æternum damnati supplicium paterẽtur.

Et quamquam alia in materia quæ non continet salutem publicam, controuerti forsan possit, an penâ legi adiectâ, legislator non parentes subijcere non culpæ, sed pœnæ tantùm periculo voluerit: tamen non est locus illi quæstioni quando actus prohibitus non tantùm est à lege ciuili, sed etiam diuina damnatur, atque naturali, aut quod mandatur salutem publicam spectat.

9. Nisi materia diuersum suadet.

Quod si porrò de venatione per Principes prohibita, atque aucupio ageretur, cùm naturali iure ea permissa censeantur, & sic apprehensa occupantium fieri: per me licèat vt in dubium vocari possit Principum prohibentiũ voluntas, an extendatur ad conscientias vinciendas, an tantùm aleæ periculoque pœnæ subijciendas, in alijsque materijs vbi neque iustitiæ ratio, neque publicæ salutis necessitas ita militat, sed finis legis est talis, vt vno in loco prohibitio iusta esse possit, in alio permissio, vbi res sui naturâ sunt adiaphoræ, & in vtramque

vtramque partem flecti possunt, pro nutu legislatoris, sine offensa publici boni: sed in negocijs vbi quidpiam sancitur, quod ad salutem publicam, quæ suprema lex est, dirigatur, à ratione alienum est sentire huiusmodi ordinationes nullo nexu animas vincire.

CAPVT IV.

De Religione.

1. Quo sensu spectet ad Supremum Principem de Religione scisscere?

EX his quæ dicta sunt conficitur de Religione scisscere ad supremam potestatem pertinere, quod in Batauis conatur demonstrare Grotius *in Apologetico suo*. Quare & solent supplicationes ij decernere, penes quos rerum summa, vbique habendas, pro rebus feliciter gerendis. cuius rei auctoritas olim in libera adhuc Repub. Romana penes solum Senatum erat. & hodiè Turca receptis in fidem regulis multa imperij iura remittit, publicas tamen preces, pro salute Principis in templis passim faciendas excipit. Cæterùm Grotius, & qui, vt ille, scribunt politici, hanc de religione statuendi auctoritatem ei attribuunt, penes quem est rerum summa, & supremum arbitrium; eo modo accipiendi sunt, quo interpretamur ius Regis à Samuele propositum 1. *Reg. c.* 8. vt quæ ibi pro iure Regis edicuntur, non ius quidem sint licitum Regi, sed externâ auctoritate, cui resisti non possit, munitum, vel minæ violentiæ Regiæ. nam omnis à Deo potestas data est ad iusti atque æqui conseruationem, non iniuriæ ifagogem: ad pietatis, veræ religionis cultum, non falsæ stabilimentum. *Debes Imperator*, inquit Leo Pontifex ad Leonem Imp. *incunctanter aduertere regiam potestatem tibi non solùm ad mundi regimen, sed maximè ad Ecclesiæ præsidium esse collatam. Quare si Imperator*, inquit Ioan. Pap. *d.* 96. *Catholicus est, quod saluâ pace ipsius dixerim, filius est, non præsul Ecclesiæ. quod ad religionem competit, discere ei conuenit, non docere. Cùm ad verum ventum est*, inquit Nicolaus Papa, *c. 6. d.* 96. *vtra tibi nec Imperator iura Pontificatus arripuit, nec Pontifex nomen Imperatorium vsurpauit. quoniam idem Mediator Dei, & hominum, homo Christus Iesus, sic actibus propriis, & dignitatibus distinctis officia potestatis vtriusque discreuit.* & Gelasius *c.* 12. *ibid.* obsequi solere Principes Christianos non suam præponere potestatem, Episcopis caput subdere Principem solitum, non de capitibus eorum iudicare. Profectò *sicut quamuis patua ciuitas prærogatiuam præsentis regni non minuit, sic Imperialis præsentia mensuram dispensationis religiosæ non mutat. cap. sicut.* & quæ plura alia habet Gratian. *dict. dist.* 96. & eleganter Iustin. *in principio. Nouel. quomodo oporteat Episcopos. 6. Maxima quidem inter homines dona Dei sunt à supremo collata Clementia, Sacerdotium, & Imperium, quorum illud quidem diuinis ministrans; hoc autem humanis præsidens, ac diligentiam præstans rebus, ex vno eodemq; principio, vtraque procedentia, humanam exornant vitam.* Itaque Imperium rebus humanis præest, Sacerdotium diuinis. *Alij sunt*, inquit Chrysost. *termini regni alij Sacerdotij: sed hoc illo maius est. noque enim ex auro aut gemmis æstimari debet. Rex quæ sunt in terris sortitus est: Sacerdotij ius à supernis descendit.* & infrà: *Sacerdotis thronus in cælis collocatus, de cælestibus negotijs pronuntiandi habet auctoritatem. Interroga Sacerdotes legem, Agg. 2. Labia enim Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est.* Malach. 2.

Itaque Principum est ius, & piorum consuetudo, non nouum aliquid de religione, de fide, de sacris statuere: verùm ita leges scribere, vt quæ ab ijs, qui Ecclesiæ præsunt, decisa sunt, imitando recipi, exequi, obseruari iubeant, sic Iustin. *in Nouel. de sanctis Epis. c.* 123. *secundùm editionem Haloandri nam (nam in cæteris hæ desunt) si leges* (inquit) *quarum potestatem fidei nostræ Deus pro suo ergà homines amore concredidit, per omnia firmas & stabiles conseruari ad subditorum securitatem studemus: quanto plus studij debemus circa sacratum regularum & diuinarum legum obseruationem reponere, quæ pro salute animarum definita & constituta sunt.* & inferiùs: *Sequentes igitur* (inquit) *ea quæ sactis definita sunt Canonibus, pragmaticam legem facimus, &c.* similiter & *in Nouella, quomodo oporteat Episcopos. 6. §. 1. Sanctimus igitur*, inquit, *sacras per omnia sequentes regulas, &c.* Exequendo ergo, sacras regulas sequendo, & quæ sacris Canonibus definita sunt, boni Principes leges ferunt de rebus sacris non iudicando de ijs, aut Ecclesijs, *c. 10. x. de Constit.* de cultu, de ministris, & ministerijs, de quibus multa Iustin. *in Auth.* de synodis vocandis, de hæresibus extirpandis, de bonorum Ecclesiasticorum vsu, abusúve. sic & à brachio sæculari coërcentur blasphemi, magi, mathematici, malefici, fortilegi, astrologi iudiciarij, atheistę, alijque, contra Maiestatem diuinam, ac primam decalogi tabulam peccantes. Malè ergo Albericus Gentil. *tract. de potest. Reg. abs.* negat ijs Principibus Supremorum nomen conuenire, qui in sacris Papam agnoscunt, quâ doctrinâ excutit omnes etiam Angliæ Reges, qui post Christianismum regnarunt ante Henric. VIII.

Nationes omnes & formatissimæ Resp. atque in primis Romana summam rationem Religionis habuerunt, omnesque toto orbe sapientes & philosophi eam suis sequacibus tradiderunt doctrinam, tantamq; Religionis vim esse etiam impij semper sunt fassi, vt & illi in administranda Republica Religionis obtentu semper sint vsi.

2. Excellentia Christiana Religionis.

Porrò Religio Christiana eâ est supra cæteras excellentiâ, quâ veritas supra fallum, supra imaginem, supra vmbram. per eam diuinum Numen, illius circa res omnes creatas, atque præsertim homines ad imaginem illius formatos prouidentia nosci tur, sine eius scientia, & decreto nec vnum folium ex arbore decidere; capillos omnes ei numeratos esse, omnium paternam solicitudinem gerere, præsertim

sertim Regum & supremorum Principum; qui præcipua illius in terris sunt simulacra; illius imitatione, & auctoritate hæc humana gubernant. Adeoque verum Deum, verum Dei cultum, veram Religionem amplecti, sequi, promouere eos oportet: tanto zelo, quanta laus est imagini viuidissimè prototypum repræsentare. curare quàm maximè, vt subditi veram ac puram Religionem profiteantur, (quæ omnia distinctè & latè prosequitur Ribad. *l. 1. de Princip.*) summa ratio est, quæ pro Religione facit, *l. sunt de Rel. & sump. fun.* quod in eam committitur, in omnium fertur iniuriam, tantoque cura maior animæ impendenda est, quanta hęc corpore præstat. *l. Sancti. 18. Cod. de sacrosanct. Eccles. cap. aurum. 12. quæst. 2.* Infigne monitum Mæcenatis ad Octau. Augustum, *Deum semper & vbique cole, vt moribus patriæ est receptum. ad eundemq; cultum alios compelle. peregrinarum verò religionum auctores odio & supplicijs prosequere, non modò Deorum grauia, quos qui contemnunt, haud dubiè nihil quoque magni faciunt: sed propterea etiam quod qui noua numina introducunt, multos ad vtendum peregrinis legibus alliciunt, hinc coniurationes, coitiones, & conciliabula existunt, minimè principatui commoda res.*

3. Cura Christianorum Principum circa Religionem.

Itaque conuenit Principes Magistratusque Deum ipsos colere sincerè, reuerenter, & rité, vt moribus veræ Christianæ religionis receptum est: & ad eundem ritum alios compellere: peregrinarum verò religionum, nouarúmve interpretationum auctores odio, & supplicio prosequi.

Antiqua & incontaminata Religio Christiana, veteris testamenti Tabulas, & noui cõplectitur; veluti indubitatas fidei tuæ tesseras: & doctrinam siue scriptis, siue per manus traditam ab Apostolis in hoc vsque tempus receptam. quibus succenturiantur œcumenici Ecclesiæ conuentus; qui, cùm boni agricolæ æmulus zizania sparserit, coïre solent, & Spiritu sancto afflati, lucem præferre, internoscendo vero semini, &, quid Ecclesia Christi credendum proponat, demonstrare. quæ quoniam ex Christi promisso errare numquam poterit, eius decisiones indubiâ fide recipiendæ sunt. vt rectè Iustin. primis quatuor Ecclesiæ Concilijs œcumenicis eam fidem tribui iusserit, quæ quatuor Euangelijs debetur. Id quod statuendum est de omnibus alijs œcumenicis Ecclesiæ conuentibus, de quibus idem Christi promissum, eundem Spiritum Præsidem habemus.

Sed quoniam hominum improbitas & maligni spiritus inuidia, à debito officio plures auocat, tolerante Deo, ad bonorum probationem: (oportet hæreses esse) vt pura fides magis eluceat;

4. Circa hæreses.

Sciliuet vt fuluum spectatur in ignibus aurum:

Væ tamen est hominiillis, qui quod necesse est vt fiat, vitio suo facit, vt per se fiat: Principes conuenit armari zelo, & contra huiusmodi noxias insurgere. exemplo piorum & magnorum Principum, qui strenuè, magnoque feruore, totisque viribus Religionem defenderunt, incontaminatamque in suis ditionibus seruarunt. quibus Deus in vicem fausta, felicia, diuturna imperia tribuit: & contrà eos, qui Religionem contempserunt, cladibus infinitis afflixit, regna, & dominatus subuertit. eandemque sortem ijs immisit, qui per hypocrisim Religione sunt abusi, vel fallam religionem parando principatui, aut rebus nouandis subiecterunt. quos vltrix fulerum diuina dextera impunitos nunquam pertransijt. quæ omnia latè Greg. Thol. *de Rep. l. 13.*

5. De diuersis in vna Rep. religionibus.

Non lubet hîc disputare, num liceat aut expediat in vna Republ. plurium Religionum exercitia admittere. fecerunt id Ribad. *de principal. l. 1. c. 23. & 24.* alijque, lubet tantùm quæri de malignitate nostrorum temporum, quæ multis locis, non quid expediat disputandum reliquit; sed quid fieri possit circumspiciendum. nam quis neget licere pati, quod emendare non possis? quis affirmet expedire, quinimò licere in prætens periculum adducere totam Religionem, totum populum Catholicum, vt paucos alios in rectam viam cogas? qui extrema desperatione animati susque deque omnia vertant, & demum veram Religionem pessumdent, in Ecclesia, politiásque anarchiam inducant?

6. De hæresi valida.

Non licere quidem Principi, qui possit prosligare hostes Dei, amicos eos habere; non licere hæreticos in sua ditione pati, quos propellere possit; pridem decisum est à Concilio Magno Lateranensi. *c. excommunicamus. §. moneantur x. de hæret.* Decisioni iussio & pœna adiecta est, vt omninò id Principes faciant, alioquin dominatu excidant. qui alijs Principibus deferatur, qui hostes se Dei hostium profiteantur. Cùm verò vires non suppetunt, voluntas, atque affectus pro effectu pensantur, dummodo quantum fieri potest, legibus & prouidentiâ caueatur, ne fides, ne religio damnum capiat. quæ supra vires est necessitas, non habet legem. Impossibilium nulla est obligatio. *Bona fide*, inquit *d. §. moneantur, pro viribus exterminare studebunt.* etiam Constantinus initio susceptæ Christianæ fidei, non statim re ipsâ, quæ desiderio, expleuit. Parabola Regis expendentis *Luc. 14.* an cum decem millibus possit occurrere illi, qui cum viginti millibus venit ad se, id nos docet. Quod si nec satis constet, si velit Princeps, quid possit; si subditi malè velint, quid sint ausuri; prudenter admodum versari hac in re debet. præsertim si is ditionis eius situs est, vt fœdera inire subditi possint cum vicinis aliquibus finistræ religionis Regibus, aut Rebuspubl. qui etiam auxilia militaria facilè possint submittere, & per hoc statum, Religionemque in certius periculum adducere. Attentissimè ergo aduigilare debet, ne quæ fiant coïtiones, ne quæ ad exteros legationes: denique ea remedia suauiter adferre, quibus ad meliorem mentẽ citra malitiam seducti reuocentur. Ij autem quorũ error immedicabilis est, non vno simul edicto proscribãtur, ad carcerem aut crucem trahantur, præsertim in nationibus melancolicis, quę austeritate

pœnarum non emolliuntur, sed pertinaciùs indurescunt, sed ita habeantur ne noceant.

Neque Lateranense Concilium exigit, vt Principes inconsulto furore in hæreticos inuehantur: satis est pro viribus, pro rerum, locorum, temporum, statu bonâ fide allaborare, vt extirpentur. manu vnâ, tractu vno euelli furculus potest, arbor non potest. non eodem modo hæc, vt ille, excipienda est. denudantur fossione radices illius, nunc huic, nunc illi admouetur securis, atque itur in circuitum, & præcisâ vltima tandem abit in ruinam arbor. sed & prouidetur tamen, ne casu suo quemquam opprimat. non minori industriâ, & prudentiâ hæreses sunt tractandæ, cùm nascuntur, adolescunt, inualuerunt. generatim id Principibus Magistratibusque commendatum, vt nihil omittant, quod citra maius periculum in causa Dei præstare possint.

Cæterùm si rebus in ancipiti stantibus, in vrbium v.g. deditione, Prouinciarum conciliatione, seditionis compositione, fidei interpositione publica pacta inita sunt, ea omniò seruari ius & iustitia dictat. vt alibi diximus.

7. Quæ ad Religionem pertinent commendata habere debent Principes.

Denique Principes & Magistratus ea, quæ ad Religionem faciunt, omnia suo patrocinio tegere competit, personas, ædes sacras, fundos ac reditus, sine quibus diuinus cultus, Religionis exercitia, & necessarij in ea ministri exhiberi non possunt, exemptiones personarum, asyla, & libertates, ædium diuinarum, & rerum Ecclesiasticarum immunitates, quanta iura concessérunt, seruent, non imminuant; augeant, vt quò largiùs bonis temporalibus & in alios potestate sunt ornati, decorari, atque augeri cupiunt, eò sanctiùs quæ Ecclesiastici iuris sunt, tanquam Dei præcipua, eiusque patrocinio tecta venerentur, neque ab vllis lædi patiantur. Trid. *sess.* 25. *cap.* 20.

CAPVT V.

De Magistratuum designatione.

1. Nec assumi, nec deponi iniussu Principis potest Magistratus.

QVoniam ad Supremam Potestatem pertinet Magistratuum creatio: fit vt si è Prouincia non abit, cui successor datus est, in Maiestatem peccet. *l.* 2. *ad leg. Iul. Maiest.* & qui priuatus pro Magistratu se gerit. *l.* 3. *eod.* sed & qui se Imperio abdicat, nihil agat. *l. legatus.* 10. *D. de off. Præsid.* Hinc & Ducum & Comitum tituli à sola Maiestate impetrantur. qui in Magistratuum maiorum vices suffecti nunc sunt. tametsi ab Imperatore illi ab ijs etiam postulentur, qui Imperio non subsunt.

2. Explorandi & assumendi digniſſimi.

Porrò ad Magistratuum creationem quod attinet, inter ciuilia negotia explicatam, præstat lib. 1. c. 42. superesse hîc videri potest, vt ijs, penes quos est rerum summa, & qui eorum consilia dirigunt, ac Iudices Magistratusque, quibus pro more regionis aliqua creationis, aut ea ea consultationis auctoritas competit, in id incumbant vt quàm optimos, quàm maximè idoneos, quàm maximè meritos designent: quibus se, quibus Rempub. quàm maximè fi lere posse existiment. atque in primis tales, qui virtutibus, quas *lib.* 1. descripsimus, vel iam præditi sunt, vel longè progressi sunt in via, quâ assequantur. Ac denique tales, qui obitis minoribus Magistratibus futuri ad maiores sunt idonei, exploratis singulorum ingenijs. vt Daniel. 1. 3. Rex ille vastator orbis mandat *Aspheneæ præposito Eunuchorum, vt introduceret de filijs Israël & de semine Regio, & tyrannorum pueros, in quibus nulla esset macula, decoros formâ, & eruditos omni sapientiâ, & doctos disciplinâ, & qui possent stare in Palatio Regis, vt doceret eos litteras, & linguam Chaldæorum.* Scilicet formosos, ingeniosos, de semine Regio, cautos, doctrinâ, prudentiâ præditos: *Vt enutriti tribus annis, posteà starent in conspectu Regis.* Barbarus Rex curiosè seligit benè nata, & excolli idonea ingenia, vt eruditi starent in conspectu eius, posteaque semper meminissent vnde & quò essent euecti. vt *Esdr.* 4. 14. *nos autem memores salu quod in Palatio comedimus.* magnum est incitamentum ad gratitudinem, & virtutem illa dignatio Regia, & retinaculum in fidelitate. vnde tamquam nullo oceano eluenda illa infido facta exprobratio: *Tu verò homo vnanimis, qui mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum consensu.* Aulæ ergò Principum scholæ erant Præsidum, Prouinciarumque Rectorum, & magnorum Magistratuum. Inde Comitatus olim Principum, Comites, & è Comitatu missi. Sic Comites Italiæ, Aphricæ, Illyrici, Hispaniarũ, Orientis, & Comitatuum olim passim officia, quæ in feuda & beneficia perpetua degenerarunt. sed & hodiè Electores ac Summi Germaniæ Principes Palatina officia retinent. quod & in Gallia, alijsque ditionibus accidit; nomine saltem: etsi functiones raræ sint, vt olim comitatus erat assiduus.

3. Formandi institutione, magnorum Comitatu, legatorum ludicum in prouincias missorum.

Adhæc magna olim erat exercitatio, quâ ad Rempublicam capessendam formabantur. Iuuenibus permittebatur, postquam ætatem virilem attigerant, vt Senatui interessent, sententias audirent, quin & consultandi causâ discerent. ita fiebat, vt statum Reipublicæ suæ notum haberent, & vicinarum, aliarumque gentium, quibuscum Reipublicæ intercedere posset negotium, quod fundamentum est omnium consiliorum, & actionum.

Sed & Legationes eruditendis, & formandis viris præclaris aptissimæ erant. datis in Comitatum ijs personis, quæ spem facerent se vtilem aliquando operam præstituras. magno numero vel dabantur apud Romanos, vel spontè se adiungebant eiusmodi Comites, qui & instructiores redibant, & Legatos ipsos vel consultando iuuabant, vel inspiciendo ne præuaricarentur retinebant.

Idem statuendum est de Præsidibus in Prouincias missis: quorum & Comitatus amplus erat, nec è triuio. ita vt postmodum decretum fuerit, vt Prouincias regerent, qui priùs ibi assedissent. & nobile exemplum est Scipionis Africani bello illo, quod nomen dedit, summâ

summâ gloriâ perfuncti; qui fratrem Consulem, cui bellum Syriacum contra Antiochum mandatum erat, voluntariâ legatione comitatus est. Pompeij castra Senatum appellabant, in quibus ait Cicero fuisse decem Consulares. *Philip.* 13. quamquam apud Venetos lex militaris sit, ne quis inuitus munus obire teneatur, qui maiori cum dignitate militauit. Igitur Iudicibus & Consiliarijs Principum, vel qui alio iure Reipub. præsunt, admitendum est, vt Reipubl. dentur, formentur, educentur viri tales, in quos aliquando inclinata recumbere possit.

Sed & illud non minùs curandum, vt Magistratus à summo primi, ita se habeant, talesque ex probatis seligantur, qui & suæ potestati submissos cum auctoritate benignè regant, & nihil supremi iuris obfuscent. ne vlla in re populus obliuiscatur supremæ potestatis, sed numquam non luceat illa

Velut inter ignes
Luna minores.

Id cùm ita se habet, numquam clarescet magis Suprema Potestas, quàm cùm sub illa magno aliæ numero, sed minori lumine scintillant. Pulcherrima ea in re consideratio, & Senatus in libera Republ. Romana, & deinde sub Imperatoribus Consulum, Cæsarum, Magistratuum prouincialium, Prætorum, Præfectorum Prætorio, Præfectorum vrbi, Centumuirorum, Triumuirorum, Quæstorum rerum capitalium, Prætorum populi, Decemuirorum, Cancellariorum, Tribunorum plebis, annonæ Præfectorum, Comitum, Dictatorum, Censorum, Ædilium, aliorumque Magistratuum, quos Consenius *lib. 7. Polit. cap. 13. & multis sequentibus*, intus & in cute considerat. sed nemo exactiùs insignia, officia, dignitatem exequitur, quàm Panicirolus *in Comment. ad Notitiam dignitatum vtriusq; Imperij.*

3. Rursus de qualitate assumendorum Magistratuum.

A Rege primi Magistratus, & Consiliarij tantâ cautelâ adscifcendi sunt, quanto grauiùs premit saxum è summo lapsum. nam primorum error reliquos propellit, & faciliùs exercitum fortium virorum inuenias, quàm multos Principum consiliarios omnibus numeris absolutos. etiamsi non ad rigorem Alphonsi Magni exigantur, qui statuebat *Consiliarios Regum, aut Reges esse oportere, aut Regum animos habere.*

Sanè eminentes Consiliariorum dotes sunt, vt labore, studio, meditatione decocta, non præcipitia, non erga aliorum iudicia contumacia consilia adferant, quæ & emendare velint meliori ratione allatâ: qui fortiter censeant, & in periculis solicitè, posito affectu, nec verbis in adulationem conceptis, sed in sinceritatem pro notitia Reip. negotijsque, de quo agendum est, & explorata rerum experientia, summâ in Regem fide, nullis alijs Principibus obnoxia, animo mutationis, audaciæ nimiæ, & temeritatis inimico. *Nescio*, inquit, *in horologio Principum* Geuarra *l. 1. c. 43. cur Principes & magnates, circa quos adeò soliciti sunt in quærendis medicis optimis, ad curam corporis, adeò negligentes sint in quærendis viris sapientibus ad gubernationem regnorum, ditionumq;, cùm infinitis modis grauius profecto sit damnum mala in Republ. gubernatione, quàm Principis ipsius aut gubernatoris morbus.*

Princeps, qui suo solius consilio vtitur, citò perit. multorum qui audit, ac rectè diiudicat, & vtitur; sperare potest, quod addicunt Litteræ Sacræ; *Ibi salus vbi multa consilia. Prou. 11.*

CAPVT VI.

De Supremo Iudicio, seu vltimo resorto.

1. Quæ inde fluant?

PRouocationi, quæ olim apud Romanos in rebus maioribus ad Populum erat, successit tribunitia intercessio. & Augustus tribunitiam potestatem ad se traxit. inde prouocatio ad Principem. *apud Tacit. l. 4. Annal. & l. 45. D. de cond. & demonst.* hinc summi momenti iudicia per se tractare, propria in causa iudicare, causas ab alijs auocare, summariè, sine iudiciorum formâ ordinariâ iudicari mandare, nullâ seruatâ procedere (*vt accidit in Seiano, Berengario, Guisio, Ancrio*) ad plenitudinem pertinent potestatis. sed auctores videntur an ad plenitudinem etiam iustitiæ. quod Bernardus Eugenium *lib. de consider.* alia in casu monet. eodem referas contra res iudicatas restituere, supplicationes, reuisiones admittere, Iudicem etiam dare qui citra appellationem cognoscat. *l. 1. §. 4. D. à quibus appell. non licet.* Hisce sic datis Iudicibus similia sunt, quæ Principum nomine iudicant, suprema tribunalia. vt Camera Imperij & Parlamentum Parisiense. ex quo per Galliam deinde octo facilè Curiæ diductæ sunt; pro commoditate Prouinciarum qualia ad exemplum singuli ferè præcipui Principes in suis ditionibus instituerunt: vt nobile illud Mechlinense, & maiestate plenum à Carolo Audace erectum est.

Atque hæc tessera tam euidens supremæ potestatis indicium est. vt aliqui ditionis suæ maiestatem læsi existiment, si extra eam ad Principis quamuis sui Concilium supremâ illius auctoritate iudicans, vocati fuerint.

Sed errant tamen; Iudicium enim Principis, & eorum qui eius auctoritate iudicant, non est adscriptum aut circumscriptum loco. solent Concilia Principum in Comitatu illorum esse, & vbique de illis iudicare. quare & Parlamenta pro diuersis Prouincijs instituta, quamuis singulæ supremam Maiestatem habeant, sine earum præiudicio de singulorum negotijs iudicant. vt olim ipsi Principes, & ambulatoria Concilia, dummodo iudicent nomine, & supremâ auctoritate Principum, respectu singularum dictionum, vt talium. quo sensu & consensu Hollandi, quos nullius vnquam alterius, quàm sui iuris, fuisse contendit Grot. *in antiq. Reip. Batauæ*, aliæque nationes Belgicæ, nec ipsę sub clientela aliena existentes ad Prætorium Mechlinense vocari non abnuerunt.

2. Extra Prouinciam iudicari quomodo non officiat suæ præmatiæ.

Fatetur Brabantos magnâ olim contentione

se subduxisse à Parlamento Mechlinienſi, & eam populo imaginem dignitatis retinuisse, ne foris iudicarentur; & vt suprema Cancellaria Brabantiæ remaneret, ac sine prouocatione ius diceret: id tamen alijs causis latè distantibus acceptum ferendum est. priuilegijs scilicet Augustæ Bullæ Caroli IV. Sigismundi, Maximiliani, Caroli V. quatenus olim ad imperium pertinuisse possunt Brabanti, prærogatiua data est, ne extra Brabantiam vocari aut sisti possent, non ad Cameram Imperialem, aut quemuis Iudicem delegatum citari. horum priuilegiorum obtentu domesticum tribunal seruarunt, & liberalibus in bellicas necessitates suppetijs, quibus aut deliniuntur Principes, aut promissis implicantur.

CAPVT VII.

De Bello, eiusque causa iusta.

I. Bellum iuste suscipiendum, iuste gerendum, iuste finiendum.

QVi consilijs Principum Rerumque publ. interfunt etiam atque etiam aduertere debent, vt cùm de bello deliberatur, maturè omnia circumspiciant, quò & iuste suscipiatur, & geratur iuste, nec minùs iuste finiatur. defensiuum quidem bellum magnâ deliberatione non eget; cùm necessitas defensionis consilium non exigat. dummodo hosti iniuria illata non sit. eam enim honestè potiùs sarcire, quàm iniquam causam tueri armis, non tantùm decentius, sed omninò ex iustitia necessarium est. qui enim iniustum bellum excitat, omnium belli incommodorum reus est, tot cædium, furtorū, sacrilegiorum, latrociniorum, raptuum, adulteriorum, publicæ vastitatis. alioquin *semper iustū bellum est, quibus omninò necessarium: semper pia arma, quibus nulla nisi in armis spes vitæ posita est: omnibus aliis rebus æquis & iustis tentatis & oblatis.* Heren. *apud Liuium.* Defensio nullâ præuia iniuriâ omni iure permissa est, vim vi pellere licet, non Principi tantùm, sed & priuato cuilibet. *Oportet*, ait Aristoteles, *lib. 7. polit. c. 14. negocia quidem, & bella gerere posse, sed magis agitare pacem*, atque ociari posse. pax enim finis est belli, nec iustè bellum gerit quicumque eum finem non respicit. Augustinus, relatus *c. noli 23. q. 2. Pacem*, inquit, *habere debet voluntas, bellum necessitas.* non enim pax quæritur, vt bellū excitetur, sed bellum geritur, vt pax acquiratur. bellum sine eo fine summum omnium malorum: scelerum omnium chaos. *Quid aliud*, inquit Orosius, *l. 1. bella dicenda sunt, quàm vrgentia in alterutrum mala? mala scilicet huiusmodi, quæ fuerunt, vel nunc sunt, aut manifesta peccata sunt, aut punitiones peccatorum.* Oportet ergo magis agitare pacē, diuina vox: *Ego cogito cogitationes Pacis.* Voluere ergo atq; reuoluere omnia oportet priusquam in deliberationem belli descendatur, cogitare cogitationes; nullam rimam negligere, quæ quod cumq; ad pacem medium prodere possit. *Omnia prius experiri verbis, quàm armis sapientem decet.* Terent. nam vt Tac. *l. 1. hist. æquè apud bonos miserum est occidere, quàm perire, nec victis, nec victoribus vnquam soli-*

2. Defensio iusta.

3. Omne bellum pacem respicit vt finem suum.

da stetit armis voluptas. & semper *felicior est pax nunquam lacessita, quàm multò reparata sanguine.* Senec. *Felicius est maior vicinum habere concordem, quàm subiugare bellantem.* Augustin. *l. 4. de ciuit. c. 15.* alioquin vbi pacem obtinere non possumus; *Dexteras*, inquit D. Chrysostomus, *in Ps. 134. à Deo habemus, vt & nobis ipsis & alijs iniuriâ affectis opem feramus, vt his quibus violentia & detrimentum infertur, portus finus & refugium.*

Igitur securitas nostra, sociorumque iniustè afflictorum, si aliter constare non potest, bello tutanda est. Religio ergo Reipubl. salus, atque dignitas, publica, priuataque bona. extra hanc causam, seu quæ eò pertineat, non iustum bellum geritur. ita Cicer. *l. 4. de Rep. nullum bellum suscipi ab optima ciuitate, nisi pro salute, vel fide.* Salus ad nos pertinet: fides ad socios. vtrorumque defensio iusta est; dūmodo causa iniuriam nos, illósve passos, non autem intulisse probet. *Qui non repellit*, inquit Augustinus, *à socio iniuriam, si potest, tam est in vitio, quàm ille qui facit. cap. non in 23. q. 3. Eripe eum*, inquit Sapiens *Prou. 24. qui ducitur ad mortem.* quare & Populus Iudæorum crimen contraxit, cùm non restitit Principibus Christum in mortem dantibus. *quia*, inquit Augustin. *qui desinit obuiare, cùm potest, consentit. cap. ostendit. ibid.* tum porrò *non oportet*, inquit Socrates, *deiecto animo esse eos, qui pro causa iusta periclitaturi sunt, sed qui iniuriam inferunt. Quid sulpatur*, inquit D. Augustinus, *in bello? an quia moriuntur quandoq; mortiuri, vt domentur in pace victuri? hoc reprehendere timidorum est, non religiosorum. cap. quid. 23. q. 1.*

4. Securitas nostra, & sociorum, Reip. salus iusta belli causa.

Cæterùm bellum offensiuum plus habet examinis. neque enim exercitij causâ, vel, vt Galli loquuntur, *par gayeté du cœur*, bella gerere magis licet, quàm furari, latrocinari, adulterari. vt D. Augustin. *l. 3. c. 14. de ciuit. Dei.* de Romanorum cum Albanis bello non alia de causa gesto, quàm vt resides mouerent

Tullus in arma viros, & iam defueta triumphis
Agmina.

5. Bellum offensiuum maiori examine opus habet.

De quo ita decernit Augustinus. *Illo itaque vitio tantum scelus perpetratum est socialis belli atque cognati.* Turpe non minùs non ex causa, sed occasione rei benè gerendæ, alienaque inuadendi bella inferre. vt Lud. XI. cæso ad Nanceium Carolo Burgundo iuratas inducias infregit, ditiones Mariæ pupillæ inuasit: ne bello quidem indicto (quod & necessarium in iusto quamuis bello) ex quibus Burgundiæ Ducatum Galli etiamnum hodiè possident, obtentu chimericarum Salicæ legis tabularum; quibus Burgundi nunquam inscripti. Waldemarus olim Sueciæ Rex in terram sanctam profectus fratri tutelam Regni commisit: is illud inuasit, Waldemarumque reducem Regno excluſit. non nemo alius nostro æuo exemplum imitatus est. turpe factum. turpior Ferrerij defensio; occasionem Regiam fuisse. satis id causæ. non eodem iure Regna, quo res priuatas acquiri. cum Antigono Rege sapiō Ferrerius, qui sophistæ cuidam librum de iustitia scriptum offerenti, *Desipis*, ait, *qui cùm me videris armis alienas vrbes vexantem, tamen apud me de iustitia*

stitia differis. Sanctiùs populus Romanus. cùm enim à Ptolomæo Rege tutor esset relictus, Æmilium Lepidum Pontif. Max. bis Consulem ad pueri tutelam misit. ne fides ciuitatis Romanæ frustrà petita existimaretur. cuius beneficio Regia incunabula conseruata parirer ac decorata, incertum Ptolomæum reddiderunt, patrísne fortunâ magis, an tutoris maiestate gloriari deberet. ita Valer. Max. *lib 6 c.6.* Sanctiùs Augustus, de quo Sueton. *c.20. nulli genti sine iustis & necessarijs causis bellum intulit. Nonnunquam, inquit ipse, immoderatis cupiditatibus motem gerens, omnia vndiq; parare, & dominio eius adiungere suscepi, sed duos imperio nostro limites tanquã a natura datos Istrum & Euphratem statui, deinde domitis Tracibus & Schytis non bellum aliud ex bello sum commentatus, sed in iuris descriptione, & eorum qua bellis ciuilibus deprauata erant, correctione incubui.*

Latiùs regnes auidum domando
Spiritum, quàm si Lybiam remotis
Gadibus iungas, & vterque Pœnus
Seruiat vni.

Non ergò dominandi cupido, ambitio, auaritia, opum, auri, gazarum, pomerij, dominatusque prorogandi votum iustæ bellorum causæ: quantumuis hodiè maximè

——— *Aurum & purpura curis*
Exercent hominum vitam, belloq; fatigant.

Tum denique iræ atque vindictæ, parandi nominis, atque in historias eundi desideria. vt Iosephus Zachariæ & Azarias 1. *Mach. 5. faciamus & ipsi nobis nomen, & eamus pugnare aduersus gentes.* Sed, vt dixi, causa si defuerit iusta, non bellum est, sed latrocinium. vt exprobrabat Schytarum Legatus Alexandro, *Tu qui gloriaris ad latrones persequendos te venisse, omnium gentium quas adgressi latro es.* hæc enim est censura, hoc ius, atque iudicium omnium gentium. nocendi cupiditas, vlciscendi crudelitas, implacatus atq; implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si qua similia, hæc sunt, quæ in bello iure culpantur. *c. quid culpatur. 23. q.1. ex Augustin.* quare rectè Chrysost. vbi suprà: *Quomodo igitur ijs venia dabitur, qui armis non ad salutem, sed ad perniciem eorum vtuntur?*

Quare Malderus *de iust. q.40. de bello. d.2. assert.2.* vnicam & solam causam belli inferendi statuit iniuriam Reipubl. impediendam, resarciendam, vel vindicandam. non leuem tamen, notabilem, incommodis belli dignam. quales ex sacris litteris esse demonstrat, publicam Principis contumeliam, 2. *Reg.* 10. rebellionem subditorum, *ibid. cap.* 20. violatum fœdus, 4. *Reg.* 3. defensionem malefactorum, ne iustas pœnas luant; *Iudic.* 20. suppetias latas inimicis, 2. *Reg.* 8. innoxij transitus denegationem, *Num.* 21. *c. notandum, 23. q.2.* hæresim subditorum, Greg. *lib.1. ep.62. c. qui peccat, c. quando. c. displicet. 23. q. 4.* negatum locum Prædicatoribus Euangelij, *ex Victoria.* detentas res Principis, inuasam ciuitatem, etiam paruam, auxilium ab eo, qui iustam causam tuetur petitum. Molina *de Iust. tract. 2. disp.* 104. primo loco ponit eam causam, vt Princeps recuperet, quę ei debentur

6. Iusta causa belli offensiui, grauis iniuria impedienda, resarcienda, vindicanda.

ex 2. Reg. c.3. vbi bellum mouit Dauid contra Isboseth pro regno Israël. *Iusta enim bella,* inquit Augustin. *relatus cap. dominus. 23. q.2. desinit solent quæ vlciscuntur iniurias, si, quæ gens vel ciuitas bello petenda est, vindicare neglexerit, quod à suis improbè factum est.* Non ergo bellum iustum, quod sine causa, eaque necessaria suscipitur. non vtili tantùm. non cupiditate melioris soli, non libertatis in subdito, non imperij in liberos, nec ipsorum quidem causa: nõ eius habendi, quod non ius, sed honestas duntaxat debitum facit. neque metus vicinæ potentiæ. si non animus nocendi asseritur, isq; morali certitudine deprehendatur. Grot. *de bel. l. 2. c. 22.*

Sed tamen lubet latiùs exquirere, an, quod ait Ferterius, iusta satis belli causa sit, ne vicini Principis potentia nimium excrescat. Perseus *apud Liuium lib.* 42. Rhodios monet, vt si pax à Romanis non impetraretur, saltem ita agendum, ne omnium rerum ius atque potestas ad vnum populum perueniat. per victos enim vicinos victor gressum facit ad remotiores. ita Demetrius *ad Philip. Maced. apud Iustin. lib. 29. cuius quanto propius nobilius q; sit regnum, tanto sit Romanos acriores hostes habiturum.* & Mithridates Rex Ponti *apud Salust. in eius epist. ad Arsacem Regem Parthorum; Nunc quæso considera nobis oppressa virtum firmiorem te ad resistendum, an finem belli futurum putes.* eodemque modo Æthioli ab Antiocho petunt pecuniam & militem, vt socios ille tueatur, ne Romani Ætholis extinctis totis viribus in Asiam ferantur. *Vera erant,* inquit Liuius *lib. 36. qua dicebantur, eo magis Regem mouerunt.* Omnium temporum historiæ exhibent Principes in socialia fœdera, atque acria bella eiusmodi rationibus tractos. Diximus sociorum defensionem iustam belli causam esse, sed dummodo socij iustum bellum gerant. sed an socialis belli iusta causa sit, si desit alia, ne vicinus Princeps supra omnes potentiã excrescat? Ferrerius quidem eum Gallis merum pro iustitia belli contra Hispanos, domúmve Austriacam, quod sensim vicina corripiat, sufficere ait, atque instar tempestiuæ defensionis esse, malum, quod imminere videas, præoccupare, neque morari, donec suppressorum exempla plura deesse possint. Bella quidem ratio est sed imaginaria. sed insomnia rebus agendis non sufficiunt. quod si Hispanus, vt semper Turca, solitus foret quo iure, quáve iniuriã, solaque dominandi libidine bella gerere; profectò aliorum exemplo socialia arma prouocare posset. cæterùm quòd domus Austriaca per fœdera matrimonialia progressum ad hanc potentiam fecerit, sine cuiusquam iniuria, quis bonus dixerit sat causæ, vt alijs Regibus liceat ditiones eius inuadere?

7. An iusta causa sit metus vicinæ potentiæ valde crescentis?

Dilecta Cœlo est Austriadum domus.

An quia agri vicina gleba fertilior est, ideóne liceat terminos meos in illum promouere? an quia vicinum pecus grandius vber habet, liceat mihi abigere? an quia vicinus ad vtrosq; currit feliciùs Indos, liceat mihi nauẽ eius perforare, aut expilare? an quia corriualis diuiti spõsę magis placuit, ideò riuali liceat ferro illius feli-

citatem auertere? sed non sunt, inquit, Regum eadem, & priuatorum iura. quod sibi argumentum in quæstione regia fractæ pacis inter Anglum & Francum obijcit Innocentius III. *in c. nouit. X. de Iud.* respondetque ex lege diuina; *ita magnum iudicabis vt paruum.* Sed & quis negabit vnquam ad naturales iustitiæ leges teneri etiam Reges, alterum non lædere, suum cuique tribuere? Naturæ & gentium omnia iura sustuleris, fœdera, fidem, commercium, & societatem generis humani, si hâc viâ pergas. Galli Italiam inuadentes, quo iure veteres atque innoxios possessores pellerent, rogati; non aliud apud illos ius, quàm quod fortior dextra decerneret, præualere respondentur. Eodem Iure Cymbri, Hunni, Alani, Wandali, Gothi, Normanni, Dani, Turcæ, & immanissima olim barbararum gentium colluuies orbem terrarum inundarunt, sat causæ habentes, Ferrerio iudice, in Romani Imperij magnitudine. Vtinam ea ratio ad communem Christianæ Religionis hostem oppugnandum Principes omnes accenderet, vt pro mandata sibi potestate, non tantùm quâ priuati sunt, Christo seruirent, eius hostem communibus & fœderatis armis inuaderent! *neque enim frustrà gladium portant.* cuius rationem qua Reges dare rigidam tenebuntur. sed Ferrerio magis placet cum Christianæ Religionis hoste pacem colere, cum Catholicæ fidei aduersarijs, quarumcumque sectarum fœdera inire. nec magni illud facit 2. *Paralipom. c. 19. impio præbes auxilium, & ijs qui oderunt Dominum, amicitiâ iungeris.* vnde fiat vt Regiones Catholicæ expugnentur, mox orthodoxa Religio, ac clerus eliminetur, templa hæreticis tradantur, hæresisque in possessionem ducatur. Auxilia omnia iusta credit, quæ contra potentiam inualescentem Austriacam vel Hispanam submittuntur. contra hanc causam nullum ius, nulla sententia à quocumque lata Iudice, toto licet orbe pedibus in eam eunte, ei sufficit. paradoxa ista sunt. quorum cùm nec Theologiæ, nec casuum, nec legum peritum Iudicem admittat, fateri oportet nullo nisi chimerio aut cymmerio iure defendi hæc posse omnemque interpretationem eius iuris dependere à dictamine priuati spiritus. Ago de iure. scio enim arcana Imperij & Dominationum vulgò propalanda non esse. *Parendo potius, quàm imperia scisciscando res militares contineri.* Tac. *lib. 17. Summa*, inquit Greg. *c. vlt. 23. q. 1. militia laus hæc est; obedientiam Reip. vtilitatibus exhibere.* sed cùm de factis constat, nego iuris Regij scientiam esse priuati arbitrij, sed iudicij, iustitiæque communis omnium gentium. Nemo Princeps ita de se sentit, vt aduersus se alteri liceat damnatas iusto iudicio rebellium causas tutari, liquidissimæ rebellionis reis suppetias ferre, alienæ ditionis inuasores pecuniâ, milite, annonâ iuuare. & tamen cogitare debet quisquis Ferrium secutus, non iustitiam, sed iniquitatem iuuat, cùm Deo videbitur leui flabello huiusmodi muscas dispellere, versâ fabulâ sibi euenire posse, alteri quod fecerit.

CAPVT VIII.

De bello iustè gerendo.

1. Gerendum iustè bellum. Quot modis iniustè geratur?

CÆterum (vt Fererio valedicamus, eiusque Catholico-politico) asserimus bellum suscipiendum iustè, sed & gerendum esse iustè. *Iustè quod iustum est prosequêris. Deut. 16.* Iustè iniustéve bellum geritur, respectu Principis, militis, Reip. Prouincialiúmve, hostium, mediorum, modi, finis.

Respectu Principis.

2. Non iustè iudicit bellum, qui subditorum peritiorem habet, & magis si vterque.

IS siquidem illatum bellum iustè propulsat, cuicumque iniustè inferrur. licita est enim defensio contra quemcumque iniustam vim inferentem. Vim dico iniustam, non modum. nam causa iniusta vim iniustam facit, vt resisti possit, non semper modus. non iustè infert vim, quisquis superiorem Principem agnoscit: tametsi non mox, si causa iusta sit inferendi, iustè resistatur. Teneri maiestatis lege eum, qui iniussu Principis bellum gesserit, delectum habuerit, exercitum compararit, scimus *ex l. 3. D. ad legem Iuliam maiest. Ordo naturalis hoc poscit, vt suscipiendi belli auctoritas, atque consilium apud Principes sit*, inquit August. *c. quid. 23. q. 1.* & nuper id in Batauis, ipsoque Prouinciæ Prætorio damnata Ioan. Oldenbarneueltij, aliorumque Arminianæ factionis procerum capita docuerunt. quamuis enim Iudicum incompetentiam multi libelli disputarint, Batauiæque vnitæ, aliis Prouincijs non subditæ, libertatem; & singularim Apologeticus H. Grotij; quasi fœdere Vltraiectino nihil Prouincijs singulis supremæ Potestatis ademptum sit, neque alijs in alias quippiam concessum; vt iudicandi aut Iudices dandi potestas singulis sua sit intacta, non alijs delata, cùm in nullius dominatum concesserit; interim tamen, sub ratione exercitus iniussu Ordinum generalium comparati, damnatus Oldenbarneueltius

——— *iacet ingens littore truncus.*

Tum porrò maximè bellum inferre non licet, cùm vterque vnum Principem agnoscit, qui vtrique dicere ius potest. quo nomine toties in Comitijs Imperij, quæ citat Consen *polit. l. 10. cap. 5.* decisum, nulli Principi Imperij licere bellum mouere. & infractoribus pacis publicæ bannum Imperij comminatum.

3. Princeps si partibus suis desit non iustè gerit bellū. quæ illæ?

Iterum respectu Principis iniustè geritur bellum, si ipse officio & partibus suis desit, si non è Repub. diligenter, consultò agat, si temerè in salute publica versetur; si delectum nō habeat, si disciplinam non seruet, si hostem popularem negligat, prouinciales militibus suis prædæ esse sinat, si boni Principis munus vndequaque non expleat, si militares meditationes non admittat, si præterita, præsentia, futura pari obliuione transmittat. Oportet enim bonum semper atque vbique Ducem agat, finem, officiumq; suum sibi semper propositum habeat,

habeat, militem benè delectum, bonum efficiat, facere & pati fortia doceat. ijs, quibuscum de Imperio certetur, nec virtute, nec patientiâ, nec disciplinâ rei militaris cedendo, adnitatur semper castra metari, loca capere, præsidia disponere, numquam nisi ex arte, in tempore pugnâ inire, firmare subsidijs aciem, equitem peditemque aptè locare, obaudientem reddere, non dictis modò, sed exemplo ab eo petito, amore militem in officio, & à fuga verecundiâ retinere; in eos, qui pauore fugerunt, ita animaduertere, ne hostis maximè timendus militi sit: bonam ac malam fortunam ex æquo ferre, secundarum ambiguarumque rerum scientem, eoque intertritum: si cum aduersa luctatus sit, ita se gerere, vt maior clariorque resurgat; in restaurando prælio, damnisque suis terribilior reddatur:

——— *arma felix teneat, infelix paret:*

seu vicit, ferociter norit instare victis: seu victus est, instaurare cum victoribus certamen: neque occasioni deesse, neque occasionem hosti dare: cauta potiùs consilia cum ratione, quàm prospera ex casu laudare; cauendi scientem, declinandique peritum: de instantibus atque improuisis verè, & de futuris callidissimè conijcere: nihil minùs in perfecto Duce quàm festinationem, temeritatemque conuenire arbitrari, minimum fortunæ, casibusque permittere; nusquam culpâ malè rem gerere, semper consilio vincere: prudentem rei militaris, & diligentem esse Imperij; vt numquam suprà industriam fortuna sit: in bello nihil tam leue credere, quod non magnæ interdum rei momentum faciat: extra dilationes positum consultis facta coniungere, nuncios etiam de se præuenire; nec finem alium belli quàm victoriam spectare, nec impetu potiùs illud, quàm perseuerantiâ gerere: plurimum facere & minimum ipsum de se loqui; nihil tumidum in ipso, nihil arrogans, aut in rebus nouis nouum: numquam Dei timorem, atque amorem obliuisci, nusquam militarem disciplinam remittere, pecuniam neruum belli diligenter, nec prodigè, nec parcè nimium administrare; benè meritos benè munerari, euchere, sed non intempestiuè, verum gradatim, numerum militum augere potiùs, quàm præfectorum: vt horum stipendia illorum necessitati nihil detrahant; nullos nisi post longa stipendia exauctorare, acrude, & pensionibus, quæ nimis ærarium grauant, donare: malè meritos cum ignominia mittere: mare æquè classibus obtinere, ac continentem in potestate habere: incidere hostium commercia; fines omnes infestos habere, fœdera mutua inter eos, & cum exteris, si qua fieri potest, soluere: si armis superari nequeant, perpetuum bellum vna cum gente non gerere, pace in somnum & armorum obliuionem dare: vi debellari qui non possunt, consilio infirmare: meditamenta artis bellicæ semper animum distinere. *Necesse est*, inquit Astyages, *apud Xenophontem lib. 1. Cyrop. fili, vt non solùm quæ à me diligenter didicisti in vsu habeas: sed ex te ipso alia mediteris quibus contra hostes vtare; sicut consueuerunt musici, qui non modò quæ à magistris didicerunt fidibus ludunt, sed alia genera modosq; ex se ipsis inueniunt.* Hæc Princeps meditari debet, sese exercere simul & milites, vt apud Liu. l. 44. Paul. Æmilius, quid Ducē, quid militē deceat, monuit: *Cæpetunt q; milites acuere alij gladium; alij galeas, bus culasq;, scuta alij. loricasq; tergere, alij optare corpori arma, expetrirq; sub his membrorum agilitatem: quatere alij pila, alij micare gladijs.* Tum porrò innocens ipse, nemini grauis, militibus familiaris, cum seueritate comis, manu non secus quàm imperio præëat. ad exemplū Alexin. Imp. Romani: de quo ita eius historia. *Igitur cùm talis ac tantus Imperator domi ac foris esset, inijt Parthicam expeditionem, quam tantâ disciplinâ, tantâ reuerentiâ sui egit, vt non milites, sed senatores trāsire dicerentur. quacumq; iter legiones faciebant, tribuni accincti, centuriones vetecūdi, milites amabiles erant: ipsum verò ob hæc tot & tanta bona prouinciales, vt Deum suspicibant; iam verò ipsi milites iunenem Imperatorem sic amabant, vt fratrem, vt filium, vt parentem, vestiti honestè, calceati etiam ad decorem, armati nobiliter, equis etiam instructi, & ephippijs ac frænis decentibus, prorsus vt Romanam Remp. intelligeret, quicumque Alexandri exercitum vidisset: elaborabat denique vt dignus illo nomine videretur, imò Macedonem illum vinceret: dicebat q;, inter Romanum Alexandrum & Macedonem multum interesse debere.*

Boni ergo Imperatoris curabit vt existimationem acquirat, tum respectu militum; vt ille etiam apud Tacit. *lib.* 1. *Annal. circumire faucios, facta singulorum extollere, vulnera intuens, alium ipse, alium gloriâ, cunctos colloquio, & curæ sibi, & præmio firmabat:* tum respectu hostium; vt Corbulo *apud Tacit. lib.* 13. egregia apud Armenios statim facinora aggressus est, *vt famæ inseruiret, qua in nouis cœptis validissima est.* & de Agricola, *non ignarus instandum famæ; & prima cessissent fore vniuersa. nam inuisa semel Principi, seu benè, seu malè facta, premunt. lib.* 17. Cæsar Pompeium arctè obsedit, inter cætera *vt auctoritatem, quâ ille maximè apud exteras nationes valebat, minueret:* & Pompeius vicissim militem frequenter in aciem educebat, *vt famam & opinionem hominum teneret.* Cæs. *lib.* 3. *de bel. ciu.* sic Mutianus venit in Italiam, *non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat, gnarus modicas vires esse sibi, & maiora credi de absentibus.*

4. Nomen fortunamque paret.

Paratâ sibi famâ Princeps seu Dux exercitus, vires hostium expendere debet, tum proprias, tum auxiliares. nulli grauiùs imminet periculum, quàm qui nimiâ sui fiduciâ, hostem contemnit. incauta est securitas, & facilè vulneri, quo pereat, locum præbet.

5. Suas & hostiles vires expendat, neque incautè securus contemnat.

Andreas Iuuentium Prætorem, Numantini plures exercitus Romanorū, Cretes M. Antonium, Euno, Manilium, Lentulum, Pisonem, Hyspæum, Athenio Seruilium, & Lucullum, Spartacus Lentulum & Caium Cassium affixerunt, cæciderunt, aut castris exuerunt. tantâ aliqui clade, qualis inter stragēs, quas dedit Annibal, vix maior accepta est à Rep. Rom. non quòd summi duces aut tantis viribus ni-

cerentur; sed quia contempti; negligentiq́ue consilio, obuiàm ijs est itum. Non alijs initijs creuerunt Bataui, quàm sui contemptu; in tantam nunc amplitudinem, vt cum tot Principibus fœdera habeant contracta: tot auxilijs eorum sint vsi: orbem penè vniuersum circumnauigarint non tantùm, sed classibus ad vtroſque Indos vsq; missis commercia exercuerint, classes inuaserint, captiuum aurum ip Insulam abduxerint: & quod de nullis historici memorant; mercatorias societates in bella armarint, quæ sine eorum sumptu bellent, grassentur, prædentur. & cùm alij gestis bellis exhaurianturſ, ſocietates hæ diteſcant.

Mansfeldius nuper nothus, & nimium nōtus, cui nec vnus terræ pes suus erat, tantis cladibus Orbem Europæum afflixit, post Cæsarea, & Belgica stipendia missionem passus, atque ex demerito contemptus, & ad alia castra transfuga, scelere creuit. qui & paulò antè pugnam Floruanam sui suorumq́ue despectum vt nostris imprimeret, ipse laborauit: ijs, quos ad se mitti petierat, nudos lixas, & calones magno numero & inermes militum nomine ostentans, lecto decumbens, lectica vectus, quasi immedicabile vlcus, aut morbum sonticum causatus; denique fugam seu profectionēm in Galliam simulans, quasi nostros limites non ausus attingere, Gondisalui Cordubensis tutelā nimis defensos; donec Cordubensis incolas armatos, suas quoſq; domos quasi aliò iam tempestate versā remiserat, cùm ille iam extremū suorum agmen frontem vertere iussit, & maximis itineribus totum exercitum, in limitem nostrum immittere cœpit, & penè inexpectatus Cordubensi superuenit. cuius egregio facinore mixtis inter se nationibus restitū quasi grandini, & tempestati è cœlo missæ; sublimi in equo & conspicuo Mansfeldio per omnem aciem volitante, omnia ducis & militis officia strenuè explente, insignem equitatum, nec ignobilem peditatum ducente. quo die & fortuna Cordubensis adfuit, & disciplina militaris, & supra quam quinquaginta infra annos hîc creditum est, robur peditatus hastati. cuius ordines nec bellica tormenta, nec toties circumactus equitatus, nec ter colliſæ legiones laxare potuerunt. cuius virtute eo die stetit victoria. Ad rem nostram: ausus est ille nothus, dum exercitus regius Berghizomam sub Marchione Spinola obsidet, & alter sub Henrico Berghæ Comite copijs Auraicis ad Rhenum obsistit, quod inter bella Gallica nullus vnquam Rex ausus, nec audebit propitio nobis Numine, quia contemptum se sciebat, contemptumq́ue sui, suorumq́ue ipse auxerat.

6. Expendat an festinare, an trahere bellum expediat.

Tum porrò Dux expendat diligenter, an rationibus suis conueniat festinare bellum, an trahere. vt Suetonius in bello Vitellij, & Othonis festinationem hostibus, moram ipsis vtilem disseruit. & Vitellius *apud Tac. l. 16.* quantus vrgendo trahendoq́ue bello modus alios rogitat. Dux Albanus Lusitaniam celeritate obtinuit, antequam Antonius vel suos armare satis, vel auxilia adscire posset. Marchio Spinola primùm cunctando, & famam aduentus ad multos menses glisscere sinendo, cùm hostes magnos sumptus facerent, quasi quotidiè eum acie excepturi, morā eos debilitauit, tum deinde celeritate, & prælio magnanimè oblato in Palatinatu bellum confecit.

Cæsar cùm bellum aduersus Pompeium prælio dirimere percuperet, prouocauit illum quotidiè. Pompeius qui Cæsarem annonā defici, & moram trahere volebat, neque castris se cōtinebat, & quamuis copias educeret, numquam tamen in conflictum ire decreuerat; vt Appianus & Plutarchus testantur. & cùm tandem iuit, coactus iuit. *si quando*, inquit Cæsar, *quid Pompeius tardius aut consideratius faceret, vnius esse negotium diei, sed illum delectari Imperio, & Consulares pratorioſq́; seruorum habere numero dicebant.* cā criminatione primùm, deinde prælio victus est.

7. Domi operiri, an in hostica ire. generatim quidem satiùs est ducere exercitum in hostilem agrum; si quidem sat virium sit. formidatur qui lacessit. *Maior*, inquit Annibal *apud Liuium lib. 21. spes, maiorq́; animus inferentis est vim, quàm arcentis.* Existimatio est maior, si nō tua tantùm defendere, sed & aliena vindicare posse videaris. Belli incommoda nōn domi, sed apud hostem sentiuntur, vnde domi secura fidelitas, apud hostem querelæ, tumultus, atque seditionum pericula. Laudatur Otho, *quod Italia adiri, nec loca sedeſq́; patria videbantur, tanquā externa littora vrere, vastare, rapere.* Tacit. *lib.* 18. quippè Otho *Vitellium fisti intra Galliam speraverat.* Annibal, exercitum quanto labore in Italiam traiecit, ipse quantis Antiochus rationibus suadet, vt ille traijciat? negans *optimi Romanos nisi in Italia posse.* Iust. *lib.* 31. & post tot clades in Italia acceptas Scipio cum exercitu in Africam transmisit, & Annibalem aliena omittere, lares tueri coëgit, vicitq́ue nec successus perperam respondit rationibus, quas Scipio contra Fabium Max. in Senatu allegauerat. & meritò Annibal negauit *se vnquam victum prius quam terris Romanorum cesseret, reuerso Carthagine nem statim cum loco fortunam belli mutatam:* Iust. *l.* 31. Quippè constat *aliter domi, aliter foris bella tractari, domi ea sola auxilia esse qua patria vires subministrant, foris etiam hostem suis viribus vinci.* Iust. *l.* 22. historiæ sanè plures domi victos perisse, quàm foris testantur. 7. Domi operiri hostem, an in hostica ire. aggredi.

Iterum Dux exercitum, nisi nimium copiosus fuerit, integrum hosti obijcere, non dispartiri debet. Cæcinna non simul cohortes, sed singulas acciuerat, quę res in prælio trepidationem auxit: *cùm dispersos nec vsquam validos pauor fugientium abriperet.* Tacitus *lib.* 17. Eodem errore peccauit L. Apronius contra Frisios, qui diuisas cohortes, turmas, atque equites in eos immiserat. *validos*, inquit Tacitus, *lib.* 4. *si simul incubuissent, cùm per interuallum aduentassent, neque constantiam addiderant turbatis, & pauore fugientium auferebantur.* Vitellius dum dispergit vires aduersus Vespasianum, militem trucidandum obtulit. Tacit. *lib.* 19. 8. Partiri exercitum an integrum obijcere.

Quò

9. Num plures simul hostes habere.

Quò & pertinet ne plures simul hostes conciliet sibi Princeps, aut insectetur. *Maturavit,* inquit Livius *l. 2. Romanus, ne pralio uno cum Latino Volscoq; contenderet. & l. 29. Verso in Africam bello, omnibus aljis in præsentia levari bellis volebant. & lib. 33. non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne simul cum Philippo fores bellandum: quàm oppugnato tam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus.* & Tacitus de Corbulone, prudentissimo duce *lib. 13. satis compertò Vologesem defectione Hircanæ attineri. & lib. 25. Parthi Hircano bello detinentur: & l. 15. contator (Vologeses) ingenio, & defectione Hircanorum, gentu valida, multisq; exeo bellis illigatur:* & iterum *ibidem* Corbulo ait se scire quantum Rex intus discordiarum, quamque indomitas & præferoces nationes regeret; contrà *Imperatori suo immotam vbiq; pacem, & vnum id bellum esse.*

10. Non omittere occasionem, vt gloriosius vincat.

Ab eadem temeritate non est absonum, cùm bellorum eventus sint incertissimi, minimæque occasiones præliorum fortunam interuertant, *opportunitatem delendi hostu contemnere,* vt gloriosius vincas. adeoque qui in angustijs certò opprimi possint, in aperto campo excipere. vt Liu. *lib. 21.* Alpinos reprehendit, per quos Annibal transijt, si valles occultiores insedissent, coorti in pugnam repentè ingentem fugam, stragemque dedissent. Melius Annibal, cùm in Italiam descenderet, Hannonem ad Alpes reliquit, *vt fauces, qua Hispanias Gallijs iungunt, in potestate essent.* Liu. *lib. 21.* Æ tolos reprehendit idem *lib. 36. Romanum Consulem Acilium cùm ille huc peruenisset, quia ex illo monte & iumenta multa præcipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati. facilè cognouisse, quam cum inerti hoste res esset, qui tam impedstum saltum nullo præsidio, vt clauderet transitum, insedisset.* & in Perseo simili errore lapso *l. 42. contemptus quoq; hostium adeò ignorantium opportunitates suas, accessit.*

11. Non temerè procurrere, hostibus à tergo relictis.

Facit eodem ne Dux insolenti temeritate nimis progrediatur, hostibus arcibusque à tergo relictis. Cæsar *lib. 4. de bell Gall.* Morinorum Legato refert, mandata Cæsaris acturos offerentes: *Quæ, inquit, opportunè facta sunt, quod neque post tergum hostem relinquere volebat.* & cùm ad oppidum Bellaunodunum peruenisset, expugnandi illud consilium cœpit; *ne quem post se hostem relinqueret, lib. 6.* Nisi fortè locus adeò munitus sit, vt retardaturus sit magnos conatus, sevalia euidens causa, & alteri incommodo aliter prouideatur. sic in bello contra Persèum Consul Gonnus cùm oppidum in faltibus, per quos in Thessaliam transitur, situm aggredi vellet, *cùm & loco & præsidio valido inexpugnabilis res esset, abstitit incepto.* Liu. *l. 42. in fin.*

12. Non stratis ponte fluminibus, & præsidio firmatis.

Maximum porrò ijs periculum, qui in hostium progressi flumina transeunt nisi pontibus sternant, valido præsidio firment, vt si qua necessitas retrò ferre pedem coëgerit, receptui, recessuique locus seruetur. Annibal cum Metello conflicturus, ita exercitum composuit, vt in loca tuta recipere se posset. Vespasianus Italiam petiturus, ad Parthos, & Armenios Legatos misit; *Ne versis,* inquit Tacit. *lib. 18. ad eum bellum legionibus, terga nudarentur.* Suetonius Paulinus, cùm Britannorum defectionem reprimeret, elegerat sibi locum *tergo silua clausum.* Tacit. *lib. 4.* Idem peritissimus bellorum suadebat Othoni bellum cum Vitellio trahere *quòd ea non multum virium à tergo.*

13. Locis non exploratis.

Peccant porrò maximè, qui loca, in quæ exercitum ducunt, per exploratores non antè cognouerint, quis situs, qui colles, qui fluuij, saltus, naturæ, artisve munimina: quæ hostium consilia, qui conatus, quæ molimina, quæ vires ad manum, quæ expectentur auxilia.

14. Commeatu prouiso, impedimentisque collatis bene.

Tum porrò supra omnes peccant, qui ita proficiscuntur, vt commeatus deesse, aut impediri possit, aut farcinæ impedimentaque non sequi. docemur à Vercingentorige, *apud Cæsarem de bel. Gal. lib. 2. non interesse hostem intersire, impedimentisve exuere, quibus amissis bellum geri non posse.* Quapropter oportet si loca hostilia ingreditur subsequi impedimenta, si egreditur, præcedere; si hostis timeatur à latere, ad læuam, aut dexteram; si vndequaque, in medio collocari.

Othonianæ cladis causa mixta vehicula & lixæ, & permixtum vehiculis agmen. Tac. *l. 18.* & Vitellianæ *lib. 19.* dum ordines restitui nequiuere impedientibus vehiculis, tormentisque. Cæsar meliùs in Gallijs conseruit præmissis paulùm impedimentis, atque in tumulo quodam collocatis, & alibi impedimentis in proximum collem deductis. *l. 7. & 8.* ita oportet in ire prælium, *vt nec vilio, nec victori noceant. addito, ne diripiantur, præsidio idoneo.* ita ait P. Æmilius *apud Livium lib. 44. nec ignauissimum quemque relinqui ad custodiam farcinarum.*

15. Necessitatem pugnæ nec sibi nec hosti imponere.

Nec suis iterum Dux, nec hosti, necessitatem pugnæ imponere debet. Non suis, quia sæpè pauor pro fortitudine incessit milites atque mœror.

Qui se suosque coniecit in eam necessitatem, vt receptui cauere non possit, nisi victor; li hostis rei gnavus bellum trahat, vallo se contineat, pabulationes tamen, & frumentationes prohibeat, iam victus est, qui vincere, aut non vinci potuisset. cogens, non coactus, loci, temporisque ad prælium incundum arbitrium habet. ducet, traducetque donec hostem iniquo loco, iniquo tempore cogat conserere manus. Scipio cum Asdrubale conflicturus, tesseram vesperi per castra dedit, vt ante lucem viri, equique pransi essent. victor Scipio, Asdrubal non armis tantùm, sed & siti fameque suorum victus. Liu. *l. 28.* Cæsar Gallorum errorem in Sabino inuadendo scribit, quòd examinati peruenerint, & causam cladis, opportunitatem loci, hostium inscitiam, ac defatigationem. *lib. 2. de bell. Gall.* & Curionis infelix prælium, ob confectum itinere, & labore exercitum, equos, militesque fessos, hostes integros.

Quare rectè P. Æmilius *apud Liu. l. 24. Nihil ne interest,* inquit, *vtrum militem, quem neque vlu labor hodie, neque operis fatigatio erit, requietum, integrum in tentorio suo arma capere iubeas, atque in acie plenum virium, vigentem, & corpore, & animo educas, an longo itinere fatigatum, & once fessum,*

feſſum, madentem ſudore, ardentibus ſiti faucibus, ore atque oculis repletis pulvere, torrentem meridiano ſole hoſti obiicias receveti, quieto, qui nullâre ante conſumptas vires ad prælium aſſerat. Colliſæ ante annos non ita multos ad Neoportum acies hæc etiam incommoda prædicarunt.

16. Nocturna prælia vitant.

Ad iniquitatem temporis etiam cogi poteſt qui in neceſſitatem prælij ſe coniecit, adeoque vt noctu confligere teneatur; cùm prælia nocturna vitanda ſint. Antonius Primus de Cremonæ oppugnatione, *Non ſi*, inquit, *patent porta, niſi explorato, niſi duo intrandum.* Tac. *lib.* 19. Q. Fabius intra vallum milites continuit, *ab nocturno abborrens certamine.* Liu. *l.* 22. Cùm ſuaderetur Curio vt ad Caſtra noctu reuerteretur, ambiguus ne miles deficeret, ſecederétve, qui pudore atque timore refræna tur, quibus rebus nox maximè aduerſaria eſt, induci non potuit. Cæſ. *lib.* 2. *de bell. ciuil.* qui in vltimam neceſſitatem ſe dedit, ſi hoſtis vel ſimulauerit prælium, habet quod maximè vereatur, ne ſui mœrore ſoluti diffugiant, ducemque deſtituant.

17. Hoſtem ad deſperationem non cogat.

Non etiam hoſti vltima neceſſitas pugnæ imponenda eſt. Sæpè deſperatio ſpei cauſa eſt; cùm aut moriendum, aut vincendum intelligit miles. Locrenſibus *non alia cauſa victoria fuit, quàm quòd deſperauerunt.* Iuſtin. *l.* 20.

Abner petens, vt fugere ſibi liceret, *Num*, inquit ad Aſaël, *vſque ad internecionem tuum mucro deſauiet? an ignoras quòd periculoſa ſit deſperatio?* itaque nihilominus inſtantem, auersâ haſtâ transfodit. 2. *Reg. cap.* 2. Antonius Primus docet ſuos, *eſſe adhuc Vitellio vires, ambiguas ſi deliberarent; acres, ſi deſperaſſent.* Tacit. *lib.* 19. Scipio cum Mudenio pugnans, victor quidem redijt; ſed multis è ſuis amiſſis, pluribus vulneratis. & refert Liuius *lib.* 28. cauſam, quia *minùs*, inquit, *cruenta victoria fuiſſet, ſi patentiori campo, ſi ad fugam capeſſendam facili foret pugnatum.* Inde in ſummo prælij ardore Romani ad ponenda arma inuitabant. *Vna vox*, inquit Liu. *lib.* 9. *ponere arma iubentium per totam fertur aciem.* Parcebant ergo ijs, qui arma ponerent. ſic in reliquijs Vitellianis, *Vicit*, inquit Tacitus *lib.* 20. *ratio parcendi, ne ſublatâ ſpe venie, pertinaciâ accenderentur.* ſic & *exactus*, inquit Liuius, *lib.* 57. *periculo militum Prætor receptui canere iuſſit, ne obijceret incautos furentibus deſperatione, ac rabie.* Ita Manlius *apud Liuium lib.* 2. à victis intra caſtra captiua clauſis cæſus.

18. Caſtra munit.

Magnus hodiè vallorum, caſtrorum, munitionumque militarium neglectus. apud Veteres, maximè Romanos florente Republic. & diſciplinâ militari, ſumma illarum rerum cura. P. Æmilius; *Maiores*, inquit, *noſtri caſtra munita portum ad omnes caſus exercitus ducebant eſſe, vnde ad pugnam exirent, quo iactati tempeſtate, pugnæ receptum haberent, cum munimentis ea ſepiſſent, præſidio quoque valido firmabant: quod qui caſtris exutus, etiamſi pugnando acie viciſſet, pro victo habebatur. Caſtra ſunt victori receptaculum, victo refugium. quam multi exercitus quibus minùs proſpera fortuna pugnæ fuit intra vallum compulſi tempore ſuo, interdum momento poſt, eruptione facta victum hoſtem repulerunt? Igitur patria altera eſt militaris hæc ſedes, vallumq; pro mœnibus, & tentorium ſuum cuiq; militi domus, ac penates ſunt.* Liuius *lib.* 44.

Annibal Pyrrhum omnium maximum Ducem etiam ſupra Alexandrum arbitrabatur, quòd caſtra metari primus docuerit, & nemo elegantiùs loca cœperit, præſidia diſpoſuerit. Liu. *l.* 35. & Philippus Macedo cùm Romanorum inſpexiſſet *vniuerſam ſpeciem caſtrorum, & deſcripta ſuis quaque partibus, tum tendentium ordine, tum itinerum interuallis, negauit barbarorum* (quo nomine Græcis tum adhuc erant Romani) *illa caſtra vlli videri poſſe.* Liu. *l.* 31. Quin & Cæſar ab Arioviſto inuaſus, cùm caſtra nondum ſatis munijſſet, duas acies hoſtem propulſare, tertiam opus perficere iuſſit. *l.* 1. *de bel. Gal.* quod & olim Popilius Lemas præſtitit. nam inuadentibus eum Gallis, partem exercitus hoſti oppoſuit; *nec opus*, inquit Liu. *lib.* 7. *intermiſſum*. quin & noſtri apud Neruios, cùm ferramentorum copia non ſufficeret ad caſtra munienda, non prætermiſerunt gladijs cæſpites circumcidere, manibuſque ſagulíſque tetram exhaurire. Cæſ. *l.* 5. & 7. *bell. Gall.* quod Romanæ diſciplinæ fuiſſe, nec caſtrorum munitionem inter ipſa pericula, atque præliorum aleam omittere, docet Vegetius *lib.* 1. *cap.* 25. quin etiam *lib.* 1. *cap.* 21. queritur eiuſmodi munitionum vſum ſuo tempore (ſub Valentiniano Iuniore) intercidiſſe; additóque incommoda, *ſic diurno & nocturno interuentu equitum barbarorum multos ſcimus frequenter afflictos. Non ſolùm autem conſidentes ſine caſtris iſta patiuntur, ſed cùm in acie caſu aliquo cœperint cedere, munimenta caſtrorum, quò ſe recipiant, non habent, & more animalium multi cadunt, nec priùs moriendi finis fit, quàm hoſtibus voluntas defuerit perſequendi.*

19. Caſtra metetur.

Marchio Spinola ad Bredam tanta valla munitioneſque, tum aduerſus obſeſſos, qui ſex penè millia ſelectorum militum conficiebant præter incolas, tum aduerſus hoſtem ſi ingrueret ad obſidionem ſoluendam, excitauit, tantæque amplitudinis, vt nouem horis circuiri non poſſent, tanto robore, vt Mauritius Princeps Auraicæ fruſtrà adoriri numquam voluerit: Henricus frater poſt illius mortem animoſo auſu adortus, inſigni clade reiectus fuerit, magnâ cum nobilium tum fortiſſimorum cæde; vt deinceps laborandum tantùm fuerit de commeatibus. Ad Syluam Ducis ſupra humanam fidem valla munitioneſque elaboratæ, vt nec tentandæ viderentur, ſed hoſtem relictâ obſidione aliò vocare conſultum inuaſâ Velua: quo dubio procul auerſus fuiſſet, niſi turpiter amiſsâ Weſaliâ Dauus omnia turbaſſet. Ad Bergizomam operum eiuſmodi neglectus Mauritium alioſque in admirationem traxit, & adhuc vigentem apud nos diſputationem dedit, an conſilio capiendæ vrbis, non hoſtem diſtinendi, ab alijſque audacndi, an quo alio, proceſſum eò fuerit.

20. Hoſti fugicuri viam aperiat.

Hoſti fugienti potiùs via aperienda, quâ fugiat. vt Thuſcis cæſo Conſule Romano *apud Liu. lib.* 2. Antigonus Ætolos erumpentes fugere

gere permisit, Agesilaus Thebanos emisit, Xerxem Themistocles: Pyrrhus semper censuit nō esse fortiter instandum fugientibus. Lycurgi leges erant, hostes fugientes non occidere. & ferē ea Heluticorum quōndam disciplina fuit, armato nemini parcere, fugientem, atque arma abijcientem nec persequi.

21. Delectum militem habeat.

Tempestiuè quæ ad bellum pertinent parare Principem atque Rempublic. oportet. arma quæ offendant, quæ defendant, quibus eminus, quibus cominus pugnetur, quæ natura dedit, quę industria inuenit, belluas, machinas, equos, tormenta: sed maximè delectum, præter ciues exercitatos, nobiles, vasallos militēm domesticum; cui defendendos terminos fidat: externum; quem ictibus hostium obijciat: rusticum præsertim parientem pulueris atque solis, non à fortunis, sed vitibus & moribus laudatum, frugalem, animosum peditem equitemque sine altero neutrum, sed pro belli genere, ac regionis alterutrum præ altero numeris maiorem, sed multō maximè exercitus Duces, Magistros militum, Chiliarchas, Centriones selectos, pridem exercitos, per gradus elatos, vtriusque fortunæ gnaros, prudentes, animo numquam lapsos, non genere tantùm, sed magis virtute eximios.

22. Parcis necessarijs bellum celeriter gerat,

Sed quàm lento consilio statuendum est de bello, quod ait Salustius *summi facile, cæterum ægerrimè desinere, nec in eius potestate initium & finem esse: incipere cuius vel ignauo licet, sed non deponi, nisi cùm victores velint*; ita cùm bellum decretum est, & in id necessaria dux habet parata, celerimè gerendum est. belli successus Occasio, & Fortuna sibi vendicant, hæ celeritas. nocuit differre paratis. In bellicis negotijs mora summè noxia; quæ si quando absuisset, res multi magnas fœpè confeciſſent. Annibal vnius diei morā victoriam corrupit. *Mora eius dies*, inquit Liu. *fatu creditur saluti fuisse vrbi, atque Imperio*. Magni omnes Duces celeritatem supra cæteras ferè virtutes coluerunt; Alexander, Cæsar, Carolus V. & qui sub eo militiam didicit Dux Albanus. Res Hispanæ maturo, ac lento fœpè consilio peraguntur, nec semper Ducibus libera mandata dantur: fecurius id quidem multis videtur: farendum est tamen, multas rei benè gerendæ occasiones Ducibus elapsas; dum suo Marte non audent decernere. Adeoque si bellum grauis momenti gerendum sit, expedit ipsum Principem aut interesse, aut non procul abesse. vbi statuere mox de oblata occasione possit, nullam elabi sinere, & gloriam victoriæ ipse occupare, quasi manu, consilijs, vel auspicijs eius obtentæ. bella fama gerūtur. & hostibus timor, & militibus audacia, spes, & rei benè gerendæ cupido à Principis conspectu accedit.

23. Ipse Princeps bello adsit.

—— Vrget præsentia Turni.

pudet vinci, fugere, non strenuum esse spectante Principe. sperat miles non gratis exceptum fore, non datum fruſtrà ictum vnum, cuius Princeps testis sit, excipiet, dabiq́ue quantoſcumque poterit, vbi præmium, prædam, laudem, munerationem miles sperabit.

Princeps cuius regiones mari alluuntur grauiter erraverit, si imperium illius maris dominatui continentis non præuerit. si mari vinci potest, iam & in continenti habendus est, ac si castris esset exutus, vel obsessæ muri vrbis artibus, tormentisq́ue quassati concidissent, cùm hosti licet immittere quantum semper voluerit militum. ex aduerso, qui maris imperium obtinet, transfert in horas singulas quò labet molem belli. coǫue vbi imparata omnia reperit. tutandis, parandis imperij nihil promptiùs paratiúsve, quàm maris dominatus. *Mare*, inquit Liuius, *l. 32. qui in potestate habent, terras, quascumque adeunt, exemplo suæ ditionis faciunt.* Non abs pluribus testimonium nunc petam, quàm à Batauis, quos ob huius rei curam nauibus in cœlum vehit C. Scribanius *in Politico Christ. lib. 2. c. 38.* & militiam nostram naualem instruit, si latis audiatur.

24. Mare maris sectus ac continentem in potestate habeat.

25. Delectum.

Delectus olim apud Romanos & curiosus fuit, & rigidus. multos rectè à militia non vtiles reijciebat. multos adigebat inuitos, adeoque multa & secum commoda trahebat, atque incommoda. Commodum non minimum erat inutilem armis turbam, flagitijs grauem, domi, militiæq́; noxiam, non admittere; incommodum non minùs graue, Imperij salutem ijs fidere, qui ferro, & catenis ad pugnam tracti sunt, inuitos canes venatum ducere.

26. Disciplinam seruet.

Disciplina cum delectu etiam rigorem amisit, maioribus quamuis nostris antiquior fuerit liberorum caritate. *l. postliminium*, § *fil. D. de capt. & post.* de Manlio Val. 2. c. 2. *fatius esse iudicans patrem forti filio, quàm patriam militari disciplinâ carere. Nam disciplina maiorum* (inquit Alexander apud Lampridium) *Rempublicam tenet; quæ si dilabatur, & nomen Romanum & Imperium amittemus.* Dixisse verùm res ipsa pridem docet. fœpè exercitus Romani disciplinam exuerant, strenuos nacti Duces resumpserunt. accidit in Hispania Scipioni, in Africa Metello, in Sicilia Cottæ, in Germania Corbuloni. *Legiones*, inquit Tacitus *lib. 11. operum & laboris ignaras, populationibus latantes, veterem ad morem reduxit.* & de eodem in Syriam profecto *lib. 13. plus molis aduersus ignauiam militum, quàm contra perfidiam hostium habuit.* quòd si Duces hodiè nostri eorum exempla sequerentur, sperari posset, vt exercitum benè institutum aliquando videremus. dum extremum rigorem sperare non licet; saltem id exigatur, quod diuinæ Litteræ postulant, Deuteron. 23. 9. *quando egressus fueris aduersus hostes tuos in pugnam, custodies te ab omni re mala*, non satis fœpè huius præcepti memores Duces, causam licet iustam tuentes, *propter iniustitias suas humiliati sunt, Psalm.* 106. fusi, fugatiq́ue.

Officium regentis exercitum, non tantùm in danda, sed in obseruanda etiam disciplina consistit. Macer. *in l. 12. D. de re milit.* igitur & quò ad se, & quò ad milites seruet, seruariq́ue curet disciplinam. Aurea est Aureliani Epistola, *Si vis*, inquit, *tribunus esse, imò si vis viuere; manus militum contine, nemo pullum rapiat alienum, auem nemo contingat, vuam nullus auferat,*

rat, segetem nemo deterat, oleum, sal, lignum exigat, annonâ suâ contentus sit. de præda hostiu, non de lachrymis provincialium habeat; arma terrea sint, calceamenta fortia: vestis nova vestem veterem excludat, stipendium in baltheo, non in pompa habeat, torquem brachialem, & annulum apponat, equum saginarium suum deficet, captum animal ne vendat, malum centuriatum comiter curet, alter alteri quasi seruus obsequatur, à medicis gratis curentur, aruspicibus nihil dent, in hostiis castè se gerant; qui litem fecerit, vapulet. Iulius Cæsar quamuis omnia delicta non puniret, nec pro modo exequeretur; tamen erat defertorum & seditiosorum inquisitor & punitor acerrimus. Sueton. *in Cæsar. c. 67.*

Et quoniam militaris licentia facilè inclinat in furta; peculiare iuramentum miles præstabat, nihil se furto ablaturum. Formulam recitat Agellius *lib. 16. cap. 4.* Quapropter qui se meminit armato præesse, parcissimè debet commeatum dare; sed milites in castris continere. *d. l. 12.* ne diuagentur, ne prouinciales expilent. sicut religiosissimè Iustinianus *in Authent. 130. de transitu militum*, *Præcipuam*, inquit, *multoq; maximam Reipublicæ nostræ conciliationem in hoc consistere arbitramur.* (audiant, qui lusum putant prouincialium vexationem, vastationem que) *si quâ noster transit exercitus, vt ibi citra omnem alatur quærimoniam, & inviolumitas atque indemnitas concedatur collatoribus.* Iubet vlteriùs contenti sint stipendijs suis, & annonis, gratis suptus non faciant. si facti erunt defalcentur collatoribus. ne præfecti legionum, aut milites ab vllis omnimoda occasione transitus per concussionem quippiam accipiant. *ne ad alia loca mittant, quasi necesse illic habeat manere exercitus. perq; hanc causam à possessionibus ac prædijs extorqueant pecunias.* cùm hospitantur, patrem-familiàs non impediant, sed meliorem illi partem domus relinquât, ab omni molestia & inquietudine liberam. milites verò in alijs sibi cœnaculis metata desumant. *d. Auth. 130. l. 1. Cod. de metat. lib. 12.* Optandum esset eam curam quam Iustin. iubet militarium alimentorum geri, vt citra querelam sumptúmve prouincialium alatur miles, præter legitimas collationes non in cibum militis, nõ in pastum equi quippiam exigatur. quòd si sumptũ collatores suppeditarint, conficiantur monumenta coram Præside, Episcopo, aut Defensore locorum, quantum, & à quibus extra leges insumptum erit, idque reputent in tributa publica.

Præter furtorum & concussionum genera, inertiam, & libidinem, otia, atque emollientes militaria brachia voluptates Duces proscribant. exercitationes, quantum tempora & militiæ nostræ ratio permittunt, ament, promoueant: ignauiam pœnâ, diligentiam præmio, nõ in vero tantum conflictu, sed & in iudicro certamine munerent: doceant ordinem seruare, laxare, redintegrare, in acie, in orbem pugnare, ad signa coïre, castra mouere, decurrere, onerare, arma, cibaria ferre, opera facere, munire castra, clauâ, pilâve palum petere, natare, iter pedibus facere, fossas transilire, omniaque alia exercere. præter labores, famem, sitim, inediam, cùm opus est, ferre. quòd si hæc Princeps Ductórve exercitus diligenter egerit, fiet quod in Scipione Florus laudat; restituta disciplina *fecit*, inquit, *vt quod nemo visurum se vnquam speraverat, fugientes Numantinos quisque videret.*

Quòd si Princeps Ductórve exercitus, quæ diximus contemnat; errore, ignauiâ, temeritate eius Respub. detrimentum capiat, exercitus fundatur, fugetur, hostis inualescat, insolescat miles, concutiantur prouinciales; iniustè bellum gesserit: tantoque piaculo, se obstrinxerit, quanti ea res est, quanta iactura, quanti interest victam esse Rempub. prouinciam expilatam, tot fortes milites, tot innocentes ciues, iniuriâ neci datos, tot raptas virgines, tot matronas stupratas, tot pueros vitiatos, tot ædes sacras direptas, tot vrbes flammis deformatas, tot agros incendijs, populationibusque deuastatos. Igitur quantum cupit tantorum reus non esse malorum, allaborret, viribus omnibus, tum ipse, tum ij qui ei à bellicis sunt consilijs, vt quod susceptum est iustè bellum, non iniustè geratur. non minùs peccat Iudex qui iniustè exequitur, quàm qui non iustè fert sententiam, quinimò magis. quippè sententia sono, & characteribus tantùm consistit, executio cutem tangit. Proponat sanè idæam sibi bonorum ducum Romanorum, quos Liber 1. *Mach. c. 8.* in exemplum describit, præclia eorum, & virtutes bonas. *Possederunt*, inquit, *omnem locum consilio suo & patientiâ. potentes viribus, acquiescentes ad omnia, quæ postulantur ab eis: regna, & insulas, quæ aliquando vexabant illos, in potestatem redegerunt. cum amicis autem suis, & qui in ipsis requiem habebant, conservauerunt amicitiam: & obtinuerunt regna, quæ erant proxima, & quæ erant longè, quia quicunque audiebant nomen eorũ, timebant eos. & quotidie consulebant trecentos viginti, consilium agentes semper de multitudine, vt quæ digna sunt gerant. & non est inuidia neque zelus inter eos.* Sanè virtutes bonæ, atque Imperio dignæ. imitetur Princeps virtutes, cui gratum est Imperium.

27. Hæc si Princeps negligat paribus furis delict, iniustè gerit bellum respectu Resp. quam ledit.

CAPVT IX.

Miles vt iustè bellet.

1. Miles vt iustè bellet, bellum iustum sit, aut inculpatè credatur.

PORrò quod ad militem attinet, vt iustè bellet, necessum est vt iniustæ causæ manũ se non præbere existimet. nec manum iniustè exerat, vibret, conserat. Miles qui delectu, clientelâ, sacramento Principi obnoxius est, Principi in hostem ducenti, vel tuendæ Reipubl. causâ, vel iniuriæ vindicandæ, rerumque recuperandarum, iustè militat. si enim iustè receptum est vt pro Iudice, pro illiusque sententia præsumatur, credere vtique potest miles Principem suum iustè gerere bellum, cuius ille causas non singulis probandas habet. arcana sunt Regni, atque Reipub. quæ si singuli exigant, nec aliter operam Reipubl. præstent, produnt. Clarè August. *l. 22. c. 72. contra Faustum*; *Si vir iustus fortè sub Rege sacrilego militet, benè potest*

poteſt illo iubente bellare, cui quod iubetur, vel non eſſe cont: a Dei præceptum certum eſt, vel vtrũ ſit, certum non eſt. ita vt fortaſſe reum faciat Regem iniquitas imperandi; innocentem autem militem oſtendat ordo ſeruitutis.

2. Neminem concutiat, calumnietur; contentus ſit ſtipendijs ſuis.

Quapropter D. Ioannes Baptiſta *Luc.* 3. non iniecit militibus ſcrupulum opinione ſuâ iuſto bello meritis; re ipsâ tamen, *vt in Analyſi iur. Pont. uou. tit. de teſtam. diximus ex cap.* 8. 12. 14. *lib.* 1. *Machab. & Ioſepho antiq. Iudaic. lib.* 14. *cap.* 5. 6. 7. 8. atque reuerâ iniuſto. Vnde Auguſtinus *relatus cap. quid* 23. *quæſt.* 2. *neque Ioannes*, inquit, *ab armis iubet diſcedere milites*; iuſſit tantùm iniuſti ipſi ne eſſent, quod ſe ſpectaret. *interrogabant autem eum*, inquit Lucas, *& milites, dicentes; Quid faciemus & nos? & ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & eſtote contenti ſtipendijs veſtris.* non feciſſet ſatis militum interrogationi Ioannes, ſi, quod caput rei erat, cauſam miniſterij ſui non iuſſiſſet examinare, ſi id ad milites ſpectaſſet. dare ſe militem, cui non licet graue crimen habetur: & augetur, vt in cæteris delictis, dignitate, gradu, ſpecie militiæ. *l.* 2. *D. de re milit.* Cæterùm quem militiæ nullum obligat vinculum, vt extero Principi militatum eat, non eadem ratio eſt. nullus enim nexus ſtringit, nulla ſalus, aut dignitas patriæ tuendæ, nulla de extero Principe præſumptio excuſat. cur enim pro hoc, contra illum ſuſpicetur; cur pro illo contra iſtum opinetur? Sed neque ſuſpicionibus, neque opinionibus bella geri poſſunt: ſi de re maioris momenti, de vita vnius hominis, non niſi manifeſtis probationibus licerat iudicare. ijs, inquam, examen incumbit quos non alia ratio tutatur. ideoque & proreges, Magiſtri militum, Tribuni, ſeu quicumque ad conſilia vocantur, vbi bellorum cauſæ agitantur, ſi eas iniuſtas eſſe manifeſtè deprehendant, cùm in claris non ſit locus coniecturis, præſumptioque cedat veritati; non illa hos, quæ militem obumbrat, excuſabit ratio, neque vllum prorſus vinculum. quod neminem ſtringit ad alterum incurià lædendum. non origo, non clientela, non ſacramentum ad iniquitatem obligat. non ſi diſertè id verbis comprehenſum foret: tantum abeſt, vt exceptum non cenſeatur, quidquid citra Dei, iuſtitiæque offenſam præſtari non poteſt. Porrò dum Auguſtinus vrget in milite ordinem ſeruitutis, ſi ſpontanea eum voluntas non ordo ſeruitutis traxerit in militiam ſtipendiariam, quæ hodiè magis frequentatur; plus habet quod examinet. ita tamen vt defenſio patriæ, minus anxia ſit, quàm offenſio ditionis alienæ.

3. Extero ſi militet, notoria ſit b. illi iuſtitia.

4. Quid concuſſio, quid calumnia?

Igitur Ioannes vetat militibus concuſſionẽ, & calumniam. iubet contentos eſſe ſtipendijs. Concutere, eſt iniecto terrore mouere. crimen eſt, cùm quis officij metu, quod debitum non eſt, extorquet. Calumnia etiam generaliter pro omni malitia accipitur. ſpecialiter autem eſt alicuius in litibus per dolum, & fruſtrationem frauditio. Iterum concuſſionis rei ſunt, pœnaque legis Corneliæ tenentur, qui in accuſationem innocentium coierint, quſve ob accuſandum vel non accuſandum, denunciandum vel non denunciandum teſtimonium pecuniã acceperint. *l.* 2. *D. de concuſſ.* Similiter calumniari: eſt falſa crimina intendere. *l.* 1. *D. ad Turpilian.* Rectè vtroque ſenſu D. Ioannes. ne cui generaliter iniuriam milites faciant, ne quem militiæ metu terrerent, indebitum extorquerent: & ſpecialiter, ne in falſam accuſationem coïrent, ne quem ficto crimine vexarent, ne pecuniam ob accuſandum aut denunciandum acciperẽt. Milites enim Præſidibus dati etiã curioſorum, ſtationariorum, irenarcharum, limenarcharum officio fungebantur, ſcinoroſos inquirebant, apprehendebant, Iudici ſiſtebant, crimen imponebant, verum falſúmve, pro officio aut per calumniam corruptionẽmve. *vt alibi diximus.* Igitur Ioannes neque officio & ſacramento eos deeſſe, nec ſub illius vmbra inſontes vexare voluit, & forte ſpecialis ea ſignificatio Ioannis ſermoni proprior eſt. addit enim, *& contenti eſtote ſtipendijs veſtris*, vbi altero ſenſu retento pluries idem diceret.

5. Non ſoluto ſtipendijs licetne militi neceſſaria extorquere?

Peculiare ſanè monitum profeſſioni militari neceſſarium, vt manus vltra publica ſtipendia non porrigant. aſſiduum enim id militum vitium; aſſuetudineque adeò nunc inualuit, vt, ſiue iter agant, ſiue hoſpitentur, coërcendæ rapacitati nullæ leges ſufficiant. Sufficerent fortè ſanguine ſcriptæ, ſed ſtipendiorum defectus, ſeu numquam prompta ſolutio ſanguinem ſiſtit. igitur in hunc defectum reuoluitur malitem. Qui autem contentum iubet eſſe militem ſtipendijs, ſupponit vtique eorum ſolutionem. *Non facilè in officio poteſt miles contineri ab eo, qui neceſſaria non ſubminiſtrat.* Xenoph. Quid igitur? licebítne militi, cui ſtipendia retardantur, ab hoſpite id quo opus habet extorquere? Malderus *de iuſtit. de bell. quæſt.* 40. *d.* 6. *poſt Caietan. Dried. Molin.* negat. excuſat tamen quatuor ex cauſis: ſi fuerit in extrema famis neceſſitate, ſi defenſioni hoſpitum fuerit neceſſarius, ſi in pœnam delicti id iuſtè conſtituat Princeps, ſi illa ſolùm accipiat, quæ conſuetudine legitimâ illi debentur, ſicut in quibuſdam locis in præſidio accipit ligna, ſal; & in tranſitu neceſſarium, & communem victum, quamquam nec hæc ipſa de iure præſtantur. *l. vnic. Cod. de ſalgamo hoſpitibus non præſtando l.* 11.

6. Militaria delicta proprie,

Militaria delicta ſunt proprie, quæ vti miles admittit. ſi transfuga ſit, ſi proditor, ſi ſeditioſus, ſi defertor, ſi emanſor, ſi contumax, ſi in acie loco cedat, ſi primus fugiat, ſi excubias negligat, ſi arma diſtrahat, aut omittat, ſi à foſſato recedat, ſi ſtationis munus relinquat, ſi ad diem commeatus non venerit, ſi aliena arma ſubripuerit, ſi agmen exceſſerit, ſi vallum tranſcenderit, foſſam tranſilierit, per murum caſtra ingreſſus ſit, ſi cum pluribus in aliquod flagitium conſpirauerit, ſi detrectauerit, ſi appetierit mihtiam, ſi ſegnis, vel deſes, ſi caligatus metu hoſtium languorem ſimulauerit, ſi præpoſitum ſuum non protexerit cùm poſſet, ſi præfectũ centuriæ à latronibus circũ-

uentum deſeruerit, ſi prædia comparauerit in prouincijs in quibus militat, etiam ſub alio nomine, ſi irreuerens fuerit, ſi centurioni, caſtigare ſe volenti, reſtiterit, ſi vitem tenuerit, vel ex induſtria fregerit, ſi manum centurioni intulerit, ſi è cuſtodia fugerit, carcerem effregerit, ſi turbator pacis fuerit, ſi rem à Duce prohibitam fecerit, aut mandata non ſeruauerit, ſi hoſti facultatem deprædandi dederit, prædámve cum eo diuiſerit, ſi ſibi vacauerit, vel aliena obſequia, ſine nutu principali peragere auſus fuerit, ſi ad Principem miſſus non ſtatim ſe obtulerit, & citatus remeandi facultatem obtinuerit, ſi à numeris ad alios numeros tranſierit, ſi agrorum cultui, cuſtodiæ animalium, vel mercimoniorum quæſtui ſe dederit, ſi ciuilem curam aſſumpſerit. *tot. tit. D. & C. l. 12. de re milit.*

Igitur miles qui ſe implicat his delictis, iniuſtè bellat reſpectu Reip. ac Principis, cui ſacramentum præſtat; cui corpus ſanguinemque deuouet. ſi ex diſciplina militari non bellat, ſi animosè, audacter, fortiterque imperata non facit, ſi operam, quam iurauit verbis, re, manuque non præſtat. Iniuſtè bellat reſpectu prouincialium, ſi calumniatur, ſi ſtipendijs contentus non ſit.

7. His delictis ſe implicans miles iniuſtè bellat reſpectu Reipub. & prouinciarum.

Eadem Ducum crimina ſunt, ſi conſultò non gerant bellum, ſi ignauè, ſi temerè, ſi aduerſus ea quæ monuimus turpi errore peccent, ſi prouinciales, ſi ſocios expilari ſinant.

Eſt & inſame atque hodiè nimis frequens Ducum atque militum commune delictum, vt in cenſu militum ſubornentur ad numeros explendos, qui verè milites non ſunt, vt cùm ſtipendia pro 1000. ſupputantur, ſæpè non ſint 800. inde nudatæ neceſſarijs præſidijs arces, acies, alarum atque cornuum robore periclitantur, fugantur, deduntur. magnum piaculum furtis omnibus grauius.

8. Maximè cū ſtipendia falſis numeris accipiantur.

CAPVT X.

Vt reſpectu hoſtium iuſtè belletur.

1. Reſpectu hoſtium non iuſtè geritur bellum, cùm ea, quę iure gentium recepta ſunt, non ſeruantur. cùm fides hoſti data violatur: cùm fœdera, pacta, inducię infringũtur: repræſaliæ, pignorationes, litteræ marcæ temerè decernuntur, aut temerè ijs anſa præſtatur. *de quibus paulò latiùs infrà.* Id ad omnia pertinet, vt promiſſis ſtetur, vt fides ſeruetur. Omnibus quidem, *vt alibi latiùs diximus*, hîc de ea agimus quæ hoſti data eſt, ſeruanda. *Fides*, inquit D. Auguſt. *relatus c. nolo 23. q. 1. quando promittitur etiam hoſti ſeruanda eſt, contra quem bellum geritur.* non tantùm quoad pacis & induciarum fœdera, ſed pugnam etiam & conflictum. Ita leges XII. Tabul. *ſi ſtatus dies ſit cum hoſte venito.* Digniſſimum ſanè fidei hoſti ſeruatæ exemplum eſt Sexti Pompeij. Auguſtum, & Antonium ſub fide in nauem & poteſtatem receperat, mergere vndis poterat, & ipſe ad Imperium emergere: maluit Imperij gloriã carere, quàm fidei violatæ infamiã ad poſteros tranſmittere. Glorioſum ſimiliter illorum apud Liu. *l. 5. vos fidem in bello quàm præſentem victoriam maluiſtis, nos fide reuocati victoriam vltrò detulimus.* & Auguſtus Caracotæ latronum Duci fidem ſeruauit, præmiumque ipſi dedit, qui ſeipſum ſtiterat, quod ei promiſerat, qui adduceret. ¶ Dion. *lib. 56.*

2. Fides hoſti ſeruanda pace & bello.

Enimuerò quamuis dura, quamuis grauia ſunt, quæ hoſtibus promittuntur, ſeruanda eſt tamen fides. quamuis etiam illicita ſtipulantibus exactio, non tamen promittentibus præſtatio; fides & iuſiurandum implendum eſt. *c. debitores de iureiur. & alibi paſſim.* Si tamen etiã præſtatio iniquitatem inuoluit, non poteſt iuramentum eſſe vinculum iniquitatis. malè iuratur; iniquiùs præſtatur quare *in malè promiſſu*, ait Iſidorus, *reſcinde fidem. cap. in malo 22. q. 4.* quod etiam licet ſi priùs hoſtis fidem fefellerit, reciprocus eſt enim nexus, quem qui ſoluit fidem, ſibi, ſoluit & aduerſario. *Nec tu*, inquit Gregorius Regi Francorum, *etiamſi promiſſum tuum iuramento vel fidei obligatione interpoſitã conditione firmaſſes, aliquatenus tenearis, ſi conſtat eum conditionem minimè potuiſſe. c. 3. de Iuram*, conditionẽ ſingula promiſſorum capita habent ſeruatæ ab aduerſario fidei. vnde apud Thucydidem ſoluti fœderis culpam ſuſtinent, non qui deſerti ad alios ſe conferunt, ſed qui quam iurarò promiſerant opem, re non præſtant. ita quidem ſi non aliter conuenerit, vt ſolet ferè: ne ob quaſcumque etiam leues offenſas liceat omnia diſſoluere fœderis capita.

3. Niſi præſtamentum ipſa pecuniam inuoluat.

4. Aut hoſtis prior fidem fefellerit.

Quin etiam aliàs decepti, iam non debent decipere. Inde Valer. de Romanis & Carthaginenſibus: *Senatus*, inquit, *non eos quibus hoc præſtabatur aſpexit*: de Sergio Gilbo & Hiſpanis Appianus; *perfidiã perfidiam vltus contra Romanam dignitatem barbaros imitabatur.* ſiquidẽ *nullam excuſationem recuperunt maiores noſtri*; inquit Seneca, *vt homines ſcirent fidem vtiq; præſtãdam. ſatius enim erat à pauciꝭ etiam iuſtam excuſationem non accipi, quàm ab omnibus aliquã tentari.* quæſito *Poſt initam pacem*, inquit Cicero, *ſi quid eſt commiſſum, id non neglectum, ſed violatum putatur; nec imprudentiæ, ſed perfidiæ aſſignatur.*

5. In eodem negocio ac tempore.

6. Non aliàs quæſito Præteritu.

Solet dicere Auguſtus illis quibuſcum ageret, *ſe eſſe bona fidei.*

Eurycrates Lacedæmonius rogatus cur Ephori adeò intenderent in obſeruantiam fidei priuatæ, *Vt affueſcerent*, inquit, *cum hoſte bonâ fide agere.*

Quem bellantẽ, etſi dolo bono & inſidijs decipere liceat, tamẽ *vbi fide*, inquit Liu. *fœdere, pacto, iuramento tranſigitur; ius gentium, ius publicũ, ius diuinum prænalere oportet.* inſtar Dei promittentis; *quæ procedunt de labijs meis nõ faciã irrita.*

Optimè ergo ille; *Fœderibus freti Græci Barbariq; conuenimus, inimus commercia innicem, & cùm priuatas inimicitias tũ bella armaq; deponimus, hoc vno, tanquam cõmuni bono omnes homines vtimur.*

Fidem frangit, qui hoſti eius, cũ quo pacem iniit,

9. Illud violat, qui hostem iuuat.

inijt, pecuniam aut militem mittit. Cerites *apud Liuium* excusantur, quòd iuuentus tantùm suo, non publico consilio aduersus amicos militasset: idemque de Ætolis (quod hodiè ferè Heluetijs conuenit) *Iuuentutem*, inquit, *aduersus suos socios, publicâ tantùm auctoritate demptâ, militare sinunt, & contraria sæpè acies in vtraque parte Ætolica auxilia habent.*

10. An fides seruanda si pax inita sit cum aliqua regni imminutione?

Sed an fides præstanda sit à Rege, qui iuramento, seu regni legibus nullam regni partem imminuere potest, cladibus tamen bellicis coactus, seruando corpori, vt bonus medicus, partem præsertim belli iure iam occupatam, seu aliàs ambiguo iure controuersam, pacis legibus absciндi passus est? non est dubium quin Rex, cui bellandi ius est, cui summa belli & pacis competit, iure omnium gentium eiusmodi pacta seruare teneatur. qui id negant, ij necessariò fateantur oportet Regem illum non esse absolutæ auctoritatis, cui non competat arma sumere, aut ponere, prout ei ex Repub. esse videbitur: sed tantùm vt Consulem Posthumium cum Samnitibus pacis centem, iniussu Populi Romani de ijs, quæ supra eius Imperium erant. quæ Populus ideò ipso suadente rescidit, cumque Samnitibus loris constrictum deditum misit. Vt mirandum sit Gallos scriptores aliquos etiamnum pacem Madrilienſem anni 1526. disputare, qui Regi suo tam absolutum Imperium arrogant, vt nec minimam supremitatis notam ei velint deesse. Leges sanè regnorum & iuramenta de non minuendo regno, quæ nullos Europæ Reges non præstare existimo, lubitum & arbitria Regum spectant, non verò pacem & fœdera, quæ necessitas, cui lex nulla scripta est, seruando regno excusserit. is est sensus communis, & omnium populorum iudicium. qui segentium iuri eximit, fraudi speciem iuris imponit, cum eo nullum commercium, aquæ aut ignis communicationem esse oporteat. *Diximus latè in Hiatu Cassan. lib. 2.*

CAPVT XI.

Vt respectu mediorum iustè belletur.

1. Iniustè geritur bellum si illicitis medijs.

INiustè etiam bellum geritur, si medijs illicitis vtamur. non enim finis bonus media natura sui illicita facit licita, atque bona, adeoque incantationibus, strigum, sagarumque subsidijs exercitum vincere si possis, non licet, nō genios malos in auxilia vocare: vt quamuis bonæ causæ adsint, non pari modo eos, qui causam eiusmodi geniorum agant, atq; ita non infideles, barbaras, idololatras gentes, vt causæ bonæ patrocinentur. nisi habeantur taliter, vt nihil de belli iustitia imminuant. tunc etenim cùm innoxia instrumenta sint, non interest ex qua materia constent, probi, improbi sint, barbari, fideles, infideles, animalia rationis capa-

2. Auxilia infidelium an licita?

cia, an ea carentia, equi, muli, cameli, elephantes, an inanimata, currus, falces, gladius, hasta, clauis, framea, galea, cassis, parma, scutum, vmbo, lorica, thorax, pilum, securis, malleus, lancea, tribuli, aries, testudo, vinea, pluteus, musculus, turris, sambuca, tollenon, balista, onager, catapulta, tubus, bombarda, sclopus, sclopetum, tormentum. omnia hæc iusto in bello licent. *Gloss. 1. in v. 1. de sagittarijs.* benè in simili Thucydides, „*Ita qui armis impetuntur, vt nos ab Athenienſibus, inuidiæ fieri nō debet, si salutem quærunt, non Græcorū modò sed & barbarorū auxilijs.*

Si quis ceruum venetur, parum interest quo genere canum illum persequatur, dummodo assequatur. sed si rabidum canem venatum ducat, qui non ceruum modò, sed reliquos etiam canes, venatores ve, quin ipsum etiam dominū Actæonis instar, dente venenato petat, quis hunc venatorem laudet, admittat? quis probare possit Principem Catholicum in fœdera & auxilia vocantem hæreticas, barbaras, infidelesque gentes, si prouinciales, si socios contagio suo inficiant, si sacra proterant, virgines, matronas, sanctimoniales violent, diuina humanaque conculcent, si bello captos ad hæresim, paganismum, turcismum, idololatriam cogant? tum rectè vsu venit illud Fulconis Archiepiscopi Remensis ad Carolum Simplicem: *Quis non expauescat vos inimicorum Dei amicitiam velle, ac in cladem & ruinam nominis Christiani, pagana arma & fœdera suscipere detestanda? nihil enim distat vtrum quis se paganis societ, an abnegato Deo idola colat.* At, inquit Fererius, bellū iustum est, extra causam illius ea quæ diximus mala, per accidens fiunt? sed verò luberetne ei cum eo quem diximus venatore ceruum persequi? iustum cum feris bellum est, iusta venatio, per accidens si venator rabidum canem adducat, & pro fera Fererium inuadat. Quod si porrò nullum eiusmodi periculum proponatur, non est de se illicitum cum infidelibus fœdus pro commercijs, amicitia colenda, defensione necessaria, offensione etiam iusta infidelium, non tamen conspiratione contra fideles cum scandalo aut periculo Ecclesiæ. sic accipienda confœderatio *in Clem. 1. §. porrò de iureiur.* vbi iurat Imperator non facturum se parentelam aut confœderationem cum pagano, aut Saraceno. De hæreticorum fœdere optimè illud Ambros. 3. *off. §. vos firma esse pacta iura inter vos inter quos est fides bella.* Quamuis data tamen fides seruanda eis sit. Molin. & Sweirtius *tract. de fid. hæret. seruand.* Becan. *disputat. Theolog. cap. 7. concl. 2.* Rosweidus *in Coroll. Auricapell. subiuncto.*

Ad illicitorum etiam mediorum rationem pertinet, si quis Principes, populosque in auxilium trahat, qui fœdere alteri iurato prohibentur, seu alias ad periuria alios priuatos publicosque ducunt, vt eorum auxilijs aut consilijs in rem suam vtantur. Pausan. *l. 4. Primi omnium Lacedæmonij ex omni antiquitatis memoria hostes dicuntur muneribus solicitasse, & venalem facere belli cuentum voluisse, priùs virtute, fortunâ, Deorum præsidijs, res bellicas stabam. res bellicas dolos.*

3. Periura fœdera mea dia iniusta.

dolos Dei suo tempore in ipsorum vertere perniciem. Faleriorum puerorum pædagogus, & Pyrrhi medicus gloriosè à Romanis non quæsiti ad proditionem, sed se offerentes reiecti. eorum qui parati sunt ad iniquitatem patrandam ope, operáve vti, exploratoribusque esto duces ioleant; Conf. *pol. l. 10. cap. 51. 52.* & esto liceat; inducere persuasionibus vt peccent nihil de peccato cogitantes, esto vtile sit; non tamen permissum, (nisi forte cùm notorie bellum, quod hostis gerit, ita iniquum est, vt militantibus iuramentum non sit vinculum iniquitatis) non sunt facienda mala, vt eueniant bona, non malè suscipiendum, non malè gerendum est bellum. Deus & iustitia adsint vbique oportet. ab eo victoriæ & clades. *Non est consilium contra Deum. Prouerb. 21. dissipat consilia gentium.* præsertim contra Dei legem concepta. *ipsi*, inquit Vates, *Psalm. 105. exacerbauerunt me in consilio suo, & in iniquitatibus suis humiliati sunt.* Tantis periuriis persuasa, concepta, contracta sunt nuper fœdera, tantisque per nefas vnitis viribus initum est bellum aduersus Principes iustâ causâ nixos, vt humanitus non nisi vincendos, sternendos, debellandos breui credere oporteret: bona tamen causa triumphauit: castigata sunt periuria: iniqua bella mouentes, fusi, fugatique vsque ad vltimam terrarum Thulen. Intra paucos annos innumeris iustis prælijs victores fuêre, qui iusti: licet humanas vires si spectaueris, hostibus impares. sed adfuêre procul dubio illi genij, qui Constantino contra Maxentium pro labaro crucis vexillum præferentes auxiliatum ire se clamabant. Ille Angelus, qui Iosue adfuit duci Israëlitarum, & fuscitanti, *Noster es, an aduersariorum? Nequaquam, respondit, sed sum Princeps exercitus Domini, & nunc venio.* Propitio atque exorato Numine facilis victoria est. neque differt, *in pluribus auxilietur, an in paucis.* illius illæ minæ: *quòd si putas in robore exercitus bella consistere, superari te faciet Deus ab hostibus.* Dei quippè est adiuuare, & in fugam vertere. Ad Moysi preces *Exod. 17.* Iosue vicit Amalecum. & *Num. 21.* voto Israël Cananæum interfecit.

4. Securum medium inuocatio Numinis Diuini.

Omitto Dauidem, Iosaphat, Ezechiam, Machabæos, aliosque pios Reges, quibus auxilia de cælo victoriam detulerunt. Narses Totilam vicit, cùm noctem præcedentem in precibus insomnem duxisset. atque alios potentissimos hostes prece magis, quàm manu profligauit tantâ gloriâ, vt antiquorum Ducum nemini cedat. dies vnus non sufficiat ijs commemorandis, quorum precibus aduersarij, antè inuicti longeque potentiores, ceciderunt. vtinam persuaderi posset omnibus Pricipibus, vt spem suam in Deum referrent, non in auxilia duntaxat humana, non in media per Dei leges vetita, qui nec frustrà inuocatur, nec irritatur gratis.

CAPVT XII.

Dolum an belli iustitia permittat?

1. An dolus in bello iustum medium?

Nihil homo iustus, inquit Augustinus *relatus in c. dominus 23. quæst. 2. præcipuè cogitare debet in his rebus, nisi vt iustum bellum suscipiat, cui bellare fas est. Cùm autem iustum bellum susceperit, vtrum apertâ pugnâ, vtrum insidijs vincat, nihil ad iustitiam interest. Veteres*, inquit Vlp. *l. 1. D. de dol. dolum etiam bonum dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant, maximè si aduersus hostem, latronémve quis machinetur.* nec quicquam frequentiùs apud omnes gentes in bellicis meditationibus, quàm aliud simulare, facere aliud. ea stratagemata militaria sunt, ea gloria Ducum, industriâ quàm sanguine magis viciſſe. furta Ducum dicuntur. *Melior est mihi dux qui victoriam veluti sufferatur, quàm qui veretur ne per furtum vincat.* Gloriari solebat Tiberius plura se consilio quàm viribus perfeciſſe; quippè *consilio non minus, quàm gladio superare est Imperatorij.* Cæs. *bell. ciu. l. 1.* quare nimis superbum est illud Alexandri *apud Curt. lib. 4. Latrunculorum*, inquit, *& furum illa solertia est, quam præcipi mihi, quippè illorum votum vnicum est fallere: meæ verò gloriæ semper aut adsentiam Darij, aut angustias locorum, aut furtum noctis obstare non patiar. palam luce aggredi certum est. malo me fortunæ pœniteat, quàm victoriæ pudeat.* Abeſſe tamen dolum verborum oportet. malus est & Principibus indignus, si quid contrahant, aut promittant. mendacium multò maximè. *Legati*, inquit Liuius, *l. 42. ex Gracia reuersi Q. Martius, & A. Attilius nullâ aliâ re magis gloriabantur, quàm decepto per inducias, & spem pacis Rege. qua magna pars Senatus probabat, sed veteres morũ antiqui memores, nouam istam sapientiã improbabant, nec astu magis, quàm verâ virtute bella gesſisse maiores.* Extra contractum ambiguis verbis si decipiantor hostes, nihil iniusti habet. vt Ventidij *apud Dion. l. 49.* sermonem facientis apud exploratores, quasi eâ parte irrupturus, quâ minimè agitabat, & ob quem illi apparatum aliò transtulerint. In his omnibus dolus demum bonus quem probant homines, non modò vsurpant: vt concludit Gentil. *lib. 2. de iur. bel.* Ita decipere pro moribus temporum prudentia est. Plin.

CAPVT XIII.

An si festis diebus pugnetur.

1. An festis diebus citra notabilem rei benè gerendæ occasionem?

SEd neque diebus festis, si vocat occasio, bello abstinetur. quare Nicolaus Papa *in c. si nulla. 23. quæst. 8. Si nulla*, inquit, *vrget necessitas non solùm in quadragesimali tempore, sed omni est à prælijs abstinendum:* si autem ineuitabilis vrget importunitas, nullo tempore

belli

belli præparationi est parcendum. sic notarunt Gloss. & Panormit. *cap. 1. de treuga & pace.* quod certis anni temporibus bello iubet abstinere, vsu non esse receptum. non quia seruile opus sit, cùm Reges, Principes, Magnates, Nobiles ei maximè vacent, imò serui militare vetentur, *l. 8. D. de re milit.* sed quia ea tempora, quæ dict. cap. delignat, mysterijs fidei nostræ recolendis, à quibus militia auocat, specialiùs instituta sunt; quorum meditatione ad pacem Christianij Principes reuocari possint. quam ob rem Alexander III. *in dict. cap. 1.* tam seriò Episcopis omnibus iniungit, vt mutuo consilio, & auxilio absque vllo amore vel odio paci conciliandæ incumbant: adeò vt si quis in hoc opere tepidus inuentus fuerit, damnum propriæ dignitatis incurrat. iterum in eum qui treugam frangere præsumpserit, suus Episcopus sententiam excommunicationis dictet. Rigidæ pœnæ sunt, sed quas ad publicam salutem direxit Alexander. Nullus Canon, sed neque Extrauagans *Constitut. 54. Leonis, vt dominicu diebus omnes ab operibus vacent,* tam rigida est in exercentes opera seruilia, diebus festiuis. quæ etiam necessitas aliqualis & opportunitas multum excusat: vt piscandi occasio *cap. licet x. de feriis.* quæ non semper se offert. Et sanè si propiùs Alexandri constitutio seruata fuisset, sperari posset successus frequentior finis. At quantum ab Alexandro absunt illi infulati, qui non tantùm paci conciliandæ non incumbunt, sed ventilabra sunt bellorum, etiam illorum, quibus tot infulæ excutiuntur, tot locis Religio Orthodoxa æternùm proscribitur!

CAPVT XIV.

An Stratagemata?

1. Assiduæ Ducibus & vtilissima si cauta.

INter Stratagemata Ducum nihil est frequentius, quàm fugam simulare, cùm minimè fugiunt. quare *oportet hostium discessiones semper habere suspectas. aduersus fugientes maior audacia, & minor cura est.* Veget. *lib.* 3. solui ordines solent, ac discipl'ina, & iunctæ vires flaccescere. Horatius occisis duobus fratribus fugiens Curiatios diuisit, & antequam iungi possent singulos occidit. deinde solent simulatâ fugâ hostes in locum iniquiorem, aut insidijs infestum trahi. ita Tomyris Cyrum *apud Iustin. lib.* 2. ita Carthaginenses, *apud Liuium lib.* 25. Volsci, *lib.* 6. ipse Cyrus castra omnemque in eis annonam deserens, mox reuersus epulantem Schytam confecerat. Annibal castris relictis, & crebris ignibus Romanos simili arte Cyri decipere conatus est, *apud Liu. lib.* 22. & cùm ipse annonâ laboraret, reperitâ eâdem arte, sed tunc verâ profectus *dum par priori metus continet Romanos.* Liuius *eod.* etiam tota acies aliquando retroagi solet, quasi signo receptui dato; vt aliquo ductu hostis aduersum solem aut ventum excipiat. ita in conflictu ad Neoportum nostris accidit. tribus circiter millibus è suis cæsis vertit & obuertit aciem Mauritius, donec nostris fulgor solis aciem oculorum percuteret, & ventus tenebras ex fumo tormentorum obijceret, ac robur exercitus sui in eos immitteret, quibus minùs ferreæ erant manus, à quibus cœpta fuga meliores turbauit, & infestam eam diem nobis reliquit. quamuis non alia ferè extra famam clade, quàm quod totus hostis non perierat. nullam enim vrbem aut arcem ex eo lucro habuit, sed quasi victrices dumtaxat reliquias ad naues reduxit. Huc & pertinet vt pabulatum latiùs, aut prædatum licentiùs ire hostem Dux permittat. sic *Valerius Consul intentus in occasionem multos simul & effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus negligens vitor, grauem se ad maiora vindicem seruabat.* Liuius *lib.* 2. Ita & Annibal damnum ab aliquibus suorum improuidè acceptum hanc ægerrimè patiebatur, quin potiùs credebat velut inescatam temeritatem ferocioris Consulis.

Aliud genus est Stratagematis, simulare imminentem hostem, vulgare vrbi, aut castris vicinum. Idoneum id est ad motus componendos, oscitantiam, desidiamque excitandam, ac militem, præsertim tyronem, naturali metu leuandum, assuetudine conspecti hostis, aut crediti imminere: vt

> ——— *venaticus, ex quo*
> *Tempore ceruinam pellem latrauit in aula,*
> *Militat in siluis catulus.*

Qui ciuitatis constituendæ curam gerit, debet ad ciuitatu compendium diffidum de externo peregrino, bello suscipiendo prouidere. Plato *de legib. l.* 1. Conuenit & illud *ad conseruationem Reipubl. vigilandum esse, metum etiam inter ciues hostium fingendum, vt caueant.* Aristot. *5. politic. c. 5. Romani ad motus extra vrbem propellendos bellum aliquod simulabant, aut parabant.* Plut. *in Camillo.*

Si tamen hæc simulanda sunt, ne per consuetudinem contemnantur, & cùm loco fictorum succedunt vera, fictus iam tùm apparatus sit, & defensio. Si porrò apud hostes aliquid molirendum vulgetur, semper illud suspectum habeatur. *Per speciem aduersus Samnites belli parandi crebra consilia indicentes, omnibus consultationibus inter se Principes* (Latini) *occulte Romanum coquebant bellum.* Liuius *lib.* 8. Seruitia *vrbem vt incenderent distantibus locis, coniurarunt; populoq, ad opem passim ferendum tectis intento, vt arcem Capitoliumq, armati occuparent.* Idem *lib.* 4. *dum hac in foro sedanda discordiæ causa agantur, Consules interim ne Sabinus, ne Veiens hostis moueretur, circa portas muroq, discesserant.* Id *l.* 3.

Non minùs si quid accidat, quod minimè velimus, fictione aliquâ interpretari in rem nostram, sæpè summam rei seruauit. ita Tullus Hostilius discessionem Albanorum iussu suo factâ, ad hostes à tergo circumueniendos asseruit. ita Eumenes sparsas ab Antigono scedulas percussoré aliquè in exercitu illius sollicitâtes, à se sparsas simulans, *in præsenti labantiu animos*

deerruit, & in futurum prouidit, vt si quid simile accidisset, non se ab hoste corrumpi, sed à Duce tentari arbitrarentur. Iust. *lib.* 14. Ita Xenophanes à Philippo ad Annibalem missus, cùm in Romanos incidisset, intrepidè se missum ait *ad amicitiam societatemq, iungendam cum populo Romano, mandata habere ad Consules populumq, Romanum.* Liu. *lib.* 23.

Iterum Romani, *cùm paucitas damno sentiendo proprior erat, gradum retulissent, & salubri mendacio Consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem; impetu facto dum se putant vincere, vicere* Liuius *lib.* 2.

Huiusmodi ergò Stratagemata vsu omnium gentium, ciuilibus legibus. *l.* 1. D. *de dolo.* sacris etiam Litteris probata sunt. & insidiæ poni iussæ. Iosue *c.* 8.

CAPVT XV.

An Venenum?

1. Infame belli medium veneno grassari.

QVanquam dolus bonus in re ac verbis extra contractum cum hoste, ac stratagemata laudentur; tamen veneno etiam in hoste grassari barbarum est. improbarunt quicumque boni. & maximè Romani. Plin. *disp.* 13. *princ. lib.* 18. vt nec damnari quis possit vt veneno necetur. *l.* 8. D. *de pœn.* vt nec venenatis telis vtantur, nisi barbari. Manlius reprehensus quòd aquas hostibus infecit, Liu. *l.* 38. alij quòd gypso farinam; quòd venenatis bestijs, serpentibus, aspidibus vsi, abusi sint. Barbaros superant, qui tormentis hodiernis concauos globos veneno vnà cum puluere plenos in hostes proijciunt, qui disrupti non mortem tantùm & immedicabilia vulnera infligunt, sed omnem aërem quò peruenerint inficiunt.

CAPVT XVI.

Iniustè bellatur respectu Modi.

1. Ex modo iniustè bellum geritur, si non indicatur.

IMprimis si bellum non indicitur antequam geratur. & res repetantur, seu postulata edantur, antequam indicatur. *Deut.* 6. 20. Id gentium ius fuit omnium, nisi fortè barbararũ. in eoq; religiosissimi fuére Romani, quibus nõ aliud bellum iustum fuit ex instituto Anci Martij Regis, quàm per feciales indictum. Bellij; æquitas omnis iure feciali præscripta erat. Flor. *l.* 2. *hist. Non statim,* inquit, *ad arma procurrit dum prius more legitimo queri malunt.* quare, Herod. *quæ verbis componi non possunt, armis decernantur.* Excipio defensionem quæ incontinenti fit. nam quæ post moram, quæq; ad vindicationem ferè pertinet, denuntiationem exigit. sed & si apparatu bellico iniuria illata sit, atque palàm alij pro hostibus se gerant, denuntiari non quidem necesse, honestum est tamen. fieri enim potest, vt fecialibus repetituris hostes æqua responsa daturi sint. & quædam in vicem peccata sint, quæ ignorat Princeps. Albericus Gentil. indenunciatum bellum, iustum censet, si iniuriæ durat factio, si ex rixa in pugnam ac iustum prælium inopinatò itur; si contra eos gerendum, qui defecerint; si contra eos qui denuntiationis morem non habent: si pro socijs, dummodo non contra singulariter fœderatos. nam ab arbitrio auxiliarium non finitur bellum. quare nec ab eis indicendum, sed improbè contra fœdus fit, socij causa, nisi & priori coniunctioni renuntietur anteà.

CAPVT XVII.

Iniustè bellatur ex nimia Sæuitia.

1. Si nimium sæuiatur.

CIrca necessitatem, terroremque exemplo opportunum, si nimis sæuitur, non rectè bellatur: ruinis nimijs, damno frugibus dato, non humatis mortuis, occisis obsidibus, si non & ipsi peccarant; captiuis intra præsidia iam ductis, seu, vt hodie aiunt, refrigerato iam sanguine, pacto redemptionis pretio quod & priuato militi debetur *l.* 21. D. *de neg. gest.* nullâ metus ratione habitâ, cuius allegationem bellum respuit. Bodin. *l.* 4. *cap. vlt.* Supplicibus, innoxijs, pueris, fœminis, agricolis, inermibus, peregrinis. Gentil. *lib.* 2. *de iur. bell. ad fin.*

CAPVT XVIII.

Ex verborum Contumelia.

1. Si virulentè maledicatur.

CIrca modum etiam bellandi peccatur, cùm nulla iustâ causâ contumeliæ in hostem inanes sparguntur, & scommata, dicteriaque, & falsæ fallæque facetiæ. Ita accidit Veientibus procaciâ illusis. de quibus Liuius *lib.* 2. *non alio antè bello infestior Romanus. adeò hinc contumelijs hostes, hinc Consules morâ exacerbauerant.* & iterum; *Sed Veiens hostis assiduus magis quàm grauis, contumelijs sæpè animos agitabat.* satiùs est mollibus verbis eneruare, quàm irâ hostem armare. incendunt contumeliæ ad vindictam, etiam in socios, & ciues. Ita euenit Cremonensibus direptis à Tertia-decimanis: quos, *vt sunt*, inquit Tac. *lib.* 19. *procacia vrbana plebis ingenia, petulantibus iurgijs illuserant.* & Romanis Vitellianos abscissis furtim balcheis, an accincti forent rogitantibus: *Non tulit*, inquit idem Tacitus, *lib.* 18. *ludibrium insolens animus, inermem populum gladijs inuasere.* Reprehendit idem auctor *lib.* 10. Othonem etiam & Vitellium, quòd quasi rixantes

rixantes stupra & flagitia inuicem obiectauere. & Liuius *lib.* 3. Philippum Macedonem, quòd esset *dicator naturâ, quàm Regem decet.* Rectè Plut. *in Timoleont. hostibus vim concessam, non virulentiam. multi verba grauiùs quàm facta ferunt, contumeliam item quàm detrimentum.* Memno militem traiecit, qui Alexandro maledixerat, addito elogio: *Pugnare te contra Alexandrum volui; non ei maledicere.* Plutarch. *in Apothcg. Regum.* & ferè fit sicut in priuatorum litibus iurgando & rixando, ita & in bellis maledicendo, vt iustæ causæ obumbrentur, animi exacerbentur, & magis in posterum de contumelia certetur, quàm rebus repetundis, ob quas bellum cœpit. Caroli V. Imperatoris & Francisci I. Regis Galliæ perpetua ferè bella (postquam Franciscus egrè tulit Carolum in competitione Imperij sibi prælatum, & præter domesticos sermones apologias etiam publicauit) quantum ab animis exacerbatis fomitis accedat materiæ belli, docuerunt.

CAPVT XIX.

Iniustè bellatur respectu finis.

1. Iniustè bellatur ratione finis, si intentione non recta.

FInis etiam ratione peccant qui bellant. *Militare*, inquit Augustinus, *non est delictum, sed propter prædam militare peccatum est*; *nec Reumpub. gerere crimiosum est, sed ideo gerere Rempub. vt rem familiarem potiùs augeas, videtur esse damnabile. cap. militare* 23. *quæst.* 1. & iterum; *nocendi cupiditas, impacatus atque implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si qua similia, hæc sunt quæ in bellis iure culpantur, cap. quid* 23. *quæst.* 1. Igitur præter auctoritatem indicentis bellum, & iustam causam, etiam opus esse intentione rectâ, post D. Thomam docet Malderus *de Iust. quæst.* 40. *de bello dub.* 5. & quanquam hostibus iusto bello petitis ex praua intentione, ad restitutionem nullam teneatur Princeps; suis tamen teneri temerè, & ob vanam suam gloriam præcipitatis in incommoda belli, quo rectiùs & prudentiùs Princeps caruisset: ideoque non tantùm quærere, sed neque satis vitare iustum bellum graue sæpè peccatum esse; cùm non sunt tanti commoda, quæ ex eo reportantur, quanti ex eo incommoda. Si enim plus detrimenti capiat Respublica per bellum quàm emolumenti, temerè atque imprudenter geritur bellum: non secùs quàm si priuatus plus sumptuum in rem aliquam consequendam facit, quàm ea res æstimari possit, nec ille prodigus pater-familias dicetur. quia pridem illud rectè, *pecuniam negligere in tempore interdum summum est lucrum.* Rem pro derelicta habere, cuius recuperatio sumptuosior sit, quàm possessio vtilis, prudentia œconomica est: negligere ex publico quædam quorum repetitio censum superat, politica sapientia: membrum abscindere, à quo periculum est toti corpori, medica censura est.

Contra finem belli etiam peccatur (omitto ducem prælio victorem, qui fortunæ non instat, quod illud: *Vincere scis Annibal, victoria vti nescis.*) Peccatur inquam maximè cùm bellum vitari, aut finiri potest æquis conditionibus, & eas alpernatus, qui fortunam sibi arridere putat, impacato & implacabili animo manet. *Semper*, ait Arist. *6. pol. imbecilliores æquum quærunt, & id quod iustum est; quod qui potentiores sunt, parum curant.* vt Cæsar *3. comm. bell. ciu.* hoc ait solum tempus esse; de pace agendi, dum sibi vterque confideret, & pares vtrimque viderentur: si verò alteri paululum modò tribuisset fortuna, non esse vsurum conditionibus pacis eum, qui superior videretur, neque fore æquâ parte contentum, qui se omnia habiturum confideret. Quod si hostis dignam satisfactionem offerat, & ablatarum rerum restitutionem ex æquo arbitrio; iniquum est non finire bellum. nam quod damnorum illatorum proportionem superat, ad vlciscendi crudelitatem, impacatum, atque implacabilem animum pertinet. quæ reprobat Augustinus. *dict. c. quid culpatur* 23. *q.* 1. & iterum idem: *Hostem pugnantem necessitas perimat, non voluntas.* offerentem arbitrio viri boni satisfactionem, nulla permit necessitas: quare prosequitur; *Sicut rebellanti & resistenti violentia redditur; ita victo, vel capto misericordia iam debetur. maximè in quo pacis perturbatio non timetur. cap. noli.* 23. *q.* 1. quantò magis nondum victo nondum capto. in quo perturbatio pacis non timetur, sed qui pacem ipse seriò atque enixè petat, ablata restituere, illata damna refarcire offerat? cùm ipris communis æquitate receptum sit, vt condemnationem euadat, qui petita aduersario ante sententiam repræsentat. *Victo*, inquit Augustinus. *vel capto misericordia iam debetur*: cum fortuna sententiam tulit: cùm ita nondum illa litem bellicam diremit, pacatus & placabilis animus magis debetur: quo æquæ leges pacis recipiantur. *Si accesserit*, inquit legislator Deus, *Deuter.* 20. *ad expugnandam ciuitatem, offeres ei primùm pacem*, (multò magis, si ipsa vltrò petat, concedenda est) *si receperit, & aperuerit tibi portas, cunctus populus qui in ea est saluabitur.* misericordiet id, & iustè; sed rigidè, & non nisi in casum grauis admodum delicti, id quod sequitur; *& seruiet tibi sub tributo.* Neque enim ordinariæ legis ea postulatio est, vt eæ gentes quibuscum bellum est, præsertim si sponte in pacem concedant, sub tributum redigantur; grauiùs enim hæc est subiectio Reipublicæ dignitatem admodum minuens. sed agitur eo loco de populis extrema meritis. vnde & nisi pacem acceptauerint exscindi iubentur: occiso omni genere masculino, præter infantes, præter quos tamen multi innoxij, qui cùm sine periculo disiungi possunt, ad mortem dedi, aut rapi non possunt. *l. vsufructuarium §. in vinariis* D. *de vsuf. l. iterum* Mela §. *sed si* D. *ad leg. Aquil.* latè Malderus *de iustit. quæst.* 40. *de bello dub.* 6.

2. Si cùm finiri bellum potest, æquæ conditiones non acceptantur.

4. Commensu rata damno. rum repara. tio excedi non potest.

Non etiam licet bello plus exigere, quàm iniuriarum illatarum damnorúmve; ac iustæ denique vindictæ ratio permittit. in qua dignitas læsæ Reipublicæ, indignitas facti, cautio impositorum ne quid simile deinceps victus moliatur, & securitas momenta faciunt. verbis læsa est Respub. verbis fama reparetur. res ablatæ sunt; restituantur: pudicitia attentata est; auctores noxæ dedantur: cædes facta est; pro merito homicida luat: agri vastati sunt; magna impendia in belli sumptus locata, luantur expensæ: interceptæ sunt arces, vrbes, oppida; reddantur: extructa vltra terminos castra; diruantur: prælio certatum est, multi ad orcum missi, petit læsus vt omnes se dedant in mortem, aut vincula, deditionem faciant cum libero vitæ, & necis arbitrio, aut vitâ saluâ Rempubl. subijciant in clientelam eius, & sub liberum dominatum; dura quidem conditio est: & fieri potest, vt damna tam sint grauia, contumacia tam diuturna, cædes tam numerosæ, tam omnium obstinata culpa, tam manifesta belli iniquitas; vt tam duræ conditiones ad iustam compensationem debeantur. sed tamen asserit Augustinus victo iam quamuis, & capto misericordiam deberi: non ergò extrema persequi oportet, non in morteni dare multitudinem, non in acerbam seruitutem, non in desperationem agere nondum debellatos: quos sæpè fortuna penè victos artem docuit vincendi. sæpè pressus anguis retrò vertit caput, & mortiferum in prementem vomit spiritum, tunc quoque cùm moritur. Igitur si semi-viuis, semi-victis æquam pacem dederis, stabilem dederis: si iniquam; circumspicient occasiones, quibus victi vincere iterum possint. Rarum est vt bellandi finem faciant talibus legibus, quibus aliquid spei est vel ex desperatione, vel morte ipsa. Fidenates ita sese noluerunt dedere, sed seipsos cremauerunt. Saguntini postquam operæ plus exhibuerant quàm integra Asia, se seipsos interemerunt. Clotharius I. Franciæ Rex à Thuringis non nisi vitam postulantibus, negatione eius in desperationem actis victus ipse fuit. Gaudenses à Ludouico Comite pacem, quâ, vitâ saluâ, omnia penè ei permittebant, non recepti in gratiam, parte ciuiú in obsessa vrbe relictâ, pars Brugas contendit, tantâ irâ & ferocia cum exercitu Comitis illic dimicarunt, vt illum fuderint, captâ vrbe hunc fugarint in latebras casæ cuiusdam viduæ, deinde totâ ditione desertâ in Galliam. Bello quod hodiè apud nos geritur nauali, quot naues iam victæ, quòd non nisi iniquis conditionibus deditio fieri posset, incenso puluere nitrato, igne absumptæ, victrices simul in aërem, & ignem trahuntur, de conditionibus apud Rhadamantum litigaturæ!

5. Non semper æqua conditio vt hostis subtributum relligatur.

6. Æquæ conditiones ita. biles, iniquæ ad fidem frangendam aut pericu. losam desperationem ducunt.

7. Finiendum ergò bellum

Itaque quotiescumque hostis qualemcumq; honestam & securam iustæ conuentionis conditionem offert, maturo sinè iudicio expendendum est, ne quid vltra debitum petatur, ne dum nimium pungitur eliciatur sanguis, ne oblata belli finiendi occasio interuertatur, ne bellica fortuna mutet vices, bonum Reipublicæ commune, pacisque tranquillitas dispellatur, & iam qui iustum gessit bellum, & pacem iustam aspernatus est, nec exinde iustam pacem obtineat, & bellum impositorum injustum gerat. *Cùm victoriam*, inquit Liuius, *propè in manibus habeas, pacem non abnuere debes; vt omnes sciant, te & fuscipere iustè bella, & finire.* Siue enim vt quis assequatur, siue vt iam obtenta retineat, quæ vltra iustam compensationem, iustamque vindictam fuerint, iniustè petit, iniustè retinet. Molin. *de Iust. tract.* 2. *disp.* 117. Mald. *de bell. disp.* 6. Consen *politic. lib.* 10. *cap.* 9. Constitut Leon. 61. 62. 66.

8. Cum iusta compensationis mensura.

Sumptus sanè belli iustè exiguntur à iustè victo, vt de priuatis litigatoribus decisum. tributa aliquando indicit victor, quæ victoriæ præmium, belli pœnam vocat Cicer. *Ver.* 5. agro mulctat, ornamentis vrbium spoliat, has mœnibus nudat, captiuos seruos facit, Duces etiam occidit. in posteros citra mortem vltionem porrigit, in dedititijs humaniùs statuit, rebelles acerbiùs punit. de singulis Gentil. *lib.* 3. *de bel. iur.*

9. Pactum ne damna re. farciantur, valet, & plerumq; contrahitur.

Enimverò quia difficiles sunt bellorum extricationes, impossibilis damnorum diuturni belli calculus, rara felicitas vt altera partium iniquum se bellum gessisse fateatur; multa etiam causarum belli carum inuolucra, speciosi, pretiosiúque prætextus; vix aliter solet fieri, vt in pacem coëatur, nisi damnatâ præteritorum omnium memoriâ, nullâ ablatarum rerum repetitione priuatis permissâ: Principes oppida restituere solent, & captiuos sine lytro dimittere, quam conuentionem in ea difficultate non improbant Molin. *vbi sup. disp.* 123. Mald. *d.* 6. Duaren. *ad l. conuentionum. D. de pæn.*

Quamquam enim bella gerantur iustè pro rebus repetendis, & iustè pax componitur, cuius legibus interdicatur, ne quis damna per iniuriam data sarcienda petat: pax enim quæ vtilitatem publicam continet priuatæ præualet, si aliter coalescere nequit, quam condonatis vndiquè iniurijs, damnisque satiùs est illam pacem amplecti, quæ non omnibus debita rependit, quàm bellum quod alijs porrò iniurias inferre pergat. Quare & Greg. IX. *in c. in nostra. x. de iniur.* non improbauit statutum, quod Brixienses condiderant, ne quis damna bello ciuili data restauranda peteret, aut reciperet. idem tamen pro bono concordiæ ita statutum interpretatus est, vt expensæ sub nomine damnorum non comprehenderentur. multò magis similia pacta Principibus Supremis in pangenda pace permittuntur. Zabarel. *Cons.* 83. pacis enim causâ multa singularia recepta sunt, iura relaxata, & à communibus regulis recessum, & quæ aliàs iniqua sunt, ex pacis causa æqua fiunt. vnde Corset. *tract. de priuil. pac.* recenset 117. pacis priuilegia, vt refert Tusc. V. *pax. concl.* 173. vbi & plura alia pacis ergò specialiter recepta memorat. sed & *concl.* 178. rectè docet latam esse faciendam interpretationem pactorum conuentorú quatenus

quatenus pro pace patiuntur, & talem quidē, vt si restitutio v. g. conuenta sit facto ipso, & sine litis circuitu ea promissa, & permissa intelligatur. Atque hæc quidem cum bello neutri *Fortuna peracta est iam sua.* Cæterùm si

10. Iustus finis priorum terminos non mouere.

persona Principis aut tota ditio in potestatem venit, & iam libripendem in partem alteram momenta nimis inclinarunt, decidi aliquid solet à victa ditione, aut detineri tota, quæ iam occupata est. Alterum ferè sæculum agitur à cæde mutua Aurelianensium & Burgundionum Ducum, odiaque familiarum in ipsas prouincias transmissa, implacabili ac æterno bello Galliam, Burgundiam, Belgicamque exercuerunt; ijdem tamen penè limites manserunt semper: nisi quòd captiuitas Francisci I. supremum ius Regium in Flandriam, Artesiamque remiserit. nam Burgundiam quod attinet, sæpè conuentum est, vt ius de ea diceretur. & quidem Albertus Pius auctor fuit pacis vltimæ inter Hispaniam, Galliam, Belgicamque initæ, & (quam pauci sperauerant) restitutionis Caleti, aliorumque oppidorum Gallis interceptorum. Sciebat prudens Princeps alioquin ea irritamenta fore redintegrandi belli, & satiùs esse coërcere intra iustos terminos Imperium, & pace securâ frui, quàm prorogare spatia ditionum, & quos amicos ex pace habere debeas, ex iniqua & graui pactione semper habere suspectos, & animo hostes. meminerat eius quod Tullius Albanum monebat, *Non tam cogitandum de fancienda in præsens amicitia, quàm ne derelinqueretur vlla imposterum renouandi belli materia.*

11. Etiam victos moderatè & clementer tractare.

Belli Tacito egregij fines quoties ignoscendo transigitur. Lacedæmonios initio & Athenienses in victas ciuitates imperium non sumpsisse constat. egisse tantùm vt se Reip. suæ accommodarent. Quòd si non tutum victori videatur sic ex toto ignoscere, at temperare saltem victoriam admodum erit consultum. si laudatur temperantia & munificentia in singulos, quanto magis in populos & gentes vniuersas? magnâ dignum laude toto in victos Imperio abstinere; *Maiores*, inquit Sallustius, *nostri religiosissimi mortales nihil victis ecripiebant præter iniuria licentiam.* nihil aliud Lacedæmonijs & Athenienſibus videtur fuisse exitio, quàm quam militum armis valerent, nisi quòd victos bello exosos haberent, nulloque commercij iure dignos ducerent. Iustin. *Videant*, inquit D. Augustinus, *de ciuit. Dei l. 4. c. 15. ne forte non pertineat ad viros bonos gaudere de Imperij latitudine.* Moderatio etiam magna est, victos miscere victoribus, eodemque imposterum loco habere. sic Ancus Politorium vrbem Latinorum vi cepit, secutusque morem Regum priorum, qui rem Rom. auxerunt hostibus in ciuitatem acceptis, multitudinem omnem Romam traduxit: Iustin. *l. 1. minor*, & tamen magna; Imperium ijs relinquere, qui habuerant, vel impositis præsidijs vel leuibus tributis, atque oneribus. si assumendum Imperium; eius partem minoresque Magistratus victis permittere, iura, priuilegia, moresque gentis; libertatem omninò. at semper quomodocumque res agatur, pro necessitate aut vtilitate Reipub. omnem in victos clementiam exhibere. multò maximè clementem animum in nondum victos, quo temperatæ pacis leges dentur, & oblatæ non proculcentur. vbi & cogitatio accedit, quòd *& habet fortuna regressum.* bello victor esse potest, qui prælio sæpè victus est. accidit L. Mar-

12. Multo magis nondum debellatos.

tio, de quo Front. *l. 2. c. 10. cùm bellum victoria fiduciâ incompositum aggressus, ne nuncium quidem cladis reliquisset, breuissimo tempore militi ad requiem dato eadem nocte raptim famam rei gestæ prægressus, altera eorundem castra inuasit; ita bis simili vsus euentu, deletis vbique Pœnis, amissas Pop. Romano Hispanias restituit.*

In victos solius victoris arbitrium est; pacem dat, & quibus vult legibus dat. si victor iustus est, dat æquis; adeoque duraturis in communem vtilitatem. quam vinculum maximum ait Annibal. Liu. *lib.* 36. nam alia vincula debiliora sunt, quàm vt iniquas conditiones perpetuas faciant. non affinitates, non iuramenta, non obsides, fideiussores, pignora. sola æquitas stabilis. vbi ea abest verum illud Taciti *inter victores, victosq; numquam solidam coalescere fidem.* & Dionysi. *cogi in obsequium voluntatem non posse*: quæ, vbi aduenit aliquando facultas, excutit obsequium, & respicit pristina. quod iniquus victor, nec præfidijs impositis, nec aliâ ratione satis vitauerit.

13. Rursus alioquin aliò aspirant.

Aliquando periculosum est extrema perse-

14. Potiùs hostis in parte ditionis recipiendus, quàm de tota periclitandum.

qui. sæpè desperatio spei causa est, cùm ad vincendum aut moriendum est. plures Principes prudenter de iure suo aliquid concesserunt; de Imperio, de regni parte potiùs, quàm de toto periclitari, aut ditiones suas omninò conuelli, posterni, vastari mallent. Martianus sanè & Leo Mysiam Hunnis, & Zabergano eorum duci concesserunt, *& ibi termini Romani Imperij positi sunt*: vt ait Iornandes. quamquam alij volunt Mysiam cum Pannonia Ostrogothis, qui Hunnos ciecerant, à Leone concessam, & Theodoricum obsidem acceptum. Blond. *l. 2. dec. 1.* Sic & Wandali ab Oceano ad limites Danubij, vix anni spatio progressi cùm à Geberico Rege Gothorum profligati essent, superstites Pannoniam à Constantino obtinuerunt, qui per annos plus 40. vt incolæ quicuerunt, dein à Stilicone inuitati, Gallias, mox Hispaniam, ac deinde à Bonifacio vexati Aphricam occuparunt plus annis centum. Tandem Valentinianus III. anno salutis 444. pace initâ Barbaris Aphricæ partem reliquit. Hispaniæ partes nunc Sueuis, nunc Wandalis, nunc Gothis, nunc Alanis, nunc alijs alias Barbaris per fœdera datas, tum alibi passim, tum apud Marianam legas, *de rebus Hispanic. lib. 5. cap. 1. 2. 3. 4. ac alibi.* Normanni Galliam inundarunt, & cum periculo interitus vexarunt. quod vt redimeret Rex Galliæ, eam partem assignauit, quæ hodiè Normannia vocatur. Pasquier *aux recherches lib. 1. cap. 12.* Innumera inueniet similia, qui transmigrationes gentium legerit.

legerit. eiusmodi etiam erat consilium, non imprudens Darij, fusi iam, & de toto regno periclitantis, cùm Alexandro per Legatum obtulit eam imperij partem, quæ citra Euphratem erat. non imprudens, inquam, etsi successum parem non habuit: dum

Vnus Pellæo iuueni non sufficit orbis.

Quòd si Regibus luberet nonnumquam seditiosos subditos non dico vt putridum membrum abscindere, sed de formula imperij quædam remittere, non tot milliones bello absumerentur, dum post tot sanguinis fusi maria nullum littus spectant. Esto iusta Regum arma fuerint: prudenter quædam contemnuntur, quæ summis impendijs vix aliquando, aut numquam recuperantur. prudenter Augustus cogitauit de coërcendo intra terminos Imperio, de negligendis etiam prouincijs iam victis: prudenter Romani Britanniam subiugantes, muro continuo insulam interfecuerunt, partem alteram extra fines suos statuentes. Chinenses Tartariam muro à prouincia sua separarunt, quamquam partem illius iure belli obtinerent. rectè, vt reliquum corpus tranquillum securumque foret. Multo ergò maximè prudenter de rigore Regiæ potestatis conceditur aliquid quo cætera seruentur securè, & mutuis incommodis nõ quassentur. Spectauit id apud Dion. Augustus, *ne si Imperium dilatare voluisset, id difficilius tueretur, facilius etiam partum amitteret.* nam vt Curt. *l.* 4. *Pregraue imperium difficile est continere, quod capere non posis. videsne nauigia, quæ modum excedunt vt regi non possint?* quæ tum maximè locum habent, cùm saucia est, atque ægra Respublica, neque miles ad manum. quam causam facit coniurationis Catilinariæ Florus *lib.* 1. *quod in extremis mundi finibus arma Romana peregrinabantur.* & Salustius: *in Italia nullus exercitus. Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat.*

rapaces animi, qui ad classici sonum ducunt, reducúntve: aperiendæ aures Mercurio pacifico: nihil omittendum quod ille suaserit. Induciæ igitur pangendæ sunt, cùm possunt, quæ ad pacis conditionem librentur, quibus ad pacem veniatur ad fœdera. strictè ea seruanda; & cum ijs iustitia. *Iustitia & pax osculatæ sunt.* Plal. 84. nisi eâ negatâ numquam ad pignorationes, aut repræsalias veniendum. numquâ committendum, vt aliquid è Pace, è Fœderibus violetur. nisi quæ vitari non potest prematurè necessitas. eáque rei tantæ, quæ stridore, clangore, horrore Bellonæ sit digna.

Igitur de singulis paulò propriùs disputabimus; atque in primis de fœderibus in genere. quæ publicæ sunt conuentiones, quoties inter se Principes, populíve, aut belli duces pacisuntur. *l. conuent. D. de pact.* Principes atque populi de causa seu fine belli, de pace, eiusque conditionibus: minoresque potestates, de ijs quæ ad bellum gerendum, ductúmve pertinent. de prioribus illud Salustij; *Senatus, vti par erat, decreto suo atque populi iniussu nullum potuisse fœdus fieri.* & iterum de Principe apud Senecam; *Imperator fœdus percussit; videtur populus percussisse Romanus, & fœdere continetur.* & iterum Salustius; *Quam pacem A. Albinus cum Iugurtha Rege Senatus iniussu fecerat, senatus rescidit.* Postquam Maharbal Romanis quibusdam absente Annibale vitam, abitumque cum singulis vestimentis permiserat, detinuit eos Annibal, quasi in potestate Maharbalis non fuissent, eo inconsulto fidem dare se dedentibus, quâ ipsos illæsos, aut indemnes præstaret. *Punicè*, inquit Liuius, *religione seruata fides ab Annibale est.* Ad eum modum vidimus naues deditas, quæ alioquin pulucre incenso se victoresque in certum interitum dedissent sub Ducum fide, quâ nautis militibusque vita salua esset, iudicio superiorum nautas militesque morti datos. Punicâ sanè religione fides seruata est. aut enim restituere in eundem statum oportebat, aut pacta seruare, quibus erant dediti, non aliàs dedendi, nec impunè morituri aut dedere pacisscentes saltem: vt Romani Posthumium dediderunt, alioscque pacta non præstantes.

2. Fœdera fiunt inter summi imperij. quæ ea sint, minoresque res ea quæ ad duella si belli.

CAPVT XX.

De Fœderibus.

1. Pax in intentione finis belli, induciæ & quæcunque eò ducunt semper amplectenda.

AD bella inferenda æquè ac propulsanda fœdera iniri solent: quin & pactis ad ea finienda conceptis inseri, & pacem comitari. Pax sanè nec carò nimis emi potest: nec diligenter nimis. dum habetur, coli, atque obseruari. Finis ille est, quo bellum omne dirigitur, quo absoluitur.

Ad eam viam sternunt induciæ. quemadmodum prologi Bellonæ sunt pignorationes, repræsaliæ, & qualescumque pacis publicæ violationes. hisce igitur omnis obstruenda via est, ne quâ in bellum deuoluatur Respublica, induciæ ambabus vlnis amplectendæ semper (si non morandi, fallendique causâ offerantur) vt per eas ad pacis azyla ingressus detur. compescenda petulantia [illegible] prurientes manus, ac

Qua ex causa numquam probare potui, quod à regularibus aliquando quibusdam vidi vsurpari, vt si Superior multis promissis etiam impunitatis apostatam ad cœnobium reuocasset; Prouincialis auctoritati suæ assereret non præiudicatum, qui & carceri manciparet regressũ, non eâ fide regressurum. De summa igitur potestate populi, Principúmve, quibus militant, delibare belli Duces nihil possunt: ea possunt, sine quibus bellum rectè gerere non possunt. *Iniussu populi*, inquit Posthumius, *nego quisquam sanciri posse quod populum teneat.* verùm cui iurisdictio data est, ea quoque concessa esse videntur, sine quibus iurisdictio explicari non potest. *l. cui. D. de iurisd. om. Iud.* & intra eos terminos Principem populumque obligat, vt institor dominum. *l.* 5. *D. de instit. act.*

Et

Et quoniam fortuna & occasio magnæ sunt arbitræ bellorum, quæ perire possunt, dũ Princeps consulitur, aut populus; dubitare non oportet, belli Ducibus esse concessum in deditionem accipere, vitâ, bonis, libertate saluis ciues, vrbes, oppida, castra, exercitus: cæterùm de iam victis, superatis, deditis, statuere non possunt. iam ea extra belli ductum constituta sunt. adeoque pura deditio si fiat, ad arbitrium Principis omnia deuoluit. de præda tamen diuidenda post conflictum statuere solent. cui mori ea ratio suffragatur, ne (vt sæpè accidit) in media victoria ad prædam dilabantur milites, quam re confectâ non sperarent. ideoque ne victoria ob prædam è manibus elabatur, eorum quæ in præda sunt promissio, & post conflictũ diuisio ad Duces pertinere censenda est. quia sine ea militem in disciplina, & victoriam continere non possent.

3. Hi in deditionem accipiunt; de simpliciter deditis illi statuunt.

Denique Duces obligare se, militem, & prouinciales quibus præsunt, possunt intra ea, quæ ab ijs possunt imperari, & prodesse ijs, eaque quæ sunt vtilia. Itipulari; nocere non possunt extra ea, quæ imperio eorum continentur.

Principem ergo suum & populum obligant in ijs, quæ mandatis eorum continentur, aut communes gentium leges Ducibus permittunt; ad modum quo institor per eum obligatur, quem rei suæ præposuit, & quomodo vti cum eo contraheretur palam proscripsit. *l. cuicumque §. non tamen. D. de inst. act. l. sed si. §. de quo & §. prohibere. §. proscriptum, ibidem.* Vnde belli Duces, si intra id, quod habent communes, aut notæ palam sui populi leges, contrahant; obligant Principem suum, etiam contra arcana mandata. quanquam ob horum contemptum puniri illi possint. extra leges quas diximus, vel mandata publica non obligant. vt ratiocinatur bene apud Romanos Posthumius. *Hosti nihil spoponderis, ciuem neminem pro nobis spondere iussisti, nihil ergo vobis nec nobiscum est, quibus nihil mandasti, nec cum Samnitibus cum quibus nihil egistis.* Sed quæritur an pro iussu silentium possimus interpretari? & negat Grotius *de bell. l. 2. cap. 15. in fin.* nisi aliud accesserit post notitiam, quo pactio posituè probata censeatur. vbi itidem docet quando Principes suorum Ducum pacta improbant, quatenus hi teneantur ad id quod interest, bonorum, corporisve deditionem. vt Fabius Max. cùm pactum eius Senatus improbauit, fundum vendidit, pretium hosti soluit. Samnites Brutulum Papium dedendum censuerunt, Romani vt mox diximus Posthumium volentem suadentemque, quâ deditione defungitur aliâ obligatione Princeps.

4. Intra terminos sibi commissos ac leges cõmunes, etiam contra arcana mandata obligãt.

5. Quatenus seipsos si pacta à Rege improbãtur?

Cæterùm fœdera quamuis soli regulariter contrahant, qui ius maiestatis habent, tamen non sunt excludendi qui regalia pridem vsurparunt. vt multi hodie qui pro supremis se gerunt Principes, Liberæ Ciuitates, & Status Imperij; vt Hanſiatici: quique penè in fua potestate sunt, non tantùm cum Principibus & Statibus Imperij, sed etiam cum exteris in defensionem mutuam: non contra Imperatorem, aut Imperium. nam ij in maiestatem committerent. vt vasallus, qui cum hoste domini pascisciꝰ, feudo cadit.

6. Liberæ ciuitates, Status Imperij qualiter contrahunt?

Reges, Principesque, qui pleno iure regnant, Populiq; liberi, per le maioremve partem contrahere fœdera possunt, regnum populumve obligare. qui certis legibus regnant, more maiorum, atque ex gentis instituto contrahunt, se gentemque vt obligent.

7. Quatenus qui certis legibus regnant.

Præsertim si eiusmodi fœdera ineant, quæ inæqualia non tantùm sint, fed & Imperij imminutionem aliquam redoleant. vt in fœdere Carthaginenſi secundo cum Romanis, ne illi bellum facerent iniussu populi Romani. nam exinde Carthaginenses Romanis ex fœdere morem gerebant, vt loquitur Appianus. sic & Liuius *l. 9.* Theates Apuli impetrauerunt, *vt fœdus daretur, neque vt æquo tamen fœdere, sed vt in ditione populi Romani essent.* Sic & ratio clientelæ, pensionis, tributi, libertatem non aufert, sed obscurat admodum dignitatem, adeoque ad primos gradus inæqualium fœderum pertinet.

8. Præsertim si quà imminuant Imperium.

Sine imminutione etiam Imperij sunt onera tam manentia, quàm transitoria, de dandis obsidibus, præstandis auxilijs, soluendis stipendijs, mœnibus diruendis, finibus non muniendis, atque imperio ac maiestate comiter colenda, (quanquam nec hoc libertatem tollit, & proximè ad priorum naturam accedit, *l. 7. D. de captiu.*) hostibus & amicis quos pars altera velit habendis. nam pactio de cũmunibus hostibus & amicis habendis (vt Annibal cum Macedonibus conuenerat, *hostium hostes erimus, exceptis Regibus, ciuitatibus, & portubus quibuscum fœdus nobis & amicitia est.*) ad æqualia fœdera pertinet; præsertim inter æquè potentes: alioquin proportione geometricâ inter disparesaliqua æqualitas seruatur. Sic fœdus videtur fuisse Romanorum cum Iuda Machabæo, quod ex tabulis recitatur præclarè conceptum *Machab. lib. 1. cap.* 8. sed magis fraternum Iudæorum cum Spartiatis. *Machab. lib. 2. cap.* 12. plura sunt vtriusque generis in libris Machabæorũ.

9. Quæ qualia?

Æquale maximè fœdus significat conuentio vt *legibus suis quisque viuat.* non idem vt priuilegijs, nam priuilegium sonat superioris indultum, quod ideoque Principes beneficentiâ sponte dare lubentes volunt, pacto nolunt. si ex pacto datum est, ad arbitrium reuocatio non pertinet, vt eius quod solâ munificentiâ. *qua de re alibi.* sed in hac materia placent Principibus priuilegia, quia eis Supremitatem deferunt.

10. Facilior ratio æqualiũ fœderum.

Principes pacis fœdera, præsertim æqualia faciliùs ineunt, de restituendis captiuis, mercimonijs permittendis, securitate mutua, de vectigalibus non soluendis, aut non augendis, quàm aut sint impræsentiarum, aut non vltrà certam quantitatem.

11. Qualia pacis.

Belli fœdera, quibus populum ad ea obligent, difficiliùs sine populi, Ordinúmve consilio, atque assensu Principes ineunt. ex pace æquali manifesta commoda; ex belli societate sæpè qui socium defendit, in se hostem auertit; non sine popularis seditionis periculo: præsertim si Princeps non pleno iure regnat.

12. Qualia belli.

Fœdera

13. Fœderum magna vtilitas, sed cotū qui & quibuscum contrahunt.

Fœdera & antiquitus ab origine gentium ritè vsurpata, & vtilia sunt Principibus, & Reipublicis etiam potentibus, tum pace, tum bello. illa vt tutior sit & à nemine lacessatur; hoc vt auxilijs etiam externis geratur, ad resq; tutandas, & injurias vindicandas; has enim comprimere oportet, vt tuti sint Prouinciales à potentia vicinorum Principum, quorum æternum studium pomeria proferre, terminos prorogare, & quidquid vicinum est subditum facere: vt ipsa ambitio nullos habet terminos.

14. Cautè ratio circumspiciendi.

Cæterùm minùs vtilia fœdera sunt cum nimis remotis, seu qui auxilia difficulter submittere possunt: periculosa cum nimis miteris, & afflictis; quin & nimis potentibus: si fructum victoriæ in se solos deriuant illi, vel egent nimium, vel in charybdim qui merguntur secum trahunt. inconsulta etiam cum familia offensa, vel hominibus nutura à nobis alienis, dissymbolis & antipatheticis, vel numero nimijs, qui cùm trahuntur sententijs inutiliter. solidiora sunt si affinitate contracta firmentur. sacramento semper solent; sæpè & obsidibus: vt & solemniter publicari, sæpiùs recitari, renouari.

15. Prius fœderati excipi soleut.

Porrò belli societas excipere solet priores amicitias. vt *apud Polyb. l.* 9. Consul Romanus Campanis respondet: *Amicitias ita instituti par est, vt neque vetustiori amicitia ac societas violetur.* nouos parans amicos veterum ne obliuiscere.

16. Ad iusta demum bella societas obligat.

Sed & ad iusta bella solùm extenditur, obligat solùm amicitia omnis vsque ad aras. Quare rectè Romani in primo fœdere cum Iuda Machabæo *lib. 1. cap.* 8. Demetrio scribunt, quæstos Iudæos; adduntque, *Si terrum aduerint nos, aduersum te faciemus illu iudicium, & pugnabimus tecum, terra mariq;.* Priùs ergò de belli iustitia iudicabant, deinde ex fœdere pugnabant. Epistola etiam Consulis Lucij *lib. 1. c. 15. Machab.* post renouatam sæpiùs societatem, absolutè quidem mandat transfugas tradi Simoni, sed tamen addit *vt vindicet in eos secundùm legem suam.*

17. Et ad auxilia, sed cautiùs ea eorumque quantitas pactis exprimitur.

Societas belli contracta obligat ad auxilia; cur enim venitur in communionem belli, aut quid venit, si non locialia arma? Amicitiam auxiliorum obligationem secum non trahere censet Bodin. *lib. 5. de Republ. cap. vlt.* aliter Gentil. *de iur. bell. lib.* 3. cautiùs tamen solent Principes differtè de auxilijs pacisci, eorumque quantitate.

18. Sed an aduersus socios?

Quid si amici plures fuerint & socij, & inter eos bellum inciderit, an vtrique, an neutri auxilia mittentur? Sanè neutri; non enim auxiliares suos inuicem debent collidere: vtrique autem si aduersus non iunctos bellum gerant, quòd si non pari vinculo iuncti sint, sed alter altero arctiori. fortè alter in ditionem receptus sit; huic vtique prærogatiua vinculi auxilia posset; quamuis etiam tempore posteriori. nam inter personales creditores nullum temporis fed causæ priuilegium est. quomodo Romani contra Samnites, veteres socios, pro Campanis in ditionem recèns receptis bellum susceperunt. nam hi propiùs nostri sunt. Albericus. Gentil. *de bell. l.* 3.

Cæterùm iustiùs antequam socialia arma moueantur, vt amici contentioni se interponant, socius de Iustitia belli inquirit, & ad illum contra quem moueret vult, scribit, Legatosque mittit, ad rem componendam. vt Romani pro Iudæis ad Demetriū. *vt mox diximus.*

Solet & conuenire ne arma ad hostes deferantur, ne armorum apparatus fiat, ne classes, ne exercitus, ne arces, & præsidia in finibus.

19. Conditiones fœderum ne callidè, sed ex bono & æquo iure interpretãde.

Fœdera, pactaque publica non callidè interpretanda sunt; sed ex æquitate & communi vtilitate contractus. si quidem conuentiones in Regibus & Rebuspub. bonæ fidei esse ex Decij consilio 4 & 187. *Chass. in catal. part. 5. consider.* 24. præsertim fœdera tradit Gentil. *lib.* 3. *de iure bell.* In quibus Petrus Mediceus *apud Guicc. lib.* 1. sanctè dixit bonam fidem summum tenere locum. In bonam fidem peccant, qui palàm bello abstinent, clàm hostem iuuant, aut indirectè. *l. si sponsus D. de donat. inter vir. Neque enim amicos quisquam aliter quodammodo pluribus in bello bonis affecerit, si hostis esse videatur: nec inimicis magis alio quodam modo nocuerit, quàm si putetur amicus esse.* Xenophon. *in Cyrop. l.* 5. *nam amicorum facta hostilia nec diligenter cauere, nec aptè repellere facile.* Dion. Halic. Absint ergò non fraudes tantùm omnes, sed nec subtiliores disputationes, apicesque iuris admittantur.

20. Fraus abfit, atque indecès exceptio, mutus, &c.

Neque exceptiones quæ dedecent Principem, metum Principem excipere non decet. Fraudem admittere tam improbum est in conueniendo cum hoste, quàm dolus in bello est laudatus. *Fraus*, inquit Cicer. *Offic. 3. distinguit, non dissolut periurium.* Quare Samnites ad Romanos, *Nunquam ne causa deficiet cur victi pacto non stetis? obsides Porsenæ dedistis; furto eos subduxistis: auro cuncta em à Gallis redimistis; inter accipiendum aurum casi sunt: pacem vobiscum pepigistis vt legiones captas vobis restitueremus; eam pacem irritam facitis: & semper aliquam fraudi speciem iuris imponitis.* Liuius *l.* 9.

21. Non ea quæ à rerum mutatione nascitur.

Exceptionem à rerum mutatione accipere non indignum, si traditum est etiam iuramentum vigere dumtaxat *rebus sic stantibus.* Cruetata *consil. 27. Tunc fidem fallam*, inquit Seneca, *tunc inconstantiæ crimen audiam, si cùm omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum, alioqui quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat.*

22. Fœdera an successores obligent?

An ponò fœdera successores obligent quæstio Regia est, non à Iurisprudentibus tantùm disputata, sed & à Regibus, Principibus, Populis. negat Romanis Perseus teneri se patris conuentionibus. Liuius *lib.* 42. Fidenates mortuo Romulo, Latini Tullo & item Anco, Sabini Terquinio pulso. Iniuriarum sanè transactio in perpetuum facta censetur. Alciat. *de præsumpt. reg. 2. in fin.* Societas etsi inter priuatos personæ electæ morte finiatur, etiamsi secùs cautum sit: *l.* 35. *D. pro soc.* tamen in vectigalium negociorumque publicorum, adeoque belli & pacis societate secùs dicendum. Gentil. *lib.* 3. *ex Decio cons.* 203. sic Romanis cum Latinis, Pœnis, alijsque fœdera perpetua. & Demosthenes

mosthenes *Philipp. 2. etiam posteros implicastis pace*, inquit. Sed hæc inter populos minùs controuersa, qui ijdem semper, nisi euertantur, & statum mutent. Principes etiam, si tamen vt tales fœdus percusserunt, & regni nomine successores obligant. *cap. 3. de sent. in 6*, quin & censet Bald. *in l. 1. D. de constitut. Princip.* seruandos eos contractus, qui ex natura ad principatum, non ad personam Principis spectant. quin & hos, vbi successores non ex electione, sed sanguine surrogantur. *in l. ex hoc iure. D. de iustit. & iur.* publicæ enim sunt huiusmodi conuentiones. *l. 5. D. de pact.* ideoque ad personæ interitum non restringendæ, nisi si quid huiusmodi sit, quod à successoribus non æquè præstari queat. quando nec vectigalium translit societas. Bart. *in l. adeò D. pro soc.* Cautiùs tamen solent fœdera à successoribus & cum successoribus renouari, vel expressè, vel tacitè. quomodo priuatorum societas soluta etiam renouatur.

Sed tamen quoniam successores in regno, non beneficio defuncti, sed ex lege Regia, & titulo, vnde agnati cognatiue succedunt; vice defuncti non funguntur: in priuatas actiones illius non succedunt; nisi quatenus in Remp. contractæ sint. Quamuis enim Principum verba leges sint, *l. peu. C. de donat. inter vir. & vxor.* & fide Regia nihil sit securius, *l. inter claras. C. de fund. Trinit.* id tamen ipsos spectat contrahentes: quorum mores deberent ad eum ritum esse compositi; non afficit autem ipsam Rempub. nisi publica conuentio, aut in illius vtilitatem contracta sit. Dd. *ad l. 1. C. de Constitut. & Const. de pace Constant. in verb. successor. & tit. Qui successores teneantur in feud.* Vtilitatem autem metior ex consilio, non euentu. vt si in bellum pro Repub. susceptum pecunia data sit, quamuis infeliciter bellatum fuerit. fortuna enim non semper Iustitiæ ancillatur. 23.

Sed & quæritur quatenus fœdera ad singulos pertineant? Certum est ita singulos comprehendi, vt lædi non possint ab altero Rege, vel Repub. at si quid singuli fecerint, Remp. aut Regem reum non faciunt, cuius iniussu fecerint. præsertim si res leuis momenti sint, attamen si publicè iussum, probatúmve fuerit, quod priuati faciunt, fœderis violatorem Regem, seu populum ij faciunt, probasse censentur, qui non puniunt, sed diu iniuriæ, aut damni reparationem interpellati differunt. *ex Decij consil. 486. Gentil. de bell. lib. 3.* Quæ porrò litium contentionumque priuatarum causa fiunt, ad fœdus nihil pertinent, minùs piratarum, qui ex gente altera veniunt, cædes: pro qua potiùs gratiam debeat, exulum receptio fœdus non lædit, fugitiuorum lædit: nisi reddantur repetiti. Gentil. *vbi sup.* nisi secùs fœdere comprehensum fuerit, aut patriæ leges extra patriam, quacumque de causa, quem listi veteut. quomodo Ordines Brabantiæ nuper intercesserunt, ne fugitiuus monachus maiestatis accusatus, & à Galliæ Rege repetitus, extra Brabantiam contra vetera huius gentis priuilegia dimitteretur, quo etiam iure (omitto alias causas) sanctissimè renuit Albertus Pius Henrico IV. remittere Condæam Principem.

CAPVT XXI.

De Inducijs.

1. Inducias natura temporales, breues,

PAx perpetua est. *Romanis & Latinorum populis pax esto dum cœlum & terra stationem eandem obtinent.* formula Dionys. *lib. 6. Inducie sunt*, inquit Paulus, *in l. post-liminium. 19. D. de captiu. cùm in breue, & in præsens tempus conuenit, ne inuicem se lacessant.* breue tempus ait Paulus, quæ natura est Induciarum. vt Varro bellorum ferias, pacem castrorum, paucorum dierum, Virgilius pacem sequestram dixit. Inuentæ quippè sunt Inducie, vt diximus, vt viam sternant ad pacem. de qua dum tractatur, conueniri solet, ne se inuicem lacessant. adeoque saluâ proportione ab ijs dantur, qui summum belli arbitrium habent; & ab ijs, qui belli tantùm Duces. ab illis generaliter: ab his quoad mandatis continetur, seu Imperij ratio exigit. id est, quo ad eos, quos oppugnant, aut obsident. *l. vlt. D. de legation.*

2. Tametsi fœdus sæpè cõtrahantur.

Cæterùm statim sæpè est à propriori Induciarum natura, & adsciticiæ nomini conditiones adiectæ, vt & longum durarent, & pacis magis, quàm belli commercia viderentur. nisi quod temporè Induciarum exeunte status belli reuiuiscat ipso facto, iuraque partium eo durante integra conseruentur. ita Gell. *l. 1. cap. 25.* Pactum Induciarum huiusmodi est, in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi detur, sed ex eo die posteà, vti iam, omnia belli iure agantur. Ad tempus tamen longum porrectæ & apud veteres Induciæ. Veientes à Romulo centum annorum impetrarunt. posteà quadraginta, Liuius *l. 2.* & Isdigerdes Persa tutor Theodosij Iunioris centum item annorum pepigit. Niceph. *l. 14. cap. 1.* Ad has pertinent veteres Austriacorum cum Suevis Helvetijsque Induciæ, toties nunc ad duo ferè sæcula renouatæ, pertinent & solemnes Alberti Pij Belgarum Principis & Philippi Hispaniarum Regis cum Batauis Induciæ.

3. Per finem Inducirum omnia in pristinum belli statum recidunt.

Quibus expirantibus sine vllis fecialibus in bellum recidimus. ipsi Bataui (cùm Albertus & Philippus nihil dum mouerent) primi resciscitarunt terrâ, marique. Et mari quidem ita bellum resumpserunt, vt naues quasdam multo auro onustas, quod per speculatores dicerant aduerso vento agitatas, (quæ communi Oceani istius consuetudine diu ante Inducias finem appellere debuissent) nondum lapsis Inducijs continuò prosecuti sint, vt iam die vltimo aduentante, in eas inciderint, & in Insulas suas hostiliter traxerint.

4. Vt in Belgicis accidit.

5. Quid in his qui tempeſtiuè enauigant, ſed tempeſtate impediuntur.

Alphenus quidem Varus *in l. Cæſar. D. de publican.* tempus primæ profectionis, non tempeſtatis ſpectandum reſpondit. & quamquam Grotius *lib. 3. de bello, cap. 21.* ita eam legem excipiat, vt non ius belli tangat (quod clariùs preſtiſſet per *l. in bello. D. de captiu.*) ſed à pœna tantùm commiſſi liberet (quem caſum diſertè decidit *l. interdum. §. ſi propter. D. eod.*) & faueant verba *d. l. Cæſar. non videri contra legem fecisse*: tamen huius reſponſi altiorem cauſam lex aſſignat; *in verb. quod iam initio euectæ cotes viderentur, cùm ex portu nauis profecta esset.* licet Grotio conſentiat Bartholus, eum tamen benè reiicit Gentil. *l. 2. de iur. bell. cap. 13.* Bodin. *de Repub. lib. 5. in fin.* fatetur omninò Grotius quin tales remittere benignius, quin & generoſius ſit, nullam haberet dubitationem. ſed illos benignè nihil, generosè nihil circa aurum admittere coëgit ſacra fames.

Albertus quidem & Philippus publicâ legatione declararunt, quàm non bellum, ſed ex Inducijs tranſitum in perpetuam pacem optaſſent. quod & ſæpiùs Romanos feciſſe hiſtoriæ docent, quo oſtenderent, quàm inuiti ad arma traherentur.

Sed homines turbido maris ingenio aſſueti maluerunt in bellum relabi, quàm experiri an Mercurius ille Philippi & Alberti nullam pacis perpetuæ, vel temporalis oliuam decerpſi ſineret, & interpretari vocem eius, non niſi claſſicum, ſonuiſſe. malè ſcilicet ſibi conſcij ex Principum iure, quàm benignitate potiùs argumentando. ſciebant malè ſe meritos, iura Principum per belli ſomnum non exercita expergefieri, exercitiumque, ſi velint, reuiuiſcere. nam, vt diximus, per Inducias iuribus partium detractum nihil fuerat. vt in pace perpetuum ſolet ſanciri aliquid, quo prioribus partium iuribus vel derogetur, vel æterna interpretatio ſtatuatur, adeoque quæ in pace ſolet amneſtia, iniuriarumque obliuio perpetua vtrimque promitti, has inter partes in annos tantùm duodecim *art. 4.* promiſſa erat.

6. Libertas itaque vnitarũ prouinciarũ in priſtinum ſtatum relapſa eſt.

Sed & libertas prouinciarum adeò declamata, quam Rex autographo ſanxiſſet, ſuſpirio eodem euanuit. nam cùm politici quidam, Balt. Ayala *de iur belli. l. 1. c. 6.* Bodin. *l. 1. de Repub. cap. vlt.* Belold. *diſſert. pol. de pac. cap. 2. 3. 8.* & maximè politico-hæretici negarent Principem pacto cum ſubditis inito teneri, ſicut inter dominum & ſeruum ciuilis obligatio non conſiſtit: ita perſuaſum illis eſt, ne in pacta venirent cum Principibus, ſine præuia libertatis eorum declaratione, quæ ad eum effectum, & ad cauillationem eam excludendam data eſt. ideoque *art. 1.* Inducarum & ea ratio, vt effectus, explicatiùs proponitur: *que les Archiducqs & le Roy ſont contents de traicter auecq eux, en qualité & comme les tenants pour libres, ſur les quels ils ne pretendeut rien, & de faire auecq eulx, es noms & qualités ſuſdictes vne treſue aux conditions cy aprés eſcrites, &c.* quarum *1. que la treſue ſera pour douze ans*, quorum lapſu labuntur quæ ijs inædificata ſunt. Non neſcimus quoſdam ambiguitate verborum iſtius autographi eſſe abuſos. ſed debebant illud cum his articulis conferre. non neſcimus etiam ipſos Ordines vocabulum liberarum prouinciarum titulis præſcripſiſſe. ſcimus tamen etiam & ipſos ſermonis amphibologiam petiiſſe in clara verba mutari, vt ſimpliciùs liberi declararentur, at noluiſſe Principes; & cùm ea res compedes tractatui iniiceret, Præſidem Ianninum luculentâ oratione ſuaſiſſe, ne de vocabulis litigarent: vana hæc eſſe, ſi Deus, cauſa, & dextera defuerint; ſin adfuerint, vocabula facilè rem ſequi. ita poſt remoras aliquot Antuerpiam reditum, & conuentum, pactæque Inducias in annos duodecim, ſub qualitate & conditionibus propoſitis. *Bene Baudy diaria.* Hæreus *in Principibus Belgij vniti ſub Albert. ad fin.* ſed & ita Grotius *de Repub. Bata. c. 7.* factas ait in duodecim annos Inducias præpoſitâ teſtatione, quâ ſe (Principes) pacifici eas cum Ordinibus fœderatis, vt cum liberarum nationum, ac ciuitatum Ordinibus profitebantur.

Igitur eiuſmodi Induciæ in longa tempora factæ, & quæ plus habent, quàm ne interim hoſtes ſe laceſſant, fœderum naturam ferè adipiſcuntur, vt videtur ſenſiſſe gloſ. *in dict. l. poſtliminio.* ideoque lex amneſtias extra naturam eſt Induciarum, & ad fœdera generatim ſpectat. quæ tamen gloſ. non rectè treugam eo nomine diſtinguit. nam, præter vocabuli barbariem, conſtat. *ex cap. 1. x. de treuga*, breuia eam tempora complecti, & ſanè propriè ceſſationem armorum, quam nunc vocamus, denotare. ſed delectamur hodiè res alias aliis nominibus obtegere. Effectus tamen breuiorum longiorumque Induciarum idem eſt, vt ijs lapſis res in priſtinum belli ſtatum redeant: perinde vt qui in duello pugnant, reſpirant, anhelitumque reſumunt, ſi non interim colloquio controuerſiæ ſopiri potuerint.

7. A quo tempore obligant inducię?

Obligant Inducię mox contrahentes: ſubditos autem à tempore notitiæ. qui ſi quid antè notitiam contra eas egerint, impunè quidem egerint; ſed Principes captiuos, & res ablatas reſtitui iubebunt. Tempus ſi continuum adſcripterum ſit, de momento currit in momentum: ſi certus terminus, etiam dies termini comprehenſus erit. Terminus apud Ariſtotelem, vltimum cuiuſque eſt & pars rei. *l. ſi quis. D. de verbor. ſignification.* Grotius *lib. 3. cap. 21. num. 4. & 5.*

8. Quæ per eas liceant?

Per Inducias ire, redire liceat, commercari, colludere, reſicere mœnia, militem conſcribere, derelicta occupare, non præſidijs nudata dumtaxat. vti enim quiſque ante Inducias poſſedit, ita in ijs poſſidere pergit, ideoque ijs durantibus poſt-liminiò nihil recipitur. *d. l. poſt-limin.* vt in pace, *l. in bello ibidem.* niſi ſecùs conuenerit. vt in Belgicis noſtris Inducijs; per quas res omnes veteribus dominis reſtituebantur: additâ etiam alienandi facultate.

9. In rem ſiquemque ceteris contrectâſſe?

Quòd ſi enim in rem ſinémve certum Inducię pactæ ſint, circumſcripta earum natura non patitur extenſionem, etiam ad ea quæ alioquin

alioquin natura ineſſent : v. g. ſepeliendorum corporum Inducias datæ ſint; ire aut commeare non licet, quod alioquin per communes Inducias licet. ſimiliter ſi obſeſſi de deditione agunt, Inducias datæ ne oppugnentur, non eis permittunt auxilia intromittere, nouas machinas ſtruere, ſeu aliàs conditionem obſidentis per nomen Inducium deteriorem facere. Si cautum rebus ſit, non perſonis ; aut contrà perſonis, non rebus; de his ad illas pactio non extenditur. ſi tamen rem prædari alter voluerit, alter defendere citra Inducium violationem poterit.

10. Quorum earum fides fallatur ?

Si fides Inducium rumpatur, prout de pace & fœderibus diximus, pars altera fide exſoluitur. Decius *conſ.* 131. Gentil. *l. 2. de bell.* generoſiùs tamen aliquid patitur, & in finem differt. vt religioſè Albertus non tantùm, ſed & ſcrupulosè Inducium fidem ſeruauit. Priuatorum inſolentia publicam fidem non lædit. Decius *conſ.* 667. ſi modò qui publicè præſunt, nec mandent, nec probent diſertè aut tacitè, non puniendo vel dedendo, ac res ablatas reddendo. ſed ſociorum violatio ſocios inuoluit. Gentil. *lib.* 2.

CAPVT XXII.

De Lytro.

1. De ſtatu lytro noſtrorũ militum, ne extra conflictum necentur.

BEllum noſtrum Belgicum, quo ad captiuos milites, conuentionem habet aliquid ex Inducijs redolentem, vt qui in conflictu non occidantur, poſt eum ſeruari debeant, & ſtato lytro redimi : gregarius miles, decurio menſtruo, ſignifer, centurio maiori ſtipendio. Olim qui non occidebantur, ſeruabantur; & ſerui fiebant, inde dicti: & bello poſtliminium erat, ex pace non indiſtinctè. *l.* 12. *D. de captiu.* quod ideò placuiſſe Seruius ſcribit, quia ſpem reuertendi ciuibus in virtute bellica magis, quàm in pace Romani eſſe voluerunt. *d. l.* 12. quibus eapropter illa militiæ pacta non placuiſſent. emolliunt animos militares, eneruant audaciam, & qui numero victos ſe vident dum commeant, vti victi ferè & victores ponunt aut ſumunt arma, quaſi aleæ ſententia damnati ludere par impar.

2. Quod diſciplina Romana non admiſiſſet.

3. Sed & ea nonnihil rigida nimis.

Non tamen Romanus rigor omninò probari poteſt. de quo Liuius *lib.* 22. *nulli ciuitati viliores captiui quàm noſtræ.* quod verum adeò fuit, vt & negligerent ſuos, & fædam ferè redemptionem haberent, & à ſe captos ſudibrijs maioribus, quàm aliæ gentes afficerent. neque tamen vetita generatim fuit redemptio. ſed octo millia, quæ cladi Cannenſi ſuperfuerant Populus Rom. redimi vetuit, exemplo ſingulari. quæ res animum Annibalis etiam omninò fregit. quin & facultatem redeundi præbet redemptio, nec ius poſt-liminij mutat. *l.* 15. 20. 21. *&c. D. de captiu.* voluit tamen Extrau. Conſtitut. 40. *Leonis, vt captiui teſtamenti factionem habeant, & 36. vt captiui filius hæres ſit.*

4. Lytrum pluribus deberi & pluries poteſt.

Et pluribus quidem lytrum, quod diximus, deberi poteſt, ſi pluries ijdem capiantur. ſolent tamen capti, ſi velint, fide publicâ deduci ad ſuos vſque, tubicine aut tympaniſtâ comitante, aut litteris publicis muniri.

5. Nec reſcindit pacta ſuper eo conuenta, quòd captiuus iam ueniatur ditior.

Cùm de lytro conuenit, & ſi hoſtium opinione captiuus ditior fuerit, non reſcinditur pactio. tum quia iure gentium non tenetur quis ſupplere, quod minùs æquo pretio promiſit; tumquia homo & libertas non æſtimantur pretio, nec huius proportionem capiunt.

6. Quòd ſi captiuus moriatur.

Pro dimiſſione pretium ſoluitur. ideóque quatenus de pretio ſit conuentum, ſolutionemque mors præuenerit, non debebitur : ſi tamen dimiſſio facta eſt, ſed perſona liberè retenta, pignoris vice, donec pretium ſoluetur ; debebitur : quamuis mors reditum ad ſuos impedierit. quòd ſi quis dimiſſus fuerit eo pacto, vt alium in vicem dimitti curaret, ſi alter illo curante dimiſſus fuerit, quamuis mors reditum interuerterit, promiſſo ſatisfactum erit. ſi ante dimiſſionem mors obuenerit, non quidem alter in carcerem redire iudicio Grotij tenebitur, ſauore libertatis, & quia per eum non ſteterit, ſed neque lucri faciet libertatem ſuam : lytrum militibus ſtatutum, vel pro digno arbitrio perſoluet.

7. Non capti hodiè, ſed captiuorum bona inter Chriſtianos fiunt capiendum.

Capti etſi ſerui hodiè apud nos non fiant, bonis tamen quæ habent ſpoliantur ; ſi quid tamen eorum victor non apprehenderit, ſuum non facit, ideóque captus ſi penes ſe pecuniam, vniones, aliáque pretioſa clàm hoſte retinuerit ; poſtquam de pretio erit conuentum, hæc ipſa, vt dominus in ſolutum dare poteſt. non enim apprehendit hoſtis, quæ neſciuit. *l. poſſidere. §. ne rup. D. de acquirenda poſſeſſ.*

CAPVT XXIII.

De Commeatu.

1. Ius commeandi, & ſaluus conductus latè interpretandus.

COmmeandi ius extra Inducias etiam priuilegiarijs litteris concedi ſolet. quod Grotius *de bell. lib.* 3. *cap.* 21. *num.* 14. laxè intra verborum proprietatem, & vt vndequaque voluntatis coniectura ſeruetur, abſurditate euitatâ accipiendum tradit. vt nomine militum centurio etiam, & tribunus veniat. cui ire permiſſum ſit, redire licèat. & ſi non redire, cui datum abire : non mittere, cui conceſſum venire. nec huic niſi ſemel. nec cum familia. quia cum ea moramur, non peregrinamur. excepto famulitio (& ſi vſus ſeruet contrarium : quia ſaluus conductus impetratur numeratis in quælibet capita nummis.) ijſque bonis, quibus decenter non poteſt carere. comitatu item permiſſo non eos comprehenſos quorum cauſa magis eſt odioſa,

eandemque securitatem, neque territorio concedentis terminari, neque vitâ: nisi additum fuerit; *quamdiu voluerit.* velle definit, qui viuere.

CAPVT XXIV.

De Neutralitate.

1. Neutrales & bello medij.

INter eos qui bello medij sunt & neutrarum partium studijs addicti, numerantur apud nos ij, qui fines, rura, villas, atque oppida muris non cincta habitant, quò vtriusque exercitus milites excurrunt innoxij; cùm enim pars neutra ab alterius iniurijs sic habitantes tutari possit; ipsi vtrique tributum soluunt: quo velut vtriusque subditos se profitentur, seu velut perpetuum lytrum in menses persoluunt: quo vtriusque hostilitatem vitent. sed ferè pro lytro accipitur ab ijs, qui territorij sui metropolim respiciunt, quam hostis possidet: vectigal ab ijs, quorum metropolis in ditione est, & potestate accipientis. & ferè eò in ius vocantur. quamquam vtriusque partis imperij parere debeant. & hæc ratio magis hic post Inducias, quàm ante eas vsurpata est. quòd in harum pactione conuentum esset, vt pagi, vicique ciuitatem sequerentur à qua dependerent. quæ agendi ratio postquam ea pacta desierunt, vsurpata est magis, quàm lege aliquâ seu pacto oblignato inducta.

2. Vbi quid de fisco.

Successit post Inducias his locis aliud beneficium, vt prædia in huiusmodi pagis sita à fiscali vindicta eximantur; quamuis eorum domini cuiuscumque qualitatis apud hostes sint, ipsi porrò eorum locorum incolæ hæredes esse, & scribere hæredes possunt apud nos simul & hostes, nobiscum conuersari, & cum hoste, hostilia loca visere, & nostra extra reatum est.

3. Ne quid ab his tamen hostile fiat.

Sub ea tamen semper cautione ne quis quippiam faciat, prodat, consulat quod hosti commodet; nobis incommodet. quod re aut proposito hostile videatur. quale non interpretantur si frumentum, annonam in vrbem suam quisque vehat, & vicissim quæ sibi necessaria sunt ipsi comparet. In obsessam tamen vrbem nihil permissum inuehere, neque in exercitum obsidentem. quod hoc ad vim inferendam, vel pellendam proficiat. quæ res magno stetit Regi, cùm nuper Bredam obsideret, & nouem horarum spatijs à proxima vrbe abesset exercitus, neque vlli inter-mediorum locorum incolæ quippiam liceret in exercitum subuehere, nisi posterâ nocte lares suos Vulcano sacratos videre vellet. Id enim omne hostile habebatur, quod exercitui Regio commodaret: vt *apud Liu.* T. Quinctius; *Quibus enim rebus amicitia violatur? nempe his maximè duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si hostibus te coniungas.* & apud Demosthenem: *Qui ea facit, & machinatur, quibus ego capi possum, etiamsi nec sentat, nec iaculum emittat, hostis mihi est.*

Extra expeditionem si miles commeat, incolæ ea vtrique exhibere tenentur, quæ alibi iure exiguntur extra apparatum belli: parent enim Imperijs vtriusque. quo nomine ab eis differunt qui sub ditione neutrius sunt. nam hi cùm pacati sunt, nihil tributum nisi pretio soluto. sic Moyses promisit Idumæo; *Non ibimus per agros, nec per vineas; non bibemus aquas de puteis tuis: sed gradiemur viâ publicâ; dabimus quod iustum est, nulla erit in pretio difficultas; tantùm velociter transeamus.* transitum qui petit, innoxium præstare debet. vt Deacyllides apud Xenophontem, ita vt nullo detrimento socij afficerentur. Sulla apud Velleium cum quiete, cum singulari cura frugum, agrorum, vrbium, hominum: Pompeius apud Tullium, vt non modò manus tanti exercitus, sed nec vestigium cuiquam pacato nocuisse diceretur. Germanicus apud Frontinum, cùm in finibus Vbiorum castella poneret, profructibus eorum locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium solui iusserit. quin Gothi, Hunni, Alani, qui Theodosio merebant, *apud Panegyrist.* vt nullus tumultus, nulla confusio, nulla direptio à barbaris esset. Aberant hæc ab illis barbaris: quis neget abesse posse à milite nostro, si fuerint ipsi, & qui ducunt, illis duobus similes? Si fieri hæc possint, neque fiant; sed prouincialibus socijsque damna ducum negligentiâ, fraudatis stipendijs inferuntur; quot illi capitibus, si non legis Aquiliæ, qua solutos se putant, damnabuntur ad restauranda damna lege æterna, quæ nullos non stringit?

4. Vtrique militi necessaria suppeditent.

5. Quod non faciunt non subditi.

6. Sed innoxiè transitum & hospitium præbent, neque aliud exigi potest.

Igitur ijs, qui bello medij sunt, competit vtrique ea officia præstare, quæ humanitatis sunt, neutri vllum quod bellico apparatui seruiat; transitum vtrique dare, annonam vendere, neutri obsesso, aut obsidenti vllatenus prodesse.

7. Non quidpiam quod ab bellicum apparatum pertineat.

CAPVT XXV.

De Pace.

1. Ab Inducijs ad pacem eundum.

AB Inducijs, si quâ fieri potest, ad pacem eundum est. *Suscipiant montes pacem & colles iustitiam.* peccare diximus qui implacabiles belli animos gerunt. adeoque qui, cùm æquas pacis conditiones obtinere possint, bellum malunt. quod ob id ex iusto fit iniquū. nihil est vel in decernendo, vel in gerendo, vel in finiendo bello, quod ad iustitiæ libripendem non pertineat. si quod debeatur repetenti negatur, bellum iustum est; si cùm quod debetur offertur, non sistatur; *vt suprà latiùs diximus*, bellum iniustum est.

Om itto

2. Iustum id atque æquum.

Omitto æquitatem numquam in bello decernendo, gerendo, finiendo satis laudatam, quæ à magnis Principibus, à prudentibus Ducibus & grauibus Senatoribus extra iustitiæ debitum sæpe exhiberi, quâ non corpora, sed animi hostium vincuntur, quâ quos sol oriens vidit hostes; occidens ciues, socios, amicos, clientes vidit. Omitto temperamentâ circa ius interficiendi in bello iusto, circa vastationem, & similia, circa captas res, circa personas, circa acquisitionem Imperij, circa ea quæ iure gentium postliminio carent. quæ Grotius *de bello. lib. 3. c. 11. 12. 13. 14. 15. 16.* præclarè exequitur.

3. Consultumque ne desperatio noxiora consilia suggerat.

Quibus æqua negantur, aliò respiciunt; porrigunt aliis preces; dedunt se in clientelam; & quamuis duram potiùs conditionem capiunt quàm herbam porrigant crudeli & inexorabili victori. *Flectere si nequeant Superos, Acheronta mouebunt.* Campani iniquitate vicinorum acti, Romanis se dediderunt, quorum auspicijs hostes deleti. Florentini Regem Neapolitanum contra Castrucium imploratunt, atque in vrbem receperunt: Senenses ab eo attriti deinde sunt. Extrema tentant, quibus moderata negantur. nescimus quæ nostræ, quæ aduersariorum sint vires, nisi cùm extrema experimur. Veneti à Francisco Duce Mediolanensi, vt ferè deesset nuncius, victi intra triduum exercitum repararunt, Duce Venetorum proiciente pecuniam omnem suam in medium, reliquis eius exemplum secutis, mox militem promptum ita habuerunt, vt Mediolanensis ipse pacem posceret. Pompeio in Hispania victo, Italiâ pulso, in Pharsalicis iterum victo, in Ægyptum profecto, bellum pluribus locis iterum reuixit, & nisi Sextus Pompeius filius fidei plus tribuisset, quàm occasioni, poterat extinxisse hostem. peccauit tamen Pompeius, & peccauit Cæsar, quòd neuter vel æquas dare, vel accipere conditiones voluerunt. magis tamen Cæsar, qui regnum sub nomine Imperij seu perpetuæ Dictaturæ affectabat, quàm Pompeius; qui id agebat, ne quis ei par in Republ. videretur; Senatus tamen populique nomine, & auctoritate retentâ. habebat Cæsar exercitum decem annis in Gallia probatum: Pompeius præter infinitam populi multitudinem, omnes optimates: vt quoties deliberatio esset instituenda, Senatus ipse omnis interesse videretur. sed veterana manus multitudinem excussit, fato & fortunâ lapsam. Monuerat olim Sylla, *Cauerent malè cinctum iuuenem.* Accidit cæteris, quod de se Cicero inquit, *Præcinctura me fefellit.* & Porus Alexandro: *Noueram vires meas, nondum expertus tuas.* lethale inbello, sed non insolens, *non putaram*, multis à nimia fiducia è manu victoria excussa est.

4. Nimia sui fiducia nociua, maximè in repuenda pace.

Nimia fiducia facit, vt æquæ etiam conditiones displiceant. magnum in Ducibus vitium, atque æqualis cum animi abiectione periculi, si non maioris. Felices quos spiritus fortunæ non adeò inflant, quin æquæ paci se submittant: neque adeò vno fortunæ ictu consternantur, quin meliora sperent: omni vi, arte, vigilantiâ annitantur, vt victoriæ fructum victori corrumpant, & quocumque nouo stratagemate (minimè enim, vt ait ille, *bellum ex decreto geri potest*) gradum faciant ad æquas pacis conditiones.

5. Quam qui negligit, publicam salutem negligit.

Quæ æquitas non ex vno prælio aut pluribus, sed à re ipsâ, omnibusque quæ euenire possunt, circumscribenda est. videmus plures Principes & Respub. cùm certum esset vtrimque pacem appetere, in plures annos non à conuentione dumtaxat, sed etiam à colloquio distractos fuisse, singula tantum fortunæ nunc aduersæ, nunc secundæ, non simul omnia, quæ succedere possint, momenta ponderantes. Victus si pacem petat, non nisi iniquam obtinet: victor si iniquas leges præscribit, victum abigit, aliò adigit. victor si cogitet se vinci posse, æquas dabit, æquas accipiet. cùm æquæ esse possunt, victori expedit: victo necesse est accipere. Imò Pet. Forel. *ex Iud. Montalt. in c. charitas ad consist. Neap.* Principi ait pacis negligenti dandum esse curatorem, qui negligentiam suppleat, & ditionum salutem procuret. *iuxta casum c. 2. de supp. negl. in 6.* cùm enim tranquillitate Imperij omnis salus conquiescat; §. 1. *quomodo in maiest. crim. in Extrauagant.* salutem Reipubl. quæ suprema lex est, negligat, atque contemnat oportet, qui pacem. *Tantum est*, ait August. *lib. 19. de ciuit. c. 11. 12. pacis bonum, vt etiam in rebus terrenis atque mortalibus nihil gratius soleat audiri, nihil desiderabilius concupisci, nihil postremò possit melius inueniri.* & infrà, *sicut nemo est qui gaudere nolit, quandoquidem & ipsi qui bella volunt nihil aliud quàm vincere volunt: ad gloriosam ergo pacem bellando volunt peruenire. nam quid est aliud victoria, nisi subiectio repugnantium? quod cùm factum fuerit, pax erit. Pacis igitur intentione geruntur bella ab his etiam qui virtutem bellicam student exercere imperando, atque pugnando. vnde pacem constat esse belli optabilem finem.*

CAPVT XXVI.

De Pacis Violatoribus.

1. Pacis infractoribus nulla pœna satis digna.

PRoinde compositam pacem violare, atque tranquillitatem publicam turbare, omniaque rursum sursùm deque mouere, grauissimum est scelus. cetera flagitia vel solos ipsos committentes maculant, vel & alterum criminis socium, hoc vniuersam Remp. peruadit, summo pacis bono spoliat, omnibus belli malis aspergit. Igitur magnitudine summum est; neque vlla pœna satis par, vnum furtùm laqueo, homicidium gladio iustè punitur; quot mortes debentur ei, qui tot furtorum, tot homicidiorum myriades inducit? tot ies sanè mori dignus, quoties vnum crimen morte dignum admissum est. Nulla ergo pœna

eſt, quæ piaculum hoc ſatis queat expiare. non laqueus, non gladius, non ignis. nulla iterum ſatis accurata cura, quæ à Repub. tantum malum auerruncetur, nulla ſatis diligens diligentia, quâ cancer ille auertatur. adeoque rectè Fredericus ait nihil æquè ad Principes pertinere quàm ſtudium concordiæ. Imperialem decere ſolertiam *ita Imperij curam gerere, & ſubditorum commoda inueſtigare, vt Imperij vtilitas incorrupta conſiſtat, & ſingulorum ſtatus illeſus ſeruetur cap.21. de prohibita feudi alienat. per Frederic. c. 1. de pac. ten. §. 1. in princ. Auth. de hered. & falcid. §. 1. Auth. de Armis.* & Auguſtus; *Salutem Reipub. tueri nulli magis conuenit, quàm Cæſari. l. nam ſalut. D. de off. prefect. vigil.* ideoque huic rei tum poſterioris æui ſcriptæ leges, *de pace tenenda, & eius violatoribus, de pace Conſtantiæ, de pace tenenda inter ſubditos & iur. firmand. & tit. ff. & C. ad l. Iul. de vi publ. item ad leg. Iul. Maieſt. item tit. quomodo in laſ. Maieſt. crim. proced. item tit. qui ſunt rebelles. & tit. C. de ſeditioſis & ijs qui plebem audent contra Repubi. colligere.*

2. Nihil æquè ad Principem ſpectat atque illius cura.

3. Inde conſtitutiones imperij, bannum, mandata de non offendendo.

Sed & poſtremò exactiſſimè cautum eſt in Imperio Germanico: vt per Conſtitutiones de pace publica editas, Ordinibus Imperij conſentientibus à Maximiliano I. Carol. V. Ferdinando I. Maximiliano II. &c. quibus tamen publicam turbantibus armatâ manu hominibus coactis bannum imperiale irrogatur. id eſt, vitæ neciſque arbitrium datur cuilibet in pacis violatores, vt impunè ab omnibus occidi poſſint: vt prolixiùs eædem conſtitutiones poſſe ſtuntur. & Andreas Gail *duobus de Pace pub. libris* exequitur. vnde in Camera Imperij contra omnes cuiuſcumque ordinis ſtatus, Eccleſiaſticos, & ſæculares, Principes, Duces, Reſpub. ciuitates, magnates, priuatos in promptu ſemper habentur mandata de non offendendo, ſi cui minæ, iuſtus metus, armorum terror, vis ipſa armata inferatur, etiam pro dominis qui ſubditos habent immorigeros, & ſeruile bellum minitantes, etiam contra dominos vltra iuriſdictionis poteſtatem in ſubditos ſæuientes: quorum crudelitas commissionе pœnæ pecuniariæ, indignationis, amiſſionis iuriſdictionis, & feudi, banni denique coërceri ſolet.

4. Auocatoria.

Nec minùs in promptu ſunt mandata auocatoria, quibus ſicubi militis delectus habetur, ſine clauſula iuſtificatoria *ſub pœna banni & amiſſionis beneficiorum, priuilegiorum*, tum duci, tum cuilibet militi mandatur, vt actutum militiam eiuſmodi deſeranr: ſi mandato infinuato non obtemperetur, ad pœnas comminatas proceditur. atque interim vim vi repelli permittitur; implorato vicinorum Principum, & prouinciæ Præſidum auxilio. Sine clauſula, inquam, iuſtificatoria. quia militum delectus nullo colore excuſari poteſt, citra iuſſum Supremi Principis factus. quali cauſa inaudita parte abſolutum præceptum fieri poteſt. vt & ſemper ſi iuſtus ſubſit armorum timor, ſi res ſpectet ad ſeditionem, ad publicum ſcandalum, ſi publicam vtilitatem, pacem conceruat, damnumque irreparabile. Gail *vbi ſuprà c. 2. n. 45.* atque hæc publicæ pacis turbatio adeò religioſè vindicatur, vt conatus pro effectu ſit, vt ſufficiat terror armorum. *l. qui dolo. §. final. D. ad l. Iul. de vi pub.* ſufficiat cum telo fuiſſe, etſi nemo occiſus ſit. *l. aut fact. §. euentus. D. de pœn. l. à qui cum telo ad l. Cornel. de ſicar.* Gail *cap. 15.* Quæ tamen ita interpreteris, vt ſiquis liquidò ſciat ſibi malum coqui, mox Principem ſuum certiorem reddere teneatur; ipſe tamen interim quæ ad defenſionem ſuam neceſſaria ſunt, maturè parare; & in promptu habere poſſit, atque vim vi propulſare. Ita tamen vt non excedat limites inculpatæ tutelæ. vt diximus ſuprà bellum cuiuis licitum eſſe ſine præuia iniuria defenſuum.

CAPVT XXVII.

De Repræſaliis.

1. Pignorationes vetitæ.

RECtè Imperator Zeno æquitati naturali contrarium dixit, vt pro alienis debitis alij moleſtentur: conſtituitque vt nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur. *l. vnic. C. vt nul. ex vicar. l. 11.* & Iuſtinian. pignorationes inhibuit. *Nouel. 52. & 134.* Pari causâ vetitum ne vxor pro marito, ne pater pro filio, ne vice versâ conueniantur, C. *Ne vxor pro marito & ſeq. tit.* ne quod vna debet poſſeſſio, ab altera exigatur. *l. nullam. C. de execut. & exact. l. 12.* ne quod vniuerſitas à ſingulis. *l. ſicut*, §. 1. *D. quod cuiuſque vniuerſ.* atque hæc quidem naturæ & Romano iure. cùm terminus erat vrbis idem & orbis, & in foro eodem ius actor conſequi poterat, aut Imperatori ſupplicare. Cæterùm poſtquam Romanum Imperium à pleriſque populis excuſſum eſt, qui impoſuerunt ſibi ſinguli diadematа, vt pueri & optimates Alexandri poſt mortem eius regno diuiſo, neceſſitas, quod illicitum anteà fuerat, rebus mutatis pro remedio inuexit: vt cùm ciui alibi denegatur iuſtitia, litteræ marcæ, ſeu repræſaliæ concedantur, quarum executione debitum conſequatur.

2. Hodiè diuiſo adeo Imperio denegata iuſtitia concedun-tur.

Sed quoniam, vt diximus, non facilè in bellum deſcendendum eſt, ita neque ad ea remedia quæ bellum olent, adeoque antequam repræſalia admittantur, tria admodum præquiri traditum eſt: vt ſcilicet & iuſta cauſa ſubſit: deinde vt qui repræſalias permittit, Principem alium non habeat, qui ei imperet tertiò, vt à Magiſtratu & Principe eius, qui damnum iniuriâ dedit, ritè petitum ſit, vt damni reparatio mandaretur, petitioque neglecta. ſi cauſa deſit legitima, conceſſio quæ innititur, ſtabilis eſſe non poteſt. *l. cum vera. §. ſubtentum. D. de fidei commiſſar. libertat. l. 1. §. hæc verba. D. ne vis fiat ei.*

3. In ijs tamen concedendis quæ præquirantur?

Dare etiam bellica remedia non poteſt, cui ius bellandi non eſt. neque enim omnibus

bellare

bellare ſtas eſt. *c. Dominus noſter. 23. q. 2.* Non eſt autem ei fas, qui alium Principem habet. *vt ſuprà diximus.*

Denique non ſunt repræſaliæ intentandæ, niſi cùm aditus rei Magiſtratus fuerit, & Princeps Supremus. Vt & vix aliter bellum ritè infertur quantiſper ſupereſt, qui ius dicere poſſit, & velit. quod ferè ſenſit Bartholus *in tract. repreſ. atque alij alibi.* Cæterùm non amarè id accipiendum eſt, vt exempli gratiâ voluêre quidam non ritè repræſalias dari contra Ducem Sabaudiæ, niſi & Imperator ſit aditus, quem recognoſcat, & cuius in Italia ſit vicarius: ſed communi more, modoque loquendi ſumendum id eſt, vt eos pro Principibus Supremis habeamus, qui pro talibus ſe gerunt, ſeu ex conceſſione Imperij, ſeu ex diſſimulatione Imperatoris, ſeu antiqua præſcriptione, & poſſeſſione, ſeu vſurpatione notoria. cui quantiſper ipſi Imperatores cedunt, tantiſper etiam alij deferre poſſunt. præſertim quibus (vt iam olim Brabantis noſtris) conceſſum eſt, vt non appellentur ad Imperatorem; ne quidem in cauſa factæ pacis, aut negatæ iuſtitiæ, qui cõſequenter ſuo arbitrio relicti ſunt, nec opus eſt alio recurſu, vt contra eos repræſaliæ ritè obtineantur, ſicut & bellum ijs indici, & ab eis geri poteſt. Si enim de negata iuſtitia, vel de fracta pace compellari non poſſint; cui fini, cui bono ille adibitur?

Igitur cauſa requiritur, & grauis quidem admodum. neque enim ob vulnuſculum, quod leuiter curari poteſt, vrendum eſt, & ſecandum; ſed deſperatâ omni aliâ demum medicinâ. neque locus eſt extraordinario remedio cùm ſupereſt ordinarium: & ferè res eò reducitur, vt ſiue ex contractu, ſiue ex delicto debeatur, non aliter cauſa ſufficiat, quàm ſi querelâ poſt cæteros Magiſtratus ad Principem debitoris delatâ, ius ille dicere præſtãtè negauerit, vel malignè diſtulerit. Vtroque enim modo ipſe ſe populumque obſtringit, qui iuſtitiæ non ſatisfacit; vt traditum eſt de Iudice pluribus ex cauſis litem ſuam faciente. Cæterùm vt dilatio pro recuſatione accipi poſſit, non requiritur tantùm, vt Iudex compelletur inſtanter, inſtantiùs, inſtantiſſimè, vt Pragmatici loquuntur, ſed etiam vt de debito vel delicto conſtet: nec minùs de frequenti interpellatione, contumacia, ſeu maligna tergiuerſatione aditi Iudicis, & Principis. hæc enim fundamenta ſunt petendarum repræſaliarum. quæ & condemnationem ſecum trahunt, & executionem. ad quarum neutram Iudex procedere poteſt, ſi non liquet. quin imò qui rectiùs agunt, litteras Marcæ concedere non ſolent, niſi priùs ipſi ad Principem, populumque ſcripſerint, vt ciui ſuo creditori fieri ſatis curent, ſolutione eius quod debetur, aut punitione reorum. ad eum modum, quo bellum inferri ritè non poſſit, niſi repetitis antè per feciales rebus ablatis.

Et quidem Ciuis fecimus mentionem: non vt excludamus incolam fixum domicilium habentem, publicaque onera ſubeuntem; ſed vt foreníem. cuius quærimonia non adeo populum Principémve tangit, vt ob eum populo Principíve alteri quali bellum inferre congruat. *Quid mihi*, inquit D. Paulus, *de his qui foris ſunt iudicare?*

Porrò repræſaliarum interpretatio reſtringenda eſt, vt eos non comprehendat, de quibus ſpecialiter Concedens noluiſſet intelligi. Non ergo contra Nuntios, Oratores, Legatos eius populi, contra quem ſunt conceſſæ, non contra perſonam, aut bona vxoris ciui nubentis, non contra eum ciuem, qui vtroque loco habitet, non contra clericos, ſcholares, mulieres, ruſticos alioſque qui etiam belli iniurijs eximuntur: non contra euntes ad nundinas, dum ſunt in territorio Concedentis: non contra eos, qui ius commeatus habent, & ſaluum conductum regium. quod etſi Papon. *Arreſt. l. 5. tit. 3. arr. 2.* in Parlamento Pariſ. controuerſum fuiſſe referat; fatetur tamen Regem ipſum aditum pro authoritate commeatuum, & ſaluorum conductuum ita declaratum voluiſſe. Non iterum comprehendat Romipetas, qui ſub protectione ſunt Sedis Apoſtolicæ, alioſque peregrinos votiuos, non eos, qui vi tempeſtatum in aliquem locum compulſi ſunt, non qui in ius vocari non poſſunt.

4. Odioſæ repræſaliæ rebus ſic ingendæ & quos non comprehendant.

Sed & hoc caueri ſolet, vt executió repræſaliarum contineatur intra territorium Concedentis, ne in bellum generale aliàs erumpat duellum particulare. qui tamen Oceano alluuntur ſolent liberiùs vagari. & quamuis eius & maria dicantur cuius eſt continens, non eſt Oceani tam ſtricta ratio, neque tam certus dominatus, quin naues abducat vbicumque, dummodo non in ſtatione & portu, repertas, qui eſt potentior.

5. Et earum executio intra territorium & ciuium concedentis coërcendæ.

Quantum autem fieri poteſt, formam iuris, tum in decernendo repræſalias, cauſæ agnitione præuiâ, tum in exequendo adhibere oportet. ideoque perſonas captas non priuato carcere coërcere licet; rebus porrò captis non vt proprijs vti, & abuti; ſed ſub haſta Prætoris vendere oportet: & quantum per huiuſmodi rerum naturam licet rerum iudicatarum ſolemnia obſeruare. qui ſecùs faxit, ad ea damna tenetur, quæ ob iuris formam neglectam accidunt. ſed magis ille ad omnia, cuius ob delictum vel debitum ad hæc extrema ventum erit. *Qua de repræſaliarum materia videri poteſt Bartholus in tract. ſub eo nomine edito, aliíq; Doctores qui copioſo indice citantur à Tuſco V. repreſaliæ concl. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. Gail. de Pignorat. de Arreſt.*

6. Tam in executione, quàm conceſſione ritè procedendum.

CAPVT XXVIII.

De Legatis.

1. Eorum opportunitas, necessitas.

POst Bellum ad Notas summi Imperij redimus, quæ iam supererant, ac inprimis necessarios bello finiendo Legatos. quorum tum ea in re, tum alijs summa opportunitas, summa quandoque necessitas. quia Respublicas ac ciuitates per naturam conuenire est impossibile; Principes rarò consultum. sæpè qui amici conuenere, in simultates discesserunt. inimicos conuenire summum vndique periculum. Pyrrho Romam venire petenti non est permissum pacis componendæ causam proponere. Itaque Legatorum munus summè necessarium, qui eas personas referendo, agere possint, quod incumbat. vt in alijs respondit Vlpianus *in l.1. D. de procurat.*

2. Libera Legatio, non priuilegiata.

Nam qui liberam Legationem obtinent, non publicorum negotiorum causâ, sed quo res suas eo titulo commendabiliores faciant, huc non pertinent, ideoque nec Reipubl. causâ abesse censentur. *l. 14. D. de legation.* Nec illi, qui quasi per beneficium relegantur; vt M. Cato in Cyprum. quæ amandatio Atheniensium ostracismo similis est, & apud Hispanos hodiè frequens.

3. Olim vetita.

Leges XII. tabularum sanciunt, *Rei suæ ergò ne quis Legatus esto.* alienâ erga curâ seu populi seu Principis absoluti, & apud absolutum is est, de quo hîc agimus. non Legatus prouincialis ad suum Principem. *de quo non parum in tit. D. & C. de legationib.* non Deputatus ciuitatum, non Commissarius Principis ad subditos, sed is demum intelligitur, qui à Supremo Principe aut populo sui iuris ad alium Supremum solemniter mittitur. Agentes, aut residentes, dignitate & vocabulo differunt, in negotijs agendis præscriptis ferè Legatorum continentur. Sunt & qui negotia secreta tractent inter summos, sed occultè missi, eoque Legati nomen non vendicant. vt nec obsides, qui fidei ergò dantur.

4. Legati propriè supremi Principis ad supremum.

5. Cæteri tamen etiam inuiolabiles.

Caduceatores porrò, & quos hodiè Heraldos vocamus, ad indicenda bella, & quæ eò referuntur, veteres feciales imitantur. in minoribus tubicinum, & tympanistarum operâ vtimur. qui tamen & inuiolabiles habentur; sicut Caduceatores sancti, gramen, & verbenam præferentes, *l.8. D. de rerum diuis.* quare nec laudatum scio dolum illorum militum, qui sublato in formam tympani vase cereuisiario, & pro tympanistis eminus habiti, hosti non parum incommodarunt; abusi tessera fidei gentium publicæ.

6. Assidui.

Olim Legati non assidui erant, vt ferè hodiè, sed in vnum negotium missi. Hodiè qui perpetui sunt generaliter in mandatis habent, curare quidquid ex re legantis fuerit. Nec huiusmodi perpetuis Legatis obstat *l. 4. C. de commercijs* quia non de Legatis loquitur, sed mercatoribus, qui eos comitantur, & Legationis specie abutuntur, in locis vbi Romanos inter & Persas commercia erant vetita, ne qui alieni regni arcana scrutarentur. sed vt hæc sint, hodiè vsu omnium gentium perpetui Legati recepti sunt.

7. Legationum causæ.

Legationum causæ variæ sunt: belli, pacis, inducirum, fœderum, auxiliorum poscendorum, commeatuum, transitus, consiliorum hostilium noscendorum, aliorumque supremorum negotiorum, consolationis, & congratulationis. cuius vestigium in *l.35. D. quibus ex causis maiores.* & Iustinianus Romam Legatos cum muneribus misit, qui Pontificem salutarent, & beato Petro munera offerrent. *l. nos reddentes C. de summa Trinitat.* plenæ sunt sacræ, & profanæ, veteres, atque hodiernæ historiæ varij variarum causarum exemplis.

8. Legati absoluti.

Constat ergo Legatos rigidè loquendo mittere solùm eos, qui summam potestatem habent, & eosdem recipere. Victor ferè vetat, ne quò victi Legatos mittant: ad se missos non nisi ab illo visos dimittant. sic egit ferè Scipio cum Carthaginensibus post victum Annibalem. Caduceatores Persei sunt retenti à P. Æmilio, cùm ille iam victus esset. Plura alia passim extant.

Bataui non parum, nec vno loco laborarunt, vt quos mittebant Legatorum (Ambassatorum) nomine reciperentur. Italiæ, Germaniæ, Principes multi, Hanseaticæ ciuitates, aliique Ordines ac Prouinciæ, ius Legationis, quod ex rigore non obtinerent, Imperatoris patientiâ, atque immemorabili possessione vsurparunt; vt possessionem interuertere hodiè non oporteat.

9. Legatorum ius non habent, qui non habent belli.

Qui iura belli non habent, vt pyratæ & prædones, ijs Legatorum ius non est: neque rebellibus, & bannitis. *l. 21. §. 1. D. de capt. & postliminio reuers.* quia rebelles delinquendo hoc Ius acquirere non possunt, nec banniti: quamuis quò ad pœnam & hostiliter tractari possint, nec minùs prædones priuati habeantur. *l.23. in princip. D. de offic. pra.* quibus etiam priuati vim inferre possunt, *tot. tit. C. Quando liceat vnicuique sine Iudice se vindicare.* vnde multos legas malè habitos à talibus missos, quamuis Legatorum nomen obtendentes.

10. Rectius tamen non violantur.

Qui sub Censura sunt banni Ecclesiastici à Religiosis Principibus, si Legatos mittant, non recipiuntur: quoniam eorum colloquio interdictum est. sed tamen & pyratæ, & rebelles, & banniti, si agentes, deputatos, seu quocumque nomine missos destinarint, ne violentur publicè interest. Admisit latronum Legatos Alexander *apud Curt. l.7.* fugitiuorum Cæsar, *l.3. de bello ciuili.* Carolus V. Imperator Heraldum Protestantium *apud Sleydan. l.7. de ciuili.* Mitti autem non possunt qui sus postulandi non habent. *l. sciendum. D. de Legat.* si enim in priuatis id receptum, magis decet in publicis. adeoque & fœminas à

publico

publico hoc officio honestus excludit. *l. 2. D. de Reg. Iur.* Missæ tamen à Romanis mulieres raptæ ad Sabinos: mater, & vxor ad Coriolanum: matronæ Romanæ ad Constantium Imperatorem pro restitutione Liberij PP. & sæpè virgines Vestales: ad Imperatorem Henricum IV. Agnes Imperatrix eius mater à Gregorio PP. & B. Brigitta à Greg. XI. legata ad...

11. Legati viri boni, prælati.

Ergo viri probi, neque infimi, sed eximij, nobilitate, doctrina, Magistratibus gestis, rerum experientiâ, etiam titulis ob causam Legationis donati, circumspecti, validi consilijs, gratiâ, & authoritate, idonei in negotijs, de quibus agendum; sed neque suspecti: quia qui cum bis agunt, dum omnia tuta timent, raro quidpiam feliciter peragunt. minimè porrò persona ijs ad quos mittitur ingrata, atque infesta. quia dum personam auerfantur, non facilè ijs quidpiam persuadeat, qui affectum in consilio habent, & minùs quid dicatur, quàm quis dicat attendunt. quinimò *cùm is qui displicet [ad intercedendum mittitur, irati animus ad deteriora prouocatur.* Ita Gregor. *c. cunctis d. 49.* Solemne est exemplum in Ludou. XI. Oliuerium suum ad Gandenses mittente.

12. Si plures, ponuer simultates.

Sed & ipsi Legati si plures fuerint, vt Aristides & Temistocles, inimicitias in finibus relinquere debent, non vt in Basilienſi Concilio Ludouicus Pontanus, & Nicolaus Siculus Archiepiscopus Panormitanus, (quorum ille inter Iuris interpretes nomine Romani, hic Abbatis noti sunt) ab Alphonso Neapolitano missi, valde occupatam Synodum discordiâ suâ reddidere.

Quare & expedit inter plures vnum Legationis principem esse, qui etsi ex aliorum consilio se gerat, summa tamen rei penes eum vnum sit. ne pares authoritate sententia distrahantur inutiliter, imò sæpè perniciosè.

13. Eorum publicum munus & iniuris impunitur.

Publicum Legatorum munus esse, adeoque cum publica munera detrectare non liceat *l. 18. D. de decur.* quemuis subditum ad id cogi posse nemo dubitat. *l. 4. §. 5. D. de Legat. l. 17. §. 6. & l. seq. D. Ad Municip.* neque sine flagitio deferere, *l. 1. D. de Legation.* naturæ ius est quem patriæ parere. *l. 1. D. de Iust. & Iur.* locus tamen misso suspectus excusat. *l. 8. D. ad Senatusconſ. Trebell.*

14. Honorificè sunt excipiendi.

Legati honorificè suscipiendi sunt, & humaniter tractandi, obuiàm pro dignitate eundum, hospitium præbendum. & sumptus; non tamen perpetuus. admittendi statim atque aduenerunt, cum aliqua pro dignitate mora, & audientia danda intra proximos dies, & satiùs ab ipso Principe ad quem mittuntur, qui audiat non tantùm ceremoniosas orationes, sed ipsa illorum mandata, atque negotia ob quæ aduenerunt: quæ solent reiici ad ministros, qui pro suis affectibus ea sæpè referunt, interfecant, dirigunt, vt inscij Principes, præter mentem in bella prouoluantur, quæ exinde vix conscijs Regibus nonnumquam geruntur.

Honorificè inquam Legati excipi debent pro dignitate mittentis, missorum, & eorum, ad quos mittuntur. quæ consideratio omnem actionem vtrimque dirigit. Vnde illud apud Liuium *l. 30. Annibal pro pacem.* & iterum: *Carthaginenſium Legatorum etatibus dignitatibuſq; conſpectis (nam longè primi ciuitatis erant) tum pro ſe quiſque dicere, verè de pace agi.* & apud Tac. *l. 20. pertinere ad Veſpaſiani honorem occurrere illi, quos innocentiſſimos ſenatus habet, qui honeſtis ſermonibus aures Imperatoris imbuant.* & rursum Liu. *l. 9. ad Conſulem conſulariu miſſu, qui ſua quoque cum non publica ſolùm authoritate mouerei.* Antiochi Legatos humaniter susceptos Romani, vt L. Quintius attentiùs audiret iusserunt, ipsisque responderet, quæ ex dignitate atque vtilitate Pop. Rom. responderi possent.

15. Pro dignitate mittentis, missorum & eorum ad quos mittuntur.

Pertinet huc vt Legato honor tribuatur, in eundo, stando, sedendo, qui ijs debetur à quibus mittitur. *c. præcipimus. d. 39. c. magnum 11. q. c. ſolita. x. de maior. & obed.* sic tamen vt inter Legatos is ordo ratus sit. cæterùm si quis adsit summæ notæ Princeps alius, verbi gratiâ Electior, aut alius ei suppar, proprio is lumine alienum Legati supergreditur, alioquin quoad alios, Legatus minuere mittentis dignitatem, inferioribus cedendo non debet, sed potiùs comitijs & congressionibus abstinere, quàm præiudicium referre.

16. Quomodo se habere debeant Legati, & haberi.

Admissus humaniter Legatus modestè, ac sine conuicijs, vllâve acerbitate, liberè, sine timore aut tumore, mandata exponat, eo gestu ac loquendi modo, vt ne quid audientem offendere possit: ita breuiter, nequid desit; ita laxè, ne quid superfluat: opportuno tandi tempore, non trifti die, non importunâ horâ, non morosо genio: præmeditato sermone, qui mentem non præcurrat: si superba mandata deferat ac odiosa, ipse superbiam odiumque verbis suis non augeat, temperet quatenus rei denunciandæ integritas permittit: responsa diligenter in memoriæ scrinio recondat, si perplexa ingratáve sint, neque persuadere possit vt mutentur, scripto consignari petat, quasi ad faciendam domino fidem: sed & vt solet, quo scriptio minùs dura sit quàm flabra verborum: mox legantem per epistolas certiorem actorum reddat, diligenter ac sedulò id faciat, sed nihil quicquam nisi benè compertum adiungat: consulat sana ac sancta, rebus quas agit idonea; occasiones aucupetur, & indicet: occultis notis arcana summi momenti credat: re peractâ ad suos maturè redeat, renunciétque acta, exactè atque sincerè: lautia etiam ac munera quæ discedens (nam antè vix sine corruptione, illiúsve suspicione receperit) sumpsit, more ferè admisso, domino indicet. Interim dum Legationem obit, ante omnia fidus sit, muneribus inexpugnabilis, aut promissis: arcanorum secretissimus custos, nihil vino aut mulieri, sed neque domestico cuiquam fidat, nisi admodum exploratæ à se fidei: sed neque huius in

rebus

rebus summi momenti calamo suo dumtaxat illas fidat, aut perscribat: nihil temerè dicat, faciátve; deliberationem actioni præmittat: prudentiam, circumspectionem, constantiam, fortitudinem in consilium adhibeat: neque nimium calorem, neque frigus deliberationi executionique inspargat: caueat ne titubet, mandatáque frangat, nec latum vnguem egrediatur: nisi fortè rebus interim admodum mutatis. sed neque tunc si mora trahi, & mittens consuli potest. promissis se & mittentem non implicet, nisi mandatis, aut quæ facilè, ac citra apparens incommodum exequi possit: Legationem neque auaritiâ ac sordibus dehonestet, neque fastu ac superbiâ odiosam reddat: modestâ comitate grauitatem non morosam temperet; comitatu neque vili neq; superfluo, sed cum delectu sine onere splendeat: veste dignâ ac patriâ, eodemque idiomate, compto etiam, at sine fuco: Principis ad quem mittitur mores exploret ac regni instituta: ijs ita placeat, ne quid tamen de suis indigne mutet; nihil carpat, asperúm ve dicat, neminem vituperet, modestè potiùs laudet: superbiam vitet verborum, nimijs ceremonijs virtutes non obumbret, sed neque fastuosâ rusticitate: veras virtutes amet, & probus vt audiat curet: de Principe suo, aut regno nihil iactanter loquatur, sed neque contemptim aut deiectè, etiam in re anxia, & postulatione auxiliorum: Domini locum, ordinem, dignitatemque tueatur.

CAPVT XXVII.

De Iure vitæ ac necis.

PAtria potestas ius vitæ ac necis olim complexa est, cuius vestigium in filia adultera occidi à patre permissa. *l.20. cum seq. ad l.Iul. de adult.* idemque in marito: ac maximè in seruis eius Iuris ratio valuit.

1. Solis Supremis competit sub insignibus gladij & pugionis.

Has omnes superat potestas gladij in Rep. Apud Romanos iniussu populi occidi stante libertate nemo poterat. ea potestas in Imperatores lege regiâ translata est. eam pugio, gladius, ensis significat. Galba *iter ingressus est laudatus, ac dependente à ceruicibus pugione ante pectus.* Vitellius pugionem in concione Consuli reddidit, tamquam ius vitæ ac necis. In Inuestituris regna per gladium traduntur. Ita & argumentatur D. Paul. *ad Rom. c. 13. Vis non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est: vindex in iram ei qui malum agit. Ideò necessitate subditi estote, non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideò enim & tributa præstatis: ministri enim Dei sunt in hoc ipsum seruientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.* Apud Turcas similesque gentes pro arbitrio magnus Dominus ius vitæ ac necis exercet, apud populos politicos ius dicitur, neque aliàs gladius exercetur, nisi ad sententiæ executionem quò ad subditos, quò ad exteros, si bello petendi sunt, non nisi per feciales eo indicto: latáque proinde suo modo, super iustitia belli, sententia.

Ius vitæ id complectitur vt mortis rei, adeoque damnati vitâ donentur. id populus Romanus etiam sui Iuris ab origine fecit; vt patet in Horatio ex Curiatiorum duello superstite, ob parricidium fororis damnato, ad populum prouocante, ac viuere iusso. Tribuni id postmodum vsurparunt, quorum potestatem Augustus secutique Impp. in se transtulerunt. *Tunc primùm*, inquit Tac. *l.14. Ann. reuocata ea lex credebatur, quâ haud perinde exitum Antistio, quàm Imperatori gloriam quæsiuit, vt condemnatus à Senatu, intercessione tribunitiâ morti eximeretur.* vnde & Augustin. de fato: *Imperatori soli licet reuocare sententiam, & reum mortis absoluere, & ipsi ignoscere*, atque in integrum restituere. honori scilicet & ordini & omnibus cæteris. *l.1. de sent. pas. & restit.* quò & spectat exuli commeatum dare. *l.4. de pœn.* Vnde & Carol. V. Senatui Mediolan. cùm imperij & summæ potestatis ferè iura concessit, excepit criminis condonationem, & saluum conductum, quem cùm & in Belgio plures dynastæ pridem vsurpassent, etiam Albertus Pius *edicto an. 1611. artic. 45.* sustulit. Ex his promanauit Theodosij lex 20. *C. de pœn.* vt pœna eorum quos Princeps supplicio affici iusserit, differatur in diem trigesimum, suasu D. Ambrosij ob eædem Thessalonicenses: quo secunda deliberatio expectari possit, & ira illius emolliri, atque interiectu temporis mitigari: cùm alioquin dum Magistratus cognouit, statim sententia ferri, *l.18.* & executioni mandari debeat, neque vltio differenda sit. *l. 15. C. de pœn.* ne sit occasio supplicandi & malis artibus euadendi, *d.l.18.* quod quia hodiè nimiùm negligitur, videmus incommoda ea nimis etiam locum habere. Magis probanda sententia Iuliani: *Scio*, inquit, *quàm sim lentus ad condemnandum, & quanto lentior postquam condemnaui ad ignoscendum.* vtrumque rectè. neque enim præceps Iudex esse debet, de vita hominis vel morte decreturus. postquam autem causâ cognitâ iam statuit, & iure damnatus est reus, non itidem vindictæ publicæ pro libito eripiendus est. Clementia Principalis, si pro arbitrio pœnas & præmia tollit, iustitiam distributiuam euertit, & cum ea Reipubl. fundamenta vellicat, quæ pœnis & præmijs sustinentur.

CAPVT XXX.

De pecunia imperanda, tributis, ærario.

1. Malum necessarium.

NEruous belli, totiusque Reipubl. pecunia est. *l. 1. §. in causa 20. D. de Quæst.* malum necessarium; sine quo annonæ, & quæ præter honores sunt, præmia, stipendia, sumptus præstari non possunt. *neque enim*, inquit Tacit. *lib. 4. histor. ques gentium sine armis, neque arma sine stipendijs, neque stipendia sine tributis haberi possunt.* Cicero ad Q. Frat. *Imperium sine vectigalibus retineri nullo modo potest.* ideoque rectè Senatus Neroni omnium tributorum immunitatem facere cogitanti, collaudato multùm eius animo, respondit, *Incisis nervis Remp. stare non posse.* Necessaria ergò pecunia. nihil tamen est toto orbe, quod Reges, Principes, Resp. sæpiùs grauiusque afflixerit, concusserit, euerterit, quàm pecuniæ tributorumque improba extorsio. testes omnium gentium, omniumque ætatum historiæ. Vnde rectè Salustius ad Cæsarem: *Ego cuncta imperia crudelia magis acerba quàm diuturna arbitror.* & Tacitus Mithridatem arguit atrociorem fuisse, quàm nouo regno conducere: laudat Germanicum, qui Cappadocibus quedam ex regijs tributis diminuit; quo mitius Imperium Romanum speraretur.

2. Iustitia tenerandum.

Quid ergò si exigere pecuniam nocet, si carere non possumus? medicos imitabimur, venena venenis ita temperantes, vt non tantùm medicinæ fiant; sed grauissimi, acutissimi & maximè lethales morbi per ea optimè & vix sine ijs sanentur. Tributorum vectigaliumque temperamentum est Iustitia. hæc potestatem imponentis, causam, proportionem, modumque exactionis requirit. Potestas, gradum supremi Principis, seu, quæ sub nullo Principe est Reip. exigit. causa; defensio, seu alia necessitas Reipub. est. non aliter sine causa populum tributis exhaurire licitum, quàm venam medico incidere, nisi valetudo expoſcat vel restauranda, vel præseruanda. Proportio; vt vnius in alterum onus non reclinet: vt exemptus sit nemo, nisi ex causa publica: vt clerici sunt, & palatini. *l. ex causa. C. de priuilegijs eorum qui in Sacro palatio militant.* vt capitatio ciuibus remissa. *l. 1. C. de capit. ciu. cens. exim.* Modus; vt exactores supra, aut aliter quàm indictum est, à nemine exigant. Huic rei à Romanis multæ leges scriptæ, multæ pœnæ propositæ, multa exercita iudicia. à nullis magis peccatum, nullæ illis satis fuerunt cautiones, non inspectorum, discussorum, atque perequatorum officia, non exactoribus, & compulsoribus, non publicanis, & conductoribus præscriptæ regulæ. Formam modumque tributorum tam ex iure Codicis quàm Authenticorum præter alios pulchrè enarrat Gudelin. *Iur. nouiss. l. 5. c. 9.* & libellum dedit Iul. Cæsar. Bulengerus *de vectigalibus pop. Romani.*

Tributa iusta & necessaria benè commendat Iustin. *Nouel. vt Iudices sine quoquo suff. 8. §. oportet.*

3. Fauor iustorum tributorum.

Quin & à reuerentia loci solutionem olim commendatam fecit, ita vt in ædibus sacris fieret, assistentibus ecclesiarum defensoribus, & œconomis. *Nouel. de mandat. Princip. 17. §. seq.* denegato iure asyli si solutionem detrectantibus æquè, ac malitiosè in exactione tributorum versantibus. *Nouel. de colla. 128.*

4. Princeps in omnem necessitatem thesaurum habeat.

Sed neque in præsentem tantùm, sed & quę potest obuenire improuisò necessitatem in ærarium thesaurum conferre, & solicitum esse congruit. Quamquam enim bonus Princeps qui magis à suis diligitur, quàm timetur, habet quidquid possident ciues; & diuinâ lege *Deut. c. 17.* prohibeatur multiplicare sibi aurum, & argentum; & Tyro exprobretur, *apud Zachar. c. 9.* quod coaceruauerit sibi argentum tanquam pulueren, & aurum vt lutum plateatum: id tamen ita est accipiendum; ne vel iniquè congerantur opes, vel in ijs congestis fiducia, non in auxilio manus diuinæ ponatur. nam & Christus loculos habuisse legitur. Sententia rusticorum à Proculo relata, à Celso laudata *in l. si Chorus. 79. §. 1. D. de leg. 3.* fuit, pecuniam sine peculio fragilem esse; peculium appellabant, quod præludij causâ seponeretur: vt quidam bellis ciuilibus factitassent. Id si rusticis, multò magis Rebusp. Principibusque conuenit. ne qua eos improuisa necessitas obruat, si ærarium vacuum ad belli expensas adferre nihil potuerit. vt Lacones ideò in discrimina extrema lapsos censeat Arist. 2. *pol. c. 7.* Romani quidem Saturni Ædem pro ærario habuerunt, aurumque illatum, vt forma etiam obesset rapinæ, in grauiorum latercolorum figuram conflauerunt. Aliud etiam ærarium fuit, in quo ciuium tributa, vectigalia sociorum, & prædæ Imperatorum acerubantur. Denique aliquando tertium: quò pecunia in Gallici belli causam à populo collata. cum execrationibus, ne inde amoueretur, nisi illud ingrueret. quam rem nuper est imitatus Sixtus V. cuius post mortem tamen spes euanuit.

5. Ærarij fons perennis ægri, nemora, possessiones.

Fontem ærarij perennis suppeditant agri, nemora, possessiones, quasi in patrimonium Reipubl. selectæ. vt Romulus in partes tres agrum Romanum diuisit, vnam sacris faciendis, alteram Reipubl. oneribus, tertiam ciuibus. In Ægypto quinta fructuum pars Regi penditur consilio & contractu Ioseph. *Genes. 47.*

Vectigalia & tributa penè cum Regibus nata sunt. *3. Reg. c. 5.* vsus prorogauit ad omnia, quæ regalia vocantur.

6. Pertimonia.

Vectigal magnum parsimonia est.
Si rectè fueris, non est vt copia maior
Ab Ioue donari possit tibi.

Inde Alphonsus asserebat Regibus, qui pro reditu sumptus metiuntur, omnia cedere bona. secùs ijs accidit, qui demum postquam comederunt rem, rationem putant, & seram parsimoniam

simoniam in fundo quæruqt. vt priuati, ita Principes; qui inutilibus hominibus aulas refertas habent, adulatoribus, morionibus, histrionibus, & qui nec numerari nec nominari omnes possunt. nolim tamen parsimoniam illiberalem, ac Principe indignam: qualis fuit Ludouici XI. qui à familia patricios, ac nobiles abegit, sartore pro feciali, tonsore pro legato, medico pro cancellario vsus. Non debet Princeps infami parsimoniâ splendorem Imperij obfuscare; sed neque summam fortunam definire luxu. Nero diuitiarum & pecuniarum fructum non alium reputabat, quàm profusionem: sordidos esse, quibus ratio expensarum constaret: prælautos & magnificos, qui abuterentur. *Sueton. c.* 30. Magni fuêre Principes, quorum magni conatus à parsimoniæ neglectu retardati sunt. alij etiam ipsi per illum perierunt. Obiectum ab Hira strenuo Duce Carolo VII. Regi Galliæ, cùm Angli felici bello totum penè regnum occuparent, & ille gynecæo, choreis, & epulis se daret, *illum cum pompa & tripudio perire velle.* quo libero dicto Rex quasi è longo veterno excitatus Rempubl. curare cœpit, & feliciter exinde bellum confecit.

7. Non tamen illiberalis.

8. Abhit prodigalitas.

Paupertas penè sequitur prodigalitatem, periculosum animal est Rex pauper. Nero nec largiendi, nec absumendi modum tenens; post ærarium exhaustum, stipendia militum & commoda veteranorum protraxit, mox calumnijs rapinisque animum attendit; tandem nulli officium delegauit, vt non adijceret, *scu quid mihi opus sit, & hoc agamus, nequis quidquam habeat.* Sueton. *c.* 30. *& seq.*

9. Vnde paupertas, & eius mala.

Paupertatem Regiani sæpè domanij alienatio secuta est, magna Imperij immunitio. Inde fertur Maximilianus I. Carolum IV. Imperij vitricum appellasse. *Odi*, inquit Alexander Magnus, *bortulanum qui olera radicitus excidit.* Acta Syllæ Dictatoris rata habita sunt omnia, dura quamuis & crudelia; non tamen vectigalium remissio. reputabat enim Senatus nec illi licitum esse, cui concesserat omnia, quibus Respubl. & pace & bello salua est, minuere.

10. Domaniorũ alienatio, nisi summa sit causa.

Indebitæ tamen exactiones populo placando, vel in totum, vel in partem sæpè remittuntur. id fecêre Adrianus, Pertinax, Iulianus, Germanicus, alijque: & solemne fuit Regibus Perfarum primum annum concedere immunem.

11. Fiscalia cõpendia non spernenda.

Non negligenda sunt pœnarum mulctarumque compendia; augendæ etiam quorundam grauiorum scelerum, homicidiorum, peculatus, improbè litigantium pœnæ: agricultura, mercatura promouenda: metalla, si qua gignit prouincia, eruenda. ea Regum est mercatura. damnandi in hunc laborem, aliaque opera publica grauium scelerum rei: omnesque aliæ naturæ dotes explorandæ. vt quantum fieri potest, à populo onerando abstineatur. atrum aurum est quod à lachrymis fluit.

Si quod tamen necessitas exprimit, nomine suo solatium prædicet. subuentionis voce potius, quàm tributi appellitetur; suppetiarum, subsidiorum, & vt apud Belgas, precariarum. in Anglia beneuolentiæ, apud Hispanos donatiui. & vt apud Persas, & Æthiopes, & apud veteres Germanos, spontaneæ collationis, aut similibus vocabulis dulcoretur asperitas negotij: vt quamuis Regum preces imperia sint, & minæ; non tamen id populo ostentetur: benignam credat petitionem, causam necessariam, impensas ritè faciendas. non argumententur, vt D. Augustinus, in pœnam exigi, *c. maiores 16. q. 7. quia discessit*, inquit, *deuotio Dei, accessit iudicium, sisci. nolumus partiri cum Deo decimas: modò autem totum tollitur. hoc tollit fiscus quod non accipit Christus.* Omninò id agat Princeps, vt amentur. si enim malus dumtaxat timeatur, & tributis populum grauet, facilè is alium respicit, quem credat fore leniorem. quis, citra eam causam, credat Saluiano *5. de gubernat. Dei. Vna*, inquit, & *consentiens illic Romana plebis oratio est, vt liceat eis vitam quam agunt agere cum barbaris: & miramur si non vincantur à nostris partibus Gothi, cùm malint apud eos esse quàm apud nos Romani?* vtinam omnes Catholici Principes Saluianum exaudirent! polliciam, tributa, disciplinam suam hæreticorumque hostium inter se compararent, ex ijsque de animis suorum coniecturam facerent, ac cui periculo, se religioneinque, quam profitentur subijciant!

12. Tributa à nomine mitigentur.

Non igitur Principes glorientur aureum sibi esse pratum, quod metant quoties lubeat, non fingant imminere hostem, aliámve necessitatem, & pecunia exacta, quasi nube depulsa in luxum abutantur: causam à necessitate commendent, non imperent, sed impetrent. Suadam, non violentiam, Legatam ad populum mittant. Magnas etiam Deas esse credant Inopiam & Impossibilitatem. numquam eò rem deducant, vt disputari queat, vbi ad tributa populi consensu opus est, voluntarij an dissentientes obstringantur. quod controuertit Saxo, *apud Sleydanum l.* 24. quæ vota maiora dicantur ex numero personarum, vel quantitate contributionis, vt inter priuatos *l.* 8. *D. de pact.* quæ res pluribus sæpè locis, & nuper in Imperio Romano-Germanico acerbè disputata fuit. qua in re etiam monet Cominæus *lib.* 10. *c. vlt.* non durioribus verbis vtendum esse ad impetrandum Ordinum consensum. Camelus blanditijs, non verberibus prouocatur, vt vltra quàm possit laboret. cauent Principes, ne vnquam referant responsum Carolo Audaci datum, *apud Gul. Paladin. Hist. Burgun. lib. vlt.* non detur ansa de cauſæ inutilitate, de auersa pecunia, de prodacta in luxum querendi. sed semper meminerint moniti Mæcenatis ad August. *apud Dion. l.* 52. *non clàm me est non nullos tributa & vectigalia instituisse ægrè laturos esse: verùm his ipsi, si neque alio præterea damno afficiantur, & re ipsa comperiant, hac ipsorum salutis causa, vtq; ceteris suis bonis tuto perfrui posse exigi; præterea cùm pleriq; ipsorum eam pecuniam*

13. Cum moderatia peranatur, habeatur.

14. Cum iustitia & æquabilitate.

alij

alij Magistratum gerentes, alij præfecti regionii, alij militantes excipient; magnas etiam tibi gratias agent, quòd exiguam redituum suorum partem tibi conferentes, reliqua omnia sine damno percipere possint. Dignam Mæcenate sententiam iudicabit, qui omnium verborum momenta ponderabit; causam publicam facit; leuem, & cætera innoxiam exactionem; cæteros ciuium reditus indemnes; neque quemquam immunem. leue est cùm vel parum, vel distinctis temporibus conferatur. *l. pennis. C. de col. fund. patrim. l. 11.* vel ab humanis exactoribus recipitur. *l. 33. D. de Iur.* æquiori animo soluitur quod ab omnibus soluitur.

Ferre, quam sortem patiuntur omnes,
Nemo recusat.

Inde *l. 10. C. titulus de Immunitate nemini concedenda*, inde inspectores, per æquatores, qui gratuitos releuarent pro modo fundorum, *l. 1. C. de censibus & censit. l. 13. l. vlt. C. de annonis & trib. l. 10.* inde bonorum Adæratio, & Census.

Quare acerbè Dioclet & Max. *in l. professio. C. de muneribus l. 10.* rescribunt: *Professio & desiderium tuum inter se discrepant: cum philosophum te esse proponas, vincens auaritiã & rapacitate: & onera quæ patrimonio tuo inunguntur solus recusare conaris. Quod frustrà te facere cæterorum exemplo poteris edoceri.*

15. Cura tributorum ad Præsides spectabat.

Omnium prouinciarum regentium præcipua erat cura, tributa exigere. *§. 1. in Auth. de mand. Princip. l. vlt. C. eod.* quam etiam Præfecti prætorij agebant. *l. 3. C. de annon.* Iitut & vectigalia, portoria, salina, annona, & classes ad species transluchendas sub eorum solicitudine erant. *l. 8. l. 10. & seq. C. de vectigal. l. 1. C. de classib.* ita vt susceptoribus ad prouinciam missis exactio non permitteretur, sed Iudicibus ordinarijs. *l. neque sacrarij C. de canon. largition. l. 10.* Sed neque exactam aurum penes ipsos hærere debebat (morâ enim suos inficit) sed ad sacras largitiones sine vlla dilatione erat mittendum. *l. 2. C. de Off. l. 2. C. de cun. larg. sac.* vel numeratâ pecuniâ, vel auro in massam conflato. *l. 12. & 13. C. 76. de suscept.* libra 72. aureis respondente. *l. quotiescumque. C. de suscept.* & frumenta aliæque species tributariæ erant diligenter in horreis recondendæ, & prout deligantur erat, transmittendæ. *l. 2. C. de nauicular. l. vlt. C. de suscept. d. Nouel. 128.* sic tamen vt translationes fierent sine indebitis sumptibus; & ne plus haberet dispendij translatio quàm deuotionis illatio: ne mediterraneæ ciuitates à maritimis, vel maritimæ à mediterraneis onerarentur. *l. mediter. C. de annon. & tribut.* eódem pertinet ne per collusionem tabularij potentiorum farcinam ad inferiores transferant. *l. quoniam. C. de censib. l. 11.*

16. Hærere apud eos non debent, sed transmitti, & quomodo?

17. Alij præ alijs grauari non debent.

Forsan & huc respexit consilium Tiberij, quando eum laudat Tac. *l. 4. in prine. Pauci per Italiam Cæsarii agri.* nam pro modo iugerum omnes soluebant. *l. 1. C. de quib. mun. vel præstat. mem. se lic. excus.* sed qui se supra modum tributis grauari existimat, appellare potest. *d. Nouel. 128.* seu aliàs se excusare, si causam habet. *l. 2. C. de off. ciuit.* à functionibus. vel si fortuna acciderit, & deteriorationem prædiorum, vt tributa nimia euaserint, releuationem petere in futurum. *Nouel. de releuat. tributorum.* quin & agri ab alijs deserti, ab alijs occupari poterant, præstatione saluâ. *l. qui agros C. de omni agro deser.* Enimuerò tributorum, censuum, & vectigalium forma non eadem est vbique gentium, nec hodiè alicubi, quæ olim apud Romanos. Gudelin. *vbi suprà in fine.* quanquam quædam apud nos pro modo iugerum soluantur, sed maximè è cereuisia & vino. prout & apud Romanos tributum quod ex vino soluebatur, ingens fuit. *l. 4. C. Theod. de suar. & pecuar.*

18. Durè à maleuolis, benignè à bonis exigantur tributa.

Id tamen numquam non obtinet, quod Iustin. monet in *l. 2. C. de Off. præfect. prætor. Afric. Sicut*, inquit, *iubemus audaces, & feroces contra inimicos Iudices ac milites nostros esse: sic quoque volumus eos mites & beneuolos circa collatores nostros existere, & nullum damnum, nullamq; lassionem in eos efficere.* Immites sanè exactorum mores collationis grauitatem augent. benèuoli sermones, vt archiatrorum colloquia medicinarum amaritudinem minuunt.

19. Exactores iniusti puniendi.

Peccant ergò in Principem, & Remp. qui per mores suos tributorum odium augent. minus autem prouincialibus vllus omninò Iudicum inferendum aliquid potest indicere, quòd si eorum vel gratiosâ conniuentiâ, vel ignobili dissimulatione temeritas admiserit curialis, eos quoque damni simplicis pœna castigat. *l. placet de excus. l. 10.* & quidquid vltra debitum fuerit elicitum à curialibus, vel cohortalibus, vel alijs exactoribus, duplum eruitur. si quis autem exactorum insuper exactionis crimine fuerit confutatus, capitali periculo cupiditas eius amouenda atque prohibenda est, si in eisdem scelebrius perseueret. *l. quidquid. C. de superexacti.* Nullus verò thesaurorum semel deprehensus euersor, quocumque pacto aut repetit militiam suam, aut aliam sibi acquirit per ambitum dignitatem, vel sese transfert ad aliam quamcumque militiam. *l. nullus C. de palatinis sacrar. largit.*

20. In eo facinore deprehensus semel, imposterum officij incapax.

21. Causa notoriè sit necessaria, mutis, æqualis, & secundum patrias leges exactio.

Principem sanè & Magistratum oportet, si populum quietum velint, in tributis & vectigalibus indicendis cauere, vt causa atque necessitas notoria sit, & populo probetur. inæqualitas plebem in partes non scindat, exactorum mores & odia non exacerbent, forma indicendi patrijs legibus priuilegiisue ne sit aduersa. nam apud plebem validè, & apud suos, exterosque speciosè in seditionem agit. qua in re prudentissimi Reges, atque Magistratus, nec minùs optimi sunt lapsi, inexpertis vsi consilijs. nulli magis quàm qui necessitates, & vires non supputant. *apud Tacit.* Tiberius *eum proferri libellum recitarique, iussit, in quo publicæ opes continerentur, quantum ciuium sociorumq; in armis; quot classes, regna, prouincia, tributa, aut vectigalia necessitates, ac largitiones.* vnde & Cicero *de leg. Est*, inquit,

Senatori necessarium noscere Remp. idq; latè patet quid habeat militum, quid valeat ærario, quos socios Respub. habeat, quos amicos, quos stipendiarios, quâ quisque sit lege, conditione, fœdere, tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum. Quare idem Cicero *pro Balbo* laudat Pompeium (vtinam idem omnibus qui Remp. administrant conueniat!) *Equidem existimo Iudices, cùm in omni genere ac varietate artium etiam illarum quæ sine summo otio non facilè discuntur, Cn. Pompeium excellat, singularem quandam laudem eius & præstabilem esse scientiam in fœderibus populorum, Regum, exterarum nationum; in vniuerso denique belli iure, ac pacis, nisi fortè quæ nos libri docent in vmbra, & otio, ea Cn. Pompeium, neque cùm requiesceret, littera, neque cùm rem gereret, res ipsa docere potuerunt.*

Pertinent huc prælationes, & ordinaria tributa, vectigalia, portoria, telonia, mulctarum, pœnarumque compendia, bona quæ indignis auferuntur, vacantia, pro derelictis habita, thesauri pars in publico inuenti, ex delicto confiscata, & ex moribus bastardorum successiones, reditus venationum, piscationum, maris, fluminum, collectæ, angariæ, parangariæ, &c. aliaque regalia, decimæ nouales, ex quorundam sententia, quos lubenter audiunt fiscales, sed aduersatur *c. tua. x. de decim.*

Finiam hæc eo repetito quod principio dixi, vt medicinas, venena, & mala necessaria tractanda omnia tributa, exactione miti, inceuitabili necessitate, distributione, & impensâ iustâ. *Ego suggero* (inquit Greg. ad Impp.) *vt & si minus impensæ tribuatur, à suo tamen imperio oppressorum lacrymas compescant. Nam idcirco fortasse tantæ expensæ in hac terra minus ad vilitatem proficiunt, quia cum peccati aliqua admixtione colliguntur. præcipiant ergo serenissimi Domini nihil cum peccato colligi. &c.*

CAPVT XXXI.

De Moneta.

1. Moneta non deprauanda quamuis iure regio.

MOnetæ ius ad Supremum, vt suprà dixi-mus, Principem pertinet. ideoque Monetam falsam protrudere, arrodere, adulterare supremi semper criminis fuit. neque quisquam in priuatis id excusat. Sunt tantum, qui in Principibus admittant, speciosiori tamen nomine, quasi Regia authoritas, atque inscriptio satis sit pro metallorum mixtura, ac deprauatione; valore pecuniæ naturali imminuto, legali aucto cum annonarum incremento, mercimoniorum impedimento, ac tandem cessatione, priuatâ singulorum & publicâ omnium depauperatione. Malè sanè de Principibus merentur eiusmodi consiliorum authores; sæpè tum sibi, tum Principibus; semper autem Reip. extremum noxij. fateor pecuniam iure Regio cudi, tractari, imagine Principis signari, & in speciem Regiam penè totam videri; & Christum numisma census Cæsari dari iussisse ad responsum, quòd eius esset *imago & superscriptio*: nego tamen imaginem, titulum, insignia vlteriùs ius Regium producere, quàm ad decus, authoritatemque publicam, & si lubet (quod non omnes concedunt) sumptus monetarios. non secùs quàm ideò, quia iure Regio Magistratus creantur, nomine Regio iura dicuntur; ea præfatio sufficiat, vt quod inter alios controuersum est, Regi addicatur, (qualia quorumdam olim arbitria historiæ narrant) vt ius actoris reo condonetur, vt reus innocens pro nocente habeatur, quia Regium nomen sententiæ intertexitur: vt cum Flauij Augustis, clamantis innocentem se perire, accusatore reclametur *sua nihil interesse, nocens, an innocens pereat, dummodo pereat,* Non eluit crimen Maiestas. Non si bellum hosti indicatur, à Rege indici satis est. iustitia causæ desideratur, quæ bellum à latrocinio disterminet. vt liberè piratæ ille Alexandro respondit, causam sibi cum eo æqualem esse; latronem se tamen, illum Regem vocari, quòd ipse vnicâ naui volitaret, ille magnis classibus, numerosis exercitibus, spolia omnium gentium, atque vniuersi orbis traheret. quippè cui triginta mulorum millia captiuum aurum vehebant. Tamesi nuper Catholico-politicus Fererius bellorum iustitiam pedaneorum, vt ei videtur, Iudicum arbitrio, Theologorum iudicio, Casuistarum censuræ, omnique scholasticæ doctrinæ eximere tentarit, & ad Regium tantùm lubitum affigere; argumentis ad incudem Cyclopis magis quàm Vlyssis alicuius cerebrum ducendis.

Eodem modo ad reliquas summi Imperij notas procedendo, non nomen, titulum, decusque Regium sufficere deprehendemus, sed comitem requiri cælestem iustitiam, diuinamque æquitatem, quæ ijsdem numeris, ponderibus, & mensuris Reges librat, & terræ filios; *aquo pulsat pede pauperum tabernas, regumq; turres.* Non secùs igitur statuendum est de monetaria causa, vt non Regi liceat, quod lubet; non in suum ærarium vertere opes populi, non auro, argento improba æra miscere, vltra saltem, quàm sumptus, vel iniqua necessitas, non alia affectio coëgerit.

Quod si Principibus supra auri argentique materialem valorem non liceat ex nomine, titulo, juréve Maiestatis formalem nummis grauiorem indere, quàm sumptuum fabricæ monetariæ æstimatio exigat: sanè priuatus qui materiæ formæ vè de suo nihil addere potest, quo iure nummi iustum valorem è fabrica Principali in populum emissi inflat? non alio sanè quàm quo priuati materiam rodunt, lambunt: minori etiam! delicto; cùm hi dies integros paucis frustulis sub forficem aut aquam rodentem agendis insistant: at illi vno die, vno mercatu, tot nummorum valorem inflant, quot alij vno anno! possunt corrumpere: & hi quidem non nisi vt oculis videri, manu tangi corrupteli possit; at illi fraudem faciunt simplicitati vulgi, quod asses numero computat, non pondere: nec adu certis

aduertit mox rerum pretia augeri, vt quas assibus octo comparare solet, nunc decem in illas erogare cogatur: miratur, dolet, indignatur ob caritatem: causam nescit & publicos fures, qui Regium valorem intendentes, quasi in tenebris populum deprædantur: qui morderi se demum sentit dum renouatis fortè edictis momento vno videt decreuisse thesaurum, & assium numerum in quolibet nummo sibi perisse.

His igitur de causis euidens est quàm iustè ad Præfectum vrbis ius nostrum reijcit curam, vt nummularij probè se gerant circa omne negocium suum, & temperent ijs quæ sunt prohibita. *l. 1. D. de off. Præf. vrb.* & quàm iustè rursus Principes valorem nummi à se iustè inditum erogando recipiendóve excedi vetant, quàm iustè pœnæ etiam grauissimæ huiusmodi prædonum grassaturæ præscribantur, quàm vix in speciem obtendi possit excusatio, quò minùs edictis super ea re latis pareatur: quò minùs non parentes culpam contrahant, conscientiamque lædant. vt anno 1633. facultas Theologica Vniuersitatis Louanensis simul atque Duacensis, alijque eminentes Theologi ea super re consulti, seueriſſimè iudicarunt, legesque ratione subnixas per sæculares Principes latas, etiam animas non obedientes reas facere, testimonijs præsertim vtriusque Apostolorum Principis: quæ suprà hoc *lib. c. 3. n. 8. & seq.* retulimus, eorum verbis excussa. Grauiter detonat Concilium Later. sub Callisto II. *Quicumq;*, inquit, *monetam falsam scienter fecerit, aut studiosè expenderit, tamquam maledictus, & pauperum oppressor, & ciuitatis turbator, à fidelium consortio separetur.* eiusmodi fallitas pluribus modis considerari potest. *Nummularij*, inquit S. Gregorius *lib. 33. mor. c. 37. cùm nummisma percipiunt, prius qualitatem, post figuram, ad extremum verò pondus examinant: ne sub auri specie as lateat, aut hoc quod veraciter aurum est, & recta figura est, hoc non integrum pondus leuiget.*

Enimuerò apud Belgas eò minùs in controuersiam vocari potest, an pœnæ adiectio vinculum legis soluat in materia monetaria, quod Rex Edicto anni 1628. ar. 22. declarauit non esse mentem suam vt per adiectionem pœnarum illi, qui sub legibus illius viuunt, eximantur ab obedientia, quam iustis eius mandatis debeant. sed potiùs obligentur arctiùs.

Sed vt rursus ad Principes reuertatur dissertatio nostra, quoniam auri argentique natura diuersa est, pretiosior hæc pro loci genio, vilior illa; generatim non idem huic aut illi pretium statui potest; iustum periti dicere debent, Principes illud, expensasque fabricæ non excedere; non abrogare veteres nummos eo tantùm fine, vt eo ex auro alterius metalli mixtione corrupto nequiores cudantur, non vicinorum Principum numismata reprobare & efferri vetare atque ad fabricam monetariam deferri, ideò dumtaxat vt monetariæ vtilitates crescant, eademque materia vel corruptior in populum proferatur, aliâ tantùm imagine signata, vt genij Principum vendi videantur magis populo, quàm salus publica affectari: sed id generatim agendum est, vt per ea quæ de re monetaria edicuntur, non fabricæ Principalis, dominicorumque prouentuum; monetámve administrantium vtilitatem intendi, sed Reipublicæ bonum, commerciandique commoditatem (in quam rem nummus primùm inuentus est) palam appareat. quod fieri non vulgò dicitur vbi monetarij curatores veterum etiam eiusdem ditionis Principum numismata, quæ iam antè fabricæ sumptum tulerunt; emunt, vt in informen materiam redigant, nequiori metallo corrumpant, & geniata aliorum Principum imagine impressa repetitis sfrustrà sumptibus supra pretium efferant: quâ arte fit, vt numismata quæ vnum sæculũ superant, vix inueniantur. bono argumento in re mala non benè istos curatores in publica Regũ Principumq; pecunia versari. horum curam exigit *d. l. 1. D. de Off. præf. vrb.*

Quare & iusta admodum fuit Extraua. *Constit. 52. Leonis, vt tam veterum Principum quàm recentiorum numismata, modò iusti ponderis probatq; materiæ sint, valeant.* Qua de re Plutarch. *in Cleomene.* Cuiac. *obs. l. 6. obs. 19.*

Nonnullibi Principes qui angustis terminis dominantur, qui auriferas glebas aquásve non possident, qui à vicinis vndique circumsidentur, qui intensiori monetarum valore vtuntur, ne à sterili prouincia externum etiam aurum auertant, mercaturæ habenas laxant, suâ pecuniâ & pretio canones & census suos & vectigalia solui iubent, vt mercium ita & pecuniæ pretium arbitrio commercantium permittunt; veriti ne si rigidè examinam pecuniam excipiant, nullam retineant. sed illi inordinatè quidem faciunt, aut patiuntur; sed imprimis maturo æquilibrio ponderare debent, an desperatio statuendæ seruandæque æquitatis maior sit, quàm spes aliorum incommodorum præcauendorum.

CAPVT XXXII.

De Statu Reipublicæ.

1. Ex tribus Reip. formis vix vllibi simplex obtinet.

OPtimè Imperiorum administrationem partitur Historico-politicus ex vsu optimus, vt cunctas nationes populus, primores, aut singuli regant. moraliter, & ἐν μιᾷ λάτρι. nam si quis ad argutias & scrupulos distributionem reuocauerit, vix erit vt puram putam Monarchiæ, Aristocratiæ, aut Democratiæ speciem vel olim vel hodiè, apud vllas gentes quis demonstrare possit (quod Kirchner. propugnat *disp. de Respub. 3. corolar. vlt.*) nisi fortè apud quasdam barbaras nationes, quarum potiùs

dominica, herilia, & quaſi in belluas ſunt imperia, quàm politica: quæ ſupponunt capitis in membra regimen; caput autem membraque eam renuunt diffortmitatem, cuius ne quidem pictoribus atque poëtis æqua vnquam fuit poteſtas; ſcilicet humano capiti ceruicem equinam iungere, & varias inducere formas. Rebus compoſitis id quod eminet nomen indit. Calida, frigida, ſicca, humida, ab elemento prædominante denominantur. Itaque quod in qualibet Rep. prædominatur, eam regiam, Ariſtocraticam, aut popularem facit. excludo tamen eas denominationes quæ dicis non rei cauſa fiunt. vt qui poſt Reges Româ exactos dicti ſunt Reges ſacrificulorum; eoſque, quales Cæſar in commentarijs, alijque ſæpiùs regulos appellant: & de quali illud, *fua eſſe hu-iuſmodi imperia, vt non minus haberet in ſe iuris multitudo, quàm ipſe in multitudinem.* Vnde & Ariſtoteles *lib.* 3. *de Rep. c.* 3. quinque genera Regum facit.

2. Attendendi penes quem ſit vis imperij.

Cæterùm attendere oportet ius Imperij an penes vnum ſit, plures, an omnes. nam ſæpè quibuſdam ſimulachris ij penes quos vis Imperij eſt, alios dementant, quaſi vel penes eos ſumma ſit rerum, vel in partem veniant. ita Auguſtus populum obcœcauit, Principis nomine, & tribunitiâ poteſtate vſus. nec minùs initio Tiberius. ſed & boni Principes legum condendarum libertatem in eam formam redegerunt, vt à Senatu tractari, & probari primùm oporteret, *l. humanum C. de legib.* id quod tamen nihil læſit Maieſtatem. & quamquam etiam Cæſar non Regem ſe, ſed Cæſarem eſſe reſponderit, aliquando idem tamen *apud Sueton. c.* 77. dixit *debere homines iam conſideratius loqui ſecum, ac pro legibus habere, quæ ipſe diceret.* quippè, Lucano teſte, *omnia Cæſar erat*. Sic vice versâ in Republ. optimatum quamuis vnus ſit princeps, qui emineat, non deſinit eſſe Ariſtocratia, dummodo penes optimates rerum ſumma maneat. qualiter olim in Germania Reges fuerunt, quibus Tacitus infinitam, aut liberam fuiſſe poteſtatem negat, & in concilio auditos ait *authoritate ſuadendi magis quàm iubendi poteſtate.* & Gothones regnari addictius, quàm ceteras Germanorum gentes, nondum tamen ſupra libertatem. Suionas autem à Germanis degeneres oſtendens *vnum eis imperitare nullis iam exceptionibus, nec precario iure regnandi.* eos Principes in concilio electos, Reges ex nobilitate, Duces ex virtute ſumptos. Neque verò ſenatus authoritas ab origine Romæ inſtituti populi libertatem, Democratiámve minuit, tametſi illa tanta fuerit, vt de ijs rebus, quæ notæ ſunt Maieſtatis, inter Populum & Senatum altercatio non ſemel fuerit. *Controuerſia fuit*, inquit Liuius, *verum populi iuſſu indiceretur bellum, an ſatis eſſet ſenatus conſulto: peruicere tribuni, vt Conſul de bello ad populum ferret.* eaque ratio ſemper obtinuit, vt quantacumque ſenatus magiſtratuúmve eſſet poteſtas, numquam tamen cederet ſumma formulæ, *Velitis, iubeatis Quirites.* Inmenſa eſſet diſputatio omnium regiminum limites demonſtrare, definire, explicare. Innumeri ſunt qui formas Imperiorum perſcrutati ſunt, & ex vltimis Beſoldus: cautè tamen nec ſine permiſſu aut caſtratione legendus, à quo alij citantur, diſcurſus ſuos dedit atque ſub ſingulis ſua exempla, tum veterum tum hodiernorum; præſertim Europæorum regiminum: quæ omnia diſquirit: de monarchia generatim, gubernatione ab ipſo ſtatu iureque Imperij ſeiungenda: ex hoc non illa de Reipubl. forma ſtatuendo: Dyarchia, tryarchia, Imperio Regis ac Reginæ vnito: Imperio inter plures quoad dictionem indiuiſo: Regno pleno, monarchia Dominica, de Ariſtocratia generatim, oligarchia, alijſque Ariſtocratiæ ſpeciebus: De Democratia generatim, de Democratia liberiori, de aſtrictiori, de ſtatu Reipubl. mixto, de Regno legitimo, ſeu potiùs principatu, de ſtatu Reip. ſubalterno, ſpeciebus illius proprietatis, de Vaſallo pro ſubdito non habendo extra Feudi cauſam, de Statibus Imperij Germanico-Romani generatim, & deinceps de Electoribus, Ducibus, Comitibus, Baronibus, Imperialibus ciuitatibus, Ordine equeſtri libero, Imperioque immediatè ſubiecto, de diuerſis Imperij Prouincijs obſcurè ad Imperium pertinentibus, de rerum Publ. formis inter ſe comparandis illarumque præſtantiæ examine, illiſique ad populi naturam, aliaſque circumſtantias adaptandis. ſed & Carolus Loyſeau *Tractatu de Seigneuries* naturam dominatuum atque inprimis ſupremorum, ſeu ſoueranorum, & eorum qui de notis illorum patticipant ſuzeranorum, Ducatuum, Marchionatuum, Comiratuum, Principatuum, aliorumque id genus mediocrium atque infimorum, ſingulorum notas; & poteſtatis vires diligenter quoad Galliam ſuam eſt perſcrutatus, longam hanc diſciplinam non tangemus, ſed ſuis authoribus intactam relinquemus; ſub vnico hoc monito, vt omnes præſentem Reip. ſuæ ſtatum ament, diligenterque conſeruent, nouitatibus omnibus, niſi quas neceſſitas, & ſecura omninò opportunitas exegerit, iure præcludant.

3. Qualiſcumque Reip. forma non mutatur ſine periculo.

Quippè qualiſcumque ſit Reip. facies mutanda non eſt. rarò de vna ſpecie in alteram tranſitur ſine ſanguine, & interitus periculo. *Omnes*, inquit Saluſt. *de bell. Iug. rerum mutationes eadem, fugam, aliaq, boſtilia portendunt*, etiam quæ minùs bona ſunt, ſatiùs retinentur, quàm meliora cum incommodis adſciſcantur. non eadem ratio eſt ſcolaſticæ de optima Reip. forma diſputandi, & re ipſa malam, quin & bonam in meliorem mutandi. quædam etiam vitia vſu placent, & à tempore authoritatem habent. cuique ſuum pulchrum; &, qui toto terrarum orbe ridetur, Æthiops colorem ſuum omnibus præfert, & cacodæmones albos fingit. difficilè arbores euelluntur quæ altas radices egerunt. & vetuſta ædificia rarò ſine periculo ſoluuntur, aut cadunt. ita Tacit. *totius orbis mutatione fortunam imperij eraſuiſſe.* & apud eũ Ottho: *oportunos eſſe conatibus tranſitus veri*: & Percennius: *quando tandẽ*, inquit,

inquit, *ausuri ejus remedia petere, nisi nouum adhuc & nutantem Principem precibus, vel armis adierint?* & iterum alius; *Agendum, audendumq; dum Galbæ authoritas fluxa, & Pisonis nondum connaluisset.* & stabilito Iulij imperio Tac. *l. 1. Annal. occisus Dictator Cæsar aliis pessimum, aliis pulcherrimum factum videbatur.* pessimum sanè. cùm is Reip. status esset, quo, vt ait Pompon. *l. 2. §. de orig. Iur. euenit vt necesse esset Reip. per vnũ consuli*, nisi quod Iulius Rempub. ipse eò redegisset. Retinenda ergò Reip. est forma, quamcumque Deus aut fortuna olim dedit.

4. Sæpè ad sua principia reuocanda.

Quinimò quin sensim quædam irrepunt, sæpè ad principia sua resoluenda Resp. vt apud Florentinos quondã fuit quinquennalis Reip. redintegratio; summo consilio: tametsi fatum, seu casus illud deinde excluserit; cùm Cosmus Medicæus post Alexandri cædem senatum coëgit, vt perpetuum eum ducẽ crearet. vt quondam Sylla legionibus in vrbem admissis Dictatorem se in annos quinquaginta tres creari iussit: & Augustus se Consulem: cùm Senatu cunctante Legatus gladij capulum in curia discooperuisset: *Hic faciet*, inquiens, *si vos nõ feceritis.* Syllanæ & Marianæ clades documento sunt, quanto incommodo nunc plebeia, nunc patricia gubernatio vices alternarit. & quanquam Augustus pacatè rexerit, fessa tamen erat iam Resp. & vulneribus exsanguis, quamuis nec triumuiratus eius sine sanguine desiit. sed & multis simulachris veteris Reip retentis, legibus ferendis populum occupauit. quare Tac. *lib. 3. Annal.* eum refert *multis abolitis dedisse iura, quæ pace & Principe vteretur Respub.*

Quibus sic personatis populus ita deceptus est, vt, quod Liuius alibi ait, *auidè ruendo ad libertatem, in seruitutem delapsi sint.* ijsdemque medicamentis atq; commentis id affectus est, vt solidum ipse imperium obtineret, vmbrã veteris Reip. populum à rebus nouandis distraheret: donec vix esset aliquis *reliquus qui Remp. vidisset.* neque (quod hodiè multorum Principum Consiliariorumque vitium est) tæduit inania populo permittere, quibus, vt infantes crepundijs, destineretur. altè admiserat illud Cæsij ad Ciceronem: *Vide ne dum pudet te parum optimatem esse, parum diligenter, quod optimum est, eligas.*

Hæc quidem fortuita nutui diuino relinquenda sunt, quia *non est consilium aduersus Deum.*

> *Vsque adeò res humanas vis abdita quædam*
> *Obterit, & pulchros fasces, sauasq; secures*
> *Proculcare, ac ludibrio sibi habere videtur.*

5. Omni nouitati occasio auferenda, occultisque consilijs.

Cæterùm quà possunt homines, mutandis rebus dare ipsi occasionem non debent: sed prospicere, ne quid innouetur, si ditioni regia potestas impolita est; maneat maiestas: si Aristocratica authoritas; seruetur optimatum præcellentia: si Democraticum imperium, maneat libertas, & popularis administratio: seu, quod hodiè plerisque accidit, Resp. si non simplex sit, & quam *populus, aut primores, aut singuli regant*, sed mixtæ administrationis; tum & Principi & senatui & populo, suæ cuique partes relinquantur: atque ita suum cuique tribuatur, *ne occultis consilijs Resp. ledatur*: ne, vt Liu. *l. 2. in mille curias concionesq;, cùm alia ius Æquitasq; alia in Auentino fiant, dispersa, dissipata sit Resp.* sed omninò omnes in bonum publicum conspirent, eiusque status speciem perpetuò retinendam. nam per negligentiam inquit Arist. *l. 5. polit. mutatur status Reip. cùm ad potestates assumuntur illi, qui præsentem Reip. statum oderunt.*

6. Cuiq; Reipl. suæ status accedens.

Quapropter quod Tacit. *lib. 3. Annal. olim*, inquit, *plebe validâ vel cùm Patres pollerent, nosce nda vulgi natura, & quibus modis temperanter haberetur; Senatusq; & optimatum ingenia qui maximè perdidicerant; callidi temporum, & sapientes credebantur. sic conuerso Reipublicæ statu, nec q; olim rerum, quam si vnus imperitet, hæc conquirs tradiq; in rem fuerit.* sic & hodiè cuique in sua Repub. laborandum, vt rationem status sui noscat, ac iuxta eum consilia expediat, quibus consistere, ac aduersus ea, quæ ad mutationem ducere possint, tutus esse queat. Regnum arcanis suis le aduersus optimatum plebisque conatus tueatur: Aristocratica ditio aduersus plebis & regna affectantium molimina: Democratica Resp. aduersus tyrannidem cogitantes, & optimatum philautias, de quibus pauco sermone disserere visum.

CAPVT XXXIII.

De statu monarchico asserendo.

1. Qui regnant laborent vt iusto titulo credantur regnare.

IN primis eum qui regnat, curare oportet vt populus sciat, credátve legitimo eum titulo regnare. etiam si qui regna per nefas occuparunt, semper prætexere soliti sunt titulum aliquem, & colorem quærere. Sylla, Cæsar, Augustus etiam post inuasum Remp. Dictatoris, Consulis, Principis, Tribuni, aliaque nomina alij per leges & senatusconsulta dari sibi voluerunt. etiam ea lex quæ de Imperio Principis lata dicitur, quâ populus ei & in eum omne imperium suum & potestatem concessit, eam in causam lata est: siue sub Augusto, siue sub Vespasiano, seu quandocumque lata est. sic & apud Tacit. *lib. 1. Annal.* Galba *loco*, inquit, *libertatis erit, quod eligi cepimus.* & populum simul demulcendo, & titulum suum ostentando.

2. In electionibus quidem solitæ Principũ artes sunt infatuare plebẽ, specie recusantium, quod maximè ambiunt. ita Augustus apud Tac. *lib. 1. Annal.* & Tiberius apud Sueton. *quasi coactus, & querens inseram & onerosam sibi iniungi seruitutem, recepit Imperium; nec tamen aliter, quàm vt depositurum se quandoque spem faceret.* & apud eundem Ottho, *quasi raptus è publico, & suspere Imperium vi coactus, gesturus q;.* In electionib. specie recusationis ambiunt.

Accendit ea dissimulatio plebem, vt im-

pensiùs velit ei deferre honores, quem credit inuitum. & iustiùs imperare creditur qui rogatus est, quàm qui ambiuit. semper tamen siue electus Princeps sit, siue coactus, id agendum est, vt populo constet, bono eum iure imperare. qua in re nec præcones diuini verbi officio suo deesse velim, quin populum admoneant, & scrupulis coërceant, sicubi vel seditio, vel bellum timetur.

3. Gentis suæ, & singulorum genium noscant.

Debent exinde Principes introspicere suorum voluntates & ingenia, discernere contumaces ab obsequiosis, contumaciæ suspectos, feroces, turbidos, & plusquam ciuilia agitantes, popularibus studijs inhiantes dominationi, aut non ferentes imperatorium nomen, opes non mediocres parantes, & elatos supra modũ hominis priuati notare minuere, etiam honoribus delatis exhaurire, & si opus specie honoris ablegare: modestos, obsequiosos, seruitio promptos attollere, plebem porrò, ac vulgus occupatum semper tenere, otium auferre, artificijs, mercimonijs, etiam bello distinere.

4. Patricios neq; nimis, neque nimis diuturna potestate attollant.

Patricios porrò non nimiã, neque nimis diuturnã potestate attollere. *Idèo*, inquit Cassiod. *antiquitas dignitatem prouinciarum voluit annuã successione separari, ne diuturnã potestate vnus insolesceret.* quin & Augustus Consules deposito Magistratu qninquennium in vrbe manere voluit, antequam in decretã prouinciam abirent. vt nimios fortè animos ex potenti Magistratu conceptos interim deponerent. cùm olim à consulari dignitate in sortitas prouincias irent. Eadem causa fuit, cur præfecti prætorio potestas, quæ proxima sceptro fuit, atque olim militaribus viris demandari consueta, iure-consultis & togatis hominibus delegata postmodum fuerit.

5. Neque nimis magnos.

Quare & Męcenas anteà Augusto suaserat, vt ex equitibus tantum Præfectum prætorio eligeret. ne quis magnã nobilitate simul, & potestate fretus, ansam arriperet aliquid in Principem machinandi, vel seipsum efferendi. vt fecêre Pipini & Capeti. si enim persuasum est iudicio Taciti 4. *Annal. optimos quoque mortalium altissima cupere*; facilè sibi Principes rationem Iouiniani persuadere debent: de quo Marcellinus lib. 25. *vt sub initia se firmaret, Maliarcham, ex familiaribus negocijs agentem etiam tum in Italia, Iouino iussit succedere armorum Magistro per Gallias. gemina vtilitate præsperculata, vt & dux meriti celsioris, ideoq; suspectus, abiret è medio: & homo inferioris, spes ad sublimiora prouectus, authoris sui nutantem adhuc statum studio fundaret ingenti.*

6. Magistratibus imponãt eos, qui pares sunt, neque supra.

Igitur cùm vlla ratio pericli subest, in legendis Magistratibus sequatur causam promoti *apud Tacit. l. 6.* Sabini *quod par negocijs, neque supra erat.* & Agricolæ; *quia par videbatur*, & *in eo nihil compositum in ostentationem. nam industria ac vigilantia haud minùs noxiæ sunt, quoties parando regno fingunntur.*

7. Sed neque iacere, & egere nobiles patientur.

Sed & iterum vt non nimium attollere, ita neque nimium iacere nobiles olim, atque diuites pati debet Princeps: *Difficile est*, inquit Arist. 5 *polit. pauperes, qui diutes fuerunt, aut nati sunt ex diuitibus, res nouas non moliri.* vnde Tiberius *censu Senatorum iuuit.* Messalæ in singulos annos quingenta festertia obtulit, *Aurelio Cottæ & Anterio Antonino annuam pecuniam statuit, quamuis per luxum auitas opes dissipassent.* Othoni ad imperium tendenti assignat Tacitus *inopiam vix priuato tolerandam*, de Sylla: *Sylla inops, vnde præcipua audacia.* vt è conuerso vult idem *lib. 11. Annal. caueri vim atque opes Principibus infensas.*

8. Tales circa se habeant qui præsentem Reip. statum ament.

Sed & illud generatim rectè monet Arist. 3. *polit. c. vlt.* vt Principes tales circa se habeant, qui non eorum tantùm sint amici, sed & status præsentis. adeoque ergà omnes ita se habeant temperatã dominatione, vt se, eamque omnibus gratam faciant. vnde apud Suetonium Augustus *omninò nixus est, ne quem noui status pœniteret.*

Vim temperatam Dii quoque prouehunt
In maius.

9. Exteros non nimis eleuent.

Si quos Princeps exteros inter amicos adsciscat, neque functionibus, neque opibus nimiis attollat. nihil enim potentius ad inuidiam, ciuium indignationem, & pericula seditionum.

10. Plures semper dari honoribus obligent, adeoq; magis annuæ Magistratus imminent.

Magistratus annuos præsertim maiores in Repub. Romana olim fuisse constat; tribus maximè de causis. nam cùm in lenatu propositum esset, ne in quinquennium Magistratuum comitia haberentur; in dicendis sententijs has refert Tacitus 2. *Annal. Superbire homines annuã designatione*; *quid si honorem per quinquennium agitent?* item; *Vix per singulos annos offensiones vitari, quamuis repulsam propinqua spes soletur; quantum odij fore ab hiũ, qui vltra quinquennium prouectantur?* Itaque duæ causæ erant in iis, qui Magistratum obtinuerant, vel repulsam tulerant, sed tertia simul Principem respicit. quam Cassiodorus ita explicat, *vt multorum prouectus gaudia reperirent.* multi scilicet per frequentem mutationem beneficijs Principalibus obstringerentur. Quam ob rem Augustus multa noua officia instituit, vt plures Reip. partem caperent à Principe. Idem consilium fuit Constantino, ac alijs, qui penetrarunt iudicium Aristotelis *polit. l. 2. c. 7.* quare *haud dubium erat*, inquit Tacit. *eam sententiam altiùs penetrare, & arcana imperij tentari.* tum ob causam quam diximus, tum meo iudicio maximè, quòd consulares & similes Magistratus, si quinquennales fuissent, magnos ex diuturnitate animos suggerere poterant contra principatum. quod verebatur Augustus. & idcircò Aristoteles Laconum Remp. reprehendit, quòd & diuturni simul, & cum magno imperio Magistratus essent. quod de alio *genere* Liu. *lib. 4. libertati magna custodia est, si magna imperia diuturna esse non sinas, & temporis modus imponatur quibus iuris non potest. & lib. 9. triennium & sex menses vltrà quàm licet Æmiliã lege censuram geram, & solus geram. hoc quidem tam regno simile est.* Atque hæc ita nisi neque per natales, neque per opes, neque per eminentem industriam quicquam periculi timendum sit. quo fortè consilio

consilio in pluribus Tiberius iurisdictiones continuauit.

11. Hæres principatus certus it.

Enimuerò auertendis horum magnorum conatuum periculis non parum expedit, certus vt sit successor, & hæres Imperij. apud Tac. Augustus *sic cohiberi prauas aliorum spes rebatur. sic plenæ Cæsarum domus, iuuenis filius, nepotes adulti, moram cupitis Seianum adferebant.* ideò Augustus à Tiberio Germanicum adoptari iussit; *vt pluribus munimentis insisteret*: ideò apud Curt. *l.* 10. malum de monarchia Alexandri omen; *sine certo regis hærede, sine hærede regni, publicas opes ad se quemque tracturum.* quare *quod imperium sub vno stare potuisset, dum à pluribus sustinetur, ruit.* sed tamen quia suspectus *semper inuisus, dominanti est, quisquis proximus destinatur*, Tacit. *1. histor.* sæpè consilium patris quod Papinianus proponit *l.* 77. *D. de leg.* 2. sequendum est; *Mando*, inquit, *filiæ meæ pro salute sollicitus ipsius, vt quo ad liberos tollat, testamentum non faciat. ita enim poterit sine periculo viuere.*

12. Principatus non diuiditur.

Quare & illud ad imperiorum manifestam ruinam vergit, si principatus in plures secetur. quæ res Bertholdos Comitibus Louanienſibus olim pares omninò perdidit. *nam in plures diuisa prouincia claritas familiæ per inopiam rei familiaris obsoleuit.* eaque adeò postmodum increuit, vt scissum sæpiùs dominatum singuli diuenderint, seu alijs excederint: vt eo nomine nemo iam antiquam claritudinem præ se ferat. satiùs olim Germani apud Tacitum omnia prædia vni deferebant, reliquis cum pecuniola abire iussis. quod salubriter hodiè plures seruant gentes præsertim in Principatibus, lege etiam latâ ne fecari vnquam possint (vt sacrosancta semper post Hugonem Capetum apud Gallos terra Salica fuit.) quin & si vni plures obtigerint Principatus, Dominatus, regna ne in posterum distrahantur. sic diuino consilio Hispaniarum regna coaluerunt, Belgicę ditiones con-

13. Potius diuisi iungantur.

nexæ sunt, & nuper à Iacobo Anglia, Scotia, Hibernia in vnum vinculum nomenque magnę Britanniæ contractæ; atque olim Pannoniæ, & tot diuersorum nominum ditiones in ius & nomen Hungariæ coniunctæ. omitto Principum pactum quo deficientibus alterutri liberis alter succedat. quod Hungariæ, & Bohemiæ sub Ferdinando I. cùm cæsus à Turco esset Ladislaus, salutare fuit.

Id porrò, si coniungi per leges regna Dominatúlve non possint in vnam monarchiam, tamen salubérrimum semper fuit, ijs pactis connectere, quibus omnium hæres vnicus semper habeatur, neque distrahi vnquam possint regiones.

14. Fœderibus in mutuam defensionem.

Quin & insuper id agendum, vt ita fœderentur in mutuam defensionem, vt nulli hostis insultet, quin altera ditio æstimet se id pati: & ad eum propulsandum viros, vires que conferat, conuento numero, & ære.

15. Arbitrium penes Principem solum sit, etsi plurium consilijs vtatur.

Iterum principatus cueruatur si Resp. geratur multorum imperijs. *vim principatus* asserit Salustius *resolui cuncta ad senatum vocando*, id est, arbitrium illius: vt scilcat, vt decernat. quò non pertinet, quod Principis authoritate fit, aliorum consilijs habitis. nam *ibi salus vbi multa consilia. Non exercitus*, inquit Micipsa apud Salustium, *neque thesauri præsidia regni sunt, sed amici.* & Theodos. & Valent. *in l.* 8. *C. de leg. Bene cognoscimus quod cum vestro consilio fuerit ordinatum, id ad beatitudinem nostri imperij, & nostram gloriam redundare.* Cauendum est tamen Principibus, ne consilij nomine arbitrium rerum ad se aliqui trahant. quo errore Corona Gallica ad ministros Regum non semel delapsa est. ac primò quidem postquam diu nutasset, & Carolus Martellus aliquando quasi oblatam occupare renuisset, non regnare, sed Regibus imperare malens, id est, vmbrâ & nomine Regi relicto, summam rerum ad se trahere. sic initio Vitellius *præmisit*, inquit Tacitus, *in vrbem edictum, quo vocabulum Augusti differret, Cæsaris non reciperet, cùm de potestate nihil detraheret.*

Nefas apud Romanos fuit priuato ad exercitum vel senatum scribere. *Miserat*, inquit Tacitus *lib.* 3. *Mutianus epistolas, quæ materiam sermonibus præbuere. si priuatus esset cur publicè loqueretur. potuisse eadem paucos post dies loco sententiæ dici.* & iterum *litteras ad exercitum tanquam accepto principatu missit.* & 2. *histor. tecitatæ Fabij Valentis epistolæ ad Consules scriptæ, haud immoderatæ: gratior Cæcinnæ modestia fuit, quòd non scripsisset.* Iterum nec licuit militem donis, populum annonâ pellicere, prætorianos largitionibus ambire, præmijs aut stipendiorum augmentis. ideoque Tiberius de Gallione. *Quid illi cum militibus, quos neque dictæ Imperatorij, neque præmia nisi ab Imperatore accipere par esset?* quæ attingere noluit Iulianus. *ne videretur*, inquit Mercellin. *id affectasse, quod sibi olim deberi Augustus existimabat.* apud Curt. *l.* 6. Philotas ecquis *è vobis corruptus est donis, quem ducem, quem præfectum impensius colui?* Herod. in Commodo: *Celebrato funere Marci visum est & amicis Commodum adducere ad exercitum, vt & milites allocqueretur. & (qui nouis Imperatoribus mos est) pecunijs elargiendis ipsorum animos sibi deuincteret.* Eodem pertinet constitutio Marciani C. *de Consulib.* ne pecunias spargant: Theodosij, nequis titulos & vela regia suspendat (*Regia enim Maiestatis est*, ait, *l.* 1. *C. vt nemo priuat.* &c.) & Valentis *C. de vestibus holob.* ne quis auratas vestes gerat, ne quis holopurpuras, quæ (*l.* 4. *C. eodem*) *soli Principi eiusq; domui dicantur.* purpura enim Maiestatis insigne erat. inde qui Imperatorem salutabant, *factam purpuram adorare* dicebantur. *l.* 1. *C. de apparit. præfec. prætor.* vt ne quidem alteri licuerit inscriptione purpureâ vti. *l.* 6. *C. de diuers. rescrip.* vbi ea res tyrannico spiritui asscribitur, & capite punitur.

16. Ad senatum; ad exercitum scribere nemini licuit, aliásve regias notas vsurpare.

Iterum regium est nobiles ab epistolis, libellis aut rationibus habere. vnde Tacit. *l.* 15. *Annal. de Iunio Torquato; iussi accusatores obijcere eum nobiles habere, quos ab epistolis & libellis & rationibus appellet. nomina summæ curæ & meditamenti.* quâ ratione sub imperio Germanico tam multi Principes speciem Supremorum apud suos, atque exteros obtinuerunt, institutis per ditiones suas tum militaribus, tum ci-

uilibus officijs, sub ijs nominibus, quæ omnia regnorum munia, dignitates, officia referant. In eaque re semper excelluit Domus Burgundica. parum abfuerunt Brabanti, & Flandri. Iudas Machabæus inchoando Imperio *l. 1. c. 3. Mach.* constituit duces populi, tribunos, centuriones, & pentacontarchos, & decuriones.

17. Nimis splendidè ædificare.

Eodem pertinet nimis splendidè ædificare, palatij arcisve instar: tribunal militare extruere, conscendere, fedcre in clypeo, excubijs, armis, comitatu militum cingi. *Erat*, inquit Tacit. *l. 3. Annal.* de Pisone, *Inter irritamenta iniuidiæ domus foro imminens festo ornatu, conuiuiumq́, & epulæ, & celebritate loci nihil occultum.* Idem 15. *Annal. Nero iubet præuenire conatus Consulis, occupare velut arcem eius, opprimere delectam iuuentutem, quia Vestinus imminentes foro ædes, decoraq́ feruitia, & pari ætate habebat.* & 1. *Annal. Excubiæ*, inquit, *arma cætera, aulæ, miles in forum, miles in curiam comitabatur.* & Herodian. de Gordiano, *sequebatur ipsum principalis pompa omnis, milites quicumque aderant, iuuenesq́, vrbani procerâ statura, ad eorum similitudinem, qui Romæ Imperatorem comitantur; virgæ item laureatæ, quo insigni Principes à priuatis diguoscuntur. præterea ignis de more præferebatur.*

18. Militiæ gloria sola Principem referantur.

Militiæ gloria, & auspicia ad solum Principem referantur. *Cæterus*, inquit Curtius, *lib. 6. omnibus præparatis, regis expectabat aduentum, capta vrbs titulo cedens. & Agricola.* apud Tacit. *nunquam in suam famam gestu exultauit. ad auctorem & ducem, vt minister fortunam referebat.* & iterum Curtius, *ibid. Alexander hostes victi voluerat Antipatrum vicisse tacitus quidem indignabatur. Huiusmodi gloriæ existimant, quidquid cessisset aliena.* & reuerà ita res habet. immiuuitur Principum existimatio, quantum alteri ex gloria asscribitur. nec immeritò Tiberius *bellica Germanici gloria angebatur.*

19. Aliorum Principum effigies ne colantur.

Prætereà aliorum Principum effigies colere Maiestatem minuit. de Agrippinæ & Neronis effigie à P. R. in vexilla sumpta Tiberius *criminatus est, nihil reliquum esse, nisi vt caperent ferrum, & quorum imagines pro vexillis secuti fuerint, duces, Imperatoresq́ deligerent.* Idemque Tiberius impatienter tulit pro Nerone etiam & Druso à Pontificibus vota suscepta, quod soli Principi competere videatur. *l. 1. C. de oblat.*

20. Illustres sine principis consensu ne peregrinentur.

Iterum rectè Cæsar sanxit *ne quis citiùs maior annis viginti plus triennio continuò Italia abesset: neu quis senatoris filius nisi contubernalis aut comes Magistratus peregrè proficisceretur.* & Augustus apud Dion. *edixit omnibus senatoribus, ne quis eorum peregrinaretur extra Italiam iniussu suo.* clarissimis & spectabilibus sine commeatu discedere licuit, illustribus non licuit. quòd sit horum potentia periculosior. *l. 15. C. de dignit.* Rursum Augustus apud Tac. *l. 2. Annal. inter alia dominationis arcana vetitis nisi permissu ingredi senatoribus aut equitibus Romanis illustribus, fepositi Ægypum; ne fame vrgeret Italiam, quisquis eam prouinciam, clausträq́, terra, ac maris, quamuis leui præsidio, aduersus ingentes exercitus insedisset.*

Quare & meritò suspectus est quisquis ex teros frequentat; & præsertim cum exulib u familiariter versatur. aliò respicere, quàm ad suum orbem rectè creditur. quomodo Pompoliano apud Sueton. crimini fuit, *depictum orbem terræ in membranas, concionesq́, regum, ac ducum ex T. Liuio circumtulisse, & seruis nomina Magonis & Annibalis indidisse.*

21. Cum exteris aut exulibus nemo sit familiaris.

Cui etiam necis causa fuit habere imperatoriam genesim. nam ex temporum illorum ratione est illud Tertulliani, 35. *Apol. Cui opus est per scrutari super Cæsaris salute, nisi à quo aliquid aduersus illam cogitatur, vel optatur, aut post illam speratur, aut sustinetur?* nam ea etsi *vanissimi cuiusque ludibria*, tamen credulos animos sæpè ad scelus instigant. *Ad extremum*, inquit, Sueton. *Telephus quasi debitâ sibi fato dominatione, & Senatum & Augustum aggressus est.* adeoque inter crimina obiectum apud Tacit. *l. 12. Annal. Chaldæos magos, & Appollinii Clarij simulacrum super nuptijs Imperatoris interrogatum.* & Scribonianus *in exilium actus, quasi finem Principis per Chaldæos scrutatus.* quare ille rectiùs; *Cane*, inquit, *ne quando de statu Reip. vel de vita Romani Imperatoris aliquid rogatus, respondeas.* saltem vaticinia nisi apud Principem nemo profiteatur, quo nomine Alexander Aristandrũ apud Curtium *lib. 7.* increpat. quanquam nec hoc extra periculum; si quid sinistri portendant. vt alijs expertus est Tichus Braius; qui apud Daniæ regem professus erat, ex genesi eius indicia dari, quòd si bello contra Cæsarem se implicaret, eum regno exigendum. quem ideò ipsum Rex regno priùs exegit. Huiusmodi diuinationes rectè à iure prohibitę sunt. *l. 6. C. de malefic. quippe ipsam propemodum pulsant Maiestatem l. 7. C. eod.* & iudiciariam astrologiam seuerè damnauit Sixtus V. *in bulla cœli & terra.* Ideoque pluribus constitutionibus, tum Ecclesiasticis, tum Principum nostrorum vetitum est super salute Principis, Reipvictorijs, cladibus, concertationes, aut sponsiones facere.

22. Neque in genetion aut animos imperatorios inquirat.

Conuocit etiam præsidijs, & corporis custodibus Principem esse munitum. quia *parum tuta est sine viribus Maiestas. Liu. lib. 2.* præsertim principatus nuper armis quæsitus, armis tenendus erit. quo nomine Mæcenas Augusto suasit, vt duos præstantissimos ex Equitibus qui præsidio præessent sumeret; & essent qui eius custodiam gererent. Romulus trecentos Celeres & bello, & pace habuit. nec hodiè sunt Principes, qui non habeant corporis custodes armatos. & prudentissimi olim vel instituerunt, vel retinuerunt.

23. Corporis custodes habeat princeps.

Catilina coniurationem apud Florum *l. 1.* ausus est, *quòd in extremis mundi finibus arma Romana peregrinabantur.* & Salustius, *In Italia*, inquit, *nullus exercitus, Pompeius in extremis terris bellum gerebat.*

Quæ etiam ratio facit vt Tiberius Augustus, alijque de coërcendo eo intra terminos cogitarint, ne, vt testatur Dion. *si Imperium dilatare voluisset, id difficilius tueretur; facilius quia partum amitteret.* & verissimè Curtius *in lib. 4.*

24. Coërcendum me intra fines sit imperium deliberes.

grane

graue Imperium, difficile est continere, quod capere non possis. videsne vt navigia quæ modum excedunt, regi nequeant? nescio an Darius tam multa amiserit, quia nimiæ opes magna iactura locum faciunt. facilius est quadam vincere. quàm herculè expeditius manus nostra rapiunt, quàm continent!

25. Vrbem imperij sedem non omittat.

Vrbem etiam & sedem Imperij sui Princeps non facilè omittere debet. vt Augustus bienuio continuo post adeptum imperium pedem porta non extulit. nec aliàs diu vrbem reliquit. nam neque decorum, vt ratiocinatur Tac. 2. Annal. Principibus si vnà alterâve ciuitas turbet omittere vrbem, vnde in omnia regimen. vt & Capitolinus, ne Imperatore absente sedes imperij à conitatis occupetur. Liu. l. 3. de Terentillo, is, inquit, Consulibus absentibus ratus locum tribunitijs enim ἀπορῶ tum nihil absurdius: vrbem tu relinquas, ergò idem si Galli venirent. non est, inquit, in patrietibus Reßublica, at in aris & focis: fecit idem Themistocles. fluctum enim totius barbaria ferre vrbs vna non poterat. At idem Pericles non fecit; annum ferè post quinquagesimum, cùm prater mœnia nihil teneret. nostri olim vrbe reliquâ captâ arcem tamen retinuerunt.

26. Regicidas vlciscatur.

Iterum ad securitatem Principis pertinet, ne quis vel hostem Principem interficiat. Seuerus Pertinacis interfectores capite damnauit. Quod factum, ait Herodianus, incredibilem illi tum gloriam attulit, tum etiam diutissimè imperandi securitatem. Fecit idem Nero, Vitellius, Alexander, Baiazetes, Dauid, alij innumeri, sunt qui credant Pilatum à Nerone capite plexum; quòd Christum Iudæorum Regem supplicio affecisset: quamuis Nero Christianis infensissimus fuerit. adeoque non honore Christi: vt Tacitus de Vitellio; non honore, inquit, Galba, sed tradito Principibus more, munimentum in præsens, in posterum vltionem. sic & Decemuiri posituri imperium monent Patres vt ipsis ab inuidia caueatur, nec suo sanguine ad supplicia Patrum plebem assuefaciant. potiùs vt semper sacrosanctos Principes, Magistratus, patricios vereri omnes doceant. Quomodo, inquit Dauid, non timuisti mittere manum tuam in Christum Domini? Quâ ratione nostro sæculo infame fuit supplicium Mariæ Scotiæ. omitto causam religionis, neque maculam abstersit prætia degradatio, & regni priuatio. sed oleum igni additum est, & plura temeritatis apud plebem irritamenta: eoque grauiora, quòd speciem iuris induant, & sub illius vmbra Monarchas sub plebis suę pedes proijciant ipsi iure in alios statuto digni.

Optimatibus apud populum prætexuntur quinque. Comitia, Magistratus, Iudicia, Arma, & Armorum vsus atque meditatio. Circa Comitia licere omnibus adesse, sed pœnâ dictâ maiore patricijs, siue diuitibus si non adsint, quàm plebi. Circa Magistratus autem non licere his qui magnum censum habent, renuntiare Magistratui; plebi verò & pauperibus licere. Circa Iudicia pœnam decernere diuitibus nisi iussi dicant ciuibus; plebi verò impune sit, siue illis magnam, hu verò paruam mulctam dicere, vt est in Charonda legibus; quibusdam verò in locis licet omnibus qui descripti sunt ad comitia iudiciaq; adesse: qui nisi parent, pœnas luunt magnas, adeoq; metu pœnæ neque nomina edunt, neque ad concliones & iudicia ueniunt: eodem modo circa arma & gymnasia statuunt. plebi & pauperibus non licet habere arma: patricijs verò pœna constituta est, ni habeant. Illi si se in armis non exerceant, minimè plectuntur: patricij verò puniuntur; adeoq; his metu pœnæ, arma tractare compelluntur, illi impuniti ab armis abstinent. Hæ sunt Optimatum artes siue arcana consilia aduersus plebem.

Summa in eo est, non debere plebem lege aliquâ à iure publico excludi, sed indirectè incommodo aliquo, quod ipsamet subterfugiat. Lege, inquit Liuius, lib. 4. prohiberi, & connubium tolli Patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. & iterum; Principes plebis ea comitia malebant quibus non haberetur ratio sui quàm quibus vt indigni prætererentur. & eodem l. cùm plebs ius creandi Magistratus ad se simul traxisset, plerisque, inquit, haud dubium erat, creaturos ex plebe sodalissimum quemque. verumenimuerò euentus eorum comitiorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisq; esse, alios secundùm deposita certamina incorrupto iudicio esse. Tribunos enim omnes patricios creauit populus, contentus eo quòd ratio habita plebeiorum esset. Concludit ergò rectè Aristotel. lib. 3. cap. 7. polit. cùm multitudo inopum in ciuitate est, & eadem ab honoribus excluſa est. necesse esse eam ciuitatem plenam esse hostium Reipublicæ. Vnde Iustin. lib. 13. Pedites, inquit, indignati nullas sibi consiliorum partes relictas, Aridæum fratrem Alexandri Regem appellant. Ita seceditur, in seditiones itur, & bella ciuilia. præsertim cùm vtrimque partes ferocem pertinaciam imbiberunt. vt apud Liuium lib. 7. de Dictatore obstinato tollere potuit totum è Republica Consulatum, quàm promiscuum Patribus ac plebi facere. & iterum Liuius lib. 5. tribus ex plebe tribunis consulari potestate creatis non incommunicatum modò imperium cum plebe, sed propè amissum summum imperium. quia in hisce contentionibus, vt lib. 2. distrahitur luceraturq; Respublica per Magistratus, magisq; quorum in manu sit, quàm vt incolumis sit quæritur. Non lege ergò, sed consilio patricijs agendum, vt plebs à communione iuris publici absit. tectè tamen, & ita ne quod agitur appareat, ne erumpat in Liuij querelas, libr. 4. Patrum ambitione atribuiq; fieri, vt obsoptum plebi fit ad honorem iter. & iterum; fraudem profectò in re esse, & Symptonium Comitijs plus artu adhibuisse, quàm fidei. Igitur plebi permittendum, vt à comitijs absit impunè, quasi domesticis

2. Plebem non lege sed indirectè à Rep. excludi.

CAPVT XXXIV.

De statu Optimatum asserendo.

1. Quæ Optimatum arcana.

VIdeamus nunc de arcanis Optimatum. ea Aristoteles polit. lib. 4. cap. 13. ita attigit, sunt autem illa arcana siue sophismata quæ ab

domesticis eius curis id concedatur; patricij verò si emaneant, puniantur. plebi liceat renuntiare magistratui; patricio non liceat. Plebs immunis sit à iurisdictione capessenda; patricius nullo modo se possit subducere. plebi liceat arma non habere, armorum exercitio abstinere; patricij illustresque armis vtantur, iuxta *l. vlt. Cod. de præpos. sacr. cubic. & tit. 27. de pace tenenda, lib. 2. feud.* eaque doceantur, quæ gloriatur Marius, quamuis homo nouus apud Salustium *in Iugurtha* se didicisse, *hostes ferire, præsidia agitare, nihil metuere nisi turpem famam, hyemem & æstatem iuxtà pati, humi requiescere, eodem tempore inopiam, & laborem tolerare.* Deniq; iuuentus patricia ita educetur, vt in spem Reipublicæ adolescat; vt præsentem Reipublicæ statum amet, eidemque omni parte aperetur, vestes, sermone, occupationibus demonstret, cuius corporis sit membrum, cuius vrbis ciuis, cuius Reipublicæ partes affectet.

3. Nobilibus familijs paupertas ea publico succuratur, & aliæ sublegantur.

Paupertati nobilium etiam familiarum vel ex publico consulatur, ne extinguantur, aut viles fiant: si decreuerint, aliæ sublegantur, quod fecere Cæsar, Augustus, Claudius: de quo Tacitus 11. *Annal. in numerum patriciorum adscivit Cæsar vetustissimum quemque, aut quibus clari parentes fuerant.* & Caius apud Dionem *lib.* 59. *Equitibus quibusdam in spem senatoriæ dignitatis lati clauum dedit.*

Rursus cauendum consilijs, etsi non lege, vt diximus, quamuis inter leges XII. Tabul. fuerit, patricij cum plebeijs connubia ne iungant; ea enim coniunctio incendit animos plebeios, degeneres facit patricios.

4. Idioma gentis seruetur.

Sed & ad Reipublicæ dignitatem retinendam pertinet vsus vernaculæ linguæ, vt is non tantùm popularibus, sed & patricijs iubeatur. Leges, Senatusconsulta, Edicta non alio vulgentur, Responsa publica non alio dentur. Romani nec Græcis vnquam nisi latinè responsa dederunt, quin ipsos per interpretem loqui cogerunt, non in vrbe tantùm, sed & in Græcia & asia, quò Latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur: *indignum esse existimantes, illecebris & suauitati litterarum Imperij pondus & auctoritatem donari.* Val. *lib. 2. cap. 2.* Albertus Pius Belgarum Princeps, tametsi plurium linguarum peritus esset, & supplices alterius tantùm gnaros patienter audiret; non aliâ tamen quàm Latinâ, Germanicâ, vel Hispanâ respondebat.

5. Et pleraque cautiones quas Principes vsurpant.

Iterum ad salutem patriciorum pleraque spectant, atque obseruanda sunt quæ ad salutem Regum, ne cœtus fiant, ne nimiæ largitiones, affinitates, excessiora ædificia, ne quis quomodocumque emineat ipse ordo ne quomodocumque vilescat, Magistratus, Senator, patricius, ne priuatis iniurijs, ne publicis supplicijs afficiatur, si quid plebs machinata fuerit, quò se efferat, statim isti nodo alius cuneus quæratur summa Reip. negotia non-nisi in dictionis Metropoli agitentur, ab ea vrbe illisque negocijs patricij quàm minimè absint.

6. Summè cauendum ne

Enixè, ne in regnum vertatur Aristocratia, oculos non auertere oportet à viris eminentioribus animo, genere, aut fortunis; in bellum eos adlegare, mox reuocare; præsenti honores vrbanos deferre, nec diu nec bis gerendos; plures nimium amicos terris aut animis discernere. Cæsar Societatem cum Pompeio & Crasso iniit, *ne quid ageretur in Repub. quod displicuisset vni è tribus.* postmodum Cæsar ipse se extulit, *& vnus omnia, & ad arbitrium administrauit.* Sueton. *de Cæsare.* Tullius ad Atticum; quod prouinciam per annos decem vltra tempus legis, & postquam decretum est, vt ei succederetur, exercitum diutiùs haberet, quàm populus iussisset, inuito Senatu. & Senatusconsultum fuit ne cuius ratio haberetur, qui eo anno tribunus plebis esset; néve quis reficeretur in annum tribunus-plebis.

Cato olim, & hodiè plerique politici existimarunt expedire discordias esse in Republica, factionesque ali. Liuius ait, *venenum esse Reipublicæ discordias Ordinum.* vtrumque rectè, si quomodo prudenter dirigantur & dirimantur. Nimia Cæsaris & Crassi & Pompeij coniunctio viam strauit ad perniciem Reipub. nimis postmodum erumpentes inimicitiæ Rempub. pessundederunt: illa tempestiuè solui debebat, & prudenter: hæ conciliari antequàm in immensum excreuissent. tardiùs fuit cùm Cicero *lib. 9. epist. 11. ad Atticum* optat, *vtinam in hac miseria Reipub. politicum opus efficere & manare mihi liceat!* & Balbus ad Ciceronem; *quòd si Pompeius & Cæsar coniungi possint me satis vixisse putabo.*

7. Discordiæ quando & quomodo sint?

CAPVT XXXV.

De statu Democratico asserendo.

1. Summum in Democratia arcanum, vt nihil admittatur à quo liberè edictum, ne quis vinctum aut claufum ciuem tali nocear;

IN Democratica Rep. arcana non ita locum habent, cùm occulta consilia vulgari non possint, omnibus tamen hoc primum vsurpatur, ne quid admittatur quod libertati noceat. ne quid Princeps, ne quid optimates faciant, quod possint malè vertere. Inde Romæ Romanum teneret: ne cui potestas foret ciuem Romanum interficiendi, quæ lex renouata est, sæpè iam moritur is salutem attulit, etiam tribunitia potestas, quæ à plebe iniuriam auerteret, summâ contentione obtenta, retentaque, & sacrosancta semper fuit; vt tribuni præsides atque libertatis custodes essent. Vt creato Dictatore cessante omnium Magistratuum iurisdictione tribuni potestas maneret. vnde illud Liuij *lib. 3. plebs non est habenda aut habendi sunt tribuni plebis.* tantaque assiduitas tribunorum fuit, vt nec semel abnoctare liceret: tanta potestas, vt Tac. *lib. 3. Annal.* dicat *summi fastigij vocabulum.* adeoque vt Cæsar occupato imperio dictaturam perpetuam sumpsit; ita Augustus suauiùs irrepens tribunitiâ potestatem quem secuti sunt successores. Hinc Alexander apud Lamprid. *Gratias,* inquit, *vobis*

2. In eam tem tribunitio, similéve potestas habenda;

ago de Cæsareo nomine, de Pontificatu maximo, de tribunitia potestate.

3. Contraria Populus quam Optimates gradiuntur via.

Quæ apertè in Democratia fiunt, Aristot. *lib. 4. politic. cap. 13.* contraria fieri docet ijs, quæ optimates solent facere. *in populari*, inquit, *statu contra hat alia excogitant. pauperibus salaria constituunt, contionantibus, atque iudicantibus: diuitibus autem ac patricijs nullam pœnam imponunt.* Iterum populares summam Comitiorum, Magistratuum, iudiciorum, atque armorum ad se trahunt: in comitijs enixè curant vt popularia suffragia præcellant: in Magistratibus, vt viri populares ijs imponantur: in iudicijs, vt fic veritati consulatur, vt libertas non corrumpatur: vt liberæ sint accusationes, non impunitæ tamen calumniæ: vt arma in manu populi sint, & in illis populi meditatio, atque exercitium. Rempublicam enim possident, qui arma.

4. Ne quis ui. mis emineat.

Iterum in populari statu cauetur ne patricij nimium emineant: insignia, aut simulacra dignitatum nimia præ se ferant. vnde illud Liuij *lib. 3. non pudet lictorum vestrorum maiorem propè numerum in foro conspici, quàm togatorum aliorum?* rursum ne in territorio nimias possessiones patricij obtineant, hinc illud; *Auderentne postulare, vt cùm bina iugera agri plebi diuiderentur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret?*

5. Magna imperia diutur na ne fiat.

Aduersus regna affectantes est illud Liuij *lib. 3.* Libertatis, *magna imperia diuturna esse non sinas.* Cæsar post decennale in Gallias imperiũ demandatum, Romanum inuasit. adeò excreuerat animus, vt sub fortuna priuati coërceri non posset. Iterum bella ciuilia parturire regnum solent, neque componi, nisi imperio ad vnum delato: ab ijsque adeò cauendum.

6. Qui regnati fuerunt iu rant nemine regnare pas furos.

Porrò populi qui regnati fuerunt, quò minùs sub veterem fortunam relabantur, iurare solent, se neminem regnare passuros, palatia destruere, bona regia deripere, statuas frangere, imagines abolere, memoriam damnare, ita Romæ exactis Regibus vel oppressis ijs, qui regnum affectarunt. Liu. *lib. 2. & 4. & lib. 2. feud. tit. 53. de pac. tenenda.* & Ambros. *1. offic. si tyranni aliquis imaginem habeat, nónne obnoxius est damnationi?*

CAPVT XXXVI.

De mixto statu asserendo.

1. In mixto statu omnes oculi intendendi ne quid supra alterum increscat.

POrrò in statu Reip. temperato, siue ex simplicibus formis mixto, venena & remedia non minùs miscentur, eoque diligentiùs in mutui amoris conseruationem incumbendum est, quo res mixtæ pluribus morbis, difficilioribusque curationibus sunt obnoxiæ, facilè soluitur temperies leui alicuius qualitatis excessu. Itaque cùm in mixta Republica aliquid oritur quo ex mixtis alterum supergredi alterum tentat, centum Argi oculi intendendi sunt. nam subdolè plerumq; hæc fiunt, caudæ omnes Sampsonicarum vulpium colligandæ sunt. nihil omittendum est, quo aliquid impediri possit supra æquitatem instituti increscere.

CAPVT XXXVII.

De Consultatione.

1. Augusta consultatio.

RErum humanarum augustissimum esse Consultatione vti, scripsit Philosophus *epist. ad Alex.* quare inter augusta imperij negotia, & post tractatas rerum materias, de earum vsu, qui in deliberatione atque consultatione capitur, paucis dicendum. Itaque cùm multa cura summo Imperio insit, certum est Principem suâ scientiâ non posse cuncta complecti. assumi oportere & alios in partem curarum, & plurium consilia æstimari. rectè Otho apud Tacit. 1. *hist. æternitas rerum, & mea cum vestra salus incolumitate Senatus firmatur.* ad eamque proportionem dicendum de Iudicibus, Magistratibus, seu Rectoribus Prouinciarum. ad omnes spectat illud *Eccles. 33. Sine consilio nihil facias, & post factum non pœnitebit.*

2. Rebus gerendis præmittenda.

Ferunt Augustum consilijs Mæcenatis, & Agrippæ per mortem orbatum, multa memoriâ repetentem improuidè gesta, exclamasse; *Horum nihil accidisset, si aut Mæcenas aut Agrippa vixissent.* Quare & Titus Vespasianus *amicos elegit*, inquit Suetonius, *cap. 7. quibus etiam alij post euos Principes, vt & sibi & Reipublica necessarijs acquieuerunt.* & rarò eminentes viri non magnis adiutoribus ad gubernandam fortunam suam sunt vsi. & iam olim ob assiduas Senatus & Magistratuum consilia adagium fuit *Romanum sedendo vincere.* Videamus itaque breuiter qui eligendi, quomodo audienda consilia, & quibus acquiescendum.

3. Ad eam amicitiam adhibendis.

Amicos, inquit Suetonius, *elegit nullum* enim *maius boni Imperij instrumentum, quàm boni amici.* Plin. *in paneg.* fidos ergo, & præsentem Imperij statum amantes. Virtutes, doteſque, quas quis desideret satis *lib. 1.* descripsimus, specialim id animaduertendum, ne nimia ingenia, acuta illa atque ignea fumantur, nouandis quàm regendis rebus aptiora: paria negotijs, non quæ supra sint: flexibilia & quæ tempori aptare se possint. Temporibus parere omnes politici præcipiunt, *Faciet*, inquit Seneca, *sapiens etiam quæ non probabit, vt etiam ad maiora transfitum inueniat; nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit, quibus alij vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur rei agendæ causa.*

4. Etiam veteres.

Elegit, inquit Sueton. *amicos, quibus etiam alij post eum Principes acquieuerunt.* perperam enim agunt, qui initio Magistratus aut Imperij decessoris consiliarios vel assessores repudiant. *Amicum patris tui ne dimiseris. Prouerb. 16. Eccles. 19.* eos quidem intelligo, qui ita se gesserunt,

runt, ita vixerunt, vt eorum probetur fides, ac integritas. liberos decet esse heredes, non modò facultatum, sed etiam amicitiarum paternarum. non est amicitijs vtendum vt floribus, tam diu gratis, quàm diu recentibus. Præterquam quod antecessorum consiliarij rerum gestarum causarumque sint gnari, quas qui ignorant, eumdem finem rarò attingunt. ex illis eadem Reipublicæ administrandæ facies, ex his noua apparét. in quibus duabus rebus magnum momentum ad continendùm in officio subditos, aut ad nouandum animandos.

5. Indefessi. Ingenia rursus indefessa, quibus hoc persuasum, vigilando, agendo, benè consulendo prosperè omnia cedere: quibus assidua cura Reipublicæ molesta non sit. qui non existiment negotium esse Principis, & otium Senatoris. *Vidisti*, inquit Salomon, *Proverb. 22. virum velocem in opere suo? coram Regibus stabit.*

6. Senes. Iterum senes; quibus etsi corpus annis infirmum, ingenium tamen sapientiâ validum sit. quos experientia & rerum multarum vsus erudijt, atque effecit vt acutiùs quàm alij prospiciant. qui morum animorumque prouinciæ sint gnari, sciantque, ad consilium de Republica dandum, caput esse nosse Remp.

7. Fidi. Qui eâ doctrinâ sint imbuti, de qua Plato *Epistol. 10.* constantiam, fidem, animi sanitatem, ego aio veram philosophiam esse, alias autem quascumque & aliò tendentes sapientias, si elegantias & argutias dixero, verè censeam appellasse.

8. Togati. Sed & illud ex Cassiodoro 3. *variar. epist. 33. nihil dignius esse, si & Senatorio vestiatur honore, togata professio.* & Plauti *epidic.*

——— *hic erit optimus,*
Hic poterit cauere rectè, iura qui & leges tenet.

Vnde mirum non est quòd Alexander Imperator adolescens, Syrus, alienigena, tam benè imperarit, qui tam multos Iureconsultos adhibebat consilijs: & imprimis Vlpianum, quem nunc parentem, *l. 4. C. locati.* nunc amicum vocat. *l. 1. Cod. de com. stip.*

9. Linguarum peritia. Linguarum etiam peritiam desiderem. *Linguarum enim diuersitas*, inquit Augustinus *de essentia Diuina, hominem alienat ab homine*: & historiæ cognitionem. quæ verissima disciplina est, exercitatioque ad res ciuiles. conglobata quædam & coaceruata sapientia, hominumq; multorum mens in vnum collecta. qui præteritorum meminerit, de futuris etiam rectiùs deliberabit. rectè Alexandro *fuit consuetudo*, inquit Lampridius *in eius vita, vt si de iure, aut de negotijs tractaret, solos doctos, & disertos adhiberet: si verò de re militari, milites veteres, & senes benè meritos, & locorum peritos, ac bellorum, & castrorum, & omnes literatos, & maximè eos, qui historiam norant; requirent*, quid in talibus causis, quales in disceptatione versabantur, veteres Imperatores, vel Romani, vel externarum gentium fecissent.

10. Veritatis amantes. Nunc in ipsa consultatione optem eos qui veritatis sint amantes: Veritatem vt filiam Iouis venerentur, non vt blandiantur auribus: sed malint veris offendere, quàm placere adulando. qui, vt Epaminundas, ne ioco quidem mentiantur. quibus linguam non suspendat inclusam metus, qui non quæ potentibus placent spectent, corporumque vmbras imitantes, omnibus illorum dictis assentiantur; quibus denique consiliorum gubernaculum lex diuina sit, qui veri copiam faciant; non perplexa, & quò ducantur inclinatura respondeant.

Veritatis comitem ergo desiderem libertatem, & constantiam. quâ non interdum alia atque alia decernant, vt nec eorum qui dominantur simultas aut arrogantia fert, ita bonum malúmve publicum existiment. nō peruicacian tamen admisero, quâ ratione meliori allatæ non cedant, aut rei mutationi. non est turpe cum re mutare consilium. melius est recurrere è medio curſu, quàm malè currere. Constantia enim non est nisi in bona causa, & cui subsit veritas. quæ vbi deprehensa est, *nihil tam deceat*, inquit Cicer. *lib. 1. de off. quàm in omni re gerenda consilioq; capiendo seruare constantiam.* hic tamen vt modesta & prudens moderatio adsit. sicut enim constantia non finit hominem deprauari, sic peruicacia non corrigi: proinde sicut illa laudanda, sic ista est emendanda.

11. Liberi.

12. Constantes.

13. Affectibus vacui. Iterum in dando consilio, *Omnes homines*, inquit Salustius, *qui de rebus dubijs consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet.* Affectus vt in plerisque sunt diuersi, ita iudiciorum discordiam & peruicaciam generant:

——— *scissura domestica turbat.*
Rem populi, titubatq; forum, quod dissidet intus.

14. Non paruacaces. Peruicacia porrò maximè consultantibus nociua est. boni, & prudentes ficubi ipsos errare contigerit, indicatæ veritati libenter assentiuntur. at vulgus ineptum contumacissimum est. at multi vulgi vitia habent. Augustum in Spirensi Senatu decretum; *A dissidijs vtrumque contumelijs q, abstinento: pacì & concordiæ mutua studento.* & rectè Plinius, *Singulis ro integrà dissentire fas esse; peracta, quod pluribus placuisset cunctis tuendum.* abstinet qui errare malunt & eam sententiam quam adamauerunt, pugnacissimè defendere, quàm sine pertinacia quid constantissimè dicatur exquirere.

15. Non cupidi. Nihil attinet dicere abesse debere pecuniæ studiosum, futurum persidum Consiliarium. Iudicem irreligiosum, Magistratum quæstui & muneribus obnoxium. abesse debere & eos qui improuidi, & arrogantes cum securitate quidem decernunt, & in ipsa rerum administratione deficiunt. qui non meminerint Hermocratis ad Syracusanos, *Quoniam*, inquit, *Athenienses propediem huc sunt appulsuri, videte quâ ratione pro viribus, opibusq; vestris ipsos honestissimè propulsaturi situs: & cauete, ne per hostium contemptionem ab ipsis imparati opprimamini, néve rumoribus, & nunciis alicundè allatis fidem non habentes, rerum summam negligatis.* hæc pestis plerumque hodiè potentissimos ludibrio exponit.

16. Festini lenè. Cunctatorem & celerem prout & casus, & tempus

tempus expostulant amo. qui non inutili cunctatione agendi tempora consumat, nec audeat satis, nec prouideat: qui in gerendis negotijs non ignoret sequendas temporum opportunitates, & in occasione rerum desidiam, ac tarditatem omnem quàm diligentissimè fugiendam; & è contrario, cùm mora sine periculo esse potest, tutiorem esse cunctationem, ac tarditatem. Fabius ille Max. cunctando restituit rem. Aratus Achæorum Dux *in consilijs, inquit Polyb. lib.4. segnis erat, in subeundis periculis timidus, quo factum est vt triumphis maximis omnem Peloponesum impleuerit.*

His igitur in rebus rursus valet prudentia, & illi sunt adsciscendi, qui ex præteritis atque præsentibus rectè de futuris coniecturare norunt, atque in quamcumque partem futurorum incertitudo inclinauerit, solertia expedire consilia; & cæteroquin, quantum fieri humanitus potest,

Commisisse cauent, quod mox mutare laborent.

Quod exactiùs obtinent, qui à pueris ad Rempublicam sunt formati, pridem in ea versati, pluribus cingulis vsi, gradatim prouecti, per Virtutis ad Honoris ædem ducti, qui alium post alium sibi Magistratum peperêre, semperque in potestatibus eo modo agitauerunt, vt ampliore, quàm gerebant, digni haberentur: qui non tantùm res oculis visas, manibus tractatas norint, sed & gesta maiorum, atque historias domesticas atq; externas: qui consiliorum atque euentuum commoda atq; incommoda animaduerterint, quæ morâ, quæ festinatione consilia fuerint corrupta. vbi ergo, inquiebat Petrus Aldobrandinus, vrget temporis angustia, accelerandum non est, sed maturandum; illud enim inconsiderati est animi, hoc verò prudentis.

17. Tacit. Tacitus. Tandem & taciturnitatem omnimodo exigo; si enim magna pars est rei benè gerendæ nosse hostium consilia, tanta ex aduersо est ea celari. *Taciturnitas*, inquit Valerius, *optimum atque tutissimum rerum administrandarum vinculum*: & Plinius, *Tempestiuum silentium* ait *rem esse sapientissimam.* Sanè diligentiùs tuenda sunt deposita verborum, quàm pecuniarum. pauci sunt qui auro corrupti deposita arcana suorum Principum prodant: multi qui incuriâ, indiligenti custodiâ, de illis imprudenter disserendo, dum sermones ab alienis auribus capi possint, vel chartas arcanas infidis ministris fidunt; ex quibus alij per plures interpositas personas, auro corrupti ea tanquam rerum nouarum curiosi dumtaxat expiscantur. Absint ergo à conuiuijs de arcanis colloquia. Vino redundante ne secretum quidem onerati continent. quod suum alienumque est, pariter effundunt. Optimè Diuus Ambrosius, *De Elia & ieiunio, cap.17. Plerique*, inquit, *vino vtuntur vt oculeo, & quibus tormenta non eliciunt vocem proditoris, eos tentant bibendo, vt patriæ statum, salutem ciuium, defensionis suæ prodant consilia.* ita fecêre Crassus, Bonosius, atque hodiè nihil est frequentius.

Eumene Rege in Senatu Romano audito, cùm de toto bello aduersus Persen deliberatum esset, in præsentia nihil, præterquam fuisse in Curia Regem, scire quisquam potuit. Bello denique perfecto, quæque dictaab Rege, quæque responsa essent emanauere. quot hodiè vbique rimæ! auriculas asini quis non habet?

Alterum quod prodendis consilijs occasionem dat, est consultorum discordia, dum inuicem animis & sententijs dissident, & quique apud amicos de alteris conqueruntur.

Tertium est, vt quantacumque sit communio diuini humanique iuris maritum inter & vxorem, nullatenus tamen eum hac ille arcana Principis communicet. *Ab ea quæ dormit in sinu tuo custodiam claustra oris tui.*

18. Consultans. Deuenimus nunc ad eum, qui consultatione vtitur, Magistratum, Iudicem, Principem, eius partes sunt ita se exhibere, vt consultos non habeat tamquam pædagogos, non eorum arbitrio regatur, non aliorum consilia dumtaxat otiosè audiat, sed ipse quoque de rebus diligentissimè cogitet, examinet consilia, & non citò facili credulitate ad falsa prolabatur. non tam quis dicat, sed quid dicatur expendat.

Quandoque est aliter non importuna locutus, & aliquando sapientissimi falluntur; contemptus dat optimum consilium.

19. Libertatem iuuet. Libertatem portò non concedat tantùm sed iuuet, vt maximè iuuenes animet, verecundioresque, ne seniorum antiquitati cedant, néve pudore vitioso illis contradicere nolint, & minùs sint libera eorum suffragia. propositâ libertate vniuscuiusque sententiam certò cognoscat, collaudet etiam honoretque bene consulentes; nec alios ignominiâ afficiat, aut culpet. defuturi sunt qui suadeant, si malè suasisse periculum sit. Augustus seriò omnes cohortabatur, vt suum sibi consilium aperirent, annuens eis omnem libertatem. Hadrianus etiam non ægrè ferebat admoneri, & corrigi, vel ab humili persona. sic vt præter sententiam etiam subitò ac fortuitò iuuaretur.

20. Assentatores oderit. Assentatores, & quos videt, non ex animi sui sententia suadere, dissuadere, sed adulandi certamine, vnaque contentione, quis blandissimè fallat; æstimet in consilio Reipublicæ perniciem maximam adferre; patriæ virtutisque inimicos, vt coruos esse. illi mortuorum oculos, hi viuorum animos ac mentes perdunt, & excecant. claudendæ aures aditusque ijs, quibus omnia potentiorum honesta, atque inhonesta laudare mos est. Denique suspectos habeat, qui alios arcent. Principes perdunt, qui eos à populo semouent, qui soli internuncij sunt, aliud quàm respondetur sæpè referentes, claudentes Principem suum, & agentes ante omnia ne quid sciat.

In assentatione credat Theophrasto, turpe colloquium esse, & obsequium omne assentatorum vtilitatis gratiâ institutum; quos & Socrates dicebat, vt lupos canibus, similes esse amicis: diuersa tamen studia sequentes: & Diogenes vt sepulchra, quæ solum amicitiæ nomen inscriptum habent. quos Terentius

describens optimè assentatorem ita loquentem facit post cætera;

Quidquid dicunt, laudo: id rursum si negant, laudo id quoque.
Negat quis? nego: ait? aio: postremò imperauit egomet mihi
Omnia assentari: iù quæstus nunc est multo uberrimus.

Is vsus etiam nunc est frequentissimus: paucissimi Principes satis hoc genus hominum noscere, vitareque potuerunt, non Alexander non Cæsar, non Crassus, non alij magnis illis similes. quisque sibi est indulgentior; & quamuis suorum vitiorū conscius, palàm tamen laudari amat. Ioannes Papa XXIII. cùm plus æquo laudaretur, Scio, inquit, me ludi, sed falsa quoque laus me delectat. sed multi adulatorum consilijs in præcipitia acti serò eorum laudes sunt detestati; prudentes tempestiuè. Augustus vt pestem reiecit. Iouinianus testatus est, se deprehendisse, non eos Deum colere, sed purpuram, Alphonsus nihil magis est auersatus, quàm adulatores. Constantinus tineas, & sorices Palatij appellauit. Tiberius summè odit. Pensennius Niger laudes audire noluit; Viuus, inquit, volo placere; mortuus etiam laudari. Attila carmen in ignem coniecit, quo poëta pro more originem eius ad Deos retulerat. Igitur Consultans Principum laudatorum exemplo genus hoc hominum hostiliter amicum cane peius & angue oderit, & à veris amicis disterminet: hos quidem, vt in rem Consultantis & publicam consulentes, æstimet, obsteruetque; illos autem, vt in rem suam, quæstumque mendacij.

21. Publicum bonum spectet.

Præ se ferat semper in omni deliberatione Consultans honestatem, virtutem, bonum publicum. ea omninò deliberanda non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio. salutem Reipublicæ tueri nulli magis conuenit, quàm Principi. ita se ostendat Rempublicam gerere, vt sciat populi rem esse, non propriam.

22. Nulli indignetur.

Ad hæc numquam Consultans demonstret indignationem aduersus eos, quorum bona consilia successu caruerunt. solus Deus rerum exitum in potestate tenet. sæpè praua magis, quàm bona consilia prosperè eueniunt. vulgus eorum fidem qui in dandis consilijs, & in gerendis rebus solent versari, ex euentu solet æstimare.

23. Dicta expendat.

Tandem auditis consultorum consilijs iudicium suum Consultans ipse suspendat, gnarus eam esse regalem virtutem celeriùs necessaria sentire, & tardiùs in verba prorumpere. rarò admodum quid facturus sit præ se ferat, nec sermone tantùm celet: ipso aspectu & vultu non reuelet sua decreta. quid facto opus sit, cum multis deliberet: quæ agere voluerit, cum paucis communicet. & vbi optimum ex omnibus consilium ceperit, apud se solum teneat, ne aduersarijs hoc indicetur, & insidijs eorum appetatur. Concilio soluto, si res moram patiatur, Consultans rationes vtriusque sententiæ memoriâ repetat, ac ruminantium animalium instar, iterum, iterumque mandat, digerat, concoquat;

—— Per noctem plurima voluens.

24. Deo commendet.

Nox dabit consilium. antelucana cogitatio declarabit, quid bono publico magis expediat. Non tamen à consilijs facilè abscedat eorum, quos pridem expertos, sagaces, fideleisque cognouerit. elegit, inquit, Seuerus amicos, quibus etiam post eum Principes acquieuerunt. acquiescat, nisi melior omninò ratio secùs suadeat.

Et vt veteres etiam Deos in consilium adhibebant, auguria, & auspicia sectabantur; ita & Christianus sapientiam à Deo expostulet, & Christianè illud ethnici sectetur;

—— si consilium vis;
Permittes ipsis expendere Numinibus, quid
Conueniat nobis, rebusq; sit vtile nostris.

Deum inuocet, vt consilia optima inspirer, dirigat, prosperet. apud ipsum est sapientia & fortitudo, ipse habet consilium & intelligentiam. ipse dat mortalibus sapientiam, & ex ore eius prudentia & sapientia: ille quem voluerit spiritu intelligentiæ replebit, & tanquam imbres mittet eloquia sapientiæ suæ, & diriget consilium eius, & disciplinam; sine illo sana consilia in finem insanum desinunt. manum injicientibus fatis heberantur sensus hominum. cogitationes mortalium timidæ, & incertæ prouidentiæ nostræ: Deus autem dat consilia magnifica, & recta: qui confidunt in illo, intelligent veritatem: à peccatis puri expectent quod *Iudith cap.* 5. Achior ad Holofernem ait, *Non fuit qui insultaret populo isti, nisi quando recessit à cultu Domini Dei sui.*

CAPVT XXXVIII.

Monita Miscellanea.

1. Omnibus diuina apprecatio præmittenda.

INstruximus hactenus Iudicem variâ disciplinæ supellectile, siue decernat vt Iudex, siue ordinet vt Magistratus, siue consulat vt Senator; omnemque in legitimos ordines commeatum digessimus. superest vt quemadmodum exercitum lixæ, calones, aliaque id genus confusa turba sequuntur; ita hîc extra ordinem Miscellanea monita varij generis subiungamus: quæ si exactè singula pertractanda forent, in immensum voluminis oceanum excurrerent. Reliquimus ergò mox augustè consultantem, cum summo Numine. id rursùs repetendum est. finis est omnis atque initium à Deo sumendum. ideò ille Alpha est & Omega. omni ergo in deliberatione, omni in actione eum sibi proponat, inuocet, veneretur. per eum *Reges regnant & legum conditores iusta decernunt.* Rectè Cambises ad Astyagem: *Dei esto amicus, in eundem prius, mihi q̃, aggrediaris, nisi Diuino Numine implorato. imbecillus enim est & debes mortalium natura. nihil autem Dei sapientiam latet. omnia ex sententia eiù cedunt, quibus illa præsto est. oculi Domini contemplantur vniuersam terram, & præbent fortitudinem his, qui corde perfecto credunt in eum.*

Post

2. Nosse qui regie seipsum quo iure præsit.

Post diuina principia, inter humana imprimis Nosse se ipsum oportet; quo iure præsit, imperet, regnet: optimo, maximo, an restricto, cuius ob rei ignorantiam incuriámve, multi se atque Remp. perdiderunt. neque res eget exemplis: è cœlo descendit γνῶθι σεαυτον. Noscenda natura vulgi est, & quibus modis temperanter habeatur: noscendus populus cui quis præsit, quibus moribus, quibus legibus, quibus fœderibus contineatur, quos domi veretur, quos foris comiter obseruet. cum populo ita agendum, ne quid ingenio eius displiceat. affectanda eius beneuolentia, in Principem statumque publicum prompta inclinatio, & amor. eâ tamen temperie, vt ne aut reuerentia terrore, aut amor humilitate captetur. ita habeatur vt pareat, non vt seruiat. beneficentiâ mulcendus est, tantaque indulgentiâ, quantam legum benignitas permittere possit.

3. Norit quos regit, placeat.

4. Salua auctoritate.

Inter hæc tamen, eâ via incedendum est, vt existimatio, auctoritas, atque vis Imperij nullatenus remittatur: vt facilitas non minuat reuerentiam, humanitas dignitatem, vel benignitas Imperij Maiestatem. etenim illa salutis est tutela, oportet metuant Principem subditi, non oderint, sed veneretur admirenturque. metuant seueritatem: careant illecebra peccandi spe impunitatis, abstineant à prauis ob turpitudinem, ob supplicia, & pœnam: non tamen ita frequentem, vt crudelitatis speciem præ se ferat, sed vt ex parcitate animaduersionum pœnæ ad paucos, metus ad omnes perueniat. Ita constantibus legibus moribusque, vt non indies vertantur. nihil enim magis ad contemptum legum pertinet, atque imperantium; quàm frequens mutatio. non coalescit planta quæ sæpiùs transfertur. non leges atque imperia venerationes in animis subditorum radices figunt, quæ quod iusserant, vetant; quod vetuerant iubent: nisi quando forsan liqueat nociturum priscum rigorem, & nimiam seueritatem: atque tunc sensim agant, atque pedetentim quædam ex tempore disponendo, quædam in tempus reijciendo. Mores etiam atque virtutes in eo qui præest constantes mirificè ad veneration em faciunt, præsertim dum prouidentia accedit, & læta successibus fortuna, atque augusta corporis species, aut saltem augusti oris compositi gestuumque grauitas quam obuij, non vt accibam metuant, sed vt Imperio dignam reuerentur. quæ non in omnes conuentus ingeratur, sed cuius vitato assiduitatis fastidio, auctoritatem absentia sæpiùs tueatur.

Quibus modis, & moribus.

5. Comitatu splendeat.

Comitatus etiam atque familia splendeat. non quidem vt fastuosus superbiat, sed supra vulgi sordes emineat; habitu imprimis atque vestitu decoro. natalium etiam atque generis splendore emineat. neminem enim excelsi ingenij virum humilia delectant, & sordida. sint tamen qui ita maiorum factis glorientur, vt virtutem imitentur. quid enim prodest ei, quem sordidant mores, generatio clara? *In animorum legendis ingenijs damus operam, vt quàm minimè inquinatos assumamus.* Senec. *de tranquil. cap. 7. Duo sunt quæ ab egregijs Principibus expectantur; sanctitas domi, & in armis fortitudo, virtusque prudentia.* Aurel. *in Traian. A domestico*, inquit Cassiodorus, 10. *var. epist. 5. velut inchoare disciplinam, vt reliquos pudeat errare, quando tuis cognoscitur exercendi licentia non præbere.* quæ non vidit omnis ætas Reipublicæ malæ, dum quò sæpiùs, eò apertiùs delinquunt marcida quædam Aulæ mancipia: magni liberti, magni eunuchi, & sub his numerosi nequitiarum assectæ magnas sæpissimè strages dederunt.

6. Absint aulicæ pestes.

Assiduas etiam aularum pestes, qui præsunt, fugent qui, eos, qui virtutibus antecellunt, inuidia premunt; specie amicitiæ dolum parant: supplantatores, & funambulos simplicitatis alienant. quibus ad reprehendenda aliena facta & dicta ardet animus. qui secretis criminationibus infamant ignarum; & quo incautior decipiatur, palàm laudant.

7. Quales Magistratus eligat?

Sed imprimis in magnis Magistratibus, qui circa Principem, aut in Principalibus negotijs versantur, eligendis spectanda est generis claritas. *Tuli*, inquit Moyses, 1. *Deut. de tribubus vestris viros sapientes & nobiles, & constitui eos Principes, tribunos, centuriones & quinquagenarios, & Decanos. Nobilis in portis vir eius, quando sederit cum Senatoribus terræ. Parab. c. 3.* Solon Areopagitas ex ijs constituit, qui honesto loco nati essent, & egregium virtutis & temperantiæ suæ specimen præbuissent. non tamen excludendi sunt notii etiam homines, quos virtutes in excelso statuunt. nam apud *maiores virtutis id præmium fuit, ciuili & ciuium*, inquit Tacitus, *si bonis artibus siderent, licitum petere Magistratus.* Ventilabrum est seditionum videre malè collatos Magistratus. *Malum est*, inquit Vopiscus in Tacit. *habere Imperatorem, qui eos faciat Consules, Duces, Iudices, quorum vitas, merita, ætates, familias, gesta non norit. Est malum*, inquit *Eccles. 10 quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens a facie Principis: positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum: vidi seruos in equis, & Principes ambulantes super terram quasi seruos. Regnum Romanum*, inquit D. Augustus, *tam diu perseuerauit, quàm diu sapientes regere permiserunt. sed dum iuuenes inexpertes elegerunt, tamquam iustitiam ignorantes, acceptores personarum facti sunt, & iustitiam perdentes, dominium orbis terrarum amiserunt. Iuuenes ergò imprudentes constituendi non sunt Duces, vel Ecclesiarum Pastores, ne ipsi simul cum populo pereant.* Tales enim si præsunt, *non solum præterita, & futura non cogitant, sed aures etiam obturant, ne quod verum & bonum est, audiant.*

8. Tutiora eligat.

Iterum qui præest, aut ei consulit, omissis præcipitibus, tuta & salutaria capessat. non ambiat quod multi inuideant, plures etiam concupiscant. non durat, nec ad vltimum exit nisi lenta felicitas. quidquid excessit modum, pendet instabili loco. non ambiat quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Abraham Bascha deprecatus eminentiores dignitates Solimanum rogabat, vt moderatio-

rem fortunam illi impenderet, modicis rebus longius æuum eſt.

9. Non ſit credulus.

Rurſus qui communem hominum ſortem excellunt, æmulationi obnoxios ſe ſciant, credant neruos eſſe atque artus ſapientiæ non temerè credere. fraudis atque inſidiarum & perfidiæ plena ſunt omnia. diffidant ergò ſemper ignotis, & vixdum notis fidant. Ita tamen ſe habeant quaſi maximè fidere videantur. detecta enim diffidentia repudium eſt amicitiæ. quod maximè periculoſum eſt, ſi diffidere videaris, non his illiſſve perſonis, ſed integræ cuipiam nationi. Vtrumque in vitio eſt, & omnibus credere, & nulli. itaque ſimules oportet inuitus, & diſſimules cum dolore. Ageſilaus ſeſe ita aſſuefecerat, vt metuens hilaris videretur: ſecundiſque in rebus longè timidiſſimus eſſet.

10. Princeps cuſtodiam habeat.

Sed & alij Principi neceſſariam cuſtodiam aſſignant. nec cenſent maieſtatem ſine viribus tutam. ſtipatores exigunt qui ſomnum eius nocturnis excubijs muniant, latera obiecti circumfuſique defendant, incurrentibus periculis ſe opponant: ſed fidiſſima eſt cuſtodia Principis ipſius innocentia. hæc arx inacceſſa, hoc inexpugnabile munimentum, munimento non egere.

Non ſic excubiæ, non circumſtantia tela,
Quam tutatur amor.

11. Sed magis affectum populi.

Amorem ergo apud populares, metum apud hoſtes quæramus. amor aduerſus vim externam, aduerſus domeſticas inſidias æquè valet, arma aperta palam vites; fraus & dolus occulta, eoque inceuitabilia, nulla vis imperij tanta eſt, quæ premente metu poſſit eſſe diuturna. quem metuunt, oderunt: quem quiſque odit, perijſſe expetit. Quin etiam qui puniendi cauſam habent, modum habeant. nec iiſdem de cauſis alij plectantur, alij ne appellentur quidem. nec frequens ſit vindicta, vt paucorum odium reprimat, omnium irritet. Tributa noua populum non decorient. vetera ſine auaritia & crudelitate tolerentur, neque nouis acerbitatibus ad inuidiam vertantur. pecuniæ non illudatur, nec per turpitudinem qui præſunt abutantur. Alex. Seuerus aurum & argentum raro cuiquam niſi militi diuiſit. at hodiè milites ſiunt mendicabula, aurum & argentum nonnullibi deriuatur ad alias Reipublicæ ſanguiſugas. *Sapè*, inquit Saluſtius ad Cæſarem, *iam audiui, qui Reges, quæ ciuitates, per opulentiam magna Imperia amiſerint, qua per virtutem inopes ceperant. Fiunt*, inquit Ariſtoteles 5. *polit. mutationes, cùm homines ſua conſumunt prodigè viuentes*, adde & largientes.

12. Quis?

Et quoniam præmia bonorum, malorumque, bonos ac malos faciunt; bonorum præmia numquam omittantur, numquam malorum. præſertim in bello, vbi peccare bis non licet. fruſtrà lamentis repetuntur florentes exercitus, claſſes, legiones, inediâ, incuriâ, ignauiâ deperditæ. in cauſas inquirendum, & fæuiendum. militaria delicta mortalia ſunt. ex puncto pendet immenſitas rerum. numquam ergo impunita ſint; niſi fortè ex clementia, cùm citra Reipublicæ periculum atque impunitatis ſpem trahi in exemplum non poſſunt. qui enim Reipub. ex delicto illatam iniuriam non punit, nouam prouocat.

Odium refert qui præeſt, ſi merita non remuneratur. contemptum etiam, ſi pœnas noxijs non irrogat. exinde naſcitur facultas faciendi quod cuilibet viſum. quæ non poteſt comprimere ingenitam ſingulis hominibus prauitatem.

Nihil porrò vehementiori impetu Imperia in ruinam agit, quàm incuria: ſi qui præeſt leui auditu quamuis magna tranſmittat; abundè ratus, ſi præſentibus fruatur, nec in longius conſultans. tempus otio, aleæ, luxui, & ſaginæ diſpartiens; luſus in medias noctes, ſomnos in medios dies protrahens. *Soluté viuentes*, inquit Ariſtoteles *lib. 5. politic. cap. 10. deſpicabiles ſiunt, & multas opportunitates præbent hoſtibus.* 13. Solicitus ſit.

Quamuis etiam periodi ſint ortus interituſque Imperiorum, vt cæleſtes mutationes obſeruauit Chokier *polit. lib. 6. cap. 1.* diuino tamen nutu diriguntur. qui & ſolet præ-nunciam mittere diſcordiam, ſolet malum extremum diſcordia præcedere. ciuile odium ad inimicorum perniciem præceps eſt. ſolent deeſſe bona conſilia, aut à diſcordibus inuicem deſtrui. per eam res maximæ dilabuntur. oderit diſcordiam quiſquis imperium amat. *Haud leue*, inquit Tacit. 2. *Annal. decus Druſo quæſiuit, illiciens Germanos ad diſcordias.* quâ eâdem arte multi hodiè aduerſus vicinos vtuntur. dum credimus diſcordias ex ſe ipſis naſci; ſerunt ſapientes Duces, & multo precio emunt hoſtium diſcordias: dum ſciunt, ne minimam quidem nationem poſſe ab aduerſarijs deleri, niſi proprijs ſimultatibus ſe ipſa conſumpſerit. 14. Imperiorum ruinæ, cauſæ, indicia.

Iuxta hos, *Mali*, inquit rectè ille, *dæmones ſic implicuere noſtras mentes, vt relicto veris hoſtibus, quos longa pace ſui permittimus, in nos noſtrorumq; membra armatas, & ſanguinolentas conuertamus manus.*

Duo ſunt, inquit Polyb. 6. quibus omnis Reſpub. ſeruatur: in hoſtes fortitudo, & domi concordia. in hac quies, tranquillitas, ſalus; in illa Reipub. tutela, hoſtium propulſatio, vindicta, etiam pomerij prolatio conſiſtit. vtraque prudentiam exigit, hæc togæ, illa ſagi. hæc boni patris-familias prudentiam quadamtenus ſpectat; illa Ducis. altera quidem ſemper alterius indiga, ſed *virtus militaris præſtat cæteris omnibus: ſacra prophanaq; omnia latent in præſidio, ac tutela bellicæ virtutis.* Militaris ergo prudentia ambabus vlnis amplexanda, quæ principiò omnem temeritatem reijcit à bellorum initijs, progreſſu, & fine: vt nequid in eo ſuſcipiendo, gerendo, finiendóve inconſultò agatur: non generatim tantùm, ſed in quolibet etiam actu, & ſcena. necubi deſint conſilia, apparatus, arma, pecuniæ, commeatus: diſciplinam non poteſt ſeruare ieiunus exercitus: mendicitas ad omnem deſperationem vocat armatos. non mi-

15. Curretur dum concordia, fortitudo fotis.

Prudentia in quibus?

le,

les, non centurio, non tribunus officio fungitur, cui deeſt annona. quibus vt ad populandos, non iam dico finitimorum, vt Liuius *lib.* 28. ſed ſuorum, agros, tectaque vrenda, & capienda pecora aliqua vis ſit: ita in acie ac ſignis collatis nulla eſt exercitus lingua, quàm manu promptior: prædator è ſocijs, & ipſe præda hoſtium.

16. Diſciplina.

Qui & hodiè ita habetur, vt quæ olim de diſciplina & dilectu regulæ erant, philoſophicæ ſcholæ dogmata nunc videantur. Infames militare non poterant: hodiè quorumlibet criminum damnati multos numeros faciunt. diſciplinam vix non omnes aut aſpernantur, aut contemnunt. Alexandri Seueri *apud Lamprid.* non ſeuerum iam iudicium, ſed phantaſma arbitrantur; *Diſciplina*, inquit, *maiorum Rempublicam tenet: quæ ſi dilabatur, & nomen Romanum, & Imperium amittemus.* Ita verò accidit illis Romanis. Repetat nunc memoriâ quiſque ſuæ gentis diſciplinam maiorum, atque an ab ea defecerit circumſpiciat; & quid porrò in procinctu eſſe poſſit auguretur.

17. Quoad omnes.

Sub diſciplinam igitur reuocandi ſunt Legati, Tribuni, & quicumque militibus præſunt, metatores, atque ipſi milites. puniendi contumaces, emanſores, deſertores, tranſfugæ, proditores, ſeditioſi, qui in acie loco cedunt, ſe dedunt, arma amittunt, alienant, excubias deſerunt, minùs rectè agunt, locum, cui præſidio impoſiti ſunt, amittunt, hoſtibus dedunt, ducem non protegunt, eius dicto non parent, furtis aliiſque delictis militaribus ſe maculant. in eos iudicia, & pœnæ militares exercendæ. quibus de rebus omnibus, totaque diſciplina militari optimè Ayala. *tot. lib.* 3. *de re milit.*

18. Qualiter.

Sed quoniam milites, inquit Vegetius *l.* 3. *cap. vlt.* pœna & timor in ſedibus corrigunt, in expeditionibus ſpes & præmia faciunt meliores; etiam præmijs, priuilegijſque milites animandi ſunt. de vtriſque iterum rectè Ayala *ibidem cap.* 7. *& cap.* 20. & miſſione honeſtâ poſt emerita plurium annorum ſtipendia. *de qua idem cap.* 6. qui olim fuerant extenſi ad annum 11. deinde 16. demum 20. quando erat coacta militia, & delectus, cauſaria miſſio hodiè magis in vſu eſt, & pro annis, & meritis ſtipendiorum incrementa, & honores.

19. Defectus.

Vtraque prudenter dum pro meritis. ſed admodum diſciplinæ, & ærario illuditur, dum ſine examine tribuuntur. dum quis in vnum diem centurio creatur, in annum ſignifer, quin & tribunus ſine milite: vt illis nominibus ſtipendia reciproca cedant, adeò vt numerus huiuſmodi miſſorum in immenſum creuerit alicubi; decreueritque ærarium, vt numeri militum ali non poſſint; ſint cohortes in quibus ſint, ſi non plures, numero æquales huiuſmodi miſſi cum gregarijs, atque illorum multiplicatâ gente, non magnificata eſt horum lætitia. vbi iſti magni manduci faciunt, vt grex ouium paſcuo careat. neque tamen cùm ad pugnam ventum eſt, triarij iſti vim omnem prælij excipiunt; ſed in eos inclinata recumbit, qui corpus famelicum vix trahunt, manus ita debiles habent, vt conferre non dicam, ſed mouere vix poſſint, corpore toto nudi, armis vacui, cædi idonei. & mirantur ignari vnde tanta auri vis tam ſteriles belli effectus pariat; & fruſtrà dolent illi Principes, qui Regium non putant tantas ſummatim ſubducere rationes. miranturque ſi legunt aut vident extremos hominum ex deſpectis angulis orbis antriſque egreſſos, dum alio inſtituto, aliâ diſciplinâ vtuntur, ſupremorum monarcharum conatus ſupergredi.

20. Quales Duces requirit quid curare debeant bello gerendo. finiendoque ſummatim.

Non pace, non bello res proſperè cedere poſſunt apud quos quæ diximus vitia: & duces contemnendis quàm *cauendis hoſtibus meliores. Sed ij exiguntur quos nullum belli genus non exercuerit: qui nouerint quantis belli neruis opus ſit, quantos intendere poſſint, vnde & quomodo illi haberi quos in vſus & ad quam rationem impendi. quàm què, quàm æqualiter cenſus agi, & pecunia imperari, & impenſa populo probari, oculiſque ſubijci. qui ſciant quàm promptè apud eas gentes pecunia conflatur, vbi ipſe populus, eum cui maximam fidem rerum ſuarum habet, ipſe deligit: cuique poteſtas omnis æſtimationis ſummæque faciendæ, corrogandæ, & erogandæ permittitur, qui ſciant quis ordo agminis, quæ cura explorandi, quantus vrgendo trahendóve bello modus, qui milites habeant, caſtigentque vt liberos, & ab illis habeantur, & timeantur vt patres. qui vnum ſuum ſeruare malint, quàm mille hoſtium perdere (vt in Africa Carolus V. aiebat) qui tempeſtiuè in hyberna eos & æſtiua deducant, curentque ne in compitis moriantur (vt Alexander Magnus militem in via deficientem ſuis ipſe vlnis ſuſtulit) qui exerceant legiones, etiam ſine bello; nec diſciplinam modò, ſed exemplum etiam à ſe peti volunt? qui rumores non curent, ſed malint eos ſapiens hoſtis metuat, quàm ſtulti ciues, militeſve laudent: non vt hodiè multi videri malunt rem benè gerere, quàm gerere; magis occupantur corrogandis de re à ſe vt benè geſta teſtimonijs, quàm re benè gerenda: qui militem exerceant ad robur & virtutem, vt norint tractare arma, ambulare celeriter, & æqualiter locum non deſerere, ordines non turbare, inter ſe in modum iuſtæ pugnæ concurrere, ferre pondus, ſolem, puluereméque, annonam pariter & arma, foſſam ducere, & ſudes ſcienter figere, quæcumque euenire in acie atque prælijs poſſunt, omnia in campeſtri meditatione præneſcere. ferre cibaria, ferre ſi quid ad vſum velint, ferre ſi quid ad vallum: miles centurioni, centurio tribuno obſequi, ad nutum regentis, ſine tumultu reſpondere. qui præſcribere ſciant in itinere vel acie incedendi ordinem, legitimum ſpacium quo miles diſtet à milite, qui non conglobent agmen, aut laxent. pro gradu leuioribus auxilijs, equitibus & peditibus loca opportuna deputent, centurias, & contubernia diuidant:

luxum vitent, iactantiam ac linguæ ferociam, ignauissimi cuiusque tesseram: qui militem cogant vti cum prouincialibus iure ciuili: qui cùm diuersarum gentium agmen ducunt omnibus ijdem sint, nec causam præbeant, aut tolerent, quâ inter illas discordiæ super viribus, meritis, prærogatiua, ordine excitentur; sed omnia ea aut gradus, aut numerus stipendiorum, aut sors, aut vices, aut æquæ omnibus conditiones, nisi fortè non æquo iure regnentur, desiniant. alioquin credat eum, quem post-habuerit, pro ignominia id habiturum; Ducemque, Tribunum, Centurionem facilè deseri ab eo, qui se credit contemptum, non obsequi ad imperia, non pugnare.

Qui gnarus sit omnium temporum in bello habendam rationem. vbi facto magis, quàm consulto opus est, quàm noxiæ sint lentæ deliberationes; vt ex decreto bellum geri non possit; nec in vrbe sciri, quid armato gerendum sit, quàm sæpè occasio ampliùs iuuet, quàm virtus. quàm casu oblata flectenda sit ad consilium. quàm nemo celeriùs opprimatur, quàm qui nihil timet. quàm nihil tam leue sit, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. qui suum & hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nouerit: & ante omnia hostium Imperatoris ingenium, & gentis quam in bellum ducit. qui norit quando pugnare expediat, quando tergiuersari, quando domi bellum excipere, quando in hostilem agrum inferre; quando magno clamore, & concitato cursu pergere; quando loco manere, & impetum excipere. quando cedendo nimis progressum per tædia ac moras: quando ipse non commeatum, non supplementum, non pecuniam habens (cùm fortissima consilia tutissima sunt) vi ac manu conari, vel cum multis rebus superior est. alioquin quando nulla cogit res, non se committere fortunæ. quamuis oporteat bono semper esse animo Imperatorem in rebus ambiguis, etiam & aduersis. spem vultu etiam simulare, lætа nuncia in vulgus serere, in conflictu etiam fausta quamuis falsa inclamare. ad disciplinam retinendam exercitui, nonnullum metum hostium incutere, exercitum Numini Diuino conciliare. nihil agere periculi tentandi gratiâ. milites suos secundùm hostium copias instruere, habere seorsim delectos qui fessis & laborantibus opem ferant: habere in occulto insidias: familiares cum familiaribus, notos cum notis collocare, splendidè instructa acie procedere, & iam ante secum constituere, quem cui in prælio opponat: ordines numquam soluere: ipsum manus non conserere, sed ad omnia intentum, vbique prouidere, angusta loca occupare, si inferior est equitatu: plana, si potior. militem non nisi pransum & curatum committere: & diserетis nationibus, vt ipsa contentione decoris accendantur. aciem prior instruere, atque ita vt auersum solem & puluerem habeat. aduersus inopinata oculis auribúsve subiecta mox solerter prouidere: ore, vultu, gestu, hortari, animare: nimium metum depellere: occurſare pauentibus, retinere cedentes, tardos impellere, nimiùm se dissundentes restringere: fugienti hosti viam aperire: non pertinaciter instare: ne vel tunc fortiùs ex necessitate resistat, & aliàs facilius acie cedat: non vti victoriâ nisi prouisum fuerit, ne ipse vincatur: non omisso hoste spolia consectari: obtentam victoriam prudenter prosequi, non degenere aliquo consilio, ignauâ, vel ignarâ arte quippiam aggredi, cuius infelix successus illius cursum sistat, victoriæ famam minuat, vnde cætera pendent, etiam modica damna famam partæ victoriæ lacerant.

Victor ergò cautè progreditur, victus marte aperto, ad stratagemata se vertit, ad belli furta, dolos, & fraudes militares. nec prælij vnius euentu paueſcit. reciprocæ sunt fortunæ & pugnantium vices. contra fortunam strenuè insistit spei, vires iuxta, & circum sitas inspicit. loca aliqua munita copijs & commeatu firmat distinendo hosti, dum noui dilectus, noua quæruntur auxilia, & dum vult pacem, bellum adhuc parat.

Vult autem pacem quisquis bonus est Imperator; siue victus, siue victor, dum æquæ conditiones haberi possunt: dabit accipietque quisquis erit iustus. qui non dederit, qui non acceperit, memorià repetat, & maiorum, & nostrâ ætate fuisse victores, qui æquis conditionibus & cum laude poterant bello defungi, qui postmodum etiam plures post annos reparatis cieſtorum viribus, & fœderatorum auxilijs vrbibus ipsi prouincijsque victis pulsi fuerunt.

Ideoque nec vnquam vna cum gente tot annos bella gerit, vt illa non notas antè vires introspiciat, cum finitimis & dissitis fœdera contrahat, contumax ipsa & armis exercita seruitutem abnuat, dominatum excutiat, libertatem vindicet, non timida iam ampliùs ipsa, sed timenda fiat: non de penatibus solicita, sed iam alieni cupida: non domi iam sua tuendi, sed aliena inuadendi consilia agitet: non secum tantùm habitet, sed & alios Principes atque Respublicas vicinas remotasque toto orbe solicitet, ac vndequaque motis armis vires distrahat, à se auertat: vt iam de post-liminio desperatio, de præsenti statu defendendo metus succedat.

CAPVT VLTIMVM.

Parenesis ad Iudicem, Magistratum, Senatorem.

IVdicis, Magistratus, Senatoris difficile est officium, functio ardua, munus *periculosæ plenum opus aleæ. Noli* ergo *quærere fieri Iudex, si non valeas virtute irrumpere iniquitates. Eccli. 7.* Nosce te ipsum: *& quid valeant humeri, quid ferre recusent.* noli quærere, affectare, ambire honorem, cuius oneri non sis ferendo. nosce vires tuas, & muneris grauitatem, ne impar suggressus fatiscas, collidaris, opprimaris. exami-

mina te ipſum, an valeas *virtute irrumpere iniquitates.* virtute, inquam, omnigenâ, quam *lib. 1.* in multas ſectiones partiti ſumus; præſertim *in cap. 5.* quo in Iudice vniuerſalem exegimus: & deinceps explicuimus. an tibi ſuffragetur conſilium Iethro, Exod. *cap. 8.* Moyſi datum, vt in ſubſidiarios Iudices aſſumeret ſibi *virtutis viros*, eâ adeò præditos atque perfuſos, vt abea denominationem mereantur virtutis: an tibi ea ſuppetat, quæ irrumpere valeat iniquitates: etiam vniuerſas, quacumque parte virtutibus Iudici neceſſarijs, iuri, iuſtitiæque poſſint aduerſari. Multæ ex ſunt virtutes, multæ iniquitates. multas *lib. 1.* virtutes exegimus, vt meritò ijs omnibus præditus à præcone proclametur, *Quis eſt hic, & laudabimus eum?* multæ iniquitates non tantùm ſinguli Iudicis. virtutibus plures oppoſitæ, quas ipſe vincere debeat: ſed & quæ in alijs hæreant: *Totus* ſiquidem *mundus in maligno eſt poſitus:* quas in alijs Iudex debeat irrumpere.

Multæ ſunt Iudicis actiones. plures his libris tetigimus, nec tamen omnes: generalia axiomata dedimus, & multa quidem; nec tamen omnes actionum regulas complexi ſumus: ſed generales iterum dedimus: quantus deſcenſus eſt ad omnes ſpecies actionum, eaſque omnium negociorum ſingulares? quas vt infinitas non minùs eſt impoſſibile pertractare, quàm inuidioſum, quæ experientia poterat ſubminiſtraſſe, attingere. à quo vel eò magis abſtinuimus, rati veritatem in genere dictam ſatis odij parere, & ſi ſingulares multorum errores non refricaremus. difficilis eſt ergo functio Iudicis, infinitis etiam tricis impedita. *Nali ergo quærere fieri Iudex, ſi non valeas virtute irrumpere iniquitates.*

Quòd ſi verò non ambitione tuâ, vt vulpes irrepſeris, vt regnares vt leo, ſed virtutum radijs clareſcentem alij *Rectorem te poſuerunt, noli extolli: eſto in illis quaſi vnus ex ipſis;* Eccli. *c. 32.* quale illud de Traiano Plinij elogium *in Paneg. vnum ille ſe ex nobis, & hoc magis excellit, atque eminet, quod vnum ex nobis putat.*

Rectorem, inquam, *te poſuerunt*, noli procaciter ſubtrahere te Reipublicæ, cui natus es, defodere talentum tuum in terra, ſed ad mitte inuitus honorem, atque adminiſtrationem: at non tui, verùm Reipubl. causâ: In admiſſam omnibus neruis, omni corporis animique contentione incumbe rectè obeundam. ſemper animo tuo hoc præcine, quod Romanis ſacerdotibus inculcari ſolet, *Hoc age*, quod Eccleſia in Ordinatione monet ſacerdotem, *adimple miniſterium tuum: potens eſt enim Deus, vt augeat tibi gratiam ſuam.* Noli extolli: ſemper repete illud Flori *lib. 1. c. 7.* quòd eorum qui in poteſtate ſunt *crudelitate grauior eſt bonis ſuperbia.* quæ in ijs ipſis etiam vniuerſa vitia, & iniquitatem ſignificat. Vnde Romani Tarquinium vt Regum ſuorum vltimum, ita deterrimum *execratione poſtremâ hoc damnauerunt maledicto, & hominem libidine præcipitem, auaritiâ cæcum, immanem crudelitate, furore vecordem, vocauerunt ſuperbum: & putauerunt ſufficere conuicium.* nempè in eo, qui Magiſtratum gerit, omnium vitiorum indicium. Noli ergò Magiſtratui impoſitus extolli, noli ſuperbire: eſto ſicut vnus ex illis quibus præſides, non comes tantùm, benignus, & facilis moribus; ſed viue etiam communibus eiuſdem iuris regulis: patere legem quam tuleris: quidquid in alium iuris ſtatueris, eodem ipſe vtaris: eadem æquitate negocia tua compone, quâ in alijs definis: in omni actione tua nihil lege ſit ſolutum: iudicia ſint iuſta, adminiſtratio ex re & ſalute publica, conſilia pro veritate: vt quâ iudicijs præfectus es; omnibus æquam lancem ferues: quâ Magiſtratui impoſitus; rem vt publicam, non vt tuam adminiſtres: quâ Regum negocijs, Principum conſilijs adhibitus; recta, honeſta, vtilia, ſalutaria liberè conſtanterque conſulas. certus quòd alioquin aliquando *recidet in auctorem ſceleris*, ſi conſilio tuo fuerit, ſi vitio oppreſſa, ſuppreſſiue veritas, violata ſalus publica, deuirginata iuſtitia.

Iterum Ianitores ſuos atque Oſtiarios his verbis compellat, creatque Eccleſia, *Sic agite, quaſi reddituri Deo rationem, pro iis rebus quæ his clauibus recluduntur.* clauibus poteſtatis tuæ ſpiritualis, ſæcularíſue fortunæ publicæ priuataque continentur, ſalus publica recluditur & ſingulorum. ſic res has tracta, ſic negotia gere, ſic age, quaſi rationem Deo redditurus *qui animaduerterit inſta iuſtè, inueniet quid reſpondeant.* Sap. 6. magna ſecuritas iuſtorum Iudicũ, inuenire quid reſpondeant, quando alij dicent montibus & petris; *Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentiu ſuper Throno, & ab ira Agni.* Apocal. *cap. 6.* Quòd ſi *de omni verbo otioſo, quod locuti fuerint homines, reddent rationem in die Iudicij:* Matth. *cap. 12.* quanta erit danda de potentibus illis, & magnis verbis; *do, dico, addico, abſoluo, condemno, præcipio, permitto, veto, ſic volo, ſic iubeo, ſic placet?* quibus fortunæ, vita, ſalus publica, priuataque datur, aut euertitur? In his olim ſi iuſta iuſtè cuſtodieris, inueries quid reſpondeas, quam rationem Deo ſis redditurus: ſin minùs; montes rogabis, & petras, vt ſuper te cadant, ſed fruſtrà. *Diſcite ergò Iudices finium terræ, prabete aures qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationum, quoniam data eſt vobis à Domino poteſtas, & virtus ab Altiſſimo, qui interrogabit opera veſtra, & cogitationes ſcrutabitur: quoniam cùm eſſetis miniſtri regni illius, non rectè iudicaſtis, nec. cuſtodiſtis legem iuſtitiæ, neque ſecundùm voluntatem Dei ambulaſtis. Horrendè & citò apparebit vobis: quoniam iudicium duriſſimum his qui præſunt, fiet.* Sap. 6. quando *in igne Dominus diiudicabit:* Iſaiæ 66. quando *ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius:* quando *occumbere facet Dominus robuſtos:* Ioël. 3. quando *vlulabit Moab ad Moab:* Iſaiæ 6. quando *labor ſtultorum affliget eos:* Eccl. 10. ignis in furore Dei ſuccenſus *deuorabit terram cum germine ſuo, & montium fundamenta comburet:* Deuter. 32. quando *Deus vltionum* Pſam. 93. exurget in iudicium; tam tunc ſeuerum; quàm nunc miſe-

ricordia

vicordia eius *plena est terra*, *& miserationes eius super omnia opera eius*: Psalm.144. quando *horrendum erit incidere in manus Dei viuentis*: Hebr. 10. quando *irregressibilis erit eius sententia & immutabile iudicium*, *& stabit damnationis immobile constitutum*: quando iniusti, verme eorum nunquam moriente, Isaiæ 66. habitabunt *cum igne deuorante*, *cum ardoribus sempiternis*: Isaiæ 33. atque ex aduerso *nimis honorificati* erunt *amici Dei*, *nimis confortatus principatus eorum*: Psalm. 138. quando iusti circumdabuntur *diploide iustitiæ*: Baruch. 5. & *fulgebunt sicut Sol*: Matth.13. qui iustam rationem dederint, *super omnia bona constituentur*: Matth.24.quando eis *qui vicerint* dabitur *sedere cum* Christo *in Throno* eius. Apoc.3. quando *aperientur portæ*, *& ingredietur gens iusta*: Isaiæ *cap.*26. quando erit *opus iustitiæ pax*, *& cultus iustitiæ*, *& silentium & securitas in sempiternum*: Isaiæ *cap.*32. quando is, ad quem causa viduæ, causa Ecclesiæ ingressa fuerit, qui intellexerit *super egenum & pauperem*, *in die mala liberabit eum Dominus*: Psal.40. quando qui esurierunt & sitierunt iustitiam saturabuntur: eorumque qui persecutionem passi fuerint propter iustitiam, regnum erit cœlorum: *Matth 5.* quando Deus largissimus retributor, *mensuram bonam & confertam*, *& coagitatam dabit in sinum* iustorum: *Luæ 6.* O ter felicem tunc, ter beatum, qui ita hîc egerit; vt redditâ Deo Iuris inter litigantes dicti; administratæ Reipub. consiliorum, quâ bello, quâ pace Principibus datorum ratione; inueniet quod respondeat, cum Regio Propheta *Psalm.*118. *Feci iudicium & iustitiam*: & cum fiducia non tantùm cum D. Paulo 2. Timoth.4. sed securitate sempiterna poterit concludere; *Reposita est mihi* CORONA IVSTITIÆ, *quam reddet mihi* DOMINVS IN ILLA DIE IVSTVS IVDEX!

FINIS.

INDEX

INDEX RERVM

Quæ in hoc Tractatu de Iudice, &c. continentur.

A.

Aaronis Rationale, fol. 30
Abbas statim à professione nulliter electus, 26
Abbatiu S. Vedasti laudabile exemplum quo pauperibus frumento opitulatur, 119
Abdicatio liberorum, 75. in fin.
Abolitiones criminum concedere ad Principem spectat, 137. Quando fiebant, ibid.
Academiarum incommoda curanda à Principe, commoda augenda, 133
Academiarum institutio, 80
Academiarum erectio ad Reges & Pontificem pertinet, 138
Accusati criminis non possunt esse Iudices, 2
Accusatio Magistratus breui terminanda, 68
Accusatio usq; ad sententiã dignitas seruatur, ibid.
Accusatorum non probantium, tergiuersantium, desistentium, calumniantium in criminalibus pœna, 92. in fin.
Actio ædilitia quando competat. 122
Actionis nomen an etiam edendum sit, 62
Aderatio bonorum, 181
Adoptio rata habita, 75. 76
Adoptione mutari familia citra Principis assensum non potest, 137
Adrianus Imp. multitudinem legum resecare destinauit, 71
Populo placando exactiones remisit, 180
In Iudices inuigilat, 55
Senatoribus interdixit vectigalium conductiones, &c. 107
Aduocati iureiurando compescantur ne improbis patrocinentur, 53
Reipub. vtiles vt milites, 121
Malignantes coërcendi, 53
Aduocatos pupillis & pauperibus dat Iudex, 56. 126. 52.
Adulatoribus inimicus sit Iudex, 32
Adulterarum pœna grauiores quàm virorum ex circumstantiis, & quare? 91
Adulteri à Sept. Seuero puniti, 20
in Adulteros pœna recè lata, 82
Ædes priuata reparari iubendæ, 123
Ædificia tam priuata quàm publica quomodo curanda, 120
Ædificiorum fauor, 122. ac modus, ibid.
Ædiles sternendis reparandisq; viis creati, 120
pontibus curandis, ibid.
Ægyptiorum Iudices erant Sacerdotes, 1
Ægyptij in otiosos inquirebant, 37
Ægyptij Reges quale iuramentum à Magistratibus exigebant, 11
Ægyptij vacuas sedes in iudicijs Angelis relinquebant, 33
Ægrorum cura Iudici & Magistratui habenda, 129
Ælius Cratus Belgicæ Legatus C. Veterem deterruit, ne Mosellam cũ Arari fossa connecteret, 120
Æquitas artem non remouet aut leges, 9. quid in Principe eusq; concilio supremo? & qualis, ibid.
Æquitas nulla facile contra leges admittenda, 70
an summis Tribunalibus permissa? ibid.
Æquitati non contraria semper subtilitas, 9. sed calliditas, ibid.
Ætates quando Romæ discreta legendis Magistratibus, 39
Ærarij fons perennis, agri, nemora, possessiones, 179
Affectibus iudicia non obsequantur, 12
Affectus obcæcant, ibid.
Affectuum praui effectus. ibid.
Africanus honores fugit, 39
Agesilaus Thebanos emisit, 155
Agoranomorum Athenis officium, 121
Agricolæ laus, 20. 108
Agricolarum nomen Romanis gloriosum, 118. Eorum priuilegia, ibid. & seq.
Agricultura maximè Romanis curia fuit, 116
Agriculturæ osores Thraces fuerunt, ibid.
Agriculturam exercere nobiles possunt absque præiudicio, 79
Agricultura veterum diuitiæ, 116
Eius cura, 118
Agri inculti ad culturam redigendi, 116
Agrippinæ inclementia, 20
Albanus Dux bellum celeriter agebat. 155
Albanum Tullius monebat, non tam cogitandum de sanciendis in præsens amicitia quàm ne relinqueretur vlla in posterum bellandi materia, 165
Albertus Pius quo idiomate vsus fuerit, 190
Henrico IV. remittere Condæam tenuit, 169
Curat examinari latum introitũ, & probat, 145
Missum ad Batauos à Turca interceptum dimittit insita innoxium, 113
Pacificator inter Hispaniã, Galliã, Belgicã, 165
Alberti Pij cum Batauis inducia, 179
Aleæ lusus prohibendus, 57
Alexander consilio Vlpiani frequenter vsus est, 132
Alexander Magnus celeritate vsus, 114
Assentatores vitare non potuit, 194
Latronum legatos admisit, 176. 177
Asia imperium vno prælio rapuit, 121
Quare tam feliciter imperarit, 192
Quorum consilijs vsus, ibid.
Eius erga Pontificem Iudæorum reuerentia, 6
Eius in bello conficiendo celeritas, 155
Eius potentia, 114
Astenses validos mendicantes munienda vrbi impendunt, 103
Alphonsus parsimoniam Regum laudat, 179. in fin.
Alphonsi Arag. Regis dictum, 9. in fin.
Sophistas à foro arcet, 54
Alpini reprehensi quòd Annibalem transire permiserint alpes, 153
Amandatio specie honoris Atheniensium ostracismo simile. 176
Ambitio allegunda, 38
Ambientes remouendi, fugientes admouendi honoribus, 39. 8 Ambi-

Ambitioſorum ſpes ſeditiones cauſat, 95
Ambiguitas à lege abſit, 72
D. Ambroſius Theodoſio ſuaſit, vt pœna eorum quos ſupplicio Princeps affici iuſſerit differatur in 30. *diem,* 188
Amicus pro amico Iudex vſque ad aras, 13
Ancus Politiorum vrbem Latinorum cepit, boſteſq; in ciuitatem accepit, 165
Angaria quid? 114
Angelos iudicijs præeſſe crediderunt Hebræi, 33
Animaduerſio in iudices, 68. 69
Animi relaxationes an & quæ laudandæ. 130
Annatæ Pontificiæ, 39. *in fin.*
Annibal vnius diei mora victoriam corrupit, 155
Cum Macedonibus fœdus iniit, 167
Annonâ abundans indulgentia tributorum populi blandimenta, 117. *Summè curanda,* ibid.
Reipublicæ cœmenda, 119
Eius cura magni viri demandata, 117
Eius diſtributio prudenter facienda, 120
Annonæ populares quæ, 117
Annonæ Præfectura, quanta apud Romanos, ibid.
Annonam etiam Epiſcopi curant, 119
Eam qui intra prouinciam emunt aut vendunt obſeruandi, 119
Antiochi deſperabundi vox, 29
Eius ad adulatorem reſponſio, 133
Anthenodori monitio Auguſti, 17
Antigonus Ætelos erumpentes fugere permiſit, 155
Antonini in Iudices cura, 75
Antoninus ſucceſſorem nulli bono iudici viuenti dedit, 42
Antonini Philoſophi Imp. clementia, 20
Antonius Faber laudatus, 28
Antuerpiæ vnde tanta ædium pulchritudo, 120
illic propoſita præmia ijs qui de noua meſſe primitias venum primi adportant, 118
Antuerpienſis Senatus cura frumenti, 119
Circa peſte laborantes, 129
Quid contra meretrices ſtatuerit, 83
Antuerpienſis Magiſtratus quomodo creetur, 42
Apparitores quo numero alicubi olim, 110. *Eorum delectus,* ibid.
Appellatio, 51
Friuola reijcienda, 64
In criminalibus ſemeſtri terminanda, in Belgio nõ recipitur in criminalibus apud ſeculares, ibid.
Appellatio iuris remedium, & quæ in illa obſeruanda, 64
Appellationi affinis ſupplicatio, ibid.
Appellare à quibus non liceat, ibid. *à minimis non appellandum,* ibid.
Appellatione pendente ab interlocutoria ſuper principali interim procedi vtile Reipub. 57
Appius eloquens, 23
Apprehenſionem quando permittant edicta? 67
Aqua-ductus benè curandi, 119. *in fin.*
Per ædes, 120
Aquila hieroglyphicum iuſtitiæ, 8
Arbiter an Iudex eſſe poſſit in cauſa ad tribunal ſuum ſpectante. 28
Arbitri Imperiti ſi malè iudicarint iure non reformatur, 24
Arbitros eligi quomodo conſultum, 28
Arbitro vno omiſſo cur ſententia irrita ſit, 16
Arbitrium belli ac pacis nota ſuprema poteſtatis, 135
Arbitrium Reipub. penes Principem ſolum ſit, etſi plurium conſilijs vtatur, 187
Arcana cum miniſtris non communicanda, 109
Arces & munitæ vrbes an Reipub. expediant? in Belgio bellum ſuſtinuerunt, 121
Archidamus Rex ad concordiam litigantes quomodo coëgerit, 53. *in fin.*
Archidiaconorum dignitas, 89
Archiepiſcoporũ & Metropolitarũ præcellentia, 87
Areopagita caci erant, ſeu de nocte iudicabant, 13
Argenti fodina, 116
Inter regalia cenſentur, 136
Ariſtides & Themiſtocles inimicitias in cauſa publica remiſerant, 177
Armanniæ quid? 137
Arma in ſuperiores vix vnquam iuſta, 101
Armis plebs abſtineat, 99. *in fin. habere plebi, fabricare non licet, non tractare,* ibid.
Armorum & quidquid eò pertinet penes Principem eſt diſpoſitio, 138
Artes liberales Reipub. viles & quæ, 80
Artes mechanicæ curandæ. 99
Artifices admittebantur ad Decurionatum, 107
Non ſunt infames, ibid.
Aſdrubal à Scipione victus, 153
Aſiaticus Vitellij Libertus. 108
Aſſentatores odiendi, 193
Aſſeſſor peritus ſit, 23
Iudici Theologo neceſſarius, 3
Aſſeſſores liberaliter habendi, 110
Depoſito Magiſtratu per 50. *dies in prouincia commorari debebant,* 68
Aſſeſſores & pedanei Iudices exacti iuriſperiti ſint, 23. *in fine.*
Vni Iudici tantùm aſſideant nec in cauſa in quæ fuerunt aduocati, 110
Aſtyages qua filio mandata dedit, 151
Athenienſes præſtito iuramento iudicant, 2
Illorum exitium quod? 165
Raſtra, vomeres, aratra, vendi aut violari prohibuerunt tempore meſſis, 118
In victas ciuitates imperium non ſumpſiſſe conſtat, 165
Attilæ carmen in ignem proiecit; quo pœta originem eius ad Deos deduxerat. 194
Auaritia omnium malorum mater à Iudice abeſſe debet, 15
Auarus cur Iudex eſſe non poſſit? ibid.
Auguſta an legibus ſoluta? 133
D. Auguſtinus fuit iudicijs occupatus, 2
Auguſti liberalitas erga Magiſtratus, 67. 68
Auguſtus dicere ſolitus illis quibuſcum agebat, ſe eſſe bona fidei, 158
Illius poteſtas non pro libitu fuit, 141. *obtinuit* 20. *Senatores, quibuſcum deliberata perinde eſſent ac ſi à toto Senatu probata,* ibid.
Principii nomine Imperium accepit, 127
Tribunitia poteſtate imperium ſibi firmauit, 191
Aſſentatores vt peſtem fugit. 194
Mæcenatis & Agrippæ conſilio vſus, 191
Conſilia liberè expetebat ab omnibus. 194
A trigeſimo ætatis anno Iudices adlegit, 37. 38
Biennio continuo poſt ademptum imperium eadem vrbe non exſtitit, 188

A comitate laudatur, 29
Caracotæ Latronum Duci fidem seruauit, 158
Cum Ægyptus primùm sub Regibus esse desijt, nouitate securum & fascium eum populum perterrefacere noluit, 126
Non habentibus vxorem, cum reliqua suppellectile qua missos iudices instruebat concubinas dedit. 109
Nulli genti bellum sine iustis & necessarijs causis intulit, 149
Auri fodinæ, 116
Inter regalia censentur, 136
Aurelianensium & Burgundiorum Ducum odia, in ipsos Pronuncias transmissa, 165
Authographa exemplaria vi probent, 68
Auxilia infidelium an licita, 159

B.

Bacchanalia prohibita, 133. *in fin.*
Bartolus à Perusinis deputatus ad Carolum IV. Imp. pro confirmatione priuilegiorum, 73
Baslaga vnde? 114
In Batauia Magistratus quomodo creetur, 42
Batauæ mercimonia & artificia curant diligenter, fol. 99
Reip. suæ prosperitatem aquæ-ductuum ac portuum cura diligenti stabiliuerunt, 119. & 120
Non patiuntur aliquem publicè mendicare, 103
Belgæ stylum præscriptum aut ordinandum seruant, 66
De Principibus bene meriti soliti, 111
In priuilegia perstantes, 74
Habent Principes ex successione non electione, nisi forte ante Romanos, 142
Absurdè dicuntur subditi patriæ à Besoldo, ibid.
Belgici mores circa Magistratus & functiones, 24
Belgium nunc schola Martis, 121
Belgicorum tumultuum de causis quid censendum? 102
Belli fœdera, 167. 168
Belli ac pacis arbitrium supremitatis nota, 134
Belli consilijs qui interfunt & eius iniustitiam agnoscunt nec proprio Principi possunt militare, 157
Belli qua causa iusta, 148. 149. *qua culpabiles, ibid.*
Bello necessaria tempestiuè paranda, 155
Bellum iustè suscipiendum, iustè gerendum, iustè finiendum, 148
Bellum iustè gerendum, quot modis iniustè geratur, 150
Iniustè geritur si illicitis mediis. 159
Bellum offensiuum examinandum an iustum, 148
Bellum non animi causa gerendum aut militiæ exercendæ, ibid.
Bellum omne pacem respicit vt finem suum, ibid.
Bellum non iustè ortum qui superiorem habet & magis si vterque, 150
Bellum respectu hostium quando iustum, 158
Celeriter gerendum paratis necessarijs, 155
Bellum iniustum respectu modi, 162. *iniustum ex numia fauoris, ibid. ex verborum contumelia, ibid. iniustum respectu finis,* 163. *si cùm finiri potest aquæ conditiones non acceptantur,* 163. *si petatur quod supra debitam restitutionem pertinet, ibid.*
Bellum non sine iusta causa indicendum, 148
non ad augendum Imperium, ibid. non ad nomen comparandum, ibid.
Bellum iniustè geritur ex modo si non indicatur, 162
Bella ciuilia regna pariunt, 191
Bellum quando non necessario indicendum 162
Belli iustitia an dolum permittat, 160
Belli successus iniquus propter iniquas consilias, ibid.
Bendes d'Ordonnance *quæ vocentur in Belgio,* 116
Beneficiorum pluralitas olim ignota, 88
Veritas quibus pœnis? ibid.
Beneplacitum an morte expiret, 42. *in fin.*
Benignitas in Iudice, 21
Bergæ-oma à Marchione Spinola obsessa, 121
Bibliorum lectio vernacula cur prohibita, 82
Bironius accusatus in iudicio fedit, 68
Bona causa melior sub Iudice quam arbitro, 28
Bona vacantia, nullius, Principi competunt. 136. *in fine.*
Boni Principes voto expetendi, qualescumque tolerandi, 102
Boni superiores felicitas Reipub. 5. *in fin.*
Bono ciui an & quando in partes eundum? 101
Bonorum Ecclesiasticorum pars quarta in reparationem olim sacrarum ædium destinata, 120
Bonosio consulta secretior ebrietate prodita, 193
Bonus ciuis si sedandæ seditioni sufficit miscere se debet, 100
In Brabantia seruus libertatem acquirit. dominorum & seruorum respectus & potestas, 76
Brabanti quomodo Ludouico XI. restiterint? 114
Extra prouinciam ne vocentur, 148
Brabanti Duci Reipub. impari surrogarunt Dictatorem, 19
Brabantiæ potissima priuilegia, 141
Brenitas in legibus sit, 71
de Breuitate & inductorum ordine. 57
Brephotrophium, 125

C.

Calliditas æquitati contraria, 9
Caligula sibi iurisdicendi auctoritatem soli vindicauit, non sine Reip. damno, 70
Calumnia absit à lite, 49. *in fin.*
Calumnia quid? 157
Camera Imperij, 147
Camillus in Tusculanos armatus, benignè excipitur ab eisdem, 111
Campanæ pulsu cum supremitate excipi solet, 133
qui permissus? ibid.
Cancellariorum officium vnde? & nomen. 11
Candidati proclamandi ante electionem, 42
Canononici ad veterem innocentiam renocandi, fol. 88
Captiuus inuentus ditior lytri pactum non rescindatur, 171
Si moriatur an lytrum exsoluendum, ibid.

Captiuis testamenti factio est, ibid.
Captiuos qui eripiunt puniendi, 122
Capitula ad Synodos vocantur, decisiuam vocem non habent, 86
Captura qua vetita? 56. in fin.
Capitula morum quæ? 86
Carcer & tortura mitiganda, 106
Carcer ne sit diuturnus, 56
Carcer per se infamat, 66. in fin. præsertim quoad Clericos, ibid.
Carcer priuatus prohibitus, 222. quibus permissus, ibid.
Carcer publicus sit, non priuatus, 93
Carceres publici, priuati, Monastici, 122
Carolus Audax ob Ludouici XI. perfidiam Artheſiam & Flandriam liberas vindicat, 101
Parlamenti Mechlinienſis inſtitutor.
Carolus Magnus ſcholarum præfecturam ſacerdotali ordini attribuit, 79. in fin.
Caroli Magni Iudicum cura, 55
Ipſi ſpata nuda præferebatur, 135
Carolus V. Imp. Nobilitatem pro meritis ſemper æſtimauit, 116. eius in cauſis criminalibus prudentia, & quomodo procedendum. 92 93. præcedente infamia, ibid. qui non poteſt accuſare, ibid.
Gandauenſibus priuilegia ademit, 102
eius in bello conficiendo celeritas, 155
Car. vi. cauit ne quis in loco originis officio Seneſcalli præpoſiti Iudicis aut Baillius fungeretur, 36
Carolus Comes Flandriæ Stratanos & complices nobiles vi plebi ſuccurreret frumenta inſto pretio vendere adegit. ideo occiſus, 118
Carolus Sapiens in Iudices inuigilat, 55
Cardinales Pontifici aſsident, 87
Cardinales iuniores muti donec eiu os aperiatur, 38
Carthaginenſis Senatus legem ſanxit qua coniuarum numerum ſumptuoſum, reſtrinxit, 111
Caſtitas, 81
Caſtitatem promouet fauor matrimonijs factus, 83
Caſtra munienda, 154
Caſus in quibus Iudex ex officio procedit, 66
Caſus pro amicis, 11. 12
Catilinæ ſeditioſus decoctio patrimonio, 96
Cato diſcordias eſſe in Rep. iudicabat expedire, 190
Cauſæ pleraque hodie de plano & ad formam Clem. ſapè expedire poſſunt, 59
Cauſarum concinnatores coercendi, 53
Cauſa principali termini breues præfigendi, 59
Cauſidici non multi ſint ſed boni, 54. in fin.
Celenus Friſijs rebellionis cauſam dedit, 55
Celeritas ſummum momentum rebus proſperè conficiendis, 113. 114
Cenſores corrigant mendacia litigantium, 53
malos mores corrigant, vnde lites, 55
eorum nota aduerſus vitia litiumque cauſas, 51. 52
examinent Tragœdos, Comœdos, Cantores, &c. fol. 81
Centurio qualis legendus, 155
Ceretes fractæ fidei excuſati, ibid.
Ceſſiones actionum cohibendæ, 51. in fin.
Ceſſio bonorum ſpeciem rei iudicatæ habet, 65
Cetegus conſumpto patrimonio ſeditioſus, 96
Cæcinna inclementia, 20
Calibatus pœna recte abrogata, 83
Capella litigantes in carcerem compingere Iudus permiſit donec conuenirent. 52. in fin.
Cæſar peccauit quod Pompeio æquas conditiones pacis dare vel accipere noluerit, 173
Cæſarij eloquentia laudata, 22. in fin.
eius laus, 23
celeritatem in bello conficiendo ſupra ceteras virtutes coluit, 155
Bellaudunum capit ne quem poſt ſe hoſtem relinqueret, 153. poſt decennale in Gallias imperium demandatum Romanum inuaſit, 191
occupato imperio dictaturam ſumpſit, ibid.
aſſentatores vitare non potuit. 194.
eius cum Pompeio, & Craſſo ſocietas. 190
Pompeium arctè obſidet vi eius auctoritatem minueret, 151
Cetus nocturni vitandi, 99
Chiliarcha qualis legendus, 155
Chinenſes Tartariam muro à ſuo imperio ſeparaunt, 166
Chriſtiana Religionis excellentia, 144. in fin.
Chore-epiſcopi qui olim. 87
Cicero cur in exilium miſſus, 44
eius in ſeditione conſilium, 100
eius in inquirendo diligentia, 53
eius Comitas, 29
eius laus, 23
Ciconia Hieroglyphicum inſtitiæ, 8
Circumſtantiæ pœnas alterant, 91
Ciuium variæ ordines, 76
Cyro & eius proceribus arma reſeruata, 99. in fin.
Clamantes è loco iudicij eliminandi, 54
Claudius Cæſar dicere ſolitus non ita depulice ſicut de fera ſumendam eſſe vindictam, 126
Claudij Imp. annona cura, 118
Clementia exercenda non promiſcuè, eius laus, 19
in fin.
Clementia Romanorum à Rhodijs laudata, 20
Clerici ſint irreprehenſibiles, 85. & ſeq. ſobrij, prudentes, ornati, ſine affectione, hoſpitales, &c. illis mendicare prohibitum, 103
accuſati non ſuſpenduntur niſi priuilegiatis cauſibus, 68
vnus duo beneficia reſidentiam exigentia habere non poteſt, 48
Clerici cur olim liberaliùs viuentes, 39. in fin.
olim magni officij adhibiti, 37
reſidere tenentur in Eccleſia, 47
à ſpectaculis, choreis abſint, 51
Clerici concilijs adhibiti, 37
Clerus ad veterem innocentiã reuocandus, 87. in fin.
Clodouæus Hormiſda & Sedi Apoſtolicæ coronam auream miſit quaſi ſubmiſſionis teſſeram, 138
Colonia ad Reipub. potentiam facunt, 117
Collegia artificum Reipub. vtilia, habeant ideoea ſtatuta, 79
Collegia & ſocietates ciuica in Belgio, 100
Collegia artium fouenda, 128
Collegu inteſtatis quatenus ſucceditur, 39
Comœdiæ Latinæ probantur, nec vernacule reijciuntur pudice, caute, 82
quæ licita, ibid.

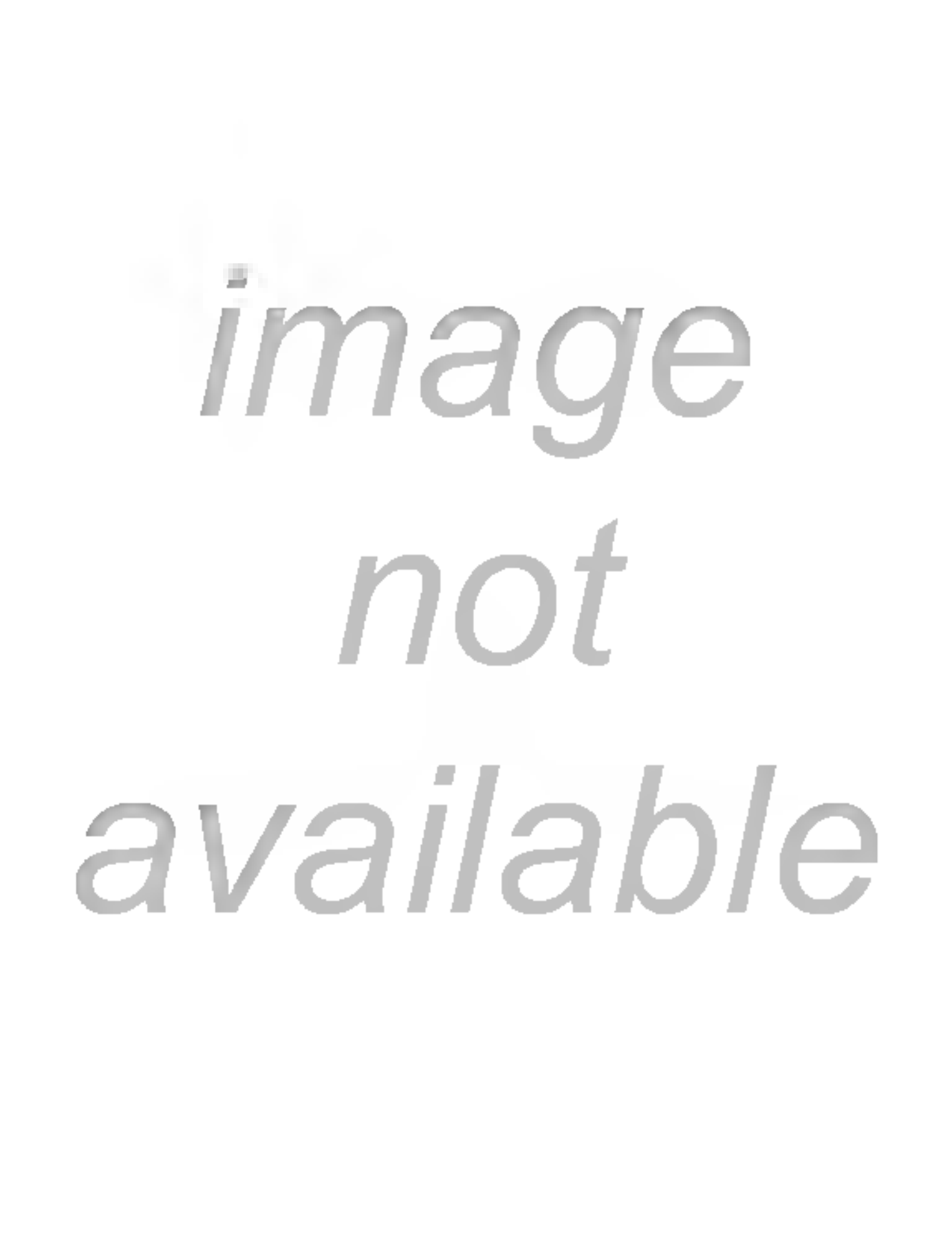
image
not
available

Delatores compescendi, 56
Delatores quales admittendi, ibid.
Delectus militum commoda & incommoda, 155
Delicta militaria qua? 157
Delicta occulta non anxiè inquirenda, 106
Delictorum adeoq; litium causa præscindenda, 57
Demetrius Cynicus in insulam relegatus quod de Rep. parum cautè disputaret, 100
Democritus beneficia & pœnas Deos in hoc mundo constituit, 105
Democratia nihil libertati noxium admittit, 190
Democraticus status quibus asserendus, ibid.
Desdignerius ab orandis causis ad Martis labores & honores euectus, 24
Detractorum consortium oderit Iudex, 31
Detractionis mala, &c. ibid. Remedium, ibid.
Deus pro Ecclesia sua zelotypus, 7
Deus iustus, iustum Iudicem dignatur placido aspectu, ibid. Mansuetos dirigit, 11. in fin.
Dignitas filiorum Magistratuum quando parentibus cedat, 46
Dignitas seruatur accusatis vsque ad sententiam, 68. In quibusdam locis suspendit praxis. ibid.
Dignitatis respectum & opinionem retineat Iudex, 29
Dignitas Iudicum nullibi tanta quanta in Imperio Romano. 1
Dignitas requiritur in Iudice Ecclesiastico, 3
Dilationes litis instructinæ sint peremptoriæ, 59
Diligentia Iudicis qualis & quanta. 25
Diocletianus Cassij liberos honoribus auxit, 94
Diogenes assentatores vt sepulcra æstimabat, quæ solum amicitiæ nomen inscriptum habent, 194
Discordiæ quando & quomodo alendæ, 190
Disciplina militaris qualis esse debeat, 155
Tam ad Ducem quàm ad militem spectat, ibid.
Officium in ea Ducis. 156
Diffidia Christianorum imperij Turcici aucti causa, 116
Distributiones propter officia assignantur. 84. in fin.
Distributio annonæ prudenter facienda, 120
Diuinationes vtroque iure prohibitæ, 188
Diuitiæ Dauid, Salomonis, Iosaphat, Ezechiæ, Ægypti Regum per Ioseph. 114. 115.
Diuitiæ iustæ, ibid.
Periculosæ, 35
Sæpè litium causa sunt. 49
Diuitiæ & feuda multis in locis nobilitant. 78
Diuitiarum cupiditas reprehenditur, non facultas, 114
Dolus quid? 32
Dolus bonus stratagema, ibid.
Dolus abfit à lite, 49. an & bonus quem quidam volunt, ibid.
Dolus verborum in contractu cum hoste non licitus. 160
Dolum an belli iustitia permittat, ibid.
Domanium quid? 137
Domaniorũ alienatio quæ incommoda pariat, 180
Domestici nisi in crimine maiestatis denuntiantes puniuntur, 90
Si deliquerint à Iudice grauius puniendi, 109
Dominatus maris, 136
Dominationis flagitia, 18
Domitianus detractores castigat. 31
Domitiano mortuo Senatus lætitiæ signa demonstrat. 98
Dotes immensæ prohibendæ, 56
Drusus Frisijs tributum imposuit coria boum in vsus militares, 98
Germanos ad discordias illexit, 197
Druides Gallorum Iudices, 2
Duces de quibus possunt stipulari, 167
Quales requirantur, 197. in fin.
Duces, Comites, Marchiones cur statuunt suos bodiè Iudices, 48
Duces initio sine tempore à Regibus præficiebantur gentibus, 42. in fin.
Ducis officium militari in disciplina, 155. in fin.
Duella ad probationem non admittenda, 57
Duumuirorum officium, 44. 45
Dux exercitus quæ facere debeat, 151. & seqq.

E.

Ebrietas litium causa, 49
Pœnam vt non excusat, 48
Ebrietatis incommoda, 19
ex ebrietate nata lites concordia vt transigendæ, 52. in fin.
Ebrioſi ab officijs Imperij excluſi, ibid.
Ecclesia non committenda conductitijs sacerdotibus, sed proprijs, 47
In officio charitatis quatenus cogat, 27
Exercet iudicia inter suos, 85
Reuereatur Iudex, 126
Ecclesiam illustrat monachorum varietas, 88
Ecclesia alicui non adscriptus non admittendus ad ordines, ibid.
Ecclesiarum regularium vtilitas, ibid. & quarum, ibid.
Ecclesiastica officia ritè peragantur, 84. & à quibus, ibid.
Ecclesiasticus Magistratus quomodo in reformationem incumbere debet, 83
Ecclesiasticus extra res sacras an assumendus Iudex, 36
Ecclesiasticus Iudex debet esse in dignitate, 3. in Synodo designatus, ibid.
Edicta Belgica aduersus frumentarios varia, 119
Educatio & institutio in Regijs quàm potens. 146
Electio officiorum ad Principem pertinet, 41
Electio Magistratuum ad Principem pertinet, ibid. nisi in minoribus, aut municipijs, ibid.
Electiones specie recusantium ambitæ. 185. in fin.
Eligi arbitros quomodo consultum, 28
Electosynarum largitio non rectè vetita, 103. in fin.
Eleonia quid? 119
Eloquentia iurisprudentiæ socia, 22. in fin.
Emancipatio, 75
Emanuelis Lusitaniæ Regis clementia, 106. in fin.
Eminentia nimia cauenda, 190
Eminentiam nimiam Democratia non admittit, ibid.
Epaminonda pro Repub. sollicitudo, 23
Epaminondæ veritatis amans, 192
Epikeia quid? 18
Episcopi electi mox confirmari & consecrari debent, 47

Adlaborare debent vt bella componantur, 161
A Sede Apostolica iudicantur, 69
Episcopi consilio Capituli vti debent, ex eius defectu incommoda, 86
Episcopi circa iudices vigilare iubentur & Principes certiores reddere, 69
Iudicia tractant, 2
Etiam annonam curant. 119
Episcopi vocabantur qui pani ceteriſq; venalibus rebus praerant, ibid.
Episcoporum Euthroniaſticum quomodo ſoluti & diuidi ſolitum, 39
Episcopus demandare poteſt, vniuerſam iuriſdictionem Vicario ſuo ſeu Officiali, 47.48
Episcopus ordinandus norit diuinam ſcripturam & ſacros canones, 22
De propria Eccleſia ſumendus, 36
Epiſcoporum eſt curare concordiam, 27
Equiti Romano cur Ægyptum ingredi non liceat, 188
Eruditionis nouerca negligentia, 26
Euangelij liber in iudicio ſeruabatur, 47
Eumolpi Petroniani potentia, 116
Europaeorum Reges cur ceteris digniores, 139
Excommunicatus non poteſt eſſe Iudex.
Executio rei iudicatae quando & quomodo facienda? 65
Exempla ſuperiorum ſumma reformatio, 89
Exemptio in regularibus reſtricta, 88. *in fine.* In ſaecularibus clericis penitus, ibid.
Exemptio tota ſit ab oneribus Reipub. 137
Exercitia militi danda, 156. & qua, ibid.
ad Exercitum ſcribere Principum eſt, 138
Exercitus Dux prouideat ne pugnare cogatur loco inidoneo, tempore importuno, militibus non bene pranſis, 153
Experientia ſcientiae, prudentiaeq; genetrix, 38
Experientia prudentiae ſeminarium, 22
Exteri non nimis eleuandi, 186
Exterorum familiaritas ſuſpecta. 188
Exechiae diuitiae, 114

F.

FAbius deprecatus ne filius iterum Conſul deſignaretur, 39
Fabius Maximus cunctando reſtituit rem, 193
Non ponebat rumores ante ſalutem, 127
Cùm pactum eius Senatus improbaſſet, fundum vendidit ac hoſti pretium ſoluit, 167
Q. Fabius intra vallum milites continuit ab nocturno abhorrens certamine, 154
Facilitas in Iudice ſit ſine contemptus periculo, 29
Eius encomium & commoda, ibid.
Falſarum religionum, cauſa ſtatus, amatores ſemper puniti, 145
Falſitas abſit à lite, 49
Familiaritas cum exteris aut exulibus ſuſpecta, fol. 188.
Faſtus intolerabilis cum crudelitate. 95
Fauor aedificiorum, 122
Fœdera finiendi belli ſummi ineunt, minores ea quae ad ductum belli, 166
Fœdera ad Reipub. potentiam faciunt, 116
An ſucceſſorem obligent? exemplis vtrimque diſputatur, 168. *in fin.*
Fœdera periura iniuſta belli media, 160
Fœdera quatenus ad ſingulos pertineant, 169
de Fœderibus, 166
Eorum magna vtilitas, 168
Eorum interpretatio qualis eſſe debeat, 128
Felicitas Reipub. boni ſuperiores, 5
Ferdinandus Rex Cath. in cauſis dubijs contra fiſcum pronunciandum praeſcribit, 23
Feria tollende aut minuenda, 57
Feſta Palatij minuenda, ibid.
Feſtina lentè, 193
Feſtis diebus an pugnare licitum, & quando non? 160
Feuda multis in locis nobilitant, 78
Militum Feudales. ibid.
Fidenates ſeſe cremare maluerunt quàm dedere, 164
Fidei obſeruantia eò maior ſit quo quiſque maior 110. *Seruanda in omnibus ab eo qui praeſt,* 131.
Violatae paenae, ibid. Seruatae praemia, 110
Fidei recta ſit Iudex, 5
Fides barbaris, etiam haereticis ſeruanda, 159. Hoſti ſeruanda & pace & bello, 158. An ſeruanda ſi pax inita ſit cum aliqua regni diminutione? 159.
Filiae Principum non niſi de conſenſu nubunt, & quare? 93
Filij Regum an legibus ſoluti? 133
Filij reorum maieſtatis puniuntur in bonis, 91
Filij vt bodiè cenſentur emancipati? 76
Firmus Princeps probatur percuſſa moneta, ac purpurae vſu, 135
Fiſcalibus cauſis non fauendum, 131
Fiſci officio benigni imponendi, ibid.
Fiſcus bodiè dandis ſtipendijs vt olim cur non ſufficit? 67
Flauij tribuni in Neronem libera vox, 98. *in fin.*
Flauius Arminius à Romanis ob fortia facta corona donatus, 105
Florentini Regem Neapolitanum implorant contra Caſtrucium, 173
Fora iudicialia, ac rebus venalibus opportuna, 121
Forum iudiciarium remotum ab omni ſtrepitu. ibid.
Fortis Iudex debet eſſe, 9
Foſſa Mariana. Druſiana. Otthoniana, 120
à Rheno in Moſam duci coepta impeditur, 121
Franciſci I. captiuitate ſupremum ius Regium in Flandriam & Artheſiam remiſſum, 165
Fraus in fœdere abſit, 168
Fridericus V. Palatinus quare in Britanniam non remiſſus, dum ditionibus ſuis expulſus fuit, 94
Fredericus in legibus Siculis iubet Iudices communibus probationibus eſſe contentos, 106
Frumenti pretia quomodo ſtatuenda? 119
Furtum infantis apud furem adoleſcentis vt puniatur? 9
Fundamentum Maieſtatis vltima prouocatio, 134

G.

GAlba omnium conſenſu capax Imperij, niſi imperaſſet, 11
Eum nimia promiſſio perdidit, 105
Eius profuſio, 115

Ei antiquus rigor noxius, 5
Eius constantia, 10
Gallica corona ad ministros Regum non semel delapsa est, 187
Galliæ Regi Carolo VII. obiectum ab Hira illum cum pompa & tripudio perire velle, 180
Galli extra orbem suum imperia obtinere potuerunt, sed non retinere, quia impatientiores, fol. 12
Gandenses desperabundi Comitem Ludouicum fugarunt. 164. Priuilegia priuati. 101
Gener ambitiosus periculosus. 94
Germanici laus. 29
Germani omnia prædia vni è familia deferebant olim, & quare? 187. Eorum fidelitas 110
Germanorum Regum auctoritas qua olim? 184
Gloriam omnem militarem, Craterus Regi detulit. 188
Gothorum Regum auctoritas qua olim? 184
Gradus inter Nobiles. 78
Gradus academici meritis demum dandi. 80
Gradus vbique seruandi. 75
Gratianus Ducem qui per iniuriam quidpiam extorserat in quadruplum damnat. 109
Gratianus Imp. non præceps in iudicando. 17
Gratitas à Iudice semper seruanda. 61. in fin.
Græci ostraciſmo vſi ſunt. 93
Gregorij VII. constantia. 10. in fin.
Guldæ in Belgio. 100
Gymnasiorum cura Ecclesiasticis commissa, & à quibus. 79. in fin.

H.

HAdrianus admonitiones admittebat. 194
Hannomontensis Senatus circa peste laborantes cura. 129
Heres principatus certus sit. 186
Hæresis valida quatenus oppugnanda bonâ fide cùm vires suppetunt citra maius periculum fol. 145
Hæreticus Iudex vt Præses ab Imp. secedens. 5
Hæreticus non potest esse Iudex. 3
Hebræi angelos iudicijs præesse crediderunt. 33
Hierarchicus ordo in quibus consistat. 87
Hierarchici ordinis obseruatio manu tenenda. ibid.
Hispanæ res maturo ac lento consilio sæpè peraguntur. 155
Hispaniam qui populi varij inhabitarunt? 165. 166
Hispaniarum regna vnde coaluerunt. 187
Historia prudentiam parat. 23. Eius lectione prudentia acquiritur. ibid.
Histriones & comœdi coërcendi. 81
A censoribus examinandi. ibid.
Homicidia capitali pœnâ lex coërcet, & quando? 91. in fin.
Hominum varia genera. 75
Honor in quo consistat. 45. Eius definitio. ibid.
Potestati inest? 45
Honoraria publica qua licita? 80
Horatius Curiatios vicit & quomodo. 161
Horæ Canonicæ diligenter cantentur. 84. in fin.
A quibus inuentæ. ibid.
Qui ad eas obligentur. ibid.
Hospitari vt debeat miles. 156
Hosti fugienti via aperienda. 155. Ei seruanda fides & pace & bello. 158
Quando non seruanda ei fides. ibid.
Potius in partem ditionis recipiendus quàm de tota periclitandum. 165
Ad desperationem non cogendus. 154
Inuitandus ad arma ponenda promissa libertate. 154
Hostibus à tergo relictis non temerè procurrendum. 153
Hunni Mysiam à Martiano & Leone obtinent. 165
Hypocritæ Principis vindicta diuina. 7.

I.

IAcobus Britannia Rex Angliam, Scotiam, Hiberniam in vnum vinculum contraxit. fol. 187
Ignes Persis Regibus & Romanorum Principibus prælati. 2
Ignorantia litium causa. 49. 50
Ignorantia veritatis malum Principum 30. in fine.
Ignorantia castigatio remedium aduersus lites. fol. ...
Illiterati non potest esse Iudex. 3
Illustres sine Principis consensu ne peregrinentur. 188
Immunitates concedere solius est Principis. 137
Imperator an orbis dominus? 141
Eius prærogatiuæ. 187
Imperiti an Iudices esse possint? 23
Ex Imperitia qui teneantur? ibid.
Imperiti arbitri electi si malè iudicarint, iure non reformatur. 26
Imperium quid? & à quo datum? 43
Imperium affectantes quas notas ad se trahant? 134
Improbitatis principium Magistratuum nundinatio. 50
Impunitas delictorum magna litium seges. 56
Impunitas altrix scelerum, 20
In bonam fidem peccant, qui occulto hostem iuuant. 163
Inauditus nemo damnandus. 60
Inclementia Cæsinna Agrippina. 25
Incommoda penuriæ. 117
Incommoda promotionum per saltum gradumq; commoda. 26. Incommoda Magistratuum auro penalium. 39
Inducere in bello ad pœcandum an liceat? fol. 160
Iudicari extra prouinciam quomodo non officiat supremitati. 147
Inducia & quæcumque eò tendunt semper ampletenda. 166
Inducia natura temporales, breues. 169
Quæ à Rege, quæ à belli Ducibus danda. ibid.
Inducia à quo tempore obligent per inducias quæ licita? 170
An habeant post-liminium. ibid.
per Inducias finem omnia in pristinum statum reciduni. 169. 170
Infames non possunt esse Iudices. 23

Non sunt Artifices, nec negotiatores. 107
Infantia institutio in omnem ætatem prodest & obest. 79
Inferiores superiores honorent. 55
Infidelium auxilia an licita. 159
Ingenia quæ optima. 40
Qualia Consultationi adhibenda. 191. *in fin.*
Inimico reconciliato non facile fidendum. 131
Iniuria grauis impediendæ, resarciendæ, vindicandæ, iusta belli offensiuis causa. 149
Iniuriæ exteriorum sæpè dissimulandæ. 111
Iniustitia legalis, vniuersalis. 3
Inopes à Decurionatu excusati. 107
Inquisitio in Iudices in Hispania. 69
Insidiæ ciuium sæpè dissimulandæ. 111
Insidiæ & stratagemata licita. 161
Insignia Principum & Magistratuum honoris causa inuenta. 48
Institutio & educatio in regijs quam potens. 146
Institutio iuuentutis. 79
Institutio Iudicis officium ineuntis. 5. *in fin.*
Intemperantiæ incommoda. 39
Interpretatio l. vn. C. vi quæ desunt Aduoc. 61
Intestatu collegis quatenus succeditur. 39
Inuocatio Diuini Numinis secutum in bello medium. 160
Ioan. Oldenbarneuelsius quare capite damnatus. 150
Ioannes Papa XXIII. cum plus æquo laudaretur dixit scire se ludi, sed etiam falsam laudem illi placere. 194
Ioannes Vgergerius Senensi Reip. inopia laboranti succurrit, 123. *in fin.*
Ioiadas puerum regem clam educauit donec Athaliæ pellendæ par esset. 100
Iosaphat potentia. 114. *Diuitiæ.* *ibid.*
Iosue vicit Amalechum Moysis oratione. 160
Eius potentia. 114
Ira etiam à pugna absis, magis à iudicio. 17
Iracundia abest à Iudice. *ibid.*
Irasci ei qui præest non licet. 131
Irenarcha & ipsi compescantur, si malè versentur aut calumnientur. 90. *Populi pacem curare debent. ibid. crimina nunciant, non impune si per calumniam. ibid.*
Irenarcha qui? eorum officium. *ibid.*
Isdigerdes Persa 100. *annorum inducias pepigit.* 165. 166
Index Machabæus inchoando Imperio Duces, centuriones, tribunos constituit, 187. *& seq. Eius cum Romano fœdus.* 167
Iudæi cur sedens iudicat. 25. *Iudæi mercatores non molestandi.* 119. *Iudæorum populus crimen contraxit cum non resistit principibus Christum in mortem damnibus;* 148. *Eorum fœdus cum Spartiatis.* 167
Index à detractoribus auersus. 27
An arbiter esse possit in causa ad tribunal eius spectante? 28
Cur mediator. 13
Muneribus abstinens *ibid.*
Ab auaritia alienus. 15
Non iracundus. 17
Auditis partibus decernat. ibid. Accusatus accepta pecunia si non absurat, pro conuicto habetur. 16
Concordia studiosus sit. 27
Criminis reus de quo iudicat inidoneus. 4
Diligens sit. 24. *Et expeditus, ibid. Lites debet diminuere.* *ibid.*
Dives sit & quare. 35
Extra fines suos excurrere non debet nisi voti causa. ibid. 47
Æquus 8. *in fin. Non lenis nimium. Non Iura scripta æquitatis obtentu subuertens. ibid. Forti.* 9
Sine ambitione promotus. 38
Calumniantium potius debet misereri, quam irasci. 10
Constans ibid. Obstinatus in magnorum exemplu. ibid. Historiarum studium Iudici vtile. ibid.
Exempla maiorum Iudices intueantur qui constanter olim eo munere functi. *ibid.*
Fortunam prosperam aduersamq; expertus. 11
Semper idem causis non personis varius. *ibid.*
Patiens. ibid. Mansuetus ibid. Vacuus ab affectibus. 12
In dicenda sententia quò spectet. *ibid.*
Facili accessu sit. 125. *in fin. Loci seruatorem non constituat.* 85
Imperitus litem facit suam & minas diuinas expectat. 24
Iniquum, latro. 8
In pœnis irrogandis leges ne excedat. 105
Intercessorem potius quam arbitrum agat. 28
Maledicentiam puniat. 54. *Sit nobilis.* 33
Non risosus & quare. 40
Non nimis aulicus. *ibid.*
Non tristis. *ibid.*
Modestus. *ibid.*
Propositi tenax. ibid. Promissi memor. *ibid.*
Non animo in pœnas prono. 18
Prudens. *ibid.*
Sobrius. 19
Clemens. *ibid.*
Benignus, seuerus. 21
Pertus. 22
Puras manus seruet. 126
Ecclesiam reuereatur. *ibid.*
Decorum seruet. *ibid.*
Non se pluribus ingerat. *ibid.*
Caueat studium contractionis. ibid.
Pius Pater succenseat iniquitati, consulat humanitati. 22
Non vtatur imperio vbi legi agi potest. 127
Bonus ergo bonos, malis terribilis sit. ibid. Non vtatur militari executione. ibid. Iuris argutias vitet. 128
Ob ordinem Iuris non seruatum obligatur ad restitutionem. & quando? 65. *in fin.*
Pluribus simul officijs non imponatur. 48
Per gradus promotus. 25
Intra fines suos residere cogitur. 47. *Pulcher corpore* 35. *Legitimus. Non sit infamis. Etsi ex eo ortus non arceatur.* *ibid.*
Index cuius an externus eligendus. 36. *Pupillis & pauperibus aduocatos det.* 126
Adulatoribus sit inimicus. 32. *Sit verax & candidus. ibid. Quando quærere debeat à partibus non*

non explicita & supplere? 61. Qualis esse debeat, 3. Excellat moribus. ibid. Iudex qui est tam diu quàm diu iustus. 8. Secretus sit. 26. Semper studiosus. 24. Senex. 37. Sententias subscribat. 63. Ipse pronuntiet, nisi sit illustris. ibid.
Sit facilis. 29. Suppleat interrogando & quærendo quæ in iudicio minus dicta sunt. 61
Veritatis amans. 30. Vestitu congruo viens. fol. 40
Videat semper an sua sit Iurisdictio. 44
Vt debeat euertere vitia in lite coram se contingentia. 53
Verè bonus non fiet sit. 5. Publicè ac priuatim vitijs abstinens. 4
Summè sit iustus. 5. Fidei recta. ibid. Timens Deum. 6. Religiosus erga Ecclesiam. 6
Iudices sancti. 1. Dei Filij. 2. Qui esse prohibentur. 2. 3. Natura prohibitis. ibid. Lege, moribus ibid. Exemplo præcant in vitijs latum vitandis. 55. Dantur ex consensu, & qui? 12 in fin. Passim varij apud Israelitas, Romanos, in Prouincijs. fol. 1
Iidem Sacerdotes apud Ægyptios. 2. A quibus non appellatur in damnando reu valdè sint circumspecti. fol. 91
Superiores in inferiores inuigilent. 55
Iudex Ecclesiasticus nec imperitus admittitur, nec eminenter peritus exigitur, 25
Iudices Ecclesiastici in dignitate sint. fol. 3. 23
Non Iurisconsulti assessorem habeant. 23. in fin.
Iudicaturus Deum præ oculis habeat cura alium affectum. 67
Iudicandum celeriter, non præcipitanter. 60. in fin.
Iudicantem vrere non debet appellatio, si puris manibus sit, & pro sua religione iudicauerit, fol. 65
Iudici excedenti notoriè obsisti potest. 44
Ei cura esse debet sacratum adium. 120
Quæ ei cauenda. 19
Ei ex officio qua incumbunt. 65
Causa statum intelligat. 57
An consultum vxores secum ducere. 109
Cur iudicibus ampla stipendia dentur. fol. 15
Eis in prouincia negotiari non licuit. fol. 69
Iudicis, officium incumtio, institutio. 5. in fin.
Iudicis recusati officium. 13
Eius summa gloria. 129
Minoris dati à Principe acta valent. fol. 38
Eius officium ante sententiam. 11
Iudicum potestas ad qua referatur? 125
Iudicum vitiosorum pœne. 55
Iudicum nomen omnem potestatem infra Principem complexum apud Romanos etiam iure nostro. 131
Eorum cura in officiales, & animaduersio. 109
Eorum dignitas nullibi tanta quanta in Imperio Romano. 1
Necessitas. 2
Eorum indiciorumq; maiestas, 2
Iudices pedanei ad leues causas. fol. 60. & seq.
Iudicia affectibus non obsequantur. 12. Eorum necessitas, 2
Iudicia certiora ex legibus, 70
Eorum ordo, 57. & seqq. fol. 2
Sine Iudicijs ciuitas duci nequit, aut regna.
Iulianus Apostata apparitores à præsidibus delubra adeuntibus amouet. 6
Rusticos coram se disceptantes pugnis quatit, fol. 17
Iulius Cæsar desertorum ac seditiosorum punitor acerrimus. 156
Multitudinem legum resecare destinauit, fol. 71
Post rem decoctam ambitioni publicas causas pratexuit, 96
Iunio Torquato ab accusatoribus quæ obiecta? 187
Iuniores eminentiu spei à Magistratu non reiciendi, 36
Iura sacrorum ad summum Imperium referuntur, 133
Iura Maiestatis, 132
Iura Maiestatis minoris nota, 136
de Iure suo decedere fructuosum aliquando, 121
Iuramentum fidelitatis suprema potestati non officit, 141. in fin.
Iuramentum seruandum ab eo qui præest, nisi promissum vergat in animæ præiudicium, 131
Iuramentum seruandi iuris, regni non alienandi non minuit Maiestatem, 141
Iuramentum calumniæ & malitia vitanda remedium, 52
Iuramentum militia in bello iniusto non obligat. 157
Iurandum summo Principi ab omnibus subditis non clericis, 76
Iureconsulti an nobiles, 81
Iureiurando adducti compescantur ne improbis patrocinentur, 53
Iurisconsulti summos honores gesserunt, 132
Iurisdictiones rustica in criminalibus periculosa. fol. 50
Iurisdictionum gradus tertiam appellationem vltimam non faciunt, 134
Iurisprudens non in cortice verborum sed in cute. fol. 22
Iurisprudentia vera qua? ibid.
Non ad opes conquirendas discenda, fol. 143
Reipub. necessaria, 80
Est ars aqui & boni, 3
Iurisprudentia Doctores quales debeant esse? ibid.
Quæ docendi ratio? 143
Iusiurandum per Iudicem præstandum. 47
Per milites præstitum, ibid. Romæ olim in causis singulis, ibid. Conceptu verbis ad S. Euangelia, ibid.
Ius necis in quibus non obtinet in bello, 162
Ius vitæ ac necis auctoratis insigne nota, fol. 135
Iustitia eiusq; hieroglyphica, 8.
Iustitia distributiua ... commutatiua seruanda à Iudice & priuato, quomodo? ibid.
Iustitia & pax sorores, 27
Quomodo Iustitia constans, 13
Cur cæca, 12
Cur manibus orba, 13
Iustitia moderata seueritate, 8

Festina lentitudine. ibid.
Iustitia legalis vniuersalis, 3
Iustinianus immensa legum volumina in Pandectas contraxit & Codicem edidit. 71. *Veteres & expertos Iudices exigit.* 37
Iuuentus remouenda à corruptelis. 81
Iuuentus patricia quomodo educanda? 190
Iuuenes in Senatu consiliis olim intererant. 146
Legationibus adiungebantur, ibid. Factis fortibus impendendi, 38

L.

LAcedamonij initio imperium in victas ciuitates *non sumpserunt,* 165
Eorum exitium quod? 18
Lacques defectu aerarij in discrimina summa lapsi, 179.
Eorum Respub. reprehensa. 187
Laetus introitus Brabantiæ Ducum, 102
Laicus non potest esse Iudex respectu clerici, 3
Largitionibus veniam sperat Nero, 4. *in fin.*
Laurentes Tatij percussores Romulo dedicarunt, 113.
Legatio libera, non priuilegiata, 176
Legati ex fide publica inuiolabiles iure gentium, 112.
Vsque ad renuntiationem, etiam inter ciues. 113
An etiam delinquentes, ibid.
An apud omnes, an eos tantùm ad quos mittuntur sint inuiolabiles, 112
Non pulsandi non tantùm, sed nulla iniuria afficiendi, ibid.
Qui propriè Legati, 176
Eorum comites securitate legatorum fruuntur, 112.
Eos mittere & recipere ad maiestatem pertinet, 135.
Legatus falsus nullo beneficio sed supplicio dignus. 113.
Legislatio summi Imperij tessera. 133
Legislatio solius Principis est. 137
Leges, vide *Lex.*
Lena, meretrices eliminanda. 82
Lenitas cum seueritate. 21
Leo X. vetuit Cardinalibus luxum etiam in funere. 128.
Lex bona si executionem Magistratus curet. 103
Lex Regia quare lata? 185
Leges ferre ad solum supremum Principem spectat, 144. *An à successoribus confirmandæ?* 73.
Executioni mandentur. 71. *Leges annales legendorum Magistratuum.* 37. *Leges fundamentales ditionum Maiestatem non tollunt.* 141.
Fundamentales Regiæ quæ in Gallia? ibid.
Leges ferre inutile, si effectui non dentur. 71.
Non facilè mutandæ. 74
Pauca sint, nam numerus obseruationi obest. 70.
Sint genti vtiles. 144. *Quales esse debeant.* 71. *& seq. Quæ aduersus ambitum.* 39. *Sine Iudice esse nequeunt.* 2. *Leges sumptuarias promouerat Iudex.* 128. *Vestiariæ an expediant.* 41. *Virum bonum exigentes Iudicem designant.* 3. *Legibus Romanis olim in imperio Romano vis tenebantur.* 71. *Legibus quàm Regum arbitrio regi satius est.* 70. *Iis solutus est Princeps, an Augusta? an filij?* 133. *Legum multitudo signum Reipub. malè habentis.* 49. *Earum vinculum subditos ligat etiam in conscientia, quamuis adiecta pœna.* 142
L. Veteris studium fuit Mosellam atque Ararim fossa connectere. 120
Libellorum famosorum auctores compescendi. 31
Libellus XII. Tabularum à puero in scholis edisce-batur. 71
Liberæ ciuitates qualiter contrahant. 167
Liberorum & parentum officium. 75
Libertas vsitatum Prouinciarum per inducias exspirationem euanuit, si quæ fuit. 170
Libertinæ cuiusdam in celando arcano pertinacia. 26.
Libertus ius aureorum annulorum non adeptus, vel natalibus non restitutus nec cogi nec admitti poterat ad Decurionatum. 107
Lites ex ebrietate natæ concordiæ, vt tragœdiæ. 53. *Lites paupertum, agricolarum, monachorum & clericorum accelerandæ.* 60. *Lites qui execrantur laudandi.* 48. *Qui habent non semper improbi. ibid. Intra biennium terminandæ.* 53. *Restringi oportet vbi tolli non possunt.* 48. *Lites rusticorum breues esse voluit Iustinianus & quare?* 118
Litium mala vnde plerumque. 12. *Scaturigines.* 48. *Earum causa* Meum *ac* Tuum. 49. *Earum remedia.* 81. *Earum longitas tollenda.* 57
Litigantes ante sententiam rogandi, num quid dictum insuper velint. 12. *Ipsi causam dicant.* 57. *Inuitandi pœna & præmio ad concordiam.* 28
Litigator frequens an vir bonus. 48
Litigatori officium. ibid.
Litterati supra vulgares Nobiles. 78
Locrenses legem nouam suadere volentem, non persuadentem puniebant. 74
Longobardorum colonie. 117
Lotharij Imp. Iudicum cura. 55
Eius de Sago & toga iudicium. 78
Lucius Vectius & Tarquinius quare condemnati. 111.
Ludi prohibendi. 57. *Sumptuosi vetiti.* 81
Ludouicus XI. iniustè Burgundiæ Ducatum inuasit ac detinet. 148. *Patricios à familia abegit, satore pro feciali, toutore pro legato, medico pro cancellario vsus.* 180. *Veredariorum cursum restituit.* 113
Ludouicus XII. in Iudices inquirit. 55
L. Martius Populo Romano Hispaniæ restituit. 165.
Lupanaria tollenda. 57
Luxus coërcendus. 96. *etiam in funere.* 128. *Roma sæpiùs punitus.* 124
Lycurgus seniores Iudices constituit. 37. *Eius lex erat hostes fugientes non occidere.* 155
Lytrum pluribus deberi & pluries potest. 171. *Disciplina Romana non admisit.* ibid.

M.

Macedonia vno conflictu infra biduum dedita, 121.
Machetas à Philippo appellat. 25
Mæcenas Augustum monuit, vt solus sine plebe populo ac Senatu, Magistratus crearet. 134. Præfectum prætorio ex equitibus eligendum Augusto suasit. 186
Magister non sit, qui non fuit discipulus. 25
Magistri census Romæ officium. 103
Magistratibus imponendi, qui pares sunt, non suprà. 186
Magistratibus, quæ olim vestes attributæ. 41
Magistratu deposito, Consules quinquennium in vrbe manere iussi ab Augusto. 186. Magistratu defuncti morari debebant ad 30. dies in provincia. 69. & seqq.
Magistratus accusatio breui terminanda. ibid.
Magistratus Ægyptiorum in leges iurabant. 11
Annuæ innouandi. 186. Belgici quales. 24
Bredani cura in ædificiis. 123. Magistratus ciuilis vniuersam iurisdictionem deinandare non potest. 48. Contemptus seditionis causa. 96
Ad eius curam pertinet iuuentutis institutio. 79.
Curet pauperes ac miserabiles. 125
De contumelia iniuriâ, tenetur. 17
Magistratibus gestis nobilitas acquiritur. 53
Magistratus honor non munus. 3. Inuicem se honorent. 107. Prouinciam euntes instruebantur necessariis. 68. Lenas meretrices eliminet. 82. Magistratus minor peritus sit. 23. Magistratus nec assumi nec deponi potest inuisu Principis. 146. Explorandi & assumendi dignissimi. 147. Formandi institutione, magnorum comitatu, legatorum, Iudicum in Prouincias missorum. 146. Olim varij. 124. Quales eligendi. 195. Perpetuus an magis conueniat? 42. Magistratus sacri, inuiolabiles. 44. Semper in publico fulgeant. 45. Sint faciles & comes. 29. Speciales ad quietem dati. 89. in fin. Strenuè officio suo incumbant in reformationem & qui? 83
Magistratuum auro venalium incommoda. 39
Creatio. 134. Dignitas non minuenda. 107. Facinora eorum Principi imputantur. 98. Magni Magistratus officij tempore non accusabantur. 67. in fin. Magistratuum nundinatio omnib improbitatis principium. 50
Magnates in Conciliis quare locum habent? 108
Inconditi atque ineruditi. 23
Magnitudo Romana barbaris an iusta causa fuerit imperium vastandi? 150. Magnitudo vbique crimen intendit. 92
Maiestas Iudicum iudiciorumq; 1. Maiestatis rei non lugentur. 91. Non sepeliuntur. ibid. Filij in bonis puniuntur. ibid. Maiestatem ladit qui aliò appellat. 134
Mala à libidine quæ in Rep. 81
Maledicentiam Iudex puniat. 54
Maledicentium Principibus pœna. 97. à Maioribus ad minores honores, vel extra patriam quis cogendus non est. 107
Mammelucis solis in armis esse licuit in Ægypto. 99. in fin.
Mandata Principum. 136
Manlius fatius esse iudicabat patrem forti filio quam patriam disciplina militari carere. 154
Mansfeldij astus. 152. Prælium Flericanum. ibid.
Marabodius in aduersa fortuna sui memor. 126
Marchiauellus quàm malè simulatam virtutem & religionem admittit propter mundanam pacem. 72. Eius pernicioſa doctrina refutata. 18
Marcianus ob diligentiam laudatus. 24
M. Antoninus Philos. Imp. nemquam fisco fauit, in causis compendij indicans. 13
Maria soror Moysis aduersus eum insurgens leprâ percussa est. 140
Maria Scotiæ infame supplicium. 189
Maritus quando adulteram occidit impunè iure ciuili? 82
Marius laudatus. 190
Mars Gradiuus vnde? 26
C. Martellus Stemmam Imperij ad se traxit in Gallia quomodo? 187
Matrimonia non vitè ineuntur sine patria potestate. 75. Matrimonijs factus fauor castitatem promouet. 83. Iis ciuium numerus augendus. ibid. Matrimonium contrahentibus in Hispania data privilegia. ibid. Raptoris cum rapta an pœnam aboleat? 91
Maximilianus II. ebriosos ab Imperij officijs excludit. 52
Medicæus Alexandro occiso Senatum Florentinum coëgit, vt perpetuum eum Ducem crearet. 185
Medici an nobiles? 77. An ab agris quid possint accipere? 15. Eorum necessitas & stipendium. 128. in fin. Habendi præsertim tempore contagionis are publico. ibid.
Medorum regum edicta immutabilia. 74
Mendacium absit à lite. 49. In iudicio an sit mortale? ibid.
Mendax Iudex dignitati suæ iniurius. 33
Mendicantes validi non permittendi 103. Explorandi omnes. ibid. Operibus applicandi. ibid.
Mendicantibus Ordinibus ædificia qualia licita? 124
Mendicitas otiosa sacris Canonibus odiosa. 103
Mentientis in iudicio pœna. 53
Mercator an vilis? 108. Mercatores infimi qui? ibid.
Ad decurionatum admittebantur. 107
Non sunt infames. ibid. Bene habendi. 119
Mercatura an noceat nobilitati? 35. 79
Merces-minimis tributis grauare Reipub. quantum conferat? 119. Mercium pretia quomodo statuenda? ibid.
Mercimonia & artificia augenda. 99. Eorum abundantia Reip. curanda. 115
Meretrices coniugatæ non emendatæ maximè puniendæ. 83. Meretrices eliminandæ. 82. Neapoli carrucis vehi prohibentur. 83. Si eliminari nequeant ob gentis genium coërcenda inter alhquas angustias. ibid.
Merum Imperium disertè dandum. 44
Mesium incensores grauiter puniuntur in Africa. 105.
Metallorum fodinæ inter regalia censentur. 136. in fin.
Metus vicinæ potentiæ valde crescentis an iusta belli causa? 149. An ad bellum sociale ea sufficias. ibid.

Meum ac tuum litium causa. 49
Miles hospitari vt debeat. 156. *Iurabat* à furtis abstinere olim. ibid. *Qualis legendus.* 155. *Vt iustè bellet, bellum iustum sit, aut inculpatè credatur.* 156. *Neminem conciliat, calumnietur, contentus sit stipendijs suis.* ibid. *Externo si militet notoria sit belli iustitia.* ibid.
Milites Romani an nobiles. 78. *An illis liceat stipendia non soluta necessaria* extorquere. 157. *Comeneatus illis parcè dandus.* 156. *Militum numerus semper alendus in magnis imperijs.* 116
Militaria delicta quæ? 157
Militia armata quando nobilitet. 78. *Militia gloria ad solum Principem referenda.* 188
Milo consumpto patrimonio seditiosus. 96
Minæ seditiones causant. 95
Ministri cum delectu assumendi. 108. *Fideles sint & secreti.* 109
Ministri Iudicij sint secreti. 26
Misericordia intempestius dolo proxima. 9. *Victo debetur, & magis nondum victo.* 163
Missorum numerus exhaurit ærarium. 197
Mithridates in aduersis constans. 126
Mixtum imperium quibus olim competebat. 43
Mixto in statu intendendum ne quid supra alterum increscat. 191
Modestiæ laus. 40
Modi opes parandi. 114. *in fin.*
Moyses tabernaculum ingrediebatur antequam iudicium proferret. 17
Scientiis Ægyptiorum & Chaldæorum eruditus. 22. *Idumæo neutralitatem promisit.* 172
Ad ipsius preces Iosue victi Amalechum. 160
Monachorum reformatio summa, ad primum institutum revocatio est. 88. *Eorum varietas Ecclesiam illustrat.* ibid.
Monachus fugitiuus pactus cum Priore regressus à Prouinciali non puniendus. 166
De Monarchia Alexandri malum omen. 187
Monasterium liberi non rite ingrediuntur sine patria potestate. 75
Monetam cudere & imagine sua signare solius est Principis. 135
Monetæ ius ad supremum principē spectat. 182
Hodiè communicatur nimis inferioribus. 135
Monetariorum excessus. 183
S. Monica morosum maritum quomodo vicerit. 76
Monita miscellanea 124. 195
Monita recidiua de seruando ordine iudiciario præsertim in litibus criminalibus. 65
Moralis Philosophia. 23. *Iurisperito necessaria.* ibid.
Mores mali cum peregrinis mercibus ne inuebantur. 122. *Moribus semper deferendum.* 35
Moribus Iudex excellat. 3
Morbis & litibus dandi opimi medici & medicinæ. 48.
Mulctari quis potest ter pecunia, sed recidiuus grauius puniri. 106
Mulctæ publicis operibus, aut fisco applicentur. ibid.
Mulier habitu virili an vti possit. 32. *in fin. In publicum non trahenda.* 128
Munera illicita etsi non iniquè iudicetur, & quare? 14. *Munera personalia pretio non redimenda.* 115. *qui his abusi.* ibid. *Munerum vis.* 13
Musæ & Minervæ cur fingantur virgines. 81
Musica instrumenta cantui Ecclesiæ primitiua non adhibebantur. 84
Mutianus Vitellij filium occidi iubet. 94
Muri ciuitatis & arcium turres seruandæ. 121

N.

NAtiuitas inter æquales virtute momentum facit. 34
Naturalis ratio solius est Principis. 137
Neapoli cautio datur de standi iuris in Syndicatu. 68
Necessitas excusat in multis. 95. *Necessitas Iudicium ac Iudicum vnde?* 2. *Ex necessitate ablatum priuato ex publico compensandum.* 94. *in fin. Necessitatem pugnæ nec sibi nec hosti imponere debet Dux exercitus.* 153
Negligens Ecclesiæ tuitionem excommunicatur. 6
Negligentia vouerca eruditionis. 25. *Negligentia Iudicum litium causa.* 50
Negotiatio Iudici prohibita. 14
Negotiari Iudicibus in prouincia inhibitum. 69
Nero Ambraciam cum sinu Corinthiaco iungere voluit. 120. *Largitionibus veniam parat.* 5. *Plautum in Asiam dimittit.* 2. 4. *Salaria pro patrocinio solui permisit.* 54. *Illum nimia promissio perdidit.* 105. *Ex eius nece gaudium publicum.* 98. *Eius vitia.* 180
Neutrales ad quid obligentur. 172
De Neutralitate. ibid.
Nicolaus Francus ob maledicos in Pium V. versus in laqueum actus. 126
Nicolaus Rentius priuatus nugator, Tribunus optimus, 5
Nobiles alij marte, alij arte. 78. *Nobiles virtute polleant, crimine careant. ibid. Agriculturam exercere possunt. ibid. Nobilibus familiis pauperibus è publico succurrendum.* 190. *Nobilium egestas causa seditionis.* 96
Nobilitas descendit, non ascendit aut transuersim porrigitur. 77. *An adspurios? ibid. Codicillis concessa an porrigatur extra territorium concedentis?* 77. & 78. *Quid de Codicillis Rom. Imperatoris? ibid. Congruit Iudici ad venerationē.* 33. *Vnde illa. ibid. Non sola promouenda.* 34. *Nunquam sola sufficit. ibid. Regnorum fulcrum.* 116. *Ex ea equitatus. ibidem. Semper & ab omnibus obseruata.* 77. *Vetus quomodo colenda.* 99
Nobilitatio solius est Principis. 137
Nobilitatus à Principe an recipiendus vt talis in Ecclesiasticus? 78
Nocturna pro alia vitet exercitus Dux. 154
Nominati cogendi etiam spoliatione bonorum ad officium, 106. *quando non teneantur,* ibid. *Nominatus per iniuriam excusatur,* 107 *Non se Regem Cæsar, sed Cæsarē esse dixit.* 184
Normanni Galliam inundarunt cum periculo Gallorum interitus. 165. *in fin.*
Nosce ipsum qui præst. 195
Notarij quadantenus Indices partium consentientium. 44. *Eorum fides,* 109. *in fin. Eorum officium an nobilitati noceat.* 79
Notæ supremitatis, 132. *& seqq.*
Nouitas in Repub periculosa, 35. *Nulla facilè in Repub. admittenda,* 184
Nouitati omni occasio auferenda occultissimi

consiliis. 185
Numa Romæ varia artificum collegia instituit. 79
Nundinarum priuilegium Regium est. 138
Nundinatio Magistratuum omnis improbatis principium, 50
Nuptiæ magnatum ad maiora viam sternunt. 94

O.

Occisi in officio remunerato. 68
Odia mutuæ in Repub. sollendæ. 99
Oeconomia Regum, Rerumpub. sit liberalis non prodiga, magnifica. 115
Oculus hieroglyphicum Iustitiæ. 8
Officia Ecclesiastica ritè peragantur, 84. Officia noua multa Constantinus instituit, & quare? 186. Plura vnus non occupet, 108. vt hodiè obeundæ 45.
Officium consultantis, 193. & seq. Defensorum, 44. Duorumuirorū, ibi. Officiū bonor cur dicitur, 45. Officium Iudicis ante sententiam, 12. Iudicis recusati, 13. Iudicis vt seditionum causa tollantur. 94. in fin. Liberorum & parentum, 25. Litigaturi, 49. Officium Magistratus manet ad successoris aduentum, 42. in fin. non deserendum ni successor aduenerit in metropolim ... Officium Præfecti vigilum, 44. in fin. Officium primum iustitiæ. 6
Oldenbarneueltius damnatus sub ratione exercitus comparati inimsu Ordinum. 150
Omnes virtutes. 3
Opes parandi modi. 114. in fin.
Optimates & populus contraria via gradiuntur, 191. Optimatum arcana, 189
Oratio Ecclesia aduersus lites. 51
Orator vt Iudex vir bonus. 3.
Ordinatio stili criminalis. 66
Ordines Brabantiæ monachum fugitiuum & à Rege Galliæ repetitum suo priuilegio tuentur, 169. Ordines an quid possint statuere, 101. Ordines turbare non licet, 77. Ordinibus prouinciarum clerici adhibiti. 37
Ordines mendicantes vnde dicti? 103
Ordo Iudiciorum, 57. & seq. Ordo iuris in iudicio seruandus. 65
Origo criminum spes redemptionis. 15
Origine nobilitas acquiritur. 20
Orphanotrophium. 125
Ostracismus cum res publica & quies requirit vsurpandus. 93. Citra mortem nisi in sceleribus luce clarioribus. ibid. Quando vtilis. 95
Otho Imperium quomodo suscepit, 185. Inops ad Imperium peruenit, 186. Illi suasum ne bellum cum Vitellio traheret. 153
Inopia illum ad Imperium impulit, 35. Othoniana cladis causa, 153

P.

De Pace, 172
è Pace nihil violandum, 166. Pacis fœdera, 168. Eius infractoribus nullà pœna satis digna, 173.
Pacificatorum officium. 57
Pactum ne damna resarciantur valet & plerumque contrahitur, 164. Pactorum bellicorum interpretatio lata. 164. in fin
Palma hieroglyphicum iustitiæ, 8. Semper virens, 10. Ponderibus resistit. ibid.
Panes ciuil.. , palatini, 117. Gradiles, ibid.
Pannonia Hungariæ coniuncta. 187
Papa an orbis dominus. 141. in fin.
Papinianus mors maluit quàm fratricidium falso iure defendere. 50. Præfecti prætorij munere functus. 132
Papirij leges. 26
Parangaria quid. 114
Parentes ad Iudicē, Magistratum, Senatorem. 199
Parentum & liberorum officium. 75
Parlamenti Parisiensis in legum latione auctoritas, 144. Parlamenti Mechlinienſis, Parisiensis, 11. Parlamentum Mechlinense, 147. Parlamentum Parisiense. ibid.
Parochi, eorum delectus. 87
Parochialibus Ecclesiis faueat Iudex. 126
Parricidium qui puniatur. 92
Parsimonia maximum vectigal. 115
Partes per se litem contestentur. 59
Pastoratus non vniendi aliis beneficiis nec curatis. 87. in fin.
Monasteriū vniti non minuendi, ibid. Nimis lati diuidendi, ibid. Vniti soluendi. ibid. Eorum dotatio. 87
Patientia aduersus lites remedium, 51. Patientia Scipionis, 12. Patientiâ Romani omnem regionem obtinuerunt, ibid. Patientiæ virtus, 51
Patria potestas, 75. Sine ea non ritè matrimonia ineuntur quamuis valide, ibid. Nec monasticus ingressus quamuis validè, ibid.
Patricij neque nim. neque nimis diuturna potestate attollendi. 186
Patriarcharum gradus in ordine hierarchico. 87
Paucitas legum quibus, cur, cui, & quando. 70
Pauli Æmilij laus. 151
D. Paulus non reijcit iudicia à dignitate præditis, 2. Eius 1. ad Corinthios 6. locus explicatus. 2
Pauperes qui & quomodo in litibus iuuendi. 49
Paupertas periculosa. 35. litium causa. 49. Non nocet nobilitati. 79
Pax finis belli, illa intendi, hoc tolerari debet, 148. 166. Pax Madrilensis malè disputata à Gallis. 159.
Peccat in Maiestatem qui in monetam. 135
Peccati inductio in bello an licita. 160
in Peculatu non datur absolutio. 137
Pecunia in Repub. malum necessarium quomodo imperanda, 179. Eam imperare solus est Principis, 135. Pecunias spargere priuato inhibitum. 187. in fin.
Pedaneis cur liceat aliquid accipere. 24. in fin.
Penso inuenta ob dispendium. 48
Penuriæ incommoda. 117
Peregrinatio, 80. 130. & seq. Ad historiam ducit & noscendum populorum statum. ibid. Quo fine peregrinandum, ibid. Ad quos potissimum populos. ibid.
Perennium capitis pœna affectus quod nummos publicos sua imagine signasset. 135
Pericles Atheniensis Dux liberos eorū, qui in prælio occubuissent ad pubertatē è publico alī curauit. 105
Peri-

Pertinax Imp. detractores vrbe pellit. 31
Petrus Medices in fœderibus summum locum tenere bonam semper fidem voluit, 168
Pescennij Nigri memorabile dictum. 14
Petulantia lingua à Concilio Carthag. graui pœna coërcita. 126
Pharao abusus operum præstatione. 115
Philippus Augustus in Iudices immigilat. 55
Philippus Macedo Romanorum castra laudat. 154
Philippus Pulcher in Gallia officia fecit perpetua, 42. Caui ne quis in loco originis officio Senescalli, Præpositi, Iudicis fungeretur. 36
Philosophia vera Iudici necessaria. 3
Philistini cauent ne Hebræi arma fabricent. 99. in fin.
Pia embola vnde? 114
Pilatus à Nerone putatur capite punitus. 189
Pyrrhus Lamiæ discipulus iram ponere iubet. 17
Pyrrhus Rex primus omnium castra metari docuit. 154
Pisoni inuidiam qua peperint? 188
Pius IV. expectationem omnium de se superauit. 5
Plato quales delatores admiserit, 56. Reos sapientibus tradi voluit vt eorum arte ad rectiora flecterentur, 20. Eius iudicandi ritus. 57
Plenitudo potestatis vt sit iustitia. 147
Plebem non lege sed indirectè à Rep. excludi, 189
Illi armis abstinendum, 99. in fin.
Pœna in criminalibus nõ probantium tergiuersantium, desistentium, calumniantium accusatorũ. 92. Pœna Iudicis negligentis. 56. Mentientis in iudicio. 53. Pœna omnis ad mensuram qualitatem delicti. 92. Pœnæ ebrietas vt non excusat. 52
Pœnarum necessitas à malitia hominum, 105
Pœnæ adulterarum grauiores quàm virorum ex circumstantiis & quare? 91. Apud Belgas quæ vsitatæ. 93. Asperanda sunt ex causis. 105. Pœna & præmia ne desint præsertim in bello, 107.
Pœnæ in fornicatores, 82. In adulteros recte lata, ibid. Fidei violatæ. 108. Pœna Iudicum vitiosorum. 55. Corruptorum, 16. & seqq. Legatorum violatorum. 113. Maledicentium Principibus. 97.
Ordinariæ mitigandæ. 105. Pœnæ proditorum. 26. 97. Tumultuantium, ibid. Quomodo infligendæ, 93. Pœnarum finis, 20. Pœnis & præmiis stat Respublica. 104
Pœnitere debent in pane & aqua qui annonæ pretium excedunt, 119
Pompeius reprehensus fuit quòd censor fuerit grauior remediis quã delicta erant, 91. Eius prælia, 173. Eius castra Senatus appellata & quare? 147
Pompeianũ qua crimini imputata? 188
Ponderis ac mensuræ cura habenda, 119
Pontifex Romanus primus in ordine hierarchico, 87
Populus examinandus in periculo seditionis ne duresceat, 96. in fin. Romanus Populus solus morte mulctabat. 135. Populi reformatio ex exemplo cleri institutione inuentuti, 89. Delectu optimorum Magistratuum eorumq; bona administratione, ibid. Syndicatione, ibid. ex populo qui publica tractant ne limites transiliant, 100. Populo multa permittenda dũ vis imperij obtineatur, 185
Porsena Tarquinios Roma iure exactos pronunciauit. 113
Portus bene curandi, 120. Quomodo curandi. 121
Portus Alexandro: Noueram vires meas, nondum experta tuas, 173
Postumus Samnitibus deditus. 159
Postliminium an ex pace? 170
Potentia Austriaca aut Hispana an sufficiens belli causa? 149. Potentia Dauid, Iosaphat. 114. Principibus necessaria, ibid. Ad potentiam facit mutatarum ac populosarum vrbium firmitudo, 116. Potentiæ victus valde excrescentis metus an iusta belli causa, 149. an ad bellum sociale ea sufficiat? ibid. Potentia domestica quid? 114
Potestas Iudicis vnde capta. 43. Vnde dicta? quotuplex. ibid. Potestas patria. 75. Potestas Mariti vnde? 76. Potestas dominorum & seruorum. 76. Potestas regia ad salutem publicam. 140. Potestatum diuinæ & humanæ subordinatio. 11
Prabendæ qualiter incompatibiles. 88
Præcedentiæ regulæ. 46
Præceptores apti eligendi pro iuuentute, 79. Honoribus & lautis stipendiis inuitandi. ibid.
Præda, de ea Duces statuunt. 167
Præfecti Ægypti felicem embolum curabant. 117
Præfecti initio siue tempore præficiebantur manebantq; nisi ob delictum mouerentur. 42
Præfecti prætorio cur I. C. 186
Præfecti vigilum, 89. in fin. Eorum officium. 44. in fin.
Præfecti vrbi officium. 89. in fin
Præfectus annonæ Romæ quibus ius dixit. 119
Prælati cur hodiè à foro recesserint. 37. Mores suorum diligenter injiciant, ipsi negligentes culpæ communicant. 84
Prælatorum cum Cathedralibus deliberatio. 86
Eorũ frequens visitatio ad reformationẽ vtilis. ibid.
Præmia non auri pretia sunt, sed bonorum notæ. 104. Quomodo distribuenda. 105. Sint proportionata. 104
Præpositus horreorum nobilis. 117
Præses pro qua summa adibatur. 44. Omnia munia obit. 124. in fin.
Præsides & Proconsules extra prouinciã vt priuati, an insignia gerant? qua posint facere? 44
Præsides in prætorio habitare tenentur. 123
Quæ officia conferant. 41. Vrbes lustrare tenebantur. 123
Præsul sine crimine non peccato exigitur. 5
Prætoria & tribunal. 46. à Præsidibus habitanda. 123.
Preces monachorum magis iuuant Rempub. quàm grauet mendicitas. 88. Preces publica pro Principe supremo. 143
Pretia frumenti sic statuenda, vt laboris præmia rustici habeant. 118. in fin.
Primogenitura auget nobilitatem. 78
Princeps bello adsit. 155. Mare non secus ac continentem in possessione habeat. ibid. Disciplinam seruet. ibid. Principes bonis Sacerdotes honorat, tuetur. 6. Corporis custodes habeat. 187. Expendat an festinare an trahere bellum expediat. 152. Gratus sit. 122. Liberalis. ibid. Titulis populum non irritet. ibid. Odia seponat. 127. Maturo & solerte consilio vtatur. ibid. Hostem operiri, an aggredi in hostico expediat expendat. 152. Patrui exercitum, an integrum obiicere. ibid. Num plures simul hostes habere? ibid.

Iuri tertij non potest aut vult derogare. 123.
In omnem necessitatem thesaurum habeat. 179.
Leges reuereatur. 133. Legibus solutus est. ibid.
An augusta? an filij? ibid. Nomen famamq; paret. 151. Suas & hostiles vires expendat neque incautè securus contemnat. ibid. Peregrinans agnoscit Magistratus suos. 130. Vrbem & Imperij sedem non omittat. 189. Principes quas cautiones maximè vsurpent. 190. Principes boni voto expetendi, qualescunque tolerandi. 102. in fin. Principes exemplo subsidio q; edificaturos inuitent. 123. Gentis suæ & singulorum genium noscant. 186. In Iudices inuigilent. 75. Principes ligantur quatenus in Rempub. contractum à prædecessoribus. 169. Quæ ad religionem pertinent commendata habere debent. 146. Tales apud se habeant qui præsentem Reipublicæ statum ament. 186. Si partibus suis desint non iustè gerunt bellum. quæ illa? 150. in fin. & seqq.
Principis hypocrita vindicta diuina. 19
Principi & Magistratui non mentiendum. 33.
Principum Christianorum circa religionem. 145. Eorum exempla Ecclesiam ministros q; honorantium. 6. Eorum filia non nisi de consensu nubunt. 93
Principatus vis resoluitur cuncta ad Senatum vocando. 187. Principatus non diuidendi. ibid. Potius diuisi iungendi. ibid.
Priuati an fidem publicam violari faciant. 171
Nihil possunt statuere. 101
Priuato quæ illicita. 187. & seq.
Priuilegia Nobilibus concessa seruanda. 78. Non tangenda. 130. Francia & Anglia Reges seruare ea iurant. ibid. Significant supremitatem. 167. Priuilegio abutens priuandus. 73
Priuilegiorum confirmatio à successoribus petitur in Gallia. ibid.
Priuilegium personale cum persona extinguitur. ibid. Gratuitò concessum reuocari potest; & quando? ibid.
Procedendi stylus vulgaris. 58
Processus stylus corrigendus si quid desit. 57. Processuum vitia. 51
Proconsules extra Prouinciam vt priuati. an insignia gerant? quæ possint facere. 44
Procuratores malignantes in iudicio coërcendi. 53
Procuratorum officium an nobilitet. 79. nocent. Eorum vitia. 50
Prodigalitas paupertatem parit. 180
Prodigi debitores durius habendi. 65. in fin.
Produorum pœna. 97
Profusio improbanda. 115
Promissi non implendi excusatio quando iusta. 131
Promotores Ecclesiasticarum curiarum crimina denunciant, non impunè si per calumniam. 90
Promotus à Principe sæuire non potest impugnari. 42.
Prouincia malis hominibus purganda. 89
Prouocatio vltima ad Principem. 134
Prudentes consilium adhibendi. 193
Prudentia quid? 18. Iudici necessaria & qua? 37. in fin.
Eius functiones. 18. Ad praxim pertinet. ibid. Vera non est nisi in viro bono. ibid. Omnia Virtutum genera complectitur. ibid. Oeconomica, Politica, Nomothetica, Iudiciaris, militaris quæ? ibid.
Psychotrophium. 125
Pugna ad Neoportum infelix quare? 154
Puncta officij quæ? 61
Puniendum in causa religionis cautè. 20
Punitio recto ordine fiat. 56. accelerètur, & quare? 56
Purgationes Canonicæ vix, vulgares nunquam vsurpentur. 106

Q.

Qualis esse debeat Iudex. 3
Quare Catalina ausus sit coniurare? 188
Quare cædes Cæsaris improbanda? 184
Quæstiones ad veritatem habendam. 93. Quæstiones pro amicis. 11. 12. Quæstiones regiæ circa iustitiam iudicandam vt aliæ. 150
Quarta bonorum Ecclesiasticorum in curam sacrarum ædium olim destinabatur. 120
Quies publica curanda. 89. A vindicta criminum iuuanda. 91
Q. Claudius trib. pleb. legem promulgauit ne Senator ampliorem nauem haberet quam 300. amphorarum. 168

R.

Ratio Imperiorum, ne noceri possit, nil nimis excelsum sit. 93
Rebus sacris seculares ne se immisceant. 84
Reciduum grauius puniendus. 106
Reformatio Magistratui incumbit. 83. Reformatio cleri. 88. Reformatio monachorum. ibid. Reformatio promptissima ex cleri delectu. 85. in fin.
Regalia. 136. & seq.
Reges constituti iustitiæ causa. 2. Exercuerunt iudicia. ibid. Gladij rationem dabunt pro Ecclesia aut Religione exercita aut contra. 150. Eorum iura. 138. Iurant iura regni non imminuere. 123
Regibus Persis ignes prælati. 7. Regum Ægypti diuitiæ. 114
Regiæ quæstiones circa iustitiam iudicandam vt aliæ. 150.
Regiminis prima ratio nosce genium suæ gentis. 75.
Regnati qui fuerunt iurant neminem regnare passuros. 191
Regna sine iudicijs sunt latrocinia. 2. Regnum alienum non inuadendum etsi bella sit occasio. 148
Regula in xenijs, esculentis, poculentis accipiendis. 15
Rei criminis non possunt esse Iudices. 2. Rei illustres in iudicio sedent. 69. Res requirendi, exhibendi, custodiendi, transmittendi. 93. Exhibitè quomodo habendi. ibid. Vbique puniendi. 89. Rearum nummis aut annuli iure non cedunt officiarij. 90
Reipub. annona coëmenda. 119. Reipub. beatitas in quo consistat. 129. Reipub. felicitas boni superiores. 5. Eius forma non mutatur sine periculo. 185. Reipub. salus iusta belli causa. 148.

Eius ſtatus ſæpè ad ſua principia reuocandus. 185. Cuique ſua noſcendus. 185. Reipub. ſtatus vix alicubi ſimplex. 184. Reſpub. aliis in locis conſtituta ad morem vrbis Romæ. 125
Relatio ex ambiguo iure Principi fiebat olim. 59. Non facienda, vbi poteſt ſe Iudex extricare. ibid. Alicubi mores exigunt. ibid. Canones admittunt. ibid. Relationes lubenter audiendæ. 104. Sed dignæ principatu, ſeu cuiuſque gradu. minores ad minores reiiciat Princeps. ibid. fiant frequenter. ibid. & ſubordinatè. ibid.
Relaxationes animi an & quæ laudandæ? 130
Religio quo ſenſu ſpectet ad ſupremum Principem, de ea ſciſcere? 143
Religio vera in Iudice. 7. Retinenda. 96. Fundamentum Reipub. ibid.
Religionis Chriſtianæ tabulæ. 145. Religionis nouatio ſeditioni anſam præbet. 96. Eius apud omnes gentes cura. 145. Eius ſtatus præſens per Europam quomodo curandus? 96
Religiones diuerſæ in vna Rep. perniciosa. 145
Remedia in cauſa religionis pro genio gentis applicanda. 96. Remedia litium. 51. Remedia morbi ne ſint graviora. 91. Remedia ſeditionum. 96. & ſeqq.
Repraſaliæ. 174
Res diuinæ ſanctè fiant, & à pijs ſacerdotibus. 84
Reſtrictiones mentales à iudicijs abſint. 33
Rex pauper periculoſum animal. 180
Vide, Reges.
Rhodij Romanorum clementiam laudant. 20
Ritè electus Iudex. 41
Ritus iudicandi Platonis. 57. Ritus Romanorum iudiciorum à noſtris longè diuerſi. 25
Robertus III. Scotorum Rex in Iudices inquirit. 55.
Roboam iuniorum conſilium ſecutus ſeditioni cauſam dedit. 97. & ſeqq.
Romani data fidei obſeruantiſſimi. 110. Exercitum ſemper vallo confidebant. 116. in fin. Socios iuuando orbem terrarum ſibi ſubegerunt, ibid. Improbabrunt in hoſtem veneno graſſari. 162. Operum præſtatione abuſi. 115. Græcis numquam niſi latinè reſponſa dederunt. 90. Omnem regionem obtinuerunt patientiâ. 12. Priuilegiis donarunt qui proli gignendæ incumberent. 83. Quotannis in facta Auguſtorum iurabant etiam ſub Tiberio in verba Seiani. 76. Rei militaris diſciplinas adiungebant. 23. Tributorum exactionibus graues & eorum inutilibus expenſis fuerunt. 115
Romanis agricolarum nomen glorioſum. 118. Iis maximè agricultura cura fuit. 116. Illorum clementia. 105. Æraria. 199. Captiuos rigidè tractabant. 171
Rome agrum malè colere cenſorium probrum fuit. 118. Romæ leges docebantur. 80
Romulus centum ſenores elegit quos Senatores nominauit. 37. Trecentos Celeres habuit & pace & bello corporis cuſtodes. 188. Dedendos cenſuit, qui Laurentium legatos violauerant 113.
Romanis vt libitum imperitauit. 141
Ruinæ Imperiorum cauſæ, indicia. 196. in fin.
Rumores aduerſi ſuppriminendi vel eleuandi. 112
Ruſticæ iuriſdictiones in criminalibus periculoſæ. 50
Ruſtici aliis rebus non auocentur, ad nullum obſequium, ad nulla onera. 119

S.

Sacerdotes Iſraelitarum Iudices. 2
Sacerdotium non nocet Nobilitati. 79
Saguntini ſeſe interimere potiùs, quàm conditiones iniquas acceptare maluerunt. 164
Salaria ex meritis danda. 67. Pro patrociniis ſoluenda. 54. Quomodo taxanda. ibid.
Salica lex non ſpectat ad Burgundiam. 148
Saluianus I.C. edictum perpetuum compoſuit. 71
Salomonis diuitiæ. 114
Salus publica ei qui præeſt curanda. 129
Salus Reipub. iuſta belli cauſa. 148
Salutis cauſa rei familiaris commoda negligenda ſunt. 94
Saluus conductus nunc in capita datur, vt hero data, famulo non proficiat. 170
Samuelis lex Regia non derogauit ſupremitati. 138.
Sapientia ſeculi. 32
Saraceni in Hiſpaniam quare euocati? 81
Scelerati non poſſunt eſſe Iudices. 2
Scholarum Præfectura ordini ſacerdotali attributa. 79.
Scipio Africanus fratrem Conſulem contra Antiochum proficiſcentem voluntaria legatione comitatus eſt. 147. A Floro laudatus. 156. A vitilibus Hiſpaniæ Rex ſalutatus nomè Imperatoris ſibi maximum eſſe reſpondit. 126. Cum Aſtrubale conſicturus teſſeram veſperi dedit, vt ante lucem viri equiq, tranſiſſent. 153. Eius patientia. 11. in fin.
Scopæ huius operis. 1
Scribonianus quare in exilium actus? 188
Scribere ad Senatum aut exercitum priuato nefas fuit apud Romanos. 187
Secretarium locus iudicij. 54. Secretarium vnde? 22.
Secreti cuſtodia. 26. & ſeq.
Securitas in Repub. à iudicijs. 2. Securitas noſtra & ſociorum, iuſta belli cauſa, 148
Seditiones, Seditionumq, cauſæ. 94. in fine & ſeqq. Seditionum Duces vix ſunt, quin libertatem clament, quam mox ipſi opprimant. 102. in fin. Seditionum cauſæ tempeſtiuæ nunquam præbendæ, ſed amouendæ. 97. Seditionum remedia. 96. & ſeqq.
Seditioſi ſtatim occiduntur, etiam à non competente Iudice, cùm periculum in mora. 94. Inter Seditioſos diſcordia ſeminanda. 97
Seianus nuptias Liuiæ ambiit. 93. in fin. In eius liberos animaduerſum. ibid.
Senatori nauem non amplius quàm 300. amphoras habere licebat. 108. Senatori vires Reipnoſcendæ, ſociorum & hoſtium. 182. Senatoribus interdictum vectigalia aut prædia etiam ciuitatis conducere. 107
Senatus auctoritas an obſit libertati an ſummæ rei? 184. Senatus poſt mortem Romuli electionem noui Regis ad populum detulit, populus ad iudicium Senatus remiſit. 111

Senectutis commendatio. 37. Auctoritas. 38. Dignitas. ibid.
Senes consilijs adhibendi. ibid. Quales consultationibus adhibendi. 192.
Senio debita. 38
Senenses à Florentino attriti. 173
Sententia certa sit & clara, conformis libello. 63. Conceptu verbis scribatur. ibid. Sententia Iudex subscribat. ibid. Quomodo dicenda & quo ordine. 62. In secreto lata nulla. 121. In dicenda sententia remouendum quidquid officit libertati & veritati 63. Laconicè dicenda. ibid. Sententia per sordes lata irrita sunt quando? 16. Sententia non præcipitanda aut mox exequenda. 17
Septimius Severus adulteros morte mulctat. 20
Sermo seruit rei. 32
Serui quomodo à dominis corripiendi. 92. Serui vnde? 171. Si obedierint in non liquido iniustis, excusantur. 76
Seruitutes hodiè cessant inter Christianos. ibid.
Seruius Tullius sanctor legum fuit quem etiam Reges obtemperarent. 140. in fin.
Seuerus in Iudices iniquitat. 55. Malum esse Principem dicebat qui ex visceribus prouincialium homines non necessarios nec Reipub. vtiles aleret. 115.
Seuerus Pertinacis interfectores capite damnauit. 189. Se legatum temerè amplexantem cadi iubet. 45. in fin.
Sextilia bellum iniustum facit. 161
Sexti Pompeij laus ob fidem seruatam. 158
Silentij numen apud Persas cultum. 54
Silentiariorum collegium. ibid.
Silentium Constantinopoli locus consilij. ibid. Silentium in loco iudicij seruandum. ibid.
Sylla aliquando monuit cauerent Romani malecinctum iuuenem. 173. Dictatorem in annos 53. creari se curat. 184. Sylla inops, vnde illi audacia. 186
Sylua Ducis vallo cincta. 154. Capta. ibid.
Simulare in bello genus stratagematis. 161. & seq. Quando licitum. 32
Simulatio absit à lite. 50. Qua alteri nocetur vetita. 33.
Sitonia quid? 119
Sobrius. 19
Societas ad iusta bella tantùm obligat. 168. Societas Cæsaris cum Crasso & Pompeio Reip. Romanæ pernicies. 188. Societas coniugum. 76. Societas Iesu litteras reduxit. 80
Socij iustè damnatis aliorúmve Principum rebellibus, an in iusto bello liceat auxilia mittere cum periculo euertendæ Religionis? 150
Socrates assentatores amicis similes aiebat, vt lupi canibus. 194. Mori maluit quàm mendacio se excusare. 50. Nisi iratus fuisset, ferunt multa fasset. 17
Sollicitudo maxima circa assessorem, scribam, &c. adhibenda à Iudice. 109
Solonis lex in ciuili discordia. 100
Spectacula quæ bonis moribus obsunt ex Rep. tollenda. 81
Spinola vallo Bredam cingit maximo. 154
Spirensis Senatus decretum à diffidijs vtrimque & discordijs abstineto. 193
Sportula secundùm consuetudinem soluenda. 39. In collegijs Canonicorum solui prohibita nisi ad pias causas. 37. A priuatis hodiè accipiuntur. 67.
Spurius an patris nobilitatem habeat. 77
S. Stanislai constantia. 10
Statera dolosa in Iudice quæ? 13
Stationarij qui? eorum officium. 90
Statuta Ecclesia exequenda à Principe, non deciden da. 143. in fin. Statuta recognoscenda, probanda aut reijcienda. 71
Statutorum vnde multitudo? 71. Statutum reprobatum quod summè doctos aut eminentes exigit. 5
Statui Imperij qualiter contrahant. 167. Status Reip. vnde considerandus? 184. Vix vllibi simplex. ibid.
Stipendia ampla Iudicibus cur dentur. 15. Stipendia rectè à fisco danda. 67. Stipendiis non solutis liceátne militi necessaria extorquere. 157
Stratagemata assidua Ducibus, & vtilissima si cauta. 161. Licita, ibid.
Stratani Flandria exulare cœpit quare? 118
Stylus vulgaris procedendi. 58
Subditi ius legationis an habent. 135. Eorum vitia corrigenda. 99
Subesse Deo & Papæ in spiritualibus non minuit supremitatem. 144
Subordinatio potestatum diuina & humana. 10. in fin.
Subtilitas non semper contraria æquitati. 9
Successio collegatum intestatorum. 39
Suetonij Paulini prudentia in bello. 153
Suionum Regum potestas. 184
Superbia & auaritia seditionum causa. 95
Superiores qualiter à cantu liberentur. 84. Eorum exempla summa reformatio. 89
Suprema potestas an ob culpas amittatur. 89. Clarescit per inferiorum pluralitatem & dignitatem. 147
Supremitas nulla concessione communicatur aut alienatur. 133. Vltimum eorum Galli dicitur. 134. Supremitati quo modo non officiat iudicari extra prouinciam. 147. Supremitatis exercitium prudenter diserti regulis dirigitur vt iu Brabantia. 141. Eius iura seu nota. 132
Supremus quis? 141. Supremus omninò, qui alium non agnoscit. 133. Supremi Principis est, leges ferre, seruandas curare. 144
Sumptuaria leges Reip. vtiles. 115
Sumptus belli an exigendi à victis. 164. In pactum non veniunt damnorum nomine. 164. in fin.
Synodi frequentes maximè ad reformationem faciunt. 86. Synodi & Conuentus Ecclesiastici sine Principum venia licita. 87
Sylla, vide suprà post Silentium.

T.

Taciturnitas an pro mandato sit. 167. Taciturnitas consiliorum necessaria. 193
Telepho inter crimina obiectum, quòd Senatum & Augustum aggressus esset, quasi debita sibi fato dominatione. 188

Tele-

Telonia capere solius est Principis. 135
Temerè appellantes castigandi multâ. 55
Temistocles Xerxem fugere permisit. 155
Tempestati aliquando cedendum. 96. *in fin.*
Templa Virtutis & Honoris iuncta. 41
Terga non nudanda in bello. 153
Tergiuersantes in iudicio coërcendi. 53
Termini qui & qualiter præfigendi. 59
Testes per se Iudex audiat, & quare? 62. *Euocandi ad eum etiam ex alia prouincia.* *ibid.*
Testimonia occulta non propalanda. 90. *in fin.*
Thraces soli agriculturæ osores. 116
Theatra quomodo curanda, 122
Theodosij in iudicando temperantia. 17
Theologus Iudex assessori necessariò astrictus. 3
Thesauri inuenti cui competant, 136
S. Thomæ Cantuariensis constantia. 10
Thomas Morus mori maluit quàm Regio diuortio iniustè assentiri. 50. *Eius in iudicando sinceritas,* 13.
Thusci casu Consule Romano fugiendi facta copia. 155.
Tiberij liberalitas. 186. *Eius morte lætatus populus.* 98. *Eius de Pronunciarum Iudicibus sententia.* 5. *Agrippinæ maritum petenti negat, & quare?* 93. *Callidi & noui iuris repertor.* 128. *Consultum renunciationem vsurpauit.* 134. *Delatoribus nimium credulus.* 56. *De superfluo luxu conqueritur.* 149. *Gloriari solitus plura se consilio quàm viribus perfecisse.* 160. *Ob bellicam Germani gloriam angebatur.* 189. *Impatienter tulit vota pro Nerone & Druso à Pontificibus suscepta.* *ibid.* *Vt Imperium suscepit?* 185. *Primus Romæ confirmationem priuilegiorum mandauit.* 73. *Relationes minores Senatui commisit.* 104
Tiberius Gracchus Scipiones absoluit. 127
Timor Domini Iudici necessarius. 5. *Filialis quis? ibid.*
Titulus Dei gratia vnde? 141
Titus alieno abstinuit. 92. *Eius Laus.* 29
Titus Arius Cæsarem in iudicio domestico scripto sententiam proferre voluit. 63. *Non permittenda vbi sufficientia non sunt indicia.* 67.
Tortura quæ vetita? 56. *in fin.*
Traianus in Iudices iniquilat. 12. *Eius vox magnifica.* 101
Tranquillus animus iudici necessarius. 17
Tributa à vicis an exigenda? 164. *A quibus indicenda? & quomodo.* 115. *Quæ iniusta? ibid. Tributa faciliora & vectigalia ex mercimoniorum cura.* 99. *Non facilè imponenda.* 98. *Non ritè indicta, durè exacta seditiones causant.* 95. *Quomodo exigenda.* 186. *Tributorum cura ad Præsides spectabat.* 181. *Tributorum exactiones.* 179. *In ædibus sacris fiebant.* *ibid.* *Eorum moderatio reddit subditos obsequentes.* 97. *in fin.*
Tubero doctissimus affectatione nimia laborauit. 30
Tumultus Belgicos ob inhibita comitia Grotius excitatos asserit. 101
Tumultuantium pœnæ. 97
Turca inter Christianorum Principum dissidia imperium suum protulit. 116. *Turcæ sine iudiciorum forma iudicant.* 61. *Non anxiè in delicta occulta inquirunt.* 106
Tusculani Camillum benignè excipiunt. 111
Tyrannicidarum error damnatus. 101

V.

VAlentinianus in iudicando non præceps. 17
Vasallus feudi Domino iuramentum præstat. 76.
Vectigalia capere solius est Principis. 135. *Vectigalia faciliora ex mercimoniorum cura.* 99. *Cum regibus nata.* 179. *in fin. Quomodo petenda.* 180
Veientes à Romulo centum annorum inducias impetrarunt. 169
Venationes ferarum iure permissæ, aliæ vetitæ. 136
Venetos in hostem grassari barbarum. 162. *Veneti Magistratus laus ob secreti custodiam.* 26. *Victi à Mediolanensi Duce intra triduum vires reparauit.* 173. *Eorum lex militaris nequis inuitus munus obire teneatur qui maiore cum dignitate militauit.* 147. *Eorum liberalitas in liberos defunctorum bene meritorum de repub.* 105
Verax & candidus sit Iudex. 32
Verbosa scripta non taxanda. 54
Vercingetorix Gallis suadet vt sua frumenta & ædificia incenderent. 94
Veritas amanda, non opinio. 40
Veritatis amans sit Iudex. 30. *Veritas celari quandoque potest.* 32. *Omnibus antepononenda.* 63. *Dicenda etiam cum periculo cùm salus publica requirit.* *ibid.* *Veritas summa summum bonum.* 30. *Iudicum virtus propria.* *ibid.*
Vespasianus ciuitatibus legatos ternos mittere licere edixit. 135. *Decreuit illicitum esse maledicere Senatori.* 126. *Italiam petiturus ad Parthos & Medos Legates mittit.* 153. *In melius mutatus.* 5. *Præceptoribus centena sex tertia constituit.* 80
Vestes auratæ vetitæ. 41. *Quæ olim Magistratibus attributæ.* *ibid.*
Vestiaria leges an expediant : apud quos fuerint. *ibid.*
Vestitus conueniens habendus. 40. 41
Vico magistri. 90
Viæ sternendæ, curandæ, reparandæ. 120. *Quomodo curandæ.* *ibid.*
Victi Iure victorum vsi. 165
Vigilantia Magistratui incumbit. 96
Viles ad Magistratum non assumendi. 108
Vilius vendere nemo cogendus, quàm præstare possit, ne quidem officio astrictus. 119
Vindicta cupidorum, furum, raptorum, &c. remedium aduersus lites. 52. *Vindicta criminum.* 91. *in reis, liberis, bonis.* *ibid.* *Vindicta malitiæ litigantium remedium aduersus lites.* 51
Violatoribus Legatorum sacris interdicitur. 113
Vir an dominetur vxori. 76. *Vir bonus vniuersim virtute præditus.* 3. *Eius virtutes enumerantur.* 3. *& seqq. Viro modica correctio competit.* 76
Virtus ad nobilitatem politicam inducendam publicâ auctoritate & codicillo egei. 77. *Ad honores via.* 31. *Virtus patientiæ* 51. *Semper prævalet & præferenda.* 34. *Virtute nobilitas acquiritur.* 33. *Virtutes quibus Iudex instructus, & vir bonus esse debeat.* 3. *& seqq.*
Visitatio frequens, promptissima reformationis via. 85. *in fin. Eius scopus.* 86. *Visitatio liminum Apostolicorum Episcopis mandata.* 104
Visitantis officium. 86

Vitel-

Vitelliana cladis cauſa. 155
Vitellius, 23. *Eos qui præmia pro cæde Galbæ oblatis libellis petierant occidi iuſſit.* 108. *Vires aduerſus Veſpaſianum diſpergens militem trucidandum obtulit.* 152. *Eius cladis cauſſa.* 152. *Eius mors.* 98. *Vitia aduerſus iudiciarij proceſſus.* 53. *Vitia fori coërcenda.* 12. *Vitia proceſſuum.* 51. *Procuratorum.* 50. *Notariorum.* ibid.
Vitium inciſores grauiter puniuntur in Myſia. 105
Vladiſlaus Pannoniæ Rex fidem Turcis datam fregit. 110. *Regno ac vita à Chriſto mulctatus.* ibid.
Vlpianus magiſter Scriniorum. 132. *Præfectus annonæ.* 137. *Conſiliis ab Alexandro adhibitus.* 192
Vnicuique è Repub. relinquendum quod competit. 185.
Voti cauſa excurrere Iudex extra fines ſuos poteſt. 47.
Vſura apud Germanos olim ignota. 51
Vſurarij litium cauſa. 56
Vſus ſeruandus in conſtituendo Iudice. 36
Vultur hieroglyphicum iuſtitiæ. 8
Vxor virum colore tenetur. 76. *Vxores gaudent maritorum honore.* 83
Waldemarus Sueciæ Rex fratri regni tutelam commiſit & excluditur. 148
Wandali à Geberico Rege profligati Pannoniam à Conſtantino obtinent. 165. 166

X.

Xeniorum modus non excedatur à Iudice. 14
Xenodochium. 125

Z.

Zaberganus Hunnorum Dux Myſiam à Martiano & Leone obtinuit. 165
Zeleuchus Thurius paucas & ſimplices leges dedit. 70. *in fin.*

FINIS.

00564508